

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Mgr. Vítězslav Prchal

**Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních
strategiích české a moravské aristokracie
v letech 1550 - 1750**

**War, Arms and Armour in the Representative
Strategies of Bohemian and Moravian
Aristocracy, 1550 - 1750**

Dizertační práce

vedoucí práce - Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

Praha 2012

Terezka: „*Tati, víš, kolik dní mi už jenom zbývá do doby, než dostanu toho králíčka? Osm.*“

Otec: „*A víš Ty, kolik mi zbývá dní do odevzdání té mojí práce? Tři.*“

Terezka: „*Fakt? A ty za ni dostaneš taky králíka?*“

Otec: „*Ne, já za ní dostanu titul. Možná.*“

Terezka: „*Hmm, králíček by byl lepší...*“

Rozhovor na konci března roku 2012

Poděkování

Za těch několik let, co jsem žil se svým tématem, se v mojí blízkosti ocitla celá řada inspirativních lidí, které zde není možné všechny zmínit, jakkoliv bych si to přál s vědomím, že by si to jistě zasloužili. Na prvním místě náleží upřímný dík mému školiteli profesoru Petru Vorlovi za důvěru, kterou vložil v moji práci a za všemožnou podporu, jež mi dlouhodobě poskytoval. Bez stipendijního zajištění a přívětivého přístupu pracovníků Herzog August Bibliothek ve Wolfenbüttelu, kde jsem měl možnost se na několik měsíců ponořit do studia nepřehledného množství literatury a dalších zdrojů, by tato práce byla přinejmenším poloviční. Vzpomínám i na mé kolegy, z nichž bych chtěl vyzdvihnout Jiřího Hutečku, Petra Kopicčku a Zbyňka Vydru, kteří dílem dobrovolně, dílem méně, vždy však s nemalým pochopením, byli připraveni diskutovat o mých nebojujících aristokratech. Bez Jana Tetřeva a jeho ochoty nezištně pomoci znalostí nejen českomoravských puškařů bych se nejednou dostal do úzkých. Pavlovi Panochovi a jeho asi bezednému fotoarchivu děkuji za poskytnutí části dokumentace, využitě při psaní poslední kapitoly. Ondřeji Jakubcovi náleží dík za pečlivou konzultaci uměleckohistorických pasáží, tedy oboru, v němž nejsem více než nadšeným diletantem. Největší a nejen profesní dík si v mých očích bezesporu zaslouží Jiří Kubeš, můj kolega a přítel, který byl vždy ve správnou chvíli na správném místě, neváhal věnovat svou energii četbě mnohdy roztodivných verzí rukopisu, zásoboval mne proudem připomínek i odkazů na opomenuté zdroje a vždy, když bylo třeba, zavedl řeč na téma „co tím chceš hergot říci“. S radostí a synovskou úctou zmiňuji mé rodiče, kteří se shovívavě stavěli k neustále se odsunujícím termínům dokončení, vždy jsem cítil jejich sílu v zádech a ani na chvíli mne nepřestali podporovat slovem i skutkem.

Díky slovy jen obtížně vyjádřitelný však patří mým nejbližším. Matyášovi, že na mne pomrkal svýma rozesmátýma dvouletýma očima vždy, když jsem to chtěl vzdát, Terezce, že shovívavě sledovala přerod svého otce v podivnou, značně nerudnou a nad klávesnicí shrbenou nekomunikativní bytost právě tehdy, když bylo na práci přece tolik důležitějších věcí, a zejména Radce, která mírnila mé obavy ve chvílích nejtěžších a vždy trpělivě naslouchala mým denním i nočním výlevům vědeckosti. Vykonala víc, než si myslí. Bez její prosté přítomnosti v mojí blízkosti bych se nedostal ani přes první nadpis.

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouci, 26. března 2012

.....
Vítězslav Prchal

Abstrakt

Zájem o dějiny aristokracie v raném novověku prošel od 90. let 20. století v české historiografii prudkým rozvojem, charakterizovaným aplikací kulturněhistorických, sociálně historických a historickoantropologických východisek ve snaze proniknout k podstatě myšlenkového světa urozenců jakožto svébytné společenské skupiny. Postupně se vyčlenilo několik základních směrů bádání: zájem o politickou kulturu a dějiny moci, o aristokratické dvory a rezidence a o životní cykly šlechtické rodiny. Výzkum, původně pevně zakotvený v 16. století, se v poslední době úspěšně rozšiřuje také do druhé poloviny 17. a do 18. století. Rovněž výzkum aristokratických sídel má v domácím prostředí bohatou tradici, v posledních letech rozvíjenou také pod dojmem sociálně pojatých dějin umění. Naopak dějiny vojenství nejsou mezi historiky raného novověku příliš pěstovanou disciplínou, což platí i o vztahu aristokracie a vojenské problematiky 16. – 18. století. Chybí například základní analytické studie o kariérách urozenců v řadách habsburské armády tohoto období.

Předkládaná práce se hlásí ke kulturně a sociálně pojatým dějinám vojenství, tak jak byly postulovány od pozdních 70. let v USA a ve Velké Británii. Klade si dva základní cíle. Tím prvním je představení svého času velmi vlivného konceptu tzv. vojenské revoluce, který popisuje dynamiku klíčových změn ve válečnictví raného novověku a jejich zásadní dopady na soudobou společnost. Teze o vojenské revoluci byla na sklonku 20. století v západní historiografii živě diskutována, v domácích pracích však doposud neexistuje téměř žádná reflexe tohoto přístupu.

Je zřejmé, jak ukazuje kapitola II. věnovaná vojenské revoluci, že faktická váha aristokracie jako celku v ozbrojených konfliktech a její účast na nich postupně klesá. Monopolizace války přechází do rukou sátu, zatímco na bojišti plně ozbrojeného šlechtického těžkooděnce nahrazuje masa neurozené pěchoty. Druhým cílem práce je prozkoumat, jaké reprezentační strategie raně novověká aristokracie volila, aby tvář v tvář měnící se realitě bitevních polí neztratila svůj válečnický statut. Primárně se přitom nezaměřuji pouze na ty jednotlivce, kteří skutečně volili kariéru v armádě, naopak můj zájem je upřen na aristokracii jako celek. Základním kritériem je to, aby ve sledované disponovala rezidencemi v Čechách a na Moravě. Další dvě stěžejní kapitoly (kapitola IV. a V.) se zaměřují právě na tyto rezidence, respektive na určitou část jejich interiérů. Zatímco kapitola IV. zkoumá vývoj privátních šlechtických zbrojnic, změny jejich funkcí a proměny jejich chápání ze strany urozených vlastníků, kapitola V. interpretuje uměleckou výzdobu veřejných prostor rezidence ve snaze postihnout, do jaké míry její ikonografický program akcentuje válečnické kořeny a hrdinské skutky předků daného aristokrata.

Na základě provedeného výzkumu je patrné, že i pro aristokraty, kteří rezignovali na vojenskou kariéru jako na základní prostředek realizace hrdinských ctností, hraje militární tematika zásadní roli. Uplatňují ji ve svých reprezentačních strategiích prostřednictvím jasně čitelných symbolů. Nejen v rámci vybavení a uspořádání interiéru rodových rezidencí (zbrojnice), ale také pomocí ikonografického řešení svých sídel vědomě budují obraz sebe a svého rodu v kontextu dobově srozumitelných rytířských a militárních ctností.

Díky právu (a povinnosti) válčit se v raném středověku šlechta postupně vydělovala jako specifická a privilegii nadaná sociální vrstva. Obraz šlechtice-válečníka proto patřil k základním a dlouhodobě neměnným distinktivním znakům aristokracie. Přes všechny

proměněné vojensko-společenské podmínky a přes častou absenci aktivní vojenské seberealizace hraje hrdinský étos pro aristokracii jako svébytnou elitní sociální skupinu nadále důležitou úlohu jako prostředek budování prestiže a veřejného obrazu urozence. Pro reprezentaci vojenských kořenů šlechty nebyla určující ani konkrétní profese jedince, ani osobní preference, ale privilegovaná stavovská příslušnost.

Klíčová slova

aristokracie – vojenství – rezidence – zbrojnice – ikonografie – vojenská revoluce – 1550-1750

Abstract

In Czech historical writing, history of aristocracy has been on a rise ever since the turbulent days of 1990s. It has always been characterized by application of various methods borrowed from different other fields, such as cultural or social history as well as historical anthropology, and its primary goal was to understand the mentality of the specific social class that is early modern aristocracy. Throughout time, several approaches emerged from the initial probing: first, study of political culture and power; second, study of aristocratic courts and residences; and, third, study of aristocratic family and its life-cycle. All this research was originally focused on 16th century aristocracy; however, it also successfully tackles topics of late 17th and 18th century in recent years as well. Study of aristocratic residences especially has quite a long tradition in Czech historiography, following the lines of socially interpreted art history. On the other hand, as military history is a rather neglected part of writing on the early modern era, this problem transpires into the connection of warfare and aristocracy in 16th to 18th century. For example, not even one analysis has been written on careers of noblemen in the armies of Habsburg monarchy.

This study acknowledges its inspiration in the so-called “new military history” as practiced in western historical writing on warfare since late 1970s. It mainly looks to its cultural and social approach to the topic of war and follows two primary goals. First, it wants to give a higher profile the influential concept of so-called “military revolution”, which interprets (in various ways) the dynamics of continuity and change in early modern warfare and tries to create a strong link with the changes in contemporary social structure. Repeatedly discussed ever since it appeared in 1950s, this theory has been completely neglected in Czech historical writing on early modern era and so, one of the things this text would like to achieve, is to put the “military revolution” into the proverbial “spotlight”.

As is evident from the chapter 2 (on military revolution), the real military importance of aristocracy underwent a steady decline during the early modern era, as the state was gradually usurping the monopoly on warfare and non-aristocratic infantry masses were superseding the aristocratic heavy cavalry on the battlefield. And it is here where the second main goal of this study comes forward – the text thoroughly analyses the representative strategies used by the early modern noblemen to defend their warrior social status in spite of their ever-diminishing role in the contemporary military reality. I analyze not only those aristocrats who actively sought a career in the army – attention is given to the aristocracy as a whole, basic criterion being the family had to have a seat of residence in Bohemia or Moravia. The core of my thesis (chapters 4 and 5) follow precisely these residences, especially specific parts of their interiors. While earlier (chapter 4) I analyze aristocratic armories and changes in their function as well as in the understanding of their purpose in the minds of their owners, chapter 5 represents an interpretation of artistic decoration of the residences. Its purpose is to define how much the iconography reflected the warrior ethos of the class, usually through presentation of family ancestors’ heroic deeds.

The presented research clearly proves that even those aristocrats who did not seek military career and did not think of it as a primary venue of heroic performance, considered the military part of their heritage to be of paramount importance, as it has been proven that beyond doubt that they follow this logic in their representative and symbolic strategies. Not only in the furnishings and interior design of their family residences (mainly armories), but

also in the iconographic concepts – in all these areas they consciously build the self-image of themselves as well as their families in the context of widely understood knightly and military virtues.

The right (and duty) to fight in war was the key fact that gave the aristocracy its social privileges during the early Middle Ages. Therefore, the concept of warrior has always been a key and long-standing part of aristocratic image. What this study proved is that, despite radically changed military and social circumstances and absence of any real military career, heroic ethos remained a specific and very important part of building one's aristocratic prestige and public image well into the 18th century. And, what is important to note, this was usually true without any regard for personal preferences or real-life career of any given nobleman – the only thing that mattered in these terms was his noble status, and with it his belonging to the traditional “warrior class”.

Keywords

aristocracy – warfare – residences – armories – iconography – military revolution – 1550-1750

Obsah

I. Teoretické základy I: Téma v zrcadle dosavadního historického bádání	11
II. Teoretické základy II: Vojenská revoluce a evropská historiografie	24
II. 1 Revoluce v historiografii	24
II. 2 Vykladači, popírači a následovníci	32
II. 3 „Revoluční“ kontext	58
II. 4 Vojenská revoluce a česká historiografie vojenství	66
III. Od teorie k praxi	
Aneb zpřesnění konceptuálních východisek na půli cesty	75
IV. <i>Armamentarium Heroicum</i>: Aristokratické zbrojnice raného novověku	79
Exkurs: Aukce černínské hraběcí zbrojnice v Praze v létě roku 1733	79
IV. 1 Zbrojnice jako integrální součást panského sídla	86
IV. 2 Šlechtické zbrojnice raného novověku indikátorem změn ve vojenských aktivitách aristokracie aneb na cestě od válečných zásob k reprezentaci	97
IV. 3 Pokus o typologii v chronologických řezech	114
<i>Polovina 16. století: rezidenční zbrojnice pánů z Pernštejna na Pardubicích</i>	114
<i>Počátek 17. století: zbrojnice posledních Rožmberků jako rodový odkaz</i>	130
<i>Polovina 17. století: Kryštof Pavel a Maxmilián z Liechtensteinu-Castelkorna a armádní sklad na Pernštejně</i>	148
<i>Konec 17. století: biskupská zbrojnice na Mírově jako „turecké muzeum“</i>	161
<i>Appendix: Turecké reálie v českomoravských aristokratických zbrojnicích raného novověku</i>	178
<i>Počátek 18. století: černínská palácová zbrojnice na Hradčanech jako umělecká sbírka</i>	201
<i>Polovina 18. století: zbrojnice hrabat Kinských na Chlumci jako lovecká rýstkomora</i>	217
V. <i>Vojáci Fortuny</i>: Válka a reprezentace sociálního statutu ve vnitřní výzdobě zámeckých sídel	231
Exkurs: Bitva u sv. Gotthardu aneb po bitvě každý generálem	231

V. 1	Bítevní triumf jako prostředek legitimizace společenského postavení císařské generality po třicetileté válce	237
	<i>František Antonín Špork a Lysá nad Labem</i>	241
	<i>Hrabata z Bředy a Lemberk</i>	247
	<i>Walter Leslie a Nové Město nad Metují</i>	248
	<i>Ottavio I. Piccolomini a Náchod</i>	252
V. 2	Válečné skutky jako prvek demonstrace starobylé urozenosti	259
	<i>Valdštejnské portrétní galerie na Duchcově a Mnichově Hradišti</i>	261
	<i>Althannský Sál předků na Vranově nad Dyjí</i>	269
V. 3	Protiturecký boj jako specifická součást prezentace hrdinských činů	285
	<i>Karel Antonín Serényi a Milotice</i>	285
	<i>Jan Šembera z Boskovic, Maxmilián z Liechtensteina a Bučovice</i>	292
V. 4	Bůh války osobně: Albrecht z Valdštejna, generalissimus a jeho pražské sídlo	307
VI.	Závěr	314
VII.	Prameny a literatura	319
VII. 1	Použité zkratky	319
VII. 2	Nevydané prameny a muzejní sbírky	321
VII. 3	Vydané prameny a edice	329
VII. 4	Katalogy sbírek a výstav	331
VII. 5	Literatura	332
VIII.	Přílohy	368
VIII. 1	Soupis studovaných aristokratických zbrojnic, cca 1550-1750	368
VIII. 2	Puškaři zásobující pražskou zbrojnici hrabat Černínů do roku 1733	377
VIII. 3	Puškaři zásobující chlumeckou větev hrabat Kinských do roku 1760	379
VIII. 4	Obrazové přílohy	384

I. Teoretické základy I: Téma v zrcadle dosavadního historického bádání

Rozhodně není v zájmu žádného autora, a ani já nejsem v tomto směru výjimkou, odradit čtenáře dlouhými výčty čehokoliv hned v první kapitole práce. Přitom obsáhle pojaté teoreticko-historiografické úvody mají v tomto směru značný skrytý potenciál. V neztenčené míře to platí i o výzkumu šlechty v raném novověku – jen historiografický přehled prací, výzkumných metod, inovativních myšlenek a přístupů k dějinám aristokracie by vydal na samostatné sáhodlouhé pojednání, i kdybychom jej omezili pouze na jazykově české studie, navíc by to bylo do značné míry jen opakování již mnohokrát napsaného, nebezpečně připomínající ono proslulé nošení sov do Athén. V žádném případě tím však nemá být řečeno, že dobře provedené bilanční studie nemají svou vysokou vypovídací hodnotu.¹ Jen obtížně se však mohou nějak významně lišit ve svých závěrech a tvoří-li se příliš často, začnou se zákonitě dublovat. Zvolené dizertační téma je na druhou stranu třeba představit v určitém kontextu. Ze začarovaného kruhu vršení stokrát opotřebovaných slov pomalu ztrácejících vypovídací hodnotu existuje po mém soudu jediná smysluplná cesta spočívající v dobrovolně uložených omezeních. Na následujících řádcích proto obecně konstatuji jen několik nejfrekventovanějších dosavadních přístupů, formujících výzkum raně novověké aristokracie v českých zemích v rámci zvýšeného zájmu o tento segment společnosti po roce 1989,² abych následně poukázal na několik klíčových domácích i zahraničních studií, jejichž uchopení tématu je mi blízké a spoluformovalo výchozí metodologickou pozici přítomné práce.³

Zájem o dějiny aristokracie v raném novověku prošel od 90. let 20. století v české historiografii prudkým rozvojem, charakterizovaným aplikací kulturněhistorických a historickoantropologických východisek ve snaze proniknout k podstatě myšlenkového světa urozenců jakožto svébytné společenské skupiny. Postupně se vyčlenilo několik základních směrů bádání: zájem o politickou kulturu a dějiny moci, o aristokratické dvory a rezidence a o životní cykly šlechtické rodiny je úspěšně a dlouhodobě pěstován především

¹ Pro realitu české historiografie raného novověku viz Václav BŮŽEK: *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 5-28; Václav BŮŽEK: *Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Společnost habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 5-36.

² Detailní přehled domácí badatelské tradice ve vztahu ke šlechtě 16. -18. století od samotných prvopočátků na prahu novověku až po konec 20. století podává Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha-Litomyšl 2002, s. 10-34.

³ V poznámkovém aparátu rezignuji na absolutní výčty děl jednotlivých autorů. Namísto toho zmiňuji jejich nejdůležitější práce, knihy se syntetickými ambicemi, případně nejnovější publikace.

českobudějovickou školou reprezentovanou Václavem Bůžkem a jeho žáky.⁴ V posledních letech se českobudějovické pracoviště více zaměřuje na integrační procesy v rámci habsburské monarchie s patrnou snahou o aktivní přeshraniční spolupráci.⁵ Z dalších metodologicky podnětných přístupů je nutno zmínit především Bourdieuvými sociologickými koncepcemi inspirovaný výzkum Petra Matějíčka, usilující o postižení forem sociálního jednání aristokracie jakožto elitní skupiny šlechtické vrstvy.⁶ Nelze samozřejmě pominout ani další jména, která sice okolo sebe primárně netvoří badatelská centra, nebo chceme-li „školy“ jako v Českých Budějovicích, přesto se ale výzkumu aristokracie dlouhodobě a systematicky věnují. Nelze samozřejmě nezmínit Jaroslava Pánka, jehož komplexně pojatá monografie o posledních Rožmbercích se stala do značné míry vzorovou knihou, ze které čerpaly inspiraci další generace,⁷ pardubického historika Petra Vorla, předního znalce problematiky rezidenčních vrchnostenských měst raného novověku,⁸ dlouhodobě svázaného zejména s výzkumem pánů z Pernštejna,⁹ brněnského Tomáše Knoze, jehož přístup k tématu je charakteristický (a inspirativní) zejména tím, že záměrně osciluje mezi strukturalistickým pojetím dějin šlechty a sociálně psychologicky vymezenými dějinami umění,¹⁰ nebo libereckého Milana Svobodu, který svůj zájem zasvětil doposud spíše neznámému rodu Redernů.¹¹ Mohli bychom vyjmenovávat dále (a mnozí by si to jistě zasloužili), vyřčená jména byla ale zvolena s dvojnásobným ohledem: Jejich dlouhodobá jasně profilovaná činnost jednak představuje významný příspěvek do pokladnice bádání o domácí aristokracii, jednak modelově představují geografickou,

⁴ Vlajkovou lodí Historického ústavu Jihočeské univerzity, poskytující aktuální obraz badatelských směrů tohoto pracoviště, je periodikum *Opera Historica*. V současné době již vyšlo 15 svazků. Řada v nich zveřejněných studií je citována dále v textu. K publikování původní vědeckých výsledků, zejména dizertačních a habilitačních prací jihočeského kolektivu slouží řada *Monographia historica*, čítající nyní 11 svazků.

⁵ Srov. Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Ewa KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY: *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*. ČČH 2006, s. 485-526. Poslední čísla sborníku *Opera historica* rovněž svědčí o tomto posunu. Viz Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526 – 1740)*. České Budějovice 2003 (= Opera historica 10); TÍŽ (edd.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice 2006 (= Opera historica 11); Václav BŮŽEK (ed.): *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*. České Budějovice 2009 (= Opera historica 13).

⁶ Petr MATĚJČÍK: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha 2004.

⁷ Jaroslav PÁNEK: *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*. Praha 1989.

⁸ Petr VOREL: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001.

⁹ Petr VOREL: *Páni z Pernštejna: Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha 1999.

¹⁰ Např. Tomáš KNOZ: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře: Osoby, příběhy, struktury*. Brno 2001; TÍŽ: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006; TÍŽ: *Grablagen und Grabkapellen des mährischen Adels von der Renaissance bis zum Barock. Thesen zur Problematik*. In: Mark HENGERER (Hg.): *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Obersichten in der Frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 2005, s. 449-482 a řada dalších studií o kultuře renesance a baroku na Moravě od téhož autora.

¹¹ Více jak dvě desítky let systematické práce byly nedávno završeny vydáním objemné monografie Milana SVOBODA: *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*. Praha 2011.

námětovou i metodologickou pestrost raně novověké historiografie posledních třech dekad. Tento dynamický výzkum dospěl v posledních letech nejen k prvním syntézám, ale také k rozvinutí teoretické diskuse o metodologii a obsahu užívaných kategorií.¹²

V první polovině první dekády 21. století vyšly hned čtyři práce se syntetizujícími ambicemi, z nichž každá reprezentuje poněkud jiný přístup. Značně tradiční hospodářsko-sociální pojetí zvolil Jiří Jurok,¹³ převážně k dějinám každodennosti a spíše k odlehčenějšímu pojetí se hlásí Marie Koldinská,¹⁴ přístupy historické antropologie preferuje kolektiv jihočeských autorů,¹⁵ naopak tehdy značně inovativní sociálně antropologické hledisko převažuje u Petra Matě.¹⁶

Jakkoliv se dá domácí badatelský ruch přelomu tisíciletí charakterizovat pestrou paletou implementovaných inspirací, širokou škálou stylů podání i preferencemi jednotlivých autorů, přesto je možné najít převažujícího společného jmenovatele. Tím bylo beze sporu pevné zakotvení v 16. století s jen občasnými a spíše nesystematickými výlety za magickou hranici roku 1620. Doba pobělohorská nadále zůstávala doménou, v níž se pohybovali zejména historikové umění, jejichž rozkrývání „barokní“ éry započalo ve větší míře v 80. letech 20. století.¹⁷ Byl to Petr Matě, který se jako první se svou syntézou odvážně rozkročil přes dvě staletí, se všemi z toho vyplývajícími těžkostmi, spočívajícími především v nedostatečně prozkoumané (a velmi bohaté) pramenné základně. Pomyslně tím otevřel dveře, kterými poslední dobou prochází stále více badatelů, cílících svůj zájem k výzkumu šlechty druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století.¹⁸

¹² Např. Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL: *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*. ČMM CXXII, 2003, s. 375-409; Zdeněk R. NEŠPOR: *Dvojitý život historické antropologie. Interdisciplinární (ne)porozumění mezi historiky, sociology a sociálními antropology*. Dějiny - teorie - kritika I/2005, s. 87-104. Naposledy srov. výrazně polemickou sťat' Petr MATĚ: *Nad knihou Václava Bůžka o Ferdinandovi Tyrolském a české šlechtě*. Dějiny – teorie – kritika I/2011, s. 113-131.

¹³ Jiří JUROK: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13. - první polovině 17. století*. Nový Jičín 2000.

¹⁴ Marie KOLDINSKÁ: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha 2001.

¹⁵ Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL: *Věk urozených*.

¹⁶ Petr MATĚ: *Svět české aristokracie*.

¹⁷ Při vši účtě k dalším zde nezmiňným pracím má ve smyslu vztahu dějin umění a dějin šlechty zakladatelský počín skvělá monografie Pavla Preisse o Františku Antonínovi Šporkovi. Viz Pavel PREISS: *Boje s dvouhlavou saní. František Anotín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981. Dlouho připravované aktualizované vydání vyšlo pod názvem Pavel PREISS: *František Anotín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha-Litomyšl 2003.

¹⁸ Srov. v tomto směru takřka proseminární pojednání Jiří KUBEŠ: *Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750. Úvod do tématu*. In: TÝŽ (red.): *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů, Pardubice 2007 (= Prameny k dějinám Pardubického kraje 3), s. 9-33.

Vinou dlouho přetrvávající ideologie českého nacionalismu a celé řady dalších „-ismů“, o co méně smířlivějších, o to pevněji ovládajících konec 19. a v podstatě celé 20. století nebylo jednoduché, a vlastně ani vůbec možné, svobodně a nezaujatě psát o českých dějinách po roce 1650 – a o šlechtě jakožto nemilované „cizácké“ a „vykořisťovatelské“ vrstvy to pak platí měrou dvojnásobnou.¹⁹ Ani bezprostředně po roce 1990, kdy padl pro nás možná nejosudovější z „-ismů“, komunismus, se situace hned neobrátila k lepšímu, patrně proto, že převládající část tehdejšího historického establishmentu hledala své naplnění v předbělohorském století.²⁰ Jestliže před pěti lety Jiří Kubeš napsal, že se situace začíná postupně měnit od počátku 21. století v souvislosti s nástupem mladých badatelských generací vychovaných zejména na historických pracovištích v Praze a v Českých Budějovicích,²¹ nezbývá, než s ním souhlasit, jak ostatně ukáže i následující stručný přehled.

Opět nelze nezmínit Petra Mat'u, jednoho z žáků profesora Pánka, který se již před vydáním své syntetické monografie zamýšlel nad vývojem aristokratické prestiže v dlouhém horizontu raného novověku²² a také se pokusil uchopit a vymezit šlechtu z českých zemí jako celek, aby došel k názoru, že ji v zásadě nelze pojímat jen v zemském měřítku.²³ Jako jedno z východisek nabídl spolu s Václavem Bůžkem vymezení dle převládajícího životního stylu, jež dobře odpovídá čím dál více traktované představě „barokní“ šlechty habsburské monarchie jako kosmopolitní entity nesvázané zemskými hranicemi.²⁴ V současné době se tento historik působící na vídeňské univerzitě věnuje problematice slezské šlechty a také fungování pobělohorských zemských sněmů habsburské monarchie.²⁵

¹⁹ Srov. zejména Zdeněk HOJDA: „Idola“ barokního bádání aneb jak se vyhnout Skylle a neupadnout v osidla Charybdy. In: TÝŽ (red.): Kultura baroka v Čechách a na Moravě. Praha 1992, s. 15-26; Jiří KUBEŠ: *Vyšší šlechta*, s. 9-11. Výjimky ale jako vždy samozřejmě existují, ať už to jsou práce Josefa Pekaře, Christiana d'Elverta či Zdeňka Kalisty, abych jmenoval ty významnější, všechny ale byly koncentrovány do období před rokem 1948.

²⁰ Svatava RAKOVÁ: *Pobělohorské „temno“ v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. ČCH 2001, s. 569-588.

²¹ Jiří KUBEŠ: *Vyšší šlechta*, s. 11-12. Tím však podle mého názoru poněkud podcenil potenci dalších univerzitních pracovišť jako je Brno a Olomouc, k nimž se poslední dobou, co se týče výzkumu šlechty barokního období, stále hlasitěji přidávají i Pardubice. Ostatně sám Kubeš, který zde působí a jeho první žáci v ve zdejším doktorském studijním programu jsou toho živoucím důkazem.

²² Srov. zveřejněné základní teze jeho diplomové práce Petr MAŤA: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*. Frühneuzeit-Info 10, Heft 1-2, s. 43-52.

²³ Zejm. Petr MAŤA: *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620-1740. Versuch, eine falsche Frage richtig zu lösen*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr*, s. 191-233.

²⁴ Václav BŮŽEK – Petr MAŤA: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des „Absolutismus“ (1620 – 1740)*. In: Ronald G. ASCH (ed.): *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*. Köln-Weimar-Wien 2001, s. 287-321.

²⁵ Např. Petr MAŤA: *Komisaři k českému zemskému sněmu (1627-1740)*. In: *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. 1. Praha 2007, s. 309-318; TÝŽ: *Der Adel Böhmens und Schlesiens in der Frühen Neuzeit in vergleichender und beziehungsge-*

Dalšími osobami, výrazně profilujícími podobu bádání o aristokracii po třicetileté válce, je dvojice historiků působících v Českých Budějovicích, Rostislav Smíšek a Ivo Cerman. Prvně jmenovaný se zabývá integračními procesy v rámci monarchie na příkladu dvorských kariér Dietrichsteinů a Schwarzenbergů,²⁶ nechává se však inspirovat i dějinami mentalit a hmotnou kulturou dvorského života.²⁷ Druhý v pořadí (nikoliv však významem) zase posunuje svůj zájem až na samý konec raného novověku, kde ho zajímá především vliv osvíceneckých myšlenek na šlechtu, její vzdělání, socializační procesy této vrstvy a také aristokratický duchovní svět.²⁸ Původně z českobudějovické školy vzešel také Jiří Kubeš, jeho vlastní cesta ho ale postupně dovedla nejen do Pardubic, ale rovněž k jeho největšímu zájmu, kterým je šlechtické cestování v 17. a 18. století. Práci o kavalírských cestách české a rakouské šlechty se nedávno také habilitoval.²⁹ Z jeho dalších badatelských témat, nyní již cíleně mířících do období po roce 1650, je třeba zmínit ještě alespoň nepublikovanou dizertaci o reprezentační funkci šlechtických rezidencí v dlouhém vývojovém záběru dvou století raného novověku, o kterou se tato práce nezřídka opírá.³⁰ Do barokního období dlouhodobě směřují svůj zájem i další historičky a historikové, jako je královéhradecký Aleš Valenta, olomoucká Radmila Pavlíčková nebo již zmiňovaný Tomáš Knoz, jejichž studie budou citovány na příslušných místech dále v textu. Řeč nebyla ani o nastupující badatelské generaci, mezi níž se najde několik pozoruhodných autorů zakotvených rovněž v době pobělohorské (Jiří Hrbek, Jiří David, Jiří Brňovják a další), znovu ale připomínám, že tento text nemá ambici hypertrofovat do jakéhosi samoučelného „telefonního seznamu“, nýbrž upozornit na vzrůstající popularitu výzkumu „barokní“ éry v domácí historické obci a zmínit aktuální směry bádání. I kdybychom ve výčtu pokračovali dále, nenašli bychom v něm ale systematicky pojatý příklon k výzkumu aristokracie skrze dějiny vojenství, a to ani pro před- ani pro pobělohorskou éru. Ještě tomu

Perspektive. In: Adel in Schlesien. Band 1. Herrschaft - Kultur - Selbstdarstellung. München 2010, s. 223-262.

²⁶ Rostislav SMÍŠEK: *Císařský dvůr a dvorská kariéra Dietrichsteinů a Schwarzenbergů za vlády Leopolda I.* České Budějovice 2009.

²⁷ TÝŽ: *Důvěra nebo nenávist? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*, ČMM 123, 2004, s. 47-76; dále např. TÝŽ: *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*. In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 125-156; TÝŽ: *Jan Adam z Questenberka a hmotná kultura zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou (Příspěvek ke šlechtické reprezentaci v první polovině 18. století)*. Západní Morava 9, 2005, s. 50-70.

²⁸ Vybírám alespoň monografie, srov. Ivo CERMAN: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008; TÝŽ: *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*. Stuttgart 2010; nejnověji TÝŽ: *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2011.

²⁹ Jiří KUBEŠ: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Habilitační práce na ÚHV FF UPa. Pardubice 2011.

³⁰ Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. Dizertační práce HÚ FF JCU. České Budějovice 2005.

bude věnována pozornost, vzhledem k založení této práce je ale takováto prozatím drobná poznámka na místě.

Naopak pro podstatnou část předkládané práce je podstatné, že v domácí historiografii má bohatou tradici výzkum zámeckých sídel, sahající minimálně na konec 19. století. Pevný základ byl položen ve velkých topograficky a genealogicky pojatých soupisových pracích Augusta Sedláčka a dalších kolektivních týmů na přelomu 19. a 20. století, aby následující desetiletí přidaly i zájem o vnitřní vybavení takových objektů, rekonstruované téměř výhradně deskriptivní metodou přepisu inventářů.³¹ V dobách komunistické nesvobody se pak toto pole stalo téměř výhradní doménou historiků umění, kteří si tímto způsobem (podobně jako později „klasičtí“ historikové skrze ekonomiku šlechtických velkostatků) našli cestu, jak bádát o zapovězeném aristokratickém tématu. Nezřídka však šlo o (z hlediska historika) jednostranný zájem o formální stylovou analýzu daného sídla, případně jeho částí a doplňků, ve snaze o rozšíření znalostí o dílech, stylech a životních působištích jednotlivých významných umělců. Zájem o konkrétní stavby a jejich tvůrce je koneckonců podstatným úkolem dějin umění, z hlediska historického kontextu však často chybělo širší ukotvení takových prací, které se příliš neptaly na sociální rozměr aristokratických sídel, zejména pak na výraznou roli šlechtického investora a jeho rozmanitých preferencí (kulturních, kariérních, politických, finančních apod.), které výrazně spoluformovaly výslednou podobu daného díla.

Zaznamenateľný obrat ve výzkumu aristokratických sídel nastal od 90. let 20. století, a to jak na poli historie, tak v dějinách umění. Důležitou pozici má v tomto směru brněnský Jiří Kroupa, který razil tezi o sociální či sociálně psychologické umělecké úloze, zdůrazňující funkční hledisko architektury.³² V rámci tohoto směru „*uměleckohistorických dějin kontextuálních*“ Kroupa a další badatelé – Petr Fidler,³³ Ondřej Jakubec,³⁴ Radmila Pavlíčková,³⁵ aj. – upřeli

³¹ Odkazují na velmi detailní historiograficko-teoretický přehled vývoje středoevropského badání šlechtických sídel včetně odkazů na literaturu, který podal Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 5-23. K dosavadní práci s inventáři sídel blíže kap. IV. 1.

³² Jiří KROUPA: *Umělci, objednatelé a styl. Studie z dějin umění*. Brno 2006, zejm. kapitola „Od dějin umění k sociologii vidění: řemeslo, jímž se zabývám“ na s. 13-30; ze starších prací např. TÝŽ: *Umělecká úloha, objednatelé a styl na Moravě doby barokní*. In: TÝŽ (ed.): *V zrcadle stínů. Morava v době baroka. 1670-1790*. Brno 2003, s. 37-77; TÝŽ: *Funkce, forma a mentality v raně novověké profánní architektuře*. Památková péče na Moravě. Monumentorum Moraviae Tutela 8, 2004, s. 7-22; TÝŽ: *Palazzo in villa, memoria a bellaria. Poznámky k sémantice architektonické úlohy v baroku*. In: TÝŽ (ed.): *Ars Naturam Adiuvans. Sborník poctě prof. PhDr. Miloše Stehlíka*. Brno 2003, s. 117-132; „*Palác ve tvrzí*“: *umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku (Dvě úvahy k výzkumu světské architektury raného novověku)*. *Opuscula historiae artium*, F 45, 2001, s. 13-37.

³³ Z prací, reprezentujících „sociální dějiny umění“ např. Petr FIDLER: „*Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen*“ oder *Albrecht Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen, Zur Baustrategie eines Fürsten*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku*. České Budějovice 1999 (= *Opera Historica* 7), s. 275-309; TÝŽ: *Pomník, památník, památka*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Paměť urozenosti*. Praha 2007, s. 15-22; TÝŽ: „*Form follows Function*“. *Zur Funktionalität der Profanarchitektur der frühen Neuzeit*. In: Olga FEJTOVÁ et al. (red.):

svou pozornost také na kulturní a sociální funkci architektury (resp. umění obecně - Lubomír Slavíček³⁶), vyplývající ze vztahu architekta (a jeho uměleckého školení) a šlechtického stavebníka (s jeho konkrétními potřebami definujícími investorské zadání).

Obecná historie, zažívající po listopadu 1989 doslova boom dříve zapovězených témat, dospěla zhruba v téže době v rámci obrozeného výzkumu šlechtické společnosti v nejširším slova smyslu ke komplexnímu pojetí aristokratického sídla jako přirozeného klíčového místa šlechticova života, v jehož zdech se odehrávají všední i sváteční dny pána domu, jeho rodiny a dvora (viz antropologické přístupy českobudějovických historiků) a které zároveň slouží jako nezbytné zázemí pro správu pozemkového dominia, k výkonu různých typů veřejné činnosti šlechtice, ale také k reprezentaci jeho společenské role.³⁷ Lze předpokládat, že právě kombinace těchto dvou nově pojatých přístupů (umělecko-historického a historického), akcentujících široce zakotvený sociální význam aristokratické rezidence, přinese v budoucnu ještě další zajímavé badatelské výsledky.

Podobným způsobem pojatá problematika výzkumu šlechtických sídel má bohatou tradici i v okolních zemích, odkud česká a moravská historiografie může vydatně čerpat – a čerpá – inspiraci. Zmínit je třeba v první řadě sousední Německo, kde je diskuze na toto téma soustředěna do několika badatelských center. V řadě prací či badatelských směrů, různě geograficky zakotvených a reprezentujících různé přístupy, má dlouhodobě významnou pozici včetně úctyhodné publikační činnosti *Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, zastřešující bádání, jež se vyznačuje stejně tak širokým chronologickým rozkročením od středověku po konec raného novověku, jako implementací rozlišných sociálně historických, umělecko-historických, kulturně historických přístupů i hledisek

Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby (= Documenta Pragensia XXVIII). Praha 2009, s. 25-57; TÝŽ: *Modus geometricus - sensus allegoricus. (Zur Poetik des adeligen Wohnens in der frühen Neuzeit)*. In: Václav BŮŽEK (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*. České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. s. 443-465; TÝŽ: *Die Bautätigkeit der Familie Pálffy im 17. Jahrhundert und der Umbau des Schlosses Bibersburg-Červený Kameň*. Ars 3, 1994, s. 213-236; TÝŽ: *Zur Bauaufgabe in der Barockarchitektur. Das Palais Questenberg – Ergänzende Forschungen zu einer Prandtauer Monographie*. Innsbruck 1985.

³⁴ Ondřej JAKUBEC: *Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1533-1598, jejich význam a funkce*. Olomouc 2003.

³⁵ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Lichtensteinu-Castelkorna 1664-1695*. Olomouc 2001.

³⁶ Např. Lubomír SLAVÍČEK: „*Sobě, umění, přátelům.*“ *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650-1939*. Brno 2007.

³⁷ Vedle řady konkrétních studií Václava Bůžka, Josefa Hrdličky, Václava Ledvinky, Jaroslava Pánka či Petra Vorla, které budou citovány na příslušných místech dále v textu, srov. zejména příslušné pasáže v kolektivní syntéze Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL: *Věk urozených*, s. 169-264 a Petr MAŤA: *Svět české aristokracie*, s. 228-232, 238-274.

kulturněhistorické antropologie.³⁸ Zmínit se ještě sluší *Rudolstädter Arbeitskreis zur Residenzkultur e. V.*, aplikující ve větší míře uměleckohistorické hledisko sídelní problematiky v raném novověku.³⁹ S ní je mj. spjatý marburský Ulrich Schütte, jehož pohled na proměny vojenské role rezidencí očima historika kultury je inspirativní nejen v německém okruhu a nejen pro tuto práci.⁴⁰

Výzkum sídelní problematiky je pevně zakořeněn také v dalších sousedních zemích, zejména v Rakousku a Polsku. Není však možné, a vlastně by to nebylo ani účelné, vyjmenovávat zde všechny důležité práce dnes již značně rozvětveného bádání.⁴¹ Tato práce neaspiruje na výzkum aristokratické rezidenční kultury jako celku, nýbrž na postižení rezidencí, zejména pak jejich vnitřní výbavy a ikonografické výzdoby, v reprezentaci vojenské role aristokracie a jejich starobylých militárních kořenů v průběhu raného novověku. Další studie, využitelné při řešení této otázky, budou proto citovány na příslušných místech poznámkového aparátu.

Jestliže výzkum rezidencí jako životního prostoru raně novověké nobility má v současné historiografii nejen svou pevnou pozici, ale přináší také pozoruhodné výsledky, stejně optimistické konstatování zatím nelze použít, podíváme-li se na aristokracii optikou dějin vojenství. Patrně to úzce souvisí s obecně nízkou popularitou tohoto odvětví v rámci domácího dějepisectví raného novověku (podrobněji kap. II. 4). V česky publikované produkci zkrátka není mnoho prací, o něž by se bylo možné opřít. Neznamená to však, že by odborné studie na toto téma vůbec nevznikaly, jde však spíše o případové jednotliviny, vznikající v rámci odlišného badatelského směřování jejich autorů, nikoliv o nějaký koncepčně pojatý systematický výzkum. Vztah aristokracie a vojenství v raném novověku na obecnější

³⁸ Komise s pobočkou v Kielu pracuje od roku 1986. Není možné zde podat ucelený přehled její publikační činnosti, která se navíc (zejména co se týče sborníkové řady *Residenzenforschung* z pořádaných symposií) věnuje středověkým sídlům, odkazují proto zejména na časopis *Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen* (vychází od r. 1991 a zprostředkovává mj. aktuální diskuse o problematice dvorů, rezidencí a příslušné terminologii) a na pravidelně aktualizované webové stránky <http://resikom.adw-goettingen.gwdg.de/index.php> [cit. 3. 1. 2012]. V roce 2000 navíc vyšlo speciální vydání časopisu, obsahující rozsáhlou výběrovou bibliografii prací na téma rezidence. Viz Jan HIRSCHBIEGEL (red.): *Dynastie – Hof – Residenz. Fürstliche Höfe und Residenzen in spätmittelalterlichen Reich. Allgemeine Auswahlbibliographie zu einem Projekt der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* (= Sonderheft 4). Kiel 2000.

³⁹ Srov. webové stránky <http://www.rudolstaedter-arbeitskreis.de/> [cit. 3. 1. 2012].

⁴⁰ Ulrich SCHÜTTE: *Das Schloß als Wehranlage. Befestigte Schloßbauten der frühen Neuzeit im alten Reich*. Darmstadt 1994. Stěžejní je Schütteho náhled na proměny vojenské funkce rezidence v dlouhém období konce středověku a raného novověku v těsné návaznosti na změnu životního stylu šlechty a s tím proměněného stylu myšlení a obecných preferencí v kontrastu s tradičním pojetím ideálu aristokratického sídla jako pevnosti. Z dalších podnětných prací srov. Lutz UNBEHAUN – Andreas BEYER – Ulrich SCHÜTTE (Hg.): *Die Künste und das Schloß in der frühen Neuzeit*. München 1998; Ulrich SCHÜTTE (Hg.): *Architekt und Ingenieur. Baumeister in Krieg und Frieden, Ausstellungskatalog*. Wiesbaden 1984.

⁴¹ Odkazují na precizně provedený historiografický přehled německé, rakouské, slovenské a polské produkce posledních let, který podal Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 12-24.

rovině tematizoval vlastně jen Petr Mat'a v rámci svého pojednání o různých kariérních modelech domácí vyšší šlechty.⁴² I on si však byl vědom slabého prozkoumání pramenné základny, a tak větší část jeho závěrů spočívá v rovině hypotéz či obecně formulovaných tezí, čekajících na budoucí zpřesnění. Přesto se domnívám, že s hlavním jeho tvrzením, formulovaným hned na několika místech textu, spočívajícím v názoru, „*že pro aristokratickou elitu Českého království zůstávalo působení v císařské armádě na okraji zájmu a že bylo považováno spíše za prostředek dalšího vzestupu než za profesní cíl*“;⁴³ na základě dosavadního stavu znalostí nelze než souhlasit. Jestliže však Mat'a před osmi lety své pojednání zakončil pasáží o tom, že „*uplatnění české šlechty v armádě, jeho předpoklady, podmínky, vyhlídky a užítky, bude třeba dále zkoumat*“;⁴⁴ musíme konstatovat, že tato slova zatím stále beze zbytku platí.

Mezitím se totiž vztahu vojenství a společnosti dostalo pozornosti v dalších dvou kompendiích, ani jedno však nepřineslo nové výsledky. Zdeněk Vybíral ve svém pojednání o „člověku ve válce“ věnuje aristokracii jen okrajovou pozornost (vzhledem k cíli studie je to pochopitelné) a jeho vybrané příklady z dobových pramenů, často navíc z pera nižší šlechty, jsou spíše jen ilustrativní povahy.⁴⁵ Po mnoha stránkách je pozoruhodný relativně nedávný počín Marie Koldinské a Ivana Šedivého.⁴⁶ Nejen proto, že se autoři (pokud vím tak v domácí historiografii jako jedni z prvních) otevřeně přihlásili k sociálně a kulturně definovaným dějinám vojenství, tak jak byly postulovány západním dějepisectvím v 80. letech 20. století (bližší kap. II. 3), a že tento přístup je základní inspirací i pro předkládanou práci. Těžiště jejich publikace však chronologicky jednoznačně leží v 19. a 20. století. Pasáže týkající se raného novověku jsou přes veškerou čtivost místy podány poněkud schematicky, nevyváženě a spíše kompilačním způsobem shrnují doposud známá fakta ze starší literatury.⁴⁷ Platí to i o oddílech,

⁴² Petr MAT'A: *Svět české aristokracie*, s. 440-464.

⁴³ TAMTÉŽ, s. 464. Na jiných místech např. „v kariérních strategiích skutečných aristokratických rodin českého království ... vojenské uplatnění příliš velkou úlohu nehrálo“, „Řídké výjimky svědčí o poměrně slabém zaujetí české aristokracie pro militární službu“ (obojí s. 460), „Habsburskému důstojnickému sboru, zejména jeho vyšším hodnostem, překvapivě nedominovali šlechtici z dědičných zemí“ (s. 458), „...určitě však v 17. století drtivá většina české šlechty v císařské armádě nepocházela z aristokratických kruhů“ (s. 459) aj.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 464.

⁴⁵ Zdeněk VYBÍRAL: *Člověk ve válce*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 433-473.

⁴⁶ Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Praha 2008.

⁴⁷ Zejména 2. polovina 17. a 18. století z toho vycházejí nejhůře. Například v kapitole III (*Armády*) je 200 let tvající dynamický vývoj 17. a 18. století shrnut na necelých třech stranách (s. 131-133), v kapitole I (*Prostor a čas*) jsou 18. století věnovány pouhé dva odstavce (s. 37-38) a v kapitole II (*Ideje*) jeden (s. 99). Tato obrovská disproportion však nepadá ani tak na vrub samotným autorům, jako je spíš názornou ilustrací faktu, že pro řadu témat z dějin vojenství naprosto neexistuje základní domácí výzkum. Proto musejí některé pasáže (podkapitola *Počátek novověku: zemská hotovost a žoldnéřská vojska* na s. 122-130) téměř rezignovat na realitu Čech a Moravy a utéci se pro příklady do soudobé Itálie.

v nichž je větší pozornost věnována aristokracii jako jednomu ze segmentů soudobé společnosti, jejíž vztah jakožto celku k válce autoři zkoumají.

Situace však není o mnoho lepší ani u našich sousedů, zejména v Rakousku. I zde můžeme panující stav ohledně poznání vojenských aktivit aristokracie v prvních stoletích trvání habsburské monarchie (a vojenství raného novověku obecně) s oporou v názoru tamních historiků nazvat tristním.⁴⁸ Na vině je vedle panujícího nezájmu raně novověkých historiků o otázky vojenství paradoxně i obrovské množství pramenného materiálu nejen ve vídeňských centrálních archivech, namnoze spíše neprozkoumaného a mnohdy i problematicky zpracovaného a zpřístupněného.⁴⁹ Kriegsarchiv a další historické fondy v metropoli na Dunaji prozatím představují velkou výzvu pro budoucí generace badatelů, ty české nevyjímaje. V bipolárním vztahu aristokracie habsburských zemí – vojenství tak stále zůstávají nejčastěji citovanými studiemi obecně pojaté a již nikoliv nejnovější práce Matthiase Pfaffenbichlera⁵⁰ a autorského dua Vocelka – Mandlmayr,⁵¹ ačkoliv nelze zapomínat na

⁴⁸ Ke stavu rakouské historiografie vojenství se v samostatných studiích vyslovili Günther KRONENBITTER: *Ein weites Feld. Anmerkungen zur (österreichischen) Militärgeschichtsschreibung*. *Zeitgeschichte* 30, 2003, s. 185-191, a zejména ředitel raně novověké sekce rakouského vojenskohistorického muzea ve Vídni Michael HOCHEDLINGER: *Kriegsgeschichte – Heereskunde – Militärgeschichte? Zur Krise militärhistorischer Forschung in Österreich*. Arbeitskreis Militärgeschichte e. V. Newsletter 7, 1998, s. 44-47 a 8, 1998, s. 38-41; TYŽ: „Bella gerant alii...“? *On the state of Early Modern Military History in Austria*. *Austrian History Yearbook* 30, 1999, s. 237-277. Svůj velmi neradostný pohled zakončuje v poslední větě své studie naléhavým zvoláním: „*High time at last to normalize the disturbed relationship between Mars and Clio accordingly!*“ O dva roky později přispěl svým pohledem nestor rakouské historiografie vojenství Günther E. ROTHENBERG: *The Shield of the Dynasty: Reflection on the Habsburg Army, 1649-1918*. *Austrian History Yearbook* 32, 2001, s. 169-26. Srov. reakce Michael HOCHEDLINGER: *The Early Modern Cinderella*. TAMTÉŽ, s. 207-213 a kritičtěji Paul W. SCHOREDER: *The Luck of the House of Habsburg: Military Defeat and Political Survival*. TAMTÉŽ, s. 215-224.

⁴⁹ Srov. přehledové informativně pojaté studie Michael HOCHEDLINGER: *Quellen zum kaiserlichen bzw. k. k. Kriegswesen*. In: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*. Ein exemplarischer Handbuch. Wien-München 2004, s. 162-181; Géza PÁLFFY: *Die Akten und Protokolle des Wiener Hofkriegsrats in 16. und 17. Jahrhundert*. In: TAMTÉŽ, s. 182-195. Přehled pramenů k dějinám vojenství v archivech v Rakousku, ale i jinde na území bývalé habsburské monarchie podává speciální číslo časopisu Rakouského státního archivu *Quellen zur Militärgeschichte*. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 49, 2001 (centrálním archivům se věnuje zejm. Michael HOCHEDLINGER: *Militärhistorisch relevantes Archivgut im Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, s. 257-284; Christian SAPPER: *Schriftgut zur Militärgeschichtsforschung im Finanz- und Hofkammerarchiv*, s. 285-299; Gerald THIEMER: *Militärhistorische Quellen im Allgemeinen Verwaltungsarchiv*, s. 301-310 a Adolf GAISBAUER: *Die Bibliothek des Kriegsarchivs. Eine Monumentaufnahme mit Schlussfolgerungen*, s. 213-219). Ze starších textů upozorňují na Rainer EGGER: *The Kriegsarchiv*. *Austrian History Yearbook* 6-7, 1970/1971, s. 39-66. Walther HEYDENDORFF: *Die Kriegsakten im Haus-, Hof- und Staatsarchiv*. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 4, 1951, s. 251-256; 5, 1952, s. 356-363; 6, 1953, s. 410-415; 8, 1955, s. 322-328.

⁵⁰ Matthias PFAFFENBICHLER: *Militärwesen und Bewaffnung*. In: *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700*, Wien 1990, s. 325-334.

⁵¹ Martin C. MANDLMAYR – Karl G. VOCELKA: *Vom Adelsaufgebot zum stehenden Heer. Bemerkungen zum Funktionswandel des Adels im Kriegswesen der frühen Neuzeit*. In: Grete KLINGENSTEIN – Heinrich LUTZ (Hg.): *Spezialforschung und „Gesamtgeschichte“*. Beispiele und Methodenfragen zur Geschichte der frühen Neuzeit. (= Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 8).

nedávno zpracovanou komplexní stat' Michaela Hochedlingera.⁵² Nezbyvá než konstatovat, že o tom, jakým způsobem se aristokracie z dědičných zemí vyrovnávala s překotným vývojem vojenství raného novověku a s tendencemi vědecky pojatého „umění válečného“ umenšit její dominantní postavení na bitevním poli, i o tom, jak důležité postavení sehrávala služba v rodící se stále státní armádě v rámci kariérních strategií volených touto společenskou vrstvou, toho stále víme až příliš málo. Podle mého názoru zatím nepřekonané, a zejména nikým nenásledované výzkumy za domácí historiky musel vykonat americký badatel. Studie Thomase M. Barkera z přelomu 70. a 80. let 20. století o vztahu státu, armády a aristokracie obecně, o fenoménu vojenského podnikání i o několika analyticky pojatých příkladech kariérních modelů aristokratických rodů z podunajské monarchie (Václav Eusebius z Lobkovic, Ottavio Piccolomini, Daunové a další), jsou nejen dodnes velmi inspirativní, ale mají navíc i těsnou souvztažnost k nobilitě usedlé v českých zemích.⁵³

Předkládaná práce se však nechce hlouběji zabývat otázkou, jak a do jaké míry raně novověká aristokracie skutečně válčila, ani nemá ambice prozkoumat konkrétní kariéry urozenců v řadách armády habsburské monarchie (s obojím v nezbytné míře seznamuje kap. V. 2). Vzhledem k výše uvedeným těžkostem spočívajícím v téměř dokonalé absenci primárního výzkumu by to byl časově velmi náročný úkol, jenž by vystačil na několik dizertačních prací. Již bylo naznačeno, že základní inspirační zdroj poskytl autorovi „kulturní dějiny vojenství“ (viz kap. II. 3), které daleko více než skutečné mechanismy vedení války zajímá široce založená korelace mezi válkou a společností, která válčí. Americký historik John Lynn v tomto směru hovoří o vzájemně propojené zpětné vazbě mezi skutečnou válečnou realitou (*Reality of War*) a mezi kolektivními představami o válce, které jsou kulturním plodem dané společnosti (*Discourse of War*).⁵⁴ Pod vlivem těchto přístupů, k nimž se hlásím, bude přítomný text daleko více zkoumat válku, jež probíhala v hlavách tehdejších lidí, než tu

Wien 1981, s. 112-125. Existuje však i starší, na špičky habsburské armády zaměřená, chronologicky více rozkročená a deskriptivně pojatá studie, viz Nikolaus von PRERADOVICH: *Die politisch-militärische Elite in „Österreich“ 1526-1918*. Saeculum 15, 1964, s. 393-420. Pro říšské prostředí Rainer WOHLFEIL: *Adel und neues Heerwesen*. In: Hellmuth RÖSSLER (Hg.): *Deutscher Adel 1430 – 1555*. Darmstadt 1965, s. 203-233. Srov. též Gerhard OESTREICH: *Zur Heeresverfassung der deutschen Territorien von 1500 bis 1800. Ein Versuch vergleichender Betrachtung*. In: TÝŽ: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*. Berlin 1969, s. 290-310.

⁵² Michael HOCHEDLINGER: *Der gewaffnete Doppeladler. Ständische Landesdefension, Stehendes Heer und "Staatsverdichtung" in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie*. In: Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (Hg.): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Stuttgart 2006, s. 217-250.

⁵³ Thomas M. BARKER: *Amy, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society and Government in Habsburg Austria, 1618-1780*. New York 1982.

⁵⁴ Podrobněji srov. velmi inspirativní úvahu John A. LYNN: *Appendix: The Discourse and the Reality of War. A Cultural Model*. In: TÝŽ: *Battle. History of Combat and Culture*. Boulder-Oxford 2003, s. 331-343.

skutečnou na bitevních plánech Evropy. Ještě přesněji řečeno, válka (vnímaná jako jedna ze strukturálních forem společnosti a jako sociokulturní instituce) zde není samotným objektem zkoumání, ale vlastně jen nutným předpokladem pro postižení jevů, jež skutečně stojí v centru pozornosti mého výzkumu.

Cíle této práce jsou dva. Nejprve představím pomocí konceptu tzv. vojenské revoluce dynamiku klíčových změn ve válečnictví raného novověku a jejich zásadní dopady na soudobou společnost – a v první řadě na aristokracii, která téměř přes celý středověk držela faktický monopol na vedení války, o který nyní přichází. V návaznosti na to je hlavním cílem práce prozkoumat, jaké reprezentační strategie raně novověká aristokracie volila, aby tvář v tvář měnící se realitě bitevních polí neztratila svůj válečnický statut. Primárně se přitom nezaměřuji pouze na ty jednotlivce, kteří skutečně volili kariéru v armádě. Naopak – stejně důležitou, možná dokonce i důležitější roli hraje nobilita, která se z nejruznějších důvodů rozhodla rezignovat na vojenské uplatnění a raději volila některou z civilních kariérních alternativ (dvorská kariéra, v zemských úřadech, diplomatická či církevní kariéra).⁵⁵

Ještě dříve, než přistoupíme k dalšímu výkladu, bude na tomto místě nutné upřesnit základní východiska a obsah užívaných termínů. Můj zájem je téměř výhradně směřován do řad aristokracie, jež je zde chápána jako privilegovaná, málo početná společenská vrstva vymezená majetkovým, politickým a společenským vlivem, k jejímuž uhájení si vytvářela specifické formy politické a sociální organizace i životního stylu. Aristokracií v tomto smyslu rozumím relativně úzký prominentní segment domácí šlechty, jež stojí na samém pomyslném vrcholu sociální hierarchie, mající přístup k nejvyšším úřadům, disponující dostatečným bohatstvím k jejich udržení a definovaný prestižní titulaturou. To vše při vědomí maximální dobové proměnlivosti těchto parametrů. V tomto smyslu je aristokracie jako předmět mého zájmu (podobně jako ve vnímání P. Matě) synonymem pro elitní vrstvu šlechtické pospolitosti českých zemí, jakkoliv byla tato vrstva nestabilní v časovém i místním smyslu slova.⁵⁶

Má druhá poznámka míří k časovému vymezení. To bylo zvoleno tak, aby pokrývalo pokud možno co největší úsek raného novověku. Je to nezbytné vzhledem k nutnosti sledovat vybrané jevy v „dlouhém trvání“, aby mohly naplno vyniknout některé vývojové trendy, jež by byly jinak nepostižitelné (zejména proměny funkce zámeckých zbrojnic). Jak dolní, tak horní časový mezník mají spíše symbolickou povahu, nelze je tedy vnímat jako nějaký nepřekročitelný příkop. Ostatně v samotné práci se tak ani neděje. Zakotvení výzkumu do

⁵⁵ Vycházím ze základních modelů aristokratické kariéry, které postuloval Petr MATĚ: *Svět české aristokracie*, s. 275-522.

⁵⁶ Srov. Matěovo vymezení rozdílu mezi šlechtou a aristokracií TAMTÉŽ, s. 11-17.

reality 16. století je nicméně zásadní, neboť v této době ještě běžně funguje jedna poměrně důležitá instituce, sama o sobě determinující povahu vztahu aristokracie k soudobému válečnictví. Řeč je samozřejmě o zemské hotovosti, která právě ve vymezeném období přestává být využívána. Rovněž *terminus ante quem*, umístěný do období kolem roku 1750, má své opodstatnění v rovině soudobého vojenství. Tou dobou je již možné hovořit o tom, že byla ukončena první vývojová fáze „státních“ ozbrojených sil. Ta se započala, alespoň co se reality habsburské monarchie týče, někdy v polovině 17. století, aby zhruba o 100 let později vyústila ve vytvoření relativně pevné, státem řízené, profesionální a zejména stálé armády. Její charakter se navíc právě okolo roku 1750 proměňuje vlivem uplatnění tereziánských armádních reforem a nástupu nových technologií a i vztah aristokracie k vojenské službě dochází určitých proměn. Z těchto důvodů již období tereziánsko-josefínské nebylo v časovém záběru této práce zohledněno.

Nyní nastal čas, abychom přistoupili k prvnímu cíli této práce, kterým je představení klíčových změn ve vojenství a v systému vedení válek, se kterými se musela raně novověká aristokracie nějakým způsobem vyrovnat. Tyto změny budou představeny historiografickou optikou, pomocí zhodnocení konceptu tzv. vojenské revoluce raného novověku, který je sám o sobě velice pozoruhodným, v české historiografii jen naprosto minimálně zohledněným fenoménem.

II. Teoretické základy II: Vojenská revoluce a evropská historiografie

„[Toto] období v dějinách válečného umění ... stojí jako velký předěl, separující středověkou společnost od moderního světa.“

Michael Roberts, 1955

II. 1 Revoluce v historiografii

V civilizovaném světě by se s největší pravděpodobností nenašel žádný historik, který by, píše o vojenství raně novověké Evropy, nezmínil jméno Michaela Robertse. A patrně by tak učinil nejpozději v druhém odstavci své práce. Ani tento text nebude výjimkou. Michael Roberts (1908 – 1997), profesor moderní historie na Univerzitě v Belfastu a přední znalec skandinávských dějin raného novověku, stvořil při své inaugurační přednášce pronesené již před téměř šedesáti lety bezpochyby jednu z nejvitálnějších, nejinspirativnějších a díky tomu posléze i nejdiskutovanějších tezí, jaké (nejen) historiografie vojenství doposud poznala. Od té doby se jeho přednáška o „vojenské revoluci“ v letech 1560 – 1660 dočkala několika vydání.¹

Vypreparujeme-li z Robertsových poměrně komplikovaných tezí podstatu, zjistíme, že v základě jde o lineárně pojatý kauzální řetězec, spojující na jedné straně relativně malé a na pohled nevýznamné změny v ryze vojenské oblasti, jejichž následky nechává Roberts o několik desetiletí později vyústit na straně druhé do vytvoření silného, centralizovaného, byrokraticky spravovaného státu „absolutistického“ modelu. Takové tvrzení si však zaslouží poněkud hlubší vysvětlení.

Robertsova pozoruhodná koncepce stojí na čtyřech základních pilířích, reprezentujících čtyři revoluční změny, které přineslo jím popisované období. První z nich, **„revoluce v taktice,“** spočívá v nahrazení do té doby převládajících zbraní pěchoty – meče, kuše a píky palebnou silou arkebuz a mušket. Prvním již tradičně uváděným příkladem

¹ Michael ROBERTS: *The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast 1956; TÝŽ: *The Military Revolution 1550 – 1660*. In: TÝŽ: *Essays in Swedish History*. London 1967, s. 195-225; Naposledy přetištěno v bilančním sborníku Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate: Readings on Military Transformation of Early Modern Europe*. Boulder, Colorado 1995, s. 13-35. Na tuto poslední verzi textu dále odkazuji v poznámkovém aparátu.

masové adaptace palných zbraní do výzbroje jednotek jsou reformy Viléma Ludvíka a Mořice z Nassau v 90. letech 16. století. Oba oranžští bratřenci, přičemž známějším reformátorem se stal druhý jmenovaný, se tváří v tvář urputné snaze o úspěšnou obranu severních nizozemských provincií před flanderskou armádou španělské koruny do značné míry inspirovali (na tehdejší dobu to byl postup více než obvyklý) antickým příkladem - defenzivní taktikou římských legií.² Na rozdíl od svých předchůdců, vynikajících především planým teoretizováním a adorujícím „návrat ke kořenům“ - tzn. k římským vojenským tradicím - jako univerzální všelék na spásu lidstva a návod jak vyvést soudobé vojenství ze slepé uličky (u některých zvláště odvážných jedinců to zašlo až tak daleko, že navrhovali část pěchoty vyzbrojit po římském způsobu meči a štíty),³ postavil oranžský princ své inovace na praktických zkušenostech se zbraní, jež právě v jeho době nenávratně měnila tvář války. Jádrem defenzivní taktiky armády nizozemských generálních stavů už neměly být hluboké čtvercové formace pikenýrů seskupených podle vzoru španělských *tercios*, ale mělké, lineární formace střelců z mušket o několika řadách za sebou, dobře manévrovatelných v poli, ale především schopných udržovat v ideálním případě téměř konstantní střelbu v salvách. Podobná změna taktického využití v bitvě postihla o něco později i jezdeckvo, které bylo namísto poněkud obskurně vyhlížejícího manévru zvaného *caracolé*⁴ využíváno k rychlému tvrdému ataku na nepřítele s cílem prorazit jeho pozice, rozsévat zmatek a pomocí sečných zbraní zabít či jinak vyřadit z boje pokud možno co nejvíce jeho mužů.

Celý úspěch či neúspěch oranžských reforem však závisel především na jedné základní podmínce. Od mužů sdružených do taktických jednotek bylo vyžadováno, aby všechny své úkony, hlavně co se týče střelby a manipulace se zbraní, vykonávali unisono. Samozřejmě, hlavní účinnost těchto formací spočívala ve smrtící palbě všech hlavní na nepřítele v jeden okamžik (není nutno si dělat iluzi o přesnosti tehdejších ručnic, a tak jen kvantitou vystřelených kulek se mohlo docílit náležité efektivity zásahu), ale byly tu i mnohem prozaičtější důvody. Pouze perfektní souhrou každého mušketýra s dalšími po jeho boku se mohlo předejít náhodným výstřelům při neodborném zacházení s prachem a žhavým koncem

² K reformám nizozemské vzbouřenecké armády Werner HAHLEWEG: *Aspekte und Probleme der Reform der niederländischen Kriegswesens unter Printz Moritz von Oranien*. Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden 86, 1971, s. 161-177.

³ Čelné postavení má v tomto směru jinak bystrý pozorovatel soudobého dění Niccoló Machiavelli, který ovšem při svých prognózách, jak napravit tvář soudobých armád, vykazoval až pozoruhodné známky naivity a diletantismu. Viz český překlad jeho traktátu *Dell' Arte della Guerra* od J. Hajného. Viz Niccoló MACCHIAVELLI: *Úvahy o vládnutí a vojenství*. Praha 2001. Na základě zkušeností z tureckých válek v Uhrách vychvaloval principy římských občansko-vojenských ctností také císařský generál Lazarus von Schwendi. Lazarus von SCHWENDI: *Discurs o běhu válečném a auřadech vojenských*. Praha 1618.

⁴ Jízda vyrazila ze svých pozic před nepřítele, v uctivé vzdálenosti před ním se rozvinula, za jízdy vystřelila s minimální nadějí na způsobení adekvátních škod a zase se stáhla zpět.

luntu, zranění či jistě nevítané střelby na sebe navzájem. Manipulace s tehdejšími mušketami s doutnákovým zámkem byla skutečně komplikovanou záležitostí. Například jedna z nejpobulárnějších výcvikových armádních příruček 17. století (kterých se po všeobecném přijetí popisovaných změn západoevropskými armádami tiskla celá řada), *Waffenhandlung von der Rören, Musquatten undt Spiessen*, jež poprvé vyšla v nizozemském Haagu v roce 1608, popisuje celkem čtyřiačtyřicet úkonů od výstřelu k výstřelu.⁵

Netřeba více zdůrazňovat, že kýžené souhry se mohlo dosáhnout jen pomocí přísně vedeného tréninku. Konsekventním důsledkem tedy bylo zavedení a striktní vyžadování armádního drilu, který poskytoval vysoce trénované, disciplinované a specializované jednotky nového modelu schopné plnit požadované taktické úkoly v bitvě. „...*dril se poprvé v moderních dějinách stal podmínkou vojenského úspěchu*.“⁶ Takový dril však vyžadoval nejen dostatečné kapacity v podobě schopných profesionálů zběhlých v nové taktice a způsobilých ke školení, ale především peníze a čas na komplikovaný výcvik. Každý vycvičený jedinec, do kterého bylo takto zainvestováno, pak představoval svého druhu nezanedbatelný kapitál. Majiteli armády a zaměstnavateli, a je lhostejno, zda to byl stát, panovník nebo nějaký jiný suverén, přišlo nadále neekonomické a neudržitelné pokračovat v doposud převládající praxi najímání žoldnéřských jednotek ad hoc ke konkrétnímu účelu a na konkrétní předem vymezenou válečnou kampaň, po jejímž skončení byla jednotka vyplacena a rozpuštěna, v dobové terminologii *abdaněkována*. Nejenže by takovým postupem neochránil své investice do výcviku, navíc by ještě zbytečně poskytl potenciálnímu nepříteli zásobárnu volných specializovaných žoldnéřů na další tažení. Namísto demobilizace se naopak jevilo jako výhodné využít přestávku zimního kvartýrování k navazujícímu výcviku a vylepšení disciplíny svých jednotek. Následujícím logickým krokem a zároveň druhým pilířem Robertsovy argumentace je pak **postupný vznik stálých armád**.⁷

Nová bitevní taktika stojící na palebné síle drilem vycvičených malých jednotek uspořádaných do lineární formace slavila své první nepopíratelné úspěchy na přelomu 16. a 17. století.⁸ Nizozemský vynález pak o několik let později vylepšil a dovedl na pomyslný

⁵ Jacob de GHEYN: *Waffenhandlung von der Rören, Musquatten undt Spiessen*. Graven Hagen 1608. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. A: 8 Bell. 2°. De Gheynova příručka, mimo jiné i proto, že didakticky pracuje s rytinami, jež názorně ukazují všechny polohy při manipulaci se zbraní, se ve své době stala skutečným bestsellerem. Reprinty a překlady se počítají na desítky. Srv. též českou reedici Leonid KRÍŽEK (ed.): *Jacob de Gheyn. Výcvik se zbraněmi. Vojenská cvičební příručka ze sedmnáctého století*. Praha 1995.

⁶ Michael ROBERTS: *The Military Revolution*, s. 15; „Pro Londoňa byly dril a výcvik primárně stvořeny k podpoře fyzické zdatnosti; pro Lipsia byly metodou vštěpování stoických ctností; pro Mořice představovaly základní postulát taktiky.“ TAMTÉŽ, s. 14.

⁷ Michael ROBERTS: *The Military Revolution*, především s. 17-18.

⁸ Jedním z prvních úspěšných příkladů použití nové taktiky je bitva u Nieuwpoortu 2. července 1600, v níž armáda Generálních stavů pod velením Mořice z Nassau, prince Oranžského, na hlavu porazila španělskou flanderskou armádu arcivévody Albrechta. K průběhu bitvy podrobněji J. P. PUYPE: *Victory*

vrchol švédský „lev severu“ Gustav II. Adolf. Gustavem stvořená disciplína a dril byly podle profesora Robertse dokonce ještě tužší než jejich holandští předchůdci. Zcela podle své nátury využil Mořicovu taktiku, jím samým užívanou téměř výhradně defenzivním způsobem, také v útoku, a podpořil ji navíc dalšími dílčími inovacemi. K těm nejzávažnějším patří účinnější využití jízdního útoku (jak bylo popsáno výše) a reforma švédského armádního dělostřelectva. Její páteř spočívala ve sjednocení ráží dělostřeleckého parku do několika základních kalibrů, v odlehčení váhy a především v distribuci malých pohyblivých děl přímo k jednotkám pěchoty k podpoře jejího útoku v bitvě. „... *zavedení mobilního polního dělostřelectva, které spolu s používáním pěchotní střelby salvou našlo cestu ven ze slepé uličky válečnictví šestnáctého století, obnovilo ofenzivní vedení války a rozhodující bitvu znovu učinilo realitou.*“⁹

Se jménem švédského krále, velkého Robertsova oblíbence, je také spjat třetí významný prvek jeho teorie, takzvaná „**revoluce ve strategii**“. Jde o adopci nového strategického myšlení armádami napříč Evropou, mnohem ambicióznějšího než kdykoliv před tím. Stálé armády tvořené novým typem vojska vytrénovaných profesionálů umožňovaly vojenským strategům nejen třicetileté války rozvíjet do té doby nebývale drzé plány. Ty zahrnovaly simultánní tažení několika armád, komplexní pokrytí operačního prostoru nevídané šířky i hloubky (říšský prostor byl ve třicátých a čtyřicátých letech 17. století ve své podstatě jedním velkým permanentním bojištěm, ve kterém se prakticky nedalo rozlišit, která část je více chráněná před průtahy vojsk všech zúčastněných stran než jiná)¹⁰ i ofenzivní manévrovací styl kampaní. Vešla se do nich i kalkulace s rozhodující otevřenou bitvou, aniž by se vojevůdci museli trást strachy před tím, že jejich nevycvičené jednotky v ní podlehnou. Tím není řečeno, že poctivá noční můra snad každého velícího generála, tedy naprostá destrukce a ztráta armády, zcela vymizela z repertoáru špatných scénářů vojenských plánovačů, podstupované riziko se však nemuselo zdát z nové perspektivy tak jednoznačné. Nicméně třicetiletá válka, španělsko-francouzský konflikt či první severní válka svědčí o razantním rozšíření jiného strategického uvažování vcelku pádným způsobem.

Poslední pilíř není v Robertsově výkladu tak explicitně patrný jako ty předchozí, jde však podle mého názoru o stěžejní argumentaci pro další význam celé koncepce vojenské

at Nieuwpoort, 2 July 1600. In: Marco van der HOEVEN (ed.): Exercise of Arms. Warfare in the Netherlands, 1568 – 1648. Lieden – New York – Köln 1997, s. 69-112. Thomas F. ARNOLD: *Renaissance at War*. London 2001, s. 212-213.

⁹ David ELTIS: *The Military Revolution in Sixteenth-Century Europe*. London – New York 1995, s. 9. Ke švédským vojenským reformám Michael ROBERTS: *Gustav Adolf and the Art of War*. In: TÝŽ: *Essays on Swedish History*, s. 56-81; TÝŽ: *Gustavus Adolphus. History of Sweden 1611 - 1632*. London 1958, s. 169-185.

¹⁰ Michael Roberts v této souvislosti cituje slova Gustava II. Adolfa, který jednou napsal: „*all the wars of Europe are now blended into one.*“ Michael ROBERTS, *The Military Revolution*, s. 18.

revoluce. Jedná se o několik vzájemně pospojovaných jevů, jež bychom mohli souhrnně označit jako „**dopad změn ve vojenské oblasti na společnost**“ v co možná nejširším slova smyslu. Pakliže akceptujeme Robertsovu úvahu, pak také spolu s ním patrně dospějeme k závěru, že odlišné vnímání a prosazování vojenskostrategických cílů, jež bylo umožněno objevením se stálých armád, by bylo ztěžší myslitelné bez simultánního rozšiřování velikosti těchto armád. Ovšem právě tento bod jeho teorie byl shledáván jako poměrně slabý a asi nejčastěji podrobován pozdější kritice.¹¹ Má to svou logiku. Je třeba si uvědomit, že se pohybujeme v hluboce předstatistickém období a jakákoliv snaha o exaktní operování se zjištěnými čísly bude v lepším případě podezřelá, v horším případě rovnou odsouzena k neúspěchu. Kritici mimo jiné také poukazovali na mnohdy až propastný rozdíl mezi čísly zapsanými do verbovních rejstříků a skutečným stavem mužů, stojících v poli se zbraní v ruce.¹² Ačkoliv profesor Roberts své vývody dokládá číselnými propočty,¹³ přesto o ně vlastně vůbec neběží. Důležitý pro další vývoj úvah je celkový obecný trend, který se zdá být jasně patrný – početní nárůst jednotlivých armád operujících na kontinentě byl v desetiletích po vestfálském míru v porovnání s předcházejícím obdobím téměř skokový.¹⁴

Sociální souvislosti takového posunu byly značné. Nejde jen o to, že stále více lidí z nižších pater společenského žebříčku mohlo najít uplatnění s dlouhodobější vidinou stálé obživy v armádě,¹⁵ která navíc nyní lákala i otevřenou možností kariérního postupu skutečně od píky i pro řadového vojáka – nikdy před tím nepotřebovali důstojníci k efektivnímu velení takové množství podřízených nižších šarží, rekvírujících se zpravidla z řad mužstva, jako nyní. Na opačné straně armádní hierarchie docházelo z hlediska této práce k mnohem podstatnějšímu vývoji, jak ještě podrobněji uvidíme v příslušné kapitole (III.1). Šlechta byla v předcházejícím období díky hromadnému užívání palných zbraní „dearistokratizací“ války a postupné supremaci pěchoty nad jízdou sesazena z rytířského piedestalu těch, kteří mají jako jediní z boží vůle právo a svatou povinnost vést spravedlivý boj se zbraní v ruce. Nyní tak stála před nutností adaptovat se na změněné podmínky, aniž by mohla rezignovat na odpovídající participaci ve válečném dění, která odjakživa tvořila jeden z kořenů a zároveň ospravedlňující prvek exkluzivní pozice šlechty v rámci sociální stratifikace. Adekvátní a také společensky

¹¹ Činili tak zejména John Lynn, David Parrott či David Eltis. Podrobněji níže.

¹² Např. John A. LYNN: *Recalculating French Army Growth during the Grand Siècle, 1610-1715*. French Historical Studies 18, 1994, s. 881-906, přetištěno v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 117-147.

¹³ „Philip II. had dominated Europe in his day with the aid of an army which probably did not exceed 40.000 men: a century later, 4000 were esteemed necessary to maintain the ascendancy of Louis XIV.“ Michael ROBERTS: *The Military Revolution*, s. 19.

¹⁴ „...the seventeenth century saw the permanent establishment of some armies at levels which earlier ages rarely, if ever, known.“ TAMTÉŽ, s. 19

¹⁵ TAMTÉŽ, s. 23-24.

dostatečně bonitní náhradu své středověké „rytířské“ role postupně nacházela ve formující se elitní části armády, v důstojnickém sboru. Přestože armáda nežádka fungovala jako „sociální výťah“ k vyšším patrům, důstojnický sbor byl, spolu s přetrvávajícím systémem vojenského podnikání typu plukovník-majitel pluku-velitel v jedné osobě ještě dlouho do 18. století téměř výlučnou záležitostí urozených, kteří měli v dobovém nazírání na věc přirozené vlohy k velení už jen svým rodovým původem. Středověký rytířský étos elitního válečníka-individualisty tak do jisté míry nahradil raně novověký korporativní étos důstojnické cti, morálky a správných vlastností těch, kteří byli předurčení k vedení. K viditelné vnější kodifikaci sociálního statutu však sloužil stejně dobře.

Větší rozměry válek a válečnictví jako takového vedly nevyhnutelně ke vzrůstu autority státu.¹⁶ Armáda, permanentně dislokovaná na státním území, v pevnostech, posádkových městech či jinde, totiž působila jako výrazný disciplinační činitel, a to přinejmenším dvojím způsobem. Jak směrem dovnitř, do sebe sama (již zmiňovaný dril, výcvik, přísné prosazování subordinace, armádních soudů a stupnice trestů za případná provinění), tak také směrem ven, k civilnímu obyvatelstvu. Prvním úkolem armády bylo samozřejmě chránit domácí území a integritu státu před vnějším nepřítelem, nejlépe přenesením aktivních vojenských operací za hranice země. Ale stejně tak dobře mohla posloužit k potlačení domácích rebelií, povstání, odstředivých tendencí panovníkových vazalů, nejrůznějších záští a soukromých válek, ve středověku tak častých. V tomto smyslu tak panovníkova ozbrojená moc plnila roli jakéhosi „policajta“, jenž už svou pouhou přítomností preventivně odráží poddané od nepravostí a udržuje zemi v klidu. Ze všech těchto důvodů je raný novověk svědkem nového a velmi klíčového fenoménu, kdy primární starostí státu disponujícího svým vlastním stálým vojskem bylo ustanovení, udržení a obhájení faktického **„monopolu na násilí“**, což bylo možné jediné tak, že hlavní nástroj vedení války zůstane pod co možná největší státní kontrolou. Byl to dlouhý a pomalý proces, táhnoucí se, minimálně v případě podunajské monarchie, ještě daleko za polovinu 18. století. V praxi to samozřejmě neznamenal, že by byl opuštěn stále docela dobře sloužící model vojenského podnikání jednotlivců, kdy soukromá osoba, zpravidla šlechtic, svému pluku nejen velela, ale také se starala o vše okolo. To znamená od rekrutování nových žoldnéřů, přes výzbroj a ošacení až po výplatu žoldu – ostatně touto činností vojenský podnikatel ušetřil státnímu aparátu pořádnou porci administrativní práce, kterou, alespoň v počátcích, stejně nebyl s to kapacitně zvládnout.¹⁷ Koneckonců vlastnická práva šlechtice-

¹⁶ Michael ROBERTS, *The Military Revolution*, s. 20, 23, 26.

¹⁷ K široce etablovanému fenoménu vojenského podnikání srv. rozsáhlou a dnes již takřka kultovní práci Fritz REDLICH: *The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic*

plukovníka ke své jednotce byla v císařské armádě s definitivní platností zrušena až v roce 1868.¹⁸ Nicméně jejich aktivity (poskytující samozřejmě nejednu možnost k zaznamenanému osobnímu obohacení) se více a více stávaly objektem zájmu čilého oka panovníkových úředníků, čímž se dostávaly pod bdělou kontrolu toho, kdo nakonec celý systém financoval, tedy státu. Téměř shodné snahy můžeme pozorovat i v oblasti „válečného průmyslu“. Zásobování armády, ať už šlo o dodávky potravin, výstroje, či vybavení představovalo významný stimul rozvoje civilní ekonomické sféry a v tomto smyslu jej můžeme počítat mezi pozitivní dopady vojenské revoluce na široké skupiny domácího obyvatelstva. Nicméně tendence monarchů udržet si i zde svou kontrolu je stejně tak pochopitelná jako markantní, přičemž cesty, jak toho dosáhnout, se různily případ od případu. Řeč je například o velkých zakázkách na výrobu zbraní, součástek výstroje, transportních prostředků, či v některých případech o faktickém státním monopolu nad strategickými surovinami, jakou byla třeba taková měď.¹⁹ V neposlední řadě měl takovýto postup vliv na merkantilistické teorie v uvažování nad hospodařením státu a úsilím jej co nejvíce zefektivnit.²⁰

Ať zde byla řeč o rekrutování a placení vojáků, o jejich tréninku, o zásobování, výzbroji, výstroji či o budování týlové infrastruktury (sklady, pevnosti, zbrojnice apod.), vždy bychom našli jednoho základního společného jmenovatele – a tím jsou nepřekvapivě peníze. „Nový typ“ válečnictví, kterého bylo 17. století podle Robertse svědkem, přinášel také mnohem větší nároky na účastné strany. Pouze stát (a to ještě jen některý) měl nyní dostatečné technické, materiální a finanční prostředky k vedení tak rozsáhlých operací.²¹ Efektivní kontrola ozbrojených sil se stala nejen znakem modernity, ale také, jak jsme viděli, základním imperativem úspěchu. Jen dobře organizovaná a především dobře zabezpečená armáda mohla plnit úkoly na ni kladené a nestala se v důsledku více obtížným než užitečným tělesem. Nový styl válečnictví si tedy žádal nové administrativní standardy a metody – a nová administrativa byla od počátku budována jako centralizovaná a královská. První starostí rodícího se aparátu byrokratů a státních úředníků bylo co možná nejvíce zefektivnit státní správu, systém kontroly, výběru a redistribuce daní tak, aby bylo možné uspokojit požadavky armádní hydry, stejně tak velké jako nezbytné. Dostáváme se zde k vyvrcholení celého Robertsova příběhu: na konci

and Social History. Volume I, Wiesbaden 1964, volume II, Wiesbaden 1965. Matthew S. ANDERSON: *War and Society in Europe of the Old Regime 1618-1689*. New York 1988, s. 33-76.

¹⁸ Gunther E. ROTHENBERG: *Nobility and Military Careers: The Habsburg Officer Corps, 1740-1914*. Military Affairs 1976, s. 182. Srov. též Johann Christoph ALLMAYER-BECK: *Wandlungen im Heerwesen zur Zeit Maria Theresias*. Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien 3, 1967, s. 15-18.

¹⁹ Michael ROBERTS: *The Military Revolution*, s. 20-21.

²⁰ TAMTÉŽ, s. 26.

²¹ TAMTÉŽ, s. 20.

sledovaného období v Evropě vzniká skupina relativně silných států s vnitřní územní integritou, s vlastní stálou profesionální žoldnéřskou armádou a také (a to především) s novou společenskou vrstvou – s armádou byrokratů, živících armádu válečnou. Tato úřednická síť je loajální k panovníkovi a ovlivňuje civilní život společnosti vskutku po všech stránkách a razantněji než jakékoliv jiné pokusy tohoto druhu před tím. Krátce řečeno – vojenská revoluce, téměř titěrná a soustředěná na čistě taktické změny ve svých začátcích, zrodila (mimo jiné) o několik dekad později raně novověký absolutistický státní organismus.

II. 2 Vykladači, popírači a následovníci

Impozantní dramatický oblouk, kterým se profesor Roberts rozkročil přes celé jedno století, ovšem s důsledky přetrvávajícími o mnoho déle, imponující svým rozsahem a geniální propojeností jednotlivých částí, zároveň však provokativní svou přímočarostí, přímo vybízeli k započetí odborné debaty. Robertsova vojenská revoluce představovala hozenou rukavici (a jsem přesvědčen, že s tímto úmyslem byla i koncipována²²) ostatním kolegům, jakoby je ponoukala k rozvinutí důkladné protiofenzivy a k vyzkoušení její pevnosti a relevance. Ničeho takového však, možná trochu překvapivě, stránky soudobých historických periodik svědkem nebyly. Přesněji řečeno, více či méně vášnivé debaty o oprávněnosti jednotlivých Robertsových argumentů byly výsadou úzkého kroužku nadšených zasvěcenců, aniž by však prozatím výrazněji pronikly ven a poznamenaly tvář odborné veřejnosti. Na druhou stranu ovšem nutno podotknout, že tehdejší diskutující byli titíž, kteří později ve vysoké míře určovali tvář a směr široké debaty odborníků na téma vojenské revoluce.²³ Obecně však lze konstatovat, že Robertsova výzva nejenže zůstala bez odpovědi, ale současníky v podstatě zcela nepovšimnuta. Dokladem mohou být například příslušné pasáže monumentální akademické dějinné syntézy *The New Cambridge Modern History*, kterou od roku 1957 postupně vydával velkoryse sestavený tým renomovaných historiků pod hlavní redakcí George Clarka,²⁴ nebo ve stejné době vytištěná práce nestora ostrovní historie vojenství Sira Johna Halea.²⁵

Změna situace přišla až s „druhým mužem vojenské revoluce“, profesorem Geoffrey Parkerem, který na Robertsovův koncept, v té době již notně zaprášený, narazil při zpracovávání své dizertace o zásobování španělské armády ve Flandrech za „dlouhé války“ se vzbouřenými severními provinciemi.²⁶ Pozdější největší zastánce myšlenky kruciólních vojenských změn v 16. století však ve své první publikované studii na toto téma, tajnosnubně nazvané *The*

²² Hned v první poznámce své studie, která téměř po dvaceti letech připomněla odborné veřejnosti někdejší Robertsovu myšlenku, ovšem z kriticky rezervované pozice, děkuje její autor Geoffrey Parker prof. Robertsovi za všemožnou podporu a dodávání odvahy k uveřejnění své polemiky. Viz níže.

²³ John A. LYNN: *Tactical Evolution in the French Army*. French Historical Studies 14, 1985, s. 176-194; David PARROTT: *Strategy and Tactics in the Thirty Years War: The Military Revolution*. Militärgeschichtliche Mitteilungen 18, 1985, s. 7-25.

²⁴ George CLARK: *War and Society in the Seventeenth Century*. Cambridge 1958.

²⁵ Srov. John Rigby HALE: *Armies, Navies and the Art of War*. In: G. R. Elton (ed.): *The New Cambridge Modern History*. Volume II, The Reformation, 1520-1559. Cambridge 1958, s. 481-509.

²⁶ Geoffrey PARKER: *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars*. Cambridge 1972. Parkerova kniha se mimochodem dnes již také řadí do zlatého fondu světové historiografie vojenství a od doby svého zrodu se již dočkala několika opakovaných vydání.

„*Military Revolution, 1560-1600*“ – *A Myth?*, zastává poněkud rezervovaný, ambivalentní postoj.²⁷ Sám autor sice svůj prvotní přístup zpětně hodnotí jako kritický²⁸, nicméně ve skutečnosti spíše jde o modulaci východisek než o nesouhlas s principiálním konceptuálním základem původního pojetí vojenské revoluce. Aniž by významněji zpochybnil samotný smysl a směřování Robertsovy myšlenky, jeho výtky mají dvojí, vzájemně se podporující charakter: nesouhlasí s vysvětlením, proč docházelo v raně novověké Evropě k rapidnímu nárůstu velikosti stálých armád ve zbrani, a zároveň v souladu se svou vlastní explikací soudí, že počátek procesu „vojenské revoluce“ je třeba datovat alespoň o sto let dříve. Své mírně opoziční stanovisko formuluje na základě detailní znalosti armády španělské koruny, tedy hlavního protivníka těch, jejichž reformy posloužily Robertsovi jako startovací čára k dalším úvahám, a terénu, na němž se převážně pohybovala – Itálie a jižního Nizozemí. Nelze říci, že by se a priori snažil snižovat význam oranžských reforem, přesto je na pochybách, zda skutečně mohou být považovány za „revoluční“, zda mohou být odpovědné za vznik stálých armád a následnou „revoluci ve strategii“.²⁹ Při nutné, leč obezřetné dávce zjednodušení Parkerovy košaté argumentace můžeme říci, že úhelným kamenem jeho variace na téma vojenské revoluce je zrod nového a převratného bastionového systému opevnění na samém počátku 16. století, tzv. *trace italienne*.³⁰ Italská společnost, jen co se oklepala ze šoku způsobeného invází francouzské armády Karla VIII., vybavené relativně účinným obléhacím dělostřelectvem (s pověstí možná ještě účinnější praktického nasazení), urychlila intenzivní hledání východiska z krize, jež by obnovilo ztracenou, po staletí budovanou a žárlivě strážnou rovnováhu mezi obranou a útokem. Fortifikačním řešením této nesmrtelné otázky všech strategií byl v danou chvíli bastion.³¹ Geometricky pojaté opevnění založené na

²⁷ TÝŽ: *The „Military revolution, 1560-1661“ – A Myth?* Journal of Modern History 48, 1976, s. 195-214. Přetištěno v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 37-54.

²⁸ Srov. TÝŽ: *In Defence of The Military Revolution*. In: Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 337-365.

²⁹ Argumentuje zejména tím, že ve španělské armádě můžeme po celé 16. století pozorovat výrazné zárodky všech změn, které Roberts v případě oranžských reforem označuje za inovátorské a revoluční, přičemž svůj postoj uzavírá slovy: „*And, if even that were not enough, there are the military organizations of France, England, and the Italian states during the fifteenth century: all developed permanent standing armies which were highly trained; seasoned in garrisons before they went to the front; capable of fighting in linear formations as well as in columns or squares; organized into small, self-contained tactical units; and controlled by a special military administration.*“ A o něco dále poněkud smířlivěji dodává: „*The Dutch may not have invented the 'revolution' in tactics, but they certainly invented the best way of coping with some of its effects.*“ Geoffrey PARKER: *The „Military revolution, 1560-1661“ – A Myth?*, s. 40-41.

³⁰ „*...the crucial influence on the evolution of strategic thinking in the sixteenth century was the appearance of an entirely new type of defensive fortification: the trace italienne, a circuit of low, thick walls punctuated by quadrilateral bastions.*“ TAMTÉŽ, s. 41.

³¹ Srv. John Rigby HALE: *The Early Development of the Bastion: an Italian Chronology, c. 1450-c. 1534*. In: J. R. HALE - J. R. L. HIGHFIELD - B. SMALLEY (edd.): *Europe in the Later Middle Ages*. London, 1965, s. 466-94; Christopher DUFFY: *Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách*

vzájemném aktivním krytí jeho hlavních komponent sice zvrátilo jazýček vah zpět na stranu defenzivy, nicméně za cenu značného extenzivního rozšíření obranného perimetru kolem bráněné lokality, zpravidla městské aglomerace, jenž si vyžádalo významný nárůst lidských zdrojů (profesionálně cvičených a disciplinovaných) potřebných k jeho obsazení a efektivní obraně. To samé, jen ve větší míře, lze pak říci o silách agresora a obléhání takové pevnosti. Zakalkulujeme-li poměrně rychlé rozšíření tohoto způsobu opevňování (z Apeninského poloostrova asi nejdříve právě do Nizozemí a Francie) a praktickou i strategickou nutnost obsadit či alespoň eliminovat opevněné základny nepřitele před zahájením jakýchkoliv ambicióznějších polních operací, máme před sebou obnažené jádro Parkerova vysvětlení počátku vojenské revoluce. Tento nový prvek – důraz na technologický determinismus (v tomto případě reprezentovaný vynálezem účinnějšího opevnění) coby vysvětlujícího činitele a hnacího motoru vojenské revoluce –, který Geoffrey Parker představil, se později stal jedním z klíčových faktorů vypuknuvší diskuze a také kritiky Parkerova pojetí.³²

Zatím se však nic takového nechystalo, ačkoliv po vydání zmíněné studie se začala situace vskutku měnit. Některé práce jsou svědkem, že přinejmenším část vědecké obce vykonala, řečeno vojenskou terminologií, povel „čelem vzad“ a obrátila o 180 stupňů. Kyvadlo opsalo svou dráhu - jakoby mávnutím kouzelného proutku byla vojenská revoluce užívána jako univerzální zaříkadlo vysvětlující všechny principiální změny v raně novověké společnosti. Příkladem může být poměrně útlý sborník *The Military Revolution and the State*, vydaný čtyři roky po Parkerově studii, v roce 1980.³³ Ve stejnojmenném editorském úvodu Michael Duffy nejprve na dvou stranách sumarizuje hlavní myšlenky Robertsovo-Parkerova konceptu, aby následně přešel k jádru věci, k líčení dopadů vojenské revoluce. „*Vlivy vojenské revoluce byly znát téměř v každém aspektu evropského života,*“³⁴ uvádí Duffy a četba následujících řádků nenechá nikoho na pochybách, že to myslí smrtelně vážně. Nejde ani tak o to, že jeho výklad je možná až příliš povrchně přímočarý, jako spíš o fakt, že se vojenské popudy náhle stávají synonymem pro progresivní vývoj ve všech podstatných oblastech v nejširším slova smyslu – od soustavy vzdělávání, přes průmyslové a zemědělské systémy státních ekonomik až po medicínu, sociální posuny ve společnosti a samozřejmě politické změny. „*Faktem bylo, že vlády a jejich ekonomika, které se nepodílely na vojenské revoluci, byly náchylné k tomu stát se kořistí, ke zničení ze strany mocnějších*

pevnostního válečnictví. Brno 1998; TÝŽ: *Siege Warfare I: The Fortress in Early Modern World 1494-1660*. London 1979, zejm. s. 8-42.

³² Srov. Mahinder S. KINGRA: *The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years' War, 1567-1648*. JOMH 57, 1993, s. 431-446.

³³ Michael DUFFY (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter 1980.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 3.

států.³⁵ Faktem spíše bylo, že Duffyho výklad nebezpečně připomínal akademická, od stolu narýsovaná tvrzení, která by při bližším zkoumání patrně příliš neobstála. Na druhou stranu citovaný sborník je prvním dokladem nesporně zvýšeného zájmu o vojenskou revoluci, a to v porovnání s předchozím stavem značně zvýšeného – vždyť v období pouhých šesti let od prvního vydání se jen na britských ostrovech dočkal dvou reedicí! I několik dalších studií na počátku osmé dekády dvacátého století předznamenávalo vlnu, která měla zanedlouho přijít.³⁶ Badatelé, kteří se zabývají „dějinami“ vojenské revoluce, zpravidla hovoří o tom, co mělo přijít, jako o náhlé explozi zájmu po letech odmítání, která revolucionizovala studium tohoto fenoménu.³⁷ Produkce článků a studií na toto téma, které spatřily světlo světa kolem roku 1985, je opravdu pozoruhodná. Jmenujme v této souvislosti alespoň práce Davida Parrotta,³⁸ Johna Lynna,³⁹ Sira Johna Halea⁴⁰ či Gunthera E. Rothenberga.⁴¹ Těžko bychom však mohli plody této zvýšené vlny zájmu plnoprávně nazvat kritikou. Nejblíže k ní měla patrně citovaná stat' Davida Parrotta, v níž autor dokazoval, že taktické reformy švédského krále nebyly v praxi třicetileté války téměř užívány, čímž úspěšně podkopal jeden z pilířů celé stavby. Spíše však šlo buď o potvrzování generální teze dílčími sondami, či „jen“ o variace na původní téma, o odmítání dílčích argumentů a nahrazování jinými podle naturelu a badatelského zaměření toho kterého autora, stále však v mantinelech původní teorie, zcela v souladu s charakteristikou této periody z Eltisova pera: „... *nikdo z nich nepodnikl pokus ji nabravit, soupeřic mezi sebou pomocí vyvrácení malých částí Robertsovy komplexní teorie či přijetím některých jeho myšlenek, zatímco jiné odmítali*.“⁴² Co však podle mého názoru popřít nelze, je fakt, že konečně šlo o první vlašťovky opravdové debaty, vymezující možnosti a limity výzkumu a posouvající hranice celého konceptu do dalších rovin.

³⁵ TAMTÉŽ, s. 6.

³⁶ Např. John A. LYNN: *The Growth of the French Army During the 17th Century*. Armed Forces and Society 6, 1980, s. 568-585, či William H. McNEILL: *The Pursuit of Power: Technology, Armed Forces and Society since A.D. 1000*. Chicago 1982, zejm. kap. 3 a 4. Zajímavým detailem dokreslujícím možné cesty inspirace, na který upozornil již Clifford Rogers, je, že McNeill byl vedoucím redaktorem prestižního periodika *The Journal of Military History* právě v době, kdy do něj G. Parker psal svou studii „reinkarnující“ vojenskou revoluci.

³⁷ Srov. David ELTIS: *The Military Revolution*, s. 7. Clifford J. ROGERS: *The Military Revolution in History and Historiography*, in: TÝŽ (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 4-5.

³⁸ David A. PARROTT: *Strategy and Tactics in the Thirty Years' War: the 'Military Revolution.'* *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 38, 1985, nr. 2, s. 7-25, přetištěno v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 227-251.

³⁹ John A. Lynn: *Tactical Evolution in the French Army*, s. 176-191.

⁴⁰ John Rigby HALE: *War and Society in Renaissance Europe, 1450-1620*. London 1985. V této prvotřídní syntéze sociokulturně pojatých dějin vojenství je zařazena i kapitola, jež do značné míry vychází z myšlenky vojenské revoluce.

⁴¹ Gunther E. ROTHENBERG: *Maurice of Nassau, Gustavus Adolphus, Raimondo Montecuccoli, and the 'Military Revolution' of the Seventeenth Century*. In: Peter PARET – Gordon A. CRAIG – Felix GILBERT (edd.): *Makers of Modern Strategy*. Oxford 1986, s. 32-63.

⁴² David ELTIS: *The Military Revolution*, s. 6.

Skutečným katalyzátorem akademické diskuze bylo až vydání knihy *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800* roku 1988 a patrně nepřekvapí, že jejím autorem nebyl nikdo jiný než profesor Geoffrey Parker.⁴³ Parker zde podstatně rozpracoval své původní myšlenky z výše citované studie v *Journal of Military History*, promyšleněji a za použití celé řady ilustrativních příkladů z evropské historie raného novověku je inkorporoval do původní Robertsovy teorie, aby tak stvořil komplexní (a v některých ohledech dosti zásadní) redefinici původní teze o vojenské revoluci. Esencí vojenské revoluce jsou Parkerovi nadále tři kruciólní inovace, které zásadním způsobem poznamenaly tvář vojenství v 16. století a v časech následujících: „*nové užívání palebné síly, nový typ fortifikace a vzrůst velikosti armád*,“⁴⁴ přičemž mezi sebou vzájemně korelují, podmiňují se a vyrůstají jedna z druhé. K dalším důležitějším Parkerovým vkladům bychom mohli zařadit rozšíření báze vojenské revoluce, a to jak chronologicky (1500-1800 oproti Robertsovým mezníkům 1550-1650), tak geograficky. Zatímco dle Robertse jsou místem zrození vojenské revoluce Spojené nizozemské provincie, či ještě spíše Švédsko, Parker, především expert na španělské dějiny, očekávatelně posunul „zemi zaslíbenou“ na jih, do Španěly ovládaného Apeninského poloostrova a rovněž do Nizozemí. S tím se ovšem nespokojil a pomocí zkoumání dopadů vojenské revoluce se pokusil stanovit i jakousi chronologii jejího rozšíření do ostatní Evropy (vyjma té východní, ani Parker totiž až na čestné výjimky neporušil nepsané pravidlo západních historiků, že Evropa končí v lepším případě na Odře). Podle této časové osy byly vojenskou revolucí nejdříve ještě v 16. století zasaženy (mimo samotného Španělska, Itálie a Nizozemí) Britské ostrovy, přesněji řečeno Anglie, a dále severní Francie, během 17. století pak vlna pokračovala na východ a severovýchod (Svatá říše římská, Švédsko, Polsko), zatímco například centrální Francie, Skotsko či Irsko zůstaly téměř nedotčeny až do počátku 18. století. Rovněž Parker prohloubil svou argumentaci stojící především na technologických vylepšeních (bastionová fortifikace, ruční palné zbraně, dělostřelectvo) coby hlavních hybatelů progresivních změn ve vojenství a společnosti, značného prostoru se dostalo rovněž válce na moři. Tím se dostáváme k vůdčímu principu celé Parkerovy myšlenkové stavby a zároveň odpovědi na v úvodu knihy položenou otázku: Jak se mohl Západ, původně tak maličký a tak omezený ve svých přírodních zdrojích, stát dominantní silou celého objeveného světa? Odpověď, kterou se Parker snaží v průběhu knihy dokázat a obhájit, je stejně tak očekávatelná jako logická, a přesto v daném kontextu převratná: klíč k úspěchu Evropy při budování

⁴³ Geoffrey PARKER: *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*. Cambridge 1988, druhé doplněné vydání Cambridge 1996. Kniha vyvolala značnou pozornost, dvakrát byla odměněna cenou za nejlepší dobový vědecký počín (cena Amerického vojenského institutu z roku 1989 a Dexterova cena za nejlepší knihu z historie technologie, publikovanou mezi lety 1987 a 1990).

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 43.

prvních opravdu globálních koloniálních říší leží v inovacích na vojenském poli a ve schopnosti tyto inovace aktivně využít při vedení válek - tedy to, co bylo nazváno vojenskou revolucí.⁴⁵ Tímto extenzivním rozšířením na celou planetu ovšem Geoffrey Parker pasoval vojenskou revoluci (a potažmo vojenství jako takové) do role jednoho z klíčových dějinnotvorných fenoménů celého raného novověku.

Parkerova kniha se dočkala nejen slov uznání a opěvující chvály,⁴⁶ ale také, jak už to u velkých prací bývá, rezervovaných postojů, chladného přijetí, či dokonce u jisté, byť malé části odborné veřejnosti celkového odmítnutí. Nelze jí ale upřít, že více jak po třech dekadách od proslovení Robertsovy inaugurační přednášky konečně vyprovokovala tvůrčí odbornou debatu vedenou napříč specializacemi i kontinenty (alespoň dvou se to týká jistě) o akceptovatelnosti a užitečnosti jedné teorie. Debatu, které se účastnil dostatečný počet vědců, aby její případné závěry mohly být validní a v níž zároveň zazněl ne jeden hlas konstruktivní kritiky. Debatu, která ve své podstatě pokračuje dodnes a svědčí o tom, že její účastníci prozatím nedospěli k jasnému a společně akceptovatelnému konsenzu ohledně fenoménu zvaného vojenská revoluce. Otázka však zní, zdali je to vůbec nutné...

Nicméně jako užitečné vodítko a zároveň určitý mezník mapující dosavadní vývoj „kauzy“ (ale neaspírující přinést definitivní rozehřešení) může být vnímán sborník z poloviny devadesátých let minulého století, vydaný pod suchým, leč výstižným názvem *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation in Early Modern Europe*.⁴⁷ Podle slov samotného editora měl sborník „*umožnit čtenáři zasadit různé úhly pohledu [...] do obecného rámce, který jak upevní jeho obeznámení s vojenskou revolucí, tak zvýrazní otázky, které byly položeny, ale nebyly zcela zodpovězeny.*“⁴⁸ Deklarované cíle se podařilo do značné míry naplnit, což může být patrné i z častého citování díla v rámci tohoto historiografického přehledu. Chtělo by se říci, že téměř ze záplavy studií z první poloviny devadesátých let, které byly inspirovány Parkerovou knihou (popřípadě na ni přímo reagovaly), se zde setkáme s pečlivým výběrem těch nejdůležitějších, v původním vydání mnohdy obtížně dostupných, které jsou doplněny několika novými texty, sepsanými speciálně za účelem sestavení onoho sborníku tak, aby zaplnily některé chronologické i tematické mezery v diskutované problematice. Za nejdůležitější pak pokládám

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 4.

⁴⁶ „... každý student dějin vojenství, lhostejno jaké specializace, by ji [knihu] měl přečíst od předśadky až po tĳřáz. Nikdo není tak dobrý jako Parker v líčení vzestupu vojenské síly Evropy v epoěe raného novověku,“ pĳše Thomas M. BARKER v recenzi v JOMH 61, 1997, s. 349. „Autor se vzácným jazykovým rozsahem a rozhledem po primárnĳích pramenech, jeho mistrovská schopnost komparace a odkrývání nových skutečností přĳmělo mnohé, kdož se sami nenazývají historĳky vojenství, aby vzali paradĳigma vojenské revoluce (a vojenskou historii) váěně,“ tvrdĳ pro změnu Weston F. COOK Jr. TAMTĳŽ, s. 352.

⁴⁷ Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*.

⁴⁸ Clifford J. ROGERS: *The Military Revolution in History and Historiography*. In: TAMTĳŽ, s. 8.

úvodní hlavu, nazvanou prostě *Paradigmata*, v níž čtenář nalezne vedle sebe jak Robertsův původní náčrt vojenské revoluce a Parkerovu opatrnou redefinici (zmiňovaná studie z roku 1976), tak nově zformulované, polemicky laděné alternativy celého konceptu, jež poskytl Clifford Rogers, respektive Jeremy Black.⁴⁹ I proto se domnívám, že bude tento sborník, doplněný o některé další zdroje, vhodným odrazovým můstkem k orientaci po hlavních tématech a myšlenkových proudech slévajících se do debaty o vojenské revoluci v oněch časech.

Již bylo zmíněno, že Parkerově pohledu byly, zcela v souladu s dobově převládající badatelskou módou (ještě se k tomu vrátíme) vytýkány jisté „technologické brýle“, které mu seděly na nose a pomocí nichž posuzoval, co je užitečné, co vedlo k dalšímu vývoji a co naopak zmizelo v propadlišti času. Zcela v těchto intencích ladil svůj polemický článek publikovaný dva roky po Parkerově knize Simon Adams, který se opřel do důvodů tradičně uváděných jako příčina rapidního nárůstu mužů ve zbrani po roce 1550. Ukotvený v realitě habsburských enkláv vyjádřil Adams názor, že to byl spíše než cokoliv jiného výsledek politicko-strategické nezbytnosti držet rovnováhu sil na kontinentu a že jde tudíž o jev do značné míry nezávislý jak na nějakém drilu, tak na bastionech. Navíc ještě přitvrzuje, když zpochybňuje deklarovaný skokový nárůst ozbrojených armádních mas jako jeden z předpokladů a průvodních jevů vojenské revoluce – papírové počty jsou nespolehlivé a značně nadhodnocují reálný bojový stav jednotek.⁵⁰

Základní princip „Parkerovy vojenské revoluce“ horlivě podkopává také John Lynn, přední expert na francouzské vojenství za *ancien régime*. Pomocí své případové studie argumentuje, že přinejmenším v případě Francie nelze najít nějaké přímé důkazy, spojující výstavbu moderních bastionových pevností, nutnost je opatřit adekvátní posádkou a konsekventní vzrůst počtu náročných regulérních obléhání polními armádami na jedné straně a zvyšující se početní stavy pluků francouzské koruny na straně druhé. Namísto toho poskytuje alternativní vysvětlení, spočívající v příznivém ekonomickém a demografickém vývoji Francie, spojeném se vzrůstajícími dynastickými ambicemi Bourbonů.⁵¹ Rovněž Thomas Arnold cílí kritický osten vůči *trace italienne*, položené v základech Parkerovy koncepce. Mantovské vévodství mu slouží jako exemplární příklad, že tendence vnímat

⁴⁹ Clifford J. ROGERS: *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. In: TAMTĚŽ, s. 55-94. Jeremy BLACK: *A Military Revolution? A 1660-1792 Perspective*. In: TAMTĚŽ, s. 95-114.

⁵⁰ Simon ADAMS: *Tactics or Politics? 'The Military Revolution' and the Hapsburg Hegemony 1525-1648*. In: John A. LYNN (ed.): *Tools of War: Ideas, Instruments, and Institutions of Warfare, 1445-1871*. Chicago 1990, s. 28-53. Přetištěno v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 253-272.

⁵¹ John A. LYNN: *The trace italienne and the Growth of Armies: The French Case*. JOMH 60, 1991, s. 297-330. Přetištěno v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 169-199.

bastionovou fortifikaci coby dobrý prostředek, sloužící mocným „národním“ monarchiím k uplatňování svých centralizačních a hegemonizačních snah na úkor menších států, je falešná. Parkerovu argumentaci převrací na hlavu tvrzením, že naopak moderní fortifikační systémy (jejichž výstavba maličkou zemi málem finančně zruinovala) v Mantově a Casale Montferrato byly tím hlavním a jediným důvodem, že země přežila turbulence válečných vichrů (hlavně toho jednoho za tzv. války o mantovské dědictví 1628-30) a zachovala si svou suverenitu. Jinými slovy: bastion bezesporu představoval taktickou revoluci, jež se však následně transformovala v revoluci politickou, která umožnila i trpasličím státním útvarům, jakým bylo hájemství Gonzagů, dále existovat na politické mapě Evropy a v diplomatické hře mocných držet v rukou své karty. Názor, že právě malé státy byly jednou z prvních obětí vojenské revoluce v Evropě, je tedy podle Arnolda nepřipustnou generalizací.⁵²

Pod soustavnou kritikou se také ocitly tradičně uváděné dopady masivního vzrůstu ozbrojených jednotek na státní administrativu (pro připomenutí: stále větší armády a nutnost je platit, zásobovat, cvičit a udržovat bojeschopné a loajální znamenaly obrovské zatížení systému výběru daní a státní administrativy jako celku, která se pod tímto tlakem centralizovala, modernizovala a maximálně zefektivnila). A byl to zase John Lynn, který si za pomoci komparace několika typů málo využívaných pramenných materiálů pohrál s doposud uváděnými čísly a sestavil detailní případovou studii velikosti francouzské armády.⁵³ Ačkoliv byl dalek odmítnutí obecně přijaté teze o růstu bourbonského vojska, poněkud snížil uváděné počty a především prokázal, že geometrický nárůst ozbrojených sil několikanásobně převyšující kapacity koruny na počátku 16. století je až otázkou samostatné vlády Ludvíka XIV. Byť nebyl zcela konkrétní, je možné jeho závěr vnímat jako nevyřčenou opozici k Parkerově představě o masivním početním vzrůstu armádních jednotek již během 16. století.⁵⁴

Vedle toho I. A. A. Thompson polemizuje s představou, definovanou již Michaelem Robertsem, že jeden z principiálních širokých dopadů vojenské revoluce tkvěl

⁵² Thomas F. ARNOLD: *Fortifications and the Military Revolution: The Gonzaga Experience, 1530-1630*. In: TAMTÉŽ, s. 201-226. Na druhou stranu někteří badatelé, např. Robert Frost, zpochybňují reprezentativnost Arnoldových závěrů poukazem na dva důležité faktory. Za prvé otázka přežití Mantovy ležela plně na bedrech Francie, která opatřila pevnost v Casale silnou posádkou (Casale se na rozdíl od Mantovy tvář v tvář španělsko-císařské invazi udrželo), za druhé vévodství si sice uhájilo formální samostatnost, přesto však žilo zcela ve stínu a v závislosti na mocných státech. Srov. recenzi esej Roberta I. Frosta v časopise *War in History* 4, 1997, s. 482-483.

⁵³ John A. LYNN: *Recalculating French Army Growth*, s. 117-147.

⁵⁴ „Most readers are, understandably, more interested in the implications of this army growth than in the mounting numbers themselves, yet time and space prohibit a discussion of their great political and social impact on these pages. But certainly any argument based on cause and effect must begin with knowledge of the timing and extent of that expansion. So here it is enough just to get the numbers and timing right...“ TAMTÉŽ, s. 136.

v bezprecedentním nárůstu nákladů na vedení války (mimo jiné i díky nutnosti udržovat stále větší stálá vojska), což se právě projevilo na byrokratizačních a centralizačních tendencích státních aparátů ve snaze efektivněji vybírat a následně racionálně využívat dostupné finanční zdroje.⁵⁵ Na příkladu dominantní vojenské a politické mocnosti prvních patnácti dekad raného novověku, Španělska, relativizuje univerzálně roubovanou představu o kontinuálním růstu financí, shromažďovaných státem ze svých zdrojů k úspěšnému participování na válečných konfliktech, a tedy i představu o válce jako prvořadém „státotvorném“ činiteli v procesu zrodu moderních, autoritativních a centralizovaných státních forem. Věci však tak jednoduše přímočaré nejspíš nebyly. Naopak, za jistých podmínek mohla mít válka přesně opačný decentralizační a „refeudalizační“ efekt, a to například přenesením zodpovědnosti za část olbřímích a tíživých finančních břemen na bedra soukromých vojenských podnikatelů či na představitele lokálních mocenských center uvnitř státu, čímž byla posílena jejich nepostradatelnost a z ní vyplývající odstředivé choutky opřené o provinciální práva a svobody.⁵⁶ Thompsonovy poznatky si zaslouží o to více pozornosti, že jde právě o Španělsko, díky své povaze a hegemoniální pozici takřka neustále zapojené do všech myslitelných válečných konfliktů té doby, jehož imperiální armáda byla tradičně považována za „*patrně nejlepší příklad vojenské revoluce v akci*“, a které si navíc dokázalo v rámci daných možností vytvořit relativně účinný systém vládní byrokracie spolu se strukturou veřejných financí.⁵⁷ Na mysl se pak vtírá otázka, zda raně novověký stát skutečně profitoval z vývoje proponovaného ve vojenské revoluci, nebo byl spíše jeho obětí.

Obě cesty skepticismu spojil v jednu již zmiňovaný David Parrott, jeden z čelných revizionistů vojenské revoluce, a učinil tak vskutku grandiózním způsobem. Ve své obsáhlé monografii *Richelieu's Army* z roku 2001,⁵⁸ která je však ve své podstatě doplněnou verzí jeho ceněné disertační práce, obhájené už roku 1985 (časově tedy přesně zapadá do počátků „sporů o vojenskou revoluci“),⁵⁹ podává fundovanou průkopnickou analýzu organizace francouzské

⁵⁵ I. A. A. THOMPSON: *„Money, Money and Yet More Money!“ Finance, the Fiscal-State and the Military Revolution: Spain, 1500-1650*. In: Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 273-298.

⁵⁶ „Španělský stát, neschopný vytvořit fiskální systém, který by dokázal udržovat nezbytnou úroveň vojenských výdajů vyžadovaných jeho strategickou pozicí, upadl do sebedestruktivních finančních výpomocí zahrnujících kompromisy s centry lokální moci i přenesení a zprivatizování ... vojensko-administrativních funkcí, což mu sice zanechalo velkou teoretickou autoritu, ale velmi omezenou efektivní sílu.“ TAMTÉŽ, s. 291.

⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 274. Citát pochází z Paul M. KENNEDY: *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London 1988, s. 45.

⁵⁸ David PARROT: *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624-1642*. Cambridge 2001.

⁵⁹ TÝŽ: *The Administration of the French Army During the Ministry of Cardinal Richelieu*. Disertační práce, Oxford 1985. Ze stejných vychází pozic a stejného roku je také sepsán jeho první polemický příspěvek citovaný výše v textu. Viz TÝŽ: *Strategy and Tactics in the Thirty Years' War: the 'Military*

válečné armády, vnitřních mechanismů fungování tohoto organismu a jeho napojení na vládní struktury v čele s mocným kardinálem. Řeší i širší problematiku zásobování, velení, doplňování stavů a vůbec mnohdy sisyfovskou snahu udržet celý rozvrzaný kolos pohromadě a nejlépe i bojeschopný. Avšak nejen to. Dílo, kritikou po zásluze přijaté s nadšením a respektem,⁶⁰ má neméně důležitý druhý plán, spočívající v interpretaci administrativního kontextu a francouzského válečného managementu za třicetileté války zasazené do širokých společenských konsekvencí. A právě to představuje originální a k vojenské revoluci nepřilíživý vklad do diskuse. Parrott nejprve podrobuje zdrcující kritice dosavadní prameny a metodické přístupy historiků vojenství k otázce velikosti francouzských vojenských sil a vyvozuje, že o nějakém masivním a hlavně kontinuálním nárůstu počtu mužů ve zbrani nemůže být za Richelieuovy éry ani řeč.⁶¹ Jeho vlastní odhady hovoří o celkové velikosti sborů roztroušených po jednotlivých válčích v řádu 70 000 – 80 000 mužů, což není o mnoho větší číslo než uváděné velikosti armád mobilizovaných v průběhu druhé poloviny 16. století.⁶² Ke všemu ještě tento počet ve sledovaném období v nejednom případě opakovaně klesal.⁶³ Dělo se tak především díky notorickému selhávání přísunu financí. Vyrážování tak velkých armád, byť byly patrně menší, než se obecně soudí, představovalo ukočírovat složitý a nesmírně náročný propletenec administrativních, správních, ekonomických, finančních a nakonec i politických faktorů. Parrott velmi přesvědčivě argumentuje, že se francouzské bojové síly dařilo udržovat jakž takž použitelné ani ne tak díky prozíravému postoji prvního krále ministra a jeho správním reformám, ale spíše navzdory tomu. Parrott opakovaně demonstruje, že neexistovala žádná cílená koordinovaná snaha o získání větší kontroly státu nad výstavbou, zásobováním, velením a vyplácením armády. Naopak, Richelieu a jeho muži přistupovali k těmto otázkám povýtce tradiční cestou zahrnující především klientelismus, osobní vazby, neprůhledné financování pomocí půjček od soukromníků a nezdědka i od důstojníků-podnikatelů, kteří pak svou „investici“ komandovali v poli, což mělo pochopitelně za následek závislost koruny na dobré vůli těch, nad nimiž by měla získat moc a kontrolu. To vše zkrátka proto, že rozměr války, do které se Francie po roce 1635 zapletla, jednoduše přesahoval její finanční, administrativní a hospodářské kapacity. Ani náznak „administrativní

Revolution. Militärgeschichtliche Mitteilungen 38, 1985, nr. 2, s. 7-25, přetištěno v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 227-251.

⁶⁰ Např. recenze Jana Glete ve *War in History* 10, 2002, s. 482-484 nebo Jeremyho Blacka v *JOMH* 66, 2002, s. 836-837.

⁶¹ David PARROTT: *Richelieu's Army*, s. 164-222. Srv. podobný, byť ne tak radikální, názor Johna Lynna: *Recalculating French Army Growth*, s. 132-133.

⁶² Např. John A. LYNN: *Recalculating French Army Growth*, s. 123.

⁶³ Toto tvrzení je ilustrováno na armádě dislokované na italském válčišti, jejíž počet bojeschopných mužů se dokonce ke konci kampaně roku 1641 pohyboval jen okolo pouhopouhých 3 000 - 4 000. Viz David PARROTT: *Richelieu's Army*, s. 211- 213.

revoluce“, dříve předpokládané v kardinálově „hagiografii“ jako průvodní jev zlaté éry Francie jeho časů, ani náznak byrokratické centralizace a zefektivnění vlivu a dohledu na redistribuci příjmů a výdajů, ani náznak potvrzení teze, že zvýšený militární tlak vedl k budování silnějšího státu. Příjemná představa zastánců vojenské revoluce o dvou spojených nádobách s nálepkami „velká armáda v poli“ na jedné a „reformovaná výkonná státní administrativa“ na druhé tak při četbě této inspirativní knihy dostává povážlivé trhliny pod čarou ponoru. Řečeno výstižnými slovy recenzenta: „Parrott prokazuje, že růst velikosti armád nemusel nutně být buď produktem, nebo příčinou administrativního a finančního rozvoje.“⁶⁴

Uvedené nesouhlasné argumenty, jakkoliv břitké, mocné či vlivné, se ale stále pohybovaly na předem vymezeném prostoru. Bez výjimky šlo o případové studie, které detailní analýzou zpravidla teritoriálně a chronologicky určeného problému relativizovaly vždy jen segment celého systému vojenské revoluce, bez ohledu na to, že nejednou šlo o segment základní. Kdybychom chtěli použít vlastní klasifikaci Geoffreye Parkera, který druhé vydání své knihy z roku 1996 doprovodil košatým doslovem lapidárně nazvaným *In Defence of The Military Revolution*,⁶⁵ jenž sloužil jako polemické brnění vůči kritice, kterou si mezitím vysloužila, pravděpodobně by nám ze zde vytvořených čtyř kategorií charakterizujících nejčastější výtky nejlépe vyhovovala ta poslední, **technologická** (Lynn, Adams, Thompson), případně i **chronologická** (Parrott). Jak ale samotné rozčlenění reakcí z dílny Parkerovy (pro upřesnění – další dvě kategorie byly konceptuální a geografická) napovídá, kritiků a sporných bodů ve vojenské revoluci bylo samozřejmě mnohem více. Hrozilo však reálné nebezpečí, že dialog zastánců s revizionisty sám upadne do nastražené pasti technologického determinismu a že se diskuze utopí ve sterilním, omezeném a snad i trochu zbytečném vypichování jednotlivostí a faktografických omylů a v tanečcích nad technickými otázkami o účinnosti pěchotní salvy, užitečnosti pikenýrů v poli, či otázkách, zda dokázala kule z muškety úspěšně prorazit plátovou zbroj na 100 kroků, o zranitelnosti přebíjejících mušketýrů valivou energií jízdy útočící *en masse*, zda byla či nebyla středomořská galéra 16. století „námořním dinosaurem“ a podobně.⁶⁶ Jako by vojenská revoluce stála a padala s tím, jestli byla revolučnější píka či

⁶⁴ Jeremy BLACK v JOMH 66, 2002, s. 837.

⁶⁵ Geoffrey PARKER: *The Military Revolution*, s. 155- 175. Doslov byl v mírně zkrácené podobě vytištěn jako samostatný článek v Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 337-365.

⁶⁶ Na obdobné bázi vystavěli jádro své ostře negativní reakce na Parkerovu knihu Bert S. HALL a Kelly DeVRIES: *The Military Revolution Revisited*. Technology and Culture 31, 1990, s. 500-507. Profesor DeVries, medievista a zastánce dějin technologií, vůbec patří k předním „odmítačům“ myšlenky vojenské revoluce v raném novověku. Srov. jeho recenzi na Rogersův sborník *The Military Revolution Debate* v JOMH 61, 1997, s. 152-154. Do určité „subdebaty“ o účinnosti a přínosech technologického pohledu na dějiny, který Hallův a DeVriesův článek vyvolal, se zapojil Harold DORN: *The 'Military Revolution': Military History or History of Europe?* Technology and Culture 32, 1991, s. 656-658. Srov. též George RAUDZENS: *War-Winning Weapons: The Measurement of Technological Determinism in Military*

bajonet. Navzdory přitažlivému názvu, který při troše fantazie sliboval nadhled a pevné teritoriální rozkročení, se takovou analogicky samovyčerpávající cestou vydal i David Eltis, kritizující technické a taktické jednotliviny v přístupu Robertse a Parkera a porovnávající je se situací na Britských ostrovech.⁶⁷

Jak však trefně poznamenal Robert Frost, to je riskantní cesta do záhuby, jež může vyústit ve stejný osud, který potkal debatu o jiném velkém historickém tématu sedmdesátých a osmdesátých let, o „generální krizi“ 17. století, která nakonec zmizela uprostřed moře přebujelého skepticismu poté, co se z relativně sevřeného problému zaměřeného na ekonomický cyklus Evropy stala všeobjímající světová, „*ne-li galaktická*“, událost.⁶⁸ Toto srovnání jistě nebylo učiněno náhodně. Nejenže šlo o podobně „velké“ téma, propojující specializace a překračující státní hranice (na rozdíl od vojenské revoluce zásluhou několika historiků, na prvním místě Josefa Polišenského a Miroslava Hrocha, zavanulo – byť samozřejmě ideologicky zabarvené – ještě před pádem železné opony i do tehdejšího Československa)⁶⁹ a existovala zde jistá časová souslednost, ale jako jeden z hlavních exponentů se v něm angažoval i spolutvůrce vojenské revoluce Geoffrey Parker.⁷⁰ V tomto smyslu je třeba vrátit se ke kořenům celé teze, ovšem nikoliv cestou přezkoumávání dílčích technologických argumentů, nýbrž s vědomím, že tyto posloužily jen jako základ pro vysvětlení daleko závažnějších, širších proměn společnosti. Máme-li vyvodit závěry o užitečnosti celé teze, je třeba ji pojímat jako funkční celek a obrátit pozornost k případným námitkám (opět se přidržme citované Parkerovy klasifikace) **konceptuálním**.

O něco takového se ještě v první polovině devadesátých let pokoušeli Jeremy Black a Clifford Rogers. Na úvod se sluší poznamenat, že ani jeden z nich v podstatě vojenskou revoluci jako takovou neodmítl, ale každý z nich v souladu se svou profesní specializací a obdobím, ve kterém se vyznal nejlépe, viděl jinde těžiště celého procesu a jiné příčiny a spouštěcí mechanismy. Rogers, medievista, akcentoval období stoleté války, zatímco Black, historik novějších dějin, viděl všechny podstatné dějnotvorné záležitosti nakumulované až do „svého“ 18. století, přesněji do období po roce 1660. Tak jako tak, oba dva ve svém výkladu upozadili etapu 1500-1660, v původní formulaci vojenské revoluce vždy nahlíženou jako

History. JOMH, 54, 1990, s. 407-415; Alex ROLAND: *Technology and War: The Historiographical Revolution of the 1980s*. Technology and Culture, 34, 1993, s. 117-134.

⁶⁷ David ELTIS: *The Military Revolution in Sixteenth-Century Europe*.

⁶⁸ Robert I. FROST ve své přehledové recenzi v *War in History* 4, 1997, s. 484.

⁶⁹ Např. Josef POLIŠENSKÝ: *Tricetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha 1970; Miroslav HROCH – Josef PETRÁŇ: *17. století – krize feudální společnosti?* Praha 1976.

⁷⁰ Srov. bilanční sborník pod jeho redakcí Geoffrey PARKER – Lesley M. SMITH (edd.): *The General Crisis of the Seventeenth Century*. London - New York 1978, 2. doplněné vydání London – New York 1997; Geoffrey PARKER: *Europe in Crisis: 1598 – 1648*. New York 1980; Trevor H. ASTON (ed.): *Europe in Crisis*. London – New York 1965.

klíčovou. V tomto svém postoji, který na první pohled může na neobeznámeného pozorovatele působit až dětinsky a úsměvně, se mnoho neliší od svých dalších kolegů, snad každý historik má podvědomou tendenci považovat období, kterým se zabývá, za to nejdůležitější, nejzajímavější a se zásadním vlivem na pozdější světaběh. V jejich případě jde každopádně o nefalšovanou snahu poskytnout alternativní vizi dlouhodobého vývoje, proto bude užitečné podívat se na jejich přístupy trochu podrobněji.

Motivací k sepsání poměrně útlé knihy *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550-1800* bylo dle slov Jeremyho Blacka ukázat souvztažnost mezi 16. a 17. stoletím na jedné straně a 18. stoletím na straně druhé, a pomocí toho doložit, že dosavadní přehnaný důraz na pomyslný dělicí mezník v polovině 17. století je neužitečný.⁷¹ Black začíná u severského lva Gustava Adolfa, prvního z hrdinů Robertsova pojetí, a skepticky posuzuje „revoluční“ kapacity reforem. Jeho rezervovaná pozice vyrůstá z přesvědčení, že ani švédská armáda, údajný nositel pokroku, ani španělská, nizozemská nebo jakákoliv jiná nedokázala palebnou sílu a vylepšenou organizaci svých jednotek přetavit ve výhodu větší mobility, rychlosti přesunu či útočné průrazné síly oproti nepříteli, což ve výsledku vedlo k zakonzervování předešlých vyzkoušených způsobů boje a převahy defenzivy nad ofenzivou, a nikoliv k nějakému progresivnímu vývoji, neřku-li k převratným změnám v uspořádání i „civilního sektoru“ společnosti. Alespoň ne v této době. Vojenská revoluce se ocitla ve slepé uličce, kam ji ovšem ochotně pomáhal zavést i Geoffrey Parker, jenž svým důrazem položeným na bastionové fortifikace coby rozhodující zárodečný činitel změn a snahou propojit svou vlastní chronologickou verzi s původní Robertsovou perspektivou zapříčinil etablování přinejmenším zavádějící představy, že období dynamických změn končí někdy s třicetiletou válkou, aniž by se historikové nadále namáhali popsat, co se dělo po roce 1660, a to jak ve smyslu kvalitativním, tak kvantitativním. A to i přesto, že Parkerova kniha v názvu avizuje, že se bude pohybovat na scéně vymezené až do roku 1800, tento předpoklad však v žádném případě nesplňuje a název je zavádějící. Přitom je však dle Blacka nad slunce jasné, a je s podivem, že si toho ještě nikdo nevšiml, že vojenství v epoše *ancien régime* výrazně ovlivňovalo i okolní periody, a to – očekávatelně – mnohem více než doposud preferované století 1560 – 1660. Výchozí Blackovy argumenty by se daly shrnout zhruba následovně: 1) dalekosáhlé změny v námořní oblasti, kupříkladu zavedení kýlové formace, umožnilo větší využití palebné síly, specializaci lodních tříd a početní růst flotil námořních mocností, jejichž těžce vyzbrojené lodě představovaly rozhodující a definitivní faktor v upevnění evropských

⁷¹ Jeremy BLACK: *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550 – 1800*. Atlantic Highlands 1991; Základní myšlenky autor znovu sesummarizoval do kratší studie *A Military Revolution? A 1660 – 1792 Perspective*. In: Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 95-115.

pozic v zámořských říších, 2) taktické a technologické inovace v pozemním válečnictví – nahrazení kolečkového zámku křesadlovým, využívání kompaktních, předem připravených patron či vynález nástrčného bajonetu – to vše vedlo k významnému posílení mobility, manévrovatelnosti a útočné síly pěchoty, 3) dokonce i nárůst armád byl po roce 1660 tak dramatický, že jej nelze jen vysvětlovat jako završení již dříve nastoupeného trendu. Black pointuje svou kritiku dosavadního přístupu následujícím tvrzením, jež se zároveň stává nositelem jeho konceptuálního hlediska: „*Asi bude nejlepší odložit provokativní, leč nakonec nepříkaznou Robertsovu tezi a místo toho uvažovat, že pokrokové inovace byly koncentrovány v pozdním patnáctém a poté znovu v pozdním sedmnáctém století.*“⁷² Aplikujeme-li na celou problematiku dlouhodobou a celokontinentální perspektivu, což je dle autora ten nejlepší možný přístup, zjistíme, že celá éra raného novověku zažívala permanentní zvyšující se expanzi ve všech aspektech spojených s válkou a válčením. Přesto ale v některých momentech je tento proces markantnější než v jiných. Bylo by tedy přesnější definovat, přidržíme-li se zavedené terminologie, dvě, případně tři „revoluční“ periody: první v období ca. 1470-1530 (dobře popsána Parkerem a jeho důrazem na efektivnější dělostřelbu a *tracce italienne*) a poté ca. 1660-1720. Posledním výrazným předělem, jenž však již zcela nezapadá do našeho časového období, je perioda napoleonských válek ca. 1792-1815 charakterizovaná novým fenoménem „národních“ armád.

Při vykreslování důležitosti období po roce 1660 Black přivolává na pomoc i obecnou politickou chronologii, která celkově vzato poznamenává i tradiční časový sled změn ve vojenství, nicméně jejich vzájemná korelace byla doposud dle jeho názoru jen málo brána v úvahu.⁷³ Kupříkladu na hřišti pozemního zápolení Evropy s tlakem z Východu od Peršanů přes Araby až po Turky, s nímž se kontinent potýkal celá staletí, došlo tehdy k významné proměně. Takové milníky jako Vídeň 1683, Budín 1686, Bělehrad 1717 či Karlovice o rok později jsou svědky důležitého triumfu a zároveň ostrého testu evropských vojenských schopností, svědky definitivní a vpravdě revoluční změny poměru sil na Balkáně ve prospěch křesťanů. Proč? Minimálně ze dvou důvodů. Předně v období 1660-1720 nešlo jen o otázky technologie, ale také o viditelnou převahu v metodice (dril, kartografie, logistická a finanční podpora vojsk), která se mnohem hůře napodobovala – je totiž signifikantní rozdíl mezi technologií, kterou je možné relativně bezproblémově duplikovat, a mezi metodou, jež je kulturně podmíněná, a je tedy mnohem obtížnější ji adoptovat.⁷⁴ Ještě důležitější bylo možná to, že teprve tehdy získal raně novověký stát (alespoň tedy hlavní velmoci, jež se tou dobou již

⁷² TÝŽ: *A Military Revolution?*, s. 94.

⁷³ TÝŽ: *A Military Revolution? A 1660 – 1792 Perspective*, s. 96.

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 105.

zřetelně konstituovaly – Velká Británie, Francie, habsburská monarchie, Rusko a nakonec i Prusko) schopnost díky efektivním státním strukturám vytěžit pro sebe z vývoje na poli vojenském politické a ekonomické výhody. A právě to je jeden z hlavních důvodů, proč je perioda mezi polovinou 17. století a francouzskou revolucí tak výjimečná. Jak tedy patrně, ačkoliv Black ze začátku bojuje zbraněmi, jež nápadně připomínají arzenál technologických deterministů, těch, proti kterým i ve svých pozdějších dílech horlivě brojí, v průběhu argumentace se jeho přístup proměňuje a ústí v položení mnohem závažnějších obecnějších otázek mířících k jádru nejen vojenské revoluce, ale ke strukturálním proměnám společnosti jako takové: je oprávněné nadále udržovat obecně zažitý a neobyčejně vitální předpoklad, že právě exponenciální růst armád a dalších faktorů spojených s vojenstvím vedl k „*politicko-administrativní revoluci*“, kdy vládním strukturám nezbylo nic jiného, než aby nátlakovými prostředky přemohly odpor společenských elit k vybudování centralizovaných, byrokraticky řízených autokratických států? Black implikuje, a to je dle mého názoru jedna z největších výzev jeho publikace, že proces mohl být spíše opačný: „...*změny ve vojenství spíše vyvstávaly z absolutistického státu, než že by jej způsobovaly (military change arose from the absolutist state rather than causing it.)*“⁷⁵ Alternativní východisko zde spočívá v nalezení konsenzu a schopnosti kooperace mezi korunou a stavovskými politickými elitami v rámci „absolutistického“ státního modelu, což bylo klíčové pro domácí stabilitu. Z ní pak mohlo růst mezinárodní soupeření založené na schopnosti efektivně využívat všech dostupných zdrojů a získat na svou stranu výhodu převahy pohodlným a hlavně dokonalým využitím možností skýtaných novými technologiemi, zbraňovými systémy, taktikou a strategií primárně založenou na přiživování čím dál většího „armádního Leviathana“.

Jak vidíme, utlá, ale myšlenkově přinejmenším inspirativní kniha Jeremyho Blacka nejen že zpřeházela vývojovou chronologii a poukazem na neefektivitu „Robertsova století“ záměrně vyrobila „díru“ tam, kde ještě před nedávnem ležel veškerý důraz, ale zašla ještě mnohem dále – vědomě převrátila na hlavu celý smysl vojenské revoluce až téměř drzým tvrzením, že vše mohlo být klidně naopak, aniž by přitom utrpěla logika věci, že totiž zrod centralizovaného výkonného státu předcházela těm nejdůležitějším změnám na poli vojenském, a zejména jejich „*chytré adaptaci na konkrétní podmínky*“.

Ani terminologickou podstatu vojenské revoluce Black nenechává na pokoji. Nelíbí se mu, že jak Roberts, tak Parker při propojování společensko-militárních parametrů vojenské revoluce se změnami v taktice a při dokazování, že ty druhé ovlivnily první, až příliš

⁷⁵ TÝŽ: *A Military Revolution?*, s. ix.

samozřejmě operují s termíny „revoluční“ a „inovativní“ - málokteré popisované změny prý byly inovativní ve smyslu skutečné originality.⁷⁶

Na první pohled z podobných pohnutek „terminologického kverulanta“ přistoupil krátce po Blackovi k vybudování své alternativy Clifford J. Rogers, profesor historie na bezpochyby nejslavnější z vojenských akademií Spojených států ve West Pointu. Název cenou ozdobené studie – *Vojenské revoluce stoleté války* – dostatečně jasně napovídá, do jaké epochy zamíří autorova argumentace.⁷⁷ Ta sice nepopírá důležitost *trace italienne* i reforem Mořicových a Gustava Adolfa, obratem však tvrdí, že důraz na období po roce 1500 marginalizuje periodu, ve které se děly největší, nejdůležitější a nejvíce dramatické změny. Hned po dvakrát se epocha stoleté války stala svědkem převratných změn s nedohlednými důsledky pro další vývoj ve vojenské, sociální i politické rovině evropského Západu, takže by si „každá sama o sobě zcela zasloužila být zvána vojenskou revolucí“. ⁷⁸ Do pojmoslovného arzenálu vykladačů vojenské revoluce tak díky Rogersovi přibýly další dva pojmy: „pěchotní revoluce“ a „dělostřelecká revoluce.“ Ty pak stojí v samotných základech jeho originálního pokusu o stvoření nového paradigmatu, jenž by propojoval dosavadní profilující stanoviska debaty. Na rozdíl od jiných oponentů mu totiž nejde jen o vyzdvižení „vlastní“ epochy, jeho příspěvek má hlubší kognitivní záměr – přesně v tom duchu se také otevřeně přihlásil i k právě představené Blackově knize, neboť její důraz na 17. a 18. století báječně ladil s teorií, kterou se chystal zformovat. V Rogersových vlastních slovech vypadá její nosná myšlenka zhruba takto: „...vojenská dominance Západu byla spíše odvozena od sekvence řady vojenských revolucí, z nichž každá usilovala zvrátit nerovnováhu nastolenou tou přechozí, než od jediné ‚Vojenské Revoluce‘.“⁷⁹ Celý pozvolný proces, táhnoucí se vlastně až do dnešních dní, započal uprostřed 14. století kdesi ve válkou sužované Francii pozvolným posunem významu pěších bojovníků z čistě marginální defenzivní role ochrany jízdy směrem ke klíčovému faktoru vyhrávajícímu bitvy (Courtrai, Morgarten, Dupplin Muir). Spolu s prokázanou efektivitou anglických lučištníků a dlouhého kopí v boji proti kavalerii se začalo využívat i opěšalé jízdy coby pěchotní složky v bitvě

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 111. „Zatímco v mikrorovině tyto změny v taktice mohly přinést revoluční výsledky ve smyslu defenzivních lokálních vítězství, v makroměřítku je obtížné spojovat je dohromady v nějakou všeobíhající teorii revoluční změny. Takové změny je nutné odvozovat od skutečně originálních inovací, jakými byly křesadlový zámek nebo nástrčný bajonet, které proměnily parametry konfliktu.“ Jinými slovy – kořeny Blackovy argumentace a její důsledky zůstávají stejné jako ty, proti kterým s takovým gustem brojí, jen se posunuly do mladší epochy a morfují do odlišných podob – místo píky tu máme bajonet, místo bastionu křesadlový zámek atp.

⁷⁷ Clifford J. ROGERS: *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. JOMH 57, 1993, s. 241-278; s drobnými změnami přetištěno v TÝŽ (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 55-93; studie obdržela v roce 1994 Moncadovu cenu, každoročně udílenou odbornou komisí mezinárodní Společnosti pro vojenskou historii.

⁷⁸ Clifford J. ROGERS: *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. In: TÝŽ (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 56.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 56.

(Kresčak, Lampen) a docházelo k postupné specializaci na pěchotní šiky (vedle Angličanů byla zvláště proslulá vlámská či švýcarská pěchota). Pěšák měl oproti dosud naprosto převládající těžké šlechtické jízdě i jinou podstatnou výhodu, byl totiž neskonale levnější, mohl být vycvičen rychleji a řady pěšího vojska bylo možné bez problémů doplňovat z daleko širší sekce společnosti.⁸⁰ Tyto „technické“ faktory tzv. pěchotní revoluce měly však zásadní konsekvence i v dalších oblastech. Z těch důležitějších zmiňme patrnou korelaci mezi vzrůstem významu prostých pěšáků na bitevním poli a stoupajícím vlivem neurozeného obyvatelstva na politické scéně, přičemž nejmarkantnější je tento vývoj patrně ve Švýcarsku a v Anglii (kde byla vojenská úspěšnost neurozených završena získáním občanských práv), nicméně z hlediska českého historika je zajímavý – a v kontextu diskuse o vojenské revoluci pohříchu ojedinělý – Rogersův pokus zařadit do tohoto téměř ryze západoevropského vývojového modelu také české husitské hnutí a povýšit tak jeho geografickou platnost.⁸¹ Navíc měla pěchotní revoluce i značný vliv na kulturu vedení války – do té doby se mnohem méně zabíjelo a mnohem více bralo do zajetí, mimo jiné i díky výhledu na tučné výkupné. Ozbrojený pěšák dosavadní zvyklosti zásadním způsobem naboural. Nezátížen ani stále ještě dominujícím (zatím) aristokratickým kodexem rytířství, ani přílišnou movitostí, která by jeho případné zajetí činila lukrativním, naopak však vybaven typem zbraní, který boj přenesl na dálku a zanonymizoval zabíjení na beztvárovou masu protivníkových mužů bez konkrétních tváří,⁸² učinil z evropského pojetí války a boje mnohem krvavější, nebezpečnější a nesmiřitelnější záležitost, než byla kdy před tím a než byla obvyklá u většiny mimoevropských národů, což se mělo později při evropské expanzi do zámoří ukázat jako jeden z klíčových faktorů.⁸³

Sotva pěchotní revoluce takřkajíc dospěla, v evropském válečnictví se začaly čím dál patrněji objevovat známky dalšího velkého zlomu, který měl přijít zhruba v první třetině 15. století – dělostřelecké revoluce. Dělo jako takové je sice známé již od počátku 14. století,

⁸⁰ „Díky své širší doplňovací základně a nižší ceně výstroje a tréninku mohl vojenský systém založený na řadové pěchotě – a právě jedině takový systém – proměnit nadbytečnou zemědělskou populaci ve velké množství vojáků na export do celého světa. Nuže, pěchotní revoluce byla nezbytnou podmínkou evropských výbojů šestnáctého a sedmnáctého století.“ TAMTÉŽ, s. 60.

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 66, 87 (pozn. 84); TÝŽ: *The Offensive/Defensive in Medieval Strategy*. In: Von Crécy bis Mohács. Kriegswesen im späten Mittelalter (1346-1526). XII. Kongress der Internationalen Kommission für Militärgeschichte. Wien 1997, s. 158-171.

⁸² Peter Englund se svým typicky vtipným ironickým nadhledem glosuje tyto převratné změny na evropských bojištích slovy: „Rytíř byl stejně pomalu, ale jistě vytlačován ze hry neurozeným pěšákem bez předků, tradic a zlatých ostruh, zato vybyveným – podobně jako Švýcaři – dlouhou pikou a tvrdou disciplínou, nebo vyzbrojeným jako Angličané rychlou, dlouhou kuší, která dokázala sestřelit opancéřovaného chrousta ze sedla na vzdálenost několika set kroků.“ Peter ENGLUND: *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000, s. 25.

⁸³ Alternativní pohled na kořeny specifické evropské válečnické tradice, vyznačující se nesmiřitelnou krvavostí střetů, poskytuje s oporou v bojové kultuře řeckých poleis Victor D. HANSON: *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece*. Berkley 1994.

nicméně teprve o více než sto let později se začaly množit případy, že se obléhatelé vzdali ne kvůli nedostatku potravin, ale díky rozstřílení jejich pozic děly obléhatelů. Rogers tvrdí, že teprve kolem 30. let 15. století díky změnám v technologii výroby, ve složení střelného prachu a novému způsobu nabíjení dochází k masivnímu zlepšení účinnosti tohoto „ďáblova aparátu“.⁸⁴ V přirozeném důsledku pak dělo během několika málo let zpřevracelo naruby po staletí přetrvávající supremaci defenzivy nad ofenzivou. Odtud pak již vede dlážděná cesta přímo ke kořenům Parkerovy modifikace původní vojenské revoluce (tedy opětovné vyrovnaní ofenzivy a defenzivy na přelomu 15. a 16. století vynálezem nových opevňovacích prvků, aby pak bastion strhl balanci zpět ve prospěch defenzivy), kterou však Rogers vidí jen jako korálek na své velkolepé šňůrce přirozeného vývoje, a nazývá ji proto „revolucí dělostřelecké pevnosti“ (*artillery fortress revolution*).⁸⁵

Než se k tomu dostaneme, upozorníme alespoň okrajově na ještě jeden výrazný efekt dělostřelecké revoluce v Rogersově podání – na změny v politických a ekonomických strukturách.⁸⁶ Maximálně zjednodušeně: vozový park a obléhací artillerie, alespoň ta účinná, byla nesmírně nákladná. Centrální vlády velkých států si ji mohly dovolit, a to ještě jen někdy, jejich poddaní či menší a ekonomicky slabší sousedé ne, jakkoliv moc by chtěli. Dokud bylo obléhání zdoluhavé a málokdy efektivní, mohly si lokální autority dovolit do značné míry ignorovat centrální vlády v dalekém hlavním sídle a udržovat jen velmi volné, případně téměř žádné vazalské vztahy a provozovat více méně nezávislou politiku. Dělostřelecká revoluce však stvořila jakousi „státotvornou spirálu“, která se, posilujíc sebe sama, úspěšně roztáčela až do nástupu revoluce dělostřelecké pevnosti na následujícím principu: „*Kolony děl paralyzovaly odstředivé síly a umožnily centrálním vládám zvýšit jejich kontrolu nad odlehlými končinami jejich království, případně expandovat na úkor jejich slabších sousedů. Díky tomu se zvýšily jejich daňové příjmy, což jim dovolilo podporovat větší dělostřelecký trén a větší armády, jež jim umožňovaly zvýšit centralizaci, kontrolu a*

⁸⁴ Aby podtrhl rapidní vývoj dělostřelby na počátku 15. století, Clifford Rogers konfrontuje čtenáře se situací v předchozím věku a připomíná osud jistého nadmíru zručného dělmistra, kterému se díky jeho schopnostem podařil vskutku nevídaný kousek - ze své obléhací bombardy dokázal vstřelit třikrát během jediného dne a pokaždé při tom zasáhnout jiný cíl. Nicméně byl následně přinucen uskutečnit pout' z Met do Říma, neboť se mělo všeobecně za hotovou věc, že musel být ve spolku s ďáblem. Clifford J. ROGERS: *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. In: TÝŽ (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 69.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 76 aj.

⁸⁶ Tato myšlenka spojující vzrůstající politickou stabilitu některých rodících se monarchií se střelným prachem a dělem je jen o málo mladší než dělo samo (dále ji rozpracovali např. David Hume, Adam Smith či Thomas Carlyle) a za tu dobu má stejně mnoho příznivců (William H. McNEILL: *The Pursuit of Power*, zejm. s. 79-101) jako vášnivých odpůrců (John R. HALE: *Gunpowder and the Renaissance: an Essay in the History of Ideas*. In: TÝŽ: *Renaissance War Studies*. London 1983, s. 289-420, zejm. s. 390), nicméně slovy samotného Rogerse „logika argumentů je stejně tak mocná jako jednoduchá.“ TAMTÉŽ, s. 74.

*jejich daňové příjmy ještě více a tak dále.*⁸⁷ Vedlejším účinkem byla další změna válečného diskurzu, kdy se namísto náhle neefektivní obrany pevnosti sázelo na obranu v poli, což mělo za následek zvýšení frekvence polních bitev (opět až do vzniku bastionové pevnosti zhruba o sto let později), což mimo jiné dále zvýhodňovalo větší státy s většími pokladnami, jež jim umožňovaly vydržovat zárodky stálých ozbrojených sil (např. slavní němečtí *landsknechti* Maxmiliána I. nebo *compagnie d'ordonnance* francouzských králů).⁸⁸ Nebude náhodou, že právě v této době poskočila reconquista na Pyrenejském poloostrově ku svému zdárnému konci, nebo že Francie rychle obnovila kontrolu nad rozsáhlými oblastmi, ztracenými za stoleté války.

Netřeba pochybovat, že nejzajímavějším momentem a zároveň vyvrcholením Rogersovy argumentace je originální pokus o stvoření čehosi, co bychom mohli nazvat nové paradigma. Snaha je to zcela pochopitelná, zvláště uvažíme-li, co vše se na odborném poli výzkumu raně novověkého vojenství událo od zveřejnění Robertsovy, respektive Parkerovy teorie. Již při četbě předchozích odstavců začne člověk opatrně pochybovat, zda je ještě vůbec možné na události, které horlivým přispěním řady historiků a jejich interpretací nakonec nabobtnaly do časové přímky delší než pět století (přičemž už původní Robertsova „revoluce“ měla trvat sto let), oprávněně aplikovat termín „revoluce.“ Zvláště, když je revoluce většinou vnímána jako radikální, totální a zejména rychlá změna (převrácení) panujícího stavu. To však není případ středověké a raně novověké Evropy.⁸⁹ Rogers navrhuje léčit vzniklé neduhy aplikací nového konceptu, který by dokázal propojit jednotlivé významné vývojové periody (nebo možná spíše názory historiků, kteří jejich „revolučnost“ objevili a tvrdě prosazují, včetně Rogerse samého) do jednotícího rámce. Na scénu tak uvádí kontroverzní teorii vypůjčenou od dvou amerických přírodovědců, nazývanou *evoluce přerušované rovnováhy* (punctuated equilibrium evolution), jejíž podstata spočívá v tom, že spojuje krátké intenzivní periody rapidních změn následovaných

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 75.

⁸⁸ Michael HOWARD: *Válka v evropské historii*. Brno 1997, s. 23-40. K procesu vzniku prvních stálých vojenských jednotek v pozdním středověku Philippe CONTAMINE: *Válka ve středověku*. Praha 2004, s. 194-202.

⁸⁹ „Evropa však učinila zkušenost ne s jednou, ale několika vojenskými revolucemi, dokonce i když uvažujeme jen samotné pozemní síly, kdy každá z nich v krátkém časovém rozsahu dramaticky změnila povahu vojenství. Za první - ve čtrnáctém století „pěchotní revoluce“, kdy švýcarští pikenýři a halapartníci a angličtí lučištníci překonali po století trvající dominanci aristokratické úderné kavalerie. Za druhé - „dělostřelecká revoluce“, která převrátila stejně tak dlouho trvající převahu defenzívy v obléhacím válečnictví a jež poskytla hlavní hybnou sílu k unifikaci Francie a Španělska pod centrální autority. Třetí, jež pasuje do periody tradičně popisované vojenské revoluce, [...] „revoluce dělostřelecké pevnosti“, založená na trase *italienne* a sníženém profilu zemních valů, která obnovila převahu strategické defenzívy. Čtvrtá „vojenská revoluce“, kterou představil Michael Roberts ve své klíčové studii, tedy *dril*, vojenská byrokratizace a růst velikosti armád. Máme tedy co do činění ne s jednou revoluční změnou, ale s celou sérií revolucí, které v součinné kombinaci stvořily západní vojenskou nadřazenost osmnáctého století.“ TAMTÉŽ, s. 76-77.

dlouhým obdobím až téměř nehybnosti.⁹⁰ Tato pro mnohé trochu divoká kombinace na první zdání neslučitelného vyhovuje našim podmínkám daleko lépe než klasická evoluční teorie předpokládající sice pomalý, ale zato kontinuální proces změny, tvrdí Rogers. Tato koncepce „kombinující jak postupně rostoucí, tak ‚revoluční‘ změny, zdá se, popisuje proces vojenské inovace neobyčejně dobře. Po dlouhém období téměř stagnace se pěchota začala kolem počátku 14. stol. překotně rozvíjet. Kanón se objevil zhruba v téže době, sto let se postupně pomalu vyvíjel, aby následoval rychlý rozpuk, jenž revolucionizoval válečnictví. Dělostřelecká fortifikace se objevila zhruba v době, kdy artilerie dosáhla svého vrcholu, její vývoj gradoval přes celé století, aby na jeho přelomu způsobila vojenskou revoluci. A podobný proces ‚přerušované rovnovážné evoluce‘ pokračuje vlastně až dodnes.“⁹¹

Některým historikům se může zdát podivné, že Rogersův výkladový model nechává Evropu v intervalu každých padesáti až sta let bičovat nějakou tou revolucí ve válečnictví,⁹² nicméně představuje neortodoxní pokus o souhrnné zastřešení dosavadních relevantních výsledků odborné diskuze. Pokus, na který však doposud nikdo další ve větší míře nenavázal.

Doposud byla naše pozornost upřena primárně na anglicky píšící autory. Je to dáno tím, že vojenská revoluce je velkým tématem zejména angloamerického historického světa. Tradičně nám nejbližší historiografie německá model vojenské revoluce samozřejmě také zná, vždyť jeden z jejích kanonických textů se dočkal překladu do němčiny.⁹³ Rovněž v přehledových historiograficko-metodologických příručkách vzešlých z dílen našich západních sousedů má své místo. Jako argument může posloužit relativně nová práce Jutty Nowosadtko⁹⁴ či starší stat' Matthiase Pfaffenbichlera.⁹⁵ Na druhou stranu německá (přesněji řečeno německojazyčná) historiografie koncept sice přebírá a pracuje s ním, leč jej nijak významněji neproblematizuje. Toto nevyužití vojenské revoluce je pochopitelné a je dáno zejména převažujícím zaměřením tamních výzkumů na „dějiny vojenství zdola“, vycházející

⁹⁰ Teorii „punctuated equilibrium evolution“ představili v roce 1972 Niles Eldredge a S. J. Gould; viz Niles ELDREDGE – S. J. GOULD: „Punctuated Equilibria: An Alternative to Phyletic Gradualism.“ In: T. J. SCHOPF (ed.): Models in Paleobiology. San Francisco 1972, s. 82-115; srov. též Albert SOMIT – S. A. PETERSON (ed.): The Dynamics of Evolution: The Punctuated Equilibrium Debate in the Natural and Social Sciences. Ithaca 1992.

⁹¹ Clifford J. ROGERS: The Military Revolutions of the Hundred Years War. In: TÝŽ (ed.): The Military Revolution Debate, s. 77.

⁹² Srov. Robert I. FROST: War in History 4, 1997, s. 482-483.

⁹³ Geoffrey PARKER: Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westens 1500 – 1800. Frankfurt am Main 1990.

⁹⁴ Jutta NOWOSADTKO: Krieg, Gewalt und Ordnung. Einführung in die Militärgeschichte. Tübingen 2002, zejm. s. 213-220. Srov. též vynikající a objemné teoreticko-metodické kompendium Thomas KÜHNE – Benjamin ZIEMANN (Hgg.): Was ist Militärgeschichte? Paderborn 2000.

⁹⁵ Matthias PFAFFENBICHLER: Was ist Neu im Militärwesen? In: Greda MRAZ (Hg.): Was ist Neu an der Neuzeit? Österreich zwischen Mittelalter und Barock (1500-1650) Ausstellungskatalog. Eisenstadt 1991, s. 125-146.

z bohaté tradice německých *Sozialgeschichte*⁹⁶ – za všechny lze jmenovat alespoň řadu studií dvojice Ralf Pröve a Bernhard Kroener,⁹⁷ stejně tak i některé práce vzniklé pod hlavičkou odborné pracovní skupiny *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*.⁹⁸ Ošem nebylo tomu tak vždy. Některých kořenů vojenské revoluce (konkrétně dopady oranžských reforem na zárodky stálé armády) si totiž již několik let před Robertsem povšiml německý historik Gerhard Oestreich.⁹⁹ V Oestreichových stopách se vydal další jeho krajan Werner Hahlweg a v některých svých statích, dosud spíše nedoceněných, je dále rozvíjel. Poprvé se Hahlweg tématu dotkl již ve 40. letech, nicméně jeho hlavní studie spatřilo světlo světa na přelomu 60. a 70. let 20. století, tedy v právě době, kdy si „anglofonní“ dějiny vojenské revoluce vybíraly své hluché místo.¹⁰⁰ Někteří badatelé tak díky tomu upozorňují, že vojenská revoluce není beze zbytku britsko-americkým dítětem, nebo v něm alespoň koluje určitá část německé krve.¹⁰¹ Přesto však nadále zůstává vojenská revoluce doménou v první řadě anglicky píšících historiků.

⁹⁶ Marcus FUNCK: *Militär, Krieg und Gesellschaft. Soldaten und militärische Eliten in der Sozialgeschichte*. In: Thomas KÜHNE – Benjamin ZIEMANN (Hgg.): *Was ist Militärgeschichte?*, s. 157-174; Matthias ROGG: „*Ein Kriegsordnung neu gemacht*“. *Die Entstehung, Aufgabe und Bedeutung militärischer Funktionseliten im 16. Jahrhundert*. In: Günther SCHULZ (Hg.): *Sozialer Aufstieg. Funktionseliten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*. München 2002, s. 357-385. Srov. též uměleckohistoricky pojatou práci TÝŽ: *Landsknechte und Reisläufer: Bilder von Soldaten. Ein Stand in der Kunst des 16. Jahrhunderts*. Paderborn 2002.

⁹⁷ V tomto směru nelze nezmínit jejich známý sborník, který přímo ukázkově reprezentuje tendence německých dějin vojenství raného novověku akcentovat sociální rozměry konfliktů zejména v nižších patrech společnosti a zároveň zohledňovat ve výzkumech i faktor „každodennosti“. Viz Bernhard R. KROENER – Ralf PRÖVE (Hgg.): *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*. Paderborn 1996. Srov. též Wolfram WETTE (Hg.): *Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten*. München-Zürich 1992. Podobné významí, s důrazem na oblíbenou periodu německých historiků vojenství – třicetiletou válku, má známý sborník Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (Hgg.): *Zwischen Alltag und Katastrophe: Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*. Göttingen 1999. Srov. též výběrové almanachy s mnoha podnětnými studiemi Bernhard R. KROENER: *Kriegerische Gewalt und militärische Präsenz in der Neuzeit. Ausgewählte Schriften*. Paderborn 2008; Ralf PRÖVE: *Lebenswelten. Militärische Milieus in der Neuzeit. Gesammelte Abhandlungen*. Berlin 2010. Dále např. Bernhard R. KROENER: *Militär in der Gesellschaft. Aspekte einer neuer Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*. In: Thomas KÜHNE – Benjamin ZIEMANN (Hgg.): *Was ist Militärgeschichte?*, s. 283-300. Ostatně institucionalizovaný akademický výzkum dějin vojenství v Německu dnes probíhá zejména na Historickém institutu Univerzity v Postupimi pod vedením právě profesorů Pröve a Kroenera.

⁹⁸ Blíže internetové stránky <http://www.amg-fnz.de> [cit. 12. 12. 2010].

⁹⁹ Gerhard OESTREICH: *Der römische Stoizismus und die oranische Herresreform*. *Historische Zeitschrift* 176, 1953, s. 17-43.

¹⁰⁰ Werner HAHLOWEG: *Die Herresreform der Oranier und di Antike. Studien zur Geschichte des Kriegswesens der Niederlande, Deutschlands, Frankreichs, Englands, Italiens, Spaniens und der Schweiz vom Jahre 1589 bis zum Derßigjährigen Kriege*. Berlin 1941; TÝŽ: *Die Oranische Herresreform. Ihr Weiterwirken und die Befreiung und Etablierung der Niederlande. Studien und Betrachtungen*. Nassauische Annalen 80, 1969, s. 137-157; TÝŽ: *Aspekte und Probleme der Reform des niederländischen Kriegswesens unter Prinz Moritz von Oranien*. In: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 86, 1971, s. 161-177; TÝŽ: *Die Herresreform der Oranier. Das Kriegsbuch des Grafen Johann von Nassau-Siegen*. Wiesbaden 1973.

¹⁰¹ Naposledy Olaf van NIMWEGEN: *The Dutch Army and the Military Revolutions (1588-1688)*. *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin* 10, 2006, s. 56-57.

Vydání zmíněného Robertsova bilančního sborníku v roce 1995 je po právu chápáno jako určitý mezník uzavírající jednu etapu, rozhodně však nelze říci, že by od té doby vývoj kolem vojenské revoluce ustal. Možná právě naopak: přes nejednoznačný přístup některých badatelů se její základy již staly – alespoň v rámci západoevropské a americké historiografie – přirozenou a pevnou součástí základního diskurzu výkladu dějin Evropy v prvních třech stoletích novověku. I díky tomu mohl ostrílený matador žánru Geoffrey Parker ve svém krátkém recenzním esejí, publikovaném na stránkách časopisu *Journal of Military History* v roce 2005, bez ostychu tvrdit, že téměř každá práce za poslední čtvrtstoletí, která se zabývala vojenstvím, věnovala přinejmenším odstavec či dva tomuto fenoménu, aby celou úvahu poté, co ocitoval několik slov z osobního dopisu od Michaela Robertse, uzavřel větou, že duchovní otec vojenské revoluce by byl jistě potěšen a hrdý, že debata i 50 let po jeho přednášce stále pokračuje.¹⁰² Stejný text také přiléhavě naznačuje, kam se za poslední dekádu posunul zájem odborníků. Zatímco dříve byl základní směr většiny polemik charakterizován snahou vyvrátit nebo alespoň relativizovat podstatu a přínos vojenské revoluce jako takové, přelom tisíciletí byl svědkem dobře patrné změny klimatu uvnitř diskutující vědecké komunity. Smyslem již nebylo zbořit etablovanou teorii, nyní se zájem zaměřil na to, jak ji zpřesnit, přezkoušet, nebo snad lépe řečeno modifikovat na konkrétní, jasně definované místní a časové podmínky v rámci geografických a kulturních specifik daného regionu. Architektům myšlenky vojenské revoluce a jejich pokračovatelům bylo začasté vytýkáno (sluší se dodat zcela po právu), že jejich stavba je příliš západoevropská a byť jsou jejich vývody zjednodušeně prezentovány s celokontinentální platností, čerpají příklady z dějin zemí zejména na západ a sever od Rýna a pomíjejí svébytnost a vývojovou odlišnost střední a východní Evropy. V horším případě země jako Rusko, Uhry, polskou *Rzeczpospolita* nebo svým způsobem i habsburské dědičné země rovnou označují za zaostalé, zřetelně ztrácející krok s „progresivně“ se vyvíjejícím Západem a tím vysvětlují obtížnou adaptabilitu svých tezí.¹⁰³ Několik původních studií z nedávné doby

¹⁰² Geoffrey PARKER: The „Military Revolution“, 1550 – 2005: From Belfast to Barcelona and The Hague. JOMH 69, 2005, s. 206 a 209. Úryvek z korespondence s M. Robertsem tamtéž: „Je to strážlivá úvaha, že jedna obskurní inaugurační přednáška na provinční univerzitě by měla poskytnout pretext pro čtyřicet let debaty. Nemohu se zbavit pocitu, že jsem aspoň jednou ve svém životě něco objevil.“

¹⁰³ Brian M. DOWNING: *The Military Revolution and Political Change. Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe*. Princeton 1992. G. PARKER: *The Military Revolution: Military Innovation*, s. 37-39. S literární virtuozitou podobně Peter ENGLUND: *Nepokojná léta*, s. 23-38; srov kritický pohled Robert I. FROST: *The Polish-Lithuanian Commonwealth and the 'Military Revolution.'* In: James S. PULA - Marian B. BISKUPSKI (edd.): *Poland and Europe: Historical Dimensions. Selected Essays from the Fiftieth Anniversary International Congress of the Polish Institute of Arts and Sciences of America* Vol. 1. New York 1994, s. 19-47; TÝŽ: *W sprawie zachodniej techniki wojskowej w okresie Wojen Północnych*. In: Jacek STASZEWSKI - Krzysztof MIKULSKI - Jarosław DUMANOWSKI (edd.): *Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*. Toruń 2002, s. 293-300.

zaměřených právě na situaci v carově říši,¹⁰⁴ v polsko-litevské unii¹⁰⁵ a v habsburských Uhrách¹⁰⁶ však přineslo na tomto poli pozoruhodné výsledky. Robert Frost přesvědčivě dokládá, že v rámci polských reálií pozorujeme stejnou ranou implementaci technologických inovací, taktiky či vzrůstu armád jako kdekoliv jinde, přesto však nepopírá, že k rozvinutí vojenské revoluce (chápeme-li její hlavní smysl v upevnění ekonomiky a posílení centralizačních státních struktur) zde nedošlo. Ani v nejmenším však kvůli celkové retardaci oblasti. Klíčovým faktorem byla silná politická tradice znemožňující kumulaci moci v rukou monarchy, jiný kulturně-geografický kontext a rovněž odlišný charakter války na Východě (neregulérní střety, polopartyzánský boj menších jednotek), pro níž byl starý způsob boje založený na individualismu válečníků mnohem vhodnější.¹⁰⁷ Naproti tomu v Uhrách stálá přítomnost křesťanského „arcinepřítele“ sehrála roli přirozeného katalyzátoru změn ve vojenství. I když je třeba zachovat obezřetnost vůči závěrům Józsefa Kelenika o bezvýhradném rozvinutí vojenské revoluce v Uhrách především proto, že autor ve své povýtce technokratické studii zredukoval tezi jen na formální znaky taktiky, výstroje a výzbroje armád palnými zbraněmi a zcela pomíjí společenské, státoprávní a kulturní konsekvence tohoto jevu,¹⁰⁸ je nepochybné, že přítomnost cizích jednotek, zejména Valonů, Francouzů či Skotů, stejně tak jako italských fortifikačních inženýrů sehrála pozitivní roli při brzkém importu progresivních inovací do tohoto koutu Evropy, jež jsou zaznamenatelné již během patnáctileté války v letech 1594 – 1606. Otázkou ovšem zůstává míra jejich přijetí domácím prostředím a z toho plynoucích stimulů hospodářského a politického rázu. Vedle toho svou roli také mohla sehrát skutečnost, že některé komponenty západní vojenské revoluce (střelba

¹⁰⁴ Michael C. PAUL: *The Military Revolution in Russia, 1550 – 1682*. JOMH 68, 2004, s. 9-46. Marshall POE: *The Military Revolution, Administrative Development and Cultural Change in Early Modern Russia*. Journal of Early Modern History 2, 1998, s. 156-180. TÝŽ: *The Consequences of the Military Revolution in Muscovite Society: A Comparative Perspective*. Comparative Studies in Society and History 38, 1996, s. 603-618.

¹⁰⁵ Robert I. FROST: *Potop a teoria rewolucji militarnej*. In: Jadwiga MUSCZYŃSKA – Jacek WIJACEK (red.): *Rzeczpospolita w latach Potopu*. Kielce 1996, s. 147-165; v širší perspektivě TÝŽ: *The Northern Wars : War, State, and Society in Northeastern Europe, 1558-1721*. Harlow – New York 2000, zejm. s. 16-28.

¹⁰⁶ József KELENIK: *The Military Revolution in Hungary*. In: Géza DÁVID – Pál FODOR (edd.): *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*. Leiden – Boston – Köln 2000, s. 117-159. Téma však má v maďarské historiografii mnohem starší tradici, sahající až před „vojenskorevoluční boom“ v 90. letech. Srov. komparativní studii Béla K. KIRÁLY: *Society and War from Mounted Knights to the Standing Armies of Absolute Kings. Hungary and the West*. In: János M. BAK – Béla K. KIRÁLY (edd.): *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. Brooklyn 1982, s. 23-55, ve které autor ještě ani neoperuje s Robertsovou teorií, ačkoliv ji patrně znal, jak vyplývá z rozboru článku. V širší perspektivě habsburské monarchie a v mladším období Michael HOCHEDLINGER: *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in Habsburg Monarchy, 1683 – 1797*. London etc. 2003. Adaptabilitě vojenské revoluce na prostředí podunajské monarchie bude věnován větší prostor na příslušném místě.

¹⁰⁷ Robert I. FROST: *Potop*, s. 161-165.

¹⁰⁸ József KELENIK: *The Military Revolution in Hungary*, s. 152-158.

salvou) se relativně brzy etablovaly i v prostředí elitních skupin osmanské armády, v jednotkách sultánových janičárů.¹⁰⁹

Podobné vývojové znaky zřetelně vykazuje i situace na Rusi. Současní badatelé se již vymezují vůči hluboce zakořeněné představě o všeobecné retardaci „asiatského“ velkoknížecího a později carského státu, aniž by však zásadně zpochybnili, že se vojenská revoluce v této oblasti až do období vlády Petra I. nijak zvlášť neuplatnila. Příčiny jevu jsou však shledávány dílem v objektivních příčinách, dílem v momentální výhodnosti pro moskevské vládce. Armáda přesto byla v tomto regionu vždy považována jak za integrační prvek směrem k centrální moci, tak také za hlavní motor inovací ve společnosti,¹¹⁰ včetně elementárních dopadů na „byrokratizaci vládní kultury“ a přechodu od orální k písemné formě administrativy.¹¹¹ Přesto však byli nositeli pokrokových prvků ve vojenství (organizace a výstroj armády, pevnosti, technologie výroby a využití výzbroje atp.) téměř výlučně jednotliví specialisté najatí ze Západu, ve zvycích a mentalitě domorodců zakořenily jen omezeně a podstata systému jimi ještě dlouho zůstala nedotčena. V silně feudalizovaném Rusku totiž páteř ozbrojených sil stále spočívala na středověkém lenním systému „půda za povinnost vojenské služby“, což bylo sice výhodnější z hlediska téměř nulových nákladů státní pokladny a více vyhovovalo charakteru války v převažujícím východním směru expanze ruského státu, kde se malé jízdní jednotky ruské služebné šlechty střetávaly s nepřátelskými houfy asijských stepních národů podobné povahy i mobilního stylu boje,¹¹² na druhou stranu však stejný systém v podstatě znemožňoval širší domestikaci základních mechanismů západní vojenské revoluce, založených na stálých, skvěle vytrénovaných jednotkách pěchoty tvořících armádní těleso, jež je udržováno na náklady státu a postupně vykazuje neklamné známky spirálového efektu: imperativ akce a konkurenceschopnosti ozbrojených složek vede k narůstání počtu mužů ve zbrani a tím k enormnímu tlaku na státní finance, naopak stát v zájmu svého přežití

¹⁰⁹ K ovlivnění tureckého způsobu boje inovacemi jejich křesťanských protivníků srov. Gühnan BÖREKÇİ: *A Contribution to the Military Revolution Debate: the Janissaries' Use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593 – 1606 and the Problem of Origins*. Acta Orientaliae Academiae Scientiarum Hungaricae 59, 2006, s. 407-438. Tato studie zároveň představuje jeden z nejmladších příspěvků do diskuse o vojenské revoluci. K transferu specifické západní vojenské kultury za hranice křesťanské Evropy srov. též Caroline FINKEL: *French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600*. Bulletin of the School of Oriental and African Studies 55, 1992, s. 451-471.

¹¹⁰ Richard HELLIE: *Enserfment and Military Change in Muscovy*. Chicago 1971; TÝŽ: *Warfare, Changing Military Technology, and the Evolution of Muscovite Society*, In: John A. LYNN (ed.): *Tools of War*, s. 74-99; Carol B. STEVENS: *Soldiers on the Steppe. Army Reform and Social Change in Early Modern Russia*. DeKalb 1995.

¹¹¹ Marshall POE: *The Military Revolution, Administrative Development*, s. 264-273. Pod termínem vládní kultura, který razí, vidí „zvyky, jednání a uvědomělost těch, kteří pracují pro stát. Můj základní předpoklad je, že vládní kultura se mění spolu s formou státu.“ TAMTÉŽ, s. 248.

¹¹² Brian L. DAVIES: *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe*. New York 2007.

je nucen zefektivnit chod státních struktur, organizaci sebe sama a kontrolu nad výběrem a přerozdělováním finančních toků, aby mohl díky tomu udržovat větší a bojeschopnější armádu, která mu většinu těchto prostředků odčerpává, je ale nezbytná k jeho samotné existenci jak v rovině vnitropolitické (policejní síly a disciplinace společnosti, stimuly ekonomické sféry a výroby), tak na mezinárodní scéně.¹¹³ Proti navíc hrály v ruském případě i další faktory, zejména celková chudoba znemožňující vynakládat na armádu odpovídající prostředky, protože prostě nebyly. Nízké výnosy z půdy odpovídaly nepřejícím přírodním a klimatickým podmínkám lesostepního vegetativního pásu, nedostatek nerostných zdrojů zase nerozvinutým prospektorským aktivitám, demografická slabost sociální základny řídce obydleného prostoru a jeho politická nestabilita stvořily bídnou daňovou soustavu, a to vše dohromady zavíralo dveře jakýmkoliv snům vládců Moskevské Rusi o moderní armádě, která by nebyla z čeho uživit, vyzbrojit ani zaplatit.¹¹⁴ Řečeno s Michaelem Paulem: „*Tyto faktory zpozdily vojenskou revoluci v Rusku, a když konečně přišla, vtiskly jí unikátní charakter.*“¹¹⁵ Možno uzavřít, že ruská společnost zpočátku „západní“ vojenskou revoluci ani nepotřebovala, ani jí nerozuměla a nebýt impulsů ze strany jejích evropských nepřátel (Polsko-litevská unie, livonské řády, Švédsko), patrně bychom v realitě Ruska 16. a 17. dílčí reformní kroky, zrcadlící vývoj na Západě, jež připravily půdu pozdějším Petrovým snahám, ani nepozorovali.

Nečekanou aktualizaci a zároveň pozoruhodný prostor pro další rozvíjení teze vojenské revoluce poskytuje vývoj globálně-bezpečnostní situace po první „Válce v zálivu“ a následně pak po teroristických útocích z 11. září 2001. Nejrozumnější experti a strategičtí analytici ve snaze o postihnutí změněné tváře konfliktů nové éry obrátili při hledání vhodných paralel a východisek svoji pozornost zpět do raného novověku, do doby, kdy propojená série vojenských inovací zajistila totální nadřazenost Západu v ozbrojených konfliktech na několik dalších staletí, respektive až donedávna. Výsledkem propojení minulých zkušeností a aktuálních bezpečnostních problémů a potřeb byl zrod doktrinálního konceptu tzv. „*revoluce ve vojenských záležitostech*“ (*Revolution in Military Affairs – RMA*).¹¹⁶ Hozenou rukavicí od vojenských

¹¹³ Srov. podnětnou práci Jan GLETE: *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500 – 1660*. London – New York 2002.

¹¹⁴ Michael C. PAUL: *The Military Revolution in Russia*, s. 37-44.

¹¹⁵ TAMTÉŽ, s. 13.

¹¹⁶ Termín *Revolution in Military Affairs (RMA)* užívají specialisté k popsání „...interakce mezi systémy, jež sbírají, zpracovávají, spojují a sdělují informace, a těmi, jež aplikují vojenskou sílu.“ Viz Lawrence FREEDMAN: *The Revolution in Strategic Affairs*. Oxford 1998, s. 11. Již přítomnost slova „systém“ implikuje převažující zaměření RMA na využití moderních vojenských technologií (elektronika, precizní vzdálené vedení a kontrola, zlepšená identifikace a dosažitelnost cílů atd.) při minimalizaci nasazení bojových sil ve snaze co možná nejvíce zabránit ztrátám na životech vojáků. Vojenští experti Pentagonu, kde tato teorie vznikla, rádi používají na rozdíl od profesionálních historiků oba termíny (*military revolution* a *revolution in military affairs*) jako synonyma, což je ovšem z hlediska věcné správnosti, jejich obsahové náplně a „dějin“ obou pojmů jen obtížně akceptovatelné.

expertů následně zvedli také historikové, kteří pod těmito impulsy znovu přezkoumávali a rozvíjeli své původní závěry v novém světle, vedeni snahou poukázat za pomoci historických *exempel* na limity a možnosti současné RMA.¹¹⁷

Aniž bychom se chtěli pouštět do rozkrývání slabin bezpečnostní politiky USA či současné americké vojenské doktríny, dění kolem RMA svědčí o tom, že i na počátku 21. století je jeden historiografický model, který v polovině věku dvacátého uvedl v život profesor Roberts, stále vitální a má co nabídnout nejen uvnitř té zvláštní, minoritní a okolím trochu přezírané subprofese historiků vojenství. Kvůli shánění podpůrných důkazů pro toto tvrzení by se směle dalo popsat ještě mnoho papíru a obrátit se i na jiné strany,¹¹⁸ nicméně mám za to, že to již nebude nutné.

¹¹⁷ Srov. Clifford J. ROGERS: „*Military Revolutions“ and Revolutions in Military Affairs*“: *A Historian's Perspective*. In: T. GONGORA – H. von RIEKHOF (edd.): *Towards a Revolution in Military Affairs? Defense and Security at the Dawn of the Twenty-First Century*. Westport 2000, s. 21-35; Andrew LATHAM: *Warfare Transformed: A Braudelian Perspective on the 'Revolution in Military Affairs'*. *European Journal of International Relations* 8, 2002, s. 231 – 266; Geoffrey PARKER: *The Limits to Revolutions in Military Affairs: Maurice of Nassau, the Battle of Nieuwpoort (1600) and the Legacy*. *Journal of Military History* 71, 2007, s. 331-372. Na materiálu z nejvějších dějin Andrew N. LIAROPOULOS: *Revolutions in Warfare: Theoretical Paradigms nad Historical Evidence – The Napoleonic and First World War Revolutions in Military Affairs*. *Journal of Military History* 70, 2006, s. 363-384.

¹¹⁸ Např. sborník s dosti výmluvným názvem a vskutku extraširokou perspektivou MacGeger KNOX – Williamson MURRAY (edd.): *The Dynamics of Military Revolution, 1300 – 2050*. Cambridge 2001.

II. 3 „Revoluční“ kontext aneb za obrodu dějin vojenství – hnutí „*New Military History*“

Namísto toho obraťme pozornost k časové cézuře několika desetiletí, na niž bylo upozorněno při výkladu výše a která dělila vznik konceptu vojenské revoluce v polovině padesátých let od jeho „objevení“ historiky zhruba v polovině let osmdesátých. Zbývá vysvětlit, čemu vděčí za vznik. Proč nebyla ona pozoruhodná směs originality, vědecké kvality a zároveň výbušnosti argumentace rozpoznána ihned? Sám autor teorie to vysvětluje tím, že nastala běžná situace vzájemného mýjení: změn, jež měly dopad na celou evropskou společnost, si nikdo nevšiml, protože vojenští historikové byli příliš zaneprázdněni zevrubným popisem bitev, odpověďmi na příslovečnou otázku, „co se vlastně stalo“, aniž by se obtěžovali komplikovat si život tím, že by se snažili o postihnoutí širších efektů svého výzkumu. Sociální historikové byli zase krajně nedůvěřiví k tomu, že by takové nepostřehnutelnosti, jako nové taktické styly či vylepšené konstrukce zbraní, mohly prokázat nějaký smysluplný význam pro jejich cíle.¹¹⁹ To je jistě pravda, nicméně samo o sobě to jako odpověď nepostačí. Podle Clifforda Rogerse je absence diskuse dána jednoduše tím, že Robertsova teze byla tak dobrá, že z tehdejších pozic jej nešlo ani kritizovat, ani alternovat.¹²⁰ Mnohem komplexnější a hlavně přesvědčivější vysvětlení však podává R. A. Stradling.¹²¹ Podle něho je možné důvody zapadnutí myšlenky hledat v několika vzájemně působících příčinách. Předně, intelektuální kapacity tehdejších oborových špiček byly zcela zaměstnány právě probíhající zuřivou debatou o „generální krizi“ 17. století, a tak neměly čas postřehnout, že se nedaleko od jejich virtuálních bitevních polí zrodil nový koncept, který o pár let později sám stane v roli nového jablka sváru. Za druhé tu byl geografický faktor: na rozdíl od většiny tehdejších (a nakonec i dnešních) západních historiků Roberts nestavěl svou teorii prioritně na příkladech z Francie či Anglie, nýbrž z baltického prostoru (Gustav II. Adolf), a tak při letmém čtení z pohodlí univerzitních pracoven v Londýně, Berlíně či Paříži mohla budit zdání jakési marginální irelevance. A za třetí faktor personální – profesor Roberts byl na „druholigové“ univerzitě v Belfastu v polovině padesátých let přeci jen poměrně izolován od tehdejšího *establishmentu* a hlavních proudů.

Uvedené několikéré vysvětlení má nepochybně svou váhu, přesto je však nekompletní, ba co více, chybí mu to podstatné. Klíčová změna, bez níž by se jakákoliv resuscitace vojenské

¹¹⁹ ROBERTS: *Military Revolution*, s. 13.

¹²⁰ Clifford J. ROGERS. *Preface*. In: TÝŽ (ed.): *The Military Revolution Debate*, s. 3.

¹²¹ R. A. STRADLING: „*A Military Revolution*“: *The Fall-Out from the Fall-In. Review Essay*. *European History Quarterly* 24, 1994, zejm. s. 272.

revoluce mohla jen stěží rozvinout, se udála přímo uvnitř hlav samotných historiků a právě sedmdesátá a osmdesátá léta jsou toho výmluvným svědkem. Neběželo o nic menšího, než o transformaci samotné podstaty a směřování celého odvětví, esenciální proměnu přístupu k vojenské historii, nové uchopení studované látky pomocí doposud málo zohledňovaných metodologických postupů, což ve svém důsledku vedlo k nastolení nového paradigmatu, k redefinici smyslu a cílů historiografie vojenství a nutno říci také k pozdvižení prestiže oboru, kterou přineslo postupně etablované nové vědecké klima. V době, kdy Michael Roberts v ústraní sepisoval svou teorii, totiž vládlo skálopevně zakořeněné přesvědčení, že vojenské dějiny jsou doménou hrstky jurodivých rádobyintelektuálů, jenž jsou příliš prostoduší na to, aby se uplatnili v rámci „civilní“ historiografie, případně zhrzených profesionálních důstojníků, kteří si „vědeckým“ psaním kompenzují neschopnost aktivně fungovat v rámci armádních struktur nebo, v případě jejich penzionovaných kolegů, krátících si nudně plynoucí čas na důchodu. Z toho pak vyplýval všeobecný názor o nevědeckosti, omezenosti a tím pádem totální neúčelnosti tohoto slepého proudu při řešení významných otázek obecné historie a jeho okázalá dehonestace a povýšené přehlížení ze strany „klasických“ historiků, což americký historik vojenství John Lynn při jisté příležitosti vyjádřil úsměvnou maximou, že „vojenská historie je historií tím, čím je vojenská hudba hudbě.“¹²² V rámci zachování objektivitě však nutno dodat, že představitelé historie „bubnu a trumpet“, jak se původním dějinám vojenství ironicky přezdívalo zejména mezi akademiky, si o nálepku „jalových zabeďněnců“ už nějakou dobu koledovali sami. Tehdejší vojenská historiografie totiž, snad ještě více a hlouběji než jakékoliv ostatní obory, bazírovala na zakonzervovaném starosvětském přístupu k psaní dějin a jejich smyslu, jenž se vzhlížel v postrankeovské pozitivistické koncepci. Ostatně mnohými uctívaný klasik žánru Hans Delbrück (1848 – 1929) byl Rankeovým krajanem a současníkem,¹²³ jiná ikona s nemenším vlivem na tvář oboru, historik a generálmajor britské armády J. F. C. Fuller (1878 – 1966), byla jen o generaci mladší. Skutečnost, že spolu s dalším uznávaným guru vojenské historiografie Sirem Basilem Lidell Hartem (1895 – 1970) byli svého času sloužícími důstojníky, kteří si aktivně prošli První světovou válkou a v mezidobě do té druhé tvořili základy strategické doktríny plně mechanizovaných armádních sil, podstatně ovlivnila nejen názory a podobu jejich budoucí historické tvorby, ale nemenší měrou i povahu oboru jako takového. Oni a jejich epigoni udržovali vojenskou historii jako v podstatě

¹²² Přesněji řečeno autorství citované věty připisuje Lynn svému blížeji neidentifikovanému příteli z Illinois. John LYNN: *The Embattled Feature of Academic Military History*. JOMH 61, 1997, s. 778. Srov též recenzi stať Jiřího HUTEČKY v časopise Dějiny – teorie – kritika 3, 2006, s. 168-172.

¹²³ Za zmínku stojí především jeho monumentální čtyřsvazková syntéza evropského vojenského umění. Viz Hans DELBRÜCK: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, I. – IV. Teil*. Berlin 1920.

utilitární disciplínu, jako součást vojenské vědy v tradicích 19. století, načrtnuté Clausewitzem a baronem Jominim. Ve své podstatě nabírala podobu přímočarých operačních dějin, rozborů velkých bitev a tažení, technologického vývoje, manévřů armád, dějin armádních jednotek, jejich výzbroje a výstroje, či strategického myšlení a činů velkých vojevůdců ve snaze co nejlépe pochopit a popsat výhody či naopak slabá místa jednotlivých vojenských systémů, případně stanovit, který z nich byl nejvýhodnější a nejvíce životaschopný.¹²⁴ Takovému pojetí však také starý historismus přelomu století, v podstatě pozitivistická škola faktograficky laděných politických dějin, ona událostní narativní historiografie, náramně konvenoval. Co na tom, že v průběhu padesátých let, či spíše už i dříve, v evropském historickém mainstreamu dávno vyčpěl. Problém spočíval v tom, že tento přístup jevil patrné sklony hypertrofovat v jakousi samoučelnou skleníkovou „bitvologii“ existující ve svém vlastním uzavřeném časoprostoru, metodologickým vakuem odděleným od všeho ostatního. Sám se tudíž zbavoval nejen základního korektivu ve formě zpětné vazby s vývojem jiných historických disciplín, ale rovněž postrádal širší přesah. Zejména to pak způsobovalo přezíravý despekt těch, jež nevyznávali stejné „desatero“. Řada odborníků v této souvislosti hovoří o částečně dobrovolné, částečně vzdorovité „ghettizaci“ oboru.

Postupem času však i za zdi tohoto „ghetta“ začaly doléhat ozvuky nových přístupů, ražené v civilní historiografii zejména hnutím Annales, jež samo o osobě kladlo velký důraz na interdisciplinární spolupráci a inovativní promýšlení „starých“ témat. Zejména někteří britští a američtí historikové, následovaní svými francouzskými kolegy, kteří měli vůli o tom vůbec přemýšlet, si čím dál jasněji uvědomovali, že se své sektářské pověsti jen těžko zbaví, bude-li z jejich tvůrčích dílen i nadále vycházet jen „neměnný soubor dat“¹²⁵ jednostranně technologicky zaměřený na účinnost zbraňových systémů, válečných strojů či na rozbor použité strategie, taktiky, tréninku a modelů velení. Namísto toho sílily hlasy, že dějiny vojenství nelze správně uchopit a pochopit bez ohledu na ostatní disciplíny, minimálně na sociologii, antropologii, hospodářské a kulturní dějiny, případně na politickou filozofii, či dokonce psychologii nebo etnologii. Široce rozkročené dějiny válek a válečnictví nejenže se mohou svěže rozvíjet pod vlivem těchto oborů, ale samy jim mohou být hluboce inspirativním zdrojem. Stačilo jen

¹²⁴ Stačí se jen výběrově podívat na stěžejní publikace zmiňovaných autorů, které již samotnými názvy potvrzují tyto převládající trendy. Srov. J. F. C. FULLER: *The Generalship of Ulysses S. Grant*. London 1929; TÝŽ: *Grant & Lee: a study in personality and generalship*. London 1933; TÝŽ: *The Second World War, 1939-1945: a strategical and tactical history*. London 1948; TÝŽ: *The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History*, 3 vols. London 1954-1956; TÝŽ: *The Generalship of Alexander the Great*. London 1958; TÝŽ: *Julius Caesar: man, soldier and tyrant*. London 1965; B. H. LIDELL HART: *Scipio Africanus: Greater Than Napoleon*. London 1926; TÝŽ: *Great Captains Unveiled*. London 1927; TÝŽ: *Sherman: Soldier, Realist, American*. New York 1929; TÝŽ: *Strategy: the indirect approach*. 3. doplněné vydání, London 1954.

¹²⁵ Jeremy BLACK: *Rethinking Military History*. London – New York 2004, s. 27.

přijmout dnes možná trochu banálně znějící základní premisu, že válka a její podoby jsou integrální součástí kulturního okruhu, který ji zrodil, jež ona sama posléze zpětně spoluformuje a je jeho specifickým výrazem. Postupně se tak pod tlakem těchto myšlenek začal upevňovat pohled na dějiny válek skrze prizma kultury, v jejímž rámci se odehrávaly, byť, jak napsal John Shy, „*hovořit o kulturním přístupu k jakémukoliv aspektu historie je jako vstoupit do intelektuálního minového pole.*“¹²⁶ Jeho ostrážitá glosa je vskutku namístě. Už samotný termín „kulturní přístup“ bez následné bližší specifikace je natolik elastický a mnohoznačný, že si pod ním těžko lze představit cokoliv konkrétního a sám o sobě je spíše matoucí. Nakonec však ani styl psaní, který se snažil přivést vojenskou historiografii zpět do lůna obecné historie pěstované na akademických institucích, nikdy nevytvořil nějaký jasně definovaný manifest. Tzv. „New Military History“ (NMH), jak se tyto snahy začaly označovat, se zpočátku zkrátka jen přihlásila k prosté myšlence, že na místo odosobněného mechanistického pojetí ozbrojených konfliktů je třeba mít vždy nejprve na mysli člověka, respektive lidskou společnost, jejímž „výmyslem“, či chceme-li přirozeností, válečný akt je.¹²⁷ Díky tomuto důrazu na společenské konsekvence se někdy o NMH hovoří také jako o „war and society approach“.¹²⁸ „New Military History“, alespoň v podobě, v jaké se od pozdních 60. let vyvinula ve Spojených státech, nebyla tedy determinována ani nějakou originální vědeckou doktrínou, ani vlastní vyciseloanou metodologií. Místo toho se nechala vědomě inspirovat postupy, které byly běžné v „civilní“ historiografii, ať jde o kvantitativní, textovou, ikonografickou nebo institucionální analýzu,¹²⁹ a vyhledávala nové, doposud nevytěžené pramenné typy - korespondence, deníky, paměti, doporučující dopisy, nobilitační spisy, grafiky, obrazy a mnoho dalších. To vše ve snaze poskytnout alternativní pohled na známá témata, namísto antikvářského úsilí „popsat a zakonzervovat“, tak typického pro tradiční vojenskou historiografii, nastolit svěží, myšlenkově otevřený, interdisciplinární přístup ke svému oboru a otevřít jej tak kolegům ostatních odvětví a profesí. Spíše než o klasické „historické škole“ (existuje-li vůbec něco takového) bychom v souvislosti s NMH spíše měli hovořit o stejně tak širokém jako pestrém diskurzivním proudu myšlenek, přístupů a metod, přičemž jeho společným jmenovatelem je „...*interakce mezi válkou a sociálními třídami, gendrem,*“ rasami, společenskými institucemi apod. „*v jedné rovině, ve druhé pak otázka, jak dalece válka odráží*

¹²⁶ John SHY: *The Cultural Approach to the History of War*. JOMH 57, 1993, s. 13.

¹²⁷ K věčné a patrně v důsledku neřešitelné antropologické debatě „přirozenost versus výchova“ při pátrání po kořenech lidského násilí srov. přehledně John KEEGAN: *Historie válečnictví. Vývoj válečnictví od ritualizovaných kmenových bojů doby kamenné až po destruktivní masové války v moderní době*. Praha 2004, s. 77-89.

¹²⁸ Např. Jeremy BLACK: *Rethinking Military History*, s. 6, 8, a zejm. 49-55.

¹²⁹ Srov. John Whiteclay CHAMBERS: *The New Military History: Myth and Reality*. JOMH 55, 1991, s. 395-406.

*společnost: jakou cestou by mohlo vojenství a vojenská praxe reflektovat společenské konstrukty a představy.*¹³⁰ Průkopníky cesty bychom našli v USA, kde můžeme určité vlašťovky pozorovat již v padesátých a šedesátých letech, jistě v souvislosti s konfliktem ve Vietnamu, který zaznamenal změnu ve vnímání nejobecnějších otázek vztahu války a společnosti. O Vietnamu se samozřejmě nepsalo přímo, nicméně ideální zkušební materiál se nabízel v podobě velkých svárů kontinentální minulosti: války o nezávislost,¹³¹ americké účasti v První světové válce¹³² a zejména pak téma věčně zelené, jakým byla americká občanská válka.¹³³ Na pořadu dne bychom našli otázky, jen zdánlivě „nesouvisející“ s tehdejšími aktuálními děními – nečekaná divokost bojů občanské války nebo těžko pochopitelné chování kulturně i ekonomicky vyspělých evropských států, které se zapojily do první světové války navzdory celkově malé motivaci a proti svým životním zájmům, a nadto se „chovaly tak idiotsky“, že ji vedly způsobem nejen zoufale neefektivním, ale navíc i „potencionálně sebevražedným“.¹³⁴ To vše postupně zvyšovalo atraktivitu NMH v očích odborné veřejnosti, aby zásadní průlom nakonec přišel z Britských ostrovů. John Keegan publikoval v roce 1976 svou imaginativní studii, v níž na příkladech tří pečlivě vybraných velkých bitev evropské minulosti nejen úspěšně boural reálnost zažitých představ o tom, co se skutečně dělo v bitevní vřavě, ale navíc sledoval něco tak subtilního a do té doby historiky „neuchopitelného“, jako byl psychologický prožitek vojáka v boji.¹³⁵ A následovaly další práce, jimž se po právu dostalo pozornosti.¹³⁶ Vytrvalá snaha

¹³⁰ Jeremy BLACK: *Rethinking Military History*, s. 50. Ke vzniku, vývoji a možnostem NMH srov. též Paul KENNEDY: *The Fall and Rise of Military History*. MHQ: The Quarterly Journal of Military History 3, 1991, s. 9-12; Peter PARET: *The New Military History*. Parameters: The Journal of the Army War College 21, 1991, s. 1 an.; Edward M. COFFMAN: *The New American Military History*. Military Affairs 48, 1984, s. 1-5; John Whiteclay CHAMBERS: *The New Military History: Myth and Reality*, s. 395-406; v širším kontextu John SHY: *The Cultural Approach*, s. 13-26; John LYNN: *Clio in Arms: The Role of the Military Variable in Shaping History*. JOMH 55, 1991, s. 83-95. S přihlédnutím ke středoevropské realitě Manfred MESSERSCHMIDT (Hg.): *Militärsgeschichte. Probleme, Thesen, Wege*. Stuttgart 1982; Rainer WOHLFEIL: *Wehr-, Kriegs- oder Militärsgeschichte?* Militärsgeschichtliche Mitteilungen 1, 1967, s. 21-29; TÝŽ: *Militärsgeschichte. Zu Geschichte und Problemen einer Disziplin der Geschichtswissenschaft*. Militärsgeschichtliche Mitteilungen 52, 1993, s. 323-344. V českém prostředí se problematiky dotkl Ivan ŠEDIVÝ: „Branou válečné historie na kolbiště ostatních věd vojenských?“ HaV 1998, č. 5, s. 124-136.

¹³¹ Např. Marcus CUNCLIFFE: *Soldiers and Civilians: The Martial Spirit in America 1775-1865*. Boston 1968; John SHY: *The War of American Independence: Military Attitudes, Policies and Practice 1763-1789*. New York 1971; Charles ROYSTER: *A Revolutionary People at War: The Continental Army and American Character 1775-1783*. Chapel Hill 1979.

¹³² Např. David M. KENNEDY – John M. BLUM: *Over Here: The First World War and the American Society*. New York 1980.

¹³³ Např. Gerald F. LINDERMAN: *Embattled Courage: The Experience of Combat in the American Civil War*. New York 1987; Reid MITCHELL: *Civil War Soldiers: Their Expectations and Their Experiences*. New York 1988.

¹³⁴ John SHY: *The Cultural Approach*, s. 14.

¹³⁵ John KEEGAN: *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. 1. vydání, London 1976.

¹³⁶ Např. André CORVISIER: *Les hommes, la guerre et la mort*. Paris 1985; John DOWER: *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. New York 1986; Peter PARET: *Imagined Battles: Reflections of War in European Art*. Chapel Hill 1997 a desítky dalších monografií a článků. Svým

zastánců NMH kopat do zavřených dveří akademických pracovišť a univerzitních poslucháren, neustále upozorňovat na možnosti a tím i legitimní existenci svého oboru by se dala shrnout do veskrze jízlivé, leč pravdivé poznámky Johna Lynna. Ten ji sice vyslovil zejména s ohledem na realitu Evropy 17. století, nicméně bez větších komplikací jí lze přisoudit univerzální platnost: „*Snažit se porozumět ... historii bez úvah o vlivu války a vojenských institucí je jako pokoušet se tančit bez poslechu hudby.*“⁴³⁷

Nakonec však zarputilost, se kterou tito lidé otloukali svým povýšeným kolegům o hlavu fakt, že válka prostě je neoddelitelnou součástí dějin lidské společnosti a již z toho důvodu ji jednoduše nelze ignorovat, přinesla své plody. Od poloviny 70. let NMH zahájila vítězné tažení euroamerickou historiografií, aby ji v 80. letech zakončila triumfálním „dobytím“ akademické půdy a vstupem na univerzity. Ve Spojených státech, Velké Británii, Francii, Německu i jinde se houfně otevíraly kurzy vojenských dějin, vedly se učené seriózní diskuze o vlivu vojenství na ostatní aspekty dějinného vývoje a patřilo k dobrým zvyklostem, že každá významnější univerzita vytvořila docentské či profesorské místo pro dějiny vojenství.¹³⁸ Vlajkovou lodí obrozené historiografie vojenství se staly dva mezinárodně uznávané prestižní časopisy, *The Journal of Military History* v USA a *War in History* ve Velké Británii. V Německu se takovou cestou vydal časopis *Militärgeschichtliche Mitteilungen/ Zeitschrift* vycházející od roku 1967. Situace jakoby se během pár let obrátila zcela naruby: nepochybný zájem, jemuž se NMH těšila, generoval další a další témata, která mnohdy inspirují nová bádání i dnes: komemorace války, válka a zdraví, vliv vojenství na životní prostředí, genderové aspekty války, armáda jako prostředek disciplinace společnosti, stát jako regulátor násilí či výzkum přátelství coby

způsobem syntetickým vyvrcholením „kulturního“ přístupu k vojenství je již zmiňovaná velmi ceněná monografie (příznačně opět) Johna KEEGANA *Historie válečnictví*, jež poprvé vyšla v Londýně roku 1993. Její základní myšlenku bychom spolu s autorem mohli shrnout ve formě parafráze slavné Clausewitzovy věty, že „válka ... je pokračováním **kultury** [zvýr. V.P.] jinými prostředky“.

¹³⁷ John LYNN: *Tactical Evolution of the French Army*, s. 167.

¹³⁸ Situaci vojenské historiografie v jednotlivých státech monitorují některé historiografické přehledy či bilanční sborníky. Srov. např. Russell F. WEIGLEY: *Military History in the American Mainstream*. *Reviews in American History* 15, 1987, s. 209-212; Peter H. WILSON: *British and American Perspectives on Early Modern Warfare*. *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin* 5, 2001, s. 108-118; TÝŽ: *War in Early Modern German History*. *German History* 19, 2001, s. 419-438; Thomas KÜHNE – Benjamin ZIEMAN: *Militärgeschichte in der Erweiterung: Konjunkturen, Interpretationen, Konzepte*. In: TÍŽ (edd.): *Was ist Militärgeschichte?*, s. 9-48; André CORVISIER (ed.): *Histoire Militaire de la France IV: De 1940 à nos jours*. Paris 1994; Peter BROUCEK – Kurt PEBALL: *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*. Köln – Wien 2000; L. VESZPRÉMY – B. KIRÁLY (edd.): *A Millenium of Hungarian Military History*. Boulder 2002; G. JENSEN: *War Armies, Politics and Culture: Historiographical Approaches to the Military in Modern Spain*. *Society for Spanish and Portuguese Historical Studies Bulletin* 22, 1997, s. 5-13; Mikko HUHTAMIES: *Kriegswesen und Gesellschaft in der frühen Neuzeit in der finnisch-schwedischen Geschichtsforschung*. *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin* 5, 2001, s. 108-118; Catherine DENYS: *Die Renaissance der Militärgeschichte der frühen Neuzeit in Frankreich. Eine historiographische Bilanz der Jahre 1945-2005*. *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin* 11, 2007, s. 7-24; Ivan ŠEDIVÝ: *Česká historiografie vojenství 1989 – 2002: Témata, metody, osobnosti, problémy, kontexty*. ČČH 100, 2002, s. 868-901.

klíčového faktoru určujícího etiku, myšlení i aktivity vojáků, chceme-li výběrově jmenovat ta důležitější.¹³⁹ Interakce mezi společenskými poměry a vojenstvím, základní determinanta NMH, pak v rámci starého kontinentu našla pozitivní ohlasy zejména v Německu, tradiční baště sociálních dějin, kde vznikla pracovní skupina *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, která podporuje a zastřešuje společnou práci několika institucí.¹⁴⁰

Oslivý vzestup však v sobě předjímal i následující šedé období, které některým badatelům přišlo jako ústup ze slávy. Ve druhé polovině 90. let se dějiny vojenství v porovnání s novými trendy, které tou dobou naplno zasáhly historickou vědu (gender history, dějiny mentalit, oral history, „návrat vyprávění“ apod.) již nezdály natolik svěží, zajímavé a inspirativní a pomalu vyklízely získané pozice, alespoň co se univerzitního prostředí týče. Zasloužilí matadoři žánru neměli své nástupce, navíc v souvislosti s proměněnou politikou řady univerzitních pracovišť se mnoho míst určených pro specialisty na vojenské dějiny neobnovovalo a nová nevznikala. Navíc NMH po letech úspěchů ukázala své úskalí. To nejvážnější zřejmě spočívalo v nebezpečí „demilitarizace“ historiografie vojenství skrze přílišné zaměření na kulturní a společenský kontext, ústící do „útěku od války“, v zamlžení toho podstatného, tedy ozbrojeného konfliktu jako takového. Mnozí jako obranu proti hroící „demilitarizaci“ NMH zvolili příklon k „novým“ operačním dějinám více akcentujícím ekonomickou, politickou i administrativní stránku vojenských střetnutí. Vedle těchto směrů samozřejmě po celou dobu koexistoval populární knižní trh, vždy velmi štedrý k válečným „odborným“ publikacím, na němž se ovšem jakékoliv změny v pohledu na předmět zájmu, reprezentované NMH, projevíly v míře jen naprosto minimální. Laický konzument si vždy spíše žádá operační dějiny nejhrubšího zrna, a tak je také dostává měrou vrchovatou.¹⁴¹ Problémů, se kterými se potýká současná tvář historiografie vojenství, bychom mohli pojmenovat ještě dozajista mnoho,¹⁴² přesto její budoucnost zřejmě nebude tak temná, jak se

¹³⁹ Jeremy BLACK: *Rethinking Military History*, s. 50. Zde i odkazy na literaturu.

¹⁴⁰ Skupina, vzniklá v roce 1995, dnes zastřešuje zhruba 120 badatelů z deseti různých zemí. Je zasvěcena „new military history, jež je orientována směrem ke kulturním a sociálním přístupům k historii.“ Vznikla „v reakci na běžný historiografický posun ve studiu historie a triumf gender studies, mikrohistorie, historické antropologie a kulturních dějin, jež byly ve vojenství zatím marginalizovány,“ avšak „dějiny vojenství by měly být hledány i v těchto tematických oblastech.“ Srov oficiální internetové stránky <http://www.amg-fnz.de> (cit. 10.9. 2010). K situaci v Německu zejména Ralf PRÖVE: *Vom Schmuddelkind zur anerkannten Subdisziplin? Die „neue Militärgeschichte“ der Frühen Neuzeit. Perspektiven, Entwicklungen, Probleme.* Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 51, 2000, s. 597-612; Bernhard R. KROENER: *Situation und Perspektive der Militärgeschichtsschreibung in Deutschland.* In: Rolf GUNDLACH - Carola VOGEL (edd.): *Militärgeschichte des pharaonischen Ägypten: Altägypten und seine Nachbarkulturen im Spiegel aktueller Forschung.* Paderborn 2009, s. 9-47.

¹⁴¹ Jeremy BLACK: *Rethinking Military History*, s. 38-42.

¹⁴² Black ve své pronikavé analýze současného stavu a směřování historiografie vojenství, kterou sám nazývá „malou knížkou nápadů, navrhuje redefinovat historiografii vojenství na prahu 21. století“, postuluje šest hlavních problémů, s nimiž se obor dlouhodobě potýká: 1) eurocentricita, přesněji téme výhradné zaměření na západní Evropu a Severní Ameriku; 2) technologická předpojatost, vysvětlující

někteří autoři domnívali.¹⁴³ Co však hnutí NMH rozhodně nelze upřít, je, že před odbornou veřejností, tou, jež měla vůli naslouchat, jasně demonstrovalo schopnost historiků vojenství „*produkovat pěknou historii – takovou, jež je dobře vybadaná, hluboce analyzovaná, přesvědčivě napsaná a navíc široce akceptovaná.*“¹⁴⁴ A to se z odstupu jeví jako velmi podstatné.

Velká popularita, jíž se NMH v 80. a na počátku 90. let těšila, perfektně ladila ke znovuoobjevení vojenské revoluce. Bez tohoto kontextu by k ní nejspíš ani nedošlo a jistě ne v takové míře, jaké jsme mohli být svědky na předcházejících stranách. Jestliže byla válka jako významný objekt badatelského zájmu přívětivě nahlížena díky svým mnohostranným efektům a téměř neohraničené spletnosti jejich významů, byla to právě vojenská revoluce, která poskytla této myšlence tvar, zatímco NMH dodala vojenské revoluci intelektuální podhoubí k rozvinutí. Robertsova teorie se svými možnostmi osvětlit z jiného úhlu rozvoj moderních státních struktur a raně novověké společnosti jako celku totiž byla přesně tím, co akademičtí historikové, unavení ekonomickým determinismem „generální krize“ 17. století a zároveň inspirovaní novým modelem vojenských dějin, hledali. V tomto zorném poli pak nepřekvapí, že největší debaty o užitečnosti vojenské revoluce korespondují s dobou „vítězného tažení“ NMH. Ostatně již zmiňovaný Rogersův bilanční sborník, shrnující výsledky diskuze o vojenské revoluci, spatřil světlo světa přesně v polovině devadesátých let,¹⁴⁵ tedy v době, kdy NMH stála ve svém zenitu, zatímco v letech následujících už ani vody vojenské revoluce nebyly zdaleka tak rozvířené, jak tomu bývalo dříve.

změny ve vojenství; 3) přílišný progresivismus, vyjádřený zaměřením na dominantní vojenské systémy a vedoucí mocnosti, posunující se ke stále dokonalejším vývojovým modelům; 4) oddělení války na souši a na moři ve většině analýz; 5) jednostranný důraz na mezistátní konflikty namísto studování sil působících uvnitř jednotlivých státních formací; 6) chybějící vědomí politického „úkolování“ při plánování vojenských cílů, struktury sil, doktrín a při posuzování následných úspěchů. Jeremy BLACK: *Rethinking Military History*, s. IX.

¹⁴³ Neveselou vizi dalšího vývoje akademických dějin vojenství ze zámořské perspektivy podal John LYNN: *The Embattled Feature of Academic Military History*. JOMH 61, 1997, s. 777-789. Z pohledu evropských kolegů mu střízlivěji a také optimističtěji odpovídá Jeremy BLACK: *War and the World, 1450 – 2000*. JOMH 63, 1999, s. 669-681.

¹⁴⁴ John W. CHAMBERS: *New Military History*, s. 406.

¹⁴⁵ Clifford J. ROGERS: *The Military Revolution Debate*.

II. 4 Vojská revoluce a česká historiografie vojsství

Doposud jsme sledovali osudy Robertsova konceptu v široké euroatlantické perspektivě posledních zhruba šedesáti let, nyní bude účelné zaměřit se na situaci doma a ukázat, do jaké míry jej reflektovalo prostředí české historické vědy, a případně zda a v jaké podobě byl na domácí půdě inspirativní.

Před rokem 1989 se do tehdejšího Československa dostávaly jakékoliv podněty zvenku jen velmi stěží, a když, tak pouze zprostředkovaně. Čeští historikové se tak mohli s vojenskou revolucí přímo seznámit až v 90. letech, tedy právě v době, kdy byla základní stanoviska již vyjasněná a akademická diskuse na Západě vrcholila. Bohužel, ani tehdy slova britských, amerických a německých historiků k uším jejich českých kolegů příliš, přesněji řečeno vůbec, nedolehla. A nestalo se tak v podstatě dodnes. Koncept vojenské revoluce a jeho využitelnost v historickém bádání naše historičky a historiky v podstatě zcela minul. Dokladem toho může být nedávná, jinak zdařilá a na české poměry ojedinělá publikace Marie Koldinské a Ivana Šedivého.¹⁴⁶ Autoři se v ní ze sociokulturní perspektivy pokoušejí uchopit vztah Čechů a Moravanů k ozbrojeným silám a konfliktům v dlouhé perspektivě čtyř staletí od počátku raného novověku až do dnešních dní. Byť si o to takto pojaté téma přímo říkalo, k vojenské revoluci a jejím dopadům na stát a společnost zde nenajdeme jedinou zmínku. Stále tak ke škodě věci platí, že původní domácí práce, které reflektují fenomén vojenské revoluce, bychom dovedli spočítat na prstech jedné ruky a ještě by nám tři zbyly. Navíc ani v jednom případě nesloužila jako badatelské východisko a vzhledem ke struktuře prací byla spíše jen zmíněna. Petr Mat'a ve svém opusu o osudech českomoravské šlechty při výkladu o vojenské kariéře jako jednom z využívaných kariérních modelů domácí aristokracie problematiku stručně tematizoval v rámci výkladu o změnách v oblasti vojsství raného novověku,¹⁴⁷ zatímco Jaroslav Šulc ve studii, jež vycházela z jeho diplomové práce, českému čtenáři poskytl základní hutný přehled nových trendů v evropské historiografii vojsství, v rámci něhož shrnul nejdůležitější body a výsledky diskuze kolem konceptu vojenské revoluce, byť vycházel primárně z německé literatury.¹⁴⁸ Jediným počinem zaměřeným přímo na vysvětlení podstaty vojenské revoluce tak zůstávají studie Johna Childse a Jeremyho Blacka, jež však v českém

¹⁴⁶ Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ: *Válka a armáda v českých dějinách*.

¹⁴⁷ Petr MAT'A: *Svět české aristokracie 1500–1700*. Praha 2004, s. 440–441.

¹⁴⁸ Jaroslav ŠULC: *Tricetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*. Časopis národního muzea, řada historická 175, 2006, č. 1–2, s. 47.

překlady vyšly až v roce 2007.¹⁴⁹ Za tohoto stavu patrně nepřekvapí, že nějakou metodologickou inspiraci, neřku-li podstatnější uplatnění pro vlastní výzkum, bychom očekávali docela marně.

Nutno ale podotknout, že zde stojíme před mnohem širším problémem, a tím je stav českého dějepisectví vojenství obecně. Na rozdíl od řady evropských zemí u nás nevznikla specializovaná akademická instituce, která by rozvíjela a podporovala základní výzkum. Tím je také do značné míry dán základní fakt, že podobná obroda, jakou si obor prošel v 80. letech na Západě, se zatím nedostavila. Z mnoha důvodů se zdá, že historiografie vojenství má v očích místních vědeckých kruhů stále ještě nálepku oné upachtěné popelky, kterou se není třeba seriózně zabývat. Nejde jen o to, že doposud nemáme zpracovanou moderní syntézu, která by nahradila veskrze zastaralé a ideologicky silně problematické pětisvazkové *Vojenské dějiny Československa* z druhé poloviny osmdesátých let.¹⁵⁰ Populárně zaměřené narativní dílo kolektivu autorů pod vedením Jiřího Pernese (který se nadto dějinami vojenství profesně takřka nezabývá) z roku 2003 nemůže tuto roli v žádném případě suplovat.¹⁵¹ Situaci mnoho nenahrává ani to, že jediné organizované pracoviště svého druhu, Historický ústav Armády ČR, je řízen armádou a nemá významnější a trvalejší konexe do akademických kruhů. Z toho také do značné míry vyplývá nejen jeho izolovanost, ale také spíše antikvářské a muzejnické zaměření. Samotné vojenské dějepisectví, když už je pěstováno, je zde pojmáno veskrze v duchu armádní tradice klasickým prizmatem operačních dějin, dnes už zcela archaickým, utilitárním způsobem „počítání bajonetů a tankových pásů“. Jako by čas za zdmí HÚ AČR plynul svým vlastním tempem, v němž se metodologická inovace zastavila v 19. století. Jediné domácí žánrové periodikum, *Historie a vojenství*, mimochodem vydávané právě HÚ AČR, je toho smutným svědkem. Místo, aby využilo své solitérní pozice jasně profilovaného časopisu a působilo jako debatní platforma k výměně názorů, zkoušení nových trendů a výzkumných postupů, pohled na jeho stránky dokazuje, že v domácím prostředí jednoznačně převládá statisticko-deskriptivní pojetí, zaměřené na biografie významných osobností a na bojová vystoupení našich armád. Vedle toho je určujícím badatelským kritériem technologický progresivismus a s tím související popis a efektivita zbraňových systémů. I výběr témat je silně omezený jednak nejnovějšími dějinami, jednak národní „mytologií“ (československé legie, první a druhý odboj, vojenský exil, meziválečná armáda a opevnění apod., poslední dobou se

¹⁴⁹ John CHILDS: *Vojenská revoluce I: Přechod k modernímu válečnictví* In: Charles TOWNSEND (ed.): *Historie moderní války*. Praha 2007, s. 34–53 a Jeremy BLACK: *Vojenská revoluce II: Válka v osmnáctém století*. In: TAMTÉŽ, s. 54–68.

¹⁵⁰ *Vojenské dějiny Československa I–V*. Praha 1985–1989.

¹⁵¹ Jiří PERNES a kol.: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003.

ještě přidávají témata z dějin československé lidové armády). Starší dějiny jsou pak v posledních (nejen) deseti letech zastoupeny naprosto minimálně.¹⁵²

Témata z vojenských dějin tak, alespoň v podmínkách raně novověkého bádání, pěstují v podstatě pouze akademičtí historikové. Ani mezi nimi však není postava, která by se výhradně profilovala tímto směrem, vojenství tak vstupuje na scénu jako určitý „přidružený produkt“ jejich hlavního výzkumného zájmu. Paradoxně to však skýtá výhodu, neboť se tímto způsobem hlásí o slovo metodologické trendy dobře etablované v civilní historiografii a válka je tak povětšinou zasazena do široké perspektivy společenských dějů, ať už jsou založeny na výzkumu ego-dokumentů, ikonografických pramenů, raně novověké ekonomiky, městských organismů či zažitých představ a vzorců chování tehdejších lidí. „Kulturní dějiny vojenství“, ať už se k tomuto proudu vědomě hlásí či ne, pěstují v poslední době zejména příslušníci nastupující badatelské generace, kteří však přirozeně navazují na podněty vzešlé z prací jejich starších kolegů.

Výzkum se přirozeně odráží od velkých konfliktů, kterých bylo české prostředí té doby svědkem. Zejména jde o třicetiletou válku a dlouhé zápolení habsburských sil s osmanskou mocí, méně již o slezské války, války o rakouské dědictví a sedmiletou válku, i když i zde se začíná situace měnit k lepšímu.¹⁵³ Třicetiletá válka byla vždy oblíbeným tématem, o čemž svědčí nejen řada článků v nejrůznějších periodikách, ale rovněž náplně konferenčních setkání, naposledy při příležitosti kulatého výročí uzavření vestfálského míru.¹⁵⁴ Vedle řady dílčích studií zde máme k dispozici i několik pokusů o syntetický pohled na danou epochu. Vedle překladové práce Petera Englunda jde zejména o Petra Klučinu a jeho osvěžující uchopení

¹⁵² Oblíbenou, leč hluboce pomýlenou, představu některých vojenských historiků, že „historie začíná rokem 1918“ lze bez větších obtíží demonstrovat právě na stránkách tohoto periodika. V deseti zkoumaných ročnících (HaV vychází 4x ročně, jedná se tedy o 40 čísel) mezi lety 1999 a 2009 jsou starší dějiny (rozuměj vše mimo dvacáté století) zastoupeny pouhými 28 studiemi! Z tohoto počtu navíc deset studií připadá devatenáctému století. Zcela katastrofálně pak dopadl středověk, ve sledovaném období byl taxován pouhými třemi studiemi. Po „odečtení“ středověku a devatenáctého století lehko zjistíme, že samotný raný novověk (16.-18. století) je v posledních deseti letech na stránkách HaV zastoupen 15 studiemi – velkou úrodu zaznamenaly ročníky 2000 a 2002, v nichž jako v jediných byly raně novověké příspěvky v každém čísle. Redakční rada si je svého protěžování nejnovějších témat zřejmě alespoň částečně vědoma. Číslo 4 ročníku 2007 například zcela jednoznačně „klame tělem“ – celou přední obálku zaujímá portrét generalissima Valdštejna, aby uvnitř čísla byla vzbuzená očekávání zchlazena pouze čtyřstránkovou anotací výstavy. Převažující preference témat z dvacátého století je zcela evidentní a mimo diskuzi.

¹⁵³ Není možné zde vyjmenovávat všechny studie, jež se dějin vojenství v minulosti dotýkaly a jež by si to bývaly zasloužily. Omezím se proto jen na zcela jistě subjektivní selekci těch z nich, které jsou dle mého názoru nějakým způsobem významné a pro další rozvoj oboru inspirativní. Zároveň se zaměřím zejména na období od roku 2002. Pro období před tímto datem odkazuji na historiografickou bilanci, kterou provedl Ivan ŠEDIVÝ: *Česká historiografie vojenství 1989-2002*, s. 868-901.

¹⁵⁴ Řadu podnětných studií přináší konferenční sborník Jiří HRBEK – Petr POLEHLA – Jan ZDYCHINEC (edd.): *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*. Ústí nad Orlicí 2008.

látky skrze ikonografickou analýzu dobových pramenů.¹⁵⁵ Oproti tomu práce Radka Fukaly nedokázala překročit stín stokrát slyšeného narativního převyprávění příběhu „velkých“ událostí a mužů, ačkoliv se autor třicetiletou válkou léta zabýval v celé řadě svých předešlých studií.¹⁵⁶ Vděčným evergreenem je na tomto poli, jistě i díky bohatě rozvětvené domácí tradici, výzkum fenoménu Valdštejn. Ten se nedávno dočkal nejen vydání letité práce z pera Josefa Pekaře, ale zejména pak velkoryse pojaté valdštejnské výstavy (v takovémto měřítku mimochodem první od roku 1934), doprovázené výpravným svazkem několika desítek studií od českých i zahraničních specialistů. Ti se snaží zhodnotit mnohohrstevnatý význam této osobnosti z pozice nejnovějších výsledků historické vědy při zachování rozmanitosti badatelských přístupů, nikoliv jen kdysi tak oblíbené redukce „valdštejnské otázky“ na vojensko-politické dějiny a na řešení „českého komplexu“ oběti a zrady. Třicetiletá válka je rovněž epochou, jež je často vyhledávána urbánními historiky jako ideální laboratoř k výzkumu chování kolektivních entit v nezvyklé době, ať už ve smyslu ekonomickém nebo antropologickém.¹⁵⁷

Podobnou cestou se v případě o něco starších dějin pustil i Tomáš Sterneck. Ve všestranně zaměřené a pramenně velmi bohaté studii zkoumá roli města – na modelovém příkladě Brna – v ekonomice válčené mašinerie za bojů s Turky, ale také jako týlovou pevnost, město v zázemí, zásobovací a výzbrojní základnu, tranzitní bod na cestě na uherské bojiště i jako vojensko-správní a zejména pak fiskální centrum Moravy.¹⁵⁸ Turecké války, dějinný

¹⁵⁵ Petr KLUČINA: *Třicetiletá válka 1618 – 1648. Obraz doby*. Praha 2000.

¹⁵⁶ Radek FUKALA: *Sen o odplatě. Dramata třicetileté války*. Praha 2006. Rozhodně zajímavější je Fukalova sonda do konkrétního lokálního průběhu války na příkladě osudů Jana Jiřího Krnovského. TÝŽ: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005. Touto knihou završil autor dlouhodobý zájem o postavu tohoto slezského Hohenzollerna a jeho rodu, kterému se v několika studiích věnoval téměř celá devadesátá léta.

¹⁵⁷ Jan KILIÁN: *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648*. České Budějovice 2008; TÝŽ (ed.): *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004*. Mělník 2004. Chování městských organismů pod švédskou „okupací“ Čech roku 1639 sleduje v poslední době ve svých začínajících výzkumech zejména Jiří Hofman. Srov. Jiří HOFMAN: *Švédská armáda a města na příkladu událostí z roku 1639*. In: Jan STEJSKAL (ed.): *Mladá historie: sborník studentských prací*. Olomouc 2008, s. 27-44. K tomu rovněž Milan SVOBODA: *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmana*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 1, 2000, s. 19-39; TÝŽ: *Švédská okupace Frýdlantu roku 1639*. In: *Historická Olomouc* 13, 2002, s. 53-67. Srov. též Marek ĎURČANSKÝ: *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*. Kuděj 1, 1999, s. 22-38; TÝŽ: *K proměnám městských intelektuálních elit za třicetileté války. Příklad středního Polabí*. *Historie – otázky – problémy* 1, 2009, s. 157-168.

¹⁵⁸ Tomáš STERNECK: *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*. Praha 2006. Vztahy války a města se věnoval např. TÝŽ: *„Mnohem hůře nežli nepřítel.“ (Z brněnské každodennosti v době dlouhé války s Turky 1593-1606.)* In: Tomáš BOROVSKEÝ – Libor JAN – Martin WIHODA (edd.): *Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 691-702; TÝŽ: *Moravská zemská zbrojnice v Brně na přelomu 16. a 17. století*. *Brno v minulosti a dnes* 17, 2003, s. 273-309; TÝŽ: *Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války*. *JSH* 74, 2005, s. 104-150.

fenomén prvořadé důležitosti, v prvním století raného novověku (a vojenství této epochy obecně) však jinak příliš pozornosti nestrhávají. Přitom výzkum v této oblasti mohl navázat na starší konceptuální studie Jaroslava Pánka,¹⁵⁹ který smysluplně poukázal na cesty a témata, kterými by se rozvoj bádání o turecké problematice mohl dále ubírat. Nikdo na něj však ve větší míře nenavázal, a tak nebýt několika krátkých článků Jiřího Procházky z poloviny devadesátých let o tureckých válkách ve vztahu k Moravě¹⁶⁰ a zejména pak knihy Tomáše Rataje, jejíž základní myšlenka, totiž sledovat na základě pramenů literární povahy fungování různých stereotypů Turka v české společnosti raného novověku, je z pohledu „kulturních dějin vojenství“ obzvláště zajímavá, bylo by téměř ticho po pěšině.¹⁶¹ Zároveň však nelze nezpomenout celkově příjemnou a čtivou, byť populárně vedenou a povýtce jen z českých pramenů vycházející monografii Zdenka Vybírala o bitvě u Moháče, která mimochodem představuje vůbec první ucelenou snahu českého autora vyrovnat se s touto klíčovou dějinnotvornou událostí nejen středoevropského regionu.¹⁶² Z pera stejného historika pak pochází dvojí pokus o komplexní uchopení vztahu války a společnosti v českém prostředí 16. století.¹⁶³ Jistě jim můžeme oprávněně vytýkat řadu věcí, namátkou třeba tezovitost a přílišné

¹⁵⁹ Jaroslav PÁNEK: *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*. Studia Comeniana et Historica 23, 1981, s. 53-72; TÝŽ: *Úloha předbělohorské Prahy v obraně proti turecké expanzi*. Documenta Pragensia 6, 1986, s. 150-181; TÝŽ: *Úloha předbělohorského českého státu v obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČsČH 86, 1988, s. 85ž-872 a ČsČH 87, 1989, s. 71-84; TÝŽ: *Die Türkengefahr und die böhmische Gessellschaft im 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts*. In: Rapports, Co-rapports, communications tchécoslovaques pour le IVe Congrès AIESEE. Prague 1979, s. 139-168; TÝŽ: *Der Entwurf auf die Eingliederung der böhmischen Städte in den antiosmansichen Kampf aus dem ende des 16. Jahrhunderts*. In: Rapports, Co-rapports, communications tchécoslovaques pour le Ve Congrès AIESEE. Prague 1984, s. 173-188.

¹⁶⁰ Jiří PROCHÁZKA: *Válka s Turky 1663-1664, "bídny" mír a osmanští "špehaři"*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 13, 1996, s. 25-33; TÝŽ: *Válka s Turky 1663-4 a osmanští "špehaři" na Moravě*. Jižní Morava 32, 1996, s. 95-102; TÝŽ: *Konec tureckého nebezpečí a Morava*. Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity 1997, č. 5, s. 173-176. Tematicky k tomu má blízko i publikace Tomáš MĚŠTÁNEK: *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště 1997.

¹⁶¹ Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002. Srov. též některé autorovy přípravné studie: TÝŽ: *Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*. In: Olga FEJTOVÁ – Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (edd.): *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech*. Praha - město zpráv a zpravodajství. Sborník referátů ze 14. vědecké konference Archivu města Prahy, konané ve dnech 1. a 2. října 1996, a z 15. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, konané ve dnech 7. a 8. října 1997 (= Documenta Pragensia 9). Praha 2001, s. 233-261; TÝŽ: *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku*. Kuděj 1, 1999, č. 2, s. 22-37; TÝŽ: *Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury*. FHB 17, 1994, s. 59-84. Problematiku raně novověké turecké hrozby českým zemím naposled z široké perspektivy kulturních dějin zdařile pojednali Miloš MENDEL – Bronislav OSTRÁNSKÝ – Tomáš RATAJ: *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha 2007.

¹⁶² Zdeněk VYBÍRAL: *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*. Praha 2008. Srov. TÝŽ: *Pohled českých pramenů na bitvu u Moháče (29. 8. 1526)*. In: Jiří MIKULEC – Miloslav POLÍVKA (edd.): *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. 1. Praha 2007, s. 201-211.

¹⁶³ Zdeněk VYBÍRAL: *Člověk ve válce*; TÝŽ: *Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku*. In: Miloš DRDA – Zdeněk VYBÍRAL (edd.): *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských*

zaměření na nižší šlechtu (jejíž vztah k armádě byl s tím aristokratickým kvalitativně zcela nesouměřitelný), ale také můžeme být vzhledem k českým reáliím rádi, že se někdo o něco takového vůbec pokusil.

Posuneme-li se o něco dále, na konec 17. a do první třetiny 18. století, nejen turecké války zde mají mocný benefit v podobě velkolepé a neuvěřitelně plastické fresky z autorské dílny Víta Vlnase, líčící dobu prince Evžena Savojského, jednoho z největších vojevůdců a armádních reformátorů, pozoruhodného mecenáše, politika a dvořana císařů Leopolda I. Josefa I. a Karla VI., dobu, ve které se sice válka českomoravského prostoru bezprostředně nedotkla, přesto však byla téměř každodenní společenskou realitou, v níž bylo prorůstání těchto dvou entit tak těsné, jak to bylo jen možné.¹⁶⁴ Ač (či spíše právě proto) sám „civilní“ historik výrazně se zabývajícím dějinami umění, dokázal Vlnas při práci na Evženu Savojském pojednat válku jako silný, svěbytný objekt zájmu a vtisknout jí výrazný kulturní rozměr, ať už šlo o „ratajovský“ přístup k tureckým válkám skrze literární prameny,¹⁶⁵ italskou fázi bojů o španělské dědictví a její rezonanci v Čechách,¹⁶⁶ pohled „zdola“ na habsburskou armádu,¹⁶⁷ nebo naopak o „makropohled“ na válku, mír a armádu a jejich propojení se společenskými představami a myšlením obyvatel tehdejších Čech a Moravy.¹⁶⁸

Jestliže v roce 2002 Ivan Šedivý napsal, že za vůdčí postavu tuzemského výzkumu dějin vojenství druhé poloviny 18. století lze jednoznačně považovat Pavla Bělinu, mnoho se na tomto tvrzení nezměnilo ani teď. Bělinovým „domovským“ obdobím jsou konflikty za časů Marie Terezie, ač jeho záběr je samozřejmě širší.¹⁶⁹ Sociální aspekt válek na území Čech a

dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium, Tábor 12.-14. října 2004 (= Husitský Tábor, Supplementum 3). Tábor 2007, s. 555-569.

¹⁶⁴ Vít VLNAS: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*. Praha-Litomyšl 2001.

¹⁶⁵ TÝŽ: *Dva pražské literární ohlasy turecké války z let 1716-1718. Im memoriam Alexandra Sticha*. FHB 21, 2005, s. 219-234.

¹⁶⁶ TÝŽ: *Války o Itálii na počátku 18. století a jejich ohlas v barokních Čechách*. In: Vilém HEROLD – Jaroslav PÁNEK (edd.): *Baroko v Itálii – baroko v Čechách. = Barocco in Italia, Barocco in Boemia. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*. Praha 2003, s. 145-155.

¹⁶⁷ TÝŽ: *Váš bližní a spolukřesťan... Nehrdinské dny vojáků prince Evžena*. Marginalia Historica 3, 1999, s. 81-123.

¹⁶⁸ TÝŽ: *Český Mars. Dům na hranici. (Válka a mír v povědomí barokních Čech)*. In: TÝŽ (ed.): *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*. Praha 2001, s. 163-167; TÝŽ: *Válka v míru. Čechy, habsburské země a jejich armáda v období let 1648-1741*. In: Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK – Vít VLNAS (edd.): *Barokní Praha – barokní Čechie 1620-1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*. Praha, 2004, s. 759-768.

¹⁶⁹ Z novějších studií lze jmenovat alespoň Pavel BĚLINA: *České země a české vojenství mezi třicetiletou a velkou válkou (1648-1918)*. In: *Od Velké Moravy k NATO. Český stát a střední Evropa*. Praha 2002, s. 96-109; TÝŽ: *"Císařský věčný voják" v boji za evropskou rovnováhu sil 1649-1739*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 2007, s. 263-273; TÝŽ: *Rok velkých bitev. Na okraj 250. výročí válečných událostí roku 1757*. Dějiny a současnost 29, 2007, č. 12, s. 21-24; TÝŽ: *Závěrečné období třicetileté války a české země*. In: Jiří HRBEK – Petr POLEHLA – Jan ZDYCHINEC (edd.): *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru*, s. 183-191. Z autorových starších prací jmenujme alespoň TÝŽ: *Kolín 18. 6. 1757*. Praha 1997; TÝŽ: *Kolínské dějství z pohledu "velké role" Bedřicha II*. Práce

Moravy je námětem několika studií Eduarda Maura,¹⁷⁰ který se podobnou tematikou zabýval již před lety pro změnu ve vztahu k válce třicetileté.¹⁷¹ Velmi zajímavý přístup k válečným událostem, jako vystřižený z „new military history“, zvolil olomoucký lingvista Jiří Fiala, sledující slezské války prizmatem památek slovesné kultury.¹⁷² Problematicke slezských válek, potažmo raně novověkých konfliktů jako takových, v tradičně neklidném Pobeskydí a na Těšínsku věnuje pozornost v posledních pěti letech rovněž Jan Al Saheb.¹⁷³

Tento krátký a veskrze subjektivní výběrový historiografický přehled děl z poslední doby, která válku vnímají jinak, tedy primárně ne jako objekt popisu operačních pohybů jednotek, ale v širokých kulturních konotacích, zakončíme pohledem do specifického badatelského subteritoria, do kterého se nakonec hlásí i tato práce. Jak je to tedy s průnikem historiografie vojenství a dějin šlechty? Upřímně řečeno – nevalně. Jestliže bylo výše konstatováno, že výzkum raně novověkého válečnictví je doménou civilních historiků a že navíc chybí dlouhodobý koncepční záměr, pak to v tomto případě platí dvojnásob. Vztahu aristokracie (jako prapůvodně válečnické vrstvy) k vojenskému řemeslu se doposud nikdo

muzea v Kolíně. Řada společenskovední 5, 1989, s. 119-132; TÝŽ: *České dějiny. Slezské války a utváření moderního národního vědomí v českých zemích*. Střední Evropa 12, 1996, č. 63, s. 100-107; TÝŽ: *Válka, peníze a disciplína. K počátkům novověku*. Dějiny a současnost 14, 1992, č. 6, s. 2-6.

¹⁷⁰ Eduard MAUR: *Nepřátelská agitace mezi poddanými v Čechách za válek 17. a 18. století (se zvláštním zřetelem k válce o dědictví rakouské)*. In: Zdeněk KÁRNÍK - Jiří ŠTAIF (edd.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. Díl 1. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566-1848*. Praha 1999, s. 125-165; TÝŽ: *Protipruský odboj v Boleslavském kraji za první slezské války (1740-1742)*. In: Našim jubilantkám. Praha 2000, s. 180-189; TÝŽ: *Protirobotní nepokoje v Polabí a Pojizeří za "krále Bavora"*. Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností 39/109, 2001, č. 3, s. 151-164; TÝŽ: *Geneze "osvobozovacího patentu" Karla VII. z 5. července 1742*. In: Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc. Praha 2005, s. 445-455. Zajímavý pramen osobní povahy se pak stal základem studie TÝŽ: *Maršál Charles Louis August de Belle-Isle v Praze a jeho Paměti (1740-1743)*. In: Jiří MIKULEC – Miloslav POLÍVKA (edd.): *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. 2. Praha 2007, s. 542-551. Duchovenstvem za časů války se pak zabývá v TÝŽ: *Farní klérus za válek o dědictví rakouské a za války sedmileté*. In: Pavla STUHLÁ (ed.): *Antonín Jan Václav Vokoun (1691-1757) a církevní správa jeho doby v Čechách*. Vodňany 2008, s. 57-65.

¹⁷¹ Eduard MAUR: *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*. FHB 8, 1985, s. 241-264; TÝŽ: *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*. In: Ivan HLAVÁČEK – Ivana EBELOVÁ: (edd.): *Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc.* Praha 1999, s. 143-153.

¹⁷² Jiří FIALA: *Pruská invaze na Moravu v letech 1741-1742 a její soudobé kulturní reflexe*. Olomouc 1997; TÝŽ: *Dobové české slovesné reflexe slezských válek*. Olomouc 2001. Srov. též Jaroslav ŠŮLA: *Boj o Kladsko (1740 - 1742 - 1763) v kontextu válečných událostí viděný očima podorlických kronikářů*. In: *550 let Hrabství kladského. 1459-2009. Sborník. 550 lat Hrabstwa kłodzkiego. 1459-2009*. Księga zbiorowa. Trutnov 2009, s. 199-235.

¹⁷³ Jan Al SAHEB: *K průběhu 1. slezské války (1740-1742) na těšínsko-moravském pomezí*. Těšínsko 49, 2006, č. 1, s. 11-19; TÝŽ: *Kurucký vpád na hukvaldské panství roku 1680*. Těšínsko 48, 2005, č. 1, s. 7-12; TÝŽ: *Pobyt vojska těšínského knížete Adama Václava na Místecku roku 1603*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 7, 2006, s. 27-52; TÝŽ: *Instrukce olomouckého biskupa Jana Mezouna z Telče z roku 1576 k zajištění obrany hradu Hukvaldy v případě války s Polsko-litevskou unií*. Práce a studie Muzea Beskyd 17, 2006, s. 67-73; TÝŽ: *Události patnáctileté války v Uhrách (1593-1608) ve světle korespondence olomouckých biskupů Stanislava Pavlovského a Františka z Ditrichštejna*. In: Vítězslav PRCHAL a kol.: *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*. Pardubice 2011, s. 27-38.

systematicky nevěnoval a těch několik nepočetných studií mířících po roce 2000 do těchto vod, zpravidla vzniklo při práci na jiných badatelských záměrech jako jejich sekundární výstup tehdy, když si o to zpracovávaná tematika, případně konzultované prameny, řekly. Vzdor tomuto handicapu se však jedná o kvalitní a interpretačně podnětné studie.

Jaroslav Pánek se zabýval protitureckým smýšlením a výzvami k boji proti „antikristovi“ v kontextu autobiografie jednoho českého renesančního šlechtice.¹⁷⁴ Na osmanskou kartu narazil rovněž liberecký historik Milan Svoboda v souvislosti se svým dlouhodobým zájmem o dějiny rodu Redernů. Císařskému vojevůdci Melchioru z Redernu coby hrdinskému turkobijci u Velkého Varadína věnoval pozornost opět z hlediska osobních pramenů,¹⁷⁵ raně novověkých festivit¹⁷⁶ i z pohledu sepulkrálních památek.¹⁷⁷ Odrazu války v každodenní realitě české šlechty věnovala dva texty Marie Koldinská, přičemž oba významně vycházejí z informací, obsažených v denících Adama mladšího z Valdštejna, které autorka ve spolupráci s Petrem Mat'ou editovala.¹⁷⁸ Navazovalo pojednání o povaze války a o tom, co je a není dostatečný „casus belli“ v představách českých šlechtických intelektuálů poděbradské éry.¹⁷⁹ Prozatím posledním autorčiným výstupem na tomto poli, vyjma citovaného spoluautorství monografie s Ivanem Šedivým, je vedle krátkého populárního textu o Valdštejnovi¹⁸⁰ práce, zabývající se třicetiletou válkou jako látkou uchopenou českými filmovými tvůrci.¹⁸¹ Kontroverzní osobnost

¹⁷⁴ Jan ZAJÍC z Házmburka: *Sarmacia aneb zpověď českého aristokrata*. Ed. Jaroslav PÁNEK. Praha 2007. Srov. TÝŽ: *Stát a středoevropská nadstátní organizace v myšlení šlechty na prahu novověku*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 33-48; TÝŽ: *Slebstdarstellung und politisches Programm eines tschechischen Aristokraten aus dem 16. Jahrhundert (Zur frage des Frühsarmatismus im jagellonischen Böhmen)*. In: Ludzie – Kosciół – Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy środkowej. Warszawa 2001, s. 489-498.

¹⁷⁵ Milan SVOBODA: „Relace aneb historické vyprávění“ o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky. *Osobní svědectví svobodného pána Melchiora z Redernu z roku 1598*. In: Vítězslav PRCHAL a kol.: *Mezi Martem a Memorií*, s. 11-25.

¹⁷⁶ TÝŽ: *Velkovaradínský svátek. Festivita jako oslava vítězství nad Turky*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku* (= Opera Historica 8). České Budějovice 2000, s. 381-398.

¹⁷⁷ TÝŽ: *Redernský monument ve Frýdlantu v Čechách jako hmotný pramen pro poznání dějin posledních příslušníků frýdlantské linie Redernů*. In: Michaela HRUBÁ – Petr HRUBÝ (edd.): *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*. Ústí nad Labem 2001, s. 191-215; TÝŽ: *Nově objevený pramen pro dějiny mauzolea Redernů ve Frýdlantu v Čechách*. Sborník Severočeského muzea. Historia 13, 2004, s. 12-16. Srov. též Piotr OSZCZANOWSKI: *Náhrobek Melchiora z Redernu - pomník křesťanského rytíře*. In: Michaela HRUBÁ – Petr HRUBÝ (edd.): *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*. Ústí nad Labem 2001, s. 139-189.

¹⁷⁸ Marie KOLDINSKÁ: *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku* (= Opera historica 7). České Budějovice 1999, 2001, s. 10-23.

¹⁷⁹ TÁŽ: *"Válka taková dobrovolně se podstupuje, přikázána býti nemůže." Obrana víry versus zájem vlasti v éře Jiřího z Poděbrad*. HaV 51, 2002, s. 604-624.

¹⁸⁰ TÁŽ: *Rebel versus mírotvorce. Proměny valdštejnského mýtu*. Dějiny a současnost 2008, č. 5, s. 14-16.

¹⁸¹ TÁŽ: *Konec třicetileté války optikou českého hraného filmu*. In: Jiří HRBEK – Petr POLEHLA – Jan ZDYCHINEC (edd.): *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru*, s. 279-289.

generála Gallase zhodnotil historiografickou optikou Jan Kilián.¹⁸² Zatím poslední monografická publikace tohoto autora, založená na pečlivém heuristickém shromažďování doslova pramenných střípků sleduje životní pout' dosud takřka neznámého důstojníka Martina Maxmiliána z Golče.¹⁸³ Tato kniha svým pojetím zastupuje v našem prostředí nemnoho využívanou (vyjma snad valdštejnského bádání) metodu přístupu k vojenským dějinám pomocí biografie význačných osobností.¹⁸⁴ Ivo Cerman věnoval v českém prostředí neprávem přehlíženému vítězi nad Turky v roce 1664 a pozdějšímu prezidentu dvorské válečné rady maršálu Raimundu Montecuccolimu imaginativní studii, líčí jeho postavení v mocenských bojích na vídeňském dvoře.¹⁸⁵ Neméně podařeným příspěvkem z pera stejného autora je práce o romantických představách „starých rytířských kořenů“ v podání české osvícenské šlechty a snahy o přiblížení se k nim prostřednictvím nikdy nezrealizovaného „rytířského turnaje“ v Praze roku 1791.¹⁸⁶ A konečně reprezentantem léty prověřeného ekonomicko-finančního pohledu na válečné události je znalec rodu Kinských Aleš Valenta se svými texty o chlumecké větvi rodu během ozbrojených konfliktů v polovině 18. století.¹⁸⁷

¹⁸² Jan KILIÁN: *Jan Matyáš Gallas pohledem kritické historiografie*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 3, 2002, s. 37-60; TÝŽ: *Jan Matyáš Gallas pohledem historiografie raného novověku*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 4, 2003, s. 56-76; TÝŽ: *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*. Historická Olomouc 13, 2002, s. 69-80.

¹⁸³ TÝŽ: *Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593-1653). Císařský generál ve víru třicetileté války*. České Budějovice 2010.

¹⁸⁴ Nejen v německém zahraničí je přitom tato metoda dlouhodobě populární. Zmiňme alespoň biografii arcivévody Leopolda Viléma (Renate SCHREIBER: *Ein galerie nach meinem humor. Erzherzog Leopold Wilhelm*. Wien 2004), generála Gallase (Robert REBITSCH: *Matthias Gallas (1588-1647). Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*. Münster 2006), Valdštejnova oblíbence Jindřicha Holka (Hans-Jürgen ARENDT: *Wallensteins Faktotum. Der kaiserliche Feldmarschall Heinrich Holck 1599-1633*. Ludwigsfelde 2004), Jindřicha Pappenheima (Barbara STADLER: *Pappenheim und die Zeit des Dreissigjährigen Krieges*. Winterthur 1991) či ligistického vůdce Tillyho (Rudolf SALLER: *Reichsgraf Johann Tserclaes Tilly. Chronik über Leben und Laufbahn*. Altötting 2007), abychom zůstali v období třicetileté války a zároveň u těch novějších a povedenějších.

¹⁸⁵ Ivo CERMAN: *Raimundo Montecuccoli a "válečná strana" na dvoře Leopolda I.* HaV 51, 2002, č. 3, s. 568-603.

¹⁸⁶ TÝŽ: *Stavovský turnaj v Praze roku 1791. Epilog k nenapsaným dějinám*. Kuděj 5, 2003, č. 1, s. 25-32.

¹⁸⁷ Aleš VALENTA: *Finanční ztráty chlumeckého panství v důsledku slezských válek (1740-1745)*. VSH 9, 2000, s. 11-39; TÝŽ: *K finanční situaci české šlechty v polovině 18. století. (Chlumečtí Kinští za sedmileté války)*. SBVČA 9, 2004, s. 133-161.

III. Od teorie k praxi

Aneb zpřesnění konceptuálních východisek na půli cesty

Vojenské revoluci byla tak nadstandardní pozornost věnována při nejmenším ze dvou důvodů. Předně, ve své historicky informativní rovině nám poměrně přesně předkládá řetězec vnitřně propojených změn, kterými si prošlo raně novověké vojenství. Byla tak nastolena kvalitativně odlišná situace, na kterou všechny složky společnosti, zainteresované na válce, hledaly adekvátní reakci a každá po svém se s touto situací vyrovnávaly. Česká a moravská aristokracie není v tomto směru žádnou výjimkou. Vojenská revoluce se tak pod tímto zorným úhlem stává vlastně základním předpokladem k mému dalšímu výzkumu.

Druhý již nastíněný důvod spočívá v rovině historiografické. Pevně doufám, že právě dokončená kapitola dokázala představit vojenskou revoluci jako pozoruhodný fenomén západního dějepisectví, navíc díky svému chronologickému a tematickému záběru i se značným potenciálem. Zejména v 80. a v první polovině 90. let vojenská revoluce inspirovala vznik celé řady studií. Práce, vědomě se hlásící k tezí profesorů Robertse a Parkera, však namnoze vznikají dosud. Ne tak ovšem mezi historičkami a historiky usedlými v české kotlině. Ti svou pozornost obraceli jiným směrem a vojenská revoluce kolem nich prošla bez povšimnutí, aniž by zanechala v domácích pracích nějaké podstatné stopy. Jsem přesvědčen o tom, že je to škoda. I proto jsem volil cestu důkladného představení nejen samotného konceptu, ale také – a to zejména – jeho dalších osudů, diskuze, kterou vyvolal a zahraničních studií, které inspiroval, abych mohl upozornit na možnosti, které vojenská revoluce skýtá i domácímu prostředí. Zároveň mi tato cesta umožnila dotknout se i dalších pro mne inspirativních zahraničních směrů a představit výsledky české historiografie vojenství posledních let včetně slabé popularity tohoto odvětví jako takového.

Přestože samotná vojenská revoluce má výrazný sociální rozměr, přesněji řečeno na dopadech vojenství na válčící společnost ji Michael Roberts vlastně postavil, není mnoho studií, které by dále rozvíjely právě tento aspekt. Až na čestné výjimky (David Parrott, Jeremy Black aj.) většina badatelů jakoby tyto přesahy neviděla a raději rozebírala vnitřní organizační a finanční mechanismy v armádě, různé řídicí systémy státní byrokracie, důsledky vzniku stálých armád na politické uvažování představitelů raně novověkého státu, či velmi často z mého pohledu spíše podružné záležitosti, například jak to tedy vlastně bylo s proponovaným radikálním nárůstem početní velikosti armád. Přitom je evidentní, že transformace vojenství naplno zasáhla všechny společenské vrstvy integrované do soudobého systému vedení válek.

Na jedné straně stratifikované společnosti to byly široké masy poddaných, ale také tuláků, neosedlých lidí, kriminálních, povaleců či jinak vykořeněných lidí, jejichž možnosti profesionální obživy v armádě rapidně stouply, na druhé straně sociálního spektra pak stála urozená aristokracie, naopak bez milosti zbavená svého dosavadního válečnického monopolu.

Důsledky onoho svržení šlechty z piedestalu bojujícího válečníka již mezi sociálními historiky zkoumány byly, dokonce by se dalo říci, že tento směr má relativně bohatou tradici. Rozhodně zde nechci vytvářet nějaký další vyčerpávající přehled, jen stručně zmiňuji, že problematika ústupu šlechty z jejích militárních pozic zaujala důležité místo v pracích některých autorů, zejména Lawrence Stonea a jeho dnes již klasické (a různě přijímané) teorii o krizi nobility v raně novověké Evropě.¹ Podle něj a jeho následovníků selhání šlechty při naplnění prapůvodní militární role ji nutilo k hledání jiných, nových zdůvodnění svého privilegovaného postavení. To bylo stále častěji shledáváno v urozenosti a původu, než v zásluhách a funkci,² aniž by však byl umenšen význam aristokratického vojenského vzdělání.³ Poslední dobou se zase úspěšně rozvíjí nový pohled na ideu rytířství v raném novověku, které odsunutím aristokracie od války sice doznalo změn, stále ale zůstalo jedním z vůdčích duchovních a identifikačních principů urozené společnosti napříč Evropou.⁴ Konečně přímo ukázkovou prací, nadto s určitým vztahem k habsburské monarchii, která popisuje a vysvětluje důvody praktického ústupu aristokracie od participace na vedení válek pomocí příkladu tradičně militaristické italské aristokracie, je studie Američana Gregory Hanlona.⁵ Naopak pokud je mi známo, tak zatím jedinou studií, která se zaměřuje na aristokracii a vědomě přitom operuje s konceptem vojenské revoluce, je ta od Christophera

¹ Lawrence STONE: *The Crisis of the Aristocracy 1558 – 1641*. Oxford 1979, zejm. s. 169-272.

² Např. Ellery SCHALK: *From Valor to Pedigree: Ideas of Nobility in France in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Princeton 1986; Kristen Brooke NEUSCHEL: *Word of Honor. Interpreting Noble Culture in Sixteenth-Century France*. London 1989; pro naše prostředí Karin J. MacHARDY: *Cultural Capital, Family Strategies and Noble Identity in Habsburg Austria, 1579-1620*. Past & Present 163, 1999, s. 36-75. zejm. s. 59-66.

³ Johnatan DEWALD: *Aristocratic Experience and the Origins of Modern Culture. France, 1570-1715*. Oxford 1993, zejm. s. 45-67; John Rigby HALE: *Military Education of the Officer Class in Early Modern Europe*. In: Cecil H. CLOUGH (ed.): *Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essays on Honour of Paul Oskar Kristeller*. New York 1976, s. 440-461.

⁴ Např. Martin WREDE: *Code, Concept und und Konjunkturen des Rittertums in der französischen Hofkultur des 17. Jahrhunderts*. Geschichte und Gesellschaft 33, 2007, s. 350-374; D. J. B. TRIM (ed.): *The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism*. Lieden - Boston 2003. Srov. též Malcolm VALE: *War and Chivalry: Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages*. London 1981.

⁵ Gregory HANLON: *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts, 1560-1800*. London 1998. V první analytické části knihy Hanlon popisuje ozbrojené konflikty v Evropě a pregnantě poukazuje na setrvale klesající účast italské aristokracie na nich (ať už jako dobrovolníků u pluků nebo jako profesionálních velitelů, například v řadách císařské armády), aby se ve druhé, interpretativně pojaté části, pokusil tento jev aplikací kulturně historických východisek vysvětlit.

Storrse a H. M. Scotta.⁶ Oba pánové však svěřepě dokazují docela zjevný fakt, totiž že aristokracie svou vojenskou roli neztratila, ba právě naopak byla významně posílena exkluzivním postavením urozence v důstojnických sborech a generálních štábech téměř všech nových armád, navíc pod tlakem okolností profesionalizované důstojnicko-podnikatelské zaměstnání aristokracie sehrávalo zcela klíčovou zprostředkovatelskou roli mezi státním byrokratickým mechanismem a chodem armády jako takové. Je však naprosto zřejmé, že tato argumentace, jakkoliv v jádru nepochybně správná, se týká jen a pouze toho výseku soudobé nobility, který zvolil armádní kariéru. Co však početné příklady jednotlivců i celých rodů, kteří se dlouhodobě a úspěšně realizovali v dvorských, zemských, diplomatických nebo církevních službách? A co příklady těch, kteří na veřejnou kariéru rezignovali zcela?

Touto cestou se však já vydat nechci. A nejen proto, že naše dosavadní (ovšemže velice děravé) znalosti o veřejných aktivitách českomoravské aristokracie naznačují, že její vztah k armádní službě byl, mírně řečeno, vlažné povahy. Na počátku práce jsem si stanovil základní cíl prozkoumat, nakolik je militární étos pro aristokracii, které středověké učení o trojím lidu i praktický styl vedení válek přisoudilo jasnou vojenskou funkci, v nových podmínkách raného novověku ještě imponujícím, sebeidentifikačním činitelem. A jestliže ano, jaké reprezentační strategie aristokracie volila k udržení a potvrzení veřejného obrazu sebe sama jako vrstvy hrdinných, úspěšných a navzdory všem nepříznivým okolnostem stále aktivních válečníků. Je-li ale otázka položena takto, nelze se zaměřit jen na skupinu kariérních důstojníků, jakkoliv uchopenou v dlouhém časovém horizontu, pestrou, proměnlivou, početnou či nikoliv. Prostě proto, že by byly výsledky takového výzkumu už od počátku deformovány právě oním zvoleným kariérním modelem sledovaného vzorku aristokracie a dokazovali bychom tak jen předem očividné fakty, totiž že každá veřejně činná osoba volí takové reprezentační prostředky, které by podtrhly úspěšnost její činnosti. Naopak mnohem větší vypovídací hodnotu bude mít zaměření na aristokracii jako celek, tedy včetně (a zejména) té její části, která s armádním profesionalismem neměla nic společného. Půjde tedy o to prokázat či vyvrátit ústřední tezi této práce, totiž že pro reprezentaci vojenských kořenů šlechty nebyla určující ani profese, ani osobní preference konkrétních jedinců, ale privilegovaná stavovská příslušnost jako taková.

Zbývá určit metodu výzkumu druhé části práce. Do centra pozornosti následujících dvou kapitol se dostanou aristokratické rezidence na území Čech a Moravy. Venkovské rezidence, zejména ty hlavní rodové, si po celý raný novověk udržely pro šlechtu zcela

⁶ Christopher STORRS – H. M. SCOTT: *The Military Revolution and the European Nobility, c. 1600-1800*. War in History 3, 196, s. 1-41.

nezastupitelný význam.⁷ Aristokratovo sídlo (případně funkčně diferencovaná soustava sídel) plnilo celou řadu funkcí, obytnou, správní a hospodářskou počínaje a reprezentativní konče. Ve zdech rezidence se odehrávala značná část veřejného i soukromého života urozence, která tak představovala formativní kulisu spoluutvářející veřejný obraz majitele. Kulisu o to důležitější, že její podobu vytvářel a určoval v žádoucích intencích šlechtic sám. Odpovídala obecnému očekávání i jeho individuálním nárokům, zálibám, vzdělání a vkusu. Z těchto důvodů lze rezidenci vnímat jako svého druhu mnohovrstevnatý pramen, umožňující nahlédnout do strategií chování a jednání nejen konkrétního jednotlivce, ale aristokracie jako celku. Rezidence se stávaly vlastně jakousi formou symbolického kapitálu, „*stále sledovanou, výkladní skříň*“ – lépe řečeno *jednoduše čitelným médiem, které každému návštěvníkovi podávalo informace o sociálním postavení šlechtice, jeho rodiny a celého rodu a stávalo se tak měřítkem jejich pozice ve společnosti ...* [Rezidence] *reprezentovala movitost majitele sídla, jeho ambice i postavení v hierarchii tehdejšího světa, umělecký vkus, demonstrovala sociální distanci a nadřazenost nad ostatními společenskými vrstvami...*⁸

Odpověď na otázku skutečného postavení militární tematiky v reprezentačních strategiích aristokracie je proto nutné hledat v první řadě tam, kde byl urozenec „doma“ a kde si sám určoval a vytvářel podobu tohoto domova, samozřejmě nikoliv nahodile, ale na základě dobově platných norem a ideálů. Proto se v následujících kapitolách zaměřím na specifické části vnitřní výbavy aristokratických rezidencí, jež buďto již svou samotnou vojenskou podstatou nebo umístěním v rámci vnitřního světa sídla přímo vybízely k formulaci klíčových prvků reprezentace vlastního postavení a veřejného potvrzování sociální výlučnosti majitele. V kapitole IV. prozkoumám skladbu a vývoj aristokratických rezidenčních zbrojnic, zatímco v ohnisku zájmu následné a poslední V. kapitoly se ocitnou prameny ikonografické povahy, zejména výzdoba veřejných centrálních prostor sídla, na prvním místě hlavních sálů.

⁷ Domácím výzkumným centrem, věnujícím se problematice šlechtických dvorů a rezidencí, je zejména Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Z konferencí komplexně podchycujících funkční významy šlechtických rezidencí, pořádaných tímto pracovištěm, vyšlo tiskem několik sborníků, z nichž připomínám zejména: Václav BŮŽEK (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty (1600 – 1750)*. České Budějovice 1996 (= Opera Historica 5); Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku*. České Budějovice 1999 (= Opera Historica 7); Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000 (= Opera Historica 8). Především do okruhu pánů z Růže je orientován Václav BŮŽEK (ed.): *Život na dvorech a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*. České Budějovice 1993 (= Opera Historica 3); TÝŽ (ed.): *Poslední páni z Hradce*. České Budějovice 1998 (= Opera Historica 6); Dále Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL: *Věk urozených*, zejm. s. 169 – 205. Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA a kol.: *Dvory velmožů s erbem Růže*. Praha 1997. Z prací vzešlých mimo jihočeský badatelský okruh zejména Lenka BOBKOVÁ (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*. Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1); Michaela KOKOJANOVÁ (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Prostějov 1997. Typologií a specifickým postavením měst, ve kterých je přítomna šlechtická rezidence, se zabývá Petr VOREL: *Rezidenční vrchnostenská města*.

⁸ Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 148-150.

IV. *Armamentarium Heroicum*

Aristokratické zbrojnice raného novověku

„Zbraň vypráví, ať poslouchá, kdo chce.“

nápis na čepeli

Exkurs: aukce černínské hraběcí zbrojnice v Praze v létě roku 1733

Toho březnového dne v roce 1733 se pražští černínští úředníci jistě nenudili. Bylo to zatím jen pouhých několik dní, co ve Vídni neočekávaně zemřel v danou chvíli nejvýznamnější mužský představitel rodu, hrabě František Josef Černín (1696 – 1733),¹ a situace byla už tak vážná, jak nepamatovali skoro ani ti z nejstarších služebníků. Ne snad proto, že by černínské dominium přišlo o majitele a bylo třeba je připravit na dědické řízení a přechod do jiných vlastnických rukou, to byla do značné míry rutinní práce, která zkušený úřednický personál nemohla nijak zvlášť překvapit. Mnohem horší byla situace ohledně rodových financí. Nutné výdaje spojené se společensky exponovaným postavením rodu převyšovaly stabilní příjmy, a tak Černínové, ostatně stejně jako většina příslušníků soudobých aristokratických špiček, žili na dluh.² Černínský úvěrový systém se dostal do značných obtíží už kolem roku 1720, což donutilo Františka Josefa výrazně šetřit i tam, kdy by se jinak na nějaký ten zlatý neohlížel. Uměnímilovný hrabě si například nedovolil výrazněji rozšiřovat ani rodovou chloubu v podobě věhlasné sbírky obrazů, a to ani za velkoryse výhodných podmínek, které mu byly nabízeny.³ Společenský kredit vysoce postaveného a u dvorských kruhů dobře zapsaného aristokrata s výhodnými kontakty však zatím držel věřitele relativně v klidu, neboť nehrozilo, že by své pohledávky nevydobyli zpět, ať už v minci či ve formě nějakých jiných protislužeb a podobných benefitů. Tento „ochranný polštář“ však splaskl 6. března 1733, kdy teprve

¹ Biografickou črtu Černínovu nejnověji podala Petra VOKÁČOVÁ: *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době vrcholného baroka*. Dizertační práce FF MU Brno, Brno 2007, s. 359-410 (kap. Vzestup a pád zemského úředníka. Nejvyšší zemský sudí František Josef Černín z Chudenic).

² Majetkovým zázemím života barokní šlechty se ve své nejnovější práci zabývá Aleš VALENTA: *Lesk a bída barokní aristokracie*. České Budějovice 2011, černínské krizi konkrétně věnuje samostatnou kapitolu „Rozklad černínského impéria“ na s. 158-169.

³ Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie. Černínové jako sběratelé a podporovatelé umění*. In: TÝŽ: „Sobě, umění, přátelům.“ Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650-1939. Brno 2007, s. 39-56 (původně studie vyšla jako součást katalogu *Artis Pictoriae Amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*. Katalog výstavy Národní galerie v Praze. Praha 1993, s. 131-169), zde na s. 50.

šestatřicetiletý velmož náhle ukončil svou životní pout'. V takové situaci bylo nejprve třeba připravit podklady pro dědické řízení, v první řadě sepsat movitý i nemovitý majetek zemřelého. To se týkalo i pražského rodového sídla. Když bylo vše připraveno, navštívili za tím účelem hradčanský palác Černínů dva delegovaní komisaři úřadu desk zemských, rytíři Ignác Hubert Bechyně z Lažan a Leopold Malanota von Galder, aby v doprovodu černínských úředníků celou rozlehlou budovu prošli a vše řádně místnost po místnosti zaknihovali. Výsledkem jejich jistě namáhavé práce je obsáhlý knižní inventář nesoucí datum 27. března 1733.⁴ Mezitím se však začali hromadně ozývat věřitelé, znepokojení úmrtím dlužníka, a úvěrový systém se opět dostal do velmi vážných potíží.⁵ Snaha zažehnat hrozící úvěrovou krizi nutila černínské pozůstalé sehnat hotové peníze k uspokojení pohledávek alespoň těch nejdotěrnějších věřitelů, kde se dá a pokud možno za co nejkratší dobu, proto Černínský palác opět hostil inventarizační komisi. Z její činnosti vzešel druhý inventář, který vybavení paláce nejen sepisuje, ale především oceňuje a zachycuje odhadní sumu jednotlivých předmětů.⁶ Ten není sice datovaný ani signovaný, nicméně porovnáním vnitřní struktury obou materiálů dojdeme k závěru, že nedatovaný odhadní inventář vychází z prvního pozůstalostního a jeho systém zápisu předmětů je zcela totožný. Vlastně se jedná o jakýsi aukční katalog, který zajímavým způsobem svědčí o tom, jak byly nakonec hotové finance získány. Vzhledem k časové tísně i nepopularitě tohoto řešení, které by mohlo vážně narušit už tak dost pošramocenou solventnost a reputaci rodu, se asi značně spěchalo, takže nejspíš ještě v roce 1733 došlo k částečnému rozprodeji vybavení paláce formou veřejné dražby. Jsou zde zachyceny nejen odhadní ceny jednotlivých položek, ale v řadě případů i reálná cena, za kterou byly v aukci vydraženy. Věhlasné obrazové galerie se tento smutný osud prozatím nedotkl,⁷ zcela jiný osud však potkal černínskou zbrojnicí, která padla za oběť svízelné situaci rodu. Jako celek přestala po roce 1733 existovat a až na jednotliviny byla celá rozprodána.

⁴ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, neuspořádané, prozatímní uložení kart. č. 358a, *Inventarium, deren nach May. dem hoch und Wohlgebohrenen herrn herrn Frantz Joseph Graffen Tschernin von undt zue Chudenitz /: Plen. Tit.: in dem auf dem Hratschin liegenden grossen undt gegen über an der Loreta situirten Haus, gefundlichen Mobilien undt Fahrnussen, mit beylagen Litt. A. der Bibliothec et Litt. B. Archivio, den 10. April A[nn]o 1733*. Fondy černínské provenience (vedle RA Černínů ještě Černínská ústřední správa) jsou prozatím nezpracované, z těchto důvodů všechny další archivní citace v textu odkazují pouze na dočasné signatury a prozatímní uložení archiválií.

⁵ Aleš VALENTA: *Lesk a bída barokní aristokracie*, s. 167-169; Karel TRÍSKA: *Černínský palác v Praze (stavební dějiny jednoho paláce)*. Praha 1940, s. 48-49; Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 50-53.

⁶ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, Černínská ústřední správa, nesignované knihy, *Inventarium und Taxa verschiedenen Mobilien*, nedatovaný, na deskách novější archivářská poznámka tužkou „post 1733“.

⁷ Mojmír HORYNA: *Interiéry paláce a jejích umělecká vybavení*. In: Mojmír HORYNA – Pavel ZAHRAVNÍK – Pavel PREISS: *Černínský palác v Praze*. Praha 2001, s. 338; Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 53-55; Josef NOVÁK: *Dějiny bývalé hr. Černínské obrazárny na Hradčanech*. Památky archaeologické 27, 1915, s. 137-138; TÝŽ: *Prameny k studiu býv. hr. Černínské obrazárny na Hradčanech*. Památky archaeologické 27, 1915, s. 219-220.

Vedle vlastního svázaného „katalogu“ je mezi černínskými archiváliemi zachováno ještě několik párů dílčích fascikul tohoto seznamu, sloužících zřejmě přímo na aukci. Úředník do předem připravených kolonek na místě zapisoval tužkou výši skutečné prodejní ceny i jméno nového nabyvatele.⁸ Ze stránek těchto soupisů vystupuje hradčanská černínská zbrojnice jako poměrně rozsáhlý, promyšlený a vnitřně strukturovaný organismus, jehož soupis čítá 14, respektive 23 folií.⁹ Podobně neblahý osud v podobě rozprodeje postihl o několik desetiletí později, asi kolem roku 1778, i nepoměrně slavnější a známější černínskou obrazovou galerii. Jestliže dosavadní literatura o této události buď rozpačitě mlčí, či nedostatek zpráv interpretuje v tom smyslu, že s ohledem na společenské postavení Černínů z Chudenic aukce proběhla záměrně tiše, až téměř v konspirativním duchu, aby vzbudila co nejméně rozruchu,¹⁰ nic podobného se rozhodně nedá tvrdit v případě rozprodeje černínské zbrojnice. Úřednické poznámky v inventářích odhalily řadu osob, které se této aukce zúčastnily a zakoupily si na ní alespoň po jednom kusu zbraně či příslušenství. Prosopografická sonda do tohoto navýsost zajímavého materiálu vynesla na světlo další pozoruhodné skutečnosti – účastníci aukce pokrývali téměř všechny společenské vrstvy z mnoha koutů Čech a Moravy i široké spektrum nejrozličnějších profesí – vedle urozených šlechticů, jako byli biskup Salm,¹¹ kníže Fürstenberg,¹² hrabě Batthyány,¹³ hrabě Thun,¹⁴ hrabě z Václav Vrtby,¹⁵ hrabě František Hrzán,¹⁶ baron Otislav¹⁷ aj.,¹⁸ zde najdeme panské úředníky,¹⁹ osoby duchovní (převor strahovského kláštera),

⁸ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, Černínská ústřední správa, nesignované inventáře. Z jednoho fasciklu, nadepsaného *Inventarium und Taxa der Rüstkammer*, byly později záznamy o vydražení jednotlivých položek zpětně přepsány do hlavního inventáře, aby tak mohl být snadněji vyčíslen reálný zisk oproti předpokládanému. Zejména z tohoto pramene vycházím na následujících řádcích.

⁹ Podrobnější rozbor viz kap. IV. 3.

¹⁰ Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 54-55; Mojmír HORYNA: *Interiery*, s. 338.

¹¹ Žádného člena tohoto rodu s biskupským důstojenstvím v dané době rodopisná literatura a genealogické příručky neznají. Ať už to byl kdokoli, stal se na aukci rekordmanem s nejvyšším počtem vydražených předmětů. Celkově si zakoupil 6 pušek a 1 „feuer zeug“.

¹² Josef Vilém Arnošt Fürstenberg (1669-1762), první kníže linie Fürstenberg-Stühlingen. Viz Constant von WURZBACH: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 5, Wien 1859, s. 17-18.

¹³ Zikmund II. Batthyány (1698-1768) nebo jeho dva bratři, starší Adam III. (1697-1782) a mladší Imrich (1701-1774) ze starší rodové větve, případně polní maršál a pozdější nejvyšší hofmistr Josefa II. Karel Josef Batthyány (1697-1772) z mladší rodové větve. *OSN III*, Praha 1890, s. 484-485.

¹⁴ Jan Josef Antonín Thun (1711-1788), v dané chvíli jediný žijící mužský člen české větve. Viz Constant von WURZBACH: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 14, Wien 1865, rodokmen č. II za s. 16, biografický medailon na s. 29.

¹⁵ František Václav z Vrtby (1671-1750), mladší bratr nejvyššího purkrabí Jana Josefa (1669-1734), majitel Křimic a po bratrově smrti i Konopiště. *OSN XXVI*, Praha 1906, s. 1059.

¹⁶ Snad František Guidobald Hrzán z Harasova, o němž však literatura pouze uvádí, že byl synem nejvyššího lovčího Jana Adama Hrzána († 1681). Dalším z rodu toho jména byl až kardinál František de Paula Hrzán z Hrasova, který se však narodil až v dubnu 1735. *OSN XI*, Praha 1897, s. 813.

¹⁷ V aukčním katalogu označovaný jako „baron Otislawsky auß Mähren“ by mohl být Mikuláš Leopold Otislav z Kopenice († 1735), majitel statku Zdislavice, nebo Leopold Otislav z Kopenice († 1742). MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. O 38 a O 48.

¹⁸ Celkem se akce zúčastnilo 21 osob šlechtického stavu.

¹⁹ Na aukci si například vydražil 2 tesáky a kord s tříhrannou čepelí (končír) komorník hraběte Hrzána, svůj tesák si pořídil i černínský palácový domovník, černínský hraběcí štolmistr jménem Peterka si zase

pražské měšťany,²⁰ obchodníky, puškaře, armádní důstojníky, kupce, advokáty, panské i městské úředníky (např. písař ze Strahovské brány si pořídil párové pistole), i blíže naprosto nedohledatelné osoby, vágně označené termíny typu „*ruský oficír*“, „*kavalír z Polska*“, „*jeden z Brna*“, „*cizizinec*“, „*jeden řezník*“ apod. Malá část černínské palácové sbírky dokonce přešla do rukou podnikavých pražských Židů. Na aukci se tehdy sešla více než pestrá skupina zájemců, čítající na osm desítek osob. O nějakém diskrétním provedení nemůže být tedy ani řeči, zvláště když uvážíme, že se o ní nějakým způsobem účastníci museli dovědět. Vzhledem k různorodé skladbě dražitelů nepřichází v úvahu osobní cílená kontaktáž, musíme tedy uvažovat nejspíš o nějaké formě veřejného oznámení (noviny, tisky). I zde byla patrně určujícím kritériem rychlost. I když nevíme, kde se celá akce odehrála, můžeme oprávněně usuzovat, že nejspíš přímo v Černínském paláci. Jakékoliv transporty zbraní na jiné místo by nebyly zadarmo, navíc by vše jen zdržovalo, protahovalo už tak neslavnou agónii té kdysi s pýchou budované černínské kolekce militarií a zbytečně by jitřily beztak nevítanou pozornost, kterou snaha Černínů o rychlé zažehnání finanční katastrofy poutala nejen u pražské veřejnosti. A to se přitom v žádném případě nejednalo o zanedbatelnou sbírku – ve zdech palácové zbrojnice našlo do roku 1733 domov zhruba 270 zbraní a příslušenství. Převážně šlo o lovecké pušky, méně již bylo pistolí či chladných zbraní, ale i ty se zde nacházely. To vše se tehdy rozprodalo.

Analogické akce, kdy se vlastníci z mnoha různých důvodů rozhodli zbavit se svých zásob zbraní formou dražby, nebyly zřejmě příliš frekventované, na druhou stranu ale ani ojedinělé. Něco podobného například postihlo bývalou pardubickou pernštejnskou zbrojnicí už v 60. letech 16. století (viz níže). Nešlo však v žádném případě o nějakou domácí specialitu – paralelní příběhy bychom samozřejmě našli i za hranicemi Čech a Moravy, ale i habsburské monarchie jako celku. Jako jeden příklad za všechny nám poslouží události ze samého sklonku raného novověku. Během roku 1789 se rozprodával rozsáhlý slavný arzenál brunšvicko-wolfenbüttelských vévodů, jehož kořeny sahaly hluboko do 16. století a který více než dvě století odpočíval ve zdech dodnes stojící budovy zbrojnice (OBR. 1).²¹ Byla zvolena metoda komisního výprodeje, kterou zajišťoval wolfenbüttelský puškař Voges a místní žid Abraham Jost. Ke zdárnějšímu a rychlejšímu průběhu akce a zejména k zajištění její publicity vznikl „*Verzeichnis von einer ansehnlichen Sammlung theils antiquer, theils moderner, Jagd- und anderer Gewehre*“,

odnesl 2 „špatné malé pušky“. Dražil dokonce i samotný autor aukčního soupisu, jak prozradí položka „*habe Ich genohmen*“ u luxusní pušky se zlacenými damacovými hlavněmi a zámkovou deskou z dílny vídeňského puškaře Gratzela.

²⁰ Mezi nimi byl například i Daniel Ignác Voříkovský z Kundratice, ingrosátor desk zemských a od roku 1746 též český dvorní rada, který 1 pušku spolu s 2 pistolemi.

²¹ Budova zbrojnice, dnes sloužící potřebám Herzog August Bibliothek, byla dostavěna v roce 1619. Srov. Peter GIESAU: *Der Ausbau des Zeughauses in Wolfenbüttel*. Berichte zur Denkmalpflege in Niedersachsen 1981, Nr. 3/4, s. 38-41.

tedy vlastně tištěný soupis všeho, co bylo k mání, čítající více jak 100 stran.²² Sice nejsme zpraveni o tom, co bylo příčinou akce, jak byla úspěšná a kolik vynesla, ale jen letmý pohled na strukturu vévodské zbrojnice prozradí řadu shod s kolekcemi domácí aristokracie 18. století, černínskou nevyjímaje. Velikostí si konkurovat nemohly,²³ ale jinak šlo v obou případech o sbírku palných a chladných loveckých zbraní s výrazným uměleckým potenciálem, doplněných pozoruhodnými kuriozitami většinou turecké, tatarské či japonské provenience. Původní vojenskou složku zbrojnice tak už ve Wolfenbüttelu roku 1789 zastupovaly pouze čtyři kanony se zdobenými hlavními a kolekce 55 tělesných zbrojí, v příslušném prostoru zbrojnice ale vystavených na způsob muzeální expozice. Styčnou plochu představoval nejen luxusní charakter a muzeální typ této lovecky zaměřené kolekce – rovněž při pročitání jmen puškařských mistrů, jejichž díla zdobila vévodskou zbrojnici, zjistíme nejednu nápadnou shodu s volbou šlechticů z Čech a Moravy. Ti se nezřídka obraceli na ty stejné proslulé výrobce, aby jim pomohli rozšířit prestižní sbírky zbraní na domácích zámeckých sídlech. Ale to bychom už předbíhali.

Nakonec se zdá, že likvidace černínské zbrojnice, jakkoliv bolestivá a nevíтанá, splnila svůj účel a pomohla stabilizovat rodové finance. Alespoň na chvíli. A kolik tedy dědicové Františka Josefa Černína touto akcí vlastně utržili? Bylo by poněkud nudné a neúčelné vypočítávat zde cenu každé jednotliviny, proto jen několik údajů, abychom si mohli udělat představu, kolik finančních prostředků se v černínské sbírce zbraní skrývalo. Nejčastější odhadní cena palných zbraní se pohybovala mezi 15 až 25 zlatými za kus, v případě zvláště atraktivních kusů mohlo jít až o 50 a více zlatých, přičemž skutečná prodejní cena na aukci nakonec bývala zpravidla ještě o něco vyšší.²⁴ Odhadní cena chladných zbraní byla poněkud rozmanitější, záleželo na velikosti a typu zbraně. Například kolekce osmi luxusních šavlí s rytými pozlacenými čepelemi, stříbřenými rukojetmi a sametovými pochvami posázenými

²² *Verzeichnis von einer ansehnlichen Sammlung theils antiquer, theils moderner Jagd: und anderer Gewehre imgleichen Armaturen und Rüstungen als Deutschen, frantzösichen, türckischen, schwedischen und anderen raren Büchsen, Flinten und Pistolen, samtligh von berühmten Meistern und aufs auberste gemacht, gröstentheils mit allerley Schnitzwerck geziert, mit lefenbein, knochen, perlenmutter, Gold und Silber künstlich ausgelegt; ferner vielen Degen, Säbeln, Pallaschen, Schwerdtern, Palästern, Bogen, Köchern mit Pfeilen, Harnischen, auch allerley Arten Jagdgeräthschaften, und verschiedenen Antiquitäten ... 1789.* Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. M: Gn Kapsel 2 (16).

²³ Jádro wolfenbüttelské zbrojnice tvořilo 418 pušek, 329 pistolí, přes 100 mečů, kordů, palašů a šavlí, 40 čakanů a válečných kladiv, kuše, toulce, štíty, dýky, nože, potřeby k lovu a další.

²⁴ Rekordmanem je v tomto směru sada sestávající z francouzské pušky zdobené figurálními motivy od Johanna Jakoba Behra a stejně zdobených párových pistolí od téhož mistra (oceněna na 150 zlatých, prodána pražskému puškaři Johannu Wiedemannovi za 165,5 zlatých) a luxusní stříbrno-zlaté párové pistole od Jacoba La Marre, oceněné dokonce částkou 200 zlatých! Ty byly nakonec prodány ještě draž, za 220 zlatých hraběti Janu Karlovi Strakovi z Nedabylic.

několika desítkami rubínů a tyrkysů byla odhadnuta v rozmezí 15 – 75 zlatých za kus,²⁵ přičemž odhadní cena běžného kordu či loveckého tesáku zřídka překročila hranici 4 zlaté za kus.

Celková hodnota černínské zbrojnice byla inventarizační komisí vyčíslena částkou 3 426 zlatých. Můžeme se však oprávněně domnívat, že skutečná cena byla reálně vyšší, ať už díky větším pořizovacím nákladům nových zakázkových zbraní v době nákupu, nebo kvůli tomu, že odhadní cena byla v rámci snahy o rychlý a zejména jistý prodej trochu podhodnocena. V porovnání s hodnotou sbírky obrazů, která byla podle „*příliš strážlivého odhadu*“ oceněna roku 1733 na 20 870 zlatých,²⁶ však částka na první pohled příliš oslnivě nevypadá. Uvědomme si však, že obrazová kolekce byla nejen několikanásobně větší, ale i odhadní cena obrazů a zbraní není vzájemně příliš kompatibilní. Přesnějšimu zhodnocení ceny černínské sbírky zbraní v rámci obdobných souborů ze šlechtického prostředí sice zatím brání nedostatek materiálu ke komparaci, přesto se však zdá, že v rámci dané svízelné situace to pro Černíny rozhodně nebyla částka nijak nízká, nad kterou by jen tak mávli rukou. I přes to, že se konečná utržená částka od té odhadní zase o tolik nelišila. Je sice pravdou, že se cena na aukci u zvláště exkluzivních kusů vyšplhala nad oznámené minimum, ovšem vinou toho, že se nepodařilo najít kupce na všechny předměty beze zbytku,²⁷ se konečná suma zastavila na cifře 3 496 zlatých a 94 krejcarů.

Neveselý konec jedné sbírky militarií nám však dobře poukazuje na několik významových rovin existence šlechtických privátních zbrojnic raného novověku. Na první pohled nejviditelnější poučení z příběhu spočívá ve finanční hodnotě takových sbírek, která nebyla malá a v nouzi mohla posloužit jako jakýsi rezervoár tezaurovaného oběživa. To je však při nejlepší vůli jen druhotná funkce. Mnohem zajímavější, a troufám si tvrdit také závažnější, je symbolická hodnota takových zbrojnic, které, byly-li budovány pečlivě, s jasným záměrem a bez šetření na kvantitě i kvalitě zbraní, samy o sobě poutaly pozornost současníků. Jak jinak bychom si vysvětlili, že kvůli zisku nějakého zajímavého kousku (a ovšemže i za příznivou cenu) z černínské kolekce neváhali na pražskou aukci vyrazit i šlechtici usedlí mimo hlavní město, třeba až na Moravě? Taková opečovávaná zbrojnice, vhodně umístěná ve vnitřní struktuře rezidence, zvyšovala lesk, prestiž a „vojenskou slávu“ svého majitele již svou existencí. A soudobí lidé takové řeči zbraní dobře rozuměli. Vědom si toho koneckonců byl i

²⁵ Nejvíce ohodnocena – na 75 zlatých – byla šavle, popsaná v inventáři slovy: „*Sabl, mit einer sielbern gestückten scheýd, vergolden beschläg, und leib gürttl mit 224 unterschiedl. grosen und kleinen steinen besätzt.*“

²⁶ Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleria*, s. 53.

²⁷ Nedotčeno zájmem účastníků zůstaly 4 páry pistolí a 14 pušek, a to i od takových mistrů, jako byl puškař Neireiter, Jakob La Marre či vídeňský Georg Keiser, stejně jako 2 pušky turecké provenience.

syn Františka Josefa Černína Prokop Vojtěch (1726 – 1777), který i přes kontinuální krizovou situaci rodinných financí zbrojnici v pražském paláci při nejbližší vhodné příležitosti obnovil.²⁸

²⁸ NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č 1173, inventář pražského paláce z 25. 4. 1777. Oproti její předchůdkyni trochu skromnější zbrojnici o celkovém množství 97 předmětů, v níž jsou dokonce přítomna i 4 zachovalá děla bez lafet, oceňuje částkou 1963 zl. 14 kr.

IV. 1 Zbrojnice jako integrální součást panského sídla

Málokterá část šlechticova domova je vhodnější k demonstraci reprezentačních strategií, které poukazovaly na válečnou povahu aristokracie jako celku, než právě privátní zbrojnice. Samozřejmě, že sklad zbraní a militarií již svou samotnou podstatou poukazoval na majitelovu účast v ozbrojených konfliktech, které vedly k jejich vzniku. Ostatně právo držet, skladovat a také používat zbraně nebylo automaticky předurčeno kdekomu, naopak, představovalo jedno z výlučných privilegií, přisouzených jen vyšším společenským vrstvám. Jeho výsostným naplněním byla právě existence arzenálů na šlechtických sídlech raného novověku, ovšemže jinak velmi pestrých, nestejně kvality i velikosti. To je ale v tuto chvíli vedlejší. Důležitější je, že žádný šlechtic si reálně nemohl dovolit rezignovat na držbu zbraní vojenské povahy na své rezidenci.

Předně jsou tu důvody praktické. Na počátku raného novověku byla ještě šlechta díky systému zemských hotovostí pevnou součástí válečné mašinerie, kdy vojenské arzenály představovaly základní podmínku splnění aristokratických povinností vůči zemi a králi. Ani obrana svého majetku vlastními silami nebyla, alespoň do vzniku moderních státních pevností bastionového typu po třicetileté válce, otázkou pouze akademickou. Ještě tomu bude věnována pozornost. Význam této praktické a důležité role šlechty však v průběhu raného novověku neustále klesal, až díky změnám, jež přinesla tzv. vojenská revoluce, do níž patří i zánik systému zemských hotovostí a stále větší přesun organizace armády na bedra centralizovaných státních orgánů, téměř vymizel. Přesněji řečeno vojenství se stalo doménou jen určitého segmentu aristokratické společnosti, té, která si z prestižních či ekonomických důvodů zvolila kariéru ve vojsku. Zbrojnice z interiérů venkovských (a někdy i městských) aristokratických rezidencí však nezmizely, byť namnoze ztratily své praktické opodstatnění.

Role šlechty ve společnosti nebyla již od samého prvopočátku, kdy se jako specifická skupina teprve vydělovala, nijak ornamentální, naopak byla určována veskrze praktickými účely, kdy šlechtic pomocí zbraní a vlastních morálních hodnot udržoval mír a vnitřní stabilitu společnosti. K tomu však musel disponovat odpovídajícím zázemím, sestávajícím v první řadě z opevněného, těžko dobytého sídla. Pomocí těchto atributů definuje šlechtu, respektive rytířství coby konceptu jakési myšlenkové nadstavby, zpětně vysvětlující exkluzivní postavení aristokracie, řada dobové normativní literatury. Jednu z nejstarších, ale také patrně nejznámější a díky tomu i nesmírně vlivnou kodifikaci prototypu správného rytíře poskytl původem Malorčan, filozof a literát Ramon Llull ve své *Knize o rytířském řádu* (*Llibre qui es de l'ordre de*

cavalleria), sepsané mezi lety 1279-1283. V jeho idealizovaném podání je rytíř vyličen jako jeden ze dvou základních sloupů celé společnosti, jako „*sval křesťanstva*“. Podle Llulla je šlechticova role ve společnosti mnohohrstevnatá, nás však bude zajímat především ta ryze praktická vojenská složka, jež v sobě nese zřetelné maskulinní znaky. Rytíř je zručný bojovník na koni a „*pán mnoha mužů*“, brání „*svatou katolickou víru*“, bojuje za svého světského pána a chrání spravedlnost. Udržuje zemi a chrání její obyvatele před pohromami – cesty vymýtí od zlodějů, ochraňuje ženy, vdovy, sirotky a všechny slabší. K tomu je ovšem povinen, aby vůbec mohl tuto svou základní funkci vykonávat, držet válečného oře, zbraň a opevněné sídlo.²⁹ Právě rytířský kodex, sestávající z vnitřně provázaného komplexu představ, vzorců chování, etických a morálních hodnot, vlastností a ideálů, v souhrnu představoval jeden z nejvídnějších vůdčích duchovních principů nejen středověké společnosti. Myšlenka rytířství byla, řečeno s Braudem, jedním z těch konceptů, které „čas málo opotřebovává a dlouho nese“. Mimoděk to dosvědčuje o několik století později i postava, jejíž dílo je již nerozlučně spjato se zcela novým způsobem organizace armád a vedení válek. Johann Jacob Wallhausen (kolem 1580 – 1627) patří k nejvýznamnějším teoretikům vojenství 1. poloviny 17. století, s jehož jménem je spojena řada vlivných traktátů.³⁰ Hned ten první z roku 1615 se věnoval organizaci a výcviku páteře nových vojsk, pěchoty. Už na prvních stranách tohoto díla se s naprostou samozřejmostí dovolává týchž aristokratických hodnot, které byly v kurzu již několik století a které byly i nadále vhodné k následování: „*Disciplina Militaris neboli vojenský život, dříve byl schránkou vši ctnosti ... Pro rytířské skutky a slávu nasazovali naši předkové své životy, krev i statky, prostě vše. Neboť z války a její hluboké znalosti rozkvetl rytířský stav.*“³¹

Byly to právě zbraně na aristokratických sídlech, jež spolu s další adekvátní ikonografickou výzdobou interiéru (viz kap. V) byly schopny zajistit potřebný obraz rezidence jako sídla válečnickova, jako rezidence schopné obrany, hradu. Zkrátka tvořily symbol „opevněného“ sídla, jenž byl stále vnímán jako jeden z pevných atributů, trvale stojících mezi základními pilíři, které tvořily a potvrzovaly sociální exkluzivitu šlechty.³² V danou chvíli bylo druhotné, jaký charakter zbrojnice měla, zda to byly skutečné válečné nástroje využitelné v bitvě, či zda šlo o kolekci kupříkladu loveckých pušek a dřevcových zbraní – ve všech

²⁹ Srov. Sydney ANGLO: *Introduction*. In: TÝŽ: *Chivalry in the Renaissance*. Woodbridge 1990, s. XI-XII.

³⁰ K jeho osobě nejnověji Jiří HOFMAN: *Uherské bojiště v díle J. J. Wallhausena*. In: *Kurucké vojny a ich odkaz v historii, kultúre a umení*. Dolný Kubín – Český Těšín, b. d. (2012), s. 7-20, zejm. s. 7-9.

³¹ Johann Jacob von WALLHAUSEN: *Kriegskunst zu Fuß, ... zu hochnößtigstem Nutzen und Besten nicht allein allen ankommenden Soldaten, sondern auch in Abrichtung eines gemeinen Landvolcks und Ausschuß in Fürstenthümern und Stätte in sonderheit und gemeyn*. Oppenheim 1615. VKOL, sign. II 9.237.

³² Srov. Robert ŠIMŮNEK: *Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty*. ČČH 108, 2010, s. 185-219.

případech šlo o primární odkaz na nezczizitelné právo držet zbraň, odvozené od militární podstaty šlechtických mužů-válečníků.

Dobové živé vzorce symbolického chování, odrážejícího se v nutnosti považovat zbrojnici za integrální součást plnohodnotného aristokratického sídla, našly svou logickou reakci i v dobové teoretické literatuře, která kodifikovala základní architektonické parametry ideální šlechtické rezidence. Ať už to byl Leon Battista Alberti v jeho *Deseti knihách o stavitelství* (poprvé 1452),³³ nebo o takřka dvě století později Albertiho podobně proslulý kolega Joseph Furttenbach, například ve spise *Architectura civilis* (1628),³⁴ ani jeden z nich nepochybuje, že zbrojnice je spolu s dalšími prostory, bez nichž by byl život na rezidenci nemyslitelný (kaple, knihovna, kunstkomoara, sál, jídelna, šatna apod.), zcela přirozenou částí šlechticova příbytku. Obě zvolené osoby patřily bez nadsázky k dobovým celebritám, jež byly natolik vlivné, aby jejich názory zanechaly nějaký praktický ozvuk. U obou máme navíc doloženy, že jejich traktáty byly součástí řady šlechtických knihoven i na našem území,³⁵ v některých případech můžeme oprávněně usuzovat, že byly dokonce i čteny.³⁶ Do třetice příklad zvolený ze samého konce sledované periody. Johann Heinrich Zedler ve svém univerzálním kompendiu dosaženého vědění (vycházelo od r. 1732) píše v samostatném heslu „zeughaus“ také následující: „*Zeughaus je též stavba k uchovávání vysokých, středních a malých loveckých věcí. Tato má být podle práva postavena vskutku prostorně, veliká a široká, aby se v ní mohlo pověsit mnoho loveckých věcí na suknech a sítích [...] někteří mnoho, jiní málo loveckých věcí mají, tedy musí se též uspořádání takovéto budovy, podle takových a jiných připadajících okolností řídit...*“³⁷ Zedler zcela v duchu říšské tradice, vyrůstající ze specifického charakteru tohoto státního útvaru, hovoří jednak o „arsenálu“ (věnuje mu samostatné heslo),³⁸ tedy skutečné budově postavené jako reálný výzbrojní sklad armády jednotlivých říšských suverénů, jednak o „zeughaus“, tedy menšímu prostoru v rámci

³³ Srov. Lois R. GRANATO: *The Location of Armory in the Italian Renaissance Palace: A Note on Three Literary Sources*. WK 1982, s. 152.

³⁴ Joseph FURTTENBACH: *Architectura Civilis, Das ist: Eigentliche Beschreibung, wie man nach besser Form, und gerechte Regul, Für Erste: Palast, mit dero Lust: und Thiergarten, darben auch Grotten: So dann Gemenine Bewohnungen...* Ulm 1641. Plná digitalizovaná verze dostupná na <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/furttenbach1628a> [cit. 20. 1. 2012].

³⁵ V případě svazku Furttenbachova traktátu *Architectura civilis* (Ulm, 1628) v Roudnické lobkovické knihovně se dokonce dochoval v knize vložený dopis od samotného autora knížeti Lobkovicovi. Viz Zámek Nelahozeves, Roudnická lobkovická knihovna, sign. VII Ab 44.

³⁶ Zemřelý hrabě František Arnošt z Valdštejna měl v roce 1749 několik knih na polici přímo ve své ložnici, mezi nimi i „*altes Turnierbuch*“ a právě Furttenbachovu *Arichitecturu civilis*. SOA Praha, RA Valdštejnů, Rukopisy, inv. č. 289, fol. 18.

³⁷ Johann Heinrich ZEDLER: *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Bd. 62, Halle-Leipzig 1749, sl. 346-347.

³⁸ TAMTÉŽ, Bd. 2, Halle-Leipzig 1732, sl. 1188-1189. K vývoji zbrojnic coby stavebního typu a jejich vybavení na říšském území srov. detailní dvousvazkovou práci Hartwig NEUMANN: *Das Zeughaus. Die Entwicklung eines Bautyps von der spätmittelalterlichen Rüstkammer zum Arsenal im deutschsprachigen Bereich vom XV. bis XIX. Jahrhundert*. Koblenz 1991 (Teil II – Bildband), Bonn 1992 (Teil I - Textband).

šlechtické rezidence, který sloužil převážně k prezentaci soukromé lovecké sbírky a dalších pozoruhodností.³⁹ Popsal tak vlastně i cestu, kterou se vydala většina privátních (tzn. nezeměpanských) šlechtických zbrojnic v českých zemích po třicetileté válce.

Prameny, sloužící jako podklad pro výklad v této kapitole, výmluvně potvrzují, že domácí šlechta dbala na to, aby zbrojnice na svých sídlech skutečně zřídila. Analýza více jak dvou stovek zámeckých inventářů z let 1550-1750 přesvědčivě poukazuje na existenci zbrojnic v podstatě na všech aristokratických sídlech po sledovanou časovou periodu. Tento názor dále posiluje fakt, že i když se nám pro určitá sídla nedochovaly pro tento účel nejlépe využitelné prameny evidenční povahy (inventáře), je v řadě případů možné nepřímou podchytit existenci zbrojnic z jiných zdrojů. O blíže nelokalizované zbrojnici Karla staršího ze Žerotína, kterou chtěl patrně odkoupit, například mluví Adam mladší z Valdštejna v dopise své sestře a Karlově manželce Kateřině z Valdštejna: „... nyní pak se u mne Váš stařeček [Karel st. ze Žerotína – pozn. V.P.] zastavil, ale znalo se to na pánu, že jest byl neveselaj, nechtěl sem s ním než o tu horníš komoru mluvit, prosím vás, má paní sestro, zeptejte se pána při dobrý příležitosti, abych mohl vědět, chce-li mi ji za to, co jsem pravil nechati, tak abych věděl se čím spraviti, s tím Váš do konce, neb bych já stařečka nerad v ničem urážil.“⁴⁰ Jiný Žerotín, Jan Jetřich, si své pečlivě a draze budované zbrojnice na strážnickém hradě (o níž jinak nemáme zmínek) natolik považoval, že ve svém testamentu z 10. března 1599 jasně určil, co se s ní má dít po jeho smrti, a zejména – a to je v kontextu minulého výkladu zvláště významné – její osud pevně svázal se strážnickou rezidencí: „Strany horníškomory, kteréu na Strážnici mám, tolikéž pánův poručníkův svých zvláště milých za to žádám, poněvadž jest na ni nemalý náklad učiněn a ještě více, pokudž mi Pán Bůh bytu na tomto světě příti ráčí, naložiti úmysl mám, že obzvláště nad ní, aby roztrbována nebyla, ruku svú držeti budú a ji synu mému často jmenovanému dohovají. Pakli by syn můj [Jan Fridrich ze Žerotína – pozn. V.P.], nedočekaje let svých dospělých, umřel, tehdy chci, aby ta věcka hornyškomora, což by toho kolívec se našlo, při statku strážnickém zůstávala; a kdož by pánem strážnickým byl, ten aby ji, však bez umenšování, v držení svém měl a scházeti jí nedal.“⁴¹ Ve smyslu snahy o těsné propojení zbrojnice s konkrétní rezidencí je také signifikantní obvyklá praxe, že šlechtické zbrojnice byly po třicetileté válce v drtivé většině zahrnuty do vznikajících šlechtických fideikomisů.⁴² Třetí příklad se týká hlavní rezidence rodu

³⁹ K tomu též Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 275-276.

⁴⁰ Cit. dle Radka TIBITANZLOVÁ: *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna, v Třebíči a Červené Lhotě (1568 – 1637): edice korespondence*. Diplomová práce FF UK, Praha 2006, s. 49.

⁴¹ František MATĚJEK (ed.): *Moravské zemské desky 1567-1642 III. Kraj Olomoucký*. Praha 1953, s. 334-335.

⁴² „Majoráty však zahrnovaly nejen různá panství, ale i ... cenné předměty, jako byly šperky, nádoby, galerie obrazů, knihovny a archivy, které uchovávaly paměť na několik minulých generací rodu. Jednalo se v podstatě o různé, avšak v jádru rovnocenné formy symbolického kapitálu, které se ... nacházely většinou v hlavní venkovské nebo městské rezidenci a jež pokládal testátor za důležité v neustálém procesu budování a potvrzování přednostní sociální pozice své rodiny.“ Jiří KUBEŠ: *Reprezentační*

(Swéerts-)Šporků v Lysé nad Labem. I zde musela být před polovinou 18. století dobře zásobená zbrojnice, o níž však jsme zpraveni jen z občasných poznámek v kalendářových denících hraběcího hofmistra Tobiáše Seemana.⁴³ Nebyla to zřejmě zbrojnice malá, protože obsahovala i funkční děla, což nebylo tou dobou již rozhodně obvyklé. O potenciálu lyské zbrojnice se zřejmě obecně dobře vědělo, neboť k říjnu 1741 Seeman pečlivě zaznamenal situaci, kdy osobně asistoval zápůjčce osmi děl ze zámecké zbrojnice k obraně ohrožené Prahy.⁴⁴ Jinde zase Seeman poukazuje na zřejmě obvyklou praxi, kdy se oblíbené kusy zbraní, nepochybně loveckých, stěhovaly spolu s dalšími nezbytnostmi (knihy, liturgické předměty) po jednotlivých rezidencích podle aktuálního pobytu panstva.⁴⁵

Existence zbrojnic se navíc neomezovala jen na hlavní rodové rezidence, na něž byly obecně kladené mnohem vyšší reprezentační nároky, ale v řadě podchycených případů byly součástí výbavy i vedlejších rezidencí, které sloužily spíše správním účelům, plnily tranzitní či jinou specifickou funkci a případný osobní pobyt šlechticů na nich se buď vůbec nekonal, nebo byl limitován délkou či ročním obdobím. Je to případ pardubicko-kunětickohorského panství Pernštejnů – jak ještě uvidíme, hlavní rodová rezidence v Pardubicích disponovala před rokem 1560 okázalou a mohutnou zbrojnicí (viz kap. IV. 3), nicméně i na nepříliš vzdáleném a téměř nevyužívaném hradě Kunětická hora byl udržován alespoň minimální zbrojní sklad.⁴⁶ Totéž lze říci o jiném moravském hradě Pernštejnů, o Helfštejně,⁴⁷ nebo o Hluboké za Adama II. z Hradce.⁴⁸ Na dominiu Smiřických roku 1618 disponovaly udržovanou panskou zbrojnicí značné velikosti tři z celkem 10 zámků (Kostelec nad Černými lesy, Náchod, Škvorec), zaznamenaných v inventáři po smrti Albrechta Jana Smiřického.⁴⁹ Ale i po třicetileté válce bychom našli zbrojnice na více objektech jedné vrchnosti. Platí to třeba pro

funkce, s. 150. K institutu fideikomisu nejpodrobněji Valentin URFUS: *Rodinný fideikomís v Čechách*. Sborník historický 9, 1962, s. 192-237.

⁴³ K charakteristice tohoto výjimečného pramene blíže Jiří KUBEŠ – Vítězslav PRCHAL: *Tobiáš Antonín Seeman a jeho kalendářové zápisy z let 1726-1747*. Theatrum historiae 9, v tisku. V současné době připravuje badatelský tým na Univerzitě Pardubice moderní kritickou edici Seemanových záznamů.

⁴⁴ Podrobněji i s příslušnou citací z deníků Vítězslav PRCHAL: *Odtažený glosátor. Slezské války v diariích Tobiáše Antonína Seemana, hofmistra hraběte Swéerts-Sporcka*. In: TÝŽ a kol: *Mezi Martem a Memorií*, s. 88-89.

⁴⁵ Knihovna Národní kulturní památky Hospitalu Kuks, inv. č. 6987. V denním zápisu k 29. 4. 1742 Seeman píše, jak spolu s dalším služebníkem zkontroloval zbraně ve zbrojnici, aby následující den dopoledne „*das gewehr eingepackt, alß dann in der bibliothec alle diplomata ein und andere schriefften, mesß instrumenta und verschiedene werkzeige eingepackt*“ a nechal je odeslat za hrabětem. Dne 10. října téhož roku zase zaznamenává: „*Heüthe abents der außgeber von Prag zuruck kommen, den hungarischen wein, gnädigen herrn kleyder, zin, und gewehr nebst andern sachen mit heraus gebracht...*“.

⁴⁶ NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645; sign. P 100/5/I, kart. č. 1707.

⁴⁷ František HRUBÝ: *Selské a panské inventáře v době předbělohorské II: Inventáře zámecké*. ČČH 33, 1927, s. 284-286.

⁴⁸ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA pánů z Hradce, kart. č. 58, fol. 174-177.

⁴⁹ NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847.

Filipa Josefa Magnise (Račice, Strážnice a Přestavlky 1738),⁵⁰ Františka Josefa Šlika (Jičíněves, Staré Hrady a Veliš 1740)⁵¹ a některé další. Provedená orientační sonda do sídel v držení nižší šlechty navíc potvrdila, byť zatím velmi torzovitě, že soukromé zbrojní zásoby nebyly doménou jen vyšší šlechty – zbrojnice byla detekována např. na Římově Vojířů z Protivce (1599),⁵² Rychnově nad Kněžnou Wettenglů z Neyenperku (1618 a 1623),⁵³ Krnsku Vančurů z Řehnic (1619),⁵⁴ Vojicích Bořků z Dohalic (1684)⁵⁵ či Úlibicích Mladotů ze Solopysk (1709).⁵⁶

Opět však nutno podotknout, že pod slovem „zbrojnice“ se skrývá vnitřně velmi diferencovaný obsah nestejně kvality a složení, kolísající v místě i čase. Na aristokratických rezidencích oné doby bychom našli jak rozsáhlé, pečlivě udržované a doplňované zbrojní sklady výbroje, výstroje a munice typu Zedlerova „arsenálu“, tak několik málo děl, pík a zrezivělých kyrysů, které pouze formálně naplňovaly představu šlechtické „zbrojnice“. Stejně tak existovala sídla vybavená stovkami kusů loveckých pušek špičkové kvality vedle těch, jejichž majitelům stačila jedna zbrojní skříň s několika puškami, tesáky a pistolemi. Také ne každý aristokrat byl ovládán touhou shromažďovat muzeální sbírky zbraní, vojenských trofejí a kuriozit s militární tematikou. Obecně ale lze konstatovat, že žádný šlechtic nerezignoval na potřebu vybavit své sídlo nějakou formou držby zbraní. I proto se na základě uvedeného domnívám, že nebude dále udržitelná ve starší literatuře často tradovaná představa o tom, že šlechtické zbrojnice byly zhusta vyprázdněné, a když už ne, tak jejich vybavení notně ohlodal zub času.

Na tomto místě budiž ještě učiněna poznámka o charakteru, mezích a možnostech užívaných pramenů. Jak už bylo naznačeno, základem, na němž staví tato kapitola, je soubor více než 210 inventářů zámeckých sídel, které vznikly mezi polovinou 16. a polovinou 18. století. Pro lepší přehlednost, ale také z důvodu, aby nebylo nutné v odůvodněných případech dále v textu (většinou potvrzení daného jevu výčtem příkladů) přetěžovat poznámkový aparát odkazy, jsou zpřístupněny formou tabulky s uvedením příslušného uložení pramenů na konci práce (viz Příloha VIII. 1). Vždy však musela být splněna podmínka, že inventáře zároveň zachycují nějakou formu existence zbraní na těchto objektech, v opačném případě nebyly do přehledu zahrnuty. Není mým úmyslem zde podat vyčerpávající přehled dosavadní literatury k

⁵⁰ MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. M 68, kart. č. 128.

⁵¹ NA Praha, FDK, sign. VII E 27 (F18/98), kart. č. 1001.

⁵² Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Inventář jihočeského vládyctví r. 1599*. JSH 1933, s. 116-119.

⁵³ NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124; Josef DOSTÁL: *Inventář svršků na panství rychnovském z doby konfiskací pobělohorských*. Časopis pro dějiny venkova XIII, 1926, s. 208-212.

⁵⁴ NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911.

⁵⁵ TAMTÉŽ, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847

⁵⁶ TAMTÉŽ.

inventářům, spíše bych chtěl upozornit na několik specifík, jež bude třeba mít na paměti při četbě příštích řádků této kapitoly.⁵⁷ Studium hradních a zámeckých inventářů má již poměrně silnou tradici jak v blízkém zahraničí,⁵⁸ tak i v našem prostředí. V rámci ní se našlo místo i na studie, jejichž hlavním cílem je upozornit na existenci zbraní v zámeckých objektech a analyzovat takové sbírky, případně poskytnout edici příslušných pramenů – platí to pro německou,⁵⁹ polskou⁶⁰ a částečně i českou produkci.⁶¹ Domácí zájem o inventáře můžeme

⁵⁷ K problematice studia inventářů šlechtických sídel včetně rozsáhlé citace relevantní literatury a badatelských přístupů se v poslední době vyslovil Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500 – 1740)*. Dizertační práce HÚ FF JCU, České Budějovice 2005, zejm. s. 24-30. Obsáhlý poznámkový aparát také zahrnuje studie Andrea HOLASOVÁ: *Poznámky k problematice studia inventářů raněnovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání společnosti*. *Theatrum Historiae* 2, s. 109-122. Srov. též přehledovou studii Václav BŮŽEK: *Adelige und bürgerliche Nachlaßinventare des 16. und 17. Jahrhunderts in den böhmischen Ländern*. In: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Wien-München 2004, s. 468-476.

⁵⁸ Z nedostatku místa cituji alespoň Kurt ANDERMANN: *Die Inventare der bischöflich speyerischen Burgen und Schlösser von 1464/65*. *Mitteilungen des historischen Vereins der Pfalz* 85, 1987, s. 133-176; pro počátek raného novověku Steffan HOPPE: *Die funktionale und räumliche Struktur des frühen Schloßbaus in Mitteldeutschland*. Köln 1996, zejm. s. 13-18; Christofer HERRMANN: *Burginventare in Süddeutschland und Tirol vom 14. bis zum 17. Jahrhundert*. In: Hermann EHMER (Hg.): *Burgen im Spiegel der historischen Überlieferung*. Sigmaringen 1998, s. 77-104; Helmut HUNDSBICHLER: *Zur Wohnkultur des Adels (1500-1700)*. In: *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700*, Wien 1990, s. 227-249; Aurelia HENÖKL – Sonja STEINDL – Johann OSTERMANN (bearb.): *Residenz I*. Salzburg 1992 (= *Inventare der Salzburger Burgen und Schlösser*, Bd. 4); TITÍŽ (bearb.): *Residenz II*. Salzburg 1992 (= *Inventare der Salzburger Burgen und Schlösser*, Bd. 5). Srov. též Václav BŮŽEK: *Adelige und bürgerliche Nachlaßinventare*, kde je i řada odkazů na další zahraniční literaturu. Z polských prací zejm. Andrzej WYCZAŃSKI: *Szlacheckie inwentarze pośmiertne z XVI w. jako źródło do dziejów kultury materialnej w Polsce*. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 1964, s. 691-699; Lucyna TUREK-KWIATKOWSKA: *Inwentarze zamkowe z XVI i XVII wieku*. In: Eugeniusz CNOTLIWY – Jolanta KOCHANOWSKA (red.): *Zamek książęcy w Szczecinie*. Szczecin 1992, s. 147-173; Andrzej POŚPIECH: *Rzeczy stare w pośmiertnych szlacheckich inwentarzach ruchomości z XVII wieku*. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 1996, s. 377-385 aj.

⁵⁹ Německy psaná historiografie má v tomto směru i díky časopisu *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde* bohatou tradici. Viz alespoň Otmar Baron POTIER: *Aus dem Zeughause der Veste Hohenwerfen*. WK 1903, s. 1241-247; TÝŽ: *Die Waffenkammer des Stiftes Kremsmünster*. WK 1906-1908, s. 9-24, 78-83, 181-183, 215-22 a 235-240; Alfred SITTE: *Die gräflich Schönbornsche Gewehrhammer zu Würzburg zu Anfang des XVIII. Jahrhunderts*. WK 1906-1908, s. 105-109; August NEUHAUS: *Die Harnischkammer des Freiherrn Christoph v. Wolkenstein in Innsbruck*. WK 7, 1915-1917, s. 192-196; TÝŽ: *Das Zeughaus der Fürstpropste von Ellwangen*. WK 7, 1915-1917, s. 139-140; Alexander von REITZENSTEIN: *Die Harnischkammer des Neuburger Schlosses im Jahre 1628*. WK 15, 1973, s. 146-158; TÝŽ: *Die Feuerwaffen in der Rüsthammer von Pfalz-Neuburg 1628 und 1654*. WK 1981, s. 87-100. K našemu prostředí se vztahuje edice liechtenstenské zbrojné komory ve Valticích Gustav WILHELM: *Die Rüsthammer des Fürsten Johann Adam Andreas von Liechtenstein (1662-1712) im Schlosse Feldsberg*. In: *Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Lichtenstein* 1970, s. 421-457. Unikátní pramen, iluminované rukopisy tzv. zbrojních knih císaře Maxmiliána I. rozebral Wendelin BOEHEIM: *Die Zeugbücher Kaisers Maximilian I.* In: *Jahrbuch der Kusthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, Bd. 13, Prag-Wien-Leipzig 1892, s. 94-201, Bd. 15, Prag-Wien-Leipzig 1894, s. 295-391. Ke zbrojné komoře na zámku Detmold, hlavní rezidenci vestfálských hrabat von Lippe, Konrad ULLMANN: *Waffenkammer*. In: Otto GAUL: *Die Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen*. Bd. 48, Teil 1. Stadt Detmold. Münster 1968, s. 305 – 312.

⁶⁰ Srov. např. Mateusz GOLÍŃSKI: *Renesansowa zbrojownia zamkowa na podstawie kolekcji broni książąt Brzesko-Legnických*. In: Krzysztof WACHOWSKI (red.): *Kultura sredniowiecznego Slaska i Czech II*. Zamek. Wrocław 1996, s. 61-66; Mateusz GOLÍŃSKI – Rościsław ŻERELIK: *Inwentarz broni lenna zamkowego w Namysłowie z 1575 r.* Sobótka. Śląski kwartalnik historyczny 1994, s. 95-98; ukázkovou práci s prameny tohoto typu představuje TÍŽ (ed.): *Inwentarze zbrojowni i arsenału księcia legnickiego*

zaznamenat v památkově topografických textech již od konce 19. století, aby posléze začaly zajímat i kulturně historické, regionální a uměleckohistoricky laděné práce, stejně jako badatele z oboru hospodářských a sociálních dějin.⁶² Jen pozvolna se však do hledáčku badatelů začínaly dostávat i prameny 17. a 18. století, byť frekvence jejich dochování po roce 1600 rapidně stoupá.⁶³ S uzavírajícím se 20. stoletím byl význam tohoto typu pramene vyjádřen i tím, že se stal nedílnou páteří součástí kolektivních syntéz, v první řadě dnes již legendárních *Dějin hmotné kultury*.⁶⁴ I v nich však byly zohledněny zejména inventáře předbělohorské. Přesto byly inventáře dlouho využívány jen jako zásobárna dat, nezřídka využívaných ve smyslu „co je psáno, to je dáno“. Na studie, jejichž snahou je také shrnout, charakterizovat, kategorizovat a metodicky uchopit tento specifický pramenný typ, si musela česky psaná historiografie ve větší míře počkat až do 90. let 20. století.⁶⁵

Ludwika IV. z lat 1662-1669. Legnica 1993; Stanisław ŻYCIŃSKI: *Bezdrewcowa broń biała i oznaky władzy wojskowej w inwentarzu skarbcza radziwiłłowskiego w Lubcu z 1633 roku*. In: Archeion 76, Warszawa 1983, s. 103-124; Zygmunt KOSZTYŁA: *Rejestr brońi zamku w Tykocinie z 1656 roku*. SMHW XVII/1, s. 263-269. K panovníckému prostředí Jolanta DANKA – Andrzej NOWAKOWSKI: *Osobiste arsenaly Władysława Jagiełły i Ulryka von Jungingen w świetle współczesnych rachunków*. Kwartalnik historii kultury materialnej 1981, č. 1, s. 21-34. Velká pozornost byla v minulosti polskými historiky věnována vybavení velkých korunních zbrojnic. Viz Antoni HNIŁKO: *Inwentarz cekhauzu kamenickiego z r. 1789*. Przegląd historyczno-wojskowy 5, 1932, s. 104-118; Seweryn SKRZYŃSKI: *Inwentarz cekhauzu warszawskiego z 1784 r.* SMHW VI, 1960, s. 250-276; Tadeusz M. NOWAK: *Inwentarz artylerii Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1676 r.* Zeszyt naukowy Muzeum wojska 1988, s. 107-117. Pro měšťanské prostředí srov. Mateusz GOLIŃSKI – Rościław ŻERELIK: *Inwentarz uzbrojenie miasta Wrocławia z 1547 r.* SMHW XXXIV, 1991, s. 301-311; TÍŽ: *Uzbrojenie mieszczan Kłodzka w świetle spisu z drugiej połowy XVI wieku*. Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia CVI, 1993, s. 11-135.

⁶¹ Z domácích prací zejména Hynek GROSS: *Zásilka zbroje a jiných věcí z Roudnice na Č. Krumlov r. 1590*. ČSPSČ 31, 1919, s. 127-128; pro starší období Martin ČAPSKÝ: *Zbraně a zbroj v inventářích komend českomoravské bailie řádu německých rytířů*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 2007, s. 59-66. Pro měšťanské kruhy Jiří PEŠEK: *Pražské měšťanské zbrojnice v letech 1584-1620*. In: Documenta Pragensia VI/1, 1986, s. 132-146.

⁶² Jmenujme především průkopnické práce August SEDLÁČEK: *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*. Praha 1882-1927, František HRUBÝ: *Selské a panské inventáře* a dvě soupisové řady kolektivu autorů *Soupis památek uměleckých a historických v království Českém* (51 svazků vycházelo od r. 1897, řada však zůstala nedokončena) a *Vlastivěda moravská*. Brno 1900-1948. Podrobněji i s uvedením řady dalších dílčích studií např. Andrea HOLASOVÁ: *Poznámky k problematice studia inventářů*, s. 110-111, zejm. pozn. 5, 9 a 10.

⁶³ Vývoj přístupu k inventářům shrnuje Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 5-7.

⁶⁴ Josef PETRÁŇ a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1995, zvláště s. 222-275.

⁶⁵ S čestnou výjimkou František HRUBÝ: *Selské a panské inventáře*, jde primárně o následující práce: Jiří PEŠEK: *Pozůstalostní inventáře jako pramen pro poznání kultury každodenního života*. In: Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době (= Opera historica 1). České Budějovice 1991, s. 30-42; Michaela NEUDERTOVÁ: *„Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...“ (Příspěvek ke studiu inventářů pozdní renesančních rezidencí v severozápadních Čechách)*. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku* (= Opera historica 7). České Budějovice 1999, s. 163-199; Andrea HOLASOVÁ: *Poznámky k problematice studia inventářů*; Martin PLEVA: *Hmotná kultura moravské barokní šlechty ve světle pozůstalostních inventářů*. Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales 85, 2000, s. 131-155; se záběrem za polovinu 17. století Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 24-30; pro starší dobu Robert ŠIMŮNEK: *Hradní inventář jako typ*

Inventáře sídel jsou pro svou primárně evidenční povahu bohatým a v zásadě i spolehlivým zdrojem informací k celé řadě odvětví. Jejich výpovědní hodnota je v první řadě využitelná při studiu hmotné kultury a vnitřní topografie aristokratických rezidencí. Mohou však také mnohé napovědět o životním stylu, zálibách, uměleckých preferencích a kulturním zázemí konkrétního šlechtice, o životním cyklu majitele sídla a jeho rodiny, významně nápomocny jsou také v bádání o každodennosti, o hospodářském chodu šlechticova zázemí a celého dominia, o rozložení, struktuře a funkci rezidenční sítě v případě těch zámožnějších osob, o jejich finančních a majetkových možnostech, či o administrativní praxi, správní rutině a právních zvyklostech dané doby.⁶⁶ V neposlední řadě také mohou, jak se pokusím ukázat, významně přispět k rekonstrukci a interpretaci reprezentačních strategií aristokratických elit. Vždy je však třeba mít na paměti několik faktorů, které ovlivňovaly podobu, účel a tím také i využitelnost tohoto typu pramene. Ačkoliv k tomu inventáře svým výčtovým charakterem svádí, bylo by chybou podléhat lákavému dojmu, že spolehlivě odrážejí vybavu rezidence, přesněji řečeno propadnout pocitu, že co není v inventáři, zákonitě se ani nemohlo na daném sídle v danou dobu nacházet. Nezřídka se stávalo, že soupisy zachycovaly jen část mobiliáře. Klíčovou roli proto vždy hrají okolnosti a důvod vzniku toho kterého pramene. Platí to zejména pro dobu předbělohorskou, kdy inventáře zpravidla vznikaly z iniciativy majitele sídla, obezřetnost je ale namístě i po vydání Obnoveného zřízení zemského, které jasně právně specifikovalo, kdy, kým a za jakých okolností je třeba inventáře vyhotovit.⁶⁷ Zatímco po roce 1627, respektive 1628, inventáře povinně vznikaly jako integrální součást každého pozůstalostního zřízení, v předchozí době byly důvody vzniku mnohem vágnější, ale také pestřejší. Ani po vydání Obnoveného zřízení však neplatí, že by inventáře vznikaly jen při úmrtí majitele. Potřeba soupisu majetku byla často motivována změnou příslušného úředníka, který měl sídlo nebo jeho specifickou část,⁶⁸ například zbrojníci, na starosti (purkrabí, hejtman, domovník, lesmistr, „*zeugwart*“), důvodem vzniku inventáře mohla být konfiskace, nařízená sekvestrace dluhy přetíženého majetku, rozprodej části hmotného vybavení v důsledku bankrotu a vyplacení části věřitelů (Pardubice 1560, pražský Černínský palác 1733), prodej panství, nutnost vyplatit věno nebo jen pouhá potřeba majitele sídla sepsat veškerý svůj majetek. Potom nepřekvapí, že inventáře vzniklé jako podklad k prodeji panství zahrnují jen tu

písemnosti a možnosti jeho badatelského využití (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470). Husitský Tábor 13, 2002, s. 229-253.

⁶⁶ Podrobněji i s příklady z literatury Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 30-31. Srov. též Andrea HOLASOVÁ: *Poznámky k problematice studia inventářů*, s. 113-118.

⁶⁷ K obvyklé praxi, kodifikované Obnoveným zřízením zemským, Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 27-28. Inventáře zpravidla vznikaly po smrti majitele sídla za přítomnosti hejtmána příslušného kraje a dalšího úředníka samosprávy, přičemž soupis vyhotovoval, a také spolu se zbývajícími dvěma členy komise ručil za správnost, komorník zemských desek (na Moravě úředník královského tribunálu).

⁶⁸ Srov. TAMTÉŽ, s. 25.

část vybavení sídla, jež byla součástí transakce, vdovské inventáře zase jen osobní majetek manželky zemřelého, při dělení majetku mezi pozůstalé zachycovaly příslušné prameny jen konkrétní část dědického podílu apod. Mohlo se také stát, že do některých částí rezidence nebyly osoby pořizující inventář z různých důvodů vpuštěny, někdy zase inventující osoby zajímaly jen cennosti vhodné k prodeji atd. Rovněž je třeba diverzifikovat, zda šlo o inventáře fideikomisu, nebo alodního majetku. Vztaheno ke konkrétní problematice této práce, nikoliv pokaždé, když příslušný inventář neeviduje zbraně, to automaticky znamená, že na objektu nebyly, nebo že jsou zachyceny v celé své šíři. Seznam pardubické zbrojnice z roku 1566 například podchytil jen tu část, která byla určena k rozprodeji.⁶⁹ Fideikomisní inventář colloredské hlavní rezidence v Opočně z roku 1694 zase zbrojnici vůbec nezná,⁷⁰ přitom opočenská zbrojnice rozhodně patřila k těm významnějším, oproti převládajícím zvyklostem však byla alodní. Díky tomu se mezi prameny vzniklými v souvislosti se smrtí hraběte Jeronýma Colloredo-Wallsee († 1726) nachází rozměrný, několikrát složený arch papíru, na němž je až na úroveň jednotlivých zbraní rozepsáno dělení rodové zbrojnice mezi čtyři syny zesnulého velmože.⁷¹ Totéž platí i o kolovratském Rychnově nad Kněžnou – rozsáhlou loveckou zbrojnici zachycuje v roce 1753 pouze inventář alodu, nikoliv fideikomisu.⁷² Pozůstalostní inventář hraběte Karla Ludvíka Raduita de Souches zase obsahuje jen nejintimnější osobní majetek, který měl tento válečník a císařský polní podmaršál bezprostředně při sobě, když v srpnu roku 1691 zemřel na následky zranění z bitvy u Slankamen v polním táboře u Petrovaradína týden poté.⁷³ A takto bychom mohli ve výčtu příkladů pokračovat dále.

Nyní, když jsme si představili základní charakteristiku užívaných pramenů a některá stěžejní specifika, k nimž je nutno přihlížet při práci s nimi, můžeme postoupit dále. Již víme, co znamenala tzv. vojenská revoluce, jak hluboce ovlivnila tvář raně novověkého válečnictví a jak zásadním způsobem poznamenala jednak reálnou účast aristokracie jako celku na válečných konfliktech, jednak podobu této účasti. Zároveň však platí, že si aristokracie už z podstaty, která ji společensky definovala, nemohla dovolit rezignovat na neustálé znovuvytváření, udržování a aktualizování obrazu sebe sama jako té entity, která bojuje. Tak, jak se měnila realita válečných plánů, měnil se i kontext symbolického zacházení se zbraní a reprezentační strategie, které šlechta volila k dosažení svých cílů. Jedním z prostředků, jak dosáhnout očekávaného efektu, tedy udržení zažité představy šlechtice jako válečníka, byly

⁶⁹ NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 51-58. Podrobněji na příslušném místě dále v textu.

⁷⁰ NA Praha, FDK, sign. VII E 21, kart. č. 938.

⁷¹ SOA Zámorsk, VS Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno.

⁷² NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124.

⁷³ MZA Brno, G 155 RA Ugartů, inv. č. 718, kart. č. 34.

zbrojnice na zámeckých sídlech. Nyní mne bude zajímat, jakým způsobem se proměňovalo složení privátních zbrojnic, nakládání s nimi ze strany majitelů, jakým způsobem šlechta komunikovala prostřednictvím svých arzenálů s okolím a jak přizpůsobovala jejich podobu svým aktuálním cílům a potřebám reprezentace. Není to otázka planá. Zbrojnice – ostatně tak jako téměř vše na rezidenčním sídle, byly podrobovány zkoumavým zrakům návštěv, ba co více, s touto eventualitou se vždy počítalo.

IV. 2 Šlechtické zbrojnice raného novověku indikátorem změn ve vojenských aktivitách aristokracie aneb na cestě od válečných zásob k reprezentaci

Korpusy zbraní, zbroje a dalších militarií na sídlech vyšší šlechty představují mimořádně vhodnou materií, která citlivě reagovala na celou řadu vnitřních změn. V jejich dynamických proměnách v průběhu raného novověku se odráží jak překotný vývoj nového stylu vedení válečných operací a z toho vyrůstající kvalitativně jiný přístup k vojenství ze strany aristokracie, tak různé preference konkrétních jednotlivců, více či méně nadšeně budujících své soukromé arzenály, a v neposlední řadě také důraz na reprezentační potenciál takových zbrojních skladů, zvyšující se úměrně tomu, jak se měnil skutečný zájem o vojenské uplatnění šlechty, ale také možnosti a důvody k tomu, proč tak činit. Dříve, než si představíme některé typově charakteristické zástupce šlechtických zbrojnic v průběhu sledovaného období, pokusíme se nyní nastínit obecné vývojové rysy proměn jak samotných šlechtických zbrojnic, tak jejich místa v rámci sídelní struktury i myšlenkového světa raně novověké aristokracie.⁷⁴

Prapůvodní význam zbrojnic spočíval především v rovině militární jako živý funkční sklad zbraní. Ještě smysl vrcholně středověkých hradních zbrojnic tkvěl v ryze vojenské úrovni jejich existence.⁷⁵ Nároky na uskladnění materiálu nebyly nikterak velké, hlavně aby byly v suchu a příliš nepřekážely každodennímu provozu na objektu. Nejčastěji byly využívány různé sklepy či prostory v hospodářských částech rezidencí, přičemž nebylo výjimkou, že zbraně nebyly koncentrovány na jednom místě, ale spíše tam, kde bylo zrovna místo. Takový obraz poskytují inventáře po celé 15. století nejen v českých zemích,⁷⁶ ale například také tyrolských hradů nebo biskupských sídel ve Falcí z let 1464–1465.⁷⁷ Ale ještě roku 1552 na moravském Helfštejně byly zbraně skladovány v podobném duchu.⁷⁸ Často takové inventáře středověkých hradních pevností inventují zbraně na prvním místě jako nejdůležitější součást

⁷⁴ V následujícím výkladu částečně využívám svých dvou starších studií, které doplňuji o nové poznatky. Viz Vítězslav PRCHAL: *Mezi vojenskou funkcí a symbolem. Militární atributy sídel nobility raného novověku*. In: Martin ELBEL - Radmila PAVLÍČKOVÁ (edd.): *Miscellanea ze semináře starších dějin*. Olomouc 2005, s. 121 – 147; TÝŽ: *Privátní zbrojnice a aristokratická sídla v českých zemích (1500-1750)*. In: *Sborník* 6, 2008, s. 141-148. Obecně Hartwig NEUMANN: *Das Zeughaus I*, s. 13-25, 39-47 aj.

⁷⁵ Konkrétní příklad poskytuje Hermann EHMER: *Schadesinventare fränkischer Burgen aus der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts (Schweinberg 1437, Bartenstein 1443)*. In: TÝŽ (Hg.): *Burgen im Spiegel der historischen Überlieferung*. Sigmaringen 1998, s. 105-122.

⁷⁶ Hynek GROSS: *Z archivu krumlovského. Inventář hradu Helfenburku r. 1452*. ČSPSČ 12, 1904, s. 159-160.

⁷⁷ Oswald von ZINGERLE (Hg.): *Mittelalterliche Inventare von Tirol und Vorarlberg*. Innsbruck 1909; Kurt ANDERMANN: *Die Inventare der bischöflich speyerischen Burgen*. Ještě však v inventáři vartenberského Hrubého Rohozce z roku 1593 pozorujeme zbrojnici na prvním místě soupisu. Viz NA Praha, FDK, sign. VII E 36 (F 6/98), kart. č. 1079.

⁷⁸ František HRUBÝ: *Selské a panské inventáře II*, s. 284–287.

vybavení.⁷⁹ Je to vcelku pochopitelné, v době, kdy šlechtické sídlo bylo především opěrným bodem, kdy o výsostné vojenské roli obrněného aristokrata na koni, bez něhož se žádná válka nemůže obejít, nikdo nepochyboval, v době, kdy nejen Čechy a Morava byly místem téměř permanentního neklidu, lokálních záští, loupežných výprav urozených i neurozených, drobných i větších šarvátek mezi šlechtici navzájem, ale také regulérních válek a ozbrojeného nepřátelství politických frakcí uvnitř jednoho státu. Různorodé formy konfliktů, v nichž často přišla ke slovu zbraň, byly zkrátka zcela běžnou součástí každodenního koloritu. Situace se sice postupem času uklidňovala a s přicházejícím 16. stoletím české země zažívaly poměrně dlouhé období relativní domácí stability a míru (odhlédneme-li pro tuto chvíli od vzrůstajícího zapojení do protiturecké obrany v Uhrách, zejména po roce 1526 a od první protihabsburské revolty v Čechách 1546-1547), přesto si šlechtické zbrojnice stále udržely vysokou míru praktického upotřebení.

Vojenská funkce zbrojnice byla samozřejmě jednou ze základních pohnutek, které podmiňovaly její vznik.⁸⁰ Pevné zakotvení arzenálů ve vojensko-politické rovině soudobého společenského uspořádání určovaly především dva základní faktory: Potřeba eventuální obrany vlastních sídel a povinnost podílet se na obraně země jako celku. I nadále je třeba, aby hradní nebo stále častěji zámecké sídlo aristokrata disponovalo určitým počtem zbraní, které by v případě nenadálého ohrožení mohlo využít k vyzbrojení úředníků, pacholků a dalších obyvatel k obraně, ať už se strany hypotetické nepřátelské jednotky nebo reálněji ze strany vlastních rebelujících poddaných.⁸¹ Kdybychom však zbrojnicím přiznali jen tento lokální

⁷⁹ Např. purkrabský inventář Helfenburku z roku 1452 začíná zbraněmi, uloženými v mučírně. Viz Hynek GROSS: *Z archivu krumlovského*, s. 160. Podobně v Tyrolích Oswald von ZINGERLE (Hg.): *Mittelalterliche Inventare*; Srov. též Robert ŠIMŮNEK: *Hradní inventář*, s. 232 a 237-241.

⁸⁰ Hartwig NEUMANN: *Das Zeughaus I*, s. 31-37, 48-52.

⁸¹ Známý je v tomto případě osud Václava Vchynského z Vchynic, kterého nespokojený dělný lid s podporou měšťanů rezidenčního města v létě roku 1620 dokonce na několik dní oblehl na chlumecké rezidenci. Incident však vyvolal Vchynský sám, když přišel do protestantského kostela, kde byli shromážděni poddaní, „a učiniv na ně outok se služebníky svými, netoliko mnohé z nich spolu s knězem kyjmi zbiti dal, ale i do 40 osob poraněných v témž kostele zanechav, odešel.“ Jakmile se to rozneslo, přitáhl do města rozlícený dav prý až 3000 sedláků a Vchynský „před zuřivostí jejich na zámek chlumecký utéci a tam se zavřítí musil.“ Oboustranně vyhrocenou situaci, kdy Vchynský hrozil, že „cokoli má sedláků na hradě, že vsecky bez milosti co psy zvěšeti poručí“, a obláhatelé se na oplátku nechali slyšet, že „beze všeho osoby jeho ušetření jej na drobné kusy rozsekají a psům i sviněm k sežrání vydají“, nakonec musel vyřešit král vysláním komisařů k urovnání sporu. I s nimi však tvrdohlavý Václav odmítl komunikovat a do zámku je pustil až tehdy, když vytáhli do palebných postavení několik obláhatelů děl. Vlastní celkem dobře zásobenou zbrojnicí včetně čtyř děl umístěných na obranných valech kolem rezidence, o níž bude ještě řeč, se však tehdy Vchynský nakonec neodvážil použít ani proti sedlákům, ani proti komisařům. Citace pocházejí z díla Pavel SKÁLA ze Zhoře: *Historie česká. Od defedestrace k Bílé hoře*. Ed. Josef JANÁČEK. Praha 1984, s. 277-278. K dalším případům lokálních poddanských revolt z pozdějších let např. Jaroslav ČECHURA: *Černínové versus Kysibělští*. Praha 2003; Zdeněk DOUBRAVSKÝ: *Veliké, všetečné a v Markrabství moravském neslýchané předsevzetí... O nepřátelství města Šumperka vůči Janu Odkolkovi a vzpouře jeho temenických poddaných*. Severní Morava 96, 2010, s. 3-17; Jiří DUFKA: *Vzpouře čeledi na Malé Haně počátkem 18. století*. In: Celostátní studentská vědecká konference. Historie 2003. Pardubice 2004, s. 119-148.

funkční význam, nebezpečně bychom redukovali další důležitou roli, kterou v realitě předbělohorského království plnily.

Druhou stranu jedné mince totiž představuje role arzenálu jako centrálního skladu, schopného zajistit dostatečný počet „polní“ zbroje, která by, kdybychom zbrojnici přisoudili jen místní obrannou roli, nenašla své plné uplatnění. V tehdejšímu systému obrany státu a organizace vojenské branné moci však tvořila šlechtická zbrojnice důležitý článek tohoto řetězce jako depot zbraní pro výzbroj určených kontingentů vojska – zemské hotovosti. Když ponecháme stranou otázku reálné kvality a bojeschopnosti takového druhu armády a zůstaneme při konstatování faktu jeho existence, do vnitřní skladby rezidenční zbrojnice se díky takovému systému promítalo několik požadavků. Z nich patrně nejdůležitější je požadavek dostatečného počtu výzbroje a výstroje, na druhém místě pak obstarání takového druhu, který byl v závislosti na převládající vojenské taktice vedení válečných operací obecně nejvhodnější a nejpoužívanější. Obratem je však nutno podotknout, že se nejednalo o podmínky, ale spíše o předpoklady, které nebyly zdaleka vždy beze zbytku splněny. Do hry vstupují také ryze subjektivní faktory – osobní zainteresovanost šlechtice na válečných operacích, obeznámenost s nejnovějšími trendy vedení boje, chuť či nechť investovat do pořízení a udržování zbraní a zbroje a v neposlední řadě také dostupnost těch kterých typů výzbroje na trhu. Přesto zde stojíme před důvodem, proč jádro v zásadě všech předbělohorských aristokratických zbrojnic tvořily dlouhé dřevcové zbraně pro pěší, ručnice, poboční zbraně a zejména pak množství „předních a zadních plechů“, přileb a dalších částí ochrany těla pěších i jízdních bojovníků. Výstroj pěchoty pak většinou převládala nad jízdní, ostatně stejně jako ve skladbě tehdejších vojsk.⁸² Ze stejného důvodu také obsahovaly předměty, které byly využitelné právě jen při tažení mimo hranice dominia, jako byly polní stany pro ubytování mužů i koní, jídelní a kuchyňské plachty, stoly, skládací židle, polní lůžka, velké vaky na vodu, kotle k polní kuchyni, cedníky, talíře, dřevěné misky, louče, kolesny pod lafety k transportu děl apod. (Pardubice 1560, Bečov 1578, Kost 1604, Třeboň 1615, směřické statky 1618⁸³ apod.). Vedle řady anonymních zbrojí pro pěší a jízdní vojsko však také zbrojnice uchovávaly osobní náročněji provedené zbroje majitelů panství, jež byly určeny k nošení právě při příležitosti svolání zemské hotovosti do pole – explicitně to máme doloženo například

⁸² K podobě a vyzbrojení soudobých jednotek nejlépe Miroslav MUDRA: *Materiálně technické vybavení vojsk českých zemí v 16. století*. HaV 1970, s. 49-73; srov. též *Vojenské dějiny Československa II*, s. 24-26, 56-59, 72-82 a 153-165.

⁸³ V Kostelci nad Černými Lesy byla vedle kuchyňského stanu a 3 ubytovacích stanů, stolů, židliček, heverů k vozům a dalších věcí uskladněna také vojenská cestovní „truhla vysoká se čtyřmi cejnovými flašemi na vosla“, náhodská rystkomora v téže době zase mj. dipsonovala velkým měděným kotlem a dvěma měděnými hrnci k polní kuchyni. NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F7/98), kart. č. 847.

opět na kostelecké zbrojnici Albrechta Jana Smiřického,⁸⁴ nebo na Kosti roku 1604, kde byly v rystkomoře na prvním místě inventovány dvě „*zbroje starýho pána Kryštofa z Lobkovic se všemi potřebami*“ a rovněž dvě „*zbroje černý nebožtíka pána se všemi potřebami*“.⁸⁵ Na výkladem zatím trochu opomíjenou reprezentační rovinu takovýchto na první pohled ryze vojenských skladů zase ukazuje dobově obvyklá praxe, díky níž byly honosné osobní zbroje určené k turnajům a jiným společenským slavnostem, podobně jako drahá koňská sedla s postroji či bohatě zdobené palné zbraně aristokratů, skladovány přímo uprostřed rutinně provedeného vojenského materiálu (Pardubice 1560, Bílina 1592, Hrubý Rohozec 1593, Litomyšl 1608 aj.).

Uvedenému hrubému typologickému rozčlenění předbělohorských zbrojnic na palné zbraně, chladné a dřevcové zbraně a tělesnou zbroj odpovídalo i dobové označení prostor ke skladování militarií. S moderním označením „zbrojnice“ se v tehdejších pramenech nesetkáme, zato se hojně používaly v zásadě tři termíny, odvozené z němčiny – harniškomora (*harnischkammer*), rystkomora (*riestkammer*) a zejghaus (*zeughaus*). I při vědomí značné rozkolísanosti dobové terminologie se přesto zdá, že jakýsi systém existoval, i když ne vždy beze zbytku naplňovaný. Pojmem „zejghaus“ se zpravidla označoval prostor, v němž byla uskladněna artilerie s příslušenstvím, „rystkomora“ znamenala místnosti pro uložení ručních palných zbraní, pík, halaparten a dalších předmětů, zatímco v „harniškomoře“ převládala ochranná zbroj. Takové rozčlenění naznačuje i fakt, že s prvními dvěma termíny se pravidelně setkáváme i po třicetileté válce, „harniškomora/harnischkammer“ v té době spolu s postupným utlumením ochranných zbrojí v portfoliu zámeckých zbrojnic z terminologické výbavy mizí.⁸⁶

Právě třicetiletá válka se zdá být velmi důležitým obdobím, kdy se vývoj aristokratických zbrojnic láme a nastává nová, kvalitativně odlišná fáze. Zejména vlivem vnějších okolností jen málokteré těleso starých zbrojnic neklidnou dobu přečkalo, a když, tak ve značně torzálním stavu.⁸⁷ Je to pochopitelné, neboť v čase přímého válečného ohrožení Čech a Moravy sloužily jako vítaný zdroj zbraní nejen pro obranu sídla a jeho okolí, ale díky permanentnímu nedostatku výrobních kapacit jistě také pro polní armády, ať už císařské na zimních kvartýrech a při letních přesunech, nebo nepřátelské při průtazích, drancování a okupaci. Rovněž častější

⁸⁴ Je inventována pod položkou „*Zbroj pro J. M. Pána*“. TAMTÉŽ.

⁸⁵ NA Praha, FDK, sign. VII E 22, kart. č. 946.

⁸⁶ Na rožmberském příkladě formuloval tezi o disparitnosti zbrojnic (zejgahus) a rystkomor Aleš STEJSKAL: *Rožmberská a švamberská kunstkamora na počátku 17. století a její inventář*. Archivum Trebonense 9, 2001, s. 66-85, zde pozn. 11 na s. 80-81. Studium terminologie dalších inventářů pro českomoravský prostor poukazuje na obecnější platnost tohoto jevu. Nepotvrzuje se tedy spíše nesouhlasný názor, který vyslovil Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, pozn. 1011 na s. 273.

⁸⁷ Srov. Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 276, který naopak tvrdí, že „v šlechtických sídlech v Čechách a na Moravě zůstávalo po třicetileté válce stále mnoho zbraní“. Inventáře zbrojnic po roce 1650 však tento názor většinově spíše vyvracejí.

změny majitelů v důsledku konfiskací přispěly k přerušení tradice kontinuity rodové držby a tím i k případné významnější snaze o znovudoplnění prázdných arzenálů, kdyby k tomu náhodou byly k dispozici finanční a řemeslné prostředky. Inventáře vzniklé po roce 1650 proto prozrazují pozvolnou, ale jasně patrnou změnu ve skladbě „nového typu“ zbrojnic, které se začaly ve většině případů budovat od základů znovu, ale již s jinými nároky na funkci.

Systém zemských hotovostí, který kdysi fungoval jako přirozené pojítko mezi civilním životem šlechty a povinnou účastí na vojenských kampaních se jako zcela neefektivní přestal využívat už začátkem 17. století,⁸⁸ aristokraty již tedy nic nenutilo k tomu, aby své zbrojnice obohacovali o zcela praktické vojenské potřeby, bez kterých se žádné polní tažení neobešlo a které tvořily základní osu původních rýstkomor – jednoduché, ve velkém vyráběné ručnice, halapartny, píky, kuše, meče, helmy a pancíře. Vojenská kariéra v armádách barokní éry se stala mnohem více individualizovanou záležitostí, jakkoliv si nemusíme o osobním nasazení předbělohorské nobility v polních taženích zemské hotovosti činit přehnané iluze. V nově pojaté vojenské vědě, stále složitější ve vzdělanostních nárocích kladených na velitele masových armád, které jako jediný dokázal alespoň nějak řídit byrokratický aparát státu, se i soukromé vojenské jednotky více a více podřizovaly „centrálnímu plánování“ a hierarchizovanému vedení státních válečných úřadů, disponujících určitou formou materiálních i finančních zdrojů zcela nezbytných pro vedení válečných operací, jež ovšem naprosto převyšovaly možnosti jakéhokoliv jednotlivce. A byl to také již pouze stát, který byl schopen zajistit adekvátní obranu území pomocí soustavy velkých strategických pevností (u nás například Brno, Olomouc, Praha, Cheb, Hradec Králové, později Josefov a Terezín), takže i v této rovině dřívejší důležitá obranná funkce soukromých rezidencí pozbývala smyslu. Neznamená to však, jak ještě uvidíme, že by utilitární vojensky pojaté zbrojnice ze zdí zámeckých sídel zcela vymizely, jistě ale již nebyly převažující formou držby zbraní. Nacházely se vlastně jen v rezidencích těch velmožů, jejichž exkluzivní sociální statut předpokládal možnost vydržovat si soukromou armádu (olomoucký biskup coby říšský kníže), nebo těch vysoce postavených rodů, které byly zainteresovány na císařské válečné mašinerii a k jejichž společenské reprezentaci tradičně patřila držba pluků nesoucích rodové jméno (Eggenbergové, Schwarzenbergové, Lobkovicové aj.). V drtivé většině ostatních případů byly staré vojenské zbrojnice spíše jen poněkud zpustlými rezidui bývalých zásob (Tovačov 1655, Úsov, 1712, Šternberk a Břeclav 1713, Moravská Třebová 1732, Teplice 1752), neboť k případné obraně sídla proti nenadálým nájezdům lehkých jednotek, například z uherského pohraničí, nebo proti houfům vzbouřených poddaných bohatě postačovalo několik tupláků a maximálně pár

⁸⁸ Petr MAŤA: *Svět české aristokracie*, s. 452.

desítek mušket s municí. Obojí také potkáváme v řadě zámeckých rystkomor ještě hluboko do 18. století.

Jakousi pomyslnou symbolickou spojnicí aristokratických zbrojnic před a po roce 1650 tak zůstává zejména dělostřelectvo, a ani to nebylo přítomno zdaleka všude. Volba to byla vlastně logická, neboť již od počátku masivního vstupu této zbraně na evropskou válečnou scénu bylo dělo vnímáno jako nejprestižnější složka privátních zbrojnic, jak ještě blíže uvidíme na pardubickém příkladu. Právě díky výraznému uplatnění na bitevním poli mělo dělo z hlediska tehdejší mentality srovnatelnou cenu v rovině symbolické. Drahý, značně hlučný, efektní, ale také efektivní válečný nástroj byl výtečným symbolickým komunikátorem, který zhmotňoval militární podstatu šlechticova bytí, poukazoval na moderní podstatu jeho arzenálu a vyjadřoval úderný potenciál jeho výzbrojních možností. I proto byly dělové hlavně často nákladně zdobené figurálními motivy, erby a nápisovými páskami, byla jim dávána jména, zkrátka vystupovaly téměř jako „osobnosti“. Výtečným raným dokladem této praxe jsou iluminované kodexy tzv. „*zeugbücher*“, tedy rukopisné inventáře císařských zbrojnic Maxmiliána I. z počátku 16. století (OBR. 2),⁸⁹ nebo ještě zachovaná děla z majetku Wittelsbachů, dnes uložená v bavorském vojenském muzeu v Ingolstadtu (OBR. 3 – 4).⁹⁰

Po vzoru velkých vladařských zbrojnic se i v aristokratickém prostředí dbalo na umělecké ztvárnění hlavní, které se při odlévání zdobily nejrůznějšími plastikami, figurálními a rostlinnými ornamenty a erby vlastníka. V krumlovské rezidenční zbrojnici Rožmberků bychom díky tomu našli roku 1597 tuplkartoun jménem „Lev“ (ulit 1516), jenž nesl verše hlásající do světa „varování“ o nezměrných válečnických možnostech svého pána: „*Lew mi gmeno a moc z dana/ Služebnyk gsem welikyho pana/ Gebo gmeno pan Ladzslaw z Sternberka/ Gemuz mne slil Pegnitzer z Nornberka/ Hlasu gsem brozneho a skoku spiessneho/ Kdyz v milosti borzym tu ya miesta zamky borzym.*“⁹¹ Podobné příklady, byť třeba ne tak poeticky košaté, bychom našli

⁸⁹ Österreichische Nationalbibliothek Wien, Handschriftensammlung, codex sign. 10.815, codex sign. 10.816, codex sign. 10.824. Poslední maxmiliánský zbrojní kodex je dnes uložen v Bayerische Staatsbibliothek München, Handschriftenabteilung, sign. Cod. icon. 222. Srov. Wendelin BOEHEIM: *Die Zeugbücher Kaisers Maximilian*. Vznik zbrojních knih, na kterých se podíleli přední umělci dvorského okruhu (Jörg Kolderer a další) může být chápán z několika úhlů pohledu: Jako svého druhu dokumentární kronika i jako učební pomůcka vojenské terminologie, zároveň díky svému nákladnému provedení a nádherné, výpravné iluminaci podporují prestiž a umělecký vkus panovníka coby objednavatele a pro budoucí pokolení tak působí jako zachování „dobré paměti“ na císaře. Detailní zachycení jednotlivých děl a vůbec stavu arzenálu jako celku nás však nenechává na pochybách, že šlo o součást císařské reprezentační strategie, která vizuálně zachycuje reálnou vojenskou sílu císařského majestátu.

⁹⁰ Erwin SCHALKHAUßER: *Bronzegeschütze des 16. Jahrhunderts im Bayerischen Armeemuseum*. WK 19, 1977, s. 1–24. Mnohá děla, patřící urozeným osobám té doby, jež se dodnes zachovala ve sbírkách evropských muzeí, jsou jako prvořadý doklad hmotné kultury předmětem dalšího studia. Např. pro polské prostředí Maria GRODZICKA: *Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich*. SMHW VI, 1960, s. 358–414.

⁹¹ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e.

v domácím prostředí i jinde. Vartenberský Hrubý Rohozec roku 1593 skrýval pozoruhodnou sbírku 22 vesmš meděných děl, jejichž erbovní značení skýtá zajímavou galerii příbuzenských svazků a paměti na předchozí držitele panství. Po obou stranách místnosti zvané „střelnice“ stál dělostřelecký park s heraldickými motivy Vartenberků, Kolovratů, Krajířů a pánů ze Šelnberka.⁹²

Není proto divu, že tam, kde lafetovaná dělostřelba větších kalibrů přežila těžké válečné časy, se nelikvidovala, naopak k ní bylo přistupováno vesmš pietním způsobem, podtrhujícím dlouhotrvající vojenskou moc a hrdinské skutky šlechtických mužů na poli cti a slávy, demonstraci kontinuity držby sídla i jakousi intergenerační, mezirodovou solidaritu a úctu v rámci aristokratické pospolitosti. I když i zde jsou patrné rozdíly v rámci jednotlivých panství. Tak zatímco na trauttmansdorfském Jičíně jsme roku 1714 pouze informováni, že v jedné ze dvou zbrojnic, mimochodem právě dosti vojensky pojatých, byly „*naproti ballhausu*“ i tři děla,⁹³ na Bítově Jankovských z Vlašimi roku 1737 byla sbírka 11 velkých děl instalována mimo vlastní zbrojnici v zámecké jízdně, zřejmě aby byla lépe na očích.⁹⁴ Bezpochyby nejpozoruhodnější muzeální sbírka 16 starodávných děl však krásila zbrojnici hraběte Františka Antonína Collalta na Veverí v roce 1697, kterou Collaltové zdědili po předchozích majitelích z rodu Teuffenbachů, jak dokládají erby na hlavních. Její počátek spadá do první poloviny 16. století a nacházely se v ní i obzvlášť zajímavé kusy, darované předními osobnostmi oné doby, například arcivévodou Karlem či salzburským arcibiskupem, jedno z nich navíc pochází z dílny znamenité dělolijecké rodiny Löfflerů.⁹⁵

⁹² je rovněž signifikantní, že dělostřelba spolu se zbrojnicí byla inventována hned na samém počátku soupisu, před obytnými pokoji pána domu a dalšími místnostmi: „*Při zámku Rohozci, kde střelba složená jest, našlo se od kusů střelby. Nejprve, jakž do té střelnice vejde, po levé straně. Dva kusy meděný na kolách s erbem pánů z Kolovrat. Dva kusy meděný s erbem pánů Krajířů. Dva kusy meděný menší bez erbu. Jeden kus největší meděný se dvěma erby, jedním pánů Krajířů a druhým pánů Šelenberka. Dva kusy menší železný bez erbů. Jeden kus mosazný rozražený menší se dvěma erby, jedním pánův Krajířů a druhým pánů z Šelenberka, všeckny na kolách. Summa kusů po jedné straně 10. Z druhé strany v též střelnici od střelby čtyry kusy železný bez erbů. Jeden kus meděný malý s erbem pana Adama z Vartenberka. Jeden kus meděný s erbem pana z Kolovrat. Tři kusy meděný se dvěma erby, jedním pánů Krajířů a druhým pánů Šelnberka. Dva kusy meděný s erbem pánů z Vartenberka. Jeden kus meděný se dvěma erby, jedním pánů Krajířů a druhým pánův Šelenberka. Suma kusů po té straně 12, všeckny na kolách.*“ NA Praha, FDK, sign. VII E 36 (F 6/98), kart. č. 1079.

⁹³ NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847.

⁹⁴ MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. W 63, kart. č. 269. Edice inventáře zbrojnice viz Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 332–338.

⁹⁵ „*Zwey mettallene stukh, mit dem teuffenbachischen wappen de anno 1643 ... Ein mettallenes stukh mit dem ertzbischofflichen saltzburgerischen wappen de anno 1564 ... Zwey mettallene stukh von Meister Christoph Löffler gegossen, ohne wappen und jahrzahl ... Ein mettallenes stukh mit den teuffenbachischen wappen de anno 1583 ... Mehr ein mettallenes stukh, welches Carl Ertzherzog zu Österreich, wie darauf zulesen, herrn Christoph freyherrn von Teuffenbach geschenket, de anno 1583 ... Ingleichen ein mettallenes stukh mit der teuffenbachischen wappen de anno 1586 ... Mehr ein mettallenes stukh mit der wappen Sigmundt von Herberstein ritters de anno 1531 ... Ein mettallenes stukh mit den teiffenbachischen wappen de anno 1534 ... Ein mettallenes stukh mit den teiffenbachischen wappen de anno 1531 ... Ein*

Děla ve zbrojnici však nutně nemusela mít jen standardní podobu a rozměry. I v tomto případě se aristokraté mohli inspirovat v nejvyšších sférách společenské pyramidy, kupříkladu opět u Maxmiliána I. Sbírky vídeňského muzea dodnes uchovávají malý model děla zvaného „*Lauerpfeif*“, zhotoveného v Innsbrucku roku 1507 Petrem Löfflerem, dalším členem tohoto rodu.⁹⁶ Zvláštní důraz byl kladen na zhotovení repliky výzdoby hlavně, včetně erbovních znamení Maxmiliánových zemí a čitelných nápisů. Kdo nenavštívil samotnou zbrojnici nebo neviděl děla ve zbrojních knihách, mohl se tak s nimi poklidně setkat v interiéru kunstkomy. Zvyklosti a reprezentační postupy takového ražení se z panovnického prostředí rychle šířily i na šlechtické dvory. Díky tomu ještě Max Dvořák zachytil na lobkovické Roudnici „*71 malých úplně provedených modelů děl nejrozličnějších druhů a všech potřeb dělostřeleckého parku z doby knížete Václava Eusebia z Lobkovic (1609–1677), nejvyššího presidenta válečné rady*“.⁹⁷ Malé repliky děl, určených k dekoraci interiérů, však byly součástí i jiných sídel té doby.

Nicméně v době druhého knížete z Lobkovic děla již nebyla nejdůležitější ani nejpočetnější složkou zámeckých rystkomor. Zhruba od 70. let 17. století začínají postupně vznikat monotematicky zaměřené korpusy loveckých rystkomor, aby se s nastupujícím 18. stoletím staly preferovaným a převažujícím typem privátních zbrojnic.⁹⁸ Od svých předbělohorských předchůdkyň se z hlediska struktury liší, jak jen mohou. Jádrem těchto nových kolekcí jsou zejména dlouhé lovecké palné zbraně nejrozličnějších typů a konstrukcí (kulovnice, brokovnice, kozlice, větrovky,⁹⁹ sportovní terčovnice, těšíny,¹⁰⁰ s kolečkovým či stále častěji s křesadlovým zámkem, zalamovací zadovky, kombinované zbraně apod.), dále

mettalenen stukk geschmiediges feldschlangl, so daß Herzogtum Steyermarkh, wie darauf ebenfahls zulesen, herrn Christoph feyherrn von Teuffenbach geschenkt, de anno 1584 ... Mehr ein mettalenen geschmiedigen feldtschlangl mit den teuffenbachischen wappen de anno 1584 ... Kurtz mettalenen stukk ... mit der teuffenbachischen wappen de anno 1569. Mehr eines dergleichen stukhl mit einen unbekandten wappen unter jahrzahl de anno 1588 ... Item dergleichen stukhl mit den teuffenbachischen wappen de anno 1569.“ MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. C 13, kart. č. 20. K činnosti rodu Löfflerů srov. Albert GÜMBEL: *Geschützlieferungen Gregor Löfflers für die Reichsstadt Nürnberg 1553-1555*. WK 9, 1922, s. 184-194 (1. část), WK 10, 1925, s. 203-211 (2. část).

⁹⁶ Kunsthistorisches Museum Wien, Hofjagd- und Rüstkammer, inv. č. A 74.

⁹⁷ Max DVOŘÁK – Bohuslav MATĚJKA: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese roudnickém, díl II. Zámek roudnický*. Praha 1907, s. 130–131.

⁹⁸ Převažující zaměření na lovecké zbraně také dokládá na vybraném vzorku inventářů moravské středně bohaté šlechty z třech dekad na přelomu 17. a 18. století Martin PLEVA: *Hmotná kultura*, s. 147-149.

⁹⁹ Zbraň, u níž je náboj vystřelen pomocí stlačeného vzduchu předem napumpovaného v tlakové nádobě, která je součástí zbraně, např. tvoří hlaviště pažby. Větrovka byla považována za zákeřnou zbraň, protože nebyl slyšet ani výstřel, ani nebylo možno střelce odhalit pomocí kouře po výstřelu. Viz Leonid KRÍŽEK - Zdirad J. K. ČECH: *Encyklopedie zbraní a zbroje*. Praha 1999, s. 277.

¹⁰⁰ Těšína je specifický typ lehké lovecké ručnice malé ráže, původně určené k lovu ptactva. Tradice jejich výroby sahá do roku 1625, kdy se začaly ve velkém vyrábět ve slezském Těšíně a záhy si vydobýly velkou oblibu. K typickým rysům této zbraně patří nezaměnitelná, charakteristicky tvarovaná pažba, dlouhá tenká hlaveň a také perfektní uměleckořemeslné provedení a zdobení. K tradici výroby těšínek blíže Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha 1980, s. 35-41, a zejména Jan KRUCZEK: *Rusznikarstwo szkoły cieszyńskiej*. Pszczyna 2000.

většinou párové pistole a několik kusů pobočních chladných zbraní. Společným jmenovatelem těchto barokních zbrojnic je důraz kladený na špičkové řemeslné provedení zbraní, individuální zakázkovou výrobu, bohaté zdobení zbraní a také na co nejširší okruh dodavatelů z řad proslulých puškařských mistrů celé Evropy. Nezřídka se součástí takto budovaných zbrojnic také stávají zajímavé sbírkové kusy. Nové lovecké rystkomory cílené na lov, hony a další slavnosti spojené s vyšším životním standardem aristokracie se na konci století jednoznačně stávají preferovaným typem zbrojnic, i když i zde stále existovaly velké výkyvy v množství a kvalitě zbraní napříč městskými i venkovskými rezidencemi Čech a Moravy.¹⁰¹ Ty největší a nejluxusněji pojaté bychom našli například na žerotínských Velkých Losínách 1673, liechtensteinských Valticích 1712, thunovských Cholticích 1719, colloredském Opočně 1727, valdštejnském Duchcově 1729/1731, v hradčanském paláci Černínů 1733, na Bítově Jankovských z Vlašimi 1737, v Teplicích Clary-Aldringenů 1752, na Chlumci Kinských z Vchynic 1760 nebo na haugvicovské Náměšti nad Oslavou 1765. Na těchto sídlech téměř (či dokonce vůbec) již nebyly zjištěny jiné typy zbraní než právě lovecké, těch zato ale bylo řádově několik desítek až stovky kusů. Loveckou zbrojnicí spíše skromnější co do počtu kusů disponovali například Kounicové na Slavkově 1675, Desfoursové na Hrubém Rohozci a Nosticové na Sokolově 1683, Raduitové de Souches na Jevišovicích 1691, Trauttmansdorfové na Horšovském Týně 1689, Thunové na Děčíně 1702, Gallasové na Liberci a v pražském paláci 1720, Magnisové na Račicích 1738 nebo Šlikové na Jičíněvsi 1741. Ti se spokojili s kolekcemi do několika desítek kusů. Naopak jen pár loveckých pušek pro vlastní potřebu stačilo například Šternberkům v paláci na Hradčanech 1708, Piccolominiům na Náchodě 1732, Buquoyům na Rožmberku a Liechtensteinům na Úsově 1733, Serényiům na Lomnici 1738 nebo Questenbergům v Jaroměřicích nad Rokytnou 1752. Stále však existují i zbrojnice, které užitnou vojenskou část a reprezentativní loveckou spojují dohromady v jeden více nebo méně vyvážený celek: dietrichsteinská v Mikulově 1673, collaltovská v Brtnici 1696, thunovská v Děčíně 1702, schwarzenberská v Českém Krumlově a desfoursovská na Hrubém Rohozci 1732, lobkovická na Roudnici 1704/1735 nebo valdštejnská na Mnichově Hradišti 1759. Nejmenší skupinu pak tvoří zbrojnice, v nichž z důvodů, o kterých byla řeč výše, i nadále dominují vojenské zbraně, výstroj a munice - Pernštejn 1669, Mírov 1684, Jičín 1714 nebo Třeboň 1760.

Smysl těchto zbrojnic 2. poloviny 17. a 1. poloviny 18. století plně vysvítá až teprve v kontextu se sídelní reprezentací aristokracie. Nové zbrojnice, jakkoliv rozdílné od předešlé

¹⁰¹ Obecně tak nelze souhlasit s tvrzením Jiřího Kubeše, že „*tyto zbrojnice se nikdy nenacházely v městských sídlech*“. Viz Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 277.

éry, stále zůstávaly především sbírkami zbraní, které byly vnímány jako zcela nezbytná součást velmožské rezidence. Nadále pomáhaly udržovat obraz sídla jako opěrného bodu, tak jak vyžadovala dobová aristokratická mentalita. Jen již byly přizpůsobeny novým podmínkám po třicetileté válce a více civilnějšímu životu aristokracie. U většiny šlechticů, kteří z různých důvodů nevolili službu v armádě, byl nahrazen boj lovem a tomu se přizpůsobily i soukromé zbrojnice. Tím však v žádném případě nemá být paušálně řečeno, že vojensky aktivní šlechta nadále lpěla na vojenských užitných zbrojnicích, zatímco ta civilní nikoliv. Naopak, příklady Raduitů de Souches (Jevišovice 1689, 1691) nebo Piccolominiů (Náchod 1732) nás utvrzují, že i vysoce postavení armádní důstojníci-šlechtici na svých domácích sídlech koptovali převažující standard loveckých zbrojnic. Lov byl nejen cvičením a oblíbenou zábavou, vyjadřující kvalitativně vyšší životní styl, ale především byl vnímán jako jeden z určujících symbolů sociální supremacie aristokracie, jedno z výsostných a nezcizitelných privilegií.¹⁰² Navíc se jednalo o prestižní stavovskou aktivitu těsně spjatou s manipulací se zbraněmi, a byť se postupně zaváděly takové formy, které by minimalizovaly případná zranění,¹⁰³ stále to mohl být nebezpečný podnik, který byl obecně vnímán i jako určitá zkouška dovednosti, srdnatosti, či chceme-li bojových kvalit. Barokní lovecké zábavy tak vlastně mohly dobře suplovat nedostatek opravdových válečných příležitostí (či spíše nechuť je absolvovat), zatímco zbrojnice nadále zhmotňovaly výsadu držet zbraně, primárně odvozenou od prastarého práva (povinnosti) válčit. Pod tímto úhlem pohledu tak barokní lovecké rystkomory vlastně plnily stejnou společenskou distinktivní funkci jako někdejší soukromé vojenské arzenály plné mušket, zbrojí a děl.

I když by bylo hrubou chybou, jak bude ještě ukázáno na konkrétních příkladech, odpírat předbělohorským zbrojnicím jejich reprezentační potenciál, je zřejmé, že charakter barokních loveckých rystkomor jej ještě více zdůraznil. Poukazuje na to nejen vesměs vysoká uměleckořemeslná a tím i finanční hodnota nakupovaných zbraní, ale také častá přítomnost darovaných kusů. Institut daru byl ve stavovsky rozrůzněné společnosti oblíbeným a často využívaným prostředkem k utužení prospěšných sociálních vazeb či k potvrzování místa jedince v rámci určité privilegované pospolitosti. Účinek darovaného předmětu pak závisel nejen na osobě dárce, ale také na odpovídající veřejné prezentaci daru. Zbraně pak byly díky své vysoké symbolické hodnotě nadto těsně spjaté s privilegovaným postavením aristokracie

¹⁰² Srov. Wilhelm SCHLAG: *Die Jagd*. In: Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700. Rosenberg 1990, s. 343-353; Josef PETRÁŇ a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1997, s. 747-750.

¹⁰³ Nejlepší domácí práci na téma vývoje lovu stále zůstává více jak století stará souhrnná práce Jan Evangelista CHADT ŠEVĚTÍNSKÝ: *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Louny 1909.

po všech stánkách mimořádně vhodným nositelem darovacího rituálu, a to rozhodně nejen v době pobělohorské. Roku 1552 v Janově předal Vratislav z Pernštejna králi Maxmiliánovi dar v podobě skvostného zlatého, emailem zdobeného kordu a dýky, který před tím objednal za svého pobytu ve Španělsku. Tato mistrovská práce je dodnes k vidění ve vídeňském Uměleckohistorickém muzeu.¹⁰⁴ V pozdější době byly zase častým předmětem daru luxusní ručnice, jež zaujaly místo ve zbrojnici mezi ostatními. Podrobněji to ještě uvidíme na černínském příkladu (párové pušky darované císařovnou Alžbětou Kristýnou aj.), nyní jen pro ilustraci dobové běžné praxe výběrově zmíníme, že ve zbrojnici Jeronýma Colloreda v Opočně roku 1727 se nacházela puška od císaře Josefa,¹⁰⁵ Jankovští se na Bítově zase honosili dvěma janičářskými puškami z daru generála Dauna,¹⁰⁶ či v Teplicích roku 1752 našla své místo puška darovaná hraběnkou Kolovratovou.¹⁰⁷

Je jen přirozené, že takto koncipované nově pojaté zbrojnice mohly plnit svou základní roli jen tehdy, když se staly plnohodnotnou součástí veřejných reprezentačních prostor rezidence a mohly být vystaveny všímavým očím návštěvníků. Celý raný novověk je tak svědkem nejen průběžných změn v systému uložení zbraní a ve vnitřním uspořádání zbrojnic vůbec, ale také jejich postupného stěhování do interiérů rezidencí. Požadavek na adekvátní prezentaci zbraní zazníval, zdá se, téměř permanentně. Výše zmiňované umístění zbrojnic na středověkých hradech proto záhy přestalo vyhovovat. Během 16. století byly zásoby zbraní díky své váze nejčastěji umístěny v přízemí rezidencí (Hrubý Rohozec 1593, Litomyšl 1608, Žehušice 1615) nebo z prostorových důvodů v objektech hospodářského charakteru v předzámčí (Pardubice 1560, Bečov 1578, Chlumec nad Cidlinou 1616, Kostelec nad Černými Lesy 1618). Již tehdy se ale neřídka oddělovaly menší části zbraní, které se stěhovaly jednak do pater a podkroví, jednak blíže k obytné části rezidence (opět Pardubice 1560 nebo Kostelec nad Černými Lesy 1618). A tento trend postupně sílil: Například na Kostí v roce 1604 bychom rystkomoru našli vedle panských pokojů a fraucimoru, na berkovském Velkém Meziříčí roku 1615 byla nová zbrojnice umístěna ve „*vlašském pokoji*“ vedle tzv. královského pokoje, pravděpodobně hodovního sálu.¹⁰⁸ Stejného roku měl poslední Rožmberk poměrnou část zbrojnice – tu reprezentativnější a osobněji laděnou – uskladněnu v podkroví třeboňského zámku, zcela totožný dvojí systém uložení (luxusněji pojatá militaria, včetně např. dětské zbroje, v rezidenci versus vojenská výzbroj odděleně mimo vlastní palác) volil na

¹⁰⁴ Kunsthistorisches Museum Wien, Hofjagd- und Rüstkammer, inv. č. A 588. Popis kordu Ortwin GAMBER – Christian BEAUFORT: *Katalog der Leibrüstkammer II. Teil. Der Zeitraum von 1530 – 1560*. Busto Arsizio 1990, s. 202 -203. Dýka s příslušenstvím je už bohužel neznámá.

¹⁰⁵ SOA Zámek, VS Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno.

¹⁰⁶ MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. W 63, kart. č. 269.

¹⁰⁷ NA Praha, FDK, sign. VII E 30 (F50/98), kart. č. 1038.

¹⁰⁸ František HRUBÝ: *Selské a panské inventáře II*, s. 272.

Lehnici kníže Ludvík IV. ještě v 16. letech 17. století.¹⁰⁹ Václav Vchynský na Chlumci dokonce uložil osobní sbírku zbraní a zbrojí přímo do své garderoby v obytné části rezidence, čímž těsně před vypuknutím třicetileté války vyznačil cestu, kterou se většina zbrojnic vydá v následujících desetiletích.

Podíváme-li se na situaci panující po polovině 17. století, zjistíme jednak prohlubování, jednak vyostření nastoupeného kurzu. Na Jevišovicích (1684 a 1691) bychom našli děla v „zeughausu“, zatímco lovecké zbraně v panské garderobě, na Novém Světlově (1691) císařského generála Jana Karla Serényiho byla jedna nedělená místnost zbrojnice nevelkých rozměrů někde v blízkosti jídelny a hlavního sálu. Podobně František Josef Šlik na svém hlavním sídle v Jičíněvsi (1741) prezentoval sbírku několika malých děl v jízdárně, větší korpus loveckých pušek a pobočných zbraní pak měl rozmístěn v obytných pokojích. Na druhém Šlikově sídle ve Veliši (1740) ale byla již zbrojnice centralizovaná, jak bylo obvyklé, a nacházela se vedle hraběcí knihovny. Zbrojnice Maxmiliána Oldřicha Kounice našla své místo blízko jádra slavkovského zámku, v „*mezaninu D*“.¹¹⁰ Alodní inventář Rychnova nad Kněžnou po smrti Františka Karla II. Libštejnského z Kolovrat prozrazuje v sídelní části komplexu dokonce dvě specializované místnosti (označené jako „*gewehr cammer*“ a „*ristcammer*“), přesto určitá část zbraní byla lokalizována v garderobě.¹¹¹ Ostatně deponování části sbírkových předmětů palných a chladných zbraní k osobnímu použití pána domu do garderoby (Velké Losiny 1673, Nové Hradky 1691, Teplice 1700, Žamberk 1725, Černínský palác 1733, Sokolov 1736, Dírná 1750 aj.) nebo přímo do obytného pokoje (Rabštejn nad Střelou 1635, Švihov 1699, Strážnice a Přestavky 1738, Mnichovo Hradiště 1749) bylo postupem času zcela běžné, zatímco místnosti určené pro zbrojnici se stěhovaly do těsných blízkostí ložnice (Horšovský Týn 1714, Dírná 1750), předpokoje pána domu (Vranov 1720), garderoby (Děčín 1702), hostinských pokojů (Hrubý Rohozec 1732) nebo do blízkostí dalších sbírkových kolekcí, jako byly knihovny nebo obrazové galerie (Choltice 1719, Černínský palác 1733, Veliš 1740). V některých případech bylo na samostatnou funkční prostor zbrojnice z různých důvodů rezignováno a zbraně pak byly přímo uloženy často právě v knihovně (Teplice 1700, Lomnice a Račice 1738), v „*billiard zimmer*“ (Jaroměřice nad Rokytnou 1752) nebo v blíže nespecifikované místnosti s další uměleckou výbavou (Jaroslavice 1720 – zde však zbraně jednoznačně dominovaly, proto se podle mého názoru o zbrojnici fakticky jedná, jen tak nebyla obyvateli sídla nazývána).

¹⁰⁹ Mateusz GOLÍŃSKI – Rościśław ŻERELIK (ed.): *Inwentarze zbrojowni*.

¹¹⁰ MZA Brno, G 436 RA Kouniců, inv.č. 4019, kart. č. 434, fol. 219.

¹¹¹ NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124.

Kvalitativně zcela jinému umístění zbrojnic v rámci vnitřní topografie rezidencí také odpovídaly změněné standardy uskladnění zbraní, více akcentující požadavek jejich prezentace. Na zámcích 16. století byla militaria uskladněna buď přímo na zemi (těžké kusy), svázané do balíků (dřevcové zbraně), v truhlách, sudech nebo na speciálních technických policích a regálech, jak můžeme ještě dnes spatřit v autentickém zařízení štyrské zemské zbrojnice v Grazu, případně zavěšené na trámech a k tomu účelu instalovaných dlouhých dřevěných tyčích, nebo také na „*kržížích na zbroje ze dřeva*“ (Rabštejn nad Střelou 1635). Později však převládl trend, kdy byly zbraně prezentovány „*na stolích*“ uprostřed místnosti (Žehušice 1615), instalované na stěnách (tzv. horní zbrojnice na Mírově 1684, Černínský palác 1733) anebo zcela nejčastěji ve skříních, ať už prosklených nebo s dřevěnou výplní či kovových (Velké Losiny 1673, Bítov 1737, Mnichovo Hradiště 1749 a celá řada dalších míst). Součástí barokních zbrojnic nezdědka byl i další mobiliář, kterému bychom zde patrně nemohli porozumět, kdybychom význam těchto prostor redukovali jen na funkční sklad potřeb k lovu. Šlo o židle, stoly, paravány, pohovky, kulečnickové stoly, nebo i „*stůl, na kterém se strouhá čokoláda*“ (Černínský palác 1733). V kostelecké zbrojnici Smiřických roku 1618 zase kupříkladu stála bílá almara s policemi a „*v ní sklenic benátskýho skla plno*“;¹¹² Michael Jan II. z Althannu měl na Jaroslavcích roku 1720 mezi zbraněmi i obrazy, portrét císařského páru, sbírku mechanických přístrojů, porcelán, paruky nebo malý pokojový oltářík.¹¹³ Všechna tato přidaná výbava přesvědčuje o tom, že aristokratické zbrojnice byly nejen přirozenou součástí šlechticova životního prostoru, ale že byly vnímány v kontextu reprezentační role rezidence jako místnosti, kam se běžně uchýloval společenský život. „Civilní“ zařízení proto plnilo stejně důležitou úlohu jako prezentované zbraně – mělo návštěvníkům zajistit zejména pohodlí, případně místnost ozvláštnit a posloužit k zábavě urozené společnosti.

V dobovém nazírání však nešlo o nijak překvapivou věc, neboť vyrůstala z kulturního podhoubí dané společností. Životní styl šlechtice byl i nadále spjat s vojenskou tematikou velmi těsně. Nešlo jen o nutnost umět ovládat zbraň a koně či být obratný s kordem. Požadavky na všestrannou aristokratickou výchovu zahrnovaly i militární rysy, vedle bojových dovedností (šerm, střelba) bylo jedním z důležitých faktorů vzdělání renesančního šlechtice seznámení se s vojenskou vědou, se základy teorie i praxe tehdejšího vojenství. Běžnou součástí kavalírských cest a cestování vůbec proto byly například lekce vojenského inženýrství

¹¹² TAMTÉŽ, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847, fol. 28.

¹¹³ MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. A 20, kart. č. 2, fol. 320-329. Portréty významných osob, např. saského kurfiřta, byly kupříkladu zjištěny už i ve zbrojnici Viléma Vchynského v Teplicích před rokem 1634. K tomu Olga BEDNÁŘOVÁ: *Teplický zámek ve světle konfiskačního inventáře z roku 1634*. Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 23, 2000, s. 105-137, zde na s. 115.

na šlechtických akademiích, návštěvy bojišť, pevností a samozřejmě také zbrojnic.¹¹⁴ Mladý Ferdinand z Dietrichsteina si do svých studijních sešitů a skicářů vlastnoručně zakresloval návrhy bastionových fortifikací, za studií v Římě dokonce pilně sepsal v italštině traktát srovnávající pravidelná a příležitostná opevnění.¹¹⁵ Během kavalírské cesty, kterou podnikl společně s mladším bratrem Maxmiliánem, se v účtech za pobytu v Paříži (1651) a v Římě (1652) pravidelně objevují platby učitelům šermu, v průběhu cestování zase různé formy „trinkeltu“ vojákům za provedení po pevnosti (Antverpy, Castello Sant'Angelo v Římě aj.), za doprovod cestou atd.¹¹⁶

V souvislosti se vzrůstajícím významem kavalírských cest a rozvoje módy cestování vůbec, se zbrojnice stávaly až jakýmsi turistickým cílem, jehož návštěvu doporučovali ve svých radách poutníkům významní cestovatelé oné doby, jako třeba Angličan Fynes Moryson ve své známé cestovatelské příručce, jež vyšla v Londýně roku 1617. Radí v ní poutníkům, aby si na cestách všímali, „*jaké kde mají pamětihodnosti, ..., jaké knihovny a jaké nejvýznamnější knihy, jaká divadla, oblouky, mosty, opevnění, zbrojnice, pokladnice, kláštery, kostely, veřejné budovy, univerzity...*“¹¹⁷ Angličan zde řadí na první pohled účelové vojenské stavby do jedné řady s kulturními institucemi, vzdělávacími ústavami nebo duchovními stánky. Považuje je zkrátka za pamětihodnosti hodné pozornosti s velkou vypovídací hodnotou o charakteru úrovně a bohatství místa a lidí, jež v něm žijí. Jakoby přesně podle jeho rad český šlechtic, dobrodruh a vojenský velitel Jindřich Michal Hýzrle z Chodů ve svých pamětech vzpomínal na návštěvu kurfiřtských Drážďan za

¹¹⁴ Srov. Jiří KUBEŠ: *Kavalírské cesty*, s. 78: „Naopak setrvali se kavalíři jezdili podívat na hraniční pevnosti mezi Francií a jižním Nizozemím, resp. Francií a Říší. Hlavním cílem takových cest bylo seznámit se se vznikem pevností, jejich vývojem, vlastníky a spory mezi velmocemi v této oblasti, kde se téměř neustále bojovalo.“ Na s. 271 Kubeš líčí příklad mladého Waltera Xavera z Dietrichsteina, který plný nadšení popisuje otci v dopise pevnost v Lucemburku, toto „opravdové zázračné dílo“, kterou si mohl zevrubně prohlédnout při své kavalírské cestě roku 1687. Rovněž u Liechtensteinů patřilo k běžné normě dobře se seznámit s teoretickou stránkou fortifikační architektury studiem příslušných traktátů a v rámci praktické výuky navštívit významné pevnosti, například v Turíně a Livornu. Blíže Gernot HEISS: „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ... unserer ganzen fürstlichen Familie zur Glori.*“ *Erziehung und Unterricht der Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus*. In: Evelin OBERHAMMER (Hg.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. Wien-München 1990, s. 155-181, zde na s. 159-160 a pozn. 56 na s. 177.

¹¹⁵ *Trattato compendioso della fortificatione regolare et irregolare*. MZA Brno, G 140 RA Dietrichštejnů, inv. č. 1564, kart. č. 358. K výuce fortifikační vědy na šlechtických akademiích Jiří KUBEŠ: *Kavalírské cesty*, s. 271-272.

¹¹⁶ Zejména v Nizozemí, které bylo doslova poseté slavnými fortifikacemi té doby, se mladí Dietrichsteinové nezdráhali prohlédnout si, co se dalo. V cestovních účtech se pak pohybují položky typu „*hejtmanovi, který instruoval hraběte Ferdinanda*“, „*vojáku v antverpském kastelu*“, „*vojáku, jenž nás provedl fortifikacemi v Narstu, později v Calais*“ apod. TAMTÉŽ, inv. č. 1583, kart. č. 359. Srov. Jiří KROUPA: *Dietrichsteinové v pol. 17. století a model tzv. kavalírské cesty*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy IV*, 1983, s. 109-117.

¹¹⁷ Citace pochází z českého překladu některých částí Morysonova cestopisu-průvodce, který pořídil Alois BEJBLÍK (ed.): *Fynes Moryson. John Taylor. Cesta do Čech*. Praha 1977, s. 108.

své cesty po říši v roce 1608 těmito slovy: „*Svůj čas jsme zatím trávili zábavou s dámami a tancem, taky zbrojnici, stáje, kunstkamoru a sbírku zbraní jsme zhlédli a v pevnosti všechno, co za vidění stálo.*“¹¹⁸

Jako přirozený důsledek toho zbrojnice potvrdily svůj status plnohodnotné společensky zajímavé součásti panského sídla. Málokterý host si za svého pobytu na významné rezidenci nechal ujít prohlídku militarií ve zbrojnici. Nezřídka tato prohlídka zanechala v návštěvníkovi kýžený dojem. V ideálním případě o tom posléze zanechal i svědectví.¹¹⁹ Výjimečnou pozornost v tomto smyslu věnovali kavalíři z Čech a Moravy srdci zbrojní výroby Serenissimy, benátskému Arsenalu.¹²⁰ Na Jindřicha Hýzrleho rovněž mocně zapůsobila prohlídka augsburské zbrojnice, „*která je náramně krásná*“.¹²¹ Nepopíratelnému kulturnímu a zejména symbolickému kapitálu dřímajícímu ve zbrojních skladech vycházeli vstříc urození majitelé vhodnou vnitřní skladbou a prezentací těch nejprestižnějších evropských kolekcí, aby ještě více připomínaly nejen hrdinskou povahu osobnosti vlastníka a jeho rodu, nýbrž také jeho možnosti a umělecké cítění. Slávu svých znamenitých zbrojnic nechali evropští potentáti šířit veršotepce pomocí literární síly jejich panegyrických veršů, jako v případě drážďanské kurfiřtské sbírky na konci 16. století nebo později berlínské zbrojnice novopečených pruských králů.¹²² Nebylo výjimkou, že čelné místo v takových na efekt stavěných zbrojnicích zaujímaly naaranžované válečné trofeje a osobní zbroje majitelů, například skvostná turnajová zbroj

¹¹⁸ Lydia PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.): *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*. Praha 1979, s. 245.

¹¹⁹ Jiří KUBEŠ: *Kavalířské cesty*, uvádí několik konkrétních příkladů. Matyáš Ferdinand Berka z Dubé za svého pobytu v Římě roku 1639 nevynechal, tak jak bylo běžným cestovatelským standardem, papežskou zbrojnicí ve Vatikánu (s. 148), stejného roku při průjezdu Florencií si Berka nenechal ujít ani návštěvu medicéjské rodové zbrojnice (s. 149). Heřman Jakub Černín si za pobytu v Amsterdamu v roce 1726 také prohlédl tamní zbrojnicí a sídlo admirality (s. 108). Mladí kavalíři, kteří zavítali do Londýna, prý pravidelně mířili do Toweru, v němž byla umístěna zbrojnice a mincovna (s. 129).

¹²⁰ Pověstný Arsenal je sice trochu jiný případ, neboť to nebyla tezaurovaná zbrojnice v pravém slova smyslu, ale spíš loděnice a skutečně živé centrum zbrojní výroby v jednom. Zato ho ale chtěli vidět skutečně všichni. Jiří KUBEŠ: *Kavalířské cesty*, eviduje minimálně 14 doložených návštěv šlechticů z českých zemí, mezi nimiž nechybí Lev Vilém z Kounic, Václav Vojtěch ze Šternberka, Matyáš Ferdinand Berka z Dubé, Jiří Adam z Martinic, Ferdinand August z Lobkovic, Karel Josef z Dietrichsteina a další (s. 29-30). Řada z nich byla Arsenalem a jeho obrovskými zásobami militarií tak uchválena, že si o něm do cestovních deníků zaznamenávali samé superlativy. Velmi podrobný několikastránkový popis mu věnuje například jeden z bratrů Želeckých z Počenic, kteří Arsenal navštívili v prosinci 1694. Nešetří slovy jako „*magnific*“, „*famosen arsenal*“ apod. Fascinace musela být asi nefalšovaná, neboť krom detailních popisů budov a obrovského stavu zásob zbraní a munice (výbava na loďstvo je prý pro více než 100 galér, na pozemní vojsko pro 60 tisíc pěšáků a 24 tisíc jezdců) uvádí, že si celý komplex prošel pro jistotu třikrát. Želecký však také informuje, že i tento především utilitární vojenský výrobní podnik měl nemalý reprezentační nádech – vedle triumfální architektury vstupní brány to byly ukořistěné turecké galérie a zejména jeden z vnitřních sálů, který byl zdobený sochami a zbrojí významných benátských válečníků. Viz MZA Brno, G 13 Sbírka Historického spolku Brno, inv. č. 349, deník z cesty Maxmiliána Želeckého z Počenic. Za upozornění na tento pramen a za poskytnutí příslušné pasáže jsem díkem zavázán rovněž doc. Jiřímu Kubešovi.

¹²¹ Lydia PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.): *Příběhy*, s. 222.

¹²² Otto MÖRTZSCH: *Eine volkspoetische Schilderung des Dresdner Zeughauses und der Rüstkammer Anno 1591*. WK 8, 1918-1920, s. 170-171; *Zeughaus und Rüstkammer zu Berlin in einem Reimgedichte vom Jahre 1730*. WK 8, 1918-1920, s. 215-216.

Augusta Saského v Drážďanech.¹²³ Ihned za vstupem do velkovévodské zbrojnice Medicejů mohli návštěvníci spatřit vsutku skvostný trofejní exponát, nadto i s vlastním poutavým příběhem: Šlo o osobní zbroj francouzského krále Františka I. z bitvy u Pavie roku 1525, v níž byl monarcha zajat a putoval do Španělska za Karlem V. Do Florencie se pak zbroj dostala jako Habsburkův dar.¹²⁴ Srdcem proslulé zbrojnice Ferdinanda Tyrolského na Ambrasu, k níž se ještě několikrát vrátíme, byla rozsáhlá sbírka zbrojí předních evropských velmožů a slavných válečníků, kterou arcivévoda kompletoval s niterným potěšením a neváhal na příslušné „rystuňky“ vynakládat nemalé finanční prostředky, nemohl-li kýžený artefakt získat darem. Prezantovány pak byly v samostatné místnosti zařízené pro ten účel speciálními dřevěnými skříněmi s výklenky, pro každou zbroj jeden. V centru celého tohoto defilé velkých hrdinů pochopitelně stála zbroj samotného Ferdinanda z protitureckého tažení roku 1566. Nepochybná dobová proslulost ambraské kolekce zbrojí našla své vyjádření i ve vydání jejího unikátního velkoformátového obrazového inventáře v latinské i německé verzi.¹²⁵ Vydal jej někdejší sekretář arcivévody Ferdinanda roku 1601 (resp. 1603 německou verzi) jako vůbec první tiskem vydaný inventář tohoto druhu.¹²⁶ Jistě není bez zajímavosti, že kritériem výběru osoby, přesněji řečeno její zbroje, do sbírky nebyly ani dynastické vazby, ani shodná konfesní orientace, dokonce ani ne urozenost, ale jen a pouze válečnická proslulost. Mezi 128 připomenutými bojovníky ve Ferdinandově ambraské sbírce tak stojí arcimordýř „*Johannes Zisca aus Böhmen*“ vedle Mikuláše Zrinského, Jana Zamoyského, příslušníků rodu Gonzagů, Farnese, a samozřejmě také válečníků z řad habsburského rodu. Nechyběli však ani hrdiní protivníci Habsburků, jakým byl například vůdce šmalkaldského spolku kurfiřt Jana Fridrich

¹²³ Wolfgang PAGENSTECHER: *Das letzte Rennen des Kurfürsten August von Sachsen dargestellt in der Königlichen Gewehrgallerie zu Dresden*. WK 6, 1912-1914, s. 359-364. Srov. jedny z nejskvostnějších evropských zbrojí z proslulých milánských dílen v katalogu Stuart W. PYHRR – José A. GODOY (ed.): *Heroic Armor of Italian Renaissance. Filippo Negrolli and His Contemporaries. catalog of an Exhibiton held at the Metropolitan Museum of Art, New York*. New York 1998.

¹²⁴ Åke MEYERSON: *Die Großherzogliche Rüstammer zu Florenz in Jahre 1666*. WK 1937-1939, s. 200-202, zde na s. 200.

¹²⁵ Jacob SCHRENCK von Notzing: *Der Aller Durchleuchtigsten und Großmächtigen Kayser/ Durchleuchtigsten unnd Großmächtigen Königen und Ertzhertzen/ ... Fürsten/ wie auch Grafen/ Herren/ vom Adel/ und anderer treflicher berühmter Kriegßhelden ... warhafftige Bildtnussen/ und kurtze Beschreibungen ihrer so wol in Fridts: als Kriegßzeiten verrichten fürnembssten thaten und handlungen : Deren Waffen und Rüstungen ... die sie ... ritterlich geführt/ oder under deren Regierungs zeiten ... gedenckwürdige Geschichten sich zugetragen/ so von ... Herrn Ferdinanden Ertzhertzen zu Osterreich ... hochloblichster gedächtnuß. Fast auß allen Landen der Welt ... zusammen gebracht/ ... unnd ... in dem Fürstlichen Schloß Ombräß ... Welliches Werck in mehr höchstgedachter Fürstl: Durchl: lebzeiten angefangen/ newlich aber durch ... Jacob Schrencken von Notzing/ [et]c. continuirt unnd zu end gebracht*. Innsbruck 1603 (lat. verze 1601). Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. H: T 526.2° Helmst.

¹²⁶ Na katalogu se pracovalo od 1582, jsou zde rytiny Domenica Custose podle kreseb Giovanniho Battisty Fontany, roku 1587 ho vystřídál Simon Gartner. Představují osoby vládců a vojenských velitelů, přátel i nepřátel, v osobní zbroji a se svými zbraněmi, které se nacházely v ambraských sbírkách. Katalog zahrnuje celkem 128 rytin a 125 biografií. Na levé straně je vždy celostránková rytina osobnosti, na pravé straně doprovázena jejím biografickým medailonem.

Saský nebo princ Mořic Oranžský, který tou dobou zle zatápěl španělským vojskům v Nizozemí a jehož reformy stály na počátku revolučních změn ve vojenství raného novověku (OBR. 5).

Tento trend se postupně vyvíjel až do podoby, kdy se zámecké arzenály důležitých a vysoko postavených osob staly jakýmsi turistickým cílem, přičemž ani tehdy neztratila jakost a počet zbraní na důležitosti. Možná nejlepší záznam o vysoce reprezentační úloze zbrojnic a o jejím účinku si do svého deníku o téměř sto let později učinil slezský hrabě Kryštof Václav z Nostic. Během své cesty do Nizozemí v roce 1705 navštívil také zbrojnici („*Armaturgallerie*“) pruských králů v Berlíně. Její místo bylo mimo rezidenční zámek v sálech nad královskou stájí, vstupovalo se do ní po širokém reprezentačním schodišti. Z vystavených exponátů hraběte zaujalo sedlo a postroje umístěné na dřevěné maketě koně, které pocházely z královské korunovační jízdy kurfiřta Fridricha III. roku 1701. Všiml si též ukořistěných švédských vlajek na stěnách či čerstvých francouzských standart z bitvy u Höchstadtu, zaujaly ho exotické indiánské a orientální zbroje, osobní zbraně slavných mužů (sedmihradský vládce Gábor Bethlen, „Velký kurfiřt“ Fridrich Vilém, „*meč prvního saského krále Wittekinda*“ – saský vévoda z přelomu 8. a 9. století, pozn. V.P. – aj.) či zvláštních konstrukčních řešení opakovacích pušek. Tyto zbraně byly muzeálním způsobem prezentovány uprostřed místnosti na jednotlivých stolech. Hohenzollernská zbrojnice jej jistě musela nadchnout, o čemž svědčí i neobvykle velký prostor, který zbrojnici po pečlivě exkurzi ve svém deníku věnoval, aby ji nakonec zhodnotil slovy, že „*vzácnost a množství zbraní jsou nanejvýš podivuhodné...*“¹²⁷

Toto byl sice vysoce reprezentativní příklad z nejvyšších pater evropské společnosti, nicméně viděli jsme, že v rámci dobově platných a sdílených reprezentačních strategií i domácí aristokracie stále více přizpůsobovala své zbrojní arzenály reprezentačním potřebám, aby tak kompenzovala reálný odklon od vojenského „zaměstnání“. Pojďme si nyní pod tímto zorným úhlem pohledu právě načrtnutý obecný vývoj aristokratických zbrojnic raného novověku více zkonkretizovat pomocí několika modelových příkladů vybraných typů rystkomor, které ve víceméně pravidelných časových intervalech pokrývají celou sledovanou časovou osu.

¹²⁷ Kryštof Václav z NOSTIC: *Deník z Cesty do Nizozemí v roce 1705*. Ed. Jiří KUBEŠ. Praha 2004, s. 184-189; srov. TÝŽ: *Reprezentační funkce*, s. 277.

IV. 3 Pokus o typologii v chronologických řezech

Polovina 16. století: rezidenční zbrojnice pánů z Pernštejna na Pardubicích

Putování po typech šlechtických zbrojnic raného novověku bude vhodné odstartovat ve východočeských Pardubicích. Je to nejen jedna z prvních velkých zbrojnic 16. století zachycená v písemných pramenech, ale také představuje raný příklad „zbrojnice nového typu“, která se odlišuje od svých středověkých předchůdkyň zatím ani ne tak skladbou, jako spíše velikostí, umístěním a zejména pak souběhem několika funkcí, jež měla podle představ jejích budovatelů vykonávat. Pomocí ní bude možné identifikovat řadu zárodečných jevů, které se posléze v průběhu dalších desetiletí rozvinou a budou v různé míře charakterizovat aristokratické zbrojnice před vypuknutím třicetileté války a částečně i po ní. Přirozeně tedy stojí na počátku vývoje zámeckých „rystkomor“ 16. až 1. poloviny 18. století.¹²⁸

Zmíněnými budovateli zbrojnice i vlastního rezidenčního zámku byly v tomto případě tři generace původem moravského rodu pánů z Pernštejna, držící v letech 1490-1560 rozsáhlé východočeské panství Pardubice – Kunětická hora s nově postavenou hlavní rodovou rezidencí v Pardubicích. Prvním z nich je Vilém z Pernštejna (1438-1521). Za jeho vlády na počátku 16. století vznikl v Pardubicích přechodový typ mezi starým opevněným středověkým sídlem a moderním pohodlným a rozlehlým renesančním zámkem. Kolem jádra rezidence vyrostlo v danou chvíli na českomoravském území nejprogresivnější čtyřkřídle rondelové opevnění s předsunutým širokým vodním příkopem. Vznikla tak unikátní fortifikace kolem sídelního místa, představující v jistém směru typ na pomezí mezi požadavkem skutečně funkčního opevnění a novými nároky na bydlení a životní styl raně novověké šlechty.¹²⁹ Zemní valy, vodní příkop a předsunutá fortifikace kolem rezidenčního města poskytovala dostatečně kvalitní ochranu před nenadálým útokem, zároveň však opevněné místo uvnitř prstence valů skýtalo náležitý prostor k vybudování reprezentativní rezidence podle dobových požadavků, které se již nemuselo omezovat opevňovacími prvky.¹³⁰ Na Pardubicích tak tehdy vzniklo

¹²⁸ Vznikem, vývojem a funkcí pardubické pernštejnské zbrojnice v širším kontextu aristokratických rezidencí jsem se podrobně zabýval ve své diplomové práci. Následující pasáže, nebude-li uvedeno jinak, primárně čerpají z tohoto textu. Viz Vítězslav PRCHAL: *Pevnost i rezidence: Obranyschopnost aristokratického sídla na prahu novověku (osudy zámecké zbrojnice Pernštejnů na Pardubicích v polovině 16. století)*. Diplomová práce FF UP, nepublikováno. Olomouc 2004, 215 stran.

¹²⁹ Podrobněji Vítězslav PRCHAL: *Znamení moci. Opevňování sídel a měst pánů z Pernštejna na přelomu 15. a 16. století (k vojensko-reprezentačním funkcím fortifikační architektury)*. HaV 53, 2004, č. 1, s. 34-43.

¹³⁰ K proměnam pevnostního chápání šlechtické rezidence srov. základní práci Ulrich SCHÜTTE: *Das Schloß als Wehranlage. Befestigte Schloßbauten der frühen Neuzeit im alten Reich*. Darmstadt 1994; Adam MIŁOBĘDZKI: *Tradycja średniowiecza w polskiej rezydencji nowożytniej*. Kwartalnik Architektury i Urbanistyki XXIV, 1979, s. 339-345; Teresa JAKIMOWICZ: *Sibi et posteritate. Treści*

něco, aniž by to nepochybně Vilém z Pernštejna věděl či o to dokonce usiloval, co perfektně odpovídalo stavebnímu typu *palazzo in fortezza*, horlivě propagovanému italskými teoretiky architektury jako elegantní architektonicky ideál.¹³¹

Dalšími stavebníky a uživateli zámku byli Vilémovi synové Vojtěch (1490-1534) a Jan (1487-1548), a konečně Janovi synové Jaroslav (1528-1560), Vratislav (1530-1582) a Vojtěch (1532-1561).¹³² Rod erbu zubří hlavy právě v první polovině 16. století zažíval svůj majetkový, společenský i mocenský vrchol následovaný společenským skandálem v podobě totálního majetkového krachu nejstaršího mužského příslušníka rodu, Jaroslava z Pernštejna.¹³³

Vpravdě ostudné situaci, která značně nabourala do té doby čistou pověst Pernštejnů a vyžádala si radikální řešení v podobě téměř vyprošeného prodeje rodového klenotu, pardubického panství, královské komore roku 1560 za značně „dumpingovou“ cenu, však můžeme být s odstupem času jenom vděční. V rámci jednání o prodeji vzniklo několik inventářů panství a vlastního zámku, které zachycovaly mobiliář zahrnutý do transakce. Většinu cenností z vybavení hlavního sídla si Pernštejnové ponechali a předem odvezli, nikoliv však zámeckou zbrojnici, která se tak stala největším souborem, jenž zůstal v Pardubicích a byl prodán spolu s panstvím.¹³⁴ Podobně jako v úvodu kapitoly zmíněnou černínskou zbrojnici na Hradčanech tak i tu v Pardubicích můžeme rekonstruovat až v době kritické pro její existenci. Spolu s panstvím na sebe totiž královská komora převzala i část nevyřízených dlužných pohledávek Jaroslava z Pernštejna a zavázala se je platit. Královský fiskus měl však stejně

ideowe rezydencji feudalnej w Polsce XVI – XIX w. In: E. OPALIŃSKI – T. WIŚLIC (red.): *Rezydencje w średniowieczu i w czasach nowożytnych*. Warszawa 2001, s. 252-267; Bogusław DYBAŚ: *Twierdza czy rezydencja? Militarne znaczenie siedzib magnackich w XVII wieku*. In: TAMTÉŽ, s. 69-93.

¹³¹ Srov. detailní studii Sabine FROMMEL: *Zum Bautypus des palazzo in fortezza bei Serlio*. In: Günther BERS – Conrad DOOSE (Hg.): „Italienische“ Renaissancebaukunst an Schelde, Maas und Niederrhein. Stadtanlagen, - Zivilbauten – Wehranlagen. Jülich 1999, s. 273-320. Na příkladech zejména z moravského prostředí inspirativně Jiří KROUPA: „Palác ve tvrzi“: *umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku*; TÝŽ: *Funkce, forma a mentality*; TÝŽ: *Palazzo in villa, memoria a bellaria*.

¹³² K Pernštejnům viz základní monografie Petr VOREL: *Páni z Pernštejna*. K výstavbě pardubického zámku a obecně k pernštejnské éře v Pardubicích nejlépe František ŠEBEK a kol: *Dějiny Pardubic I*. Pardubice 1989, s. 85-138; Vladimír HRUBÝ: *Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích v letech 1491-1548. Malířství a sochařství*. Pardubice 2003; Petr VOREL: *Život na dvoře Viléma z Pernštejna*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku (= Opera historica 7)*. České Budějovice 1999, s. 331-360.

¹³³ K majetkovému úpadku Pernštejnů Petr VOREL: *Páni z Pernštejna*, s. 184-210; TÝŽ: *Petr Hamza ze Zábědovic a regentská správa pernštejnských dominií v Čechách v letech 1550-1552*. In: SPUP 2, 1996, s. 115-140; částečně TÝŽ: *Zánik aristokratického dvora pánů z Pernštejna v Pardubicích v roce 1550*. In: Marie MACKOVÁ (ed.): *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. - 13. září 1995. Ústí nad Orlicí 1996, s. 70-77.

¹³⁴ NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 212 – 217 (německý odhadní inventář zbrojnice sepsaný zaměstnanci pražské královské zbrojnice Blažejem Wolfem a Zikmundem Sprengem), sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 102-108 (neúplný český opis předešlého inventáře zbrojnice z 30. 11. 1560) a fol. 114-137 (inventář panství Pardubice a Kunětická hora). Edice obou pramenů viz Vítězslav PRCHAL: *Pevnost i rezidence*, s. 171-185.

hluboko do kapsy jako nešťastný Pernštejn (který mimochodem zcela psychicky vyčerpán krátce po prodeji Pardubic ve svých pouhých dvaatřiceti letech zemřel) a problémy se splácením starých pernštejských dluhů se záhy rozhodl řešit obligátní cestou – částečným rozprodejem všeho cenného, co na Pardubicích po bývalých majitelích zbylo, v první řadě zbrojnice. V dubnu roku 1566 byla část vojenských zásob vytažena na zámecké nádvoří a podobně jako starý šrot na váhu prodána zájemcům, o čemž se samozřejmě také pořídila nezbytná účetní dokumentace z pera pardubického důchodního písaře Matyáše Levhartického z Levhartic, který prodej zajišťoval.¹³⁵

Jednalo se o poněkud nestandardní podnik, který navíc značně přesahoval rámec panství. Na zámku si kromě pardubických měšťanů, poddaných z okolních vesnic a dominikálních úředníků zakoupili zbroj či její příslušenství i někteří šlechtici (Zikmund ze Šelnberka, Hanuš Haugvic z Biskupic, Vilém Trčka z Lupy). Svou městskou zbrojnici si za výhodných podmínek přijeli rozšířit i zástupci obcí z poměrně vzdáleného Rychnova nad Kněžnou, Solnice nebo Brandýsa nad Orlicí.¹³⁶ I v tomto směru prodej části pardubické zbrojnice nese určité rysy, kterými se nápadně podobá v úvodu kapitoly popsané aukci černínské zbrojnice o více než 170 let později. Zdá se tedy, že podobné akce nemusely být úplnou anomálií a že některé způsoby druhotného využití zbrojních zásob byly z dlouhodobého hlediska celkem konzistentní.

Nicméně na rozdíl od černínského případu se v Pardubicích roku 1566 prodávala jen takřkajíc „plechařina“, plátové zbroje a v menší míře chladné zbraně. Cennější, ale také z hlediska případného ozbrojeného konfliktu využitelnější části – palných zbraní a děl – se rozprodej navzdory značně svízelné finanční situaci netýkal. Dobře to ilustrují slova Diviše Slavaty z Chlumu a Košumberka, komisaře pověřeného inventurou stavu panství následujícího roku: „*Střelba, prachy, saneytr i jiný nástrojové válečný ty sou ve své celosti podle inventáře.*“¹³⁷ Přísné dělení, čeho je možné se zbavit a čeho nikoliv, dokládá, že v polovině 16. století byly zbrojnice stále chápány především jako užitný sklad zbraní a válečného materiálu. Pro přesnější určení významu zbrojnice této doby na pardubickém příkladu však bude nyní nezbytné seznámit se v základních obrysech s tím, jaké druhy militarií a v jakém množství Pernštejnové ve své hlavní venkovské rezidenci vlastně shromáždili.

¹³⁵ TAMTÉŽ, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 51 – 58.

¹³⁶ Celkem bylo prodáno 12 kompletních jezdeckých zbrojí, 222 zbrojí pěších, 68 šorců, a početně několik menších položek – dvouruční meče, halapartny, stany, sedla, hemelíny, plechovice, na váhu pak olovo a železo.

¹³⁷ Pěší zbroj však byla vyprodána téměř dokonale, Slavata ve své bilanční zprávě dále píše: „*Co se dotýče zbroje, ta jest na větším díle rozprodána a ještě zůstává as na padesáte a na šedesáte pacholků na zámku Pardubicích. Kyrysové s ladruňky, ty před rukama sou a také kyrysy celý pěší kopidlíci též před rukama sou.*“ NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 152-155.

Výše uvedené prameny však zbrojnici neregistrují zcela jednoznačně. Mimo skutečnost, že některé inventáře evidují jen část výbavy a jiné zase jinou část, komplikuje snahu po dosažení co nejpreciznějšího výsledku i trend právě opačný, totiž že se seznamy v určitých místech překrývají. Krom poněkud nesystematického způsobu inventování zbrojních komor je třeba počítat i s kolísavým a nejednoznačným pojmoslovím, kdy pro jednu a tutéž věc je užíváno rozdílných výrazů.¹³⁸ Souhrnem všech těchto nesnází je dáno, že následující představení „anatomie“ zámecké zbrojnice nepředstírá, že jde o stoprocentní a do posledního detailu vyčerpávající rekonstrukci početní skladby výzbroje a výstroje (vzhledem k účelu textu to ani není nutné), na druhou stranu základní kontury celého organismu, umožňující následnou interpretaci, vystihuje poměrně věrně.

Když už používáme tyto medicínské příměry, „tělo“ pardubické rezidenční zbrojnice lze „anatomicky“ rozdělit na tři základní části. První částí bude její nejprogresivnější složka – dělostřelectvo a palné zbraně, dále pak pěší a jízdní zbroje či jejich části a konečně příslušenství (chladné zbraně, munice apod.). I takto základní, v podstatě jen číselná analýza celého korpusu však bude myslím dostatečně přesvědčivá v tom, že pernštejská zbrojnice rozhodně nebyla žádný „drobeček“. Naopak.

Při pročítání a porovnávání seznamů zjistíme, že nedlouho po prodeji Pardubic se zde nacházelo dohromady 83 dělových hlavní různých typů včetně tupláků a 960 ručních zbraní, tzn. hákovnic a ručnic.¹³⁹

Výstroj pro pěchotu a jezdecko byla soustředěna v tzv. zbrojních komorách („*barniškomory*“), v budovách na Příhradku (hospodářská část zámku, předsunutá do města před vstupní most na zámek, která tvořila pojítko mezi poddanským městem a rezidenčním

¹³⁸ Vojenská terminologie 16. století jako celek je vůbec velmi nejednoznačná. Projevuje se to nejen u zbroje a zbraní chladných, ale i u zbraní palných a na prvním místě u dělostřelectva. Názvy jednotlivých druhů děl i ručních palných zbraní tak spíše než pevně danou strukturu tvoří jakýsi rámec s dosti volnými mantinely, které se navíc posouvají v závislosti na ose synchronní i diachronní. Díky tomu najdeme rozdíly v kategoriích nejen mezi kupříkladu polskou korunní artilerií a dělostřelectvem Karla V., ale i u autorů příruček, vojenských řádů a teoretických spisů ze začátku a konce století. Mimo to musíme počítat i s faktem, že ještě nebyly pevně kodifikovány kalibry palných zbraní. První kroky v tomto směru podnikly již vojenské reformy Maxmiliána I. a Karla V., konečné ustálení kalibrových norem však přinesla až doba mnohem pozdější, nastartovaná událostmi třicetileté války a následným vývojem v 17. a 18. století. V dobových pramenech 16. století, včetně výše popsaných, se to projevovalo tím, že byla jako určující kritérium zpravidla znamenána jen hmotnost hlavně a používaných střel.

¹³⁹ Zjištěné závěry však musíme zpřesnit přinejmenším ve dvou směrech. Předně dělostřelectvo. Suma 83 kusů udává počet hlavní, nikoliv děl. Rozumíme-li pod pojmem dělo funkční samostatnou jednotku na jednom loži či lafetě, potom se celkové číslo zmenší na 39. Na zámeckých valech totiž stálo 8 loží tzv. varhanů, které dohromady pojímaly celkem 50 hlavní. Druhé zpřesnění se týká ručních palných zbraní. Na nedalekém hradě Kunětická hora (který náležel k panství) bylo na různých místech dislokováno celkem 14 hákovnic a 149 „*ručnic španělských*“, přičemž sice fyzicky nepatřily do pardubické zámecké zbrojnice, ale ve většině inventářů jsou zahrnuty do celkových kalkulací jako součást zbrojnice. Kdybychom je i my zahrnuli do kalkulací, celkové sumární číslo ručních palných zbraní by se tak zvedlo na 1 123 kusů.

areálem). Obsahovaly kompletní pěší zbroje, zbroje pro jízdní kopiníky, několik jezdeckých zbrojí v kompletu se zbrojí koňskou a také jednotlivé části pěších i jezdeckých zbrojí „na volno“, tzn. takové, které netvořily kompletní zbroj. V číselném vyjádření působí tato část zbrojnice podobně impozantně jako předchozí část s palnými zbraněmi: bylo zde celkem 317 kompletních pěších zbrojí a 47 jezdeckých, 3 koňské zbroje a 40 jejích kusů (ochrana hlavy, plechová sedla apod.), stejně tak i části zbrojí chránících lidské tělo (helmy, prsní i zádové pancíře, šorce, rukavice) v počtu 541 kus. Za zmínku stojí i soubor 60 starodávných pavéz a 65 kuší „s *lučšiti železnými*“.

Třetí velkou část válečných zásob v Pardubicích pak představovaly ruční zbraně dřevcové (landsnechtská kopí, halapartny, sudlice aj.) v počtu 415 kusů a přes 40 mečů, končírů a tesáků. Ani zásoby munice uložené v sudech a dřevěných bednách nebyly zanedbatelné. Císařští zbrojmistři tehdy rozhodně svou inventarizační misi nebrali na lehkou váhu. Můžeme jim dnes jen poděkovat (určitě na rozdíl od jejich tehdejších pomocníků), že díky svému velmi uvědomělému přístupu k věci nechali všechno otevřít a kuli po kuli spočítat – bylo jich přes 21 000, ať už dělových kulí nebo litých kulek do hákovnic a ručnic v celkové váze blížící se 5,5 tuny.¹⁴⁰ K tomu ještě připočteme téměř 8 500 šípů ve dvou truhlách, několik set prachovnic a oštěpových tulejí, toulce k šípům, hevery ke kuším a několik dalších drobností a pardubická zbrojnice před námi vyvstane v celé své kráse.

Možná trochu unylé početní cvičení v předcházejících odstavcích by nemělo být samoučelné, ale poukázat na to, že rod erbu zubří hlavy vybudoval na svém hlavním sídle arzenál, který nejen snese ta nejprísnejší dobová měřítka, ale svou velikostí je i převyšší.¹⁴¹ Zároveň však představená čísla evokují přirozenou otázku, zda se vůbec mohly všechny uskladněné pernštejnské zbraně využít, a jestliže ne, proč tam tedy vůbec byly?

Vojenská funkce zbrojnice byla samozřejmě jednou ze základních pohnutek, které podmiňovaly její vznik. Již bylo řečeno (kap. IV. 2), že pevné zakotvení arzenálů ve vojensko-politické struktuře prvního století raného novověku určovaly především dva základní faktory, které zároveň definovaly jejich funkční významy: potřeba eventuální obrany vlastních sídel a povinnost podílet se na obraně země jako celku. Systém obrany země zemskou hotovostí spočíval na výstavbě a vyzbrojování vojenských jednotek soukromými subjekty z řad vlastních

¹⁴⁰ Velmi vysoké, podezřele hezké číslo a relativně malé rozměry kulí do ručnic sice dávají tušit, že výsledek asi nebude zcela exaktní a že se zaokrouhlovalo, Ale i tak jde o zásoby nevidané.

¹⁴¹ K chabým zásobám centrálního vojenského skladu království viz Miroslav MUDRA: *Pražská zbrojnice ve 2. polovici 16. a na počátku 17. století*. HaV 1971, č. 2, s. 247-258. Zajímavé srovnání se situací v Horních Uhrách poskytuje Géza PÁLFFY: *Košická královská zbrojnice v druhé polovici 16. storočia (Príspevok k vojensko-hospodárskym stykom Habsburskej ríše s protitureckou sústavou hraničných hrádov)*. Historica Carpatica. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach 33, 2002, s. 7-25.

poddaných a příslušníci pánů z Pernštejna jako přední rod království, nadto s vlastními válečnými zkušenostmi, toto jistě nebrali na lehkou váhu.¹⁴² Využívání zbrojnice v poli nakonec přesvědčivě dokládá i několik specifických doplňků, které by jinak byly zhola k ničemu: komise tehdy v Pardubicích zaznamenala i dva plátěné stany („*stan bouda veliká*“ a stan a při něm „*komora oustupek*“), plachtu ke kuchyni, 2 polní stoly a také 20 „*stoliček křížových kožených*“, tedy polních židlí.¹⁴³

Co se týče vyzbrojení pěších a jízdních jednotek zemského vojska, v první polovině 16. století nenalezneme v oficiálních sněmovních dokumentech buď žádnou, nebo jen velmi vágní specifikaci. Do značné míry záviselo na vypravovateli, jak pečlivě svůj oddíl vybaví. V celozemském měřítku bylo spíše pravidlem, že výbava takových oddílů byla nejen velmi pestrá, nýbrž také zcela nedostatečná. Od poloviny čtyřicátých let 16. století se proto můžeme setkat se soustavnější snahou zemských shromáždění normativně upravovat podobu skladby zemského vojska a jeho vybavení.¹⁴⁴ Ve výzbroji pěších i jízdních jednotek převládaly ještě chladné zbraně, v poměru zhruba 5:1. Srovnáme-li požadavky, z čeho se měla skládat materiální výbava polních oddílů, s typovým složením pardubické pernštejnské zbrojnice, zjistíme nápadné shody. Samo o sobě to nejspíš není zjištění nijak šokující, poněkud odlišná je však situace v rovině početní. Za orientační základ si vezmeme číslo vygenerované pro konec

¹⁴² Platí to zejména pro Viléma z Pernštejna, kterého můžeme označit za prvního budovatele pardubické zbrojnice. V mládí se aktivně účastnil poděbradsko-korvinských střetnutí ve 3. třetině 15. století, ale doba, ve které žil, byla neklidná obecně. Blíže Petr VOREL: *Páni z Pernštejna*, s. 60-92. Ostatně Pernštejn vojenskou stránku života šlechtice rozhodně nepřehlížel, jak svědčí i pasáž známého „Naučení rodičům“, pomocí něhož starý pán ústy malého chlapce předával své názory dalším pokolením rodu: „*Ač mnoho bylo by o tom mluvíti/jakého naučení k to[m]u bych měl dojíti/co vojenský řád má za úpravu/jak zámkuov sluší nepřátelům hájiti/a v jakém řádu na poli se zastaviti.*“ Cit. podle Petr VOREL: *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace)*. In: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.): *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. pardubické bienále, 4.-5. dubna 2002 (= Scientific Papers of the University of Pardubice, series C. Faculty of Humanities. Supplement 5). Pardubice 2002, s. 41. Ale i jeho synové a vnuci měli přinejmenším povinnost participovat na akcích zemských hotovostí, svolávaných v průběhu 1. poloviny 16. století.

¹⁴³ NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fol. 122.

¹⁴⁴ Zajímavý průhled, jak měla vypadat výzbroj a výstroj oddílů hotovosti v představách reprezentantů stavovské obce, poskytuje sněmovní rozhodnutí o svolání zemské hotovosti z července 1546. V zápise stojí: „*A kdožkoli 10 koní dá a vypraví, ten aby v tom počtu 7 koní jízdných i s pacholetem s zbrojí kopiníci, šorcary a tři střelce měl; však ke dvaceti koním jízdným má býti vůz vojenský a na něm dvě hákovnice s jinými potřebami k vozu vojenskému náležitými, a zadní koně v tom voze mají za dva jízdné počtení býti, majíc při voze sedlo a dvojí zbroj jezdeckou na vozku i povozného, a tak aby se při každém vozu 20 koní jízdných našlo. A tuto zbroj má míti na kuoň, kopinnici, přední zadní kus s kruštem a s šosy, obojček, helmelin aneb šturmhaub, rukávy brněné aneb ormcejky a plechovice. A střelec jízdný má míti přední, zadní kus, objček, šorc a rukávy, piklhaubec, plechovice a ručnici neb kuši. A pěší každý aby měl přední, zadní kus, piklhaubec, obojček, šavli dobrou a v každém desátku pěších najmén dva střelci s dlouhými ručnicemi a jiní s voštípy a s halapartnami aby byli.*“ Viz *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Díl II, Praha 1888 s. 22.

padesátých let 16. století, kdy na pardubické panství připadlo vypravení zhruba 260 osob.¹⁴⁵ V zámeckých zbrojních komorách ale tou dobou bylo jen kompletních zbrojí přes 360 a k tomu značný počet nekompleťovaných součástí garnitury. Zatímco počet zjištěných jezdeckých zbrojí v zásadě odpovídá počtu vypravovaných jezdců, u pěší zbroje suma uchovávaných pancířů podstatně převyšuje nezbytnou míru.¹⁴⁶

Ještě znatelnější je rozdíl v počtu zbraní. Zatímco pobočných zbraní bylo zjištěno poměrně málo, jen ručnic uchovávala pernštejnská rezidence 635 kusů, což by samo o sobě vystačilo na vyzbrojení více než dvojnásobného počtu jízdních i pěších vojáků pouze ručnicemi. V úvahu musíme vzít i značný počet dřevcových zbraní (přes 400 kusů), u kterých na rozdíl od palných zbraní můžeme předpokládat, že byly určeny především do pole, neboť k obraně sídla se příliš nehodily.

Pernštejnský arzenál při hlavní rodové rezidenci se jeví jako mohutné uskupení zbraní, výzbroje a příslušenství, které bylo promyšleně budované, logicky vnitřně strukturované a po stránce bojové připravenosti nejen nadstandardně dobře zaopatřené municí a střelivem, ale co do počtu zbraní a zbroje uchovávalo značně více, než velela nutnost. Lze předpokládat, že finanční nároky na výstavbu, údržbu a doplňování takového celku nebyly zanedbatelné. Domnívám se, že alespoň v tomto případě bychom měli korigovat obecně vžitou představu o nechuti šlechty neperspektivně investovat značné částky do zřizování a vydržování svých arzenálů.

I když připustíme, že zbrojnice na pardubické rezidenci nemusela nutně sloužit k vyzbrojování osob pouze z pardubicko-kunětickohorského panství, nýbrž její plošná působnost v rámci pernštejnského dominia mohla být v určitých případech širší, resp. vedle měšťanské zbrojnice mohla sloužit jako záložní zdroj při případné obraně rezidenčního města, i tak nelze představené disproporce mezi skladovými zásobami a jejich využitelností přehlížet. Ty však zákonitě vyvolávají přinejmenším jednu otázku. Jak je vysvětlit? Jaké byly důvody mimořádného zájmu pánů erbu zubří hlavy o zbrojnici na rezidenčních Pardubicích?

¹⁴⁵ Představu o tom, kolik osob měla pardubická zbrojnice v pernštejnské době opatřit příslušným materiálem, si vlastně můžeme udělat až z informací pocházejících z komorní éry, které však vycházejí z údajů starších. Koncem roku 1593 pardubický hejtman Chotek hlásí, že má z panství ke svolávané hotovosti vyzbrojit 25 jezdců. (RM II, Praha 1938, s. 10) Dohromady bylo vystrojeno 257 osob, (TAMTÉŽ, s. 108) pěších ozbrojenců tedy mělo být 232. Z citovaných pramenů však vyplývá, že uvedené počty jsou vykalkulovány z majetkového přiznání pro rok 1557, tedy z doby, kdy byly Pardubice ještě v držení Pernštejnů. Díky tomu je možné čísla zpětně interpretovat v tom smyslu, že kolem poloviny 16. století pernštejnské panství Pardubice přispívalo v případě svolání zemské hotovosti zhruba 260 ozbrojenci. Podrobněji Vítězslav PRCHAL: *Pevnost i rezidence*, s. 89-91.

¹⁴⁶ Zmíněného roku 1593/1594 z Pardubic vyrazilo 25 jezdců, obvykle však měl být stav asi dvakrát vyšší, neboť nejčastěji udávaný poměr mezi jízdním a pěším bojovníkem býval z 5 osob 1 jezdec. Podle tohoto modelového klíče by pak z 260 osob bylo zhruba 210 pěšáků. Celých pěších garnitur bylo v rezidenční zbrojnici na 317.

Odpověď se zdá být nasnadě: zbrojnice měla pro pány z Pernštejna svou nezastupitelnou důležitost nejen jako zdroj okamžité vojenské síly. Setkáváme se zde s raným příkladem druhé významné funkce šlechtických arzenálů a jejich ukotvení v myšlenkovém světě raně novověké aristokracie, v němž sehrávaly důležitou roli jako instrument specifické reprezentační strategie. Množství a modernita byly důležité po stránce vojensko-obranné, ovšem přinejmenším stejně tak jako prostředek „nonverbální mluvy“. Čím více zbraní zbrojnice obsahovala, tím více byl její majitel chápán jako předvídavý, dobře zabezpečený a majetný pán, jako zdatný vojenský suverén. V tom podle mého názoru tkví klíč k interpretaci existence značných objemů zbraní všeho druhu v rezidenčních zbrojnicích – šlo o jakousi „množstevní reprezentaci“, což vlastně nebylo nic jiného než variace na okázalou spotřebu, tohoto typického a určujícího rysu životního stylu raně novověkých elit.

Aby se však efekt nemnul účinkem, bylo pochopitelně třeba zbrojnici vhodným způsobem prezentovat veřejnosti. To se dělo dvojím způsobem. Jednak vybudováním té nejlepší zbrojnice na společensky nejfrekventovanějším sídle v rámci rezidenční struktury daného velmože, jednak promyšleným umístěním arzenálu v mikrosvětě dané rezidence. V perštejnském případě obojí hraje do not výše uvedené interpretaci.

Výjimečné postavení zbrojnice při perštejnské hlavní rezidenci zřetelně vyplývá ze srovnání s jinými sídly téže doby. Moravský Helfštejn, ve sledovaném období rovněž v držení rodu erbu zubří hlavy, platil za jednu z hlavních moravských zemských pevností. Pro pány z Pernštejna měl mimořádný symbolický význam. Mezi členy rodu se s železnou pravidelností objevuje predikát „na Helfenštejně“. O významu hradu svědčí i fakt, že v perštejnské éře byl dvakrát přestavován a opatřen velkoryse pojatou, plošně velmi rozlehlou předsunutou fortifikací, která výrazným způsobem modifikovala starší hradní jádro.¹⁴⁷ Překvapivé je ale zjištění, že s obrazem mohutně opevněné, dobře vybavené pevnosti příliš nekoresponduje pohled na inventář hradního arzenálu.¹⁴⁸ Střelecké vybavení helfštejnského hradu nebylo roku 1552 nikterak oslnivé. Nejvíce bylo hákovnic, určených k obraně hradebního koridoru. Polní děla či větší kusy na statických ložích bychom zde hledali marně, ve výbavě se nacházelo jen několik tarasnic, tedy zbraní éry 15. století. Na Pardubicích po podobně archaických zbraních nebylo ani stopy. Dále se zde nacházelo jako 9 píšťal, zastaralých předchůdců ručních palných zbraní z dob husitských válek, 10 pavéz, stejné

¹⁴⁷ Zdeněk GARDAVSKÝ: *Pernštejnové – tvůrci predikátního hradu*. In: Petr VOREL (red.): *Pernštejnové v českých dějinách*. Pardubice 1995, s. 283 – 298.

¹⁴⁸ Helfštejnský hradní inventář zpřístupnil František HRUBÝ: *Selské a panské inventáře II*, s. 284 – 287. Výňatky z této studie vyšly znovu pod názvem *Inventář hradu Helfštýna z r. 1552*. Záhorská kronika XX, 1938, č. 3, s. 76 – 78.

množství sudlic, 66 kuší, obrovské množství různých druhů šípů, několik desítek kopí a 5 soudků se smůlou.¹⁴⁹ Jednoduše řečeno, nepříliš rozsáhlá zbrojnice s nejnutnějším, povětšinou mírně archaickým vybavením. Ani zmínka o pohyblivém dělostřelectvu na kolových lafetách, žádné jezdecké kyrusy, ani jedna pěší zbroj.

Ještě o poznání tristnější se jeví stav výzbroje zámku v Litomyšli. Rok po sepsání helfštejnského hradního inventáře císař Ferdinand I. udělil Jaroslavovi z Pernštejna „za věrné služby“ a především za značnou finanční sumu, kterou Jaroslav císaři půjčil, Litomyšl do zástavy. Při té příležitosti byl sepsán inventář zámku a panství.¹⁵⁰ Podle něj se na zámku nacházelo „prachu 111 sudův větších i menších...střelby tři kusy bez loží, též dva kusy železný bez loží, více jeden kus železný v lůží, hákovnic 21, ručnice 2, kulek železných 100“.¹⁵¹ Diametrálně jiný obraz ale poskytuje litomyšlská zbrojnice na počátku 17. století. Roku 1608 tady bylo ve dvou klenutých místnostech v přízemí například 42 dělových hlavní bez loží, 89 hlavní švihovek, 6 tupláků, 664 ručnic, 90 pěších kyrusů, 58 šturmmaubů a také 3 jezdecké turnajové zbroje.¹⁵² Rezidenční zbrojnice hodná předního aristokrata. Roku 1567 prodloužil Maxmilián II. Jaroslavovu bratru Vratislavovi z Pernštejna zástavu Litomyšle a nejvyšší kancléř poté přestavěl zdejší zámek ve stylu vrcholné renesance. Vznikl tak jeden z architektonicky nejpůsobivějších objektů na našem území, kam Pernštejn přenesl svou hlavní venkovskou rezidenci. Jako součást velkorysých investic do výstavby a vybavení zámku také doplnil zbrojnici tak, aby se stala důstojnou a reprezentativní částí jeho sídla. Alespoň co do počtu děl je srovnatelná s tehdy již neexistující pernštejnskou rezidenční zbrojnicí na Pardubicích, kterou ovšem Vratislav ze svého mládí velmi dobře znal. Nejen to, její část mu nejspíš dokonce posloužila jako základ budování té nové litomyšlské, ale o tom až později.

Nyní však bude vhodné vrátit se do Pardubic a přiblížit si lokalizaci zbrojních komor v rámci funkčního určení jednotlivých částí rezidence. I zde narazíme na několik fenoménů, které se v pozdějších dobách a na jiných sídlech ještě více rozvinou. Předchozí výklad

¹⁴⁹ Početní srovnání rovněž vyznívá jednoznačně pro Pardubice. Celkový počet hlavní palných zbraní (včetně děl) na pernštejnské hlavní rezidenci čítal 1 047 kusů, na Helfštejně jen 482. Z tohoto počtu bylo nejvíce hákovnic (256), v těsném závěsu následovaných ručnicemi (209), k tomu ještě palné zbraně, moderní možná za husitských vílek, nikoliv však v polovině 16. století – 8 tarasnic a 9 pišťal.

¹⁵⁰ NA Praha, SM, sign. P 100/5, kart. č. 1707, fol. 57 – 72, „Inventář panství Litomyšlského Od jeho Milosti Královské panu Jaroslavovi z Pernštejna postaupenej Letha p. 52“

¹⁵¹ Tamtéž, fol. 68r. K této „zbrojnici“ si navíc Ferdinand vymínil dispoziční právo a do postupovaných věcí ji nezahrnul. Nabízí se zde myšlenka, že Habsburk výzbroj ze svých zámků v relativně klidných Čechách cíleně svážel na vojenskou hranici do Uher. Podobně vypovídá i dopis z dubna 1566, adresovaný Václavu Haugvicovi z Biskupic (t.č. zástavní držitel panství). Arcikníže mu v něm nařizuje, aby v rámci přípravy tažení do Uher všechnen prach z Litomyšle, který náleží králi, ihned odeslal správci pražské zbrojnice. Viz RMI, Praha 1937, s. 176.

¹⁵² Zámek Nelahozeves, LRRa, sign. P 14/30, s. 2-3, inventář Litomyšle po smrti Marie Manrique de Lara, 1608.

naznačil, že válečné zásoby všeho druhu nebyly shromážděny na jednom místě. Studované soupisy odhalily celkem šest lokací uvnitř rezidenčního areálu, což je relativně vysoké číslo, nikoliv běžné pro dobu předcházející i pozdější. Kdo by však za takto vysokým číslem podezíravě viděl nezáměr o vhodné uložení militarií a stopy po nějakém chaotickém rozptylování zbrojnice všude tam, kde zrovna bylo místo bez zřetele k nějakému účelu, viděl by špatně. Naopak, rozčlenění pernštejnské zbrojnice bylo promyšlené, přísně racionální, logicky strukturované s přihlédnutím k oběma hlavním funkcím, které měla pro své majitele plnit. Beze zbytku splňovalo jak nároky na bezpečné a funkční uložení zbraní pro případ vojenského využití, tak reprezentační požadavky, které velely, aby nejprogresivnější části zásob zbraní byly co nejvíce na očích urozeným návštěvám pernštejnského sídla.

Jakýmsi pomyslným srdcem pardubické rezidenční zbrojnice byl tzv. „*ceijghaus*“. Bylo zde dislokováno pernštejnské polní dělostřelectvo „*na kolesách okovaných, jeden bez koles*“¹⁵³ s municí a příslušenstvím, několik dlouhých tupláků a téměř veškeré hákovnice a ručnice, včetně všech prachovnic, munice k dělům a část chladných zbraní.¹⁵⁴ Nacházel se v samém centru zámeckého areálu, v přízemí hospodářských budov na velkém nádvoří před vlastním objektem paláce, nejspíš v západním křídle přímo proti vstupu na nádvoří. Další významnou částí zbrojnice byly tzv. zbrojné komory čili „*harniškomory*“, celkem čtyři místnosti ve dvou patrech nad sebou, dislované do jedné z budov tzv. Příhrádku (tedy oné hospodářské části zámku předsunuté před obranný příkop na katastr města). Našli bychom v ní pěší a jezdecké zbroje, koňské garnitury, helmy, štíty, všechny dřevcové, bodné a sečné zbraně, stany, polní stoly a židle, ale také turnajovou výzbroj a výstroj, jakožto i potřeby k lovu.

To je, soudím, velice závažné. Jde o první jasný důkaz toho, že pardubická zbrojnice rozhodně nebyla vnímána jen jako prostý utilitární sklad „sériových“ vojenských výrobků bez jakéhokoliv reprezentačního potenciálu. Loveckou a turnajovou zbroj většina soupisů odbyla formulacemi typu „*a jiných mnohých kusů k honbám a kolbám, kderýž se jedni k druhým netrefují, jest toho nemálo...*“¹⁵⁵ ve skutečnosti se ale jednalo o šest turnajových zbrojí a dvě zbroje lovecké.¹⁵⁶ Z toho plyne, že ve zbrojních komorách byly uloženy mimo materiál s čistě vojenskou funkcí i zbraně a zbroj, zcela jistě luxusně provedené, tak aby odpovídaly vyšším požadavkům

¹⁵³ NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 202.

¹⁵⁴ Konkrétně šlo o 150 dlouhých landsknechtských kopí svázaných po dvaceti kusech v šesti a půl svazcích a 65 kuší.

¹⁵⁵ NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 203.

¹⁵⁶ Jeden soupis konkrétně hovoří o „*kolčích zbrojích s štechhelmy*“ a dvou kompletech „*zbroje k honění s vostrým jich příslušenstvím*“. NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 121 a fol. 104.

reprezentace, které se užívaly při kratochvilkách panstva na lovech a slavnostních turnajích.¹⁵⁷ Bylo by však chybou vnímat šlechtickou zbroj jen jako připomínku někdejší rytířské role panovníkovy družiny či jako odosobněný nástroj k udržení lesku a prestiže. Zbroj, podobně jako poboční zbraně – kord a dýka, patřila do nejužšího šlechticova majetku, byla jeho vizitkou a osobním vlastnictvím v pravém smyslu slova. Svědčí o tom kupříkladu formulace v šlechtických testamentech, kdy se výzbroj často objevovala v jedné větě s knihami, „*šaty chodícími*“, rodinnými klenoty a dalšími předměty ze šlechticova bezprostředního okolí.¹⁵⁸ Z prostředí olomouckého biskupského dvora máme dokonce doloženu situaci, kdy se zdržovalo dokončení obrazu biskupova bratra do rodové portrétní galerie, protože malíři včas neposlal svou osobní zbroj.¹⁵⁹

Musíme proto diferencovat, stejně jako tehdejší lidé, několik kvalitativně odlišných typů zbroje ve zbrojnici. Na pomyslné nejvyšší příčce stála osobní zbroj z majetku pána rezidence, turnajová zbroj a lovecká zbroj, na nejnižší pak tucty řadových „plechů“, určených k výzbroji pěšáků do zemské hotovosti. Někde mezi tím by se pohybovala uměleckořemeslně lépe provedená zbroj, určená pro velitele vypravovaných pěších a jezdeckých oddílů.¹⁶⁰ Studované inventáře, v nichž samostatné položky tvoří několik pěších zbrojí a jezdeckých kyrysů se zbrojí na koně, oddělených od ostatní sumy zbroje jízdní i „*na pěší lid*“, takové interpretaci rovněž nasvědčují.¹⁶¹

¹⁵⁷ V knize návrhů proslulého „malíře a leptače zbrojí“ Jörga Sorga ml. se nacházejí kresby tří slavnostních, bohatě zdobených turnajových zbrojí pro pěší soubor a jezdecké klání „přes ohradu“, které jeden z nejlepších mistrů svého oboru 16. století navrhl na objednávku Vratislava z Pernštejna v roce 1549 a 1556. Zbroje zhotovili mistři platnéřského cechu z Augsburgu, který byl obecně považován spolu s Innsbruckem a Landshutem za nejprestižnější středisko výroby zbrojí ve střední Evropě. Viz Ctirad BENEŠ: *Zbroj Vratislava z Pernštejna*. VSH 1, 1991, s. 121-138. K osobě Jörga Sorga Arthur von REITZENSTEIN: *Die beiden Jörg Sorg*. WK 1966, s. 81-86.

¹⁵⁸ Pavel KRÁL: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650*. České Budějovice 2002, č. 46 (s. 295), č. 53b (s. 331), č. 59 (s. 358), č. 70 (s. 414). Srov. též Stanisław ŻYCIŃSKI: *Bezdrwowa broń*, s. 103 – 124.

¹⁵⁹ Ondřej JAKUBEC: *Kulturní prostředí*, č. kat. 103, s. 288. „*A poněvadž tej svej zbroje tomu malíři sem neodesíláš ... věz, že zítra téhož malíře do Olomouce odešleme a on ten contrfect tvůj s sebou vezme.*“, píše roku 1585 biskup svému bratru, hejtmanovi na Osoblaze.

¹⁶⁰ Na domácí poměry mírně kuriózní je zmínka o ženské zbroji, která byla součástí rožmberské „harniškomory“ v Roudnici nad Labem a roku 1590 spolu s dalšími věcmi převezena do Českého Krumlova. Zbroj podobného typu bych díky její nesporné originalitě řadil také do skupiny nejvzácnějších brnění ve zbrojních komorách. Viz Hynek GROSS: *Zásilka zbroje*, s. 128. Pravděpodobně se jednalo o kostýmní zbroj, tzv. suknicovou, jež svým tvarem skutečně připomínala ženský šat. Zbroj takového typu byla např. vytvořena kolem r. 1526 u příležitosti svatby markraběte Albrechta Braniborského. Srv. Kunsthistorisches Museum Wien, Hofjagd- und Rüstkammer, inv.č. A 78.

¹⁶¹ Zdobení zbrojí velitelů jednotlivých vojenských oddílů nebylo v dobové praxi ničím neobvyklým. Řada evropských muzejních kolekcí militarií takové kusy dodnes uchovává, např. stavovská zemská zbrojnice ve Štýrském Hradci. Obecně platilo, že čím vyšší důstojník zbroj oblékal, tím lépe byla ošetřena. Od prostého vyleštění až po rafinovaně zdobené hrudní pancíře rytými reliéfy s námětem ukřižovaného Krista, rodového erbu majitele či vyjádření konfesijní příslušnosti důstojníka vyrytím hostie a kalicha. Srov. katalogy muzejních sbírek Peter KRENN: *Harnisch und Helm. Landeszeughaus Graz, Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum*. Graz 1987; TÝŽ: *Das Landeszeughaus in Graz*. Florenz

Další část zbrojnice, „*prachový kevelb*“¹⁶² čili prachárnu, měli páni z Pernštejna, na prvním místě nepochybně z bezpečnostních důvodů, rovněž umístěnu nikoliv ve vlastním zámeckém areálu uvnitř valů, ale na Příhrádce. V případě výbuchu zde uskladněného prachu tak nehrozilo nebezpečí, že by do vzduchu vyletěla i celá rezidence. To bylo jistě prozíravé řešení, zvláště ve světle některých pozdějších událostí, například oné nechvalně známé katastrofy v Jičíně roku 1620.¹⁶³ „*Na Příbrádce, kde se prach chová*“,¹⁶⁴ byly v několika klenutých místnostech kromě samotného černého prachu sudy zvlášť s ledkem („*sanejtrem*“) a sírou, luntý a některé další příslušenství. Menší soubory zbraní pak byly ve světnicích u zámeckých bran – v tzv. Labské bráně zajišťující průjezd zámeckými valy do opevněného sídelního areálu a u „*bořejších vratech zámkovéjch*“,¹⁶⁵ což je průjezd v severním křídle vlastního zámeckého paláce. Zatímco v případě Labské brány šlo spíše o malý pohotovostní sklad zbraní,¹⁶⁶ ve dvou místnostech kolem palácového průjezdu bylo mj. shromážděno větší množství ručnic a hákovnic, ovšem těch luxusněji provedených¹⁶⁷ – z estetických a nepochybně i prestižních důvodů byly do paláce signifikantně umístěny zbraně lepší kvality.

Z hlediska symbolického nakládání se zbrojnicí je však zdaleka nejvýznamnější poslední místo. Určitá část pernštejnského dělového parku totiž stála přímo na koruně valů rondelového opevnění kolem zámku. Šlo o osm konstrukčně i vizuálně zajímavějších kousků, tzv. varhanů (tedy více hlavní uložených v jedné lafetaci), jež dohromady pojímaly celkem 50 hlavní (nejčastěji pět až šest hlavní v jedné lafetě, v jednom případě však celých 24). Měřeno praktickou stránkou věci, bylo to umístění zcela nevhodné. Z hlediska použitelnosti by jim mnohem více svědčily kryté prostory zámecké zbrojnice, kde by byla po boku ostatních kusů dělového parku také mnohem lépe chráněna před rozmary počasí.¹⁶⁸ Ani argument kalkuluující s obranným hlediskem tu příliš neobstojí. Nebylo nutné děla trvale dislokovat na rondelech či

1991. Mimo distinktivní funkce takových kusů (leštěná zbroj mezi obyčejnými černými sériovými pancíři na první pohled dávala znát vyšší postavení) je třeba zohlednit i identifikační roli velitelů na bitevním poli.

¹⁶² NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kat. č. 1707, fasc 3, fol. 214 („*puluer gewölbt*“).

¹⁶³ K výbuchu prachu na jičínském zámku jako smutné, ale stylové teče za „smířickou kauzou“ viz Jindřich FRANCEK: *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*. VSH 3, 1993, s. 273-298.

¹⁶⁴ NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 118.

¹⁶⁵ Tamtéž, fol. 104.

¹⁶⁶ 6 pavéz, 6 šturmhaubů, 33 sudlic a několik ručnic a hákovnic.

¹⁶⁷ Jak hákovnice, tak ručnice byly fasovány „v černých ložích“, tj. v pažbách, jež prošly nějakým typem povrchové úpravy, nejspíše mořením, a více než polovina ručnic měla mosaznou hlaveň, považovanou za lepší a lépe vypadající než klasická kovaná železná.

¹⁶⁸ Ani bronzovým a železným hlavním nedělaly výkyvy počasí příliš dobře, ještě horší to však bylo s dřevěnými ložemi. Císařský puškař Wolf si do svých záznamů zanesl, že velká většina venkovních děl měla lafety ve špatném stavu. Někdy čas se již neudržovaly a některé byly dokonce tak ztrouchnivělé, že se počaly rozpadat. Viz NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 213.

valu - do střeleckých postavení se samozřejmě mohla umístit z krytých prostor „*ceijghauzu*“ až v době hrozičího nebezpečí.

Vysvětlení jen zdánlivě nelogického důvodu, proč měli Pernštejnové část děl trvale umístěnu na koruně zámeckých valů, je jednoduchý: byl motivován reprezentačními strategiemi. Ve skrytu vnitřních prostor by artilerie plnila jen polovinu úkolů, které od ní byly očekávány. Nebyla by totiž vidět. Ovšem takto důstojně korunovala nový fortifikační systém a ještě k tomu náležitým způsobem podtrhovala demonstraci síly a moci majitele rezidence. Každému, kdo postupoval po mostě od města k zámku, ať už to byl třeba panovník se svým dvorem nebo obyčejný poddaný dostavující se k výročnímu soudu, ježily se v ústrety hlavně nejmodernější složky tehdejšího vojenství a mluvily k němu zcela jasnou řečí. Zdá se tedy, že symbolická funkce děl tu zřejmě převažovala nad užitnou složkou. Páni z Pernštejna raději volili model, kdy s rizikem vyšších nákladů na údržbu vědomě vystavili vizuálně nejpůsobivější část zbrojnice nepříznivým vlivům klimatu proto, aby byla na očích, aby na první pohled zvýrazňovala přichozím návštěvníkům obraz pardubické rezidence jako dokonale opevněného a zbraněmi náležitě vybaveného sídla. O podobném „vyložení“ děl ve venkovních prostorách sídla byla již řeč v souvislosti s collaltovským Veverím v roce 1697, kde byla na nádvoří vystavena v podstatě muzejní sbírka tehdy již archaických děl z počátku 16. století, z nichž některé byly na Bítov darovány předními muži té doby (viz kap. IV. 2).

Jak je snad dostatečně patrné, oči, pro které byla rezidenční zbrojnice určena, si ji tedy rozhodně mohly prohlédnout. Procházka po mohutných valech, ze kterých mířilo do krajiny na pět desítek dělových hlavních, či prohlídka zbrojné komory, kde spočívalo na dřevěných regálech nějakých 600 ručnic a více než 300 kyrysů s příslušenstvím, musela být skutečným zážitkem. Pernštejnská rezidenční zbrojnice tak plnila svou úlohu i uprostřed pokojného míru, v době, kdy české země přímo neohrožoval žádný vnitřní ani vnější konflikt.

Signifikantní rovněž je, že to byla právě děla, která byla tímto způsobem prezentována. Tehdy se jednalo o nejmodernější, nejprestižnější, ale také finančně nejnákladnější složku zámeckých zbrojnic. Počet dělových hlavních zastoupených ve zbrojnici tak úročil její cenu po mnoha stránkách – násobil úderný potenciál, účinněji proklamoval sílu a sebedůvěru majitele zbrojnice a svým způsobem také zvyšoval její hodnotu jakožto finančního depotu. Každé další dělo, které přibýlo do arzenálu, poukazovalo na movitost pána rezidence. Je příznačné, že v mnoha dokumentech vzniklých při odhadování peněžní sumy, uložené ve vybavení pardubické rezidence, figuruje zámecká zbrojnice, zejména dělostřelecký park, na čelních místech seznamů. Sám Jaroslav z Pernštejna, když hovoří při zahájení jednání o prodejní ceně pardubického panství roku 1558 o rezidenci, klade zbrojnici na první místo, dokonce před

vybavení zámeckých pokojů: „...a při zámku Pardubicích sou děla, hákovnice, prachy, zbroje i jiné ozdoby – od čalounů v pokojích, což od tobo zámku aby odtrženo býti mělo slušné se nenalézá, a mě také to opatřiti bylo by těžké, protož tobo všebo při zámku Pardubicích nechávám.“¹⁶⁹

Stejně důležitý je fakt, že zcela ve shodě s dobovou praxí (viz kap. IV. 2) byla pernštejnská děla povrchově zdobena erbem majitele, někdy, alespoň u těch těžších kusů, byl heraldický symbol zubra s houžví v nozdrách doplněn i nápisovou páskou. Zejména o tyto kousky měl nejvyšší kancléř Vratislav z Pernštejna zájem, když kolem roku 1570 rozjel jednání s královskou komorou o narovnání svých pohledávek formou odvezení některých komodit z bývalého rodového panství, v první řadě zbrojnice.¹⁷⁰ Úředník účtárny české komory Matyáš Pořícký z Roklina do své závěrečné zprávy do Prahy z února 1571 naštěstí připojil v tomto smyslu důležitou doušku. Týkala se jednoho z deseti děl, které po právě proběhnuvším dělení inventáře zbrojnice a dalších věcí mezi komoru a pána z Pernštejna mělo zůstat v Pardubicích: „V těch desíti kusích střelby nahoře oznámených jest jeden kus ... s erbem a jmény pana Jaroslava a Vratislava bratří z Pernštejna,...Pak vyslaní od pana Vratislava z Pernštejna, nejvyššího kanclíře Království českého, z poručení a na místě téhož pana kanclíře, pána svého, tobo žádají, poněvadž jména a erb týchž pánuov z Pernštejna na něm vyrytých jest, aby k dobrému puštěn byl...“¹⁷¹

Navrhovaná směna děla za Pernštejnem nabízené komodity sice nakonec nebyla císařem schválena, pro nás je ale daleko podstatnější vyřčený důvod, proč o ni pan kancléř usiloval. Erb na dělové hlavni nebyl jen pouhou identifikační pomůckou, jen vlastnickou značkou. Prostřednictvím aristokratova znaku a jména se dělo stávalo symbolickým kapitálem, propagujícím vojensko-společenskou složku šlechticova bytí, potvrzující roli šlechtice-válečníka, jakkoliv dělo i jeho pán nemuseli do pole ani jednou vytáhnout. Hodnota děla z tohoto pohledu spočívala v samotném faktu jeho existence a umístění na příslušném místě v rámci rezidence. Neměli bychom se proto divit snaze pana Vratislava odvézt takové dělo z císařských Pardubic, svého bývalého domova a mementa konce jedné epochy rodové historie, na vlastní nově budovanou rezidenci.

Nyní je načas, abychom na základě pernštejnských Pardubic zformulovali konkrétní obsah pojmu „rezidenční zbrojnice“ jako nového typu šlechtických zbrojnic 16. století. Při formulaci a výkladu termínu vycházím z existence rezidenční sítě tak, jak byla definována dosavadním bádáním.¹⁷² Rezidenční síť je představována jako soustava sídel, z nichž každé má

¹⁶⁹ NA Praha, České oddělení dvorské komory IV, sign. Č 18/1-2, kart. č. 39, fol. 290.

¹⁷⁰ Podrobněji Vítězslav PRCHAL: *Pevnost i rezidence*, s. 92-100.

¹⁷¹ NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 167.

¹⁷² Zejména Václav LEDVINKA: *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. století*. In: Lenka BOBKOVÁ (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*. Ústí nad Labem 1992

v rámci sídelní struktury jiné postavení a jsou na něj kladeny rozdílné nároky. Nejdůležitější složkou takové struktury je hlavní venkovská rezidence šlechtice. Jako důsledek postupného procesu „urbanizace“ šlechty přistupuje po polovině 16. století ještě druhý vrchol rezidenční sítě v podobě městského paláce v hlavním městě království.¹⁷³ Na tyto dva přirozené vrcholy jakési „sídelní pyramidy“ plynule navazuje několik méně významných sídel, které mají často jen dílčí funkce – jako sídla rodové sekundogenitury, správní a hospodářská střediska panství, strategické pevnosti s vojenským významem či lovecké letohrádky určené k sezónnímu pobytu. Musíme však mít stále na paměti, že se pohybujeme v nejvyšších vrstvách aristokracie a podobně vyspělou sídelní strukturou mohly disponovat jen nejvýznamnější šlechtické rody s rozsáhlou pozemkovou držbou.

Již bylo řečeno, že hlavní rezidence významného příslušníka vyšší šlechty byla, zvláště v první polovině 16. století, důležitým centrem kulturního, hospodářského a zejména politicko-společenského života, s teritoriálním dosahem podle faktického vlivu a postavení držitele sídla. V každém případě však byla jevištěm, na kterém se odehrávala velká část veřejného života šlechtice, jevištěm o to důležitějším, že si jeho kulisy utvářel pán domu sám podle svých představ a dobově srozumitelných forem a mohl se v nich ukazovat v takovém světle, v jakém si přál být – nebo potřeboval být – viděn. Hlavní aristokratovo sídlo muselo proto splňovat celou řadu nejrůznějších nároků, kladených na něj jeho vlastníkem. K nejdůležitějším požadavkům patřila nutnost náležitě, důstojně reprezentace osoby šlechtice směrem k návštěvníkům, vytváření a péče o „správný“ obraz pána domu i jeho rodiny a prostřednictvím toho i upevňování dosažené pozice v rámci společnosti.

Ze všech právě uvedených příčin plnila zbrojnice na hlavním sídle zcela specifickou funkci, kterou u případných zbrojních skladů na vedlejších objektech rezidenční sítě nenajdeme. Pojem „skladiště“ zde figuruje zcela záměrně jako protipól užívaného termínu „rezidenční zbrojnice“, aby tak vynikla kvalitativně jiná role, kterou tyto dva typy zbrojnice v rámci šlechticovy sídelní struktury hrály. Na společensky méně významných sídlech, která

(= *Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica* 1), s. 28-41; Jaroslav PÁNEK: *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*. In: TAMTÉŽ, s. 9-27; Josef PETRÁŇ a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 185-187; Jiří KUBEŠ: *Sídla Jana Jiřího Jáchyma Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37 – 1689) v proměně*. In: SPUP 2003, s. 55 – 87. Naposledy TÝŽ: *Reprezentační funkce*, s. 70-83 (kap. *Proměny využívání rezidenční sítě v raném novověku*).

¹⁷³ Václav LEDVINKA: *Funkce venkovských rezidencí*, s. 30-34; TÝŽ: *Rezidenční města pánů z Hradce v 16. a na počátku 17. století (Poznámky ke vztahům šlechtického a měšťanského prostředí v epoše renesance)*. In: Michaela KOKOJANOVÁ (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Prostějov 1997, s. 119-134, zde zejm. s. 119-124. K procesu „stěhování“ šlechty do zemských metropolí Petr MAŤA: *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, s. 139-162.

byla v první řadě správnými centry určitého území nebo byla důležitá svou polohou na strategických bodech, plnily zbrojnice takřka výlučně funkci užitnou. Byly v pravém slova smyslu skladem zbraní, příslušenství a vojenských zásob, které, když to situace vyžadovala, sloužily k obraně příslušného místa. Praktická použitelnost těchto arzenálů zde byla bezpochyby na prvním místě. Domnívám se však, že zbrojnice na hlavních rezidencích měla ještě jiný, neméně důležitý úkol. Byla totiž výborným médiem, jakousi „galerií moci“, vhodným způsobem ukazující sílu a zámožnost svého majitele a iniciátora. Oproti jiným sídlům se v případě takovéto zbrojnice počítalo s tím, že bude prohlížena a zkoumána, že je určena pro cizí oči, pro oči návštěvníků, že je součástí „kulis“ aristokratické rezidence.

Charakteristickým rysem „rezidenční zbrojnice“ je tedy kumulace užité (vojenské) a reprezentační funkce, která koresponduje s obecně vyššími reprezentačními nároky, kladenými na hlavní šlechticovo sídlo, přičemž ani jedna z funkčních složek není tlačena do pozadí složkou druhou. Obě dvě spolu tak úzce souvisí a vzájemně se prorůstají, že je od sebe prozatím nelze oddělovat. Tuto skutečnost považuji za klíčovou, neboť se tím podle mého mínění odlišují „rezidenční zbrojnice“ od pozdějších loveckých rystkomor či privátních šlechtických „*leibriustkammer*“, jež si záhy představíme a které byly primárně budovány jako součást uměleckých sbírek či kabinetů kuriozit a v nichž utilitární vojenské využití v podstatě absentuje a naopak výrazně dominuje funkce reprezentační.¹⁷⁴

Téměř učebnicový epilog úspěchu pernštejské reprezentační strategie při nakládání se zbrojnicí nám poskytne jedna epizodická událost. Na samém sklonku třicetileté války, nejhoršího válečného konfliktu, jaký Evropa do té doby zažila, 8. srpna 1645, píše hejtman Jan Purkart Kordule ze Sloupna do Prahy a žádá o instrukci, jak se zachovat. Doneslo se mu, že z Pardubic mají být odvezena dvě starodávná děla, z nichž jedno „*slove 'kráva pernštejská', v kterémžto, jak lidé zpravu dávají, pátý díl stříbra býti má...*“¹⁷⁵ Ponecháme-li stranou mírně hanlivé a ze zoologického hlediska zcela nesprávné označení rodového erbu, tak lepší zúročení reprezentačních snah o trvalé zabezpečení své dobré pověsti si staroslavný rod mohl jen těžko přát. Téměř sto let poté, co pernštejský zubr opustil Pardubice, kolovala v myslích nových pokolení měšťanů legenda o bohatství, moci a slávě „blahé paměti“ vrchnosti jejich dědů, která přidávala do dělových hlavní drahý kov.

¹⁷⁴ Hartwig NEUMANN: *Das Zeughaus I*, s. 39–47.

¹⁷⁵ RM VII, Praha 1955, s. 393.

Podobně rozsáhlou a pramenně dobře podchytitelnou zbrojnicí, v mnoha ohledech podobnou té pernštejnské v Pardubicích, disponoval na přelomu 16. a 17. století poslední Rožmberk na Českém Krumlově, respektive na Třeboni. Ačkoliv bezmála výhradním tvůrcem rožmberské zbrojnice, tak jak ji známe z účetních materiálů a z inventářů (viz níže) z prvních dvou dekád 17. století, byl Petr Vok z Rožmberka, základy rodových válečných zásob byly položeny již zhruba o sto let dříve, alespoň co se týče palných zbraní. Podle inventáře části krumlovského „cejghauzu“ z poloviny července roku 1600, sepsaného archivářem a kronikářem Václavem Březanem v souvislosti s jednáním o prodeji Krumlova císaři, zde bylo uloženo minimálně 37 děl různé ráže (od tarasnic přes falkonety až po „bořící kusy“, tzn. obléhací děla těžkého kalibru) vyrobených v rozmezí let 1500 – 1522, tedy v době vlády Petra IV. z Rožmberka.¹⁷⁶ Podobně vyznívá i mnohem podrobnější „Poznamenání střelby větší i menší v cajghauzu Rožmberském novém“ z 24. ledna 1597 (OBR. 6).¹⁷⁷ Ze započítaných a pečlivě popsanych 55 děl (z toho 10 varhanů o různém počtu hlavní, celkový počet dělových hlavních v rožmberské zbrojnici tedy čítal 112), bylo rovných 40 na hlavní opatřeno rokem odlití. Všechna takto cejchovaná děla vznikla v rozmezí let 1500 až 1530, přičemž jako nejaktivnější doba budování rožmberského dělového parku vychází rok 1511. Tehdy bylo slito rovnou 18 děl, druhým nejproduktivnějším rokem je pak rok 1502 se sedmi kusy. Díky pečlivému zaznamenání všech nápisů na hlavních však víme, že ne všechna uvažovaná děla byla zhotovena na rožmberskou zakázku – největší dělo ve zbrojnici, tuplkartoun z roku 1516, patřil původně Ladislavovi ze Šternberka, dvě děla pocházela ze „stáji“ císaře Maxmiliána, jedno obléhací dělo bylo „s erbem neznámým“ a dvě patřily původně pražským městům. Do rožmberské zbrojnice se dostaly nejspíše nákupem po konfiskaci zbrojnic královským městům jako součást trestu za odboj v roce 1547.

Zajímavý detail představuje fakt, že svědomitý inventar u každého z děl dopočítal, kolik let je stáro. Je to důkaz, že v soudobém myšlení hrála starobylost zbrojnice důležitou roli – čím starší děla, tím delší byla zhmotnělá vojenská tradice rodu. Vedle nepochybné finanční náročnosti můžeme i v tomto spatřovat důvod, proč se stará děla i nadále udržovala v aktivním stavu šlechtické výzbroje. Velmi příznačné pro tehdejší kvalitativně odlišné vnímání

¹⁷⁶ Anna KUBÍKOVÁ: *Českokrumlovská zámecká zbrojnice v roce 1600*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 28, 1991, č. 2, s. 125-129. Inventář zbrojnice pod názvem „Přípis a popis střelby Jeho Milosti Páně v cajghauzu krumlovském“ uložen v SOA Třeboň, p. Český Krumlov, VS Český Krumlov, sign. I 71 2.

¹⁷⁷ SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Rožmberka, sign. 14, fol. 38-44. Edici inventáře pořídili Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*. FHB 15, 1991, s. 253-261. Nedokončený opis téhož inventáře v SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e.

jednotlivých částí zbrojnice (ať už kvůli složitosti výroby nebo z hlediska bojové efektivity, což v součtu znamenalo vyšší prestiž majitele) je také to, že oba vzpomínané soupisy z let 1597 i 1600 evidují jen dělostřelbu. Mohl by tak lehce vzniknout pomýlený dojem, že rožmberská zbrojnice se skládala pouze z tohoto neúčinnějšího a moderního válečného nástroje (byť s ohledem na stáří v různém stupni rozkladu),¹⁷⁸ stejně jako že rožmberské zásoby zbraní vznikly převážně již na počátku 16. století. Díky ojedinělé a ukázkově zpracované studii Aleše Stejskala a Václava Bůžka však víme, že tomu tak ani zdaleka nebylo.¹⁷⁹

Petr Vok vyvinul nemalé organizační i ekonomické úsilí, aby svá rezidenční města vybavil vším potřebným vojenským materiálem. Je sice pravdou, že to do značné míry byla v neklidné době přelomu 16. a 17. století holá nutnost, neboť jeho předchůdci s výjimkou Petra IV. z Rožmberka péči o rodové zbrojní zásoby mnoho nedali.¹⁸⁰ Od konce 20. let 16. století až do roku 1593 byly rožmberské nákupy zbraní víceméně nahodilé. Vilém z Rožmberka, mimo zakázkové výroby osobních zbrojí¹⁸¹ či občasného zájmu o slíty nových děl,¹⁸² řešil patrně dosti tristní stav v krumlovské zbrojnici prostým převozem příslušných artiklů z jiných přikoupených panství, jak o tom svědčí případ transportu zbraní a zbroje z Roudnice nad Labem.¹⁸³ Dochované účetní materiály z konce vlády Vokova bratra pak

¹⁷⁸ NA Praha, SM, sign. K 99/32, kart. č. 1217, korespondence mezi komorou a krumlovským hejtmánem o převezení děl do Prahy, 1602-1604.

¹⁷⁹ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 179-261.

¹⁸⁰ Vedle zmíněných inventářů svědčí o zřejmě systematictějších investicích do zbrojení za Petra IV. z Rožmberka i některé torzovitě dochované prameny. Srov. SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Rožmberka, sign. 14, fol. 11-12 (výkaz nákladů na děla a zbroj Petru z Rožmberka, 1502), fol. 24 (cedule řezaná na nákup kyrysů v Pasově mezi Petrem z Rožmberka a pasovským platněm Kašparem, 1520), fol. 27 (Václav Kořenský z Terešova, úředník Jošta z Rožmberka, uzavírá smlouvu s mistrem Jarošem stran zhotovení a dodání děl, b. d., před 1539). O vybavení rožmberského arzenálu rovněž leccos napovídá registr vydání zbroje a zbraní ze zbrojnice z let 1519-1520. TAMTĚŽ, fol. 14-20.

¹⁸¹ TAMTĚŽ, fol. 29, smlouva s platněm Georgem Seisenhoferem na zhotovení zbroje pro Viléma z Rožmberka, 18. 1. 1552.

¹⁸² Václav BŘEZAN: *Životy posledních Rožmberků I.-II.* Ed. Jaroslav PÁNEK. Praha 1985, s. 165: „*Pan vladař dal střelbu liti, sanytr v klášteře Koruně páliť. V středu po Třech králích [11. 1. 1559] pan vladař smlouvu s slovutným mistrem Tomanem Jaryšem [Tomáš Jaroš], císařským děloliem, a do lití Jeho Milosti šesti kusů střelby na Hradě pražským v dělnici jeho, aby jeden kus osmi centněřů váhy vídeňské ztíží a jedné velikosti byl, z nichž by se po dvou librách železných kulí vystřelovati nohlo, na takový mustř, jakýž mu se s erbem, textem a jménem páně vydá k zhotovení do velikonoci [26. 3.] se všemi dostatky, však kromě fasování, učinil. Pán k tomu ze 40 centněřů z staré střelby cejgu a pro ohněm sjítí přídávku 4 centněře a 80 liber přivéztí na Hrad pražský dá a odtud, když se zhotoví, zase od mistra kusy vyzdvihnouti. Od díla pak jednoho centněře po 2 kopách i náklad, co by při tom vynaložil, zaplatiti, když se zprubují vystřelením, poručiti ráci aneb materií svou, pustit ji po 2 kopách týmuž mistru, za tu práci odměni. Ta smlouva vykonala se na Krumlově. Nadto pan Vilém, aby materii k prachu jmiti mohl, dal v klášteře Koruně sanytr páliť, poněvadž k tomu země příhodná nacházela se.*“

¹⁸³ Roku 1590 nechal Vilém v celkem 13 truhlách a 13 vinných sudech přepravit značnou část výbavy roudnické zbrojnice na Krumlov. Hynek GROSS: *Zásilka zbroje*, s. 127-128.

prozrazují nulové výdaje za cokoliv, co by souviselo se zbraněmi.¹⁸⁴ Samotný Petr Vok, když roku 1594 přikázal provést inventuru půl druhého sta ručnic, které se měly nacházet na krumlovském zámku, byl záhy seznámen se smutným faktem, že je ani nebylo možné všechny dohledat.¹⁸⁵ O stavu rožmberského arzenálu v době nástupu vlády Petra Voka si tedy není třeba vytvářet přehnané iluze. O to více ale vynikne promyšlená militarizační činnost posledního Rožmberka, jež započala koncem roku 1593, naplno se rozjela po Vokově generalátu v rámci tažení zemské hotovosti do Uher v roce 1594¹⁸⁶ a kulminovala po přesídlení na Třeboň v letech 1604-1606.¹⁸⁷

Rožmberkův dlouhodobý výzbrojní program jednoznačně preferoval uzavírání kontraktů v rámci dominia, čímž stimuloval vznik doposud chybějících výrobních kapacit. Ty se v některých případech vyvinuly až do podoby zbrojařských center, schopných dlouhodobě uspokojovat aristokratovu poptávku, který tak nebyl závislý na možnostech externích dodavatelů. Typická je v tomto směru viditelná dominance rezidenčního Českého Krumlova, který pro posledního Rožmberka pracoval i po přesídlení na Třeboň. Pouze v ojedinělých případech, týká se to zejména luxusních jednotlivin objednávaných k ryze reprezentačním účelům, do hry vstupovali i zprostředkovatelé mimo rožmberská panství (Praha, Linec, Řezno apod.).¹⁸⁸ Tato snaha o dlouhodobé smluvní vztahy mezi výrobcí a odběratelem byla oboustranně výhodná – zbrojařům zajišťovala určitou míru ekonomické stability vzhledem k stálému odbytu, rožmberské komoře zase v podstatě neměnné ceny výrobků, fixované dlouho dopředu, což umožnilo plynule rozložit plánované finanční náklady do delšího horizontu a nezatížit výdajovou stránku rožmberské poklady extrémními břemeny.¹⁸⁹ Charakteristickým doprovodným jevem těchto vazeb byl nákup ve velkém – komora měla

¹⁸⁴ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 192. S ohledem na dochované zbraně provedla shrnutí dosavadních znalostí Zuzana VAVERKOVÁ: *Pozůstatky rožmberského výzbrojního programu*. In: Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice 2011, s. 323. Srov. též příslušná katalogová hesla na s. 311-322.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 197.

¹⁸⁶ K tomu Václav BŮŽEK: *Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka)*. JSH LVIII, 1989, č. 2, s. 53-65; TÝŽ: *Das Generalat Petr Voks von Rožmberk im habsburgisch-türkischen Krieg im Jahre 1594*. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le VIe Congrès de l'Association internationale d'études di Sud-est européen. Praha, 1989, s. 103-124; TÝŽ: *Der Zug Peter Woks von Rosenberg gegen die Türken im Jahre 1594*. Prague Papers on History of International Relations 1, 1998, s. 98-109. Hynek GROSS: *Několik zpráv o přípravách na panstvích Petra Voka z Rožmberka k válce v Uhrách v l. 1594-1597*. ČSPSČ 27, 1919, s. 34-45.

¹⁸⁷ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 185.

¹⁸⁸ Podrobněji TAMTÉŽ, s. 187-191.

¹⁸⁹ Rožmberská komora vydávala na zbrojení v letech 1592-1611 v průměru jen něco málo přes 1% z ročního výnosu dominia. TAMTÉŽ, tabulka na s. 248. To ovšem neznamená, že by ceny rožmberských zbrojířů byly lacinější, než byl obvyklý (dostí vysoký) domácí standard. Požadované zboží se tak mnohdy dalo nakoupit laciněji v zahraničí (Brunšvik, Norimberk, Linec), velkou výhodou stálých upřednostňovaných dodavatelů z dominia však byla ona stabilní cena výrobků. TAMTÉŽ, s. 204, 206-207.

zájem na odběru „sériově“ vyráběných zbraní a zbrojí, jejichž hlavním kritériem nebyla estetická hodnota, nýbrž funkčnost a spolehlivost. Podle Aleše Stejskala a Václava Bůžka Petr Vok z Rožmberka mezi lety 1593-1611 nakoupil nejméně 1000 halaparten, 1000 ručnic, 1 500 šturmmaubů, 1400-1500 landsknechtských zbrojí. Jimi zkoumané materiály přinášejí i jedno exaktní konečné číslo. Týká se toulců k ručnicím, jejichž výkup byl roku 1609 ukončen na čísle 1638, z čehož následně vyvozují, že i ostatní vyrobené válečné komodity se pohybovaly kolem tohoto čísla.¹⁹⁰

Naznačené závěry o počtu válečných potřeb ve zbrojnici nám pomůže verifikovat jeden pramen, který nebyl zmiňovanými autory konzultován. Jde o velmi podrobný inventář treboňského „*caykbausu*“ z 24. října 1615.¹⁹¹ Jeho vznik můžeme se vsí pravděpodobností klást do souvislosti s předáním části rožmberského dědictví včetně Třeboně Petrovi II. ze Švamberka († 1620) jeho otcem Janem Jiřím (1548-1617).¹⁹² Vzhledem ke dvěma faktům, totiž že inventář dělí od smrti Petra Voka pouhé čtyři roky a že Švamberkové na Vokův militarizační program nenavázali,¹⁹³ můžeme tento pramen právem považovat za zrcadlo stavu rožmberského arzenálu v době smrti posledního vladaře rodu. Pohled do něj do značné míry potvrzuje to, co již bylo řečeno, totiž obdivuhodnou kapacitu zbrojení treboňského pána. Zaměříme-li se nejprve na pěší výzbroj, neb o tu šlo Vokovi především, zachytíme zde 1040 „*mušketů nových*“ včetně kompletního příslušenství (furkety, toulce, bandalíry, formy na kulky apod.), tedy číslo, které se nápadně blíží cifře odhadované Alešem Stejskalem a Václavem Bůžkem. Krom těchto „nových“ zde existovalo i zhruba 150 „starých“ mušket a téměř 600 ručnic. Ani dřevcových zbraní různého typu, barevné úpravy i provedení nebylo málo – přes 2150.¹⁹⁴ K tomu připočteme nějakých 520 kompletních zbrojí, přes dva tisíce přilbic, připravený prach a můžeme uzavřít, že Petr Vok z Rožmberka si klidně mohl vystrojit malou soukromou pěší armádu. Řada věcí přitom napovídá, že tak jako v pernštejnských Pardubicích i v případě rožmberského arzenálu bylo primárním vojenským účelem vybudovat dostatečné zázemí k vystrojení oddílů hotovosti do pole. Jinak bychom jen těžko hledali uplatnění pro zřejmě lépe provedené zbroje velitelů jednotlivých oddílů („*zbrojí kapitánských pět, čtyři bez armcáje*“), ale hlavně pro bubny, pouzdra na píšťaly, žebříky s provazy „*ke šturmu ležení*“ a pro několik bojových standart („*praporek k těm zbrojím*“), zřejmě v rožmberských barvách, tak jako

¹⁹⁰ TAMTĚŽ, s. 188-189.

¹⁹¹ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e.

¹⁹² Ke Švamberkům souhrnně Jiří JÁNSKÝ: *Páni ze Švamberka – pětisetletá saga rodu s erbem labutě*. Domažlice 2006, zejm. s. 390-425.

¹⁹³ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 199.

¹⁹⁴ Nejvíce bylo halaparten, „*švajnských*“ a dlouhých landsknechtských kopí, našly se ale i speciální kusy („*fedršpis pozlacený*“, „*hauptšpisů z červeného dřeva*“) nebo partyzány, které se užívaly jako odznak nižší důstojnické hodnosti.

tomu bylo u některých dalších doplňků („*sukniček soukenných červených s bílejšími růžemi a s bílejšími soukennými prýmy*“, „*francí bílých a červených na halapartny*“, „*červených a bílých peří kyt*“).

Hlavní údernou silou v třeboňském „caykhauzu“ však byla bezpochyby dělostřelba. Převažovaly lehké polní kalibry (falkonety, „*šarfentýdly*“), těch bylo na různých místech 38. I zde byla důležitá jejich mobilita, proto se ve zbrojnici nacházely hevery, různá vědra a míry na prach, vytěráky, řetězy, háky, provazy, ženijní pomůcky (sekery, lopaty, kožené vaky, na hrubo řezané dubové fošny), a také „*škatule velká plechová nepotřebující se*“. Těžko by ale děla mohla opustit zbrojnici, kdyby nebyl k dispozici speciální závěsný „jeřáb“ k manipulaci s hlavními,¹⁹⁵ přídavné kolesny pod lafety na transport děl a ovšem také „*dekl dřevěný na kusy pro průšku aby nenamokly*.“

Těžších kusů většího kalibru (haubice, kartouny) bylo celkem 13, z toho dva moždíře. Někde na hranici mezi děly a ručními palnými zbraněmi bychom mohli umístit tzv. tuplháky, těch poslední Rožmberk shromáždil téměř 480. Samozřejmostí jsou adekvátní zásoby konzervačního oleje, prachu a kulí – jen do tuplháků jich měli střelmistři k dispozici přes 21000.

Sumárně tedy někdejší rožmberský dělový park čítal 51 kusů, přičemž podle značení na hlavních jich 11 bylo vyrobeno po přesídlení na Třeboň mezi lety 1602 až 1610 (OBR. 7).¹⁹⁶ Zřejmě šlo o náhradu za děla zanechaná v krumlovské zbrojnici Rudolfovi II.¹⁹⁷ Porovnáním třeboňského inventáře s oběma soupisy z let 1597 a 1600 však zjistíme, že většina děl zachycených na Krumlově se objevuje později i v Třeboni. A to včetně několika nejstarších kusů z počátku 16. století, o kterých se někteří autoři domnívají, že byly v natolik nepoužitelném stavu, že je rožmberský vladař přenechal císaři.¹⁹⁸ Smutný povzdech Václava Březana „*Přestěhovav se pan vladař z Krumlova na Třeboň, zanechav tam nákladného cayghauzu nového s střelbou znamenitou a všelijakou municí...*“ tak evidentně nebyl tak černý, jak jej kronikář podal, a týkal se maximálně jednotlivin.¹⁹⁹ Mimochodem již podruhé jsme svědky eminentního zájmu o

¹⁹⁵ V inventáři poněkud šroubovaně popsány slovy: „*Hebcajk s veflem, s sloupky, s provazy, s kruhy mosaznými, skřipci dvěma, hák s velikým capem, na jednom kruhu tři háky železný, a se vším, což k němu náleží*.“

¹⁹⁶ Jsou mezi nimi i tři falkonety z roku 1608, dnes druhotně umístěné na druhém nádvoří českokrumlovského zámku.

¹⁹⁷ Děla ulitá po roce 1602 zhotovil pro Petra Voka českobudějovický zvonař Valentin Arnold, jehož jméno je ostatně zvěčněno na hlavních zmiňovaných a dodnes zachovaných děl na Krumlově. Ke kontraktu s Arnoldem Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výbrojní program*, s. 190.

¹⁹⁸ TAMTĚŽ, s. 194-195.

¹⁹⁹ Václav BŘEZAN: *Životy*, s. 600. Týkaly se to nejspíš zejména varhanů, kterých bylo na Krumlově 10, v Třeboni pak jen jeden, a několika starých obléhacích kusů. Podle zapsaných roků zhotovení nebyly například zjištěny dvě děla z majetku Prahy ani bořící kusy patřící původně císaři Maxmiliánovi. O převozu rožmberských děl do Prahy a jejich následnému přelití NA Praha, SM, sign. K 99/32, kart. č. 1217.

převoz zbrojnice v případě prodeje hlavního sídla tak, aby zůstala v rukou svého majitele, byť podle kupní smlouvy měla zůstat na místě.²⁰⁰ Svědčí to o tom, že zbrojní arzenály v žádném případě nebyly aristokratům lhostejné.

Impozantní výbava Vokovy rezidenční zbrojnice nás podle mého názoru opravňuje k tomu, abychom stejně jako v pernštejnských Pardubicích i zde uplatnili tezi o „repräsentaci množstvím“. Zvláště, když si uvědomíme, že výsledek dlouhodobého a racionálního militarizačního úsilí Petra Voka v podobě napěchované treboňské zbrojnice zkrátka neměl v zemi adekvátní paralelu.²⁰¹ O zbrojnicích královských měst, zkonfiskovaných Ferdinandem I. roku 1547 ani není třeba hovořit,²⁰² všeobecná materiálová i kapacitní slabost královské zbrojnice na Pražském hradě jako hlavního domácího arzenálu je také dobře známá.²⁰³ Ale ani v případě privátních aristokratických zbrojnic nebyla situace o nic lepší. Podívejme se pro srovnání na kompatibilní typy materiálu, který známe z treboňské zbrojnice (ručnice, zbroje, dřevcové chladné zbraně a děla) ve čtyřech vybraných případech.

Bílinská zbrojnice po smrti Jana mladšího Popela z Lobkovic obsahovala roku 1592 3 děla, 11 hákovnic, 6 ručnic, 12 kompletních zbrojí a několik jejích částí, 1 drátěnou košili, 3 „*dřevce vojenský*“ a 1 „*voštíp starej*“.²⁰⁴ O něco lépe na tom byl roku 1578 Šebestián Šlik v **Bečově nad Teplou** (298 „*plankbe Beheimische pauern barnisch*“, 258 „*pauern helmb oder pickelhaiben*“, 4 děla, 56 tupláků, 43 ručnic, 60 halaparten, mezi nimi i 7 „*geschmelzt helenparten darauf das pflüggisch wappen*“, téměř 600 dalších kopí a několik stovek částí zbroje v nejrůznějším stupni orezlosti a rozpadu, zřejmě ještě z časů Pluhů z Rabštejna).²⁰⁵ V „*komorě zbrojné*“ hlavní venkovské rezidence pánů ze Smiřic v **Kostelci nad Černými Lesy** bylo roku 1611 jen 59 ručnic, 38 tupláků, 16 jízdních zbrojí, 120 šturmhauků, několik málo halaparten, oštěpů a částí pěší zbroje, nebo také kuriózní „*velká ručnice s vozejkem, z který se na divoký husy střelivá*“.²⁰⁶

²⁰⁰ K tomu např. Anna KUBÍKOVÁ: *K prodeji českokrumlovského panství Rudolfovi II.* JSH 48, 1979, s. 308-316; Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, pozn. 64 na s. 233.

²⁰¹ Komparativní srovnání v rámci rožmberského dominia před a po vládě Petra Voka a s některými šlechtickými (páni z Hradce) městskými zbrojnicemi i pražskou královskou TAMTĚŽ, s. 197-201.

²⁰² O tom, jak vypadaly arzenály velkých královských měst, nám poskne představu Mateusz GOLINSKI – Rościsław ŻERELIK: *Inwentarz uzbrojenia miasta Wrocławia*, s. 301-313. Vratislav tehdy disponovala téměř dvěma sty děl různých kalibrů, 2041 kusy ručních palných zbraní a více jak 4000 kusy dřevcových zbraní.

²⁰³ Srov. elementární studii Miroslav MUDRA: *Pražská zbrojnice*. Situace pražské zbrojnice se začala rapidně měnit k lepšímu právě až ve druhé dekádě 17. století v důsledku výhodných smluv uzavřených se zahraničními obchodníky. Jiný příklad Géza PÁLFFY: *Košická královská zbrojnice*, s. 7-25.

²⁰⁴ NA Praha, SM, sign. L 39/115, kart. č. 1400.

²⁰⁵ TAMTĚŽ, sign. S 16/87, kart. č. 2074.

²⁰⁶ NA Praha, Komorní knihy, kn. č. 1779. Josef PETRÁŇ a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 275 uvádí, že v roce 1611 byly v rámci smiřického dominia zbrojnice také ve Skalách, Českém Dubu, na tvrzi v Hořicích a v pražském paláci Smiřických na Malé Straně. Právě malostranský palác měl mít největší zbrojnici, schopnou vyzbrojit 350 jízdních a 123 pěších mužů, jednoho kyrysníka a 71 pacholků aspoň hrudní ochranou. Na zámku ve Skalách prý uchovávali plnou výzbroj a výstroj pro 27 mužů, dále 90

Inventář smiřických statků z roku 1618 nám sice odkrývá zcela jiný rozměr nejen kostelecké zbrojnice, ale také té na Náchodě a na Škvorci,²⁰⁷ nicméně další soupis, vzniklý o něco později, dokládá, že roku 1621 byly kostelecké zbrojní zásoby ještě o poznání tristnější než od desetiletí dříve.²⁰⁸ Ostatně i na samotné Třeboni bylo před přesídlením rožmberského dvora v roce 1599 jen 200 dlouhých ručnic ve velké síni za jídelnou a v „*sirotčím sklepě*“ 6 ručnic, 4 oštěpy a halapartny, 3 kordíky, 3 toulce a k tomu 1 tesák.²⁰⁹

Sice miniaturní, ale z vývojového hlediska velmi pozoruhodnou zbrojnici měl na **Chlumci nad Cidlinou** Václav Vchynský z Vchynic. Inventarizační komise roku 1618 našla v rystkomoře 113 nových „*mušketův s knoty*“ a 2 „*kusy na koleších nových ukovaný, k nabíjení se všemi potřebami*“.²¹⁰ Mimo to stála ještě tři děla na zámeckém rondelu, bez výjimky šlo o darované kusy, jež byly tímto způsobem vystavovány: jedno daroval arcikníže Maxmilián, druhá švihovka byla darem města Vratislavi a třetí bylo přivezeno z Českých Budějovic.²¹¹ To je vše, o dalším vybavení chlumecké zbrojnice inventář mlčí. Nicméně to podstatné skrývala panská garderoba. Zde byla na stěnách rozvěšena soukromá sbírka chladných pobočných zbraní, pistolí a zejména pak 24 náročněji provedených „*ručnic na zvěř*“, odhadnutých inventarizační komisí nemalou sumou 204 kop a 45 grošů míšeňských.²¹² Mezi převážně vojensky zaměřenými zbrojnicemi 16. století je Vchynského lovecká kolekce zcela unikátní a předznamenává tak cestu, kterou se sbírky zbraní vydají po třicetileté válce (blíže pasáže o chlumecké zbrojnici dále v textu).

Vokův militarizační program vykazuje i další prvky, které byly zřejmě vedle praktické stránky věci motivovány reprezentačními snahami. Předně jde o charakter nakupovaných zbraní. Ve většině známých aristokratických zbrojnic 16. století (Helfštejn 1552, Pardubice 1560, Hrubý Rohozec 1593, Kost 1604 aj.) najdeme tehdy již poněkud zastaralé zbraně efektivní tak o sto let dříve: pavézy, kuše, cepy, tarasnice, hákovnice, burdýře.²¹³ O pořízení takových věcí již neměl rožmberský vladař pražádný zájem. Jeho kupní síla se jednoznačně

krátkých a 176 dlouhých ručnic s intarzovanou pažbou, 64 kopí, 11 pistolí („*ručniček železných krátkých za pas*“ – dle mého názoru však šlo spíše o karabiny) a další myslivecké vybavení. Inventář smiřického dominia z roku 1618 však svědčí o tom, že ani na Skalách, ani na hořické tvrzi již tou dobou žádná zbrojnice nebyla.

²⁰⁷ NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847.

²⁰⁸ Bylo tu pouze 26 celých tupláků, 10 tuplákových hlavní, 138 pěších zbrojí, 37 oboječků, 21 šturmhauzů a 39 kusů „*zbroje, která polámaná jest a v který řemenů není*“. NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7 98), kart. č. 847.

²⁰⁹ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 61 8.

²¹⁰ NA Praha, SM, sign. K 9/28, kart. č. 1090, fol. 9.

²¹¹ TAMTÉŽ, fol. 10.

²¹² TAMTÉŽ, fol. 6-8.

²¹³ Burdýř je termín s poněkud nevyjasněným obsahem. Nejčastěji je pod ním míněn dlouhý meč, ale mohl prý označovat i sudlici, čekán, končír, či jakoukoliv dřevcovou zbraň. Leonid KRÍŽEK – Zdirad J. K. ČECH: *Encyklopedie zbraní a zbroje*, s. 39.

soustředila na výzbroj, jež tehdy převzala ve výzbroji jednotek dominanci: halapartny, dlouhá landsknechtská kopí a především ruční palné zbraně, tedy ručnice a muškety, vše doplněné lehkými pěchotními děly. V tomto směru odrážela třeboňská zbrojnice aktuální tvář válečnictví a vysílala srozumitelný signál, že její tvůrce je nejen zámožný muž, ale také vzdělaný, dobře se orientující vojenský stratég, alespoň v základní míře obeznámený s otázkami vedení ozbrojeného konfliktu. Zkrátka, že takříkajíc „jde s dobou“. To vše byly základní kompetence, které měl teoreticky každý vysoce postavený aristokrat zvládat. Inventární položky typu „*kliček k natahování naboře psaných ručnic*“, „*klička, jak se tuplháky natahují*“ nebo „*kamenů bílých do ručnic nefasovaných*“ pak ukazují, že řada rožmberských palných zbraní byla vybavena kolečkovým zámkem.²¹⁴ U sériově vyráběných zbraní (rozhodně pak u těch zastoupených ve většině zbrojnic) v té době stále ještě převládal jednoduchý doutnákový zámek, levný, ale také nevyzpytatelný co se týče manipulace se zbraní. Petr Vok naproti tomu preferoval cestu plošné modernizace nakupovaných zbraní, které byly komfortnější a pohotovější co se týče střelby, ale také nesrovnatelně dražší, konstrukčně složitější a náročné na údržbu. V danou chvíli ale šlo o technicky vyspělé řešení, což zřejmě rozhodlo. Návštěva takto vybaveného a dobře udržovaného arzenálu značně přispívala k většímu lesku veřejného obrazu rožmberského vladaře.²¹⁵

Petr Vok z Rožmberka si byl této „klidné síly“ své zbrojnice vědom a svébytným způsobem ji zapojil do každodenního života na své rezidenci. Třeboňská zbrojnice, dokončená roku 1608, záhy sehrála svou roli při důležitých společenských událostech a jednáních Petra Voka z Rožmberka. Stěží jen náhodou. V napjaté atmosféře jara roku 1611, v době přítomnosti pasovského vojska v zemi a ledva skončených nervózních jednání o jeho dalším osudu,²¹⁶ přijeli v polovině června za starým pánem na Třeboň královští komisaři s Václavem Budovcem z Budova, nejvyšší velitel pasovského vojska polní maršál hrabě Michael Adolf z Althannu (viz pasáže o althannském Sálu předků ve Vranově – viz kap. V. 2), plukovníci Kašpar z Gentu s Güntherem Golcem a podplukovník pasovské pěchoty Lazarus von Schwendi.²¹⁷ Podle svědectví spolehlivého pozorovatele dvorského života Václava

²¹⁴ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e.

²¹⁵ K pravidelné údržbě zbraní a zbroje Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 205.

²¹⁶ Ke klíčové roli Petra Voka v jednáních o výplatě a stažení žoldnéřů pasovského biskupa z Čech Jaroslav PÁNEK: *Poslední Rožmberkové*, s. 331-336.

²¹⁷ Jeho otec, také Lazarus, byl nejen významným kariérním vojákem, císařským vrchním velitelem v Uhrách a dvorským válečným radou, ale rovněž vojenským teoretikem, reformátorem i humanistou. August von KLUCKHOHN: *Lazarus von Schwendi*. In: ADB 33, 1891, s. 382-401. Roman SCHNUR: *Lazarus von Schwendi (1522-1583): Ein unerledigtes Thema der historischen Forschung*. Zeitschrift für Historische Forschung 14, 1987, s. 27-46. Kaspar von GREYERZ: *Lazarus von Schwendi (1522-1583) and Late Humanism at Basel*. In: Manfred P. FLEISCHER (ed.): *The Harvest of Late Humanism in Central Europe. Essays in Honour of Lewis W. Spitz*. St. Louis 1992, s. 179-195.

Březana urozená společnost vojáků a předních politiků večerela nikoliv na zámku, ale na pozvání Petra Voka „za cajkhauzem pod stany ... Mužika držána. Bylo hřímání a prška.“²¹⁸ Na konec celé hostiny spojené s jednáním nachystal vladař slavnostní představení své artilerie: „Děla vystřelována potřikrát již s nocí.“²¹⁹ Jak promyšlené pohoštění spojené se symbolickou reprezentací síly. O několik dní později se večerní program konal již přímo ve zbrojnici: „24. junii, toho dne pán když povečeřeti ráčil v cajkhauzu, potom nakonec střelba puštěna s divnými umělými kusy ohnivými a rakejtlí.“²²⁰ Pro takové slavnostní příležitosti zbrojnice uchovávala náležitý aparát, bez kterého se neobešel žádný zručný ohněstrůjce – „raketštyk malých, velikých 15, nebožízků k tomu náležitých 8, kousky maličký fasovaný, vokovaný 2, kousek fasovaný nevokovaný 1, moždíř maličký v mosazi fasovaný 1.“²²¹ Podle pokračujícího Březanova zápisu byla při takových slavnostních příležitostech vytahována děla ze zbrojnice „na vzduch“ na opevnění.²²² To ale Rožmberkovi nestačilo. Symbolický obraz rezidenčního města jako dobře vybavené mocné pevnosti potřeboval trvalejší podporu.²²³ A tak obdobně jako v pernštejnských Pardubicích bylo několik falkonetů permanentně rozestavěno na valech městského opevnění a na tzv. Veselské věži.²²⁴ Ještě inventář z roku 1615 zaznamenává „na plochauze na valích proti cajkhauzu“ a „na druhým plochauze nad mlejnem v zámku“ 10 tupláků a 6 děl, včetně starodávného obléhacího kusu Ladislava ze Šternberka z roku 1516, onoho proslulého „Lva“ s typickým veršem na hlavní (viz kap. IV.2).²²⁵

Rád bych však upozornil na ještě jeden klíčový aspekt militarizační politiky posledního Rožmberka, který podle mého názoru nebyl dosud adekvátně zhodnocen. Obrátme nyní pozornost ke zbrojnici nikoliv jako k souboru vojenského materiálu a zásob, ale jako k stavebnímu typu. Předchozí výklad již částečně ozřejmil skutečnost, kterou znovu

²¹⁸ Václav BŘEZAN: *Životy*, s. 627.

²¹⁹ TAMTÉŽ.

²²⁰ TAMTÉŽ.

²²¹ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e. Ony „kousky maličký fasovaný, vokovaný“ jsou zřejmě dvě malá děla, která jsou dodnes součástí návštěvnické expozice třeboňského zámku (OBR. 8).

²²² „Na druhý den, tj. 25. junii, děla zase z valu do cajkhauzu vezena; než na Veselský, nejvyšší baště tři kusy přede zůstaly a zůstávají.“ Václav BŘEZAN: *Životy*, s. 627.

²²³ Třeboň ostatně byla odolným opěrným bodem, což se v plné šíři ukázalo právě koncem roku 1610, když byly jižní Čechy zaplaveny pasovskými žoldnéři. K tomu TAMTÉŽ, s. 616-620. Potenciál arzenálu Petra Voka byl natolik známý, že v době největšího ohrožení Čech byl Rožmberk několikrát žádán o zapůjčení děl. Březan k tomu posměšně poznamenává, vědom si převahy: „To jsou správní rytíři čeští! Pevnosti mají beze vši municí.“

²²⁴ „Toho roku [1611 – pozn. V. P.] také val veliký neb násyp před branou Břidlickou pro vystřelování velikých kusů dle obrany zámku i města dělán. Item druhý v oboře v úhlu proti šlechtatě při stoce. Na ty dva plochauzy mnoho práce i nákladu šlo. ... [v] rohu zahrady pod zámkem, kdež také bašta nízká pro střelbu od dřeva postavena. I sice v zámku na věži Veselské nad mlejnem ... dal spraviti místo vysoké pro falkonety. Item v štěpnici na valích za cajkhauzem sroubení dřevěné, kdež potřebí, vyzdviženo, i jinde okolo města pavlače a výstupci pro obranu sdělání.“ TAMTÉŽ, s. 633.

²²⁵ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e. Vedle děl nemohly chybět patrony, železné kule, ani obligátní „dekl na kusích pro pršku deště dřevěný“.

zopakujme. Petr Vok z Rožmberka pojal své aktivity skutečně ve velkém formátu, a to i z hlediska stavební činnosti. Na samém začátku nového vyzbrojování svého dominia, roku 1594, se rozhodl pro vznikající vojenské zásoby vystavět speciální budovu zbrojnice. Vypuknuvší stavební ruch na Krumlově opět lakonicky glosoval kronikář Březan: „*Téhož času počalo se dělati na novém cajkbauxu v Krumlově skrze baumistra Dominika Cometu, jenž snažoval se v měsíci na tu stranu k klášteru vyrovnati, aby se mohl krov stavěti; nemálo těch domečků pro ten cajkbaux tu na Novém Městě svedeno.*“²²⁶ Stavba byla vyměřena v tzv. Latránu, na místě bývalého vdovského sídla Anny z Roggendorfu, její základy jsou dnes součástí pivovaru Eggenberg. Do stavby však zasáhl prodej krumlovského panství císaři a zbrojnice byla dokončena až pod novou vrchností. Po přesídlení na Třeboň tak musel Rožmberk začít od nuly: „...*řízením Kašpara Endera z Sechov na valech Svinenské brány dal postaviti aneb raději splácati nejvíce od dřeva a ciblamí prodáváný nový cajkbaux od léta 1606, kterýž dostavěn 1608.*“²²⁷ Ani ten se nezachoval, na jeho místě stojí pro změnu třeboňský pivovar Regent.²²⁸ Její podobu před přestavbou na schwarzenberský pivovar však zachycuje temperou kolorovaná veduta města Třeboně z doby kolem roku 1699 (OBR. 9).²²⁹

V prostoru parkánu mezi vnější a vnitřní Svinenskou bránou vyrostla trojkřídlá patrová budova ve tvaru písmene U, která měla obdélníkový vnitřní dvůr z jedné strany uzavřený spojovací zdí s průjezdem. Na středové ose každého křídla byla velká vrata do přízemí určená k pohodlnému transportu artilerie. Ta zde také byla uložena a spolu s ní i veškeré příslušenství a další těžké a hůře manipulovatelné věci, jako sudy s kulemi, hevery a žebříky, vozy, provazy, dřevěné kozy, železný spojovací materiál a podobně. V prvním patře „*pod krovu*“ pak bylo uloženo vybavení pro vojáky (zbroje, ruční palné zbraně, halapartny, kopí apod.). Interiér zbrojnice byl stavebními úpravami rozdělen na čtyři samostatné prostory (dvě v přízemí a dvě v patře), vedle toho se zde nacházela „*vobzvláštní komůrka pod krovu ... táflovaná*“ (byly tam mj. potřeby k ohňostrojům a náhradní komponenty do ručnic), dílna jako nezbytné zázemí pro údržbáře a místnost, v níž byl ubytován správce arzenálu.²³⁰

²²⁶ Václav BŘEZAN: *Životy*, s. 518.

²²⁷ TAMTÉŽ, s. 600.

²²⁸ Přestavba bývalé zbrojnice na panský pivovar započala roku 1699 za Jana Adolfa ze Schwarzenbergu a trvala do roku 1712. Postupovalo se podle plánů Jakuba de Maggi, kterého v průběhu stavby vystřídal nový knížecí architekt Pavel Ignác Bayer. František MATOUŠ: *Třeboň*. Praha 1972, s. 80-81.

²²⁹ SOA Třeboň, VS Třeboň, mapa č. 4. Digitalizovaná podoba viz <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/515/171> [cit. 26. 9. 2011].

²³⁰ Představu o vnitřním uspořádání zbrojnice poskytuje inventář z roku 1615. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e. Ke stálému osazenstvu zbrojnice, čítající tři zaměstnance – správce (Hans Jakub), ručníkáře (Jirí Klug) a koláře (Fejtl z Kaplice) – blíže Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 215.

Je to právě stavba zbrojnice, která povyšuje Vokovy vojensko-reprezentační aktivity do zcela jiné dimenze. Fundace samostatně stojících vojenských skladišť totiž byla doménou nejvyšších vládnoucích vrstev společnosti, případně významných suverénních měst, nikoliv šlechty. Architektonicky a funkčně velmi podobnou (doposud stojící) zbrojnici nechal vystavět v Innsbrucku císař Maxmilián I., aby se záhy stala proslulým centrem zbrojní výroby dědičných zemí a vzorem pro ostatní habsburské stavby (OBR. 10).²³¹ Jednou z nich byla císařská zbrojnice ve Vídeňském Novém Městě z 20. let 16. století.²³² Z komplementárních panovníckých realizací z polského prostředí jsou dobře prozkoumané korunní arzenály ve Varšavě, Lvově nebo Kamenci Podolském.²³³ Rovněž na území Říše patřily budovy zbrojnic ke standardní součásti rezidence suverénního knížete.²³⁴ K asi nejznámějším patří skvostný vrcholně barokní „zeughaus“ pruských králů na počátku berlínského bulváru Unter den Linden naproti někdejšímu kurfiřtskému/královskému zámku,²³⁵ ale budování takových arzenálů mělo i zde samozřejmě mnohem hlubší tradici. Do ní náleží například již neexistující budova drážďanské kurfiřtské zbrojnice z počátku 16. století nebo zbrojnice Wittelsbachů bezprostředně navazující na rezidenci v Mnichově.²³⁶ Obdobné stavby tohoto účelu bychom našli prakticky v každém rezidenčním městě Říše (samozřejmě včetně rezidencí církevních knížat, jak svědčí dodnes dochovaná arcibiskupská zbrojnice z let 1604-1605 v sousedství zámku v Mohuči), vzpomeňme ale ještě jmenovitě na mohutnou zbrojnici brunšvicko-wolfenbüttelských vévodů z let 1613-1617 v sousedství zámku ve Wolfenbüttelu, v níž dnes sídlí Knihovna vévody Augusta (OBR. 11).²³⁷ Také zemské sněmy jako orgány politické reprezentace jednotlivých zemí financovaly stavby zemských zbrojnic, jakou je například proslulý Landeszeughaus ve Štýrském Hradci z poloviny 17. století.²³⁸ Ve velkých urbánních aglomeracích, které byly současně sídlem panovníka, říšskými suverénními městy nebo důležitými a bohatými ekonomickými centry, byly z rozhodnutí městských rad také často

²³¹ Srov. detailní studii Josef GARBER: *Das Zeughaus Kaiser Maximilians I. in Innsbruck*. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte, Neue Folge 5, 1928, s. 142-160. V komparaci s dalšími objekty Johann Christoph ALLMAYER-BECK: *Die tirolischen Zeughäuser des Kaisers Maximilian I.* Tiroler Heimat 27-28, 1963-1964, s. 65-80.

²³² Gertrud BUTTLAR: *Das Kaiserliche Zeughaus zu Wiener Neustadt*. Jahrbuch für Landeskunde in Niederösterreich 59, 1993, s. 27-53.

²³³ Tadeusz M. NOWAK: *Warszawski arsenał artylerji koronnej w połowie XVII w.* SMHW XIV, 1968, č. 2, s. 93-143; TÝŽ: *Arsenály artylerii koronnej w latach 1632-1655*. SMHW XIV, 1968, č. 1, s. 92-135; Antoni HNIŁKO: *Inwentarz cekauzu kamienieckiego*.

²³⁴ K tomu Hartwig NEUMANN: *Das Zeughaus*.

²³⁵ Srov. reprezentativní publikaci Heinrich MÜLLER: *Das Berliner Zeughaus: Vom Arsenal zum Museum*. Berlin 1994.

²³⁶ Alfons DIENER-SCHÖNBERG: *Der Bestand der chursächsischen Zeughäuser zu Ende des 16. Jahrhunderts*. WK 4, 1906-198, s. 306-311; Erich HAENEL: *Zur ältesten Geschichte der Dresdner Rüstkammer*. WK 7, 1915-1917, s. 311-317.

²³⁷ Podrobněji s četnými příklady Hartwig NEUMANN: *Das Zeughaus I*, s. 57-68 aj.

²³⁸ Wilhelm CZERMAK: *Das Landeszeughaus zu Graz und seine Bestände*. WK 1926-1928, s. 259-264; Peter KRENN: *Das Landeszeughaus in Graz*. Firenze – Graz 1991.

stavěny městské zbrojnice. Může to být případ dolnorakouské Vídně,²³⁹ nedaleko ležícího Vídeňského Nového Města,²⁴⁰ říšského Augsburgu s velkolepou zbrojnicí, na níž upoutá skvostná raně barokní fasáda průčelí s bronzovým sousoším archanděla Michaela bojujícího s ďáblem z roku 1607 (OBR. 12), nebo jednoho z nejstarších evropských arzenálů v Solothurnu, význačného střediska metalurgické výroby nejen pro švýcarskou konfederaci.²⁴¹ Slezská Vratislav disponovala svým arzenálem již v 15. století,²⁴² hanzovní Gdaňsk se zase pyšnil oslnivou městskou zbrojnicí ve stylu severské renesance na jedné z nejrušnějších ulic města.²⁴³

Zbrojnice posledního Rožmberka v Českém Krumlově i na Třeboni však představuje v domácím (a zřejmě nejen v něm) šlechtickém prostředí naprostý unikát. Není mi znám žádný jiný příklad vybudování samostatné zbrojnice vyjma tohoto. Petr Vok zde vědomě postupoval podle vzorců obvyklých u absolutních evropských špiček, aby tím ještě více podtrhl po všech stránkách výjimečné postavení rožmberského rodu ve stavovské struktuře předbělohorských Čech.²⁴⁴ Současně se tím ještě více prokresluje obraz Rožmberků „soutěžících“ s říšskými knížecími rody, tak jak jej již nějakou dobu tvoří historikové. Vzpomeňme na další promyšlené aktivity Vokova bratra Viléma, jako byla volba nevěst z říšského prostředí, existence dvorské kapely, nebo třeba rožmberské osobní gardy.

Jak již bylo ukázáno, zbrojnice (ve smyslu budovy) měla nejen ryze praktický organizační význam, ale i funkci veskrze reprezentační. Petr Vok tento její aspekt dokázal využít měrou vrchovatou, jak ukázaly schůzky na treboňském zámku roku 1611. V tomto smyslu záleželo nejen na vnější podobě budovy, ale také na jejím vhodném umístění v rámci rezidenčního komplexu. V Mnichově i Drážďanech „vojenský prostor“ zbrojnic bezprostředně navazoval na kurfiřtské rezidence. Ta ve Wolfenbüttelu stojí na obzvláště prestižním místě: v sídelní části města, na zámeckém náměstí naproti rezidenci (OBR. 11). Výrazně dominantní, architektonicky náročně provedená třípatrová stavba tak působila jako důstojná hmotová

²³⁹ Walter HUMMELBERGER: *Das Bürgerliche Zeughaus*. Wien-Hamburg. 1972.

²⁴⁰ Gertrud BUTTLAR-GERHARTL: *Das Bürgerliche Zeughaus zu Wiener Neustadt während des 16. und 17. Jahrhunderts*. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 54/55, 1988-1989, s. 23-48.

²⁴¹ Alan WILLIAMS: *The Old Arsenal at Solothurn: an overview of 16th century German metalurgy*. WK 2003, s. 27-56. Arzenál v Solothurnu dodnes uchovává vedle zbrojnice ve Štýrském Hradci jednu z největších světových sbírek pěší zbroje raného novověku.

²⁴² Marcin BUKOWSKI: *Arsenal miejski przy bramie Mikołajskiej we Wrocławiu*. SMHW IV, 1958, s. 277-312.

²⁴³ Srov. rozsáhlou monografii Arnold BARTETZKY: *Das Große Zeughaus in Danzig: Baugeschichte, Architekturgeschichtliche Stellung, Repräsentative Funktion*. Band I (Text), Band II (Abbildungen). Stuttgart 2000.

²⁴⁴ „Vladař domu rožmberského“ měl v českém království exkluzivní pozici prvního muže po králi. Blíže Jaroslav PÁNEK: *Zápas o vedení české stavovské obce v polovině 16. století (Knížata z Plavna a Vilém z Rožmberka 1547-1556)*. ČsČH 31, 1983, s. 855-884.

protiváha zámku a společně s ním vymezovala prostor ke konání slavností, vojenských přehlídek a dalších ceremonií těsně spjatých s životem raně novověké nobility.²⁴⁵ Třeboňská zbrojnice stála rovněž na dohled zámku, v mezibraní Svinenské brány, hned vedle jedné z hlavních přístupových cest do města, která přicházela od jihovýchodu, z Dolních Rakous a od Vídně.

Je-li řeč o reprezentativní funkci zbrojnice, je třeba obrátit pozornost ještě k jednomu doposud nezmíněnému faktu. Rožmberský vladař měl totiž na Třeboni dvě. Zatímco zbrojnice na valech sloužila k uskladnění unifikovaných militarií pro vyzbrojení jednotek, vlastní zámek skrýval přímo pod střechou soukromou rystkomoru pána domu. Byla svěřena správci Matesu Moderovi, který posléze přešel i do švamberských služeb, a směřovaly do ní luxusní zbraně vyráběné na cílenou objednávku Petra Voka.²⁴⁶ Věrohodný obraz o jejím složení nám poskytne *„Inventář a poznamenání v rystkomr pod krovu v zámku hořejším J. M. páně Třeboňském“*, který vznikl v polovině května roku 1620.²⁴⁷ Předměty zde shromážděné můžeme klasifikovat podle několika kritérií.

Z hlediska typologie šlo o ruční palné zbraně, poboční zbraně a zbroje. Na osobní rystkomoru zde bylo překvapivě mnoho krátkých ručnic – karabin, jejichž počet přesahoval 400. Poměrně velký počet inventář eviduje také u pobočných zbraní – kordů, těch bylo 150, i u zbrojí, jejichž počet se blíží 530. Našli bychom zde i 20 sedel, což dobře koresponduje s počtem 25 kyrysů, tedy jezdeckých zbrojí. Z hlediska řemeslného provedení a estetické hodnoty šlo téměř bez výjimky o nadstandard, jak ukazují kupříkladu následující položky: *„ručnice krátký s kostmi vykládaných“*, *„ručnice krátký z mosazi, na kraji vobitý“*, *„sedlo aksamitový černý, krumplováný zlatem“*, *„sedlo aksamitový stříbrnými šňůrkami premovaný“* nebo *„zbroj ecovaná stříbrem a zlatem vykládaná“*. V případě zbrojí zde byly zastoupeny i konstrukčně specifické typy, označené jako *„zbroje německý“* či *„zbroje s vlaskými břichy“*.

A konečně z hlediska důvodů vyčlenění zbraní a zbroje do speciální rystkomory můžeme rozeznat dvě množiny. Předně se jednalo o personální zbroje majitele dominia a jejich příslušenství (*„kyrysů J. M. pána z Rožmberka životných 11“*) či o předměty ozdobené rodovými barvami pro slavností vojenské přehlídky (*„šráfy s červeným hedvábím a bílými štrápci!“, „šorc aksamitovej červený s pásami stříbrnými a bílou tykytou podšitý“*). Ty byly, podobně jako *„toulce trabantský, červeným aksamitem planým votažený, červený a bílý třapce“* uloženy ve zbrojnici na valech,

²⁴⁵ V širším kontextu Vítězslav PRCHAL: *Mezi vojenskou funkcí a symbolem*.

²⁴⁶ K nákupu reprezentativních kusů zbraní a zbroje, jejichž cena i desetinasobně převyšovala obvyklou sumu vydávanou za sériové výrobky do zbrojnice na valech Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 206-207.

²⁴⁷ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e.

určeny k výstroji rožmberské gardy.²⁴⁸ Druhou skupinu představují předměty, které měly sběratelskou hodnotu. Autor inventáře, hofmistr Jiří Vrš ze Sádlna, sám patrně nepolíben humanistickým historismem a umělecky nevzdělán, aby je mohl docenit, je prostě popsal tak, jak se mu jevily, tedy zastarale: „*kordů štecherů starodávných 125*“, „*kordů starodávných na vobě ruce* [nejspíše velké obouruční meče – pozn. V. P.] 25“, „*kyrysů černých starodávných s mosaznými hefty 7*“, „*kyrasy starodávné s vodevřenými helmy černé 2*“. Dále bychom tu našli vojenské kuriozity („*čekan železný s krátkou násadou*“) nebo sbírku předmětů, které byly z hlediska praktického užití již bezcenné, v dobové symbolické řeči byly ale užívány jako vyjádření velitelské hodnosti. Sem bychom zařadili 13 buzikanů²⁴⁹ a 21 „*kladiv železných [s] dlouhými špicemi*“.

Pod tímto zorným úhlem je již smysl „*rystkomory pod krovu*“ a umístění přímo v rezidenci jasný. Její vznik je třeba spatřovat v manýristické stránce Vokovy osobnosti coby bibliofila, mecenáše umění, poučeného sběratele a tvůrce kunstkomor, hudební sbírky nebo kabinetu kuriozit. A právě v souřadnicích s dalšími Rožmberkovými kolekcemi, ať už to byla knihovna, galerie, sbírka přírodnin či mechanických předmětů, je zakódován její účel.²⁵⁰ V harmonii magického univerza mělo vše svůj řád a místo, jeho pevnou součástí byla válka stejně jako mír. Meče, sedla nebo buzikany tak byly vedle rukopisů, minerálů, klenotů, astronomických přístrojů a přírodnin důležitou složkou pestrého zrcadla světa a lidského vědění, tak jak jej vnímavý intelektuál z rodu růže na rozhraní dvou věků stvořil ve svých sbírkách.²⁵¹

Vedle kulturního rozměru zámecké rystkomory pak nelze potlačit ani další výrazné aspekty, které spočívaly v luxusní podobě předmětů, v jejich muzeální hodnotě a reprezentační síle. Ta byla definována zejména přítomností vladařových osobních zbrojí. Pomocí nich zhmotnil poslední Rožmberk bohaté válečné tradice rodu i své vlastní přední místo v systému vojenské organizace státu, vyjádřené mimo jiné i již zmíněným vysoce reprezentativním generálským postem při tažení zemské hotovosti do Uher v roce 1594. Ani v tomto smyslu nebylo zřízení zvláštní rystkomory pro vzácné kusy mezi soudobou českou

²⁴⁸ K osobní gardě Petra Voka z Rožmberka čítající 25 členů Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 211.

²⁴⁹ Palcát s cibulovou hlavicí, který sloužil jako velitelský odznak. Používal se především v Asii a v zemích východní Evropy, v Polsku, Rusku a na Ukrajině.

²⁵⁰ Aleš STEJSKAL: *Rožmberská a švamberská kunstkomořa*, s. 66-85. Základní popis a hodnocení rožmberských sbírek podal Jaroslav PÁNEK: *Poslední Rožmberkové*, s. 301-305.

²⁵¹ K Vokově sběratelství ve srovnání s Rudolfem II. Jaroslav PÁNEK: *Dva typy českého šlechtického mecenátu v době Rudolfa II.* FHB 13, 1990, s. 159-186. Obecněji Václav BŮŽEK: *Zwischen dem rudiolfinischen Prag und den Höfen der Magnaten mit dem Wappen der fünfblättrigen Rose*. In: Lubomír KONEČNÝ – Beket BUKOVINSKÁ – Ivan MUCHKA (edd.): *Rudolf II., Prague and the World. Papers from the International Conference. Prague, 2-4 September, 1997.* Praha 1998, s. 75-80. Ke kultuře a myšlenovému klimatu doby obecně nejlépe Pavel PREISS: *Panorama manýrismu. Kapitoly o umění a kultuře 16. století.* Praha 1974; Robert J. W. EVANS: *Rudolf II. a jeho svět: myšlení a kultura ve Střední Evropě 1576-1612.* Praha 1997.

šlechtou obvyklé. Ne, že by ve zbrojnicích českých a moravských zámků nebyly drahé a nákladně pojaté zbraně a osobní výbava šlechticů, zpravidla ale sdílely jeden prostor spolu s běžnou praktickou vojenskou výbavou panství. Tak například na Kosti roku 1604 byly 3 „*zbroje starého pána pana Kryštofa z Lobkovic se všemi potřebami*“ uskladněny v běžné užitné zbrojnici s válečnými potřebami pro vyzbrojení neurozených „knechtů“.²⁵² V Litomyšli 1608, na Bečově 1578 ale i jinde bychom našli vedle kopí, sudů s prachem a jednoduchých hákovnic i turnajové potřeby, sedla a aristokratické jezdecké zbroje. Takový způsob uskladnění „lepších věcí“ byl zcela standardní. Oproti tomu se Petr Vok i v tomto případě poohlédl po inspiračních zdrojích ve vyšších sférách. Zbrojnice byly běžnou součástí uměleckých sbírek budovaných na předních evropských velmožských dvorech, jako tomu bylo například v Drážďanech, v Mnichově nebo později v Karlsruhe. Také věhlasné rudolfínské sbírky na Pražském hradě uchovávaly nejednu luxusní zbroj a poboční zbraně.²⁵³ Mnohem blíže však měla třeboňská rystkomora k ambraským sbírkám arcivévody Ferdinanda Tyrolského, k němuž ostatně Petra Voka pojila nejedna vazba.²⁵⁴ Ve struktuře arcivévodských sbírek měla zbrojnice naprosto kruciální postavení, tyrolský vládce mimo jiné cíleně sbíral personální zbroje nejvýznamnějších válečníků 16. století. Pomocí ní byl záměrně inscenován veřejný obraz arcivévody Ferdinanda jako válečnického velikána, jehož umělecky špičkově provedené zbroje byly prezentovány v nejlepší společnosti velkých hrdinů evropských bojišť (viz kap. IV. 2).²⁵⁵

Bohatá náplň Rožmberkovy rystkomory tak po vzoru těchto mužů tvořila přirozenou součást zámeckých sbírek, které v čele s knihovnou zaslouženě poutaly pozornost řady předních hráčů na politické šachovnici střední Evropy, kteří podle svědectví Václava Březana často zajížděli na Třeboň a kteří si v roli návštěvníků jen zřídkakdy nechali ujít prohlídku Rožmberkových kolekcí. Tento druh pozornosti byl Petrem Vokem jistě vítán a podporován,

²⁵² NA Praha, FDK, sign. VII E 22, kart. 946.

²⁵³ Beket BUKOVINSKÁ: *Kunstkamora Rudolfa II. ve světle inventáře z let 1607-1611*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. (= Opera historica 11). České Budějovice 2006, s. 121-147; Vladimír DOLÍNEK: *Zbraně rudolfínské doby. Palné zbraně na císařském dvoře*. Starožitnosti a užitě umění 1997, č. 5, s. 2-5; Matthias PFAFFENBICHLER: *Die türkischen Waffen in der Kunstkammer Rudolfs II.* In: In: Lubomír KONEČNÝ – Beket BUKOVINSKÁ – Ivan MUCHKA (edd.): *Rudolf II., Prague and the World*, s. 161-165.

²⁵⁴ Naposledy Václav BŮŽEK: *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*. České Budějovice 2006.

²⁵⁵ Ke klíčovému postavení zbrojnice v rámci ambraských sbírek Ferdinanda Tyrolského nejlépe Christian GRIESS: *Ferdinand II. von Tirol und die Sammlungen auf Schloss Ambras*. Fühneuzeit-Info 5, 1994, s. 7-37.

ačkoliv nákladná a finančně zajímavá výbava zbrojnice upoutávala i onen druh návštěvníků, kteří nepřicházeli dveřmi a jejichž zájem by si vladař raději nechal ujít.²⁵⁶

Zbývá odpovědět na důležitou otázku motivace výzbrojních aktivit posledního Rožmberka. Podle vysvětlení Aleše Stejskala a Václava Bůžka převažovaly důvody veskrze praktické, zejména hrozící turecké nebezpečí, které si Petr Vok uvědomoval palčivěji a zodpovědněji než kdokoli jiný, a vzrůstající sociální neklid na dominiu, kulminující s příchodem pasovského vojska.²⁵⁷ Ačkoliv je třeba beze zbytku souhlasit s jejich názorem, že treboňská zbrojnice byla především „*průkazný politický argument*“ v rukou rožmberského vladaře,²⁵⁸ bylo by hrubým nedopatřením podceňovat ostatní motivační stimuly, jež byly stejně tak racionální, ačkoliv ne možná hned hmatatelné. Invazi pasovských žoldnéřů mohl jen stěží někdo očekávat, sociální neklid nebyl výhradní doménou rožmberských držav a stejně tak turecké nebezpečí si uvědomoval kde kdo, přesto neměl rožmberský arzenál žádnou srovnatelnou konkurenci. Petr Vok byl možná prozíravější a zodpovědnější než většina jeho šlechtických soupeřů, nespíš i tváří v tvář neochvějnému vědomí, že on je poslední svého rodu a na jeho bedrech leží povinnost zabezpečit trvalou dobrou památku na jihočeské magnáty s erbem pětিলisté růže. A v tom to právě vězí! Právě v kontextu všestranné snahy zabezpečit trvalou paměť na rožmberský rod musíme podle mého názoru hledat výjimečný motivační zdroj ke shromáždění tak rozsáhlých zásob zbraní a munice.

Vokovy aktivity vedené s tímto cílem byly doposud spatřovány zejména v rovině historické a symbolické. Poslední Rožmberk před smrtí uzavřel dědickou dohodu se Švamberky, které zavázal k tomu, aby do svého erbu pojali i rožmberskou růži a nikdy nerozdělili rodové pozemkové majetky, které mohly být vnímány jako důkaz o rozvážném hospodaření. Všechně rozvíjel a pečoval o genealogickou ursiniovskou legendu (důkaz výjimečné starobylosti). Angažoval do svých služeb profesionálního „historika“ Václava Březana, aby uspořádal a zkatalogizoval obří rodovou knihovnu (důkaz sečtěllosti, vzdělanosti a moudrosti) a na základě zinventarizovaného archivu sepsal *Rožmberskou historii* jako trvalou fixaci slavných činů slavných velmožů - v českém prostředí prozatím nikoliv běžné nakládání s historií a využití rodopisných principů k utváření veřejného obrazu rodu. Ve své závěti pamatoval štedrými dary na řadu sociálních institucí (důkaz milosrdenství a zbožného ducha) a

²⁵⁶ „*Měsíce martii [1607] dosažen a na Táboře do vězení dán nějaký mládenec pokrývačského řemesla. Ten na Treboni z rystkamer neb ze zbrojnice ukradl stříbrnou pošvu z šavle i jiná stříbra a vlezl tam po [s]třeše ... Byla to divná krádež, neb žádný by se toho domyslit nemohl, aby tam tudy tak velmi nebezpečným místem vlézt měl.*“ Václav BŘEZAN: *Životy*, s. 585-586.

²⁵⁷ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*, s. 182-183 aj.

²⁵⁸ „*Vokův vojenský arzenál se stal nejen objektem cizího zájmu a potencionální údernou silou ... navíc představoval především průkazný politický argument, který do určité míry vyvažoval klesající potenci Rožmberkovy ekonomiky a jeho neúčast v předních zemských úřadech.*“ TAMTĚŽ, s. 217.

vymínil si, že v případě vymření dědiců přejde někdejší rožmberské dominium do roku politické reprezentace státu a bude sloužit k nadačním a charitativním účelům (důkaz velkorysosti).²⁵⁹ K vlastnostem tvořícím kodex dobrého šlechtice však vedle moudrosti, vzdělanosti, milosrdenství, lásky k bližnímu nebo rozvázného hospodaření také patřila síla, připravenost, prozíravost, rozhodnost a neústupnost. A právě těmito vlastnostmi přispěla do portfolio systematicky budovaného rodového odkazu třeboňská zbrojnice. Nejenže dvanáctý vladař domu rožmberského předával dominium perfektně zajištěné a chráněné proti nepřátelům, ale odcházel s vědomím, že jako poslední svého rodu udělal vše pro to, aby budoucí generace vnímaly Rožmberky jako hrdiny, jako významné vojáky oplývající skvělými zbraněmi paží i ducha, vždy připravené splnit svou čestnou povinnost ve spravedlivé válce.

Petr Vok a s ním i celý rožmberský rod zemřel 6. listopadu 1611. Příznačným epilogem k tomuto příběhu nám může být jeho *pompa funebris*. Symbolika vojenského umění byla v předem pečlivě připravené choreografii pohřebního průvodu citována velmi hlasitě. Dejme ještě naposledy slovo Václavu Březanovi: „12. *za nimi šel urozený vladyka ... nes pozlacené ostruby;* 13. *potom urozený pán ... nesl pozlacený meč a tulich;* 14. *od pana Jana a pana Petra, bratří Malovců Hlubockých, štít s erbem ursiniovským nesen s literami ... Illustrisimus Petrus Wok, dominus a Rosenberg, e familia Ursinorum, Regni Boemiae generalis contra Turcam anno 1594;* 15. *hemelín aneb šturmbaub pozlacený s velikým červeným a bílým peřím nesl pan Pavel Malovec;* 16 *první praporec: pan Jetřich Malovec nesl korouhev z černé materie zdviženú s erbem ursiniovským s takovýmiž literami jako na předcházejícím štítu ...* 25. *následoval kuň zbrojný v celým kyrysu pulérováným červeněbílým, krásným, na němž jel, též ve zbroji stkvěl s velikým fedrpušem červených a bílých peří i s jinými všelijakými k tomu příslušnými ozdobami Hynek Frokštejn ...* 26. *koně v kyrysu stkvělém ‚bez jezdců‘ ... nad sedlem napsáno bylo: ‚Das armirte laibross‘, to jest: ‚Kuň životný zbrojný‘;* 27 *následoval kuň v černým rystuňku neb přípravě a zbroji černé; jel na něm Hans Ulrich Resch ... v celým kyrysu černým ...* 28. *potom šel rožmberský feldvébl, jménem Petr, s halapartnou, špicem dolů k zemi obrácenou;* 29. *pak šel vojenský písač a dva bubeníci, žalostivě a tiše hrajíce;* 30. *... pán s Liebersalu nesl neb raději vlekl po zemi za sebou černý titulový pýchotopolní praporec;* 31. *ubíral se za ním statečný pan Jan Lukan, zkušený krygsmán, veden byv od mládence...*“²⁶⁰ Obecné odkazy na vojenské zásluhy rodu a válečnický původ šlechty jako celku se tu snoubí s konkrétním poukazem na Vokovu protitureckou kampaň a vizualizovanými symboly zármutku nad vyhasnutím mocného a statečného rodu. Všechny tyto prvky měly být podle záměru organizátorů pohřbu pečlivě uchovány v „dobré paměti“ na posledního Rožmberka. Rovněž autor smuteční řeči, Vokův náboženský souputník, kněz Jednoty bratrské a někdejší

²⁵⁹ K Rožmberkově závěti blíže Jaroslav PÁNEK: *Poslední Rožmberkové*, s. 327-330.

²⁶⁰ Václav BŘEZAN: *Životy*, s. 634-636.

rožmberský dvorský kazatel Matěj Cyrus, připomenul z kazatelny třeboňského kostela sv. Jiljí smutečným hostům, že Petr Vok jako nejvyšší generál táhl do Uher a uhájil Komárno před ukrutností tureckou (na smyslu tohoto poselství nic neubírá fakt, že Turci onoho roku Komárno vůbec bezprostředně neohrožovali).²⁶¹ Kněz však, vybaven k tomu Březanovým *Rožmberské kronikou krátkým a summovním výtahem*, věnuje v obligátním líčení dějin rodu prostor i dalším předkům, kteří byli „náramně brdinští“. Neváhá například připomenout kresčackou bitvu a Petra z Rožmberka, který coby „mladý, heroitský a udatný pán“ těsně před bitvou „vskočil do předního boufu englického“, probil se až k vojenské zástavě, kterou ukořistil a „před osoby králův franckého a českého tu koroubev o zem zlomil...“²⁶²

Scénář pohřební ceremonie tedy militárními motivy rozhodně nešetřil. Povšiml si toho i Michal Šroněk, který v té souvislosti hovoří o výrazném připomínání vojenské minulosti Petra Voka, jež je „pro naše vnímání jeho osobnosti dosti nezvyklá“.²⁶³ Může se tak jevit badatelům s odstupem několika staletí, zvyklých vnímat Petra Voka prizmatem převládajícího diskurzu jako vzdělaného estéta, současníkům posledního Rožmberka ale zcela jistě nikoliv. Válečné aktivity byly tak silně spjaty s veřejnou stránkou života každého aristokrata a s jeho reprezentací, že se bez nich zkrátka žádná významná manifestace sociálního postavení nemohla obejít. V případě pohřbu posledního rožmberského vladaře navíc nešlo zdaleka jen o něj, ale zejména o jednu z posledních možností vytvořit a fixovat dějinný obraz celého rodu pro budoucí generace.²⁶⁴

Petru Vokovi a jeho dědicům tento záměr beze zbytku vyšel. Ještě roku 1760 bylo v inventáři jinak již značně přebudované knížecí schwarzenberské zbrojnice v Třeboni přítomno několik staříckých děl z let 1498-1610 se znakem rožmberské růže a monogramem P.W.V.D.R (Petrus Woko Ursinus de Rosenberg)²⁶⁵ jako pietně uchovávaný pádný důkaz o

²⁶¹ Matěj CYRUS: *Artium Universarum Excellentissima ars bene beateque moriendi aneb Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslavně život svůj v snu dokonati a umřítí mohl ...* Praha 1612. Národní knihovna ČR, sign. 54 G 3045; blíže Pavel KRÁL: *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*. In: Martin HOLÝ – Jiří MIKULEC (red.): *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 7-22.

²⁶² Matěj CYRUS: *Artium Universarum Excellentissima*

²⁶³ Michal ŠRONĚK: *Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí*. In: Dalibor PRÍX – Jiří ROHÁČEK (edd.): *Epigraphica & Sepulcralia I. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004*, Praha 2005, s. 201-215.

²⁶⁴ K aristokratickým pohřbům jako specifické festivité podrobně Pavel KRÁL: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004, zejm. s. 171-234.

²⁶⁵ V nedávno vydaném katalogu rožmberské výstavy se však obejvíla jiná interpretace, podle níž P.W.V.D.R. = Petr Vok, vladař domu rožmberského. Vzhledem k těsné návaznosti nápisové pásky na hlavní na rožmbersko-ursiniovský erb a k převládající zvyklosti užívat v monogramové podobě latinu však tuto verzi nepovažuji za pravděpodobnou. Srov. *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, kat. č. XVII. 35 a XVII. 36 na s. 320 (autorka obou hesel Zuzana VAVERKOVÁ).

slavné válečné tradici kdysi nejmocnějšího rodu v Království.²⁶⁶ Stejný účel plní vlastně dodnes, jako zajímavá turistická atrakce na druhém nádvoří českokrumlovského zámku (OBR. 7).

Polovina 17. století: Kryštof Pavel a Maxmilián z Liechtensteinu-Castelkorna a armádní sklad na Pernštejně

Původ Kryštofa Pavla z Liechtensteinu-Castelkorna, pána na Pernštejně, Bludově a Vartenberku (dnes Stráž pod Ralskem), sahá mimo hranice Čech a Moravy, kam se tento muž dostal až na počátku 17. století. Starý šlechtický rod Liechtensteinů-Castelkornů se v podchytitelných záznamech poprvé objevuje ve 12. století v jižních partiích Tyrol. Své nejstarší majetky získal v okolí Bolzana a svůj vzestup záhy spojil se službou tamním zeměpánům jako ministeriálové tridentských biskupů. Jeho členové postupně hromadili tyrolské majetky a pečovali o kariérní vzestup, jehož prvním vrcholem bylo proniknutí na významné posty u dvora císaře Maxmiliána I. – zasloužili se o to Pavel z Liechtensteinu-Castelkorna jako dvorský maršálek a Bartoloměj coby nejvyšší císařský hofmistr, nadto ještě dekorovaný řádem Zlatého rouna (1498).

Byli to právě potomci dvorského maršálka Pavla, konkrétně Jan Jakub z Liechtensteinu-Castelkorna, otec Kryštofa Pavla, kteří založili moravskou rodovou linii. Početní synové Jana Jakuba volili kariéru, jak bylo tehdy častým zvykem, ve dvou největších „zaopatřovacích institucích“ té doby, v církvi a v armádě – Konstantin byl kanovníkem v Tridentu a Salzburku, Jan Kryštof biskupem v Chiemsee a Filip Rudolf císařským generálem a místodržícím v Kladsku.²⁶⁷ Také Kryštof Pavel vyslyšel volání polnice a vstoupil do armády, byť se nezdá, že by nějak překypoval bojovým duchem, zatím nejspíš působil na postu jakéhosi moravského zpravodajce tyrolského arcivévody Leopolda.²⁶⁸ Ani v pozdějších letech neprojevoval obzvláštní touhu velet se zbraní v ruce, jeho náklonnost k vojenskému řemeslu měla čistě pragmatickou povahu – angažmá v armádě dalo vyniknout jeho organizačním schopnostem a tím, že vsadil na správnou kartu, také vytěžil nemalý sociální kapitál, jež se mu posléze podařilo zúročit v civilní sféře. V tomto smyslu se Kryštof Pavel řadil k těm osobám, pro něž služba ve vojsku nebyla samotným cílem, ale pouze prostředkem kariérního růstu. Nejprve ale

²⁶⁶ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e.

²⁶⁷ Christian d'ELVERT: *Zur m. schl. Adelsgeschichte XXIV. Die Grafen von Liechtenstein-Castelcorn*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft 1869, č. 2, s. 9-13.

²⁶⁸ Biografické informace čerpám zejména ze studie Leoš VAŠEK – Michal KONEČNÝ: *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkorna a Morava v časech třicetileté války*. In: Michal KONEČNÝ (ed.): *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkorna a Morava v časech třicetileté války*. Brno 2010, s. 7-36.

vhodným sňatkem (1622-1623) s Ester Marií Zejdlicovou ze Šenfeldu získal rozsáhlé a významné pernštejské panství.

Někdy koncem 20. let 17. století se Liechtenstein-Castelkorn dostal do blízkosti generalissima Valdštejna a nejpozději od roku 1630 již stál v čele velkolepého vévodova dvora jako Valdštejnův nejvyšší hofmistr. Nejenže šlo v danou chvíli o mimořádně prestižní post, který bezpochyby vyžadoval nemalou dávku komunikačního talentu, organizačních dovedností a koordinačních schopností při řízení téměř třisetčlenného davu dvořanů a služebníků vévody, ale také vešel v kontakt s řadou lidí určujících směr tehdejších událostí. Castelkornova plukovníká hodnost a velení regimentu se záhy stalo spíše ornamentální záležitostí, protože jeho dvořanské služby se staly pro Valdštejna natolik důležitými, že svého hofmistra honoroval druhým nejvyšším platem, který frýdlantská komora vůbec vyplácela, udělil mu lenní panství Vartenberk a nepouštěl jej ze své blízkosti ani tehdy, když byl pluk Liechtenstein-Castelkorn převelen plnit své vojenské povinnosti jinam. Teprve až v době slezské kampaně za druhého generalátu se dostal více do polního ležení, odkud organizoval zásobování vévodovy armády. To se však již blížilo neodvratné poslední dějství Valdštejnova příběhu, které ovšem Kryštof Pavel podle všeho v blízkosti hlavního aktéra bezprostředně nezažil. Zatímco kdysi mocný generalissimus odešel ze scény vskutku románotvorným způsobem, jeho nejvyššímu hofmistru se cesta vzhůru teprve otevírala.

Ani v dobách služby pod frýdlantským vévodou totiž nezapomínal na fakt, že je majetkově ukotven především v moravském prostředí, kde se mu následně podařilo expandovat jak kariérně, tak majetkově. Rok po zisku panství Vartenberk (které mu po Valdštejnově exekuci císař alodizoval) mu bylo roku 1634 v rámci jisté nevyřízené pohledávky připsáno ještě severomoravské bludovské panství. Základem Castelkornovy pozemkové držby bylo ale i nadále panství Pernštejn. Zde také hrabě Kryštof Pavel rozběhl režijní podnikání, které významným způsobem přispívalo k jeho ekonomické soběstačnosti. Kopcovité panství na Vysočině nebylo zrovna vhodné k zemědělství, skýtalo ale dostatek nerostného bohatství, hlavně pak železné rudy, čehož dokázala vrchnost využít. V okolí Nedvědic bylo založeno několik hamrů a vysoká pec určená ke zpracování železa. Kontakty na nejvyšší armádní kruhy získané v době služby frýdlantskému vévodovi dokázal Kryštof Pavel přetavit do ekonomické výhody v podobě konkrétních kontraktů. Jeho pernštejské železářské podniky od 40. let 17. století pravidelně dodávaly munici pro armádní dělostřelectvo. Militarizace pernštejského dominia a ekonomické napojení podnikatelských aktivit hraběte Castelkorna zatím čekají na své adekvátní hodnocení v komparaci s podobně koncipovanými ekonomickými vazbami

mezi soukromým sektorem specializovaného podnikání a státní armádou,²⁶⁹ nicméně zdá se, že mu železářská výroba poskytovala nezanedbatelné stálé příjmy. V tomto smyslu se mu znalosti fungování habsburské válečné mašinerie dozajista vyplatily.

Další úspěšné veřejné působení Kryštof Pavel však již s armádou nehodlal spojovat. Po Valdštejnově pádu a vynuceném konci na postu vévodova nejvyššího hofmistra pernštejnský pán cílevědomě stoupal v žebříčku úřadů moravské zemské správy až na samý vrchol. V počátcích mu jistě pomohl promyšlený druhý sňatek, kterým se dostal do blízké příbuzenské vazby s vlivným hrabětem Juliem ze Salmu. Právě Salma po jeho vynuceném odchodu provázeném korupčním skandálem vystřídal roku 1640 v čele zemského hejtmanství, když před tím zastával méně významné posty na nejvyšším komornictví a zemském hejtmanství. Mezi lety 1640 a 1643 se dělil o úřad zemského hejtmána s Janem z Rottalu a Františkem Magnisem, aby poté stanul v čele královského tribunálu on sám. Jeho nepopíratelné schopnosti a společenské kontakty na nejvyšší kruhy ve Vídni, nasbírané mimo jiné i díky dřívější službě v armádě, jej konečně vynesly až na samotný vrchol zemské samosprávy v podobě držby nejvýznamnějšího postu na Moravě. Zemským hejtmánem byl až do své smrti, která jej zastihla v dubnu 1648 v Brně.

Patrně někdy v době, kdy jeho politická hvězda strmě stoupala, Castelnorn inicioval vznik pozoruhodného rodového portrétního cyklu, který původně visel nejspíš na Pernštejně. Nejde však o tehdy běžnou klasickou genealogickou posloupnost demonstrující urozenost a starobylost rodu (viz kap. V. 2), nýbrž o výběrový cyklus předků dekorovaných řádem Zlatého rouna. Již to samo o sobě by bylo pozoruhodným rysem reprezentačních aktivit hraběte, ještě zajímavější je však fakt, že jde alespoň v některých případech o kryptoportréty. Hrabě Pavel z Liechtensteinu-Castelnorna v červeném oděvu s řádovým řetězem na krku a výjevem

²⁶⁹ Poměrně bohaté prameny k výrobě munice pro císařskou armádu uloženy v MZA Brno, G 263 RA Podstatských-Lichtenštejnů, inv. č. 89, kart. č. 6 (dopisy Ludvíka Raduita de Souches pernštejnskému regentu Mikuláši Fleischingerovi z Auerspachu o objednávkách železných kulí pro vojsko 1647-1648), inv. č. 95 (dodávky muničních potřeb z pernštejnských hamrů pro dělostřelectvo 1644-1679) a zejména pak rozsáhlý soubor korepondence mezi regentem Mikulášem Fleischingerem z Auerspachu a Kryštofem Pavlem z Liechtensteinu-Castelnorna v hospodářských, poddanských a kontribučních záležitostech z let 1637-1647 (inv. č. 98, kart. č. 9). Doposud si však tento podnikatelský faktor nevysloužil samostatné zpracování. Každopádně železářská a zbrojářská tradice, kterou hrabě Kryštof Pavel založil, se ukázala obdivuhodně životaschopná. Nejenže v ní pokračovaly další tři generace rodu (viz dále v textu), ale železářny ve Štěpánově zásobovaly municí císařské sklady i v době, kdy pernštejnské panství Liechtenstein-Castelnornům už dávno nepatřilo a bylo v držení Mírovských z Nemyšle. Ještě v letech 1743-1744 řešil Tribunál dofinancování nákladů, spojených s výrobou granátů pro válečné účely na pernštejnském panství. Viz MZA Brno, B 1 Gubernium, inv. č. 585, sign. B 123, kart. č. 87. Produkce munice ve štěpánovských podnicích ale pokračovala minimálně do poloviny 80. let 18. století. Viz MZA Brno, F 78 VS Pernštejn, sign. Ib6, kart. č. 16, fasc. 8, dodávky munice ze štěpánovských železáren 1759-1784. TAMTÉŽ, kart. č. 15, fasc. 1 jsou uloženy účty železáren z let 1775-1785.

jízdního vojska v pozadí je tak fakticky portrétem samotného Kryštofa Pavla,²⁷⁰ který však Zlaté rouno nikdy nezískal. Je možné, že chtěl tímto specifickým způsobem vyjádřit touhu jej získat i přesvědčení, že by si jej vzhledem k dosavadním výkonům zasloužil. V tomto smyslu může být vznik portrétní galerie vykládán jako logický důsledek pozoruhodné kariéry hraběte z Liechtensteinu-Castelkorna a jeho vysokých ambicí. Jak ještě uvidíme, podobné proklamativní nakládání s vytouženým Zlatým rounem ve vztahu k osobě konkrétních šlechticů a výzdobě jejich sídel nebylo v dané době úplně ojedinělé. Přesvědčí nás o tom případy Castelkornova současníka Waltera Leslieho nebo o několik generací mladšího hraběte Prospera ze Sinzendorfu (viz kap. V. 1 a V. 3).

Byť vzhledem k výkonu funkcí v zemském aparátu pobýval Kryštof Pavel po roce 1634 nejčastěji ve svém brněnském paláci,²⁷¹ hlavním rodovým sídlem zůstával i nadále perněstejnský hrad. Právě v jeho zdech se na světlo světa poprvé dostává zbrojnice. Je zachycena v pozůstalostním inventáři sepsaném roku 1648 po smrti Kryštofa Pavla z Liechtensteinu-Castelkorna a nutno říci, nepůsobí nikterak imponujícím dojmem.²⁷² Vlastně je to spíš malé torzo kdysi zřejmě většího korpusu. Pod hlavičkou „*In der riest khammer*“ je inventováno jen několik málo položek, jako byly čtyři staré hlavně k tuplákům, 17 pistolových holster nebo jedno kopí, které však bylo „*úplně polámané*.“²⁷³ Více než žalostný dojem z hraběcích zbrojních zásob alespoň trochu napraví další pročítání inventáře, v němž se na jiném místě hradního komplexu objeví 9 děl (z toho 2 převezena v roce 1646 z Brna), 19 tupláků, 220 mušket, 200 granátů a 1100 dělových koulí. Ještě o něco lepší byla zásoba střelného prachu, zvážená na 3725 liber. Díkce některých dalších položek nám pak poodhalí cesty, kterými byla perněstejnská zbrojnice zásobovaná dílem z císařských zásob (olovo na municí), dílem z brněnské zemské zbrojnice (prach).

Tak nízké zásoby vojenského materiálu na tak významném opěrném bodě, jakým Pernštejn beze sporu byl, zákonitě vede k otázce, co je způsobilo. Možnou odpověď můžeme nalézt v událostech, které o necelé tři roky předcházely. Tehdy byl Pernštejn obležen švédskými vojsky generála Torstensonova a jako jeden z mála strategicky významných opěrných bodů, které odolávaly švédské armádě, byl tvrdě bráněn vším, co bylo k dispozici. Hraběcí zbrojnice tehdy po materiální stránce nepochybně nesla hlavní tíhu obrany hradu - posádka i další obyvatelé hradu a okolí, kteří se do něj stáhli, z ní byli vybaveni zbraněmi i municí.

²⁷⁰ Leoš VAŠEK – Michal KONEČNÝ: *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu*, s. 28.

²⁷¹ TAMTÉŽ, s. 26 a 32. K paláci v Brně Vladimír VOLDÁN: *Lichtenštejnové-Kastelorni a jejich brněnské domy*. Brno v minulosti a dnes 7, 1965, s. 93-102.

²⁷² MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 119, kart. č. 120.

²⁷³ TAMTÉŽ, fol. 34r.

Poukazuje na to nejen soupis 37 mušket v dočasném držení jmenovitě uvedených osob na panství, připojený k výše citovanému inventáři,²⁷⁴ ale nepřímo také vlastní slova velitele obrany hradu, hraběcího regenta Mikuláše Fleischingera z Auerspachu. Ten při líčení situace z podzimu 1645, když okolím hradu táhla neúspěšná švédská armáda od Brna do Čech, hovoří mj. o tom, že „*kdyby se nepřišlo na nápad, že se mnoho svobodných mladíků odebralo se zbraněmi do lesů pod zdaním, jako by byli zbojníci, odkud stříleli a pálili, tak by nepřátelský generál Torstensohn pojal plán obsadit zámek; ale on se obával zálohy v lesích...*“²⁷⁵ Lze důvodně předpokládat, že v nepřehledné situaci, která kolem obrany hradu roku 1645 a bezprostředně po ní panovala, řada zbraní dosloužila, byla zničena nebo prostě ztracena.

Nejde však jen o tuto konkrétní situaci. Osudy pernštejské zbrojnice na konci třicetileté války také můžeme vnímat jako modelový příklad toho, co se s většinou šlechtických zámeckých zbrojnic v neklidných válečných dobách dělo. Kvůli ztrátě kontinuity držby u řady sídel v důsledku konfiskací, vymírání rodů původních vlastníků nebo prodejem, ale zejména kvůli dlouhotrvajícímu válečnému požáru ústícímu ve stále větší materiální požadavky polních armád i posádek ve strategických pevnostech často nemohlo docházet k průběžnému udržování zbrojních zásob šlechtických sídelních arzenálů na odpovídající úrovni. Nebyly k tomu ani společenské předpoklady, a nejspíš ani dostatek volných výrobních kapacit, které by mohly uspokojit případnou poptávku soukromých odběratelů. Spíše naopak: Tucty kyrysů, desítky halaparten, ručnic a mušket včetně munice se zkrátka použily tam, kde bylo třeba, například na výzbroj pluků odcházejících na bojiště nebo na obranu sídla, bylo-li ohroženo přímými boji jako v případě Pernštejna. Doba zkrátka nebyla příznivá tomu, aby zbraně a zbroj odpočívaly v šeru zámeckých skladů a na jejich opětné odevzdání do zbrojnice či na doplnění stavu měl málokdo odpovídající potenciál. Pro mnoho předbělohorských šlechtických zbrojnic tak byla třicetiletá válka dobou jejich zániku, aby se po skončení konfliktu budovaly víceméně znovu, ovšem již podle nových požadavků doby a při vědomí změněné vojensko-politické situace, kdy zemské hotovosti odvál čas a obrana vlastních sídel pozbývala smyslu. I pernštejská zbrojnice se po roce 1648 obnovovala téměř od základů, ale její složení v mnohém neodpovídalo novému typu šlechtických zbrojnic doby baroka.

²⁷⁴ TAMTÉŽ, fol. 52v.

²⁷⁵ Fleischingerovu autentickou zprávu o obléhání Pernštejna zpřístupňuje v českém překladu Libor JAN: *Obléhání hradu Pernštejna v roce 1645*. Brno 1995, cit. pasáž na s. 14. Vyhlídky na obranu hradu asi nevypadaly ze začátku příliš nadějně, protože jak sám Fleischinger píše, „*k obraně neměl ne více než 100 musketýrů a k tomu ještě jen saké rekruty.*“ I proto zřejmě do hradu přijal zhruba sto císařských jezdců prchajících z Lomnice, což ovšem zásoby vojenského materiálu ještě více zatížilo. Přesto nakonec ale byla obrana hradu v květnu 1645 úspěšná, i díky houževnatosti velitelů: „*Jelikož se ale dověděli [Švédové, pozn. V. P.] o našem rozhodnutí k ještě mohutnějšímu odporu, tak zde nechtěli, když jsme na mečích a jiných zbraních vystavili červená válečná znamení a vypálili z hákovnic a švihovek, déle pobývat.*“ TAMTÉŽ, s. 11-12.

Jednoduše proto, že specifické úkoly, které měly plnit, se odrážely v její specifické, a možná trochu „zastaralé“ kompozici.

Jestliže hraběte Kryštofa Pavla smíme považovat za zakladatele nebo aspoň za prvního držitele liechtenstein-castelkornovské zbrojnice na Pernštejně, tak za jejího skutečného budovatele musíme vnímat až představitele další generace rodu Maxmiliána (1611 – 1675). Protože Kryštof Pavel neměl svého právoplatného dědice, odkázal statky synovci, nejstaršímu synovi svého bratra Filipa Rudolfa Maxmiliánovi z Liechtensteinu-Castelkorna. Převzetí panství Maxmiliánem se neobešlo bez problémů, protože závět' Kryštofa Pavla napadlo hned několik příbuzných včetně druhé manželky Maxmiliány Markéty Salm-Neuburgové. Svého dědictví se tak mohl naplno ujmout až po konečném právním verdiktu roku 1656. Byl přisedícím moravského zemského soudu a prý i držitelem plukovníckého patentu, o jeho případné vojenské dráze ale nic bližšího nevíme.²⁷⁶ Rozvíjel však tradici železářského podnikání na pernštejnském panství.²⁷⁷ Dodávky munice (zejména granátů) pro vojsko a do císařské zbrojnice ve Vídni prokazatelně pokračovaly ještě v letech 1679 – 1685 za Maxmiliánova syna Kryštofa Filipa z Liechtensteinu-Castelkorna.²⁷⁸ To je samo o sobě zajímavé, neboť i mladší podobné pokusy o militarizaci ekonomiky šlechtických dominií v Čechách pravidelně skomíraly či rovnou krachovaly.²⁷⁹

Možná i příjmy z podnikání pomohly hraběti Maxmiliánovi vybudovat na Pernštejně v 50. a 60. letech 17. století zbrojnici, jejíž rozsah byl takový, že si při sepisování stavu vyžádala samostatný svazek. Její podobu máme detailně zachovanou v inventáři z 11. listopadu 1669, který zřejmě vznikl při příležitosti odchodu do výslužby dlouholetého a zasloužilého pernštejnského hejtmana Mikuláše Fleischingera.²⁸⁰

²⁷⁶ Christian d'ELVERT: *Zur m. schl. Adelsgeschichte XXIV. Die Grafen von Liechtenstein-Castelcorn*, s. 11.

²⁷⁷ Viz MZA Brno, G 147 RA Mitrovských, inv. č. 402, kart. č. 12, kde jsou uloženy doklady z jednání Maxmiliána z Liechtensteinu-Castelkorna s městem Brnem o dodávkách pernštejnského železa z let 1661-1671. Okruh odběratelů byl ale značně širší.

²⁷⁸ MZA Brno, G 263 RA Podstatských-Lichtenštejnů, inv. č. 145, kart. č. 19 a inv. č. 156, kart. č. 20.

²⁷⁹ Nejvíce pozornosti si zatím vysloužily puškařské manufaktury Valdštejnů v Nižboru, Markvartů z Hrádku ve Vernéřově a Vratislavů z Mitrovic ve Spáleném Poříčí. Srov. materiálově hutné studie Miroslav MUDRA: *Pokusy o zavedení hromadné výroby pušek v Čechách*. HaV 1966, s. 192-219; Marie LIŠKOVÁ: *Puškařská manufaktura ve Vernéřově (1709-1772)*. HaV 1966, s. 817-845. M. Mudrou ne zcela vytěžené bohaté prameny k činnosti manufaktury Vratislavů z Mitrovic uloženy v SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, Vratislavská ústřední správa – dodatky, kart. č. 113 (výroba zbraní na panství Spálené Poříčí, zprávy o výrobě 1699 – 1715, hlavně z účetního období 1708-1709) a zejména Zámek Dírná, RA Vratislavů z Mitrovic, inv. č. 258, kart. č. 84-87 (dodávky zbraní a munice rakouské armádě ze spálenopoříčského panství 1702-1716).

²⁸⁰ MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 11, kart. č. 96. Originál inventáře zbrojnice, který zřejmě sloužil při pozdějším sestavování onoho pozůstalostního, uložen v MZA Brno, G 263 RA Podstatských-Lichtenštejnů, inv. č. 197, kart. č. 22. Následující výklad vychází z tohoto pramene.

Jádro zbrojnice, jež po roce 1648 našla své místo ve zdech hradního areálu, představovaly palné zbraně. Bylo zde 55 děl rozličné ráže a technického provedení, 70 tupláků, 774 pěchotních pušek různých typů (musketony,²⁸¹ karabiny, muškety, blíže nespecifikované „*röbren*“, „*kurtzgewöhr*“ aj.), z toho 582 zcela nových mušket, 157 párů jezdeckých pistolí (tzv. pufferů, označených jako „*deutsche pistolen*“), stejně jako nezanedbatelný počet palných zbraní v různém stupni poškození. Tomu odpovídaly i úctyhodné zásoby munice, sestávající z olověných, železných a kamenných kulí do děl (cca 2000), tupláků (přes 3500) a ručních zbraní (více než 13000), i surového olova spolu s rozličnými formami na odlévání kulí. Zásoby střelného prachu a ledku se počítaly na tisíce liber. Bezesporu pozoruhodné položky představují předpřipravené dělostřelecké kartáčové střely a granáty, a to jak do děl (66 kusů), tak vysoký počet „*bandtgranathen*“ (1315 kusů, z toho 36 skleněných). K nim ve zbrojnici příslušelo i 1000 kusů jakýchsi trubek, zřejmě vystřelovacích mechanismů („*bandtgranathen röbrel*“). Komplexní vybavení pro dělostřelce si samozřejmě nelze představit bez geometrických zaměřovacích pomůcek ani bez rozličných zákopnických a ženijních propriet, inventovaných pod hlavičkou „*allerhandt schantz zeig*“. Dbalo se i na výstroj pro mušketyry. Našli bychom zde 111 pobočních mečů a malý počet dalších blíže neurčených (včetně 3 obouručních – *schlachtschwerdt* – k obraně vojenské standarty), 2000 připravených patron, bandalíry, řemení k bandalírům i ke karabinám, téměř 800 rohů na prach v červené a černé barevné úpravě, přes 4300 liber luntů, klíčky k natahování zámků pušek, patronašky i klasické dřevěné a španělské prachovnice v počtu těsně pod jedno sto. Z výbroje a výstroje jezdeckva můžeme jmenovat 90 jezdeckých mečů, podobný počet pistolových holster, šporny, 79 již poněkud archaických kropáčů („*morgenstern*“),²⁸² opasky, obojčky a plechové nákrčníky.

Tím se dostáváme ke zbrojím, kterých sice v porovnání s palnými zbraněmi nebyl tak velký počet, přesto bychom zde mohli nalézt 56 kompletních jezdeckých kyrysů, zhruba 50 předních a zadních plechů pro pěšáky, železné rukavice i ochranu hlavy v podobě necelých 70 kusů šturmmaubů a kasketů.

Dojem z pernštejnské zbrojnice jako z dobře vybudovaného armádního skladu, schopného zabezpečit jak obranu hradu, tak jednotku do polního tažení, podtrhují i takové

²⁸¹ Musketon, česky trombón, je zbraň s kónickou, většinou kratší hlavní a s oválně či kruhově rozšířeným ústím. Měla větší rozpryl, nabíjela se větším množstvím střel, případně sekaným olovem nebo sklem. Používala se na obranu zblízka, často ji u sebe měli např. jízdní poslové. Čeští puškaři tento typ příliš nevyráběli. Viz Leonid KRÍŽEK – Zdirad J. K. ČECH: *Encyklopedie zbraní a zbroje*, s. 273.

²⁸² Dřevcová zbraň, na konci násady opatřená kovovou (nebo dřevěnou) hlavici s kovovými hřeby a hrotem v ose hlavice. „*Ironický název této úderné zbraně byl bezpochyby odvozen od tvarové podoby s kostelním kropáčem.*“ Leonid KRÍŽEK – Zdirad J. K. ČECH: *Encyklopedie zbraní a zbroje*, s. 130.

položky v inventáři, bez kterých by se žádné armádní těleso neobešlo: trumpety, trubky, píšťaly a bubny, důstojnická hůl, partyzána s červenými bočními pozlacenými šťapci pro nižšího pěchotního důstojníka, čestné halapartny a samozřejmě pěchotní praporce.

Nyní se namísto těžkopádného popisu řady dalších údajů z inventáře, jež by bez tak nebyl příliš praktický, pokusme najít naopak vysoce účelnou odpověď na otázku, proč liechtenstein-castelkornovská zbrojnice měla právě takovou tvář a do jaké míry tím zapadala do dobově běžných norem. Hledáme-li paralely k dobovým sídelním korpusům militarií, pak musíme konstatovat, že je v zásadě nenacházíme. Bylo již řečeno, a ukáží to i zvolené příklady dále v textu, že aristokratické zbrojnice budované od poloviny 17. století staví zejména na zbraních určených k lovu zvěře a ptactva. Takové věci však na Pernštejně zcela absentují, vyjma zanedbatelných čtyř loveckých tesáků a jednoho puškového zámku k těšince. Ani různé zajímavé kombinované zbraně a oblíbené kuriozity zde nejsou zastoupeny jinak, než jedinou položkou, zaznamenanou jako „*nádherný (künstlicher) špís, nahoře s pistolí a s celou dobrou násadou*.“²⁸³ V tomto smyslu má perňštejnský sklad militarií mnohem blíže k předbělohorským zbrojnicím, budovaným s ohledem na nezbytnou účast šlechty v zemských hotovostech. V rystkomorách před rokem 1620 byly ale zase zpravidla zastoupeny i drahé osobní zbraně a zbroje urozeného majitele (Choltice 1576, Bílina 1592, Kost 1604, Litomyšl 1608, Třeboň 1615, Žehušice 1615, Kostelec nad Černými Lesy a Náchod 1618). Nic takového opět na Pernštejně neexistovalo – jediná zaznamenaná luxusní zbroj byla evidentně připravena pro nějakého anonymního velícího důstojníka jako nezbytná identifikační součást jeho funkce.²⁸⁴

Přes tato fakta, potvrzující vzhled perňštejnské zbrojnice jako armádního výzbrojního skladu a tím jí propůjčující v převládajícím vývoji rysy určité anomálie, existuje jak materiál ke komparaci, tak i jedno přesvědčivé vysvětlení, proč se arzenál Liechtenstein-Castelkornů trochu vymyká dobovému aristokratickému standardu. Pernštejn totiž měl dlouhodobě zvláštní status. Patřil mezi tradiční moravské zemské pevnosti a jako takový podléhal, spolu s několika dalšími místy (např. Brno, Helfštejn nebo později Olomouc), které byly pevnostmi vyhlášeny císařským rozhodnutím roku 1655, zvláštnímu režimu. Ten nařizoval šlechtickému majiteli udržovat obranyschopnost hradu adekvátní péčí o fortifikaci a zbrojnici. V tomto

²⁸³ MZA Brno, G 263 RA Podstatských-Lichtenštejnů, inv. č. 197, kart. č. 22.

²⁸⁴ „Ein hinter undt vorder theil mit messing undt vergolt gantz künstlich eingeschlagen rüstung; ein gantz neuer halßriegel für einen hohen officir mit gelben nägel beschlag mit led gefietert und roth saamet vorgeschlag.“ TAMTÉŽ.

režimu také hrad ve věcech vojenských podléhal rozhodování zemského velitele na Moravě.²⁸⁵ Je tedy přirozené obrátit pro srovnání svou pozornost na některé ze zemských pevností.

Z nich bylo v danou chvíli nejvýznamnější Brno, resp. jeho citadela Špilberk. Bylo to faktické hlavní město země, sídlilo zde vojenské velitelství Moravy a královský tribunál, jehož kompetence v oblasti obrany regionu rovněž nebyly zanedbatelné, a vzdálenost od Pernštejna byla také příznivá. Určitou míru kontaktu mezi těmito dvěma místy prozrazuje i dikce některých zápisů v inventáři. Zatímco po stránce značných zásob munice, prachu a dalších železářských výrobků byla zřejmě zbrojnice soběstačná a spoléhala v tomto směru na výrobky z vlastních pernstejnských hamrů, technologicky složitější výzbroj byla alespoň částečně dodána či zprostředkována ze skladů na Špilberku nebo brněnské zemské zbrojnici.²⁸⁶ Nicméně jak dokazují chronologicky vedené příjmy a vydání hradní zbrojnice z let 1665 – 1669, nákupy výzbroje i výstroje se realizovaly z více míst, například i z císařské Vídně.²⁸⁷

Stav vyzbrojení moravského hlavního města můžeme rekonstruovat k roku 1658, tedy 11 let před vznikem pernstejnského inventáře. Tehdy vznikl soupis zásob militarií v městské zbrojnici signovaný městskou radou i podobný seznam z pera správce špilberského pevnostního arzenálu.²⁸⁸ Brňané disponovali 28 děl i s lafetami a dalšími 22 bez lafetace. Většinou šlo o starší kusy, jen 12 jich bylo nových. Téměř zcela však scházela munice, chyběl prach, olovo i sanytr. Nebylo mnoho ani kulí a luntů k ručním palným zbraním, které představovalo 107 mušket a 292 tupláků. Zmínit můžeme ještě 100 pík a 27 partyzán. Špilberk mohlo bránit 11 děl menší i větší ráže a 3 mozdíře s tučnými zásobami koulí (zhruba 4300 kusů), mozdířových granátů (cca 700), ručních granátů (1560) i prachu. Vojáci mohli být vyzbrojeni 1680 mušketami a bandalíry, 1387 píkami a 38 partyzánami. Nechybělo samozřejmě ani ženijní nářadí, nástroje a materiál.

²⁸⁵ Tomáš JEŘÁBEK: *Hrad Pernštejn v barokním období*. Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 50-51. Akta dokládající budování státní pevnosti na Pernštejně za éry Maxmiliána z Liechtensteinu-Castelkorna v MZA Brno, G 147 RA Mitrovských, inv. č. 281-310, kart. č. 49.

²⁸⁶ Ke zbrojnici v Brně nemáme z tohoto období bohužel k dispozici žádný souvislý pramenný výzkum, nicméně její předchozí roli za turecké války v letech 1593-1606 se detailně zabýval Tomáš Sterneck, který také poukázal na významnou úlohu zemské zbrojnice coby centrálního výzbrojního skladu pro Moravu a na její redistributivní funkci. Tomáš STERNECK: *Moravská zemská zbrojnice v Brně*, s. 273-309. TÝŽ: *Město, válka a daně*, s. 85-110. Totožnou funkci plnila například i známá štýrská zemská zbrojnice v Grazu. Viz Peter KRENN: *Zur Geschichte des Steiermärkischen Landeszeughauses in Graz*. In: Festschrift 150 Jahre Landesmuseum Joanneum. Graz 1969.

²⁸⁷ MZA Brno, G 263 RA Podstatských-Lichtenštejnů, inv. č. 197, kart. č. 22, fol. 1-36 a 65-85. Například velká zakázka relalizovaná v září 1667 ve Vídni čítala 14 karabin, 31 párových pistolí, 9 kordů, 20 kožených zdobených bandalírů, části ochranných zbrojí, opasky, závěsy na zbraně, řemeny k puškám, holstra, patrontašky, šporny a další předměty. Tento navýsost zajímavý pramen by si v budoucnu zasloužil hlubší zpracování.

²⁸⁸ MZA Brno, B 1 Gubernium, inv. č. 1132, sign. F 4 (Zemská opevnění), kart. č. 456, fasc. 1, fol. 61-67. Rozboru těchto pramenů věnoval studii Jiří VANĚK: *Výzbroj a obranyschopnost Špilberku a Brna před 350 lety (1658)*. Forum Brunense 2008, s. 102-108.

Zatímco dělostřelecký park na Pernštejně ten špilberský několikanásobně převyšoval (55 ku 11 kusům při zhruba stejné rozloze obou pevností) a počet ručních granátů byl zhruba stejný (1315 ku 1560), tak stav dělostřelecké munice i ručních zbraní byl na Špilberku zhruba dvakrát větší (cca 2000 ku cca 4300 dělových koulí a 774 ku 1680 pušek). Stav dřevcových chladných zbraní a zbrojí nelze porovnat, neboť v prvním případě je neuvádí pernštejnský, v druhém případě špilberský zbrojní inventář.

Jestliže se stav brněnské zbrojnice vzhledem k délce obranného perimetru města, který musela zabezpečit, nezdál tehdy nijak valný, tak špilberská zbrojnice plnila dojem daleko pečlivěji udržovaného tělesa. Zbrojnice Maxmiliána z Liechtensteinu-Castelkorna se však s touto nejdůležitější citadelou na Moravě mohla se ctí měřit, i když musíme brát v úvahu jedenáctiletý rozdíl mezi inventáři a fakt, že za tu dobu špilberský arzenál podle všeho ještě zmohutněl.

Co lze z uvedeného s určitou dávkou opatrnosti vyvodit? Vzhledem k armádní minulosti strýce Kryštofa Pavla i otce Filipa Rudolfa (byl vojenským velitelem Kladska) asi nemuselo být Maxmiliánovi z Liechtensteinu-Castelkorna cizí budovat významný vojenský sklad na svém hlavním sídle, byť to bylo do značné míry vynuceno vnějšími okolnostmi v podobě specifického postavení Pernštejna v systému obrany Moravy. Domnívám se, že zde můžeme uvažovat o určité formě reprezentační strategie, byť přímé doklady těžko nalezneme. Když už podmínky velely vybavit Pernštejn praktickou zbrojnicí ve formě jakéhosi armádního skladu, volil takový postup, který mu umožnil shromáždit tak velké zásoby, aby dokázaly konkurovat nejdůležitější státní fortifikaci v hlavním městě země, které se v danou chvíli na Moravě věnovalo nejvíce pozornosti. Sám sebe tak vykreslil nejen jako uvědomělého pokračovatele vojenských tradic svého rodu, ale také jako významného muže, který neváhá přispět svým výrazným dílem k obecné potřebě obrany země před nenadálým nebezpečím, číhajícím v Turky obsazených Uhrách (válka z let 1663 – 1664 byla ještě v živé kolektivní paměti), ale i kdekoliv jinde. Nestandardní skladbu pernštejnské zbrojnice tak vlastně přeměnil v její hlavní přednost za využití jednoduchých možností, které se mu nabízely.

Jestliže bylo řečeno, že liechtenstein-castelkornovská zbrojnice na Pernštejně představovala v převládajícím složení privátních aristokratických rystkomor po třicetileté válce výjimku, neznamená to však, že by byla zcela osamocená. Podobně komponované zbrojnice si ve zdech svých rezidencí z různých důvodů ponechávali i někteří další aristokraté. Nebylo jich sice mnoho, zato bychom je našli nejen na Moravě, ale také v Čechách.

Téměř ze stejné doby máme zachycenu zbrojnici, kterou před svou smrtí disponoval na Jičíně Jan Norbert ze Šternberka. Roku 1676 inventarizační komise konstatovala, že „*V Rys komoře od rozličných věcí se vynachází*“, mj. více než 300 „*kurtzgewehrů*“, dalších 25 „*polámaných*“, 15 pušek čestné stáže, 321 plechů ke kyrysům, skoro 150 přileb, podobný počet plechových rukavic a další části zbrojí (obojky, kryty paží a ramen), nebo také 20 starých tupláků.²⁸⁹ Celá nevelká zbrojnice je jednoznačně zaměřená na výzbroj jízdních armádních oddílů a působí, jako by pocházela ještě z doby třicetileté války. Nepochybně šlo o sériově vyráběné unifikované položky bez nějaké umělecké nadhodnoty, lovecké zbraně zde chybí úplně.

V tomto směru přeci jen zajímavější zbrojnici shledáváme v roce 1702 na thunovském Děčíně. Vedle tupláků, které jsme potkali i v Jičíně, se zde nacházelo 33 děl různé ráže, 5 mozdířů, 90 mušket, 72 bandalírů nebo 17 starých partyzán. Vedle těchto zásob, využitelných vlastně jen k případné obraně sídla, však Maxmilián Thun věnoval pozornost i kolekci loveckých a sportovních zbraní, mnohem lépe odpovídající aktuálnímu „*duchu doby*“: krom chladných zbraní (lovecké tesáky a nože) bychom zde našli sbírku téměř 60 terčovnic („*scheiben rohr*“), 16 brokovnic („*flinten*“), větrovku, dokonce tři kuše, párové pistole, lesní rohy, ale také konstrukčně pozoruhodné zbraně, jako byla karabina se čtyřmi hlavními a dvou a čtyřhlavňové pistole. Nemohly chybět ani prachovnice, například zdobené slonovinou, nebo jakési kuriozity v podobě devíti „*rozličných selských zbraní*“.²⁹⁰

Otázkou zůstává, zda se v případě vojenského materiálu jednalo spíše o pozůstatky doby minulé, které prostě jen nikdo neměl potřebu likvidovat, nebo se počítalo i s jejich reálným využitím. Sice jen pomocným, zato však průkazným ukazatelem nám v tomto směru může být

²⁸⁹ NA Praha, FDK, sign. sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847. Celý stav zbrojnice vypadal takto: „*celých kurtzgewehrů 328, polámaných kurtzgewehrů 25, kurtzgewehrů drabantských 15, pancířů 7, předních a zadních kusů kyrysů 256, kyrys celý s cascetem 1, cascety 2, maul kharb 1, kusů harcířských 7, šym plechy 2, item dřevěný šym plechy 2, hever starý 1, kuše starý bez voblauků 4, mušketyřských vyserů 510, čepů železných 32, rukavic plechových 135, rozličných cascetů a šturmhaubů 146, více zadních a předních kusů kyrysů 65, vobojků s rukávy plechových 43, ramen plechových 61, rohy plechový 4, tupláků starých 20.*“

²⁹⁰ TAMTÉŽ, sign. VII E 39 (F 17/98), kart. č. 1093. „*In der Rist Cammer: Altvatterische pistholen mi deutschen schlösser 6 paar, mit flinten schlössern 6 paar, mit doppelten lauffen und flinten schlössern 4 paar, mit 4 lauffen 1 paar, mit 5 schuss 1 paar, tertzerol einfache 1 paar, mit dopleten lauffen 1 paar, flinten unterschiedl. 16, Domascener Janitcharen rohr 1, windt pichsen 1, schieben rohr mit flinten schlössern 4, schrott pichsen 1, unterschiedl schieben röh der kugl pichsen 52, kleine stutz 1, carabinen mit 4 lauffen 1, flinten lauff 1, armb brüst 3, schloss zum thier sambt bändern ein meisterstück 1, marder fahlen 1, frantzösisches waldt horn 1, jager horn... 3, uneingebundenes jagerhorn 1, hiersch fanger 4, weydt messer 3, ein messinge glocken von 12 lib. 1, puluer prob 1, pistolen von silebrn kapen und flinten schlossern 3 paar, puluerfalschen mit helfen bein ausgelegte 1, eyserner langer kugl form 1, spanner 1. Von metalennen stucken: grosse metallene stukh 20, kleine stukh 13, metallene mörschl 2, eyserne mörschl 3, gross und kleine eyserne peller 68, musqueten 90, tophackhen 6, pantalier 72, bleyerne lange... wasser rohr 1, unterschiedl. pauern gewöhr 9, alte partasanen 17, lederne wasser kanl 11, gantze silberne deggen 2, hierschfanger mit siebber gafas sambt sammeten gürtl mit sileber beschlagen 1, türckische sabel it silber beschlagen worunter einer mit silber bechlagenen gehäng 2.*“

existence dalšího příslušenství ke zbraním, zejména prachu a munice. Na obou zmiňovaných sídlech toto absentuje. Měrou vrchovatou byl ale v tomto směru zásoben nejvyšší dvorský maršálek Adam František ze Schwarzenbergu, jehož nebývale rozsáhlá zbrojnice nese patrné rysy strohé vojenské účelnosti, jaké jsme byli svědky na Pernštejně. K roku 1732 byla knížecí rezidence v **Českém Krumlově** vybavena velkorysími 562 librami střelného prachu, 130 librami ledku, více než 2000 librami luntů, nadto se tu nacházelo ještě téměř 50000 železných kartáčových střel a 922 obyčejných dělových koulí, stejně jako skoro 9200 kulí do mušket. To vše tvořilo potravu pro několik stovek mušket, devět tří- a jednoliberních děl na kolových lafetách a dalších osm bez udání ráže, jedno komorové dělo zvané *Nachtigall*, originální „*zezadu ládované dělo*“, pro falkonety a tuplháky s lafetami i bez nich, podobně jako pro kdysi tolik populární varhany (jedny byly osmihlavňové, krom toho zde bylo k dispozici dalších 8 volně ložených hlavní připravených k sestavení) a další zbraně, jež zde nezmiňuji. Vojenskou výstroj zastupovaly například přilby, několik kusů zbrojí, 1300 kopí, 266 různých kordů a necelých 300 bandalírů s řemením. Alespoň část zásob pocházela z mnohem staršího období, jak prozrazuje 660 „*starých rožmberských prachovnic*“. Právě pozoruhodná existence prachovnic, nejspíš značených červenou pětistou růží a v roce 1732 nepochybně již notně poznamenaných časem a asi i obtížně použitelných, reprezentuje ať už záměrně budovanou nebo spíše mimoděk přítomnou kontinuitu místa, kdysi rovněž dobře vojensky opatřeného skrze militarizační aktivity posledních Rožmberků.²⁹¹

I v Krumlově bychom našli pro volnočasové aktivity šlechty mnohem zajímavější položky, byť ne v takové míře, jaká byla na počátku třetí dekády 18. století obvyklá: lovecké zbraně a další příslušenství k lovu, honitbě a střeleckým zábavám reprezentovalo například 6 párů nově fasovaných pistolí a 37 terčovnic. Dále zde bylo 43 kulovnic a brokovnic, stříbrný lesní roh a několik obyčejných loveckých horen, uložených však v kanceláři lesního úřadu v péči vrchního lesmistra. Spíše do ranku zajímavostí nebo pamětihodností lze zařadit 6 janičářských pušek, 18 malých mosazných dělíček, uherskou šavli a generálskou hůl.²⁹²

Určitá zaznamenaná, a v prostředí tak vysoké aristokracie poněkud překvapivá, militarizační tradice krumlovského dominia ale sahá už před Schwarzenbergy, a to nejen díky zaznamenaným rožmberským prachovnicím. Je nanejvýš pravděpodobné, že základ krumlovské „válečné“ zbrojnice není výtvozem Adama Františka ze Schwarzenbergu, nýbrž vznikl již za Eggenbergů. Téměř všechny základní položky tak, jak byly výše nastíněny, totiž obsahuje již inventář krumlovského vévodství po smrti Jana Kristiána z Eggenbergu roku

²⁹¹ TAMTÉŽ, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794, fol. 482-485.

²⁹² TAMTÉŽ.

1710.²⁹³ Vedle té krumlovské disponoval kníže Eggenberg ještě zbrojnicí na druhém českém sídle, na **Orlíku**.²⁹⁴ Ta měla rovněž charakter ryze užitého vojenského skladu bez reprezentačního potenciálu, byť mnohem menších rozměrů. K nejpočetnějším položkám patří vedle početné zásoby kulí a granátů 8 tupláků, 71 mušket, 36 jezdeckých pušek a 83 mečů. Ostatní položky jsou spíše zanedbatelné. Celá sbírka navíc budí dojem nepříliš udržovaných pozůstatků kdysi nejspíš většího celku z doby třicetileté války – bylo zde například 220 dělových koulí, ale již žádné dělo.²⁹⁵ Roku 1719 po smrti Marie Arnošky ze Schwarzenbergu rozené z Eggenbergu existovala ještě orlická zbrojnice v nezměněné podobě, aby ji někdy poté Adam František ze Schwarzenbergu coby dědic českého eggenberského dominia nechal zřejmě převést a spojit s krumlovskou, neboť inventář Orlíku z roku 1732 již zbrojnici na zámku nezná.²⁹⁶

Mohli jsme zaznamenat, že v poslední třetině 17. a na samém počátku 18. století ještě existovalo několik spíše vojensky zaměřených zbrojnic, které tvořily jakési pomyslné partnery pernštejnského arzenálu. Značně utilitárně laděná a hlavně udržovaná schwarzenberská rystkomora na Českém Krumlově je však ve 30. letech 18. století již v tomto směru více osamocená. Její existenci můžeme lépe vnímat v souvislosti s několika faktory. V první řadě je to do značné míry exkluzivní postavení schwarzenberského rodu v rámci tehdejší stavovské struktury monarchie, jež si samo o sobě vyžadovalo nezvyklé inscenační prostředky k jeho potvrzování. Mezi ně lze bezpochyby zařadit i těleso schwarzenberské knížecí gardy na Krumlově, která plnila funkci jakéhosi ceremoniálního sboru při slavnostních příležitostech. Lze se domnívat, že zámecká zbrojnice sloužila jako výzbrojní a výstrojní zázemí. Nelze však zapomínat ani na tradiční silné zapojení Schwarzenbergů ve strukturách císařské armády, včetně vlastnictví bojových jednotek. V každém případě představuje krumlovské vévodství (respektive celé schwarzenberské dominium) příklad vojensky dobře vybaveného šlechtického pozemkového vlastnictví. Nesmíme totiž zapomenout ani na značný potenciál schwarzenberské Třeboně. Stará budova zbrojnice Petra Voka z Rožmberka v této době sice již nestála, na panství bylo přesto shromážděno značné množství vojenského materiálu, který na rozdíl od zbrojnice na sídelním Českém Krumlově skutečně sloužil jako nezbytné doplňovací zázemí schwarzenberského pluku, ačkoliv tento aspekt „vojenského podnikání“

²⁹³ TAMTÉŽ, fol. 346-347.

²⁹⁴ NA Praha, FDK, sign. VII E 73 (F37/98), kart. č. 1263.

²⁹⁵ Celkem šlo o 8 tupláků, 71 mušket, 1 karabinu, 36 „*khiris gewehr*“, 83 „*schlacht schwerdten*“, 14 starých kordů se závěsy, 29 starých patrontašek, 102 nenaplněných granátů, 861 železných granátů, 220 dělových koulí, 11356 železných kulí do tupláků, 205 „*kartatschn in plech eingemacht mit eysen kugl*“, 109 kasketů, 20 předních kusů a 2 zadní kusy kyrysů, 7 nákrčníků, 171 tašek na prach, 218 liber smůly, 119 nekompletovaných bandalírů, 3 helmy, 2 bubny a 18 centů luntů. TAMTÉŽ.

²⁹⁶ Oba inventáře Orlíku z let 1719 a 1732 uloženy TAMTÉŽ.

Schwarzenbergů si ještě vyžádá nemalé badatelské úsilí k jeho objasnění.²⁹⁷ Ve své podstatě se to však nentýká jen Schwarzenbergů. Podobně laděné arzenály olomouckých biskupů, Dietrichstenů v Mikulově nebo Lobkoviců na Roudnici, v nichž byla rovněž příslušná péče věnována vojenské výstroji a výzboji, dávají tušit, že zde stojíme před obecněji pojatým problémem trochu odlišného významu zbrojnic na hraběcích a knížecích sídlech. Hovoříme-li o společensky vyšší kvalitě knížecího statutu, je třeba připomenout, že k němu dle přesvědčení nositelů takového titulu patřily i soukromé vojenské útvary, přesně po vzoru sousední Říše. Udržované zbrojnice budící dojem, že jsou schopny vyzbrojit vojenskou jednotku, se zřejmě v tomto smyslu inspirovaly říšskou realitou a staly se důležitou figurkou na šachovnici knížecí reprezentace.

Tento malý vložený komparativní exkurz zakončíme opět na Moravě. V polovině 80. let 17. století na biskupském hradě **Mírově** vznikla velká zbrojnice o dvou samostatných oddílech, svým důrazem na užitný vojenský materiál shromážděný v jedné její části (označované jako *Unteres Zeughaus*) podobná té pernštejské. Spíše dokreslující drobností je fakt, že jejím budovatelem byl mladší bratr Maxmiliána z Liechtensteinu-Castelkorna Karel, v letech 1664 – 1695 olomoucký biskup. Mírovská zbrojnice si pozornost právem zasluhuje i ze zcela jiného důvodu.

Konec 17. století: biskupská zbrojnice na Mírově jako „turecké muzeum“

Hrad v Mírově byl již od svého založení před rokem 1266 v majetku olomouckého biskupství a v neklidných dobách za bojů mezi moravskými lucemburskými markrabaty, za husitských válek i za éry Jiřího z Poděbrad sloužil jako jedna z významných severomoravských pevností, disponující navíc manským systémem. V průběhu staletí byl několikrát výrazně přestavován a modernizován, ať už za éry biskupa Jana Volka, diecézního správce Jana Filipce nebo za episkopátu Marka Khuena, abychom zmínili alespoň ty největší stavební zásahy.²⁹⁸ Třicetiletá válka znamenala pro hrad těžkou dobu. Dva roky před boji o Pernštejn přitáhlo k Mírovu švédské vojsko a posádka téměř okamžitě kapitulovala. V září onoho roku byl však hrad po třídním ostřelování dělostřelci Gallasovy armády šturmem dobyt zpět, při té příležitosti však téměř celý lehl popelem. Po provizorních opravách a osazení císařskou

²⁹⁷ Zajímavé doklady o odvozech a vůbec o militarizaci třeboňského panství za Schwarzenberků, jež mohlo sloužit jako zázemí pro armádní pluky, slibují různorodé prameny z let 1663-1789 v SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 4K^{gama} 96.

²⁹⁸ František SPURNÝ a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava*. Praha 1983, s. 152-153.

posádkou odolal v květnu roku 1645 dalšímu nájezdu Švédů, byl však opět značně poškozen kanonádou a alespoň jeho část ležela v rozvalinách.²⁹⁹

Skutečné obnovy, zato však v míře vrchovaté, se mu dostalo až za Karla z Liechtensteinu-Castelkorna, který téměř okamžitě po začátku svého episkopátu v roce 1664 rozvinul a posléze i uskutečnil velkorysý projekt stavební renovace všech biskupských sídel.³⁰⁰ Jeho aktivity byly nejen značně široké, ale rovněž velmi dobře promyšlené a na vysoké úrovni, odborně zajištěné architekty Fillibertem Luchesem a zejména pak Giovannim Pietrem Tencallou. Literatura se dnes shoduje v tom, že právě bohaté a dlouhotrvající stavební, umělecké a mecenášské aktivity biskupa Karla byly jedním z důležitých momentů určujících směr kulturního rozvoje Moravy po třicetileté válce.³⁰¹

Obnova biskupských sídel však nebyla motivována jen praktickými potřebami tváří v tvář jejich zuboženému stavu, nýbrž měla sehrávat mnohem sofistikovanější roli v rámci politické a sociální reprezentace olomouckého biskupa jako prvního aristokrata v zemi a jeho na domácí poměry neobvyklého dvojího postavení církevního hodnostáře a světského suveréna (s titulem říšského knížete) zároveň. Architektura biskupských sídel a jejich vnitřní vybavení v tom sehrávaly zcela klíčovou roli. Rezidenční síť olomouckého metropolity, vytvořená již ve středověku, byla ve svých základních bodech (Olomouc, Kroměříž, Brno, Mírov, Hukvaldy, Kelč, Vyškov) dlouhodobě stabilní, každé sídlo však bylo nyní biskupem Karlem rekonstruováno s ohledem na novou funkci, kterou mu z hlediska inscenace své společenské a mocenské pozice přisoudil.³⁰² Nově definovaná role mírovského hradu v této systémové funkční diferenciaci biskupských sídel v mnoha aspektech záměrně navazovala na starší tradici místa jako významného a spolehlivého opěrného bodu (nejen) biskupského dominia.

Generální rekonstrukce zahájená roku 1665 zahrnovala opravu severního křídla hradního jádra s biskupským apartmánem a reprezentativními místnostmi, výstavbu hradní věže, zajištění statiky objektu a celkovou renovaci vnitřních prostor rezidence stejně jako přestavbu budov na předhradí. Ve druhé stavební fázi po roce 1672 bylo přikročeno k realizaci novostaveb jak v předhradí (kostel sv. Markéty, hospodářské budovy), tak v hradním jádru,

²⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 154; Václav KRUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008, s. 10.

³⁰⁰ K tomu viz základní monografie Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Sídla olomouckých biskupů*.

³⁰¹ Naposledy Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Olomoučtí biskupové barokní éry*. In: Ondřej JAKUBEC – Marek PERŮTKA (edd.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620-1780*. Svazek 3: Historie a kultura. Olomouc 2011, s. 34-42, zde na s. 42. Také Tomáš KNOZ: *Moravská barokní společnost*. In: TÝŽ (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004, s. 3-5.

³⁰² Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 131-135 aj.

kde bylo postaveno arkádové křídlo navazující na obytné trakty, které ze severozápadní strany uzavíralo vnitřní palácové nádvoří.³⁰³

V letech 1672-1685 pak kolem protáhlého lichoběžníkového areálu vyrostl na místě starší stržené fortifikace systém opěrných a obranných zdí se šesti vystupujícími pětiúhlovými baštami bastionového typu, který mírovský hrad, tyčící se na nevelkém, zato však strmém kopci, pohledově ještě více zmožutnil a propůjčil mu dojem moderní pevnosti využívající tehdy vysoce účinných principů geometricky pojatého barokního opevnění. Takováto zamýšlená vize mírovské rezidence byla ještě nepochybně záměrně podpořena významným korpusem zbraní, který nechal biskup Castelnau shromáždit na Mírov v poslední fázi rekonstrukce hradu, kdy již většina vnitřních prostor byla hotová a zařizovala se.³⁰⁴ Její vznik můžeme datovat až neobvykle přesně. 19. května 1683 sepsal hejtman Karl Julius Rotulinský aktuální stav zbraní a munice v hradní rýstkomoře a dalších prostorách, který se mu, i při poměrně rozmáchlém písmu, které bylo pro Rotulinského rukopis charakteristické, vešlo na jeden a půl strany. Už to samo napovídá, že nebylo moc co sepisovat: byly zde sice slušné zásoby prachu (přes 3000 liber), sanytru, síry, luntů, surového olova i odlitých kulí do mušket (947 kusů) a děl (2164 kusů) a k tomu 1000 nenaplněných granátů, zato ale téměř scházely zbraně, které by je mohly použít. Základ „arzenálu“ tvořilo 7 děl menší ráže v různém stupni rozkladu, 45 tupláků a 50 kusů „*mauer mushquetten*“, zřejmě tedy jakési modernizovaných hákovnic. Trochu lépe vypadal počet mušket, vyčíslený na 221 a k tomu ještě 14 párů pistolí a 90 patronašek. Za zmínku pak už stojí snad jen 70 mečů, 99 přileb a 20 dlouhých pěchotních kopí. Z řemenů a dalšího výstrojního příslušenství zbyly jen jednotliviny, ochrana těla chyběla úplně.³⁰⁵ Celkově vzato mírovská zbrojnice roku 1683 by v případě napadení (obava z možného vývoje situace, kdyby Turci náhodou dobyli Vídeň, byla zřejmě hlavním důvodem vzniku soupisu) patrně ani nepokryla požadavky hradní posádky, zejména co se týče zbrojí a výstroje.

³⁰³ Ke chronologii a průběhu stavebních prací blíže Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Biskupský hrad Mírov v 17. století – aristokratické sídlo mezi pevností a letní rezidencí*. Časopis Národního muzea CLXX, 2011, řada historická, č. 3-4, s. 46-48, která zde také revidovala některé starší názory týkající se autorství projektu (údajně samotný biskup či kníže Karel Eusebius z Liechtensteina) a rozvržení stavebních fází. Srov. František SPURNÝ a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 154; Miroslav PLÁČEK: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 239; Bohumil SAMEK: *Umělecké památky Moravy a Slezska II., J-N*. Praha 1999, s. 551.

³⁰⁴ Inventáře mírovské zbrojnice a další dokumenty s ní související z let 1683 – 1853, ze kterých primárně vychází následující výklad, jsou uloženy v ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS Kroměříž, sign. O 13/12-1, inv. č. 20710, kart. č. 2726. Jedno pare inventáře z roku 1684 je ještě uloženo v sign. O II a 12/1, inv.č. 52400, kart. č. 4418.

³⁰⁵ TAMTÉŽ.

O 18 měsíců později bylo ale již vše jinak: za tu dobu na Mírově vznikly hned dvě zbrojnice. V podstatě jednorázový vznik značných zásob zbraní munice v letech 1683 a 1684 podporuje nejen srovnání inventářů z obou uvedených let, ale i fakt, že po dokončení svozu militarií na Mírov biskup sepsal detailní instrukci pro nově instalovaného správce zbrojnice (*zeugwart*) Valentina Rozsívala, která nese datum 27. června 1685.³⁰⁶ O bližší lokalizaci zbrojnic v hradním komplexu nám toho samostatně vedené inventáře mnoho neprozradí. Vzhledem k označení, jejich vnitřní skladbě a dobovým analogiím bychom se mohli domnívat, že rozlehlejší „*unterm Zeughaus*“ ležel mezi hospodářskými budovami na předhradí, kdežto jednoprostorový „*obern Zeughaus oder Riest Cammer*“ bychom čekali nejspíš někde v sídelní části areálu. Tak tomu ale zřejmě úplně přesně nebylo, neboť schematický půdorysný plán hradu z roku 1762 jednoznačně lokalizuje zbrojnice do čelní budovy na předhradí, hned vedle druhé hradní brány. (OBR. 13). Se vši pravděpodobností tedy byly obě mírovské zbrojnice v jednom objektu nad sebou, v přízemí a v patře. Nejstarší dochovaný inventář těchto dvou biskupských zbrojnic z listopadu 1684 nám skýtá poměrně jasnou představu o jejich vnitřní kompozici i funkci. Obě dvě byly nepochybně určeny především k reprezentačním účelům, každá z nich ale trochu jiným způsobem. Ostatně takové funkční i prostorové oddělení by nebylo nic nového ani neobvyklého, vzpomeňme například na pernštejnské Pardubice nebo rožmberskou Třeboň. Zatímco dolní mírovskou zbrojnicí se zatím doposud nikdo z badatelů podrobněji nezabýval, horní rystkomora byla předmětem pečlivého zájmu a následné interpretace Radmily Pavlíčkové.³⁰⁷ Přesto jsem však toho názoru, že zejména s ohledem na následnou komparativní analýzu bude vhodné si skladbu obou zbrojnic připomenout.

Dolní zbrojnice, jejíž jedna část přiléhala k bytu hejtmána, sestávala ze čtyř navazujících místností, jež sloužily k uskladnění různorodého typologicky seskupeného vojenského materiálu. V tomto ohledu mírovská dolní zbrojnice není nepodobná nám již známému armádnímu skladu na liechtenstein-castelkornovském Pernštejně. Dokonce je více než pravděpodobné, že se biskup Karel nechal inspirovat arzenálem svého staršího sourozence, který jistě dobře znal.

Hned první místnost po vstupu uchovávala srdce dolní zbrojnice, biskupské dělostřelectvo. To bylo tvořeno 30 kousky číslovaných střelbyschopných hlavních, některé

³⁰⁶ ZA Opava, p. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, sign. O II a 12/2, inv.č. 8471, poř. č. 8426.

³⁰⁷ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Biskupský hrad Mírov*, s. 52-55; TÁŽ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 112-118. Na existenci rozsáhlé zbrojnice rovněž stručně upozornili František SPURNÝ a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 154 a Václav KŘUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM: *Hrad Mírov*, s. 11. Posledně jmenovaní autoři však znají až inventář z roku 1691.

lafetované, některé nikoliv.³⁰⁸ Všechny bez výjimky však byly opatřeny nezbytným příslušenstvím (nabíják, vytěrák, ládovací lopatka na prach atd.) a zásobou koulí příslušného kalibru v počtu několik set ke každému kusu. Krom toho se zde nacházely další nezbytnosti k obsluze děl a manipulaci s nimi, jako byly kolesny pod lafety, přepravní kryty na děla, váhy, řetězy, závaží apod.

Druhá místnost zbrojnice byla vlastně muničním skladem. Bylo zde velké množství různých druhů koulí do děl (přes 20 000), šipy, 1400 kusů dřevěných zapalovacích trubek k ručním granátům, značné zásoby síry (723 liber), sanytru v sudech (227 liber), terpentýnu, petroleje ve skleněných nádobách, kafru, vosku, motouzu a smůly, ale také nasekaného železného šrotu k výrobě granátů či kartáčových střel a olova k lití mušketových kulek. Pokud bychom zde očekávali i připravený střelný prach, nemýlili bychom se: šlo o 400 liber dělového a 3300 liber mušketového prachu a také 6000 liber luntů.

Podobnou skladbou vojenských zásob organicky navazovala další klenutá místnost, v níž byly uskladněny potřeby pro ohněstrůjce, dále hotové ruční granáty (194), kartáčové střely (přes 300) a jejich části, smolné věnce, dráty, háky, kladiva, kesery, různé zákopnické potřeby a nástroje pro údržbu dělového parku. Byla zde i souprava měrných holí, kvadrantů a zaměřovacích pomůcek k určení náměru pro dělostřelce.

Označení následného zdí odděleného prostoru „*Granath gewelb zu den Zeüg hausserm gehörig nebst herrn hauptmanns wohnung*“ dobře vystihuje zde převažující skladbu věcí: kromě více jak 3800 kusů nenaplněných granátů a 77 bombových náloží (miny?) zde bylo sedm velkých litých mozdířů a 60 malých a středních mozdířů k ohňostrojům („*lust peller*“) a také dvě velké skupiny náradí, označené hlavičkou „*Schantz zeüg*“, resp. „*Tischler zeug*“. Truhlářské náčiní zřejmě sloužilo k údržbě dřevěných lafet a dalších částí výzbroje.

Možná nejpozoruhodnější část dolní zbrojnice byla uskladněna až v poslední místnosti, nazývané „*Zelt Cammer*“. Ukrývala v té době již spíše archaickou, ale o to zajímavější sestavu nezbytných potřeb pro případ osobního tažení olomouckého biskupa do pole. Jádrem byla sbírka 20 polních stanů, pečlivě označených nejen pořadovým číslem, ale také účelem, který měly plnit, a příslušnými osobami prelátovy suity, pro něž byly určeny. Jistě nejdůležitější byly dva knížecí stany, jeden velký hodovní o osmi tyčích zdobený barevnými látkami, zlacenými knoflíky a stříbrnými hvězdami, a druhý menší s předsíní určený k odpočinku. K oběma byly ještě k dispozici přídatné plachty. Několik menších stanů („*Paracken*“) sloužilo pro ubytování důstojníků biskupského vojska a jeden jako jejich jídelna. Za zmínku stojí i stan pro

³⁰⁸ Celkem šlo o 3 litá těžší (snad obléhací) děla a 2 houfnice, 5 plukovních děl, 2 komorová děla, 4 falkonety, 11 blíže neurčených děl, 2 mozdíře a 1 bombardovací mozdíř.

zpovědníka, kaplana, pážata a štolmistra, svůj vlastní příbytek měli stříbrník se sklepmistrem a samozřejmě také kuchaři, nezbytní to příslušníci biskupova cestovního dvora. Samostatný stan sloužil k uskladnění biskupovy garderoby, jeden přístřešek se našel i pro případné odpočinkové popíjení kávy („*Caffè zehlt*“). U všech stanů byl autorem inventáře zaznamenán jak počet tyčí, tak i barevná kombinace plachty a další výzdobné prvky. Život na vojenské výpravě si nelze představit bez velkého měděného zdobeného jídelního stolu i několika kožených skládacích stolů, a pochopitelně ani bez příslušenství biskupské polní kuchyně, k níž patřily cestovní kotle, pánev, měděné talíře a méně luxusní kožené nádoby, případně různé koše a vaky na vodu. Bylo zde i několik měděných lamp. Jedna z nich byla prý turecká s koňskými žíněmi a mezi pytli a přepravními koši bylo dokonce 16 tureckých vaků na velbloudy.

Existence tureckých kuriozit nám poslouží jako vítaný přechodový můstek směrem k druhé oddělené části biskupských militarií, označovaných jako horní zbrojnice. Ještě před tím však učinme poznámku osvětlující cesty, jakými se mohly tak rozsáhlé válečné zásoby během tak krátké doby (zbrojnice byla instalována během roku 1684) na Mírově ocitnout. Prameny naznačují jednoslovnou odpověď: svozem. Poznámky roztroušené v inventáři u jednotlivých položek dokládají, že Karel z Liechtensteinu-Castelkorna řešil situaci nejjednodušším možným způsobem, který se mu nabízel, tj. centralizací původně samostatných zbrojnic rozptýlených na biskupských rezidencích, zejména v Kroměříži a na Hukvaldech, na jedno místo. Tam, kde je z hlediska reprezentačních záměrů nejvíce potřeboval, a to byl Mírov. Tuto tezi dokládají i pozdější inventáře biskupských sídel, v nichž není po roce 1684 s výjimkou Hukvald ani zmínka o zbraních, zbroji či munici.³⁰⁹ Díky tomu je celkem dobře možné, že na Mírově našla svůj druhý domov i část pernstejnské zbrojnice hrabat z Liechtensteinu-Castelkorna. Víme totiž, že si roku 1664, snad v souvislosti s převzetím části svého dědictví při nástupu na olomoucký biskupský stolec, odvezl biskup Karel z bratrovy rezidence předem dohodnutou část zbraní i s municí do Kroměříže.³¹⁰ Odtud pak snadno mohly v roce 1684 doputovat až do místností mírovské zbrojnice.

Jakkoliv mohla být vzhledem ke stáří některých předmětů reálná využitelnost všelijaká, byla mírovská dolní zbrojnice koncipována především jako těžkotonážní pádný důkaz hrubé vojenské síly olomouckého biskupa, odpočívající uprostřed jeho nejmnocnější pevnosti. Vždyť

³⁰⁹ Srov. inventáře hlavní venkovské rezidence v Kroměříži v ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS Kroměříž, sign. F III c 35/5a, inv.č. 47849/1 (inventář mobilií nového zámku v Kroměříži 1691) a sign. F IV a 49/4a, inv. č. 5012 (inventář kroměřížského zámku cca 1738).

³¹⁰ TAMTÉŽ, sign. O 13/12-1, inv.č. 20710, kart.č. 2726. Šlo o 4 tupláký, 100 nových mušket, 2000 kulí do mušket a 400 do tupláků, 394 liber prachu, 200 ručních granátů a několik dalších jednotlivin.

co by byla pevnost bez palných zbraní? Ne víc než líbivou prázdnou slupkou a její tvůrce si to dobře uvědomoval. Dolní zbrojnice mírovského hradu tak představovala účinný doplněk zrekonstruovaného hradu obehnaného na pohled mohutnými bastiony. Její síla spočívala právě ve vhodném umístění na mírovském hradě, kde si ji mohli prohlédnout pozvaní hosté knížete-biskupa, nikoliv v ostatně dost diskutabilní možnosti opravdového využití při obraně hradu či snad dokonce v nějakém vojenském tažení. Na to byla až příliš jednostranně zaměřená na dělostřelectvo (chyběly ruční palné i chladné zbraně, zbroje, přilby atp.) a prezentace několika dobře vypadajících barevných vojenských stanů spolu s kloví odkud poskládaným torzem potřeb polní kuchyně na tom zholá nic neměnila.

Byla tu ovšem ještě tzv. horní zbrojnice. Její kolekce zabírala pouze jednu místnost, ačkoliv určitě větších rozměrů. Skladba zbraní a dalších „suvenýrů“ projevovala zřetelně odlišný záměr, který jí její tvůrce vtiskl. Snad již teď je možno říci, že šlo zčásti o doplněk dolní zbrojnice (výstroj a výzbroj pro pěší vojsko), zčásti o jakousi kolekci válečných trofejí, muzeum a „uměleckou sbírku“ v jednom, nepochybně určenou pro vnímavější intelektuálně pevněji založené pozorovatele s esteticky vytříbeným vkusem.

Část předmětů byla instalována na stěnách a uprostřed sálu. Tím byl potvrzen její charakter muzeální expozice a zřetelně naznačen vývoj, kterým se zámecké sbírky zbraní vydají v 19. a 20. století, kdy budou zámecké „zbrojnice“ zdobit stěny sálů seskupené do nejrůznějších dekorativních vzorců. V zajetí těchto romantizujících představ jsou instalace významných dochovaných sbírkových korpusů militarií zaklety namnoze i na počátku 21. století (Opočno, Žleby, Konopiště). Ostatně ještě dnes je takto prezentována část bývalých mírovských zbraní na zámku v Chropyni (OBR. 14-16). Biskup zde na Mírově tímto způsobem ukazoval např. vojenské bubny s řemením a paličkami, 2 standarty, 8 kompletních kyrysů, dokonce 4 turnajové helmy, 60 kropáčů nebo 2 staré velké obouruční meče („*gross alte schlacht schwerdt*“). Vedle těchto antikvářských kousků bychom ale našli i poněkud praktičtější výzbroj, např. 117 předních a zadních plechů ke zbroji, kulaté štíty a několik desítek kopí. Ani palné zbraně na tom co do počtu nebyly špatně. Řeč je o skoro 50 tuplácích, 50 hradebnicích („*mauer mussgaeten*“) nebo jedné patrně speciální „*dloubé velké flintě v pouzdře*“. K tomu je ještě nutné připočítat 12 musketonů, 120 „*krátkých pušek*“, přes 600 mušket, 700 bandalírů, nějaké furkety, 600 opasků a kožených závěsů, zhruba 700 různých patronašek, vaky na prach a kule, formy na odlévání kulek a samozřejmě tučnou zásobu kulek, počítanou na tisíce, včetně forem k jejich odlévání. Můžeme uzavřít, že biskup na stěnách sálu i uprostřed něj, zřejmě na speciálních dřevěných konstrukcích, jak bylo obvyklé, uchovával téměř kompletní výzbroj pro asi šest stovek mušketýrů.

Mimo to však v sále stály ještě čtyři dřevěné skříně či bedny („*Allmer oder Casten*“), ve kterých byla uskladněná druhá část inventáře horní zbrojnice, sice subtilnější co do počtu a rozměrů uchovávaných předmětů, ale co do významu mnohem závažnější. Téměř beze zbytku šlo o menší sbírkové kusy, a to ne nutně jen militarií, jak za chvíli uvidíme.

V první z nich správce zbrojnice uchovával pistole, pušky a další potřeby k loveckým zábavám. Konkrétně šlo o téměř 50 pušek („*röhr*“), dvě desítky prachovnic a rohů na prach, 3 německé karabiny, množství kamenů do křesadlových zámků, 24 pistolí a 4 páry holster z červené kůže, čakan a také kupříkladu mosaznou poštovní trubku se zelenými šňůrkami.

Pověstným zlatým hřebem na závěr a nepochybně nejzajímavější částí celé zbrojnice jsou ale zbývající tři skříně, ve kterých byly deponovány výhradně předměty turecké provenience.³¹¹ Do jednotlivých skříní byly vysortovány podle klíče, který zohledňoval jejich charakter. V první z nich bychom našli výhradně palné zbraně a jejich příslušenství, v drtivé většině v náročnějším provedení. Tomu napovídá nejen užití adjektivum „*schön*“, ale také podrobnější popis povrchové úpravy zbraní. Byly zde tuplháky, janičářské pušky (nebo jen samostatné „*laufy*“) a pistole s damasovanými hlavními, pouzdra pokrytá drahými kameny nebo například pažby zdobené zelení a slonovinou.³¹² Druhá skříň byla naplněna chladnými pobočnými zbraněmi. Převažovaly šavle a kordy, opět různě zdobené (zlacení, stříbření, zlaté a stříbrné knoflíky, rytím broušené kameny, safiánová pouzdra, barevné a sametové šňůrky, šňůrky z velbloudích žíní apod.), dále meče, palaše, stiletý, luxusní nože, partyzány čestné stráže a buzikany (mezi nimi i jeden stříbrný posázený karneoly a jeden zlacený s půlměsícem a hvězdou). To vše doplňovaly 2 stříbrné turecké bičiky, opasky, 2 slavnostní janičářské čapky („*Parada Cappe*“) a drahý zdobený koňský postroj „*opatřený 6 šňůrami ze stříbrného drátu, 18 koulemi, 3 velkými a 3 malými štitky*“. Navýsost trofejní povahu měla zlacená turecká důstojnická hůl ze stříbrného plechu posázeného zelenými hvězdami, naopak spíše do oblasti kuriozit by šlo zařadit dva postríbené turecké dámské nožiky intarzované acháty a slonovinou.³¹³

Obsah třetí a poslední „turecké“ skříně byl bezesporu nejpozoruhodnější, ačkoliv jako by do zbrojnice ani nepatřil. V nepochybně nejmenší skříní ze všech sice byly i čistě vojenské předměty, jako například 2 svazky „*tureckých luntů*“, 11 luků (některé zlacené, jiné se

³¹¹ Analýze turecké části zbrojnice věnovala pozornost Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Biskupský hrad Mírov*, s. 53 a TÁŽ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 113-115.

³¹² Celkově šlo o 3 tuplháky, 57 pušek nebo nezapažbených hlavní, 5 „*tureckých mušket*“, 1 musketon, 7 párů a 6 nespárovaných pistolí, 2 pistolová pouzdra, 18 zámků k janičářským puškám, 7 rohů na prach, 12 nabíjáků a 1 turecký čakan „*mit 4 spitzn*“.

³¹³ V této skříní bylo uloženo 17 šavlí, 3 kordy, 2 meče, 4 palaše, 7 stiletů, 6 nožů a 2 dámské nožiky, 3 trabantské partyzány, 7 buzikanů, 1 končír, 2 bičiky, 2 opasky, 2 janičářské čapky, 1 koňský postroj, 2 oficírské hole, 4 „*turecké mosazné hudební kloboučky (musical hiete)*“.

slonovinou, 1 červený tatarský), „*pěkné*“ toulce, či dokonce 240 volně ložených šípů nebo 4 turecké bohatě zdobené kruhové štíty, ale podstatnou většinu útrob skříně tvořila na takovém místě jistě nečekaná sbírka tureckých předmětů každodenní potřeby. Mezi ně bychom mohli na první místo zařadit oděvy – modré plátěné kalhoty, honosný sametový kaftan, opasky, látkové pásy a šerpy, 2 janičářské čapky a samozřejmě typický turban. Patrně s oblečením také souvisela pro Evropany možná poněkud obskurní hůlka zdobená velkou koňskou oháňkou (ve skutečnosti odznak vojenské hodnosti)³¹⁴ a samotná oháňka protkaná stříbrem, stejně jako různé drobné šperky a doplňky, jakými byly „*turecké 2 prsteny s nápisy a 1 osazený tyrkysem*“, 2 štítky z perleti posázené rubíny a tyrkysy, 3 dlouhé turecké dýmky nebo dokonce 2 „*turecké růžence*“. K předmětům denní potřeby bychom přiřadili například blíže nespecifikovanou metlu, mosaznou psací soupravu a nožík na ostření písařského brku, stříbrný servis na pití kávy či 2 obyčejné nápojové soupravy. Své důležité místo zde měly i jakési kuriozity, které měly Středoevropana především zaujmout svým exotickým charakterem. K nim patřily 3 turecké knihy, jakýsi vojenský rozkaz v pouzdře, snad vyobrazení turecké pevnosti („*türkische festigkeit auff papier*“), poštovní brašna, „*turecká dřevěná ruka s luntem*“ (patrně cosi na způsob krátkého luntového kopí k odpalování ohňostrojů), dlouhý turecký dopis psaný zlatým písmem a rozličnými barvami, malý turecký lístek „*psaný jen černí*“, a také „*vlasy, které nosí nejvznešenější turecké ženy a pomocí nichž se odlišují od jiných*“. Zřetelně trofejní charakter pak měla dlouhá turecká vlajka a také „*dvě stříbrné krabičky spojené červenou šňůrou, v každé z nich leží rukopis jejich Koránu*“. Obzvláště symbolickou hodnotu také musela mít turecká pouta nasazovaná zajatcům. Volně v místnosti byl ještě umístěn velký janičářský buben, další menší bubínek, červenožlutý turecký prapor převezený z Kroměříže a mušketa. Tureckou sbírku trofejí, zbraní a reálií ještě v dolní zbrojnici explicitně doplňovaly zde uložené věci, jež typologicky ladily spíše do skladby tamních užitkových vojenských potřeb. Především to byl soubor nářadí tureckých minérů (krumpáče, háky, ženijní tesáky), ale také řetězy ke koňským postrojům, velbloudí chomout a zvonky, 3 velké železné koule nebo osamělý turecký granát.

Ač k tomu zatím chybí přímé důkazy, je oprávněné domnívat se, že většinu tureckých předmětů nakoupil biskup přes své agenty ve Vídni krátce po osudové porážce osmanské armády Kary Mustafy před branami dunajské metropole. Nejrozumnější trofeje, zbraně a zkrátka vše, co připomínalo Bohem seslané drtivé vítězství nad dědičným nepřítelem v hodině dvanácté, se tehdy staly žádanými komoditami na trhu s uměním, případně vítanou součástí

³¹⁴ Osmané rozlišovali postavení v hierarchii armádního velení pomocí počtu koňských ohonů (tzv. *tuğ*), přičemž nejvíce – šest – jich vlastnil sultán coby nejvyšší velitel armády. Srov. Frédéric HITZEL: *Osmanská říše v 15. – 18. století*. Praha 2005, s. 83.

diplomatických a jiných darů.³¹⁵ Vedle krátké časové prodlevy mezi bitvou a vznikem zbrojnice můžeme na podporu této hypotézy využít například naposled jmenovanou část tureckých sbírek, tedy údajně turecké zákopnické nástroje. Těch jistě nebyl před Vídní po ústupu Turků nedostatek. Průměrný turecký rýč nebo krumpáč se však od toho křesťanského asi sotva nějak lišil, krumpáč je prostě krumpáč. Adjektivem „turecký“ jej správce zbrojnice tak označil jednoduše proto, že měl nejspíš velmi dobré povědomí o tom, odkud se na Mírov spolu s ostatními trofeji dostal.

„Turecká zbrojnice“ olomouckého biskupa Karla z Liechtensteinu-Castelkorna představuje v domácím prostředí dané doby naprostý unikát, a to nejen ohromující velikostí, čítající hodně přes 100 inventárních položek. Díky důrazu na civilní turecké reálie ji můžeme spíše než mezi privátní zbrojnice českomoravské aristokracie vřadit do okruhu promyšlených, náročněji budovaných „*tureckých schatzkomor*“, jak správně upozornila již R. Pavlíčková.³¹⁶ Takové turecké kolekce byly například součástí starších kunstkamor příslušníků habsburské dynastie, zejména rudolfínských sbírek na Pražském hradě, a také slavné ambraské *Heldenrüstkammer* jeho strýce Ferdinanda Tyrolského.³¹⁷ Díky bezprostřední zkušenosti s osmanským živlem měla turcika své stálé místo i v kolekcích polských panovníků na Wawelu a ve Varšavě.³¹⁸ Objevovaly se také v prostředí říšských vládnoucích suverénů, z nichž nejvýznamnější byl naopak o něco mladší soubor tureckých trofejí v rezidenci proslulého *Türkenlouise*, bádenského markraběte Ludvíka Viléma v Karlsruhe.³¹⁹ Domnívám se, že v tom můžeme cítit rezonanci exkluzivního postavení olomouckého biskupa, který zřejmě i tímto způsobem reprezentoval svůj status říšského knížete a z toho odvozenou mocenskou pozici spolu s vyžadovanou povinnou úctou (projevující se například přednostním postavením na zasedání zemského sněmu), která ostatně nebyla řadě moravských aristokratů dvakrát po chuti.

Instalace tureckých předmětů běžné potřeby spolu s „ukořistěnými“ zbraněmi na Mírově však měla i svůj další hluboký smysl. Jakási záměrná muzeální expozice této zřetelně

³¹⁵ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 113.

³¹⁶ TÁŽ: *Biskupský hrad Mírov*, s. 53.

³¹⁷ Matthias PFAFFENBICHLER: *Die türkischen Waffen in der Kunstkammer Rudolfs II.*; Christian GRIESS: *Ferdinand II. von Tirol und die Sammlungen auf Schloss Ambras*.

³¹⁸ Zdisław ŻYGULSKI jr.: *Turkish trophies in Poland and the imperial ottoman Style*. In: *Armi Antiche*. Numero speciale per il 6° congresso dell'associazione internazionale dei Musei d'armi e di storia militare, Zürich 15. – 20. Mai 1972. Turin 1972, s. 26-66; TÝŽ: *Turkish Militaria in the Light of Exhibitions of 1983*. WK 1984, s. 139-145; *Odsiecz wiedeńska 1683. Wystawa jubileuszowa w Zamku Królewskim na Wawelu w trzechsetlecie bitwy. Tło historyczne i materiały źródłowe, I-II*. Kraków 1990.

³¹⁹ Ernest PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*. In: TÝŽ et al. (Bearb.): *Die Karlsruher Türkenbeute. Die „Türkische Kammer“ des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden-Baden. Die „Türkischen Curiositäten“ der Markgrafen von Baden-Durlach*. München 1991, s. 11-53.

reprezentativní sbírky uprostřed zdánlivě cizorodého prostředí desítek a desítek běžných užívaných zbraní, munice, vojenské výzbroje a výstroje podle všeho symbolicky vyjadřovala dialektiku věčného zápasu mezi křížem a půlměsícem. Měřeno více bezprostředním pohledem, ostrůvek rozličných tureckých věcí v záplavě armádních potřeb odrážel panující vojensko-politickou situaci v Uhrách. Turcika fungovala vlastně jako zástupné symboly - měla návštěvníkům mírovské zbrojnice ukázat v celé své pestrosti svět, který převaha Bohem vyvolených císařských zbraní s papežským požehnáním konečně vykořeňovala z Evropy a dobývala zpět ztracené pozice v Uhrách. Misky vah v osudovém zápasu s „arcinepřítelem všeho křesťanstva“ se zase nachylovaly na tu správnou stranu a generace biskupa Karla tím naplňovala Boží záměr, o jehož podstatě nikdo z pravověrných stoupenců křesťanského učení nemohl pochybovat. Mírovská biskupská zbrojnice dobově srozumitelnou řečí vyjadřovala, a to je její další symbolický rozměr, že i Karel z Liechtensteinu-Castelkorna svojí připraveností kdykoliv vyzbrojit vítězné vojsko přispěl svým dílem do odvěkého boje mezi pravou vírou a falešným, o to však expanzivnějším, učením Prorokovým. V tomto směru nejspíš nebude přehnané tvrzení, že se olomoucký prelát záměrně prezentoval v souřadnicích prastarého, ale stále znovu oživovaného archetypu křesťanského rytíře, který bojuje za víru nejen zbraněmi ducha, tak jak knězi náleží, ale když si to situace vyžádá, také veskrze profánními, jinak zapovězenými prostředky, tedy silou meče a účinností palných zbraní.³²⁰

Reprezentační potenciál biskupské zbrojnice však ani tady ještě nekončí. Další významovou rovinu plně doceníme, když přijmeme tvrzení R. Pavlíčkové, že umístění zbrojnice právě na Mírov bylo hluboce promyšleným činem. O tom, že přestavba ctící pevnostní charakter hradu cíleně navazovala na starší vojenskou tradici místa, už zde byla řeč. Zatímco Kroměříž jako hlavní venkovská rezidence reprezentovala v rezidenční strategii biskupa Karla jeho roli pozemkové vrchnosti, olomoucké sídlo akcentovalo pozici duchovního správce diecéze a palác v hlavní zemské metropoli Brně zase politický rozměr úlohy olomouckého biskupa coby říšského knížete, mírovský hrad měl vyjadřovat funkci biskupa jako ochránce a strážce bezpečnosti celé země.³²¹

³²⁰ Archetyp křesťanského rytíře a jeho proměny v raném novověku vyličil na základě ikonografických pramenů a alegorické literatury ve stěžejní práci na toto téma Andreas WANG: *Der „Miles Christianus“ im 16. und 17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Ein Beitrag zum Verhältnis von sprachlicher und graphischer Bildlichkeit*. Frankfurt am Main 1975. Křesťanský vojn jako dobově platná představa jedné z forem ctnostného života zasvěceného ochraně víry byl v první řadě teologickou konstrukcí. Jako takový notně čerpal ze starozákonních představ alegorického boje a křesťanské piety, aktualizované Erasmem Rotterdamským, na druhé straně byl ovšem také silně spjat se středověkým rytířským kodexem a v něm zakořeněným heorismem. Mohl tedy dobře posloužit i jako záštita a ospravedlnění skutečného ozbrojeného boje, jako ideál opravdového, ctnostného a bohabojného válečníka.

³²¹ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 131-133 aj.

Přestavba Mírova v době episkopátu Karla z Liechtensteinu-Castelkorna mu vtiskla nejen fortifikační, ale také výrazný obytně-reprezentační charakter. Biskup velmi dbal na to, aby obytné jádro hradu poskytovalo jak velké společenské reprezentační prostory (velký sál, stříbrnice apod.), tak dostatek komnat k ubytování početnějšího okruhu urozených osob (čtyři apartmány a řada samostatných ložnic s komorami v prvním a druhém patře zámku). Podle inventáře hradu z roku 1691 bylo jádro rezidence vybaveno postelemi se vším příslušenstvím (včetně nočníků) až pro padesát hostů.³²² Již to samo o sobě dostatečně poukazuje na hlavně reprezentační (nikoliv pevnostní) funkci hradu. Biskup Karel koncipoval své sídlo uprostřed klidné, zalesněné kopcovité krajiny primárně jako zázemí pro ubytování urozené společnosti pánů a přátel. Tomu odpovídají i další aktivity v okolí Mírova, jako bylo obnovení obory s lovnou zvěří, založení blíže nelokalizované zahrady s letohrádkem a vybavení hradu i takovým druhem mobiliáře, který umožňoval pořádat hostiny a zábavy pro větší počet lidí pod širým nebem. Ostatně sám biskup na Mírov často zajížděl na pravidelné, zhruba měsíční pobyty v letní sezóně, a i jindy v průběhu roku zde pořádal relaxační aktivity pro širší okruh hostů spojené s dvorským životem, jako byly masopustní zábavy a lovy. Mírov byl také dostatečně funkčně vybaven k tomu, aby mohl posloužit jako adekvátní kulisa pro konání svatebních slavností.³²³ Reálné využívání Mírova jeho majitelem přesvědčuje o tom, že nároky, které na něj stavebník kladl, musely především odpovídat funkci jakési odpočinkové rezidence pro biskupa, jeho dvůr a pozvané hosty, nikoliv potřebám vojenské pevnosti v pravém slova smyslu. Přesto, či přesněji právě proto, bylo umístění korpusu biskupských militarií právě na Mírov zcela srozumitelné, akceptujeme-li prvotní funkci zbrojnice nikoliv v rovině vojenské, ale reprezentační. Právě na Mírově si ji během pobytu v souvislosti s konáním například masopustu nebo lovů na vysokou zvěř (vzpomeňme na skříň s puškami a dalšími loveckými proprietami v horní zbrojnici) mohl prohlédnout dostatečný počet urozených očí a vojenská sláva Karla z Liechtensteinu-Castelkorna tak nemohla nebýt vhodným způsobem reflektována.

To ale v žádném případě neodporuje tomu, aby Mírov byl prezentován jako fortifikace prvořadého významu, naopak, taková představa perfektně zapadá do biskupových reprezentačních strategií. Roku 1679 jako završení hlavních stavebních prací nechal nad vstup do „pevnosti“ umístit v kameni tesaný nápis, který hrdě hlásal, že biskup Karel dal postavit *„proti všem tureckým a nepřátelským nájezdům na rovinu kroměřížskou toto bezpečné útočiště sobě i budoucím“* (OBR. 17). Nad dalšími branami se skvěly ještě tři desky, z nichž jedna připomíná

³²² ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS Kroměříž, sign. O 13/12-1, inv. č. 20710, kart. č. 2726, inventář Mírova z 9. dubna 1691

³²³ K biskupovu itineráři, jeho pobytům a aktivitám na Mírově v souvislosti s vnitřní výbavou hradu blíže Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Biskupský hrad Mírov*, s. 49-52.

zásluhy Karlova předchůdce kardinála Dietrichsteina a dvě potom petrifikují zásluhy Castelkornovy o obnovení a důkladné zpevnění hradeb tohoto hradu, porušených „*starobou, válečnými útoky a stroji*“.³²⁴ Není třeba příliš připomínat, že Mírov ležel od „kroměřížské roviny“ docela daleko a že v jeho okolí se nikdy noha žádného Turka nepotulovala, důležité je ona zřetelná deklarace hradu jako pevnosti provedená samotným stavebníkem. Tak měl být vnímán mezi těmi, kteří na Mírov na biskupovo pozvání zavítali i mezi budoucími generacemi, jak jasně říká komemorativní nápis nad hradní bránou. A co by to bylo za protitureckou pevnost, kdyby v jejích zdech neodpočívala turecká kořist? Opět zde máme jeden z racionálních důvodů, přijmeme-li ovšem optiku, že mírovská zbrojnice byla pro biskupa v první řadě předmětem mocenskoreprezentační komunikace, proč byla tak úctyhodná zbrojnice umístěna na Mírov, a nikoliv na nějaké jiné biskupské panství (Kroměříž, Hukvaldy, Kelč), kde by z hlediska aktuálních vojenských potřeb byla mnohem potřebnější. Mírovské panství totiž ze všech pozemkových domén olomouckého biskupství leželo nejvíce na severozápad, a tedy i nejdále od skutečně tehdy ohrožených moravsko-uherských hranic. Díky tomu ale byl tamní hrad, na rozdíl od například takových příhraničních Hukvald, které téměř po celý episkopát čelily biskupovu notorickému stavebnímu nezájmu, bezpečný pro hlavní záměr stavebníka. Jen zdánlivě paradoxně vyrostla na nejbezpečnějším biskupském panství největší protiturecká pevnost v majetku moravského metropolity s obdivuhodně koncipovanou zbrojnicí. Obranné zdi mírovského hradu sice budily mohutný dojem, navíc na nich byla pro umocnění celkového účinku ještě v 60. letech 18. století permanentně umístěna děla.³²⁵ V době změněné vojenské doktríny, kdy hlavní tíha obrany území již ležela na bedrech velkých strategicky položených městských pevností, které jediné měly šanci odolat mnohatisícovým polním armádám, však již nějaké vážné míněné bránění malých izolovaných opěrných bodů nejen ztrácelo smysl, ale bylo z hlediska strategického uvažování nepraktické a svým způsobem i nereálné. Implementace tehdy moderního bastionového systému na věci mnoho neměnila. Mírovské bastiony tak spíše fungovaly jako jakási zmohutnělá podezdívka, která rozšiřovala stavební základnu úzkého temena kopce. Hrad tak vlastně stál na nich a nikoliv za nimi, jak by velelo racionální uvažování každého fortifikačního inženýra. Vezmeme-li znovu v potaz frekvenci společenského využívání mírovské rezidence zejména v souvislosti se slavnostmi navázanými na průběh křesťanského roku, je jasné, že Mírov měl být především

³²⁴ Václav KŘUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM: *Hrad Mírov*, s. 13, zde přepisy všech pamětních desek. S deskou deklarující Mírov jako protitureckou pevnost operuje i Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Biskupský hrad Mírov*, s. 49 a TÁŽ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 105.

³²⁵ ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS Kroměříž, sign. O 13/12-1, inv. č. 20710, kart. č. 2726, inventář mírovské zbrojnice z 18. 8. 1761.

symbolickou protitureckou pevností demonstrující směrem dovnitř soudobé společnosti sílu, moc a obezřetnost Karla z Liechtensteinu-Castelkorna.

Záměr, se kterým biskup Karel budoval zbrojnici, byl svým způsobem trvalý. Pohled do inventářů následujícího období prozrazuje, že korpus zbraní a nepřátelských trofejí svého tvůrce přežil na dlouhou dobu v podstatě beze změn. Soupisy z let 1729, 1734, 1736 a 1761 svědčí o tom, že následovníci na olomouckém biskupském stolci nezměnili na mírovském arzenálu fakticky nic, ani co se způsobu uložení a prezentace zbraní v místnostech týče.³²⁶ Ačkoliv byla zbrojnice původně budována zejména se zřetelem k reprezentačním záměrům, jednalo se také o nepřehlédnutelné těleso vojenské výzbroje a výstroje, které jako takové neuniklo pozornosti bdělého oka čím dál všetečnějších a rozpínavějších úředníků bujícího státního aparátu. Po roce 1741 se tak mírovská zbrojnice dostala pod dohled státních orgánů.³²⁷ Postup císařských byrokratů, kteří chtěli mít pod kontrolou případně ještě použitelné zbraně a munici, je racionální, otázkou však zůstává, co formovalo další přístup biskupů coby bezprostředních majitelů zbrojnice. Fakt, že byla z větší části ponechána beze změn, může svědčit o silném vědomí tradice a kontinuity olomoucké diecéze, projevující se kupříkladu i v určitém druhu respektu k prozíravému dílu biskupa Karla, jehož záměr prezentovat Mírov jako pomník důležitého místa moravských biskupů v protitureckém boji byl natolik promyšlený, že si svou společenskou výpovědní hodnotu udržel i v následujících desetiletích.

K výrazně prestižním momentům podtrhujícím pozici raně novověké nobility patřila možnost postavit svou vlastní vojenskou jednotku, která byla posléze dána k dispozici císařské armádě.³²⁸ Tuto možnost využívaly ke zvýraznění své exkluzivity nejmovitější rody, patřící ke špičce soudobé aristokracie (Schwarzenbergové, Lobkovicové, Kounicové aj.), v domácím prostředí ale vždy platilo, že taková jednotka byla zařazena do subordinačního systému státní armády a podřízena jednotnému velení. I olomoucké biskupství stavělo do pole vojenské jednotky, zároveň ale usilovalo o něco navíc. Počátkem 18. století se rozhořel spor mezi biskupem a moravským Tribunálem coby reprezentantem státní moci o to, zda si biskup i nadále může podržet právo postavit své vlastní miliční vojsko, které by bylo řízeno důstojníky

³²⁶ TAMTÉŽ.

³²⁷ Dokumenty k státnímu dohledu nad zbrojnici v ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS Kroměříž, sign. O 13/12-3, inv. č. 20712, kart. č. 2726.

³²⁸ Kosmopolitní rozměr tohoto jevu přesvědčivě dokazuje John Lynn na příkladě francouzské nobility 17. a 18. století a její participaci na vojenské mašinerii ludvíkovské Francie. Potřeba aristokratů postavit a vydržovat vlastní pluk, jednak jako výraz reprezentace sociálního statutu, jednak jako prostředek nejrychlejšího vstupu do elitního (v sociálním slova smyslu) důstojnického sboru bourbonské armády, jí vedla mnohdy až na samou hranici osobního bankrotu. Viz John A. LYNN: *Battle: A History of Combat and Culture. From Ancient Greece to Modern America*. Boulder-Oxford 2002, s. 137-142; TÝŽ: *Giant of the Grand Siècle: The French Army, 1610-1715*. Cambridge 1997, s. 221-247 a zejm. 249-251.

jmenovanými biskupem, nosilo vlastní uniformy a přísahalo na biskupský praporec tak, jak bylo zvykem v 16. století, v dobách institucionalizovaného systému zemské hotovosti.³²⁹ Šlo tedy o to, udržet si v době vzrůstající snahy o unifikaci armádních jednotek a podřízení vojenské síly státnímu dozoru znak nezávislosti, který by vyjadřoval specifické postavení moravského biskupa v rámci zemí České koruny podpořené biskupskou manskou soustavou a titulem říšského knížete. Vždyť co mohlo být výmluvnějším důkazem suverenity než schopnost (a možnost) vytvořit vlastní ozbrojenou sílu, tak jak to bylo standardní součástí výkonu vrchnostenských práv u vládnoucích rodů v sousední Říši? Patrně není náhodou, že se tento konflikt odehrál v letech 1704-1705 za episkopátu knížete Karla Lotrinského, od roku 1710 též arcibiskupa trevírského. Samozřejmě si nelze činit iluze o početní velikosti takové biskupské milice, mnohem důležitější bylo uhájené právo na její existenci. Z našeho pohledu je zase důležité, že mírovská zbrojnice mohla jako prokazatelně největší těleso tohoto druhu v držení biskupa sloužit jako jakýsi záložní výzbrojní sklad pro tyto jednotky.

Možné je však i třetí vysvětlení, které naopak kalkuluje s tím, že v souvislosti s částečným ústupem turecké otázky do pozadí po dalších úspěšných bojích v prvních dvou dekádách 18. století a současně s progresivním vývojem vojenské technologie se mírovská zbrojnice i se svým reprezentačním rozměrem záhy stala natolik zastaralou, že ji vrcholní představitelé diecéze zcela vytěsnili na okraj svého zájmu. První dvě domněnky by mohl podporovat fakt, že ještě v polovině 40. let 18. století biskup Jakub Arnošt z Liechtensteinu-Castelkorna (mimochodem prasynovec biskupa Karla) mírovskou zbrojnici doplňoval několika kusy pušek a bajonetů ze zbrojnice své rodové větve umístěné na zámku v Malenovicích,³³⁰ třetí hypotézu zase skutečnost, že od 80. let 18. století začaly cílené výprodeje vojenských zásob mírovského hradu – například děla se přelévávala a zhotovovaly se z nich hasičské stříkačky, zbývající kov byl prodán zvonařskému mistru Karlu Stecherovi do Brna k upotřebení podle jeho vlastního uvážení.³³¹ Ať už je pravdě bližší jakákoliv varianta, konec kdysi slavné biskupské zbrojnice v rukou hasičských spolků a ve zvonařských pecích by její zakladatel nejspíš vnímal jako trpký kabaretní kousek ironického osudu.

Domnívám se, že sídla, která byla budována jako demonstrativní opěrné body proti Osmanům, bychom vedle Mírova našli na raně novověké Moravě i na jiných místech. V exteriéru takových rezidencí existovaly stavby, zpravidla ohradní zdi, které nejen vymezovaly prostor sídelního areálu, ale díky použitým stavebním tvarům a prvkům, zcela typickým pro fortifikační architekturu, měly poukazovat na „pevnostní“ charakter místa.

³²⁹ Akta vzešlá ze sporu uložena v MZA Brno, B 1 Gubernium, inv. č. 2787, sign. O 99, kart. č. 1359.

³³⁰ TAMTÉŽ, sign. O 13/12-1, inv. č. 20710, kart. č. 2726.

³³¹ TAMTÉŽ, sign. O 13/12-2, inv. č. 20711, kart. č. 2726.

Odhlédneme-li nyní od všeobecných rysů, které byly vlastně naplněním dobově platného ideálu renesanční stavby typu „*palazzo in fortezza*“, v interiéru takových zámků se nacházely další prvky, které stavbu blíže specifikovaly, a to pomocí odkazů na zápas císařských zbraní s Vysokou Portou. V obou případech, o kterých hodlám referovat, šlo o ikonografickou výzdobu reprezentačních prostor. Jeden ze skvostů domácí renesance, zámek v **Bučovicích**, sídlo Jana Šembery z Boskovic a poté hlavní moravská rezidence knížete Maxmiliána z Liechtensteina, byl právě takový příklad, který se snažil v příchozím evokovat dojem opevněného sídla. V tomto konkrétním případě šlo však více než o cokoli jiného jen o jakousi hru se smysly, o aktivizaci podprahových vzorů vnímání návštěvníků, kteří ze svého okolí době znali tvary základních prvků fortifikačních staveb. To ovšem nebylo v dobové praxi nic neobvyklého.³³² Rozlehlá zahrada, provozní budovy, zámek i čestný dvůr před ním byly vůči okolí obehnané nevysokou jednoduchou cihlovou zdí, která však v každém ze čtyř nároží nabývala charakteristického pětiúhelníkového tvaru vysunutého bastionu, čímž přejímala půdorysný tvar bastionové fortifikace (OBR. 18-19). Uvnitř vlastního sídla pak výzdoba jedné z hlavních místností, tzv. Císařského pokoje, nesla výrazné odkazy na protiturecký boj vedený příslušníky habsburského rodu.

Velmi podobným způsobem byly o zhruba století později „opevněny“ i serényiovské **Milotice**. Nevelký zámek v rovinatém terénu dodnes obíhá ohradní zeď s masivní zkosenou podezdívkou opatřená střelnami a nárožími opět ve tvaru bastionů, ještě v 18. století využitých k výstavbě stájí, oranžerie a dalších užitných hospodářských budov (OBR. 20-23), jejichž vnější fronta sice nenápadně, ale přesto ctí klasické tvarové rozložení pevnostních bašt. Mílotický sídelní areál ve svém půdorysu díky tomu vytváří učebnicový tvar barokní citadely. Evokaci takového dojmu odpovídá i akcentace vojenské trofejní symboliky v reliéfní výzdobě obdélného štítu hlavního průčelí rezidence. Stěny i strop hlavního zámeckého sálu nesou rozměrnou Ecksteinovou freskou, jež za využití celé řady navzájem se prolínajících motivů z rodové historie i obecně srozumitelných ikonografických topoi oslavuje účast Serényiů v dlouhotrvajícím hrdinském zápasu s tureckým zlem (k výzdobě obou zámků blíže kap. V. 3). Jestliže bychom ale očekávali vyvrcholení symbolického obrazu Mílotic jako protiturecké pevnosti a pomníku vojenských zásluh rodu v adekvátně komponované zbrojnici, ideálně i se zastoupením tureckých trofejí jako na Mírově, dostavilo by se zklamání. Serényiovské panství na jihovýchodní Moravě sice beze zbytku patřilo do geografického

³³² Ulrich SCHÜTTE: *Zur fiktiven und realen Wehrhaftigkeit hessisch-thüringischer Schloßbauten zwischen 1550 und 1750*. In: Jörg Jochen BERNS – Detlef IGNASIAK (Hrsg.): *Frühneuzeitliche Hofkultur in Hessen und Thüringen*. Erlangen-Jena 1993, s. 44–67; srov. TÝŽ: *Das Schloss als Wehranlage*, zejm. s. 252–273.

pásma bezprostředně ohroženého nájezdy z tureckých Uher, zásoby zbraní tomu ale překvapivě ani zdaleka neodpovídaly. První ucelenější vhléd do vybavení rodových rezidencí nám poskytuje pozůstalostní inventář po smrti císařského generála Jana Karla Serényiho z roku 1691.³³³ Panská zbrojnice v pravém slova smyslu tehdy nebyla na Miloticích, ale na Novém Světlově nad Bojkovicemi. Je to dáno tím, že právě Světlov byl hlavní rezidencí Jana Karla. Působí však poněkud zastarale, ne příliš udržovaně a ani z hlediska velikosti ji nelze srovnávat s jinými zbrojnicemi té doby.³³⁴ Na Miloticích ani samostatná zbrojnice nebyla, jen „vedle brány naproti hejtmanovu bytu se nachází čistý sklep a v něm almara“, která obsahovala 18 mušket, 2 tuplháky a hrabčící pušku na medvědy („graffen Röhrbähren“).³³⁵ To bylo vše. Žalostně malé zásoby, které by v žádném případě nestačily ani na základní obranu zámku.³³⁶ Hlavní sídlo této moravské větve rodu bylo do Milotic přesunuto až za Karla Antonína Serényiho, kdy rovněž celý zámek prošel výraznou barokní přestavbou. Inventář pořízený roku 1744 po smrti hraběte však zbrojnici nezachycuje pro změnu vůbec.³³⁷ To ovšem nutně nemusí znamenat její neexistenci, každopádně (jestliže byla na sídle přítomná) se ale nestala předmětem dědického řízení, sotva tedy mohla představovat nějaký významnější korpus a zcela jistě pak nebyla součástí reprezentačních prostor sídla.

Jak vidíme, ne vždy platila rovnice, že potencionální hrozba znamená velkou a funkční zbrojnici. Dokonce ani v místech, která byla minimálně do roku 1683 terčem pustošivých nájezdů kuruců a lehkých tureckých hraničářských oddílů, nebyla tamní aristokratická sídla odpovídajícím způsobem zabezpečena zbraněmi, o nějakých tureckých trofejních militariích ani nemluvě, zatímco Mírov, drímající v bezpečném zázemí, disponoval ve vrchovaté míře obojím. Disproporce (je-li to správné slovo pro přebytek na jedné straně a nulovou existenci

³³³ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 169, kart. č. 228.

³³⁴ „Item in einem Gwelb: [...] rohr pulffer 173 lib., musketen pulffer 380 lib., eysene kugeln in die tuppelhacken 713 st., bleyene musketen kugel 836 st., stutz kugeln 5116 st., teshinken kugeln 1825 st., eysene kleine stieffel 762 st., lunten 518 lib., neuer fandl 1, neue parthasan 1, falckenetl mit subtilen rödern 1, eyserner mörschel 1, tupelhaken zugebrauchen 16, kurtze losung tupelhaken 2, neue flinten 5, alte flinten 5, musketen 126, aldt kurtz gewer 3, pulver taschen 65, aldt nichts nutzige pantolier 24, degen sambt degengehang 1, allerley piken 25, morgenstern 79, drumbeln 2, spis zum feyerkratzen 4, form zum kuegl griffen 8.“ TAMTÉŽ, fol. 42-43. (fol. 42-43). O 8 let později vypadala světlovská zbrojnice v podstatě stejně, jen některé položky byly jinak pojmenovány. Viz TAMTÉŽ, sign. S 51, kart. č. 199, fol. 31 - „In der Rüst Cammer: mushketen 121, tuppelhacken 18, feldtschlange 2, flünten 10, metalene stukh 2, ein roth altes faan worauß unser lieben frau und daß scherensche wappen 1, eyserner merschel 1, ein parthasan 1, kurtz gewehr 3, pulffer flaschen 51, pantolier 22, ein alter hiebdegen sambt den ledern wehrgehankh 1, pükhen 25, morgenstern 79, alte drümmel 2, eyserne spiesß zum bäch krantzen 4, rohr pulffer 164 pf., mushketen pulffer 173 pf., lunden 440 pf., stutz kugeln 2516 st., tieshinken kugeln 1809 st., mushketen kugeln 767 st., eysernerne toppelhackhen kugeln 720 st., handt granath 12 st.“

³³⁵ TAMTÉŽ, sign. S 169, kart. č. 228, fol. 31.

³³⁶ Opět téměř totožný obraz poskytuje i posmrtný inventář hraběnky Arnoštky Barbory Serényiové, rozené z Löwensteinu, z roku 1699. TAMTÉŽ, sign. S 51, kart. č. 199. V bytě purkrabího bylo tehdy uloženo 18 mušket, 1 tuplháky, 1 hákovnice, 1 krátká puška a 2 pistole.

³³⁷ TAMTÉŽ, sign. S 192, kart. č. 229.

na druhé) mezi dvěma konkrétními lokalitami zhruba v téže době zákonitě vede k obecněji položené otázce, do jaké míry mohly aristokratické zbrojnice pomocí zde zastoupených turečků symbolicky odrážet účast české a moravské šlechty na protitureckém boji, respektive zda byly v tomto směru vůbec atraktivním komunikačním médiem.³³⁸

Appendix: Turecké realie v českomoravských aristokratických zbrojnicích raného novověku

Jestliže R. Pavlíčková uvádí, že mírovská sbírka tureckých předmětů dobře koreluje se zvýšeným zájmem domácího publika o turecký kulturní okruh, nebude to zřejmě platit beze zbytku.³³⁹ Samozřejmě, že turecké nebezpečí představovalo pro středovýchodní Evropu v průběhu celého raného novověku permanentně pocíťovanou realitu. Osmanská přítomnost v uherské nížině znamenala nejen značné obtíže, spojené s najímáním, zásobováním, udržováním a placením vojsk, znásobené vždy v dobách otevřených válečných střetů s Vysokou Portou,³⁴⁰ ale tato přítomnost rovněž zasahovala do nemateriální stránky života tehdejší společnosti, a to i té její části, která žila v klidném zázemí relativně daleko od vojenské hranice a do přímého styku s tureckým ohrožením sotva kdy přišla. Šlo v první řadě o „mediální působení“ na mentalitu obyvatelstva, od novinového zpravodajství z bitevních polí přes příležitostné tendenční tisky, pamflety, letáky, nejrůznější protiturecká kázání (ať už tištěná či „jen“ pronášena z kazatelen), náboženské polemiky, tehdy populární cestopisy, až po historicko-naučnou literaturu, mající za cíl poučit o protivníkovi a podat o něm co nejvíce relevantních informací, aby byla identifikována jeho slabá místa a boj proti němu tak byl co možná nejefektivnější. Všechny zmíněné žánry koexistovaly a ve vzájemné součinnosti tak

³³⁸ Touto problematikou jsem se již dříve zabýval ve studii Vítězslav PRCHAL: *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*. In: *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123-136. Následující text, nebude-li uvedeno jinak, vychází z této studie a dále ji rozpracovává.

³³⁹ „Mírovská sbírka zbraní byla reprezentativní zbrojnicí a současně „tureckým muzeem“, které je nutno zařadit do kontextu obecného zájmu o turecký kulturní okruh, jenž se projevoval na straně jedné četností tištěných publikací seznamujících evropskou veřejnost s osmanskou expanzí, ale také historií, náboženstvím a realitami Turků, na straně druhé využíváním tureckých motivů a námětů z tureckých válek ve výtvarném umění.“ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Biskupský hrad Mírov*, s. 53-54.

³⁴⁰ Na počátku novodobého zájmu o tureckou otázku v domácí historiografii z hlediska vojensko-politického stál sborník *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. – 17. století I-II*. Praha 1977, a studie Jaroslava Pánka, jež nastolily několik základních pohledů na tuto problematiku, jeho úvahy však zřídka přesahují mezník daný Bílou horou. Jaroslav PÁNEK: *Úloha předbělohorské Prahy*, s. 150-178; TÝŽ: *Podíl předbělohorského českého státu*; TÝŽ: *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*, s. 53-72; TÝŽ: *Die Türkengefahr und die böhmische Gesellschaft*, s. 139-168; TÝŽ: *Der Entwurf auf die Eingliederung der böhmischen Städte*, s. 173-188. Srov. též Věra PICKOVÁ: *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*. HaV 1963, s. 969-1004; TÁŽ: *Císařské vojsko v Uhrách v 16. století očima současníků*. HaV 1965, s. 789-799; TÁŽ: *Příspěvek k vojenské organizaci osmanské říše*. HaV 1970, s. 307-318. Jako určitý moderní pendant studie Věry Pickové o úvěrovém zatížení českých měst může být vníman István H. NÉMETH: *Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí*. Historický časopis 56, 2008, s. 29-42.

napomáhaly vytvořit a upevnit v myslích křesťanských poddaných habsburského rodu určité kolektivní představy o Osmanech a jejich říši.³⁴¹ Tento obraz Turka pak většinou fungoval na bázi živých a neustále utvrzovaných stereotypů.³⁴² Jedním z těch nejvitálnějších pak byla představa Turka jako mocného pána velké říše, jež disponuje náramnou a skvěle cvičenou armádou, která je enormně nebezpečná a je schopná zasadit smrtící úder křesťanským zbraním prakticky kdekoliv. Tento pocit mnohdy neměl daleko až k jakémusi latentnímu obdivu osmanských vojenských dovedností, jak mohou naznačovat například slova českého humanisty Jana Kocína z Kocínětu, použitá v editorské předmluvě ke třetí knize naučného kompendia Georga Lauterbecka *Politia Historica*: „*Avšak pobled', jaká jest moc turecká! Jaká nepřemožená udatnost myslí! Že nedavše se nic tou porážkou ustrašiti, hned rychle jinou armádu první téměř rovnou způsobili, a z své zbrojnice brzo [...] vyvedli, s kterou netoliko směli se ukázati armádě křesťanské vítězné, ale také k nové bitvě skrze mnohá znamení pobídnouti.*“³⁴³ Svou předmluvu Kocín věnoval „*pobožnému, křesťanskému a víry i vlasti své milovnému čtenáři*“ a pomocí slov vlastních i přeloženého (a velmi populárního) vojensko-politického díla císařského vyslance v Cařihradu Oghiera Ghiselina Busbecqa³⁴⁴ mu příznačně představuje, podle jakých pravidel by se mělo řídit tažení proti Turku, aby bylo úspěšné.³⁴⁵ Elegantním způsobem tak téma Lauterbeckovy třetí knihy, laděné na obecné úrovni pouček a povšechných příkladů z historie zaktualizoval, zkonkretizoval a zacílením na přesně definovaného soka také zideologizoval, aby poučený čtenář nebyl ani na chvíli na pochybách, kdo je ten „*nejukrutnější nepřítel v sousedství*“, kvůli kterému je třeba dosáhnout odpovídající úrovně v otázkách vojenství, a proč je třeba se aktivně postavit do pole se zbraní v ruce.

³⁴¹ Srov. zejména syntézu Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce* (kde je uvedena i další literatura) a další studie téhož autora, např. TÝŽ: *Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*; Miloš MENDEL – Bronislav OSTRÁNSKÝ – Tomáš RATAJ: *Islám v srdci Evropy*.

³⁴² Zejm. Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce*, s. 217-294; TÝŽ: *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku*. Kuděj 1, 1999, č. 2, s. 22-37.

³⁴³ Georg LAUTERBECK: *Politia Historica. O Vrchnostech a správách světských knihy patery*. Praha 1584. VKOL, sign. II 32.308. Třetí kniha „*O správách a vrchnostech světských a obzvláště o boji, o správě válečné a rozličném běhu vojenském. Z mnohých starých i nových hodnověrných historií pro obecný užitek s pilností sebraná*“ na s. 277-518, cit. na s. 322. Vztahem německého Lauterbeckova originálu české adaptace se nejnověji zabývá Matěj NOVOTNÝ: *Lauterbeckův Regentenbuch a Veleslavínova Politia historica aneb exemplum o možném vztahu mezi humanismem, reformací a politikou na území Říše a Českého království ve druhé polovině 16. století*. *Theatrum historiae* 7, 2010, s. 15-51.

³⁴⁴ Vlámský rodák (1522-1592), ve službách Ferdinanda I. byl 1554 vyslán na diplomatickou misi do Cařihradu.

³⁴⁵ Kocínův text, psaný v nejlepší duchu humanistické košatosti, nese podobně dobově rozvláčný název: *Předmluva k pobožnému, křesťanskému a víry i vlasti své milovnému čtenáři, v níž se obsahuje naučení aneb rada jednoho slavného, vznešeného a skutečného muže o tom, kterakby tažení a válka proti uhluvnému, dědicnému a krve křesťanské nejříznivějšímu nepříteli Turku pro obhájení náboženství, hrdel i statkův předsevzata býti měla*. In: Georg LAUTERBECK: *Politia Historica*, s. 283-326; překlad Busbecqova textu na s. 288-313. Ke Kocínově předmluvě srov. Jaroslav PÁNEK: *Úloha předbělohorské Prahy*, s. 160-162.

Od svým způsobem obdivného postoje k tureckým válečnickým schopnostem byl už jen krůček k tomu, transponovat tento vztah na „své“ příslušníky armád bojujících pod Kristovým praporcem, kteří pochopitelně musí být v očích současníků ještě odvážnější, ještě schopnější a ještě statečnější než muslimský protivník, mají-li ho zaslouženě a s Boží pomocí porazit. Kýžený obdiv k vojenským kvalitám či hrdinným činům habsburských panovníků a jejich šlechtických velitelů byl cíleně podporován oslavnými propagandistickými tisky, které se vyrojily vždy ve válečných kampaních u příležitosti nějaké významné události – dobytí nebo ztráta strategicky významné pevnosti, výhra nebo prohra v důležité bitvě apod. Podle charakteru té které události se pak oslavoval buďto válečnický důvtip, nebo hrdinná smrt velitelů.³⁴⁶ V obojím případě to bylo zpravidla interpretováno jako důležitý kamínek ve stavbě habsburské hráze, která chrání pravověrnou Evropu před muslimskými „psy“ pod vedením Alláhova sultána.

Literární či zpravodajská tvorba vzniklá v souvislosti s tureckými válkami je také patrně jako nejvýraznější celoplošný fenomén ovlivňující zájem a vztah obyvatel českých zemí k turecké otázce nejlépe zpracována, i když ani zde nebyl doposud významněji překročen známý mezník Bílé hory.³⁴⁷ Podobného většího plošného zájmu jako tiskům, novinám či letákům se však zatím nedostalo uměleckým zakázkám a hmotné kultuře jako takové, byť je zřejmé, že právě zmapování tohoto území by výrazně napomohlo odhalit další strategie, pomocí kterých se realizovala tvorba obrazu panovníka a šlechty coby vojenských hrdinů v očích tehdejší společnosti.³⁴⁸ Před dalšími úvahami je však nutno podotknout, že je třeba diverzifikovat mezi v podstatě masovými prostředky propagandy, jež měly za cíl ovlivňovat veřejné mínění,³⁴⁹ udržovat ostražitost poddaných, živit jejich odhodlání k boji a ospravedlňovat nemalé

³⁴⁶ K oslavným tiskům srov. Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce*, s. 151-157. Nejnověji za využití příkladu Melchiora z Redernu Milan SVOBODA: „*Relace aneb historické vyprávění o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky*“, s. 11-19.

³⁴⁷ Jaroslav PÁNEK: *Podíl českého předbělohorského státu*, s. 856 uvádí, že tisky, vyšlé v Evropě do roku 1600, které se věnovaly tureckým výbojům, byly dvakrát početnější než ty, informující o jiném výrazném fenoménu formujícím obzor raně novověkého člověka, totiž zprávám o Novém světě. Dále viz Zdeněk ŠIMEČEK: *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a 17. století*. In: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě II*, s. 310-373; Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce*; TÝŽ: *Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury*. FHB 17, 1994, s. 59-84. K nemnoha pracem, sledujícím tureckou tiskařskou produkci po třicetileté válce, patří Vít VLNAS: *Dva pražské literární ohlasy turecké války z let 1716-1718*. FHB 21, 2005, s. 219- 234. Srov. též Miloš MENDEL – Bronislav OSTRÁNSKÝ – Tomáš RATAJ: *Islám v srdci Evropy*, s. 206-218, kde autoři tematizují Komenského spisy, barokní cestopisy, misionářské zprávy a další literární produkci po třicetileté válce, jež reflektuje tureckou otázku.

³⁴⁸ Různé cesty, které sloužily ke vkomponování turecké problematiky do reprezenatčních aktivit domácí aristokracie, se pokusil shrnout Václav BŮŽEK: *Türkische Motive in der Selbstdarstellung von Adeligen in den böhmischen Ländern zu Beginn der Neuzeit*. In: Gabriele HAUG-MORITZ – Ludolf PELIZAEUS (Hgg.): *Repräsentationen der islamischen Welt in Europa der frühen Neuzeit*. München 2010, s. 95-126. I jeho studie je však výrazně zakotvena jen v 16. století.

³⁴⁹ Srov. Josef POLIŠENSKÝ – Jiří HRUBEŠ: *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*. Historický časopis 7, 1959, s. 74-103, zde zejm. od s. 85.

finanční, materiálové i lidské nároky ústřední vlády, a mezi poněkud subtilnějšími vycizelovanými nástroji osobní reprezentace, mnohem více šitými na míru konkrétním jedincům. Také bude rozdíl mezi dobou před rokem 1683, kdy silná přítomnost muslimské moci v Uhrách představovala permanentní vojenskou hrozbu a zavdávala oprávněný důvod k realistickým obavám, a epochou od počátku 18. století. Tehdy se podařilo Turky vytlačit do relativně bezpečné vzdálenosti za Dunaj a všudypřítomné nebezpečí spolu s palčivým strachem pominuly. Místo nich se otevřel prostor zvědavému učenému zájmu o cizí kulturní okruh, doprovázenému módní vlnou záliby ve všem tureckém jako součásti demonstrativního kulturního rozhledu a vyššího životního standardu dobových elit, nadto ještě okořeněným příchutí vítězných vojenských fanfár a snad i představou jistého zadostiučinění či kulturní nadřazenosti. Výslednicí všech těchto pocitů pak mohou být například portréty křesťanské vrchnosti v tureckém oděvu,³⁵⁰ červený sametový turban v garderobě Františka Karla II. Libštejnského z Kolovrat v Rychnově nad Kněžnou³⁵¹ nebo obrazy v tzv. Zlatém sále slavatovské telčské rezidence, kde roku 1689 viselo 8 portrétů „tureckých a jiných císařů“.³⁵² A nebyly v tomto směru v Čechách a na Moravě, ale i jinde, určitě osamocené. Nyní však nepůjde o recepci tureckých motivů ve výzdobě zámeckých sídel (k tomu blíže kap. V. 3) ani v umění jako takovém. Ty byly jako součást námětové studnice přítomny již dříve, i když i jim události po roce 1683 dodaly na popularitě.³⁵³ Za následujícími řádky stojí prostá úvaha, že byli dobový ideál křesťanského rytíře v domácím prostředí skutečně atraktivní,³⁵⁴ měla by být

³⁵⁰ Na obecnou oblibu východního kulturního okruhu a módy „*alla Turca*“ dobře poukazuje kupříkladu i fakt, že někdy ve 20. letech 18. století nechala vdova po vojevůdci Ludvíku Vilému Bádenském markraběnka Františka Sibylla Augusta pro zrcadlový kabinet letohrádku svého zámku Favorita v Baden-Baden vytvořit obrazárnu o 70 rozměrově stejných obrazech, na kterých ona a další příslušníci rodiny včetně již zemřelého markraběte Ludvíka pózuji v tureckých kostýmech z rodové sbírky osmanských textilií. Zároveň však zřejmě jde o specifickou poctu zemřelému manželovi, neboť vedle tureckých oděvů v galerii figurují i chorvatské, perské, tatarské, sedmihradské či maďarské – zkrátka oblečení všech zemí a národů, se kterými slavný vojevůdce při svých protitureckých kampaních mohl přijít do styku. Srov. Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 32.

³⁵¹ NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124, inventář Rychnova nad Kněžnou z 28. 5. 1753.

³⁵² MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 27, kart. č. 196, fol. 5, pozůstalostní inventář Jana Jáchyma Slavaty z Chlumu a Košumberka.

³⁵³ Stále důležitou pozici v tomto směru bádání má sborník *Die Türken vor Wien*, v němž vyšlo mj. několik uměleckohistorických studií sledujících danou problematiku v habsbursko-středoevropské perspektivě. Zejm. Ivo KRSEK: *Türkische Motive in der Barockkunst der Böhmischen Länder*. In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*. Salzburg-Wien 1982, s. 262-272; Anna PETROVÁ-PLESKOTOVÁ: *Das Türken Thema in der slowakischen Kunst des 17. und 18. Jahrhunderts*. In: TAMTĚŽ, s. 273-282; Wolfgang PROHASKA: *Zum Bild der Türken in der österreichischen Kunst des 18. Jahrhunderts*. In: TAMTĚŽ, s. 251-261; Klara GALAS: *Die Türkenkriege und die Kunst in Ungarn vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. In: TAMTĚŽ, s. 284-291; Walter OBERMEIER: *Das Türken Thema in der österreichischen Dichtung*. In: TAMTĚŽ, s. 324-331; Reingard WITZMAN: *Türkenkopf und Türkenkugel. Einige Türkenmotive und Bildvorstellungen der Volkskultur aus dem 17. und 18. Jahrhundert*. In: TAMTĚŽ, s. 291-303. Srov. též Ivo KRSEK: *Turecké motivy v barokním sochařství a malířství Čech a Moravy*. Časopis Slezského muzea 32, série B, 1983, s. 226-235.

³⁵⁴ V poslední době tuto tezi pro 16. století podporuje zejména Václav BŮŽEK: *Türkische Motive*; TÝŽ: *Sebeaprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*. In: *Historik na Moravě*.

jeho stopa patrná i v kolekcích šlechtických zbrojnic. Jinak řečeno jde o to, zda aristokracie využila specifické výrazové prostředky předmětů, bytostně spjatých s válkou, jež se jí nabízely, aby srozumitelným způsobem podala obraz sebe sama jako válečných hrdinů, kteří za celou Evropu stojí na stráž křesťanstva. Zdar takového zápasu se nejjednodušeji měřil počtem ukořistěných bojových předmětů, které následně mohly být prezentovány v soukromých šlechtických rýstkomorách a vrhat odlesk vojenského úspěchu na majitele sídla. Toužila-li českomoravská šlechta zrcadlit své vojenské hrdinské činy, jejich vlastní zbrojnice jim k tomu poskytl vynikající a na míru šité médium, zatímco neustále zdůrazňovaná osudovost v sousedství probíhajícího protitureckého boje jí dávala prostor k teatrálním gestům, ale také ke konkrétnímu zhmotnění a aktuálnímu zacílení reprezentace jejich poslání. Mírov je toho skvělou ukázkou. Jak to však vypadalo na jiných sídlech?

První století raného novověku bylo svědkem takřka permanentního boje s Turky, nalézajícího své vyjádření v prvním osmanském obléhání Vídně, v celé řadě protitureckých tažení a také v občasných plenivých výpadech Turků a jejich spojenců až na území jihovýchodní Moravy, a to zvláště za tzv. „dlouhé války“ s Turky v letech 1593-1606.³⁵⁵ Neustálá přítomnost muslimského nebezpečí se projevovala nejen vyšším finančním břemenem poddaných, více či méně ochotným zapojováním obyvatelstva do války v systému zemských hotovostí, ale také relativně vysokou produkcí (a tedy i společenskou poptávkou) tiskovin všeho druhu s tureckou tematikou.³⁵⁶ Jestliže ale očekáváme stejně barvitý odraz událostí ve šlechtických rýstkomorách, nabitých tureckými „trofejemi“, budeme zřejmě zklamáni, neboť spíše platí, že opak je pravdou. Pro období do konce patnáctileté války, resp. do Bílé hory, zkoumané inventáře výskyt turcik vůbec nepotvrdily. Ani u tak významných a bohatých rodů, které prokazatelně vlastnily ve sledovaném období minimálně dvě

Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnuji jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Brno 2009, s. 311-322; TÝŽ: *Theater zwischen Unterhaltung und Propaganda (Ein adeliges Turnier in Böhmen in der Mitte des 16. Jahrhunderts)*. In: Brigitte MARSCHALL (Hg.): *Theater an Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte. Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag (= Maske und Kothurn 48, 2002, Heft 1-2)*. Wien – Köln – Weimar 2002, s. 61-66. Nejnověji, ovšem na příkladu příslušníků nižší šlechty Miroslav ŽITNÝ: *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýže a Egrberku*. In: Václav BŮŽEK – Jaroslav DIBELKA (edd.): *Utváření identity ve vrstvách paměti (= Opera historica 15)*. České Budějovice 2011, s. 183-217.

³⁵⁵ K tomu blíže např. Josef POLIŠENSKÝ (ed.): *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948. Řadu příkladů z každodenního života ovlivněného vojenskými operacemi na příkladu Brna shromáždil Tomáš STERNECK: *Město, válka a daně*, zejm. s. 45-137.

³⁵⁶ Podle údajů Tomáše Rataje, který ale sám uvádí, že z pochopitelných důvodů nepodchytil veškerou tureckou produkci, ediční činnost celkem pružně reagovala na aktuální dění na bojišti. Zatímco z evropského hlediska lze výrazný nárůst sledovat v období 1522-1546, 1564-1573 a 1593-1600, v Čechách jsou to přirozeně události bezprostředně se jich týkající: 1542-1544 (obsazení Budína), 1566 (protiturecké tažení zemské hotovosti, pád Sigetu), a největší konjunkturu lze shodně s Evropou sledovat v době patnáctileté války (v českých zemích tvoří vrchol rok 1593-1594 se 43 tituly). Viz Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce*, s. 17-21.

nadstandardně vybavené zbrojnice, jako byli Pernštejnové (Pardubice 1550, Litomyšl 1608), nelze potvrdit v jejich sbírkách ani jeden kus tureckých militarií.³⁵⁷ Uvedený jev je možno ilustrovat i na zbrojnicích pánů ze Smiřic: ačkoliv disponovali na svých sídlech celkem čtyřmi zbrojnicemi (Kostelec nad Černými Lesy, Náchod, Smiřice, Škvorec, vše 1618), turcika bychom zde opět hledali marně, přestože na svém hlavním venkovském sídle na zámku v **Kostelci nad Černými Lesy** vlastnili celkem slušně vybavenou rystkomoru, která nebyla jen striktně účelovou záležitostí. Mimo honosných osobních a turnajových zbrojí se zde nacházela roku 1618 v českých šlechtických poměrech ojedinělá „indiánská zbroj“, ať už se pod takto exoticky popsanou položkou ukrývalo cokoli.³⁵⁸ Turecké bojiště však mohla jen zprostředkovaně připomínat pouze jedna blíže nespecifikovaná uherská šavle v inventáři z roku 1611.³⁵⁹

Výjimku kupodivu nepředstavují ani domácí šlechtici, osobně zainteresovaní na tureckých kampaních – Rožmberkové. Celkem známý je fakt, že oba rožmberští bratři stáli v čele dvou zemských hotovostí, táhnoucích v druhé polovině 16. století do Uher na pomoc císařským zbraním proti Turkům – Vilém z Rožmberka roku 1566, Petr Vok roku 1594.³⁶⁰ V případě posledního Rožmberka je navíc třeba vzít v úvahu jeho rozsáhlý a promyšlený militarizační program, nemající v soudobých Čechách srovnání, který mu na přelomu 16. a 17. století dal do ruky nevídané množství moderního vojenského vybavení centralizovaného ve zbrojnicích v Českém Krumlově a později v Třeboni a učinil ho tak vojensky zdaleka nejmočnějším velmožem království.³⁶¹ Vzhledem k uvedeným skutečnostem dosavadní literatura předpokládala, že Petr Vok vlastnil ve svých vojenských sbírkách turecká militaria jako připomínku vojenských „zásluh“ svých a svého bratra na protitureckém boji.³⁶² Dochované inventáře obou treboňských zbrojnic (samostatná budova na valech u Svinenské brány a Vokova soukromá rystkomora s luxusními kusy v podkroví treboňského zámku), sepsané na popud Švamberků v letech následujících Rožmberkově smrti však nic takového neodhalují.³⁶³ Inventář zámecké rystkomory z roku 1615 sice stále působí na soukromou sbírku impozantním dojmem, nicméně cokoli s přívlastkem „turecký“ v něm nenajdeme, pomineme-li položku „uherský sedlo kožený červený“, jež však nijak s tureckými „trofejemi“

³⁵⁷ NA Praha, SM, sign. P 100/5, kart. č. 1707, sign. P 70/5, kart. č. 1645; Zámek Nelahozeves, LRRA, sign. P 14/30.

³⁵⁸ NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847.

³⁵⁹ NA Praha, Komorní knihy, inv. č. 1779. Pozdější Inventář Kostelce z roku 1618 ji však už nepodchycuje.

³⁶⁰ Srov. Václav BŮŽEK, *Protiturecké tažení z roku 1594*; TÝŽ: *Das Generalat Petr Voks*; TÝŽ: *Der Zug Peter Voks von Rosenberg*. K Vilémově velení zemské hotovosti roku 1566 Jaroslav PÁNEK: *Poslední Rožmberkové*, s. 134-140.

³⁶¹ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK: *Výzbrojní program*.

³⁶² TAMTÉŽ. Václav BŮŽEK: *Türkische Motive*, s. 104.

³⁶³ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, inventář treboňského „zejghauzu“ a zámecké rystkomory 1615.

nesouvisí.³⁶⁴ Je dost možné, že v evidovaném počtu 11 osobních zbrojí Petra Voka se nacházela i ta z tureckého tažení, evidentně však nebyla využita k předvedení Rožmborské role v protitureckém boji, jako to máme doloženo např. pro Ferdinanda Tyrolského (viz níže). Touto cestou reprezentace patrně ani Petr Vok nevykročil, čímž se ovšem nijak nevymyká dobovému aristokratickému standardu.³⁶⁵ Přesto ovšem nějaké památky na tažení roku 1594 vlastnil – v účtech rožmborské dvorské komory z roku 1595 (tedy nedlouho po tažení) například čteme výdajovou položku „*od ukazování tureckých praporců*“.³⁶⁶ Nezodpovězenou otázkou ovšem zůstává, zda se jednalo o „ukořistěné“ prapory, nebo spíše o standarty vlastních Vokových jednotek z tažení, které se v inventáři zbrojnice na valech z roku 1615 vyskytují. Vzhledem k převládající praxi ukládání takových předmětů a jejich exkluzivnímu reprezentačnímu potenciálu by se však skutečné praporce tureckých jednotek ve zbrojnici nepochybně objevily, kdyby je byl Petr Vok měl, proto je dle mého názoru pravděpodobnější druhá možnost.

Úspěšným šlechtickým velitelem, který své ostruhy slávy získal v protitureckých bojích patnáctileté války, byl Vokův současník Melchior z Redernu, který se vyznamenal zejména při obraně velkovaradínské pevnosti roku 1598.³⁶⁷ Redernovská reprezentace sice notně těžila z Melchiorových heroických činů,³⁶⁸ podobu rystkomory na jeho zámku ve Frýdlantu z přelomu 16. a 17. však století bohužel neznáme. Dochovala se jen ojedinělá zmínka v gallasovském inventáři z roku 1667 o jednom páru tureckých kolečkových pistolí v rámci frýdlantské zbrojnice, umístěné v jednom ze sálů dolního zámku.³⁶⁹ Inventář **libereckého zámku** z roku 1720 pořízený po smrti Jana Václava Gallase je již sdílnější, stejnou položku mezitím převezenu do Liberce můžeme patrně identifikovat s „*tureckými pistolemi s koččími hlavami, na kterých je letopočet 1591*“.³⁷⁰ V rámci jinak celkem reprezentativní spíše lovecky zaměřené liberecké zbrojnice (na rozdíl od té frýdlantské, kde byla i nemalá sbírka starých děl) z počátku 18. století šlo evidentně o osamocený odkaz na slavného turkobijce a někdejšího předchůdce Gallasů v držbě panství a možná také o nejstarší kus celé sbírky. Snad to byly osobní pistole

³⁶⁴ TAMTÉŽ.

³⁶⁵ Turecká militaria nenajdeme ani v daším specializovaném prostoru na třeboňském zámku, v kunstkomoře, jako tomu bylo například u Rudolfa II. Blíže Aleš STEJSKAL: *Rožmborská a švamborská kunstkomořa*, s. 66-85.

³⁶⁶ SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Rožmborky, sign. 23a/IV, fol. 39.

³⁶⁷ Tento čin došel uznání i v oslavné básni Andreas CALAGIUS: *De Varadino, Hungariae propugnaculo, strunue nec citra divinum auxilium asserto*. Praha 1599; srov. Tomáš RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 156-157. K Redernovi naposledy Milan SVOBODA: *Redernové v Čechách*, s. 105-116.

³⁶⁸ Milan SVOBODA: *Redernové v Čechách*, s. 139-182; TÝŽ: *Velkovaradínský svátek*; TÝŽ: *Redernský monument ve Frýdlantu*; TÝŽ: *Ochránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu*. Dějiny a současnost 28, 2006, č. 11, s. 12.

³⁶⁹ SOA Litoměřice, p. Děčín, Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas, kart. č. 548.

³⁷⁰ TAMTÉŽ, kart. č. 549, pag. 648.

Melchiora z Redernu, v jakési památce na jeho nejlepší činy na bojišti pak ještě doplněné 3 tureckými postríbenými mušketami a 2 obyčejnými, stejně jako 3 tureckými šavlemi, 1 stříbeným palašem a toulcem na šípy v jiné skříni.³⁷¹ To už ale poněkud předbíháme, neboť zmíněná doplňková turcika nejspíš pocházela až z gallasovské éry po třicetileté válce.

Souhrnně lze tvrdit, že sebereprezentace české předbělohorské šlechty nedospěla do fáze, kdy by cíleným sestavováním kolekcí tureckých militarií ve svých zbrojnicích podporovala obraz sebe sama jako úspěšného protitureckého válečníka. Turecké „trofeje“ jsou pro toto období domácí aristokracii *de facto* cizí, a to i osobám, jež znaly uherské válčičtství z vlastní zkušenosti. Jedinými soubory se vztahem k našemu prostředí tak zůstávají kolekce turcik ve sbírkách arciknížete Ferdinanda Tyrolského a v pražské rudolfínské kunstkomoře. Tento směr sběratelské činnosti Rudolfa II., odpovídající dobové fascinaci orientální kulturou a uměním v kruzích evropských vládnoucích hlav, byl velkolepější než slavná a starší „*türkischkammerle*“ arciknížete Ferdinanda (zhruba 163 objektů oproti cca 50). Podle stavu dosavadních výzkumů se nicméně usuzuje, že rudolfínská kolekce postrádala vnitřní jednotící koncepci, že byla, na rozdíl od sbírek arciknížecích, spíše souborem uměleckořemeslně špičkově provedených kuriozit (např. zbraň osobní stráže Mehmeda II.), vhodně doplňujících mikrokosmos císařských sbírek.³⁷² U doposud identifikovaných kusů se předpokládá, že se na Pražský hrad dostaly spíše jako diplomatické dary či nákupem prostřednictvím agentů než jako válečná „kořist“ a ani tak neměly být prezentovány, ačkoliv v jiných případech nebyla protiturecká propaganda císaři cizí.³⁷³ „*Turecká komora*“ v ambraské zbrojnici arciknížete Ferdinanda oproti tomu byla záměrně prezentována jako chytře promyšlená sbírka trofejí, jež upomínala na jeho vlastní angažmá v uherském tažení roku 1556.³⁷⁴ Centrální postavení v expozici zaujímal Ferdinandova vlastní reprezentativní polní zbroj aranžovaná na koni, doplněná dalšími orientálními zbraněmi nebo také tzv. „*Schwendi-bente*“, tedy věcmi po slavném turkobijci, armádnímu reformátorovi a císařském polním maršálu Lazaru von Schwendi (1522-1583).³⁷⁵ V koncepci arciknížecí sbírky tak můžeme právem spatřovat snahu o heroizaci vlastních válečných činů a připomínku zásluh v boji proti „*ouhlaovnímu nepříteli všebo křesťanstva*“.

Pohlédneme-li na vytyčený problém perspektivou budování zbrojnic, potažmo privátních sbírek militarií, můžeme uzavřít, že pro období prvního století raného novověku

³⁷¹ TAMTÉŽ, pag. 645, 647 a 650.

³⁷² Matthias PFAFFENBICHLER: *Die türkischen Waffen in der Kunstkammer Rudolfs II.*, s. 161-165.

³⁷³ Na příkladě výtvarných děl rudolfínského okruhu to přesvědčivě dokazuje Robert J. W. EVANS: *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576-1612*. Praha 1997, s. 197-235.

³⁷⁴ Srov. František KAMENÍČEK: *Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigetu roku 1556*. Sborník historický 4, 1886, s. 321-332.

³⁷⁵ Christian GRIESS: *Ferdinand II. von Tirol und die Sammlungen auf Schloss Ambras*, s. 7-37.

byla konstrukce veřejného obrazu urozence jako „křesťanského rytíře“, chránícího obratností svých zbraní a silou své víry Evropu před tureckým zlem, aktuální především v prostředí panovnického rodu. Svůj výrazový arzenál koneckonců neomezovala jen na turcika v habsburských sbírkách zbraní či na tiskem vydávanou politickou propagandu, tento motiv silně rezonoval i při nejrůznějších příležitostech dvorských slavností a pompézních turnajů, pochopitelně za účasti aristokracie z dědičných zemí.³⁷⁶ Přesto se do šlechtického prostředí výrazněji neprosadila.

První polovina 17. století je svědkem dočasného odklonu vojenských a politických snah rakouských Habsburků od tureckého válčiště směrem k bojům třicetileté války v Evropě, umožněného i vnitřními problémy Vysoké Porty a mocenskými konflikty na východní hranici s Persií. Ústup turecké otázky do pozadí je v obecné rovině dokumentován mj. i výrazným poklesem tisků s tureckými náměty – i veřejné mínění a pozornost tehdejší společnosti je cele orientována západním směrem. Období třicetileté války však představuje i značný zlom v „dějinách“ šlechtických zbrojnic. Jak již bylo několikrát řečeno, je více než pravděpodobné, že valná většina předbělohorských rystkomor válečné události nepřežila buď vůbec, nebo ve značně torzovitém stavu a zhruba od padesátých let 17. století dochází k jejich postupnému znovubudování. Zároveň s tím nastává kvalitativně jiná etapa vývoje. Šlechtické zbrojnice již nejsou primárně budovány jako užitný sklad vojenského materiálu, nýbrž se začíná prosazovat trend vedoucí k jejich proměně v relativně moderní, povětšinou luxusně vybavené sbírky, orientované v první řadě na palné i chladné osobní lovecké zbraně, využitelné při lovech a honech, stále to oblíbenější aristokratické zábavě barokního věku. V takto pojatých zbrojnicích se čím dál pravidelněji objevují sběratelské kusy zbraní a zbroje, nicméně rystkomory samy o sobě získávají silný reprezentační akcent. Ten se mj. projevuje i tím, že jsou spolu s dalšími prostorami s jasně definovanou funkcí (knihovny, galerie) zakomponovány do veřejných částí rezidencí (srov. kap. IV. 2).

³⁷⁶ K dvorským turnajům v podunajské monarchii srov. Matthias PFAFFENBICHLER: *Das Turnier als Instrument der Habsburgischen Politik*. WK 34, 1992, č. 1-2, s. 13-36; TÝŽ: *Das Turnier zur Zeit Kaiser Ferdinands in Mitteleuropa*. In: Wilfried SEIPEL (Hg.): *Kaiser Ferdinand I. 1503-1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*. Wien – Milano 2003, s. 277-281; Veronika SANDBICHLER: „Übungen, die edeln Kavalieren ziemen“: *Habsburger Turniere im 15. und 16. Jahrhundert*. In: Wilfried SEIPEL (Hg.): *Wir sind Helden. Habsburgische Feste in der Renaissance*. Wien 2005, s. 65-117; Václav BŮŽEK: *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebeaprezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvích*. Studia Rudolphina. Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II. 6, 2006, s. 45-58; TÝŽ: *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 174 -192; TÝŽ: „Rytířské kratochvile“ na mistodržitelském dvoře arciknížete Ferdinanda. In: Tomáš BOROVSÝ – Libor JAN – Martin WIHODA (edd.): *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 613-622; TÝŽ: *Theater zwischen Unterhaltung und Propaganda*; TÝŽ: *Türkische Motive*, s. 96-101.

Důležitá začínají být 80. léta 17. století, kdy se v inventářích zbrojnic začínají pozvolna objevovat turcika. Z předchozího výkladu již známe liechtenstein-castelkornovskou vojenskou zbrojnici na Pernštejně z roku 1669 jako užitný korpus zbraní, zbroje, munice a příslušenství.³⁷⁷ Ta existovala i nadále, ovšem postupem času se k ní pod tlakem obecných nově se tvořících standardů výbavy aristokratického sídla přidružovala i menší sbírka osobních zbraní majitele panství a dalších předmětů, jak ukazuje posmrtný inventář Kryštofa Filipa z Liechtensteinu-Castelkorna z roku 1685. Mezi nimi nám již odhalí alespoň dvě turecké pušky, z toho jednu postříbřenou janičářskou.³⁷⁸

Zjištění, že se v této době postupně objevují turecká militaria, koreluje s dosavadní tezí o větším přísunu předmětů turecké provenience do Evropy po osudné porážce Turků u Vídně roku 1683 a následné úspěšné kampani, která vrátila pod habsburské žezlo podstatnou část Uher. Jen zřídkakdy se objevují turecká militaria před tímto datem, jako například v knížecí zbrojnici Ferdinanda z Dietrichsteina roku 1673 v **Mikulově** turecký štít a puška,³⁷⁹ v úctyhodné lovecké zbrojnici Přemka III. ze Žerotína na **Velkých Losinách** se téhož roku nacházela stříbrná zlacená turecká šavle s pozlacenou pochvou,³⁸⁰ nebo postříbřená turecká šavle se zelenou sametovou pochvou na **Bítově** dokonce již roku 1657.³⁸¹ Zdá se, že se vytvořil specifický druh trhu s tureckými předměty, ať už ukořistěnými či napodobenými.³⁸² Můžeme v tom spatřovat několik důvodů: jednak se křesťané po roce 1683 poprvé ve větší míře dostali k takovým předmětům, jednak patrně sílila společenská poptávka po objektech, které by měly příchut' exotiky a zároveň by připomínaly úspěšnou kampaň, jež poprvé po více než 150 letech zatlačila „krvežíznivého nepřítele“ od bran křesťanské Evropy. Zajímavým dokladem o centrální úloze Vídně v tomto procesu může být vídeňský palác Raduitů de Souches, v němž se roku 1688, pět let po osvobození „zlatého jablka“ ze sevření Turků,

³⁷⁷ MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 11, kart. č. 96.

³⁷⁸ TAMTĚŽ, sign. L 9, kart. č. 96, fol. 13.

³⁷⁹ TAMTĚŽ, G 140 RA Ditrichštejnů, inv. č. 2066, kart. č. 523, fol. 155.

³⁸⁰ TAMTĚŽ, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. Z 2, kart. č. 282, fol. 73. K novodobé podobě žerotínských zbrojnic srov. Ctirad BENEŠ: *Sbírka zbraní na zámku Velké Losiny*. Severní Morava 22, 1971, s. 57-62.

³⁸¹ MZA Brno, G 196 RA Daunů, inv. č. 347, kart. č. 32, fol. 22. Šavle však nebyla uložena ve zbrojnici, ale spolu s dalšími zbraněmi menších rozměrů v almaře v blíže nespecifikované klenuté místnosti větších rozměrů, která zjevně sloužila jako skladiště rozličných navzájem nesouvisejících předmětů. K nynější tváři bítovské zbrojnice srov. Vladimír DOLÍNEK: *Zbrojnice hradu Bítov*. ZPP 70, 2010, s. 411-414. O složení a novodobém vývoji zbrojnice, tedy zcela bez přihlédnutí k raně novověkým inventářům TYŽ: *Zbrojnice hradu Bítov, její obsah a původ*. In: Alena ČERNÁ (ed.): *Sborník celostátní konference Průběžná prezentace výzkumného úkolu 201: Odborné hodnocení a systematické vědecké zpracovávání základní evidence mobiliárních fondů kulturních památek, ke kterým vykonává právo hospodaření Národní památkový ústav*. Praha 2009, s. 43-50.

³⁸² Srov. v mnoha ohledech pozoruhodnou publikaci Vít VLNAS: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*. Praha – Litomyšl 2001, o obléhání Vídně a tažení do Uher zejm. s. 28-91. Vojensko-politickou a organizační stránkou obléhání Vídně se zabývá řada studií ve sborníku *Die Türken vor Wien*.

nacházelo mj. 7 tureckých šavlí „*pobitých stříbrnými křížky*“, či pár tureckých pistolí „*s pažbou ze slonoviny*“ a blíže nespecifikovaný turecký hák.³⁸³ Naopak na jejich zámku v **Jevišovicích** se zhruba v téže době (1684) nalézala jen jedna janičářská puška a dva tatarské palaše, obojí zřejmě v běžném výrobním provedení.³⁸⁴ Přitom vybavení raduitské sbírky zbraní, umístěné v garderobě, bylo velmi zajímavé a nepostrádalo silný (sebere)prezentační akcent – obsahovala např. postrříbřenou pušku moskevské provenience nebo osobní zbraň generála Ludvíka Raduita de Souches. Jeho dědic navíc nechal na jiném místě zámku zřídit tzv. „*Souchischen Zimmer*“, jejíž výzdoba upomínala na činy slavného generála. Ani zde se však turcika nenalézala, byť jednu stěnu zdobil obraz bitvy u Levic, v níž v červenci 1664 hrabě Ludvík slavně porazil turecké vojsko (srov. kap. V. 1).³⁸⁵

Je však třeba opět zdůraznit, že skladba žádné jiné šlechtické zbrojnice se nemohla rovnat biskupským sbírkám, což jen potvrzuje unikátní postavení mírovských turcik v českomoravském kontextu. Nejenže se turecké zbraně a další předměty zpravidla objevují později než na Mírově, ale jak možno vidět z naznačených příkladů také ve značně skromnějším měřítku. Kupříkladu zbrojnice hrabat Collaltů v Brtnici zahrnovala roku 1697 jen 2 turecké meče, turecké sedlo na osla a na velblouda, buben s paličkami a „*turecký praporek*“. Na collaltovském druhém sídle Veverčí bylo mezi unikátní historickou sbírkou 23 děl po rodu Teuffenbachů „*6 starých janičářských praporů*“.³⁸⁶ Jankovští z Vlašimi na tom byli roku 1737 na **Bítově** už o něco lépe – měli zde 8 tehdy oblíbených janičářských pušek (z toho 2 získali darem od generála Dauna), dvojitý toulec se šípy, nůž ve stříbrné pochvě nebo 3 páry stříbrných třmenů.³⁸⁷ Bítovská turcika však jsou prokazatelně staršího data, neboť většinu z nich zachycuje již inventář sepsaný při převzetí majetku Maxmiliánem Arnoštem Jankovským z Vlašimi v březnu roku 1689.³⁸⁸ Brtnice a Bítov, stejně jako například zbrojnice Maxmiliána Filipa Magnise v **Račicích** (zajímavá také tím, že nebyla dislokována do samostatné funkční místnosti, ale do knihovny) z roku 1738 jsou však počtem zastoupených turcik spíše výjimečné. V Račicích to byla janičářská puška, 2 turecké luky s toulci a šípy, 4 nedobré šavle s postrříbřenými jílcí, tatarský palaš s vyrytými kříži a „*jedna stará špatná tatarská puška bez jména*“ (byla totiž umístěna v rámci kolekce loveckých pušek, u nichž dle dobového

³⁸³ MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 34, kart. č. 197, fol. 141-142.

³⁸⁴ TAMTÉŽ, sign. S 19, kart. č. 195., fol. 120-121. Inventář Jevišovic z roku 1691 (TAMTÉŽ, sign. S. 34, kart. č. 197, fol. 24) navíc zaznamenává i zlacený polský končář, inventovaný hned vedle tureckého palaše, jeho přítomnost také napovídá, že zbraně zřejmě pocházely od Vídňe roku 1683.

³⁸⁵ TAMTÉŽ, sign. S 34, kart. č. 197, fol. 29-30.

³⁸⁶ TAMTÉŽ, sign. C 13, kart. č. 20, fol. 8 (Veverčí), fol. 104-106 (Brtnice).

³⁸⁷ TAMTÉŽ, sign. W 63, kart. č. 269; edici inventáře pořídil Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 332-338.

³⁸⁸ MZA Brno, G 196 RA Daunů, inv. č. 202, kart. č. 11, fol. 50-52.

zvyku pečlivý inventar vždy zachytil i signaturu puškaře).³⁸⁹ Na původně hlavním rodovém sídle ve **Strážnici**, ležícím v bezprostřední blízkosti ještě nedávno horké hranice, však už měl Maxmilián Filip jen několik málo pušek přímo ve svém pokoji a mezi nimi, téměř z povinnosti, také „*běžnou tureckou šavli*“.³⁹⁰ Ještě patrnější je to na třetím Magnisově zámku v **Přestavlkách**, kam zřejmě jezdil upokojit svou čihařskou vášeň – opět v hraběcím pokoji byly 4 těšinky, ze zbraní pak mimo ně vlastnil již jen soubor 2 tureckých šavlí, 2 luků se šípy a mosazného buzikanu.³⁹¹ Téměř se zdá, že dobová móda velela mít na sídle alespoň jeden kousek zbraně, lhostejno jaké a v jakém stavu, jen aby o ní bylo možno prohlásit, že je „turecká“. Takový dojem podporuje i umístění exponátů ve **slavkovské** zbrojnici Maxmiliána Oldřicha Kounice, v níž bychom k roku 1747 našli vedle sebe uherskou, pruskou a tureckou šavli spolu s jedním buzikanem a „*k němu na turecký způsob zhotoveny 4 instrumenty*“.³⁹² Zcela nejčastěji však byly turecké předměty zastoupeny jedním, maximálně dvěma předměty, z nichž právě šavle patří k nejoblíbenějším (magnisovská Strážnice 1722, serényiovská Lomnice 1738, althannské Jaroslavice 1720 aj.). Další populární tureckou militarií, jak vyplývá z předchozích příkladů, byly janičářské pušky a nejrůznější luky. Naopak spíše výjimečně jsou přítomny objekty, jež mají již ze své podstaty pravou hodnotu vojenské trofeje, jako prapory, zástavy, odznaky velitelské hodnosti či vojenské bubny. Uvedená typologická charakteristika ostatně dobře odpovídá i situaci v aristokratických rýstkomorách sousedního Království českého.

Ve srovnání s Moravou přicházejí v Čechách turecké zbraně do obliby ještě o něco později. Nečetně se sice objevují již na konci 17. století, jejich výskyt je tou dobou ovšem silně omezen jak sídly, na kterých jsou evidovány, tak početností kusů. Jako dobrý příklad poslouží trauttmansdorfský **Horšovský Týn**, kde se už před rokem 1689 do poměrně malé lovecké zbrojnice, jejímž jádrem bylo 17 párových loveckých pušek, zatoulal turecký luk se 2 šípy.³⁹³ Podobně v **děčínské** thunovské zbrojnici existovala zcela typická skladba několika málo tureckých drobností již roku 1702 – janičářská puška s damasovanou hlavní a 2 turecké postříbřené šavle, z toho jedna i se závěsem.³⁹⁴ K pověstným čestným výjimkám potvrzujícím pravidlo můžeme počítat i již zmiňovanou gallasovskou zbrojnou komoru v libereckém

³⁸⁹ MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. M 68, kart. č. 128, fol. 135-136.

³⁹⁰ TAMTÉŽ, fol. 96.

³⁹¹ TAMTÉŽ, fol. 179-180.

³⁹² MZA Brno, G 436 RA Kouniců, inv. č. 4019, kart. č. 434, fol. 220.

³⁹³ NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 84.

³⁹⁴ TAMTÉŽ, sign. VII E 39 (F 17/98), kart. č. 1093.

zámku³⁹⁵ nebo také knížecí zbrojnici na hlavní venkovské rezidenci Lobkoviců v Roudnici nad Labem (viz níže).

Přesto však lze říci, že de facto ve všech sledovaných inventářích z prostoru Čech se turcika neobjevují dříve, než po roce 1710 a ani poté zdaleka ne ve všech.³⁹⁶ Je sice pravdou, že po druhé dekádě 18. století můžeme zaznamenat větší frekvenci turcika na šlechtických sídlech, nicméně jejich složení a početnost v jednotlivých kolekcích zůstávají i poté setrvale nízké, ať už šlo o frekventované hlavní rezidence, nebo o ty méně důležité. Na nepříliš využívané **Chotěboři**, roku 1714 v držení hrabat Kinských, existovalo v blíže neurčeném pokoji několik loveckých brokovnic a turecký luk se šípy,³⁹⁷ na **Žamberku** Bubnů z Litic stála roku 1725 v jednom ze zámeckých pokojů skříň s několika zbraněmi včetně tureckých,³⁹⁸ stejně tak na vévodském **Českém Krumlově** vlastnil kníže František Adam Schwarzenberg roku 1732 jen 6 janičářských pušek.³⁹⁹ S postupujícím 18. stoletím se situace mnoho neměnila, jak názorně dokládá jinak mobiliářem dobře vybavená **Veliš** Františka Josefa Šlika v roce 1740, kde ve zbrojnici, umístěné vedle hraběcí knihovny, nebyl žádný turecký předmět, v jednom z pokojů se však mezi odděleně uloženými loveckými puškami krčila alespoň jedna osamocená turecká puška.⁴⁰⁰ Podobně chudý obraz skýtá i **Rychnov nad Kněžnou** ve třetím roce druhé poloviny 18. století – v tamní „*gewehr cammer*“ uchovával František Karel II. Libštejnský Kolovrat obligátní tureckou šavli spolu s ocasem tureckého koně.⁴⁰¹ Kolovratská koňská ohánka nám dává tušit, že vše nemuselo být vždy tak nudně šedivě monotónní a že alespoň občas problesknou zajímavější kusy. Signifikantní je v tomto směru nostický **Sokolov** z roku 1736 – tehdy se zde v hraběcí garderobě (nikoliv ve zbrojnici) nacházel vedle obligátní turecké šavle (ve stříbrném provedení) také turecký bubínek a dokonce i turecký polní stan se vším

³⁹⁵ SOA Litoměřice, p. Děčín, Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallas, kart. č. 549. Mimoto inventář „*sattelkammer*“ ve vídeňském gallasovském domě roku 1721 eviduje několik tureckých sedel a postrojů v celkové ceně 108 zlatých. TAMTÉŽ.

³⁹⁶ Turcika například nebyla vůbec zaznamenána na šternberském Jičíně (1686, 1700, 1708), colloredském Opočně (1695, 1727), valdštejnském Duchcově (1694), trauttmansdorfském Horšovském Týně a Jičíně (1714), ani na eggenberském Orlíku (1710, 1719). Pozdější opočenská zbrojnice Rudolfa Josefa Colloredo-Wallsee z roku 1739 sice stále nezahrnovala originální turcika, nicméně protiturecký boj v Uhrách svým způsobem připomínaly luxusní párové terčovnice od brněnského puškaře Matthiase Mücka – na zámkové desce jedné z nich byla vyryta veduta pevnosti v Bělehradě, na té druhé byla pevnost v Temešváru. Viz SOA Zámrs, VS Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno, pův. sign. 31 2 31a-b.

³⁹⁷ TAMTÉŽ, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111.

³⁹⁸ TAMTÉŽ, sign. VII E 1, kart. č. 762.

³⁹⁹ TAMTÉŽ, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794, fol. 482. Alespoň část z nich však pocházela již z eggenberské éry, neboť inventář krumlovského vévodství po smrti Jana Kristiána z Eggenbergu z roku 1710 sumárně hovoří o 16 „*alte Carabiner und Janitscharn Röhr*“. TAMTÉŽ, fol. 346.

⁴⁰⁰ TAMTÉŽ, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001.

⁴⁰¹ TAMTÉŽ, sign. VII E 47, kart. č. 1124.

příslušenstvím, věc v českých zámeckých sbírkách tehdy vsutku podivuhodná.⁴⁰² Bezmála ikonická a téměř všudypřítomná turecká šavle zdobila již roku 1719 i pečlivě vybudovanou loveckou zbrojnici Romedia Jana z Thun-Hohensteinu ve východočeských **Cholticích**, její lesk však mnohem více zvyšoval vystavený „trofejní“ soubor 6 tureckých praporců, které rovněž nepatřily k běžně prezentovaným předmětům.⁴⁰³

Nedávno zmíněná lobkovická zbrojnice v **Roudnici nad Labem** (OBR. 24-27) může dobře posloužit k ilustraci tvrzení, že turcika přicházela v Čechách „do módy“ až relativně pozdě, ve druhé a třetí dekádě 18. století. Tedy v době, kdy bezprostřední nebezpečí již rozhodně nehrozilo. Na rozdíl od jiných zbrojnic máme v tomto případě výhodu dobře zachovaných pramenů, díky nimž je možné kontinuálně sledovat vývoj souboru zbraní a militarií na jednom sídle téže vrchnosti v delší časové perspektivě. Roku 1678 v inventáři po smrti Václava Eusebia z Lobkovic (připomínám, že kdysi aktivně velícího důstojníka, polního maršála a v letech 1649-1665 prezidenta dvorské válečné rady)⁴⁰⁴ turcika v teprve budované zbrojnici absentovala,⁴⁰⁵ v dalším, již samostatném inventáři z roku 1691 (tehdy se zřejmě zbrojnice v základní podobě zkompletovala a začaly se vést její inventáře odděleně pod patronací školených profesionálů z řad knížecích puškařů) se skromně krčí pouze 1 turecký luk a 3 pušky.⁴⁰⁶ Nezměněný obraz podává i inventář roudnické zámecké zbrojnice z roku 1704.⁴⁰⁷ Až inventář po smrti Filipa Hyacinta z Lobkovic z roku 1735 svědčí o výraznějším kvantitativním i kvalitativním posunu.⁴⁰⁸ Bylo zde evidováno celkově 17 jednotlivin (to je již sama o sobě na domácí poměry vysoká cifra) – pistole, pušky, luky, postroje, šavle, palaše, většinou v luxusnějším provedení, a 1 tatarský emailovaný postroj.⁴⁰⁹ Mimo to víme, že turcika byla zastoupena (konkrétně janičářskou stříbřenou a zlacenou puškou s damasovanou hlavní a párem tureckých krátkých pistolí) i v knížecí zbrojnici ve vídeňském lobkovickém paláci,

⁴⁰² TAMTÉŽ, sign. VII E 41, kart. č. 1100.

⁴⁰³ SOA Zámorsk, VS Choltice, inv. č. 34, kn. č. 33.

⁴⁰⁴ Oskar REGELE: *Der österreichische Hofkriegsrat 1556-1848* (= Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 1). Wien 1949, s. 74.

⁴⁰⁵ Zámek Nelahozeves, LRR, sign. G 16/83d, inventář Roudnice z 9. 2. 1678; uložen také v NA Praha, FDK, sign. VII E 22, kart. č. 946.

⁴⁰⁶ Zámek Nelahozeves, LRR, sign. G 17/92, fol. 15-20, inventář zámecké zbrojnice na Roudnici od Johanna Ludwiga Scheppera a Hanse Wildta, knížecího puškaře, 1. 9. 1691.

⁴⁰⁷ TAMTÉŽ, sign. G 17/92, fol. 32-37, inventář zbrojnice na Roudnici, 10. 1. 1704.

⁴⁰⁸ TAMTÉŽ, sign. G 16/83b, pozůstalostní inventář Roudnice z 6. 5. 1735; inventář zbrojnice z 21. 4. 1735, který posléze sloužil jako podkladový materiál pro zámecký pozůstalostní inventář a byl do něj přepsán, uložen TAMTÉŽ, sign. G 17/92, fol. 2-5.

⁴⁰⁹ Na různých místech ve zbrojnici se nacházely tyto turecké zbraně: „große türkische tamascirt n fliethen mit französischen anslag 1, türkische pistolen 1“, v knížecí garderobě pak ještě „türkische bogen 1, türkische pfeil 17, türkische Cupee in futorial 3, türkischer sabl 1, türkischer palasch mit 2 würf pfeilen 1, türkisches alters mit silber beschlagenes reith zeug 1, dergleichen zeug mit rothen coralen 1, dergleichen tartarisches zeug mit schmeltz werck 1, dergleichen silber vergoldter türkischer zeug mit roth und geleben steinern 1.“ Krom toho bychom v garderobě našli i jiné pozoruhodné předměty, například „langer Regiments-stab von Eben holtz mit goldenen Rossen und schmeltzwerck“. TAMTÉŽ.

bohužel nevíme kdy, neboť jediný dochovaný partikulární soupis zbraní nenese žádné datum.⁴¹⁰

Z hlediska exkluzivity provedení byla zajímavá sbírka tureckých zbraní inkorporována do černínské palácové zbrojnice na Hradčanech, s jejímž neslavným koncem roku 1733 jsme se již seznámili v exkursu. Podle inventáře po smrti hraběte Františka Josefa Černína bylo v místnosti zbrojnice vedle malé galerie mj. 9 bohatě zdobených tureckých pušek (např. jedna damasovaná, pozlacená, s perleťovou pažbou posázenou korály) různých tvarů a kalibrů, 5 luxusních nožů, či „*złacený turecký buziķan ze stříbra, posážený 22 tyrķysy a granáty*“.⁴¹¹ Sbírkou tureckých zbraní, jež byla v následném aukčním rozprodeji inventáře černínského paláce slušně ohodnocena,⁴¹² zaslouží pozornost i z jiného důvodu. Nacházel se zde např. pár pistolí s tureckými hlavními nebo turecká dvojka s modřenými hlavními a pozlacenými zámky, signovaná Philippem de Selier.⁴¹³ To by nebylo nic zvláštního, kdyby de Selier nepatřil k vyhlášeným puškařským mistrům západní Evropy. Tyto zápisy dle mého názoru dokazují ne zcela marginální rys, kdy si soudobá aristokracie, aby vyhověla módním trendům, nechává napodobovat turecké zbraně a vyrábět si pušky „*auf türkische Maniere*“ u svých zcela netureckých dodavatelů (OBR. 28).⁴¹⁴

Pokusíme-li se nyní o zhodnocení této srovnávací analýzy, je možné na základě provedené pramenné sondy říci asi toto: v době panujícího akutního nebezpečí ze strany Osmanské říše se turecká militaria do zbrojnic českomoravské šlechty v podstatě vůbec nedo-

⁴¹⁰ TAMTÉŽ, sign. G 17/92, fol. 48-49, *Verzeichniss des jenigen hochfürstlich gewehrs, welches in der rüstkammer zu Wien befindlich*. Je možné, že soupis vznikl až po roce 1753, kdy Lobkovicové zakoupili bvalý Dietrichsteinský palác v hradbách. Naopak je nepravděpodobné, že by se vztahoval k domovní držbě paláce po roce 1716, neboť v něm sami nesídlili a pronajímali jej. Mohl se také vztahovat k jejich předměstskému sídlu ve Viedenu a v Laxenburgu, kde se zakoupili krátce dvakrát, poprvé v letech 1700/1701 – 1712/1716 a podruhé mezi roky 1730 a 1737. K proměnlivé rezidenční taktice Lobkoviců ve Vídni, kde také často přebývali v pronajatých domech, podrobně Jiří KUBEŠ: *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624-1734)*. Porta Bohemica. Sborník historických prací 3, 2005, s. 86-119.

⁴¹¹ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, neuspořádáno, prozatímní uložení kart. č. 358a, *Inventarium, deren nach May. dem hoch und Wohlgebohrenen herrn herrn Frantz Joseph Graffen Tschernin von undt zue Chudenitz /: Plen. Tit.:/ in dem auf dem Katschin liegenden grossen undt gegen über an der Loreta situirten Haus, gefundlichen Mobilien undt Fahrnussen, mit beylagen Litt. A. der Bibliothec et Litt. B. Archivio, den 10. April A[nn]o 1733*.

⁴¹² TAMTÉŽ, Černínská ústřední správa, nesignované knihy, *Inventarium und Taxa verschiedenen Mobilien*, nedat., na deskách novější archivářská poznámka tužkou „*post 1733*“.

⁴¹³ TAMTÉŽ, RA Černínů z Chudenic, neuspořádáno, prozatímní uložení kart. č. 358a, *Inventarium ... den 10. April A[nn]o 1733*.

⁴¹⁴ Naznačuje to dikce inventárních položek i u jiných sídel. Na Slavkově se roku 1747 nacházel „*musketon s tureckým zámkem*“ (MZA Brno, G 436 RA Kouniců, inv.č. 4019, kart. č. 434, fol. 220), v Chlumci nad Cidlinou zase roku 1719 „*potahovaná puška (rohr) s tureckou damasovanou hlavní*“ (SOA Zámorsk, RA Kinských Chlumec n. Cidlinou, inv. č. 1595, kart. č. 85) apod. Srov. též Matthias PFAFFENBICHLER: *Europäische Waffen im orientalisierenden Stil aus den Beständen der Hofjagd- und Rüstkammer des Kunsthistorischen Museums in Wien*. WK 1996, č. 1-2. s. 117-128; Hans STÖCKLEIN: *Orientalische Waffen aus der Residenzbüchsenkammer im Ethnographischen Museum zu München*. In: *Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst*, Nr. 1/2, 1914-1915.

staly, a to ani u těch šlechticů, kteří boje proti Turkům zažili na vlastní kůži. Presentace vlastních vojenských úspěchů prostřednictvím vystavených tureckých „trofejí“ je tak omezena jen na prostředí panujícího rodu, který tím sledoval své propagandistické a vojensko-politické cíle. Určitá recepce těchto předmětů ve šlechtickém prostředí nastává až v období po odražení Turků od Vídně v roce 1683, přičemž na Moravě, patrně vzhledem ke geografické blízkosti k tureckým hranicím, se tento trend objevuje dříve než v Čechách, kde konjunkturu turcik ve šlechtických kolekcích můžeme datovat až po roce 1710. Jen obtížně se však hledá nějaký jednotící princip, který by určoval zájem o tyto objekty, jejich nákup a prezentaci. Většina zkoumaných vlastníků se spokojila s několika jednotlivinami, jež spolu s dalšími zahraničními či vyloženě exotickými kuriozitami (zbraně polské, moskevské, tatarské, indiánské či japonské provenience) byly ve zbrojnicích přítomny spíše vzhledem k panujícímu vkusu a dobovému módnímu zájmu o turecký kulturní okruh (viz výroba tureckých zbraní na zakázku, dary od významných osobností) než kvůli nějakému hlubšímu poselství. Povrchnost zájmu domácí aristokracie o kolekce tureckých vojenských reálií dokládá nejen nízké zastoupení, potažmo úplná absence turcik v některých zbrojnicích, ale také jejich poněkud jednostranný charakter (šavle, janičářské pušky), doprovázený nedostatkem trofejních předmětů (standarty, odznaky velitelských hodností, polní stany), které by měly tu moc dokreslit veřejný obraz jejich vlastníků jako vojenských hrdinů v protitureckém boji. Jedinečná možnost podtrhnout případnou sebestylizaci české a moravské šlechty do role úspěšných křesťanských rytířů pomocí promyšleného sběru zbraní nenáviděného protivníka a následné prezentace uprostřed vlastních zásob militarií, kterou skýtal dlouhotrvající boj císařských zbraní proti pádišáhovým vojskům a z toho plynoucí relativní dostupnost turcik na trhu, zůstala spíše nevyslyšena. Tento mód reprezentační strategie si aristokracie usedlá v Čechách a na Moravě evidentně většinově nezvolila. Otázkou zůstává, zda to bylo způsobeno obecně přijímanou tezí o nízké úrovni militarizace české společnosti,⁴¹⁵ šlechtu nevyjímaje, či zda boj proti tureckému nepříteli (případně na něj navázaný typus křesťanského rytíře jako takový), prostě nebyl v našem prostředí tak atraktivní, jak by se mohlo zdát. Bylo-li tomu tak, pak ani jeho oslava a prostředky do ní vložené by neměly odpovídající společenskou odezvu. Na spíše vlažný vztah barokní nobility ke glorifikaci ozbrojeného zápasu proti islámu poukazuje i relativně malé využití těchto motivů v ikonografické výzdobě interiérů rezidencí (viz kap. V. 3). V každém případě je zřejmé, že biskupská zbrojnice na Mírově svým složením i vysílaným poselstvím zůstává v českomoravském geografickém horizontu solitérní záležitostí.

⁴¹⁵ V poslední době zejm. Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ: *Válka a armáda*, s. 118 aj. Pro aristokratické prostředí to naznačuje i Petr MAŤA: *Svět české aristokracie*, s. 460.

Přeci jen však jedna turecká zbrojnice existovala, a to na opačném konci české kotliny v západočeském **Ostrově nad Ohří**, a mohla se s tou mírovskou směle poměřovat. Když už ne co do velikosti, co do významu bez pochyb. Vzhledem k její mimořádné závažnosti, jež přesto ve výsledku podporuje tezi o domácí výjimečnosti Mírova, bude vhodné si ji představit trochu blíže. Její složení odhaluje pozůstalostní inventář, vzniklý dne 10. července 1733 po smrti Františky Sibylly Augusty, markraběnky Bádenské, rozené vévodkyně Sasko-Lauenburské, dochovaný ve spisech schwarzenberského fideikomisu.⁴¹⁶ Dislokována byla v přízemí starého, tzv. lauenburského zámku rozlehlého ostrovského rezidenčního komplexu (OBR. 29), ve velkém sále, zabírajícím skoro celé přízemí. Podobně jako na Mírově se zde předměty turecké provenience snoubily s výzbrojí domácí provenience, mimo to byly v dalších odděleních téhož sálu uskladněny i jiné věci civilního charakteru (nádobí, matrace, ale i obrazy, sbírka hudebních nástrojů apod.). Veškeré zařízení sálu však bylo prezentováno nikoliv jako nějaké skladiště starých nepotřebností, nýbrž coby cílená sbírka kuriozit („*Curieusen sachen*“).⁴¹⁷

Následný pohled do inventáře tomu dává za pravdu. Zdá se, že mohlo jít o jakousi originální verzi barokní kunstkomy. Mezi záplavou zábavných roztodivností bychom našli například starý maškarní klobouk, ve dřevě vyřezanou hlavu Jana Křtitele i s mísou, šaty švábského sedláka, červenozelený turnajový dřevce, trojkřídlý oltář s postavami ze Starého Zákona, císaře Leopolda malovaného na skleněné váze, skleněnou zvonkohru, 2 polní lékárny, magnet vsazený do koženého pouzdra a spoustu dalších rekvizit. Mezi nimi však byly i předměty, jež se vztahovaly přímo k bádenské rodině, jako plechová kamna z pokoje zemřelého prince Karla,⁴¹⁸ malý bubenický prapor zemřelého markraběte Ferdinanda Maxmiliána Bádenského⁴¹⁹ z červeného damašku bez erbu, rukavice s červeným sametem samotného markraběte Ludvíka Viléma a také pokovované sochy, jež původně tvořily součást knížecího lože. Nechyběly ani „nástroje válečné“ v podobě 14 děl na lafetách i bez nich, 9 tupláků, několika moždířů k ohňostrojům, tři dlouhých velkých hlavní a také sbírky 22 malých modelů děl na lafetách. A mezi tím vším se nacházely i turecké reálie, tyto bychom však spíše označili jako předměty každodenní potřeby. Vnitřně jednotný soubor tvořilo 8 luxusních tureckých sedel (z červeného a zeleného sametu, pobité stříbrem, zlacené, s vyšívanými pistolovými holstry apod.), 4 sametové stříbrem a zlatem vyšívané deky pod sedla, postroje z masivního stříbra s emailovými květy, 2 vyšívané bílé koňské deky, „*turecká*

⁴¹⁶ NA Praha, FDK, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794.

⁴¹⁷ TAMTÉŽ, fol. 641, „*In den grossen Gewölb befindet sich an Zünn, Kupfer, Messing, Gewöhr, Weißzeug und anderen Curieusen Sachen*“.

⁴¹⁸ Karel Josef, korunní princ Bádenský (1697-1703), druhorozený syn Ludvíka Viléma Bádenského a Sibylly Augusty Sasko-Lauenburské, zemřel jako šestiletý na zámku v Ostrově.

⁴¹⁹ Ferdinand Maxmilián Bádenský (1623-1669), otec Ludvíka Viléma.

stuba“ a dva páry mosazných třmenů. Na pověstnou sílu osmanské pěchoty upomínala janičářská čapka z bílé kůže se stříbrným štítkem. K vyloženým kuriozitám pak patřila turecká lžice s pouzdrem, malé váčky na velbloudy či dokonce 2 páry „tureckých pantoflí“.⁴²⁰

Ani osmanská militaria však nechyběla, naopak. Na blíže neurčeném, patrně nějak odděleném místě v sále se nacházela kolekce ručních zbraní a právě zde našla své umístění osmanská „kořist“. Jejím základem byly trochu atypicky chladné zbraně. Palná zbraň byla vlastně jen jediná a její popis je také zajímavý, neboť turecká nejspíš ani nebyla: „*turecká puška, francouzsky udělaná, s hlavní potaženou stříbrem*“. Nejvíce byly zastoupeny toulce, některé s luky a šípy, některé bez, všechny však náročně provedené (zpravidla zlacené s stříbřením, ze sametu či z kůže). K těmto 8 toulcům se družilo dalších 11 luků, 3 kožené obaly na luky a 126 „*dobře použitelných tureckých šípů*“. Za pozornost ještě stojí soubor 5 tureckých štítů, 8 tureckých nožů potažených stříbrem a zejména pak kolekce 9 luxusních tureckých šavlí (opět užito zlacení a stříbření, pochvy většinou kožené pobité stříbrem nebo z modrého a černého sametu, v jednom případě měla šavle probíjenou čepel posázenou červenými korály). Vedle jednotlivin, jakými byl měděný turecký buben nebo prachovnice, bychom zde našli i velmi zajímavou, byť trochu záhadnou položku, ukazující spíše na předmět dekorativní povahy: „*Jaspis zhotovený ve tvaru hvězdy se 4 většími, 4 menšími a 8 dalšími tyrkysy, s vypouklým křišťálem uvnitř, pod nímž je vsazen nějaký turecký nápis*“.⁴²¹

V těsné souvislosti s tureckými „kořistními“ předměty je třeba vnímat mezi nimi vystavené (a v českém prostoru ojediněle) 2 husarské ochranné zbroje (z toho jedna stříbrná a zlacená, posázená tyrkysy a 12 malými diamanty) a plukovní hůl potaženou pozlaceným stříbrem a červeným sametem. Nepochybným zlatým hřebem této části sbírek je však „*plná zbroj císaře Matyáše v prosklené skříni, spolu s jeho velitelskou holí a dýkou*“, čestně doprovázená halapartnami se zelenými štrápci vedle skříně.

Jiné předměty čistě vojenského charakteru (vyjma připomínané sbírky děl) zde již nebyly. Na tureckou část naopak plynule navazovala sbírka rodových loveckých zbraní, z nich je pozoruhodnější snad jen na zakázku vyrobená kolekce 12 pušek pro nějakého leváka z bádenského rodu.⁴²² Krom toho se lovecká zbrojnice skládala z 2 karabin, 27 terčovnic, 14 francouzských kulovnic, 9 brokovnic, 41 blíže nespecifikovaných pušek, páru pistolí, několika tesáků a loveckých kopí.

⁴²⁰ NA Praha, FDK, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794, fol. 641-656.

⁴²¹ „Jaspis wie ein stern gefermbt mit 4 grossen und 4 kleinen türknessen und 8 andern gestieven, inwendig mit erhobern cristal, worunter eine türkische schriefft gefast.“ TAMTÉŽ, fol. 653-654.

⁴²² „gezogene röhre linckisch geschützt mit frantzösischen anschlügen.“ TAMTÉŽ, fol. 654.

Ostrovské panství patřilo od roku 1623 císařskému plukovníkovi, aktivnímu a úspěšnému válečníkovi Juliu Jindřichovi Sasko-Lauenburskému (1586-1665). Jeden z mladších synů sasko-lauenburského vévody bez reálné vyhlídky na dědictví položil během třicetileté války základ pozemkového vlastnictví své rodové větve v Čechách (vedle Ostrova se jednalo ještě o Toužim, Podbořany, několik menších statků a domy v Praze, později přibýly i Zákupy, Ploskovice a Buštěhrad).⁴²³ Byl to také on, kdo po roce 1635 vyvinul značnou stavební aktivitu a z Ostrova budoval reprezentativní rezidenční sídlo české rodové větve. V jeho započatých aktivitách převzal štafetu mladší syn Julius František (1641-1689), který zdědil česká panství a záhy se shodou okolností stal i vládnoucím vévodou sasko-lauenburským. Přesto však Julius František sídlil zejména na Ostrově, z něž za účasti například Kryštofa Dientzenhofera vybudoval vskutku velkolepé vévodské sídlo s rozměrnou zámeckou zahradou, jež byla ve své době slavnější zámku.⁴²⁴ Ostrovský zámek se stal domovem nejen náležitě reprezentativního dvora, čítajícího kolem dvou stovek osob, ale také rozsáhlých vévodských sbírek, které založil již vévodův otec a Julius František je notně rozhojnil. Jejich charakter se vzhledl v koncepci manýristického univerza rudolfínského stříhu, ostatně právě z pražské kunstkorny zřejmě čerpal Julius Jindřich inspiraci při zakládání své vlastní.⁴²⁵ Dozvuky kdysi skvostných sasko-lauenburských sbírek jsme mohli zachytit i ve výše citovaném inventáři z roku 1733. Sasko-lauenburský vévoda však nebyl jen štědrým mecenášem, podporovatelem věd a umění, ale zcela v duchu rodinné tradice také válečníkem. Jako generál jízdy a vlastník kyrysnického pluku se osobně účastnil bitvy před branami Vídně roku 1683, za což byl pár dní po události jmenován polním podmaršálem.⁴²⁶ V tuto chvíli se již dostáváme k prazákladům ostrovské sbírky turcik.

Již zámecký inventář vzniklý dva roky po vídeňské bitvě poukazuje na to, že vévoda Julius shromažďoval v zámeckých komnatách objekty turecké provenience – vedle tapisérií a zhruba 20 koberců na stolech a podlahách (jež však byly standardní součástí většiny rezidencí)

⁴²³ Lubomír ZEMAN a kol.: *Dějiny města Ostrova*. Ostrov 2001, s. 75-77.

⁴²⁴ Srov. Emanuel POCHE a kol.: *Umělecké památky Čech. Díl 2, K-O*. Praha 1978, s. 557-559. Ostrovskou zahradu nadšeně chválí již Bohuslav Balbín: „*Za našich časů da v Ostrově zbudovat s velkým nákladem zahradu saský vévoda Julius Jindřich starší z Lauenburgu. Sám jsem spatřil divy na tom místě, když mi je sám laskavý vévoda ukazoval a mne doprovázel. Prolákliny a vyvýšeniny tam byly zarovnány, ze vzdálenosti několika tisíc kroků tam bylo převedeno koryto řeky Ohře ... Vše je nádherně uspořádáno. Jsou tam umělé kopce, poustevny, besídky, jeskyně, mořské dutiny, klenuté prostory uprostřed vod, paláce a budova, kde je možno na přání pomoci kol bud' zatáhnout strop nad květinami při nevlídném počasí, nebo odsunutím vystavit květiny plnému slunci ... O zajímavostech této zahrady, která se svým rozsahem vyrovná leckterému velkému městu, existuje dokonce vydaná kniha s hojnými mědirytinami.*“ Bohuslav BALBÍN: *Krásy a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého*. Ed. Zdeňka TICHÁ. Praha 1986, s. 139.

⁴²⁵ Lubomír ZEMAN a kol.: *Dějiny města Ostrova*, s. 82-86.

⁴²⁶ TAMTÉŽ, s. 83; Otto von HEINEMANN: *Julius Franz, Herzog von Sachsen-Lauenburg*. In: ADB 14, 1881, s. 670.

zde bylo i přes 20 předmětů vojenské povahy (muškety, šavle, toulce, luky) vysloveně popsanych jako turecké, tatarské či uherské.⁴²⁷ Snad je můžeme vložit do přímé souvislosti s účastí Julia Františka na záchraně obležené Vídně. Byl to však jen prvopočátek mnohem závažnější „turecké komory“, jež na Ostrově vyrostla v letech následujících po vévodově smrti.

Julius František Sasko-Lauenburský zemřel v září 1689 jako poslední mužský potomek rodu. Z jeho dětí se dožily dospělosti jen dvě dcery, z nichž mladší Františka Sibylla Augusta (1675-1733) zdédila západočeskou část držav s centrem v Ostrově. Právě rozsáhlé otcovské pozemkové dědictví spolu s rodovým jménem z ní činily mimořádně atraktivní mladou slečnu na vdávání. Jejím manželem se v pozdní zimě roku 1690 nestal nikdo menší než o mnoho starší bádenský markrabě Ludvík Vilém (1655-1707).⁴²⁸ Jeden z pokořitelů Bělehradu v roce 1688 a vrchní velitel císařské armády v Uhrách, proslavený vojevůdce, jenž si své válečné ostruhy, vyjádřené oblíbenou přezdívkou *Türkenlouis*, vydobyl na právě na uherských pláních (OBR. 30-31).⁴²⁹ S jeho osobou je těsně svázána tzv. „Türkenbeute“, tedy muzeální sbírka zbraní, trofejí a dalších turcik (tapiserie, textilie apod.), kterou na zámku v Rastattu nově zkompletoval jako nehynoucí památku na otce vojevůdcův mladší syn a zároveň poslední mužský potomek bádenského rodu, markrabě August Jiří, krátce před svou smrtí roku 1771.⁴³⁰ Byť tato sbírka, jak ji známe v dnešní podobě, vznikla z více zdrojů,⁴³¹ její jedinečnost spočívá v tom, že původní základ tvořila skutečná kořist z boje, nadto ještě úzce navázaná na jednu konkrétní osobnost a jednu konkrétní bitvu. To jí spolu s rozsahem a charakterem uzavřeného souboru ze stylové periody konce 17. století dává mezi ostatními evropskými muzeálními sbírkami „tureckých pokladů“ (Vídeň, Krakov, Budapešť, Mnichov, Drážďany a Moskva) raritní postavení.⁴³² Onou jednou událostí, od níž se odvíjí příběh bádenské *Türkenbeute*, není, jak by se dalo stereotypně očekávat, vyproštění Vídně z tureckého sevření roku 1683, nýbrž

⁴²⁷ Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 27. Zámecký inventář z roku 1685, původně uložený v mnichovském archivu a zničený za války, otiskla Anna Maria RENNER: *Schloß Schlackenwerth, die Heimat der Markgräfin Sibylla Augusta von Baden. Nach dem Schloßinventar von 1685*. In: *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins* 93, 1941, s. 532-572.

⁴²⁸ Karl Theodor von HEIGEL: *Die Brautwerbung des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden und des Prinzen Eugen von Savoyen 1689-1690*. Sitzungsberichte der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 1901, s. 609-659. Svatba markraběte Bádenského se Sibyllou Sasko-Lauenburskou se konala v Roudnici nad Labem za zprostředkování nejvyššího purkrabího A. V. ze Šternberka. Z plánu oženit prince Evžena Savojského se starší sestrou Františkou Sibyllou však nakonec sešlo.

⁴²⁹ Srov. detailní biografický portrét Ernst PETRASCH: *Der Türkenlouis. Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden*. In: *Die Türken vor Wien*, s. 221-230.

⁴³⁰ Srov. katalog této sbírky v Ernst PETRASCH et al. (Bearb.): *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 53-440. Starší syn, markrabě Ludvík Jiří, zvětšil vojenskou slávu svého otce zase tím, že mu nechal v letech 1752-1753 vybudovat v klášterním kostele v Baden-Baden skvostný monumentální epitaf.

⁴³¹ Podrobněji Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*.

⁴³² TAMÉŽ, s. 12.

bitva u Slankamen. Ačkoliv si Ludvík Vilém prošel takřka všemi důležitými mezníky tureckých válek na konci 17. století (např. bitva u Parkány/Štúrova 1683, dobytí Nových Zámků 1685, dobytí Budína 1686, bitva u Moháče 1687, první i druhé obležení Bělehradu 1688 a 1690) a později i střetu s Francouzi na Rýně,⁴³³ právě bitva svedená 19. srpna 1691 asi 40 km severně od Bělehradu mu vynesla osobní slávu a uznání. Jako vrchní velitel císařské armády zde i přes nevýhodnou počáteční pozici svých jednotek a přecíslení nepřítelem osmanské vojsko rozprášil a vydobyl tak strategicky velmi cenné vítězství, za nějž byl krátce poté povýšen do hodnosti polního podmaršála (*Feldmarschall-Lieutenant*) a přijat mezi rytíře Zlatého rouna. Bitva, tradičně patřící do dobově uctívaného kánonu šestice „zázračných“ křesťanských vítězství sklonku 17. věku (Viedeň, Budín, Moháč, Bělehrad, Slankamen, Zenta), měla pro náš příběh jeden bezprostřední efekt: prchající Osmané zanechali na bojišti vedle děl a válečné pokladny také celou řadu nejrůznějších předmětů, které posloužily jako kořist vítězi. Ty byly sesbírány a dle vojenských zvyklostí rozděleny. O ty nejprestižnější se podělil císař, kterému byly na důkaz vítězství poslány do Vídně, a vrchní velitel armády, který je nejspíše odeslal na nejbližší ze svých sídel.

Klíčový je v tomto směru inventář ostrovského zámku, vzniklý pravděpodobně koncem roku 1691, tedy pár měsíců po bitvě. Zachycuje podobu dědictvého podílu markraběnky Sibylly Augusty, ale také předměty bádenské provenience, které se do Ostrova dostaly teprve nedávno. A tak k tureckým militariím po starém vévodovi Juliu Františkovi nově přibyla i válečná kořist vítěznými vavříny čerstvě okrášleného srdnatého turkobijce. Oproti předchozímu známému stavu z roku 1685 se ostrovský soubor tureckých trofejí rozrostl zhruba dvojnásobně na nějakých 50 kusů zbraní a zbrojí.⁴³⁴ Ačkoliv Ludvík Vilém nechal již od roku 1697 stavět novou okáزالou zeměpanskou rezidenci dle francouzského královského vzoru v Rastattu, přesto jako hlavní sídlo užíval, vlastně až do své smrti, zámek v Ostrově. Sídlení komplex v údolí řeky Ohře zcela vyhovoval náročným prostorovým potřebám knížecí stavební reprezentace, na rozdíl od původního markraběcího sídla v Baden-Badenu, které bylo sevřené v úzkém údolí uprostřed kopců Schwarzwald. Rastatt byl sice záměrně založen na rovinaté nivě Rýna, ale stejně jako celá rodová enkláva byl neustále ohrožován válečnými konflikty s ludvíkovskou Francií. Ty se na dlouhé rýnské hranici v podstatě zřetězily do jednoho vleklého, vyčerpávajícího konfliktu a bylo lhostejno, zda se jeho fáze nazývaly

⁴³³ Srov. Hans SCHMIDT: *Ludwig Wilhelm, Markgraf von Baden-Baden*. In: NDB 15, 1987, s. 350-354; Christian GREINER: *Der „Türkenlouis“ – Markgraf Ludwig von Baden-Baden (1655–1707)*. *Militär-geschichtliche Beiträge* 3, 1989, s. 27-41.

⁴³⁴ Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 27-28. Částečnou edici inventáře vydala Anna Maria RENNER: *Die Kunstinventare der Markgrafen von Baden-Baden* (=Beiträge zur Geschichte des Oberrheins 1). Bühl 1941, s. 180-212. Originál dnes uložen v Generallandesarchiv Karlsruhe, sign. 46/4044 - cit. dle Ernst PETRASCH et al. (Bearb.): *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 442.

devoluční válkou (1667-1668), válkou o reunie (1683-1684), devítiletou válkou (1688-1697) či válkou o španělské dědictví (1701-1714). Potom ani moc neudiví, že Ludvík Vilém raději preferoval manželčino pohodlné sídlo v závětrí evropských bouří, bezpečně daleko od sultána na jedné i od Krále slunce na druhé straně. Nejde ani tak o to, že osobně zde mnoho nepobyl, neboť se činorodě přesunoval v čele svých generálů přes půl Evropy mezi Dunajem, Vídní a Rýnem. Přesto však Ostrovu věnoval náležitou stavební pozornost nejen z hlediska oprav po požáru roku 1691, ale také co se stavby nových budov týče. Řeč je zejména o tzv. Paláci princů, hravě barokní stavbě předsunuté starému lauenburskému zámku. Jeho pozornosti neuniklo ani redefinování koncepce zámecké zahrady v duchu Le Nôtreova francouzského stylu.⁴³⁵ Nejdůležitější však bylo, že ostrovský zámek se stal, namísto zpusťového a vypáleného Bádenska, domovem vévodských uměleckých sbírek a mobiliáře, včetně sledované sbírky turcuk. A to, zdá se, na poměrně dlouhou dobu.

Rastattská rezidence byla sice v době Ludvíkovy smrti stavebně již více méně dokončena a musela skýtat alespoň tolik pohodlí, aby v jejích zdech mohl starý válečník důstojně opustit vezdejší svět, nicméně kromě osobní výbavy, garderoby a dalších věcí markraběte Ludvíka Viléma, jak prozrazuje soupis pořízený ihned po jeho smrti roku 1707, byla téměř nezařízena. Rozhodně zde nebylo nic s adjektivem „turecký“. Naopak podle soudobého svědectví jednoho Frankfurt'ana, který přes Rastatt cestoval v roce 1712, bylo rozlehlé sídlo dokonale prázdné, neboť bylo všechno ze strachu před Francouzi odvezeno pryč.⁴³⁶ Je tedy nabíledni, že markrabecí „tureckou komoru“, čítající již notně ke 140 kusům, do níž vedle původních sasko-lauenburských sbírek postupně vplynuly osobní válečné trofeje markraběte bádenského i některá další turcika z pozůstalostí Ludvíkových strýců,⁴³⁷ opečovávala markraběnka vdova na Ostrově uprostřed kunstkomory po otci ještě dlouho po smrti *Türkenlouise*. Turcika odpočívala na klidném a bezpečném ostrovském zámku, daleko od bitevní vřavy všech evropských válčišť, mezi starými sasko-lauenburskými sbírkami nejspíše až do roku 1721.

Tehdy se totiž starší syn markrabecího páru Ludvík Jiří oženil na Českém Krumlově s Marií Annou ze Schwarzenbergu a přenesli markrabecí sídlo z Čech na Rastatt, když se již před tím po rastattském míru novopečený markrabě ujal zdecimovaného otcovského dědictví.

⁴³⁵ O proslulé zahradě podrobně Lubomír ZEMAN a kol.: *Dějiny města Ostrova*, s. 103-109 a 127-128, o bádenské stavební periodě s. 116-126.

⁴³⁶ Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 29.

⁴³⁷ Jde zejména o Heřmana Bádenského (1628-1691), císařského maršála a od roku 1681 prezidenta dvorské válečné rady, který byl osobně u osvobození Vídně a zanechal svému synovci pozůstalost, čítající mj. okolo 100 kusů turcuk. Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 25. K osobě Heřmana Bádenského srov. Hermann BEESE: *Markgraf Hermann von Baden (1628-1691). General, Diplomat und Minister Kaiser Leopolds I.* Stuttgart 1991.

Rovněž existuje nedatovaný inventář vévodského mobiliáře, který měl být převezen z Ostrova do Prahy. Tento pramen je dnes badateli ztotožňován s cestou markraběnky Sibylly Augusty do Prahy uprostřed roku 1721, jež měla nejspíš těsnou souvislost s krumlovskou svatbou.⁴³⁸ Markraběnka matka zřejmě touto cestou natrvalo opouštěla Ostrov, stěhovala se za synem do své nové vlasti a spolu s ní i rodové sbírky. Mezi truhlami, které tehdy cestovaly se Sibyllou Augustou, jsou i 2 vysloveně označené jako turecké, v nichž byly výhradně válečné trofeje v celkovém počtu zhruba 140 kusů. Jejich přímá souvislost s dnešní tureckou kolekcí v Karlsruhe je již dokázána.⁴³⁹ Výše analyzovaný inventář ostrovského fideikomisu z roku 1733 však prozrazuje, že část bádenské turecké sbírky, byť jen její minimální zlomek, však z nějakých důvodů zůstal i nadále pod Krušnými horami.⁴⁴⁰

Viděli jsme, že díky souhře historických okolností jeden z předních příslušníků evropských aristokratických rodů a nadto ještě slovnitý protiturecký bojovník Ludvík Vilém Bádenský přenesl na nějaký čas svou hlavní rezidenci na západ Čech a spolu s ní i svůj vysoký životní standard říšského vládnoucího suveréna, reprezentovaný mj. i rodovými uměleckými sbírkami, v nichž měla exkluzivní postavení již ve své době proslulá osobní válečná kořist *Türkenlouise* a jeho příbuzných. Ta ve své celistvosti zůstávala v těsném sousedství rezidencí domácí šlechty poměrně dlouhou dobu, nějakých 30 let. Přesto se tato nezprostředkovaná zkušenost s trofejní sbírkou známého válečníka, která skvěle zhmotňovala a pro budoucí generace uchovávala důkaz majitelových hrdinských činů, odvahy a vojenského úspěchu v boji s nepřítelem první kategorie, jež přímo vybízela k nápodobě, vlastně nijak nepromítla v podobě inspirace při tvorbě obdobných kolekcí vysoké nobility usedlé v Království českém. Opět se tedy dle mého názoru potvrzuje, že vztah domácí aristokracie k protitureckému zápasu a zejména k nevšedním možnostem, kterými sliboval vylepšit repertoár reprezentačních strategií při inscenaci veřejného obrazu urozence jako válečného hrdiny, byl odtažitý, laxní, či nejlépe řečeno lhostejný. Jedinou zatím známou výjimkou tak zůstává olomoucký biskup Karel z Liechtensteinu-Castelkorna.

⁴³⁸ TAMTÉŽ, s. 29-30, podle Anna Maria RENNER, *Die Kunstinventare*, s. 97.

⁴³⁹ Ernst PETRASCH: *Die Karlsruher Türkenbeute*, s. 30. Zhruba polovina z dnešního počtu 326 kusů sbírky z Karlsruhe tedy pochází z českého Ostrova.

⁴⁴⁰ Nešlo přitom nutně jen o kolekci militarií a předmětů každodenní potřeby – ve velkém sále ostrovské rezidence například visel roku 1733 obraz „mit türk- und teutschen kriegs leuthen“. NA Praha, FDK, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794, fol. 628.

Monumentální stavba Černínského paláce na pražských Hradčanech, svým dominantním měřítkem výrazně převyšující okolní zástavbu, není v odborných kruzích neznámou budovou.⁴⁴¹ Po určitých nábězích ve dvacátých a třicátých letech, spojených s novým využitím paláce jako sídla Ministerstva zahraničí,⁴⁴² věnoval stavbě monotematickou studii, založenou na systematickém vytěžení archivních pramenů, někdejší černínský archivář Karel Tríska.⁴⁴³ Tato práce také stála na počátku badatelského směru, který preferoval stavební historii paláce, zaměřenou na osoby šlechtických stavebníků, jednotlivých architektů a dalších umělců a jejich charakteristického rukopisu v jednotlivých stavebních fázích, na postižení postupu prací v průběhu času a na analýzu významných architektonických a výtvarných prvků stavby. Zpravidla při tom byla akcentována první barokní fáze výstavby a poté novodobá adaptace interiérů architektem Janákem pro potřeby Ministerstva zahraničních věcí, provedená ve dvacátých letech dvacátého století. Určitým vyvrcholením tohoto směru byla velká monografie o Černínském paláci z konce osmdesátých let, i když v mnoha ohledech se obdobného schématu přidržuje i zatím poslední velká syntéza z roku 2001.⁴⁴⁴ Z hlediska vnitřních interiérů a jejich funkce v druhé polovině 17. století a v první polovině století následujícího je současné bádání poměrně úzce profilované. V mnoha ohledech pozoruhodné vybavení pražského paláce hrabat Černínů a především jeho sbírky byly doposud v odborné literatuře nahlíženy většinou skrze již ve své době proslulou, rozsáhlou a po umělecké stránce velmi hodnotnou obrazovou galerii, založenou v 60. letech 17. století hrabětem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic (1628-1682) a prožívající svůj „zlatý věk“ za jeho vnuka, hraběte Františka Josefa Černína (1697-1733).⁴⁴⁵ Ostatní palácové vybavení barokní éry prozatím soustavně pozornosti historiků a historiků umění spíše unikalo.

⁴⁴¹ Následující řádky, nebude-li uvedeno jinak, principiálně vycházejí z mé starší publikované studie Vítězslav PRCHAL: *Palácová zbrojnice hrabat Černínů na Hradčanech jako typ „umělecké sbírky“*. In: Olga FEJTOVÁ et al. (red.): *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby (= Documenta Pragensia XXVIII)*. Praha 2009, s. 301-325, doplněné o nová zjištění.

⁴⁴² Václav WAGNER: *Černínský palác*. Za starou Prahu 8, 1921, s. 13 an.; TÝŽ: *Úpravy Pražského hradu, Černínského paláce a Klementina 1919-1936*. ZPP 1, 1937, s. 1 an.; Zdeněk WIRTH: *Černínský palác v Praze*. Umění 9, 1936, s. 260 an.

⁴⁴³ Karel TRÍSKA: *Černínský palác v Praze*. Srov. též Johann Joseph MORPER: *Das Czerninpalais in Prag*. Praha 1940.

⁴⁴⁴ Vilém LORENC – Karel TRÍSKA: *Černínský palác v Praze*. Praha 1980; Mojmir HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK – Pavel PREISS: *Černínský palác v Praze*. Praha 2001.

⁴⁴⁵ Pavel BERGNER: *Inventář bývalé hraběcí černínské obrazárny na Hradčanech*. ČSPSČ 15, 1907, s. 130-155; Josef NOVÁK: *Dějiny bývalé hr. Černínské obrazárny*, s. 123-141; TÝŽ: *Prameny k studiu býv. hr. Černínské obrazárny*, s. 205-221; naposledy Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, a Hana SEIFIERTOVÁ: *Zwei untergangene barocke Gemäldesammlungen in Prag: Die Sammlungen Czernin und Wrschowitz*. In: Andreas W. VETTER (Hg.): *Museen und fürstliche Sammlungen in 18. Jahrhundert*.

S kolekcí povětšinou velmi luxusních zbraní Černínů z Chudenic jsme si již seznámili v exposé k této kapitole v době jejího vynuceného zániku, nyní se podívejme naopak na počátek jejího budování, na složení, umístění v paláci v kontextu dalšího funkčního vybavení vnitřních prostor a pokusme se zhodnotit její význam coby vybraného typologického zástupce dalšího vývojového stadia v proměnách šlechtických rýskomor raného novověku.

Není třeba dlouze pochybovat o tom, jaký účel měla zbrojnice v paláci plnit. Jak dokládají dřívější pasáže (kap. IV. 2) a řada dalších v literatuře již známých příkladů, šlechtická zbrojnice byla součástí veřejných reprezentativních prostor rezidence a spolu s dalšími jejími interiéry sloužila k prohlídkám návštěvníků, byla výrazem společenského postavení majitele. Již během 16. století se standardní součástí cestování staly návštěvy významných zbrojnic, ať už „státních“, panovnických, městských nebo šlechtických a jiných soukromých sbírek zbraní po celé Evropě. Tento trend se postupem času prohluboval a upevňoval. Ostatně pro příklad nemusíme chodit nikam daleko – Heřman Jakub Černín (1659-1710) během své kavalírské cesty si několik takových zbrojnic prohlédl. Ve svém deníku například věnoval po své návštěvě obšírnou pasáž slavnému benátskému Arsenalu.⁴⁴⁶ Jeho mladší jmenovec z chudenické větve rodu a chráněncem Františka Josefa Černína (v pražském paláci měl své apartmá, František Josef mu financoval kavalírskou cestu) za pobytu v Nizozemí v roce 1726 zase osobně poznal zbrojnici v Amsterdamu.⁴⁴⁷

Je obecně známou skutečností, že architektura paláce, završená Františkem Maximiliánem Kaňkou, a jeho luxusní interiéry poutaly stále větší pozornost návštěvníků metropole, až se v průběhu 20. let 18. století stala prohlídka černínské rezidence jakousi očekávanou normou pražské společenské smetánky i cizích návštěvníků projíždějících Prahou.

Internationales Kolloquium des Herzog Anton Ulrich-Museums Braunschweig und des Instituts für Kunstgeschichte der Martin-Luther-Universität Halle – Wittenberg. Braunschweig 2004, s. 94-101. Srov. Mojmír HORYNA: *Interiéry*, s. 287-343, zejm. 313-338. V širších souvislostech Zdeněk KALISTA: *Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel umění v době své benátské ambasády*. Památky archaeologické 36, 1928-1930, s. 53-78. Srov. též Hana SEIFERTOVÁ: *Obrázárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v době baroka*. In: Olga FEJTOVÁ et al. (edd.): *Barokní Praha – Barokní Čechie*. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách. Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24. – 27. září 2001. Praha 2004, s. 539-548. K fenoménu barokního sběratelství Lubomír SLAVÍČEK: *Dvě podoby barokního šlechtického sběratelství 17. století v Čechách - sbírky Otty Nostice ml. (1608-1665) a Františka Antonína Berky z Dubé (1649-1706)*. In: Václav BŮŽEK (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*. České Budějovice 1996 (=Opera historica 5), s. 483-514; TÝŽ: *Sbírky a sběratelé na Moravě 17. a 18. století*. In: Tomáš KNOZ (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004, s. 91-104.

⁴⁴⁶ Eva BÍLKOVÁ – Jana HUSÁKOVÁ – Alexandra TESAŘÍKOVÁ: *Kavalírská cesta Heřmana Jakuba Černína z Chudenic*. In: Jiří KUBEŠ (ed.): *Historie 2003*. Celostátní studentská vědecká konference, Pardubice 4. – 5. prosince 2003. Pardubice 2004, s. 89 – 188, zejm., s. 106 a 109. K Heřmanově deníku též Alessandro CATALANO: *Heřman Jakub Černín. Deník z cesty po Itálii*. O misera Boemia... Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 13, 2002, č. 3-4, s. 113-123.

⁴⁴⁷ Jiří KUBEŠ: *Kavalírské cesty*, s. 108.

Často citovaným dokladem velké atraktivity stavby je v této souvislosti regulační nařízení Františka Josefa Černína, kterým zakazoval služebnictvu vpouštět předem neohlášené návštěvy do hraběcích apartmánů.⁴⁴⁸ Vnitřní zařízení udivovalo například souborem bohatě tkaných tapisérií pařížské a bruselské provenience,⁴⁴⁹ křišťálovými lustry, vyřezávaným a intarzovaným nábytkem, lakovanými hracími stolky, velkou kolekcí čínského, japonského a indického porcelánu či velkolepou hraběcí knihovnou.⁴⁵⁰ Hlavním lákadlem byla pochopitelně obrazová sbírka, umístěná tehdy ve dvou speciálních prostorách, ve velké galerii („*galleria grande*“) a malé galerii („*galleria piccolo*“), a na dalších místech v pokojích.

Obrazová galerie však nebyla jedinou palácovou sbírkou, systematicky budovanou se sběratelskou vášní a za vynaložení nemalých finančních prostředků, aby pak mohla sloužit k potěše majitele a „defilovat“ před zvědavýma očima soudobé společnosti. To samé lze říci i o černínské zbrojnici, která si v mnohém se svou slavnější obrazovou kolegyní nezdala. Také ta byla více než cokoliv jiného tezaurovanou kabinetní sbírkou na nejvyšší úrovni, kterou je třeba vnímat v kontextu černínského rodového sběratelství, a nikoliv tělesem, u kterého se počítalo se skutečným využíváním při lovech a střeleckých zábavách. K takové interpretaci opravňují zejména tři momenty: Za prvé je to její umístění do městského paláce v zemské metropoli, kteréžto řešení bylo samo o sobě v domácím prostředí neobvyklé. Mohli jsme vidět, že téměř bez výjimky všechny ostatní aristokratické rody preferovaly variantu, v níž byla nejreprezentativnější zbrojnice lokalizována na hlavní venkovské rezidenci. Ne tak v případě hrabat z Chudenic. Naopak dochované inventáře jejich venkovských sídel neprozrazují žádné vybavení zbraněmi, které by stálo za zmínku. Částečnou výjimku snad tvoří jen Jindřichův Hradec. Vzhledem k tomu, že šlo o hlavní venkovskou rezidenci, je to očekávatelné, ale přesto většina zde umístěných militarií nepředstavovala černínskou akvizici, ale pocházela ještě ze slavatovské éry - jsou zde bezpečně zachyceny v letech 1677, 1691 a 1693.⁴⁵¹ Explicitně to potvrzují ještě slova černínského inventáře z roku 1777, který hovoří o několika desítkách mušket, ovšem s poznámkou, že jsou řádně zrezivělé, a o 4 dělech z doby Jana Jáchyma

⁴⁴⁸ Karel TRÍSKA: *Černínský palác*, s. 47; Vilém LORENC – Karel TRÍSKA: *Černínský palác*, s. 125-126; Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 49 aj.

⁴⁴⁹ Jarmila BLAŽKOVÁ: *Barokní tapiserie ze sbírek ČSR*. Praha 1974; Mojmir HORYNA: *Interiéry*, s. 338-339.

⁴⁵⁰ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č. 358a, fol. 93-140, 158-191 an. Černínská knihovna na Hradčanech je dalším z příkladů palácového inventáře, kterému se zatím nedostalo zasloužené pozornosti. Např. Petr MAŠEK: *Knihovny hrabat Czerninů z Chudenic*. In: K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna (= Opera Romanica 4). České Budějovice 2003, s. 239-253 věnuje této „nejrozsáhlejší“ černínské knihovně jediný odstavec, aby konstatoval, že „lze doufat, že odborní zaměstnanci ... se budou někdy této knihovně věnovat“.

⁴⁵¹ NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172.

Slavaty.⁴⁵² Jindřichohradecká zbrojní komora však rozhodně netrpěla přehnaným zájmem nových majitelů. Onoho roku 1733, kdy ve zdech hradčanského paláce trůnila luxusní kolekce zbraní o hodnotě několika tisíc zlatých, připojil autor, sepisující vybavení hradeckého zámku, ke zbrojnici lakonickou poznámku, že „*vše je staré a nepoužitelné*“.⁴⁵³ Rozhodnutí vybudovat zbrojnici plnou zakázkově vyrobených zbraní špičkové kvality a umístit ji právě do pražského paláce je bezpochyby projevem specifické reprezentační strategie Černínů, vycházející z jejich orientace na Prahu a kariéru v zemských úřadech. Právě pražský palác měl být výkladní skříní rodového bohatství a zbrojnice v této strategii plnila roli přirozeného partnera nejen obrazové kolekce, ale i dalších sbírek ve zdech paláce.

Za druhé je to způsob prezentace předmětů v místnosti, jejich počet i jejich nadstandardní uměleckořemeslné provedení, které předem vylučovalo jejich každodenní užívání. Například u šavlí je to celkem přirozené, ale totéž platilo i o dlouhých loveckých palných zbraních. Ty byly samozřejmě střelbyschopné, ale s jejich opotřebením při lovu se zkrátka nepočítalo, na to byly příliš cenné. Navíc při velikosti sbírky přes 250 kusů by bylo technicky nemožné je všechny upotřebit. Pro takové účely měl František Josef Černín několik svých oblíbených pušek a pobočních zbraní pro vlastní potřebu uložených přímo po ruce ve svém apartmá, v hraběcí garderobě.⁴⁵⁴

A za třetí je to lokalizace prostor, určených pro zbraně, v interiérech paláce. Jestliže bylo od zbrojnice očekáváno, že bude napomáhat zvyšovat lesk majitele rezidence a spoluutvářet výrazové prostředky životního stylu barokní aristokracie, bylo nutné ji odpovídajícím způsobem zakomponovat do rámce ostatních částí sídla, předurčených zrakům urozených hostů. Měli bychom tedy zkusit nalézt odpověď na otázku, kde se zbrojnice v hradčanském paláci nalézala. Dnes již nelze se stoprocentní spolehlivostí zbrojnici lokalizovat v rámci vnitřní palácové dispozice, nicméně dle struktury obou zmíněných inventářů z roku 1733 a dalších pramenů je možné oprávněně usuzovat na několik skutečností. Předně se jednalo o jednu místnost, která je ve studovaných inventářích vždy popisována za velkou galerií, a sice mezi knihovnou a malou galerií. Potíž je však v tom, že není jisté, zda inventář uvádí všechny místnosti a zda je uvádí za sebou. Tvůrci pozůstalostního inventáře totiž nezvolili k soupisu klíč, respektující vzájemnou polohu místností na patrech, nýbrž jejich hlavním kritériem bylo sdružení předmětů do tematických celků, až na druhém místě pak stálo jejich fyzické umístění v interiéru. Jestliže bychom se totiž striktně drželi řeči inventáře a zároveň přijali Lorencovu a

⁴⁵² TAMTÉŽ, kart. č. 1173, fol. 281.

⁴⁵³ TAMTÉŽ, kart. č. 1172, fol. 647. Obstarožní je i vybavení 3 tuplháky, 30 mušketami, 13 halapartnami, 52 píkami, 14 helmami a příslušenstvím.

⁴⁵⁴ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č. 358a, fol. 148-150.

Třískovu interpretaci, která lokalizuje obě obrazové galerie do klidné severozápadní části *piana nobile* nad palácovými zahradami, nezbylo by na zbrojnici takříkajíc místo. Podle obou autorů velká galerie vyplňovala celé úzké západní křídlo s okny jen do palácových nádvoří, zatímco malá galerie se nacházela v severním křídle za chodbou („*koridor*“) s okny na sever do zahrady⁴⁵⁵ Mezi těmito prostory se nachází jen malý kabinet na zkoseném půdorysu, který tvořil „*jakýsi přechodný článek – kloub, spojující malou galerii s velkou*“, ⁴⁵⁶ a za ním, v severozápadním nároží budovy přístupném pouze přes zmíněný kabinet již jen dvě místnosti malých rozměrů. Kdybychom do nich hypoteticky umístili knihovnu, na zbrojnici by pak zbývala podlouhlá místnost v jižní části severního křídla, onen koridor spojující velkou galerii s hlavním, východním křídlem.⁴⁵⁷

Jiný nedatovaný inventář z doby Františka Josefa Černína, který analyzuje Pavel Zahradník a datuje jej do doby kolem roku 1720, však hovoří o zbrojnici v rámci popisu druhého patra „*proti zahradě*“, v severním traktu.⁴⁵⁸ Patrně přímo nad malou galerií, tedy v místnosti s ní rozměrově totožné. Tato možnost se mi jeví jako přijatelnější, a to ze dvou důvodů. Místnost totiž musela být natolik velká, aby pohodlně pojala okolo 270 předmětů černínské kolekce militarií a další vybavení. Nahrává tomu i jeden na první pohled nepodstatný detail, totiž počet oken. Z Černínova pozůstalostního inventáře jsme informováni, že ve zbrojnici figurovalo 11 zelených okenních závěsů.⁴⁵⁹ Jednoduchou matematikou (průměrně dva závěsy na jedno okno) dojdeme k závěru, že v místnosti určené pro zbrojnici bylo při nejmenším pět oken – a uvažovaná místnost ve druhém patře severního křídla nad malou galerií jich měla sedm. Můžeme tedy s jistou dávkou nejistoty uzavřít, že palácová zbrojnice našla své místo ve druhém patře paláce s okny směrem do zahrad, přímo nad místností, jež hostila část sbírky obrazů. Tato deduktivní hypotéza budiž brána i jako příklad obtíží, s nimiž se ve většině případů potká snaha jednoznačně lokalizovat konkrétní prostory v rámci vnitřní topografie dobových sídel, byť dochované prameny evidenční povahy vypadají na první pohled jednoznačně, přesvědčivě a nezpochybnitelně.

Nicméně mnohem důležitější roli, než je skutečné umístění zbrojnice, hraje především skutečnost, že současníci hraběte Černína, v tomto případě tvůrci inventárního soupisu z roku

⁴⁵⁵ Vilém LORENC – Karel TŘÍSKA: *Černínský palác*, s. 60.

⁴⁵⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁵⁷ Situaci dále komplikuje i fakt, že na rozdíl od velké galerie, jejíž lokalizace se zdá nesporná, někteří autoři (Mojmír HORYNA: *Interiéry*, s. 313 aj.) umístění malé galerie do vnějšího traktu severního křídla relativizují a naznačují, že by zde mohla být umístěna palácová knihovna.

⁴⁵⁸ „*ferner in dritten Stockh auf der antern Seithen gegen Garten, in der alten RistCammer*“. SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, Černínská ústřední správa, nesignované inventáře. Srov. Pavel ZAHRADNÍK: *Historie paláce jako rezidence hrabat Černínů*. In: Mojmír HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK – Pavel PREISS: *Černínský palác*, s. 42-43.

⁴⁵⁹ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č. 358a, fol. 210.

1733, jednoznačně přiřazovali zbrojnici do sousedství obrazových galerií a tím i definovali její smysl a místo v pomyslném členění vnitřního světa barokní rezidence. Představovala spolu s dalšími prestižními prostory – obrazovou sbírkou, knihovnou či hlavním sálem – vyvrcholení prohlídky interiérů a tím spoluutvářela reprezentační rámec, jenž měl dostatečně odpovídat společenskému statutu hrabat Černínů, prezentovanému skrze jejich pražské sídlo.

K lepšímu pochopení původního účelu místnosti, ve které našla umístění černínská sbírka zbraní, nám napomůže i její vybavení nábytkem. Můžeme se domnívat, že místnost mohla sloužit k neformální zábavě aristokratické společnosti. Krášlily ji již zmiňované zelené okenní závěsy, dále se zde nacházel „*malý černý stůl s bílými figurami a černým rámem*“, několik dalších různých stolů a stolků s židlemi, tři paravány, z toho jeden malovaný a dva potažené barevnými látkami, stejný počet černých a hnědých skříní, malý kulečnický stůl, nebo také „*kámen, na němž se strouhá čokoláda*“, a umyvadlo na ruce se železným stojanem.⁴⁶⁰

Největší vypovídací hodnotu ale bezesporu má analýza samotné kolekce zbraní a militarií. Bližší pohled prozradí hned několik zajímavých skutečností. Šlo o tematicky jasně zaměřenou, na svou dobu moderní sbírku chladných i palných loveckých zbraní, rozdělených do několika skupin. Byly zde lovecké pušky, párové pistole, krátké chladné zbraně (tesáky, dýky, kordy, šavle) a nejrůznější příslušenství (háky, podpěry pod pušky apod.).⁴⁶¹ Nenajdeme zde ale žádné předměty, jež by byly v inventáři opatřeny přívlastkem „*starodávnej*“, ani zbraně, hlásící se svým původem a využitím do starších dob (kuše, halapartny, dvouruční meče, muškety apod.), s nimiž se běžně setkáváme u jiných soudobých šlechtických zbrojnic, jejichž základy tkvěly v době konce třicetileté války nebo ještě dříve (Tovačov 1665, Pernštejn 1669, Mikulov 1673, Orlík 1710 aj.), a u takových zbrojnic, jež v sobě zahrnovaly určité „muzejní“ ambice (Mírov 1684, Jevišovice 1689, Brtnice 1697, Jičín 1714). Touto cestou se Černínové jako budovatelé sbírky zbraní nevydali, jejich zbrojnice je již klasickým reprezentantem nového typu barokní rystkomory, odrážející svou skladbou stále vzrůstající oblibu honitby a lovu coby výrazu změněného životního stylu aristokracie 18. století a jejich kratochvilných zábav.

Představu o modernitě hradčanské černínské zbrojnice podporuje i řec čísel. Skutečným jádrem sbírky byl soubor 151 loveckých pušek, z nichž více než polovina – 85 kusů – byla modernější konstrukce s křesadlovými zámky (zde označované jako „*flinden*“) a jen 49 pušek

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ, kart. č. 358a, fol. 210-211.

⁴⁶¹ TAMTÉŽ, fol. 231-226; Černínská ústřední správa, nesignované inventáře, nefoliováno. Nebude-li uvedeno jinak, tak se následující analýza opírá o tyto prameny.

bylo opatřeno starším typem kolečkového zámku („*röhr*“).⁴⁶² U zbylých 17 kusů se jednalo o specifické konstrukce, o nichž ještě bude řeč (větrovky, trombóny aj.), u kterých se typ použitého zámku nedal zjistit. Druhý velký soubor zbraní pak tvořily párové pistole, dohromady 37 párů, tedy 74 kusů pistolí. Dále se zde nacházelo 9 loveckých tesáků, několik šavlí, 11 španělských kordů, soubor tureckých nožů, 2 „*velké bubny z pocházející z velké Galerie*“ a další příslušenství.⁴⁶³

Instalace zbraní v místnosti se podle dobových kritérií mohla ubírat v zásadě dvěma směry. Jednou z možností bylo uložení na stolech nebo k tomu účelu speciálně upravených skříních (např. Velké Losiny 1673, Mírov 1684, Valtice 1712, Liberec 1720, Bítov 1737 aj.). S přihlédnutím k nedostatku takového druhu nábytku (pouhé tři skříně) se však domnívám, že černínská zbrojnice byla reprezentantem druhého přístupu, kdy zbraně byly ve speciálních úchytech „galerijním způsobem“ rozvěšeny přímo na zdech místnosti. Celkem se jednalo o 229 palných zbraní a 49 chladných zbraní, což byla i na tehdejší měřítko úctyhodná kolekce. Z tohoto počtu byly ovšem 4 kulovnice s podpěrami, 9 tesáků a několik kordů inventováno v hraběcí garderobě, tedy mimo místnost určenou pro zbrojnici. Šlo převážně o luxusní kousky – například 2 zlacené pařížské kordy, mosazný tesák s pozlacenou rukojetí či kulovnice s kolečkovým zámkem vyrobená v jedné z drážďanských puškařských dílen.⁴⁶⁴ Již jsem naznačil, že se jednalo o osobní zbraně Františka Josefa Černína, které hrabě na rozdíl od těch ve zbrojnici aktivně využíval pro osobní potřebu a při lovech a honitbách.

Vedle těchto zkompleťovaných a funkčních zbraní se ve zbrojnici nacházel i určitý počet „polotovarů“, většinou damasovaných hlavní a puškových zámků.⁴⁶⁵ Přítomnost těchto předmětů poukazuje na poměrně obvyklou praxi, kdy si aristokracie nakupovala nejdůležitější části zbraní od evropsky proslulých mistrů v oboru (například severoitalský hlavňář Lazarino Cominazzo, jehož práce jsou v černínské zbrojnici rovněž zastoupeny), aby následné sestavení a zapažbení zbraně již nechali v ruku některé z domácích puškařských dílen. Ostatně samotný studovaný korpus nám k tomu poskytuje poměrně přesvědčivý důkaz. Nacházela se

⁴⁶² Je však třeba předeslat, že dobová terminologie nebyla ustálená, rovněž také velmi záleželo na tom, kdo konkrétní inventář sepisoval – zda nějaký odborník, např. puškař, či prostý civilní úředník. Obsahová náplň jednotlivých pojmů tak může značně variovat a dnes je téměř nemožné přesně určit, co měli tehdejší tvůrci soupisů na mysli. Pojem „*flinten*“ tak také může být chápán jako označení brokové pušky, „*röhr*“ jako kulovnice apod. K vývoji palných zbraní v tomto období nejlépe Jaroslav LUGS: *Ruční palné zbraně I. Soustavný přehled ručních palných zbraní a dějin jejich výroby*. Praha 1956 (reprint 2002), s. 27-45.

⁴⁶³ Řada předmětů, které z logiky věci se zbrojnicí úzce souvisejí, jako holstra, řemeny, jezdecká sedla, lovecké šaty apod., byly lokalizovány sice na jiných místech paláce, přesto však tvoří „širší pozadí“ palácové sbírce zbraní a je třeba je v této souvztažnosti vnímat. Pro další úvahy však nejsou podstatné, a proto je nesleduji.

⁴⁶⁴ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č. 358a, fol. 148-150.

⁴⁶⁵ Celkem 11 puškových hlavní a 7 zámků.

zde jedna španělská puška s křesadlovým zámkem, autory inventáře definovaná slovy „*von Ferdinantez Neüreüter*“. Pokud je mi známo, žádný takový mistr se na evropské puškařské scéně nikdy nepohyboval. Ve skutečnosti jde totiž o osoby dvě – jednak o ve své době vyhledávaného madridského hlavňaře a puškaře Geronima Fernandez, jehož puška je dodnes dochovaná například v někdejší zbrojnici Auerspergu na Žlebích⁴⁶⁶ nebo v Národním muzeu.⁴⁶⁷ S jeho prací se ale hojně setkáváme i v inventáři vídeňské císařské zbrojnice z roku 1785,⁴⁶⁸ v knížecí lobkovické zbrojnici v Roudnici (dvě pušky)⁴⁶⁹ a nakonec i v samotné černínské zbrojnici (jedna puška). A za druhé se jedná o pražské malostranské puškaře Caspara a Lorenze Neireitery (otec a syn),⁴⁷⁰ kteří, jak záhy uvidíme, hojně zásobovali právě zkoumanou zbrojnici. Při soupisu tedy byla omylem zkomolena a spojena dvě příjmení puškařů na jedné zbrani, přičemž jeden z nich vyrobil hlaveň a druhý v opačném koutu Evropy zbraň opatřil zámkem, zapažbil a připojil i svou signaturu, obvykle na zámkovou desku.⁴⁷¹

Skrze tuto konkrétní zbraň se otevírá širší otázka, pátrající po počtu a geografickém rozložení okruhu puškařů, kteří svými pracemi zásobovali černínskou zbrojnici. Posuzované inventáře jsou v tomto směru naštěstí celkem sdílné. Lze říci, že pokud byla zbraň signována výrobcem, jeho jméno bylo inventarizační komisí zaznamenáno, což se v dobové praxi začalo prosazovat až s počínajícím 18. stoletím.⁴⁷² V případě, že bylo na zbrani uvedeno i místo výrobcova působiště, objevilo se v záznamech také. Celkem je v inventáři tímto způsobem popsáno 124 (54%) ze všech palných zbraní. Domnívám se, že relativně podrobné inventární údaje o zbraních, včetně základního popisu jejich výzdoby, mohou korelovat se zamýšleným využitím zbrojnice v procesu sanace černínských rodových financí po roce 1733 – detailní

⁴⁶⁶ Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 101.

⁴⁶⁷ Národní muzeum Praha, sbírka sbraní, inv. č. H2-159998. Viz Evžen ŠNAJDROVÁ: *Palné zbraně ze sbírky Národního muzea*. Praha 1998, kat. č. 52.

⁴⁶⁸ Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchsenschäfter*. Wien 1944, s. 61-64.

⁴⁶⁹ K tomu Max DVOŘÁK – Bohuslav MATĚJKA: *Soupis památek historických a uměleckých*, s. 154.

⁴⁷⁰ Základní biografické údaje uvádí Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005, s. 62. Srov. též Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 45, 51 aj.; Miroslav MICHÁLEK: *K činnosti puškařské dílny Kašpara Neireitera v Praze*. Časopis národního muzea, Historické muzeum CXL, 1971, č. 1, s. 7-23.

⁴⁷¹ Podobným způsobem zkompleťované a signované zbraně z období 2. poloviny 17. století a 1. třetiny 18. století se dochovaly např. ve zmiňované sbírce zbraní Národního muzea v Praze, inv.č. H2-181969, inv.č. H2-186520, inv.č. H2-662 a H2-663. Viz Evžen ŠNAJDROVÁ: *Palné zbraně*, kat. č. 32, 43, 54. V hojně míře jsou ale zaznamenány i v jiných dobových zbrojních inventářích, například na Chlumci roku 1760. NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834 (viz níže).

⁴⁷² Drtivá většina mně známých inventářů zbrojnic ze 17. století má zápisy stručnějšího charakteru, jména puškařů jsou uváděna zřídka a nesystematicky. Ojedinele již koncem 17. století (žerotínské Velké Losiny 1673, valdštejnský Duchcov 1694), častěji ale až po roce 1700 se v inventářích zbrojnic začínají objevovat jména výrobců zbraní. Souvisí to nepochybně i se skutečností, že teprve po roce 1650 začali puškaři své výrobky ve větší míře signovat.

záznamy lépe sloužily při orientaci ve sbírce osobám zajišťujícím aukční rozprodej, aniž by nutně musely mít dostupný originál.

Díky této skutečnosti se podařilo identifikovat celkově 43 jmen puškařů (viz Příloha VIII. 2), mezi nimiž mnozí patřili ve svém oboru ke skutečné elitě, v tehdejší společnosti byli dostatečně známí a žádání a jejichž zakázky bezpochyby zvyšovaly reprezentativní charakter černínské sbírky zbraní. Vedle již uváděného Lazarina Cominazza a dalších příslušníků této hlavňářské rodiny z Brescie (Lazaro Lazarino), jejichž výrobky patřily k absolutní evropské špičce,⁴⁷³ šlo například o vídeňského dvorního puškaře a člena proslulé rodiny Zellnerů Caspara,⁴⁷⁴ nestora rakouského puškařství a jednoho z nejdůležitějších vídeňských mistrů v oboru Georga Keisera,⁴⁷⁵ pražského Matěje Kubíka, který byl známý luxusními a technicky inovativně řešenými zbraněmi (systém natahování zámkových mechanismů),⁴⁷⁶ nebo francouzské puškaře Jeana de Wycka, Jacoba La Marre⁴⁷⁷ a dvorního puškaře Ludvíka XIV. z pařížského Louvre, kterým byl mistr Bertrand Piraube.⁴⁷⁸

Valná většina puškařských mistrů a cechmistrů je v černínské kolekci dlouhých palných zbraní zastoupena jednou, dvěma, maximálně třemi ručnicemi (Příloha VIII. 2) – jde tedy podle mého názoru o projev určité nákupní strategie při budování sbírky, kdy stačilo mít zvučné jméno zastoupeno třeba jen jedním kusem. Výjimku tvoří skupina pěti osob, které bychom mohli označit za černínské „dvorní dodavatele“. Zcela jistě toto tvrzení platí především o pražské malostranské puškařské dílně obou Neireiterů, jež jsou zastoupeni celkem 19 kousky,⁴⁷⁹ dále jsou zde puškaři z rezidenční Vídně – Johann Adam Gratzel (8 kusů),⁴⁸⁰ Caspar Zellner (6 kusů) a konečně Franz Wilhelm Weyer se čtyřmi, respektive šesti ručnicemi.⁴⁸¹

⁴⁷³ K puškařskému klanu Cominazzů Hans SCHEDELMANN: *Die Grossen Büchsenmacher. Leben, Werke, Marken vom 15. bis 19. Jahrhundert*. Braunschweig 1972, s. 52, 109, 124, 146, 185; Wendelin BOEHEIM: *Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig 1890, s. 662; Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 126 aj.; Evžen ŠNAJDROVÁ: *Palné zbraně*, s. 3.

⁴⁷⁴ Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher*, s. 6, 10 aj.; TÝŽ: *Die Grossen Büchsenmacher*, s. 197-201 uvádí i rodokmen rodiny Zellnerů.

⁴⁷⁵ Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher*, s. 10.

⁴⁷⁶ Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 102-103.

⁴⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 82. Puškař, medailér a cizelér Jacob La Marre byl od roku 1682 trvale usazen ve Vídni, kde se zasloužil o rozšíření základních prvků francouzské puškařské školy. Z jeho dílny pochází osobní puška císaře Leopolda I. Viz Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher*, s. 74.

⁴⁷⁸ Hans SCHEDELMANN: *Die Grossen Büchsenmacher*, s. 167.

⁴⁷⁹ Přesnější odlišení znemožňuje fakt, že většina (13) kusů je označena pouze příjmením, jen ve dvou případech je výslovně uveden Caspar Neireiter (přip. 1652-1698), ve 4 případech pak jeho syn Lorenz (1686 – 1729).

⁴⁸⁰ K němu Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher*, s. 16.

⁴⁸¹ Dvě kulovnice jsou ovšem osobním darem od císařovny Alžběty Kristiny, pro níž ostatně Weyer pracoval jako její dvorní puškař. Viz Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher*, s. 18-19; TÝŽ: *Die Grossen Büchsenmacher*, s. 212.

Pro Černíny jako poučené odběratele budující prestižní reprezentační sbírku byla klíčová nejen technická spolehlivost a zručnost výrobců, ale samozřejmě i jejich společenské renomé. Pravidelně se proto setkáváme s mistry, kteří se mohli pochlubit tím, že dodávají do císařské vídeňské zbrojnice, resp. pracují na zakázku ke dvoru – Caspar Zellner, Joseph Qualek,⁴⁸² Le Comte, Paul Ignaz Poser,⁴⁸³ Johann Adam Gratzel, Jacob La Marre, Cominazzové aj. Stejně důležití, možná i více, byli mistři oblíbení mezi domácí aristokracií, jejichž výrobky bychom našli ve skladbě soudobých českomoravských zbrojnic. Tyto dvě skupiny se z pochopitelných příčin částečně kryjí – Neireiterové (valdštejnský Duchcov 1694, colloredské Opočno 1727, Chlumec 1760, haugvicovská Náměšť nad Oslavou 1765), rodina Zellnerů (lobkovická Roudnice 1704, kounicovský Slavkov 1747, Chlumec 1760), Paul I. Poser (Duchcov 1729, Slavkov 1747 aj.), Georg Keiser (Opočno 1727, Slavkov 1747 aj.) – ale ne nutně. Značné přízně mezi urozenými zákazníky se těšili pražští Neireiterové, Matěj Kubík, Simon Pentzner⁴⁸⁴ (Chlumec 1760), Nusbaum (Choltice 1719, Roudnice 1704, Duchcov 1729⁴⁸⁵), Matthias Kurtzweil⁴⁸⁶ (liechtensteinské Valtice 1712).

Skutečnými puškařskými „hitmakery“ pak byla proslulá hlavnářská rodina Cominazzů ze severoitalské Brescie, činná od konce 16. století, jejichž několikagenerační práce bychom našli hojně zastoupené (téměř vždy více kusů pušek i pistolí) v podstatě v každé šlechtické zbrojnici, u nichž nám charakter pramenů dovoluje identifikovat výrobce – Roudnice 1704, Valtice 1712, Liberec 1720, Opočno 1727, Duchcov 1694 a 1729, magnisovské Račice 1738 a další).

Co se týče širší okruhu puškařů pracujících pro Černíny, nejhojněji byly odebírány zbraně z domácích puškařských center v monarchii. Nepřehlédnutelná je výrazná orientace na obě domácí sídelní města, na prvním místě na Prahu (díky produkci Neireiterů) a na Vídeň. Pravidelně se ale objevují i zbraně z osvědčených domácích měst s proslulou kvalitní zbrojní výrobou, jako byly poměrně bohatě zastoupené Karlovy Vary, dále Cheb,⁴⁸⁷ Olomouc, Brno,⁴⁸⁸ Těšín, Vratislav, jedna puška pocházela i z Prešpurku. Vedle toho zde nacházíme, byť spíše

⁴⁸² Syn mistra z Frýdku, od roku 1744 vrchním císařským puškařem. Viz Hans SCHEDELMANN: *Die Grossen Büchsenmacher*, s. 213.

⁴⁸³ Pražský malostranský puškař, vyhledávaný jako skvělý rytec. Srov. Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*, s. 68.

⁴⁸⁴ Vídeňský puškař, činný od roku 1695, roku 1704 připomínán jako hlavní puškař císařské zbrojnice. Viz Hans SCHEDELMANN: *Die Grossen Büchsenmacher*, s. 192.

⁴⁸⁵ Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 123-126.

⁴⁸⁶ Pražský puškař, který je však roku 1686 připomínán i ve Vídni. Hans SCHEDELMANN: *Die Grossen Büchsenmacher*, s. 43.

⁴⁸⁷ O tradici výroby zbraní v Chebu, známé svou ozdobností a uměleckou kvalitou zde vyrobených zbraní Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 67-74.

⁴⁸⁸ Srov. Jiří VANĚK: *Brněnští puškaři 1650-1900. Historie jednoho řemesla*. Brno 1993; TÝŽ: *Puškařské rodiny v Brně*. Forum Brunense 1988, s. 29-38.

v jednotlivinách, i zbraně tradičních a vyhledávaných evropských center – Brescia (představuje pověstnou výjimku se čtyřmi kulovnicemi z dílny Cominazzů), Madrid, Norimberk, Frankfurt, Würzburg, Innsbruck, Paříž, Lutych a také několik kusů blíže nespecifikovaných španělských, italských a francouzských pušek.⁴⁸⁹

Naproti tomu u druhého velkého souboru zbraní, u pistolí (celkem 74 kusů), je patrná tendence preferovat zahraniční odborníky. Převažují francouzští či z Francie pocházející výrobci (La Marre, Jean de Wyck, Le Comte, pařížský Mastenus) – devět párů pistolí, na druhém místě jsou italští Cominazzové se čtyřmi páry vyrobených pistolí, dále Philipp de Selier s dvěma páry holandských soubojových pistolí a teprve poté následují domácí zbrojaři z monarchie – Georg Keiser, karlovarský Johann Siegl a další, většinou po jednom páru pistolí vyrobených pro černínskou zbrojnici.

Celkově se podařilo identifikovat 17 působišť puškařských mistrů, z nichž 10 leželo na území habsburské monarchie včetně dvou nejpočetněji zastoupených, Prahy a Vídně. Nicméně přítomnost říšských, italských, francouzských, nizozemských a španělských center jednoznačně poukazuje na fakt, že se Černínové při budování své sbírky nehodlali omezovat pouze na „domácí hřiště“, naopak, své zbrojnici vědomě vtiskli evropskou dimenzi. Vtom se však nijak nelišili od svých aristokratických soupeřů.

K otázce budování zbrojnice vzhledem ke slabému stavu vytěžení pramenné základy nelze zatím říci mnoho, je však pravděpodobné, že další systematický průzkum komplexního, avšak zatím nezpracovaného černínského archivu spolu s dalšími fondy rodinné provenience vnese do věci více světla.⁴⁹⁰ Černínské archiválie slibují díky vysokému stupni dochování budoucím badatelům příslovečné „žně“, kdy snad bude možné všestranněji rozkrýt úmysly vlastníků, důvody vzniku, chronologii rozšiřování a nákupní strategii při budování sbírky zbraní – lze zde očekávat mnohovrstevnaté materiály k tomuto tématu v podobě nejen inventářů, ale také účtů, korespondence s puškaři, instrukcí správcům zbrojnice, specifikací konkrétních zakázek apod., jako tomu je u roudnických Lobkoviců⁴⁹¹ či opočenských

⁴⁸⁹ K jednotlivým puškařským centrům srov. obsáhlý katalog evropských puškařů Eugène HEER: *Der Neue Stöckel: internationales Lexikon der Büchsenmacher, Feuerwaffenfabrikanten und Armbrustmacher von 1400 - 1900; 33000 Namen, 6500 Marken und Zeichen aus 32 Ländern I-III*. Schwäbisch Hall, 1978, 1979, 1982.

⁴⁹⁰ Zajímavé poznatky o nákupech zbraní by do budoucna mohl přinést průzkum černínských účtů uložených v SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, ve fondech Černínský hofštát a Černínská hlavní pokladna.

⁴⁹¹ Zámek Nelahozeves, LRRA, sign. G 17/92.

Colloredů.⁴⁹² Prozatím však nelze než podat hypotetické teze, jež jednou bude třeba potvrdit, zpřesnit či zcela odhodit.

Ve většině případů nejspíš šlo o zakázkovou výrobu přímo na objednávku Černínů z Chudenic, ačkoliv explicitně potvrzeno to máme jen v jednom případě, když inventář hovoří o „staré karlovarské pušce, na níž je vysoce hraběcí černínský erb, s hladkým mosazným kováním a polovičním pažbením z bruškového dřeva“.⁴⁹³ Lze i uvažovat o cílených nákupech zajímavých zbraní z jiných šlechtických zbrojnic, od výrobců, od překupníků či od znalců v oboru, obdobným způsobem, jako se postupovalo při rozšiřování dalších sbírek, např. obrazových galerií.⁴⁹⁴ Ostatně se tak roku 1733 přihodilo i samotným Černínům, akorát v opačném gardu.

Studované prameny nám zbrojnici přibližují teprve až v době jejího faktického zániku jakožto soudržné sbírky v aukci roku 1733. Jak a kdy se na své místo v černínském paláci dostala, tak můžeme usuzovat pouze nepřímou. Na svém místě již byla v době kolem roku 1720, kdy se o ní zmiňuje palácový inventář.⁴⁹⁵ Terminem *post quem* se zdá být rok 1684, kdy se své instalace po urychleném dokončení adaptace příslušných prostor konečně dočkala věhlasná černínská obrazárna.⁴⁹⁶ Před tímto datem to mohlo být jen stěží, neboť úpravy dalších vnitřních prostor paláce pokračovaly ještě dlouho poté,⁴⁹⁷ spíše lze uvažovat o datu pozdějším, kolem poloviny 90. let 17. století, kdy většina zásadních prací v interiéru paláce byla patrně dokončena.⁴⁹⁸ V našem uvažování může být nápomocno i období aktivní činnosti puškařů, jejichž díla se ve zbrojnici objevila (Příloha VIII. 2). Zjištěná fakta je nutno brát s náležitou rezervou, neboť zdaleka ne u všech zbraní byl zjištěn výrobce a ani pak se nepodařilo jednoznačně určit všechna jména. Nicméně přes tato úskalí máme k dispozici určitý vzorek, abychom mohli provést dílčí závěry. Již letmý pohled prozradí, že tvůrčí perioda valné většiny z nich (69%) spadá do období kolem roku 1700 a výše, resp. až do druhé dekády 18. století (37,5%). Vymyká se pouze pětice puškařů, z nichž zejména u Cominazzů a prací Sigmunda Klera můžeme uvažovat o nákupu před rokem 1670. Většina zbraní, u kterých známe původce, však nemohla být vyrobena dříve, než v období vlády Heřmana Jakuba Černína a zejména pak jeho syna Františka Josefa, kterého snad s jistou dávkou odvahy

⁴⁹² Colloredské archiválie v SOA Zámorsk, zejména bohaté fondy RA Colloredo-Mannsfeldů a VS Opočno, sice zatím nejsou rovněž zpřístupněné, ale autorův drobný průzkum, umožněný vstředním přístupem archivářů pořádajících oba fondy, dostatečně naznačil jejich výpovědní hodnotu v tomto směru.

⁴⁹³ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č. 358a, fol. 235.

⁴⁹⁴ Srov. zmapované příklady z černínského prostředí Zdeněk KALISTA: *Humprecht Jan Černín jako mecenáš*, s. 57-64; Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 39-55.

⁴⁹⁵ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, Černínská ústřední správa, nesignované inventáře. Viz Pavel ZAHRAVNÍK: *Historie paláce*, s. 43.

⁴⁹⁶ Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 47-48.

⁴⁹⁷ Pavel ZAHRAVNÍK: *Historie paláce*, s. 27 an.

⁴⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 34.

můžeme označit za hlavního budovatele černínské sbírky zbraní. Vzhledem k známým finančním obtížím, které po roce 1720 Františku Josefovi již nedovolovaly rozšiřovat ani rodovou obrazovou galerii i za nápadně výhodných podmínek,⁴⁹⁹ se zdá být pravděpodobné, že jádro černínské kolekce militarií se dostalo do jejich držení někdy mezi lety 1690/1700 až 1720.

Ačkoliv nejvíce akvizicí bylo realizováno patrně nákupem, některé kousky se do zbrojnice dostaly darem. V tehdejší aristokratické společnosti se honosně vybavené zbraně palné i chladné stávaly součástí daru nezřídka. Dárce tak chtěl vyjádřit obdarovanému úctu, náklonnost, utužit prospěšné kontakty, či na sebe prostě jen upozornit. Osobní zbraň navíc zdůrazňovala specifické postavení šlechtice v soudobé sociální pyramidě, upozorňovala na společenskou výlučnost dárce i obdarovaného a deklarovala jejich vzájemnou blízkou vazbu, proto byla jako prostředek darovacího rituálu obzvláště vhodná. Ve sbírkách Uměleckohistorického muzea ve Vídni je dodnes uložen dar v podobě skvostného zlatého, emailem zdobeného kordu a dýky, který roku 1552 v Janově předal Vratislav z Pernštejna králi Maxmiliánovi Habsburskému, když jej před tím objednal za svého pobytu ve Španělsku.⁵⁰⁰ V aktovém materiálu lobkovického archivu je zase dochován blíže nedatovaný soupis – nejspíš však pochází z doby Jiřího Kristiána z Lobkovic (1686–1755) – několika kusů z knížecí zbrojnice, které byly vyhrazeny k darům, i se jmény zamýšlených obdarovaných, včetně příslušníků říšských vládnoucích rodů.⁵⁰¹ Pro černínský hraběcí rod bylo nepochybně zajímavé zvýšit prestižní hodnotu sbírky zbraní pomocí několika darovaných kousků, které se tímto způsobem dostaly do jejich vlastnictví. Prameny takové dary skutečně evidují. Nejprestižnějším z nich byly nepochybně luxusní párové kulovnice z dílny Franze Wilhelma Weyera „od Jejího Majestátu vládnoucí císařovny“ Alžběty Kristiny Brunšvicko-Wolfenbüttelské (1691 – 1750), dále zde byla puška s damasovanou hlavní a rytým zlaceným kováním od hraběte Salma,⁵⁰² španělská puška s bajonetem „de msgr. Martinitz“⁵⁰³ a pušková hlaveň v koženém pouzdře darovaná do černínské sbírky roku 1727 hrabětem Mitrovským.⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ Lubomír SLAVÍČEK: *Imagines Galleriaie*, s. 50-51.

⁵⁰⁰ Kunsthistorisches Museum Wien, Hofjagd- und Rüstkammer, inv.č. A 588. Popis kordu Ortwin GAMBER – Christian BEAUFORT: *Katalog der Leibrückkammer II. Der Zeitraum von 1530 – 1560*. Busto Arsizio 1990, s. 202 -203. Dýka s příslušenstvím je už dnes bohužel nezvěstná.

⁵⁰¹ Zámek Nelahozeves, LRRA, sign. G 17/92, fol. 50-51. Celkem bylo k darování určeno 5 kulovnic, mezi nimi i puška salzburské puškařské rodiny Zellnerů, 9 brokovnic (jedna vyrobená Lorenzem Bauerem, jedna od Wenzela Kurtzweilla) a 3 páry pistolí. Mezi příjemci zbraní je uveden kníže Nassavský, kníže Schwarzenberg, hrabě Lamberg či hrabě Nostic.

⁵⁰² Může jít o Ferdinanda Julia Salm-Neuburga (1650-1697), jeho bratra Karla (1604-1697), nebo nejspíše o Arnošta Leopolda Salm-Neuburga († 1722). *OSN XXII*, Praha 1904, s. 551.

K zajímavým zbraním, a to jak z hlediska majitele, tak návštěvníka sbírky, náležely i mistrovské kusy. Ve zdech hradčanského paláce byly vystaveny dvě takové pečlivě vyrobené a perfektně zdobené ručnice, které stály na počátku samostatných puškařských kariér chebského rodáka Johanna Stephana Steghera⁵⁰⁵ a nikoho jiného než jednoho z malostranského puškařského tandemu otce-syna Neireiterů.⁵⁰⁶

Strukturu sbírky tvořily převážně dlouhé palné zbraně klasické konstrukce a pistole, nicméně atraktivitu černínské zbrojnice znásobovaly vedle sice relativně častých, přesto však specifických zbraní (těšíny, trombóny apod.) také některé poněkud neobvyklé zbraně, zajímavosti či technické rarity (OBR. 32-33). Do té první skupiny lze jistě počítat soubor sedmi větrovek, tří musketonů neboli trombónů (z toho jeden „turecký“) a také kolekci pěti těšínek se zlacenou hlavní a zámkovými deskami. Charakteristické pažby byly zdobené perletí a reliéfními výjevy řezanými ve slonovině, jak bylo u zbraní tohoto typu obvyklé.⁵⁰⁷ K méně obvyklým exemplářům pak patřily dvě kombinované zbraně – čakany, okované hole se sekerou zdobené bílou kostí a opatřené hlavní s křesadlovým zámkem.⁵⁰⁸ Mezi pozoruhodné technické inovace pak náleží dvě kulovnice se zámkovým mechanismem krytým v těle pažby od Franze Weyera,⁵⁰⁹ nebo puška se čtyřmi nábojovými komorami na revolverovém principu, popsána jako „čtyřkomorová [4ladung] puška se špatným žlutým kováním, polopažbená (flinten mit 4 ladung mit schlechten gelben beschläg, halbgeschüfft).“⁵¹⁰ K poutavosti a módnímu charakteru černínské zbrojnice konečně přispívaly i ony zbraně turecké provenience, zejména soubor

⁵⁰³ Asi Karel Josef z Martinic († 1769), od roku 1734 vyšehradský probošt a posléze i kanovník olomoucké kapituly. Hypoteticky i Jiří Adam z Martinic (1650-1714), nositel řádu Zlatého rouna, císařský vyslanec u papežské kurie a roku 1707 krátce místokráľ v Neapoli. OSN XVI, Praha 1900, s. 920-921.

⁵⁰⁴ Zřejmě Arnošt Matyáš Mitrovský z Nemyše (1676-1748), příslušník původem českého rodu, vlastního državy zejména ve Slezku, který byl roku 1716 povýšen do stavu svobodných pánů a roku 1728 se opět zakoupil na Moravě. Constant von WURZBACH: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 18, Wien 1868, s. 387.

⁵⁰⁵ Hans SCHEDELMANN: *Die grossen Büchsenmacher*, s. 232; Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*, s. 81.

⁵⁰⁶ Mistrovské kusy byly samozřejmě zaznamenány i v jiných loveckých kolekcích – například Filip Hyacint z Lobkovic vlastnil na Roudnici mistrovskou párovou pušku jednoho z nejpopulárnějších výrobců své doby, mezi domácí šlechtou velmi oblíbeného vídeňského Georga Keisera. Zámek Nelahozeves, LRRÁ, sign. G 16/83b, fol. 3.

⁵⁰⁷ Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně v Čechách*, s. 35-41; Jan KRUCZEK: *Rusznikarstwo*.

⁵⁰⁸ „gleiche Czekanek, mit flinden schlössern und lauff, der schüfft mit weissen bein aufgelegt, wovon eines in futteral.“ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č 358a, fol. 238.

⁵⁰⁹ „Gleiche blau angeloffene mit gold aufgelegte röhr, teütschen verdeckten schlössern, gestochenen vergoldten beschläg, gantz geschüfft, von Frantz Weyer.“ TAMTĚŽ, fol. 236. V aukci byly odkoupeny „hrabětem Strakou“ za 75 zl., což bylo o 25 zl. více než činila jejich odhadní cena (TAMTĚŽ, Černínská ústřední správa, nesignované inventáře). Kupcem byl Jan Karel Straka z Nedabylic (1714-1736), jediný tehdy žijící příslušník rodu s titulem hraběte. OSN XXIV, Praha 1906, s. 188.

⁵¹⁰ SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, kart. č 358a, fol. 231. Velkým příznivcem a propagátorem podobných technických inovací, sloužících ke zrychlení střelby (revolverový princip nebo zalamovací zadovky s výměnnými komorami) byl hrabě František Antonín Špork. K puškařům v okruhu hraběte Šporka Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 113-21; Vladimír DOLÍNEK: *Palné zbraně s vnitřním křesadlovým zámkem*. HaV 1995, č. 2, s. 89-96. Obdobná puška se čtyřmi komorami z 1. poloviny 18. století je uložena ve sbírce zbraní Národního muzea, inv.č. H2-338.

bohatě zdobených tureckých nožů, turecké ručnice a jeden stříbřený pozlacený buzikan posázený 22 rubíny a tyrkysy.

Pro roli černínské zbrojnice (a „nových“ loveckých zbrojnic obecně) v rámci rodové reprezentace je velmi signifikantní uměleckořemeslná stránka a kvalita výrobků. Zcela jistě šlo o zakázkovou výrobu, téměř každý z více než 220 kusů militarií černínské palácové zbrojnice byl vyroben v nadstandardním nebo vyloženě luxusním provedení, jak ostatně dávají tušit předchozí řádky. Hlavně byly ponejvíce damasované nebo modřené, tepané či ryté, výjimkou nebyly ani pozlacené či postříbřené hlavně, totéž platí i o zámkových deskách a kování, které byly velmi často zdobeny plastickými či rytými figurálními a ornamentálními reliéfy. K výrobě dřevěných částí bylo používáno ušlechtilého dřeva, výslovně se inventáře zmiňují o leštěných pažbách z ebenového a ořechového dřeva, které byly vyhledávány díky svým dobrým vlastnostem a kresebné struktuře. Nezřídka byly pažby zdobené řezbou a opatřeny ornamenty ze zlatého drátu, případně pobity perlami či drahým kamením, zdobené perletí, slonovinou nebo kostmi. Podobné tvrzení platí i o chladných zbraních, kde prim hrály kordy, většinou španělské, a dvanáct šavlí. Signifikantní je v tomto směru například soubor osmi luxusních šavlí s rytými pozlacenými čepelemi, stříbřenými rukojetmi a sametovými pochvami posázenými několika desítkami rubínů a tyrkysů.

Po všem, co bylo řečeno, již odhadní suma 3426 zlatých rýnských, přesněji 3496 zlatých a 94 krejcarů, za kterou byla nakonec zbrojnice skutečně rozprodána, nevisí ve vzduchoprázdnu a ani se nezdá nepodloženě vysoká. Naopak skutečná cena nových zbraní, které Černínové postupně získávali, byla v souhrnu nejspíš ještě vyšší. Finanční prostředky, které barokní aristokraté mnohdy neváhali obětovat ve jméno budování svých nákladných loveckých rystkomor, si nejspíš v mnohém nezahladily s dalšími reprezentačními aktivitami, ať už jde o stavební činnost, udržování šlechtického dvora nebo o nákupy uměleckých předmětů. Naopak – zbraně, zbroj a militaria si i nadále udržovaly svou vysokou výpovědní hodnotu, byť mnohem více adaptovanou na civilní způsob života, a je třeba je vnímat v širokém záběru prostředků, strategií a aktivit, které definovaly životní styl aristokracie 18. století.

Černínská zbrojnice v sobě nese jak individuální, tak obecné rysy. K těm prvním jistě patří nadstandardní sběratelské zaujetí Františka Josefa Černína a dalších příslušníků rodu, jež se však nutně nemuselo vybíjet jen na uměleckých předmětech ikonografického charakteru. Naopak snahou angažovat do svých služeb exkluzivní výrobce proslulé vrcholnou kvalitou svých výrobků, akcentací evropského rozměru okruhu dodavatelů zbraní, důrazem na uměleckou i technickou kvalitu nakupovaných zbraní, cíleným monotematickým zaměřením

zbrojnice, jejím zakomponováním do reprezentativních prostor sídla i jejím pěstovaným sbírkovým charakterem, tím vším je černínská sbírka zbraní těsně vázána k dalším soudobým aristokratickým korpusům militarií.

Co nám vlastně příběh rystkomory pánů z Chudenic přináší k obecně pojaté problematice funkce aristokratických zbrojnic oné doby? Z dochovaných inventářů vystupuje černínská rodová zbrojnice v hradčanském paláci jako nákladná, vnitřně koherentní, cíleně a promyšleně budovaná, moderně pojatá kolekce zbraní, přičemž byl důraz kladen na kvalitu a nadstandardní uměleckořemeslné provedení zbraní, stejně jako na zručnost a proslulost kontaktovaných výrobců. Příznačný je v tomto směru i výrazně evropský rys puškařského okruhu pracujícího pro Černíny. Kvality sbírky, její monotematické zaměření, vybavení a umístění mezi ostatními kolekcemi ve veřejných prostorách paláce, to vše poukazuje na obecně proměněnou funkci šlechtických barokních zbrojnic. V řadě ostatních aristokratických zbrojnic, lokalizovaných většinou nikoliv v městských palácích, nýbrž na venkovských rezidencích (Lobkovicové, Schwarzenbergové, Collaltové, Šternberkové, Colloredové, Thunové, Liechtenstein-Castelkornové, Dietrichsteinové a další), najdeme ještě stopy jejího původně vojenského charakteru a ozvěny, jakkoliv již vzdálené, jejich skutečného vojenského využití v 16. a první polovině 17. století (děla, sériově vyráběné ručnice, polní zbroje apod.). V nově vytvářených sbírkách již tyto relikty absentují, orientace na typy zbraní jasně prozrazuje snahu o jejich případné využití při loveckých zábavách a slavnostech. To ale není jejich primární účel, rozhodně ne u zbrojnic takového rozsahu a podoby, jako je ta černínská. Ty jsou především budovány coby prestižní kolekce, jež mají po boku dalších sbírek reprezentovat společenský statut majitele, jeho finanční možnosti, umělecké cítění, společenské postavení a životní styl. Z tohoto úhlu pohledu se jeví tento typ barokní zbrojnice jako logický a důstojný partner k ostatním šlechtickým reprezentačním aktivitám a sběratelským počínům, včetně několikrát zmiňované černínské obrazárny.⁵¹¹

⁵¹¹ Lze očekávat, že další výzkum přinese v tomto směru pozoruhodná zjištění. Již nyní můžeme říci, že Černínové rozhodně nepředstavovali žádnou výjimku. Uvedenou tezi, a to nejen pro prostředí profánní aristokracie, se zdají podporovat i výzkumy Pavla Suchánka. Jeho studium pozůstalosti vášnivého sběratele, mecenáše a olomouckého kanovníka Mayerswalda odhalilo v prelátově olomoucké rezidenci vedle rozsáhlé umělecké sbírky obrazů (často s loveckou či militární tematikou) také reprezentativní sbírku luxusních palných zbraní – 49 pušek, 46 pistolí, 21 zbraní většího kalibru a dokonce lafetovaná děla! Viz Pavel SUCHÁNEK: *Sbírka obrazů a grafik olomouckého kanovníka Jiřího Jindřicha z Mayerswaldu (1676-1747)*. *Opuscula historiae artium* 51, 2007, s. 63-83, zejm. s. 73.

Jestliže bychom se chtěli slepě držet časové periody výzkumu, vymezené lety 1550 a 1750, nemělo by se zde dostat kinské chlumecké zbrojnice vůbec pozornosti. Pramen, zachycující její podobu, totiž vznikl až v dubnu roku 1760 v souvislosti se smrtí Leopolda Ferdinanda Kinského z Vchynic a Tetova (1713 – 1760), tedy celých 10 let po stanovené horní časové hranici. Navzdory tomu je její výběr plodem racionálního kalkulu a troufám si tvrdit, že je ku prospěchu věci. Hned z několika dobrých důvodů: Předně je jasné, že soupis, reagující na potřeby dané situace, sice udává podobu zbrojnice ke konkrétnímu časovému okamžiku, nicméně sbírka pochopitelně nevznikla onoho roku naráz a z ničeho, nýbrž je výslednicí dlouhodobé předchozí činnosti sběratelského úsilí hrabat erbu tří vlčích zubů. Samotná struktura rystkomory, jak bude za chvíli představena, očividně argumentuje stejným směrem. Mnohem důležitější je však skutečnost, že právě chlumecký soubor palných zbraní je nad jiné povoláný říci v našem příběhu soukromých aristokratických rystkomor to poslední slovo. Právě na něm je totiž perfektním způsobem možné doložit onu „demilitarizaci“ českomoravské aristokracie jako celku v prvních dvou stoletích novověku. Řadu rysů tohoto procesu jsme mohli pozorovat již dříve, nyní se na chlumecké rezidenci kinského rodu završí způsobem obzvláště patrným.

V případě chlumecké zbrojnice máme ještě k tomu tu nezanedbatelnou výhodu, že můžeme alespoň částečně sledovat její proměny v dlouhodobějším časovém záběru, v podstatě od příchodu Kinských na Chlumec. Dlouhodobá kontinuální držba tohoto panství jedním rodem nastoluje situaci, díky níž je možné postihnout genezi sbírky zbraní jedné šlechtické rodiny na konkrétní lokalitě, čímž lépe vyniknou určité vývojové rysy, patrné právě jen při zachování jednoty místa a vlastnictví v dlouhém, nepřerušném trvání. Dochované prameny evidující militaria sice nejsou k dispozici s takovou hustou periodicitou, jako je tomu třeba u roudnických Lobkoviců nebo na rožmbersko-švambersko-schwarzenberské Třeboni, proto bude nutná určitá dávka obezřetnosti, i tak by však neměla zůstat tato nabízející se možnost nepovšimnuta. Pro potřeby srovnávací analýzy lze využít následující zachytané časové body: Krátce po příchodu Kinských do Chlumce můžeme postihnout držbu zbraní v letech 1616 a 1618, pak následuje dlouhá mezera přerušená v roce 1719, aby pokračovala až do roku 1760, respektive 1765.

Když byla na chlumecké panství uvalena roku 1616 sekvestrace, vznikl při této příležitosti soupis vybavení dnes již neexistujícího starého zámku, v němž od roku 1611 našel

své sídlo náhle do nemilosti upadnuvší Václav Vchynský z Vchynic (1572-1626).⁵¹² Tehdy v šatně „*naproti soudné světnici*“ stály dvě velké skříně. V první z nich, zcela nepřekvapivě, byly uloženy „*šaty chodící*“ z osobního majetku zámeckého pána.⁵¹³ „*V druhý almarě bílý veliký s příhradami*“ však už byl přeci jenom o poznání rozmanitější obsah. Vedle velkých perských koberců a několika desítek liščích a vlčích kůží nebo také stříbrem vykládaných vrhcábů viselo na zadní stěně skříně 13 rapírů spolu s uherskou šavlí. Krom nich zde bylo uskladněno 24 dlouhých ručnic i se zásobou střelného prachu, 4 párové pistole, třmeny a 2 vlašská sedla, jedno bílé, druhé z „*popelavého aksamitu*.“ Skříň to musela být vskutku bytelná, aby se do ní vešlo vedle soukromé korespondence pána z Vchynic („*černý listy všelijaký*“) ve vozové truhle a oblíbené četby evidentně vzdělaného intelektuála („*v truhle starý kniež všelijakých latinských*“) také 5 kompletních zdobených osobních zbrojí Václava Vchynského „*s pozlacenými pruhami*“. Jednoznačně šlo o osobní zbraně k lovu (snad jen s výjimkou oněch kyrysů a palašů), neboť almara dále uchovávala i velkou kuši s heverem, 6 „*švejnských rozdílných*“, tedy kopí užívaných při lovu černé zvěře, a zejména pak 2 „*trauby velký rohový myslivecký*“ a ještě jednou 2 mosazné.⁵¹⁴

Kromě upokojení osobního loveckého nutkání však musel Václav Vchynský myslet i na povinnosti. Stejně jako každý jiný držitel svobodného deskového statku byl nucen vyslyšet volání k obraně země a postavit do pole odpovídající díl jednotek zemské hotovosti, kdyby bylo potřeba. Musí se nechat, že k tomuto závazku se na rozdíl od řady šlechtických souputníků postavil čelem a řádně se v tomto směru předpřipravil. K vystrojení vojenských jednotek pána ze Vchynic sloužila respekt budící zbrojnice v hospodářských budovách předzámčí, nadto ještě svěřená do péče profesionálovi, puškaři jménem Jeroným. Ten zodpovídal za řádnou údržbu více jak 370 ručnic a 120 mušket, 35 jezdeckých karabin, jež byly, stejně jako 26 jízdních pistolí, „*bez kliček a toulců*.“ Ruční palné zbraně by byly jen stěží použitelné bez příslušenství, jakým byly podpěrné vidlice (téměř 100), bandalíry, toulce a tašky na kulky, dohromady v počtu přes 930 kusů. K těžším palným zbráním se počítalo 39 tupláků, švihovka, 2 nespecifikované „*kusy střelby*“ a k tomu ještě „*malej kus na kolečkách*.“ Podobné počty jako palné zbraně vykazovaly i pěchotní dřevcové – 289 „*špisů*“, 13 halaparten, několika kusy byly zastoupené i zbraně populární zejména u dávných husitů (železné cepy). Ochranu těla vyzbrojených poddaných mělo pojistit bezmála 900 šturmhauků, několik zárukáví a plechovic (ochrana rukou) a zejména takřka sedmi desítek celých jezdeckých zbrojí. Když už by měly jednotky pod Vchynského praporem opustit Chlumeck, musely být nejen

⁵¹² Jindřich FRANCEK – Josef HARTMAN: *Chlumeck nad Cidlinou. Stručné dějiny města*. Hradec Králové 1985, s. 42. K pestrým životním osudům Václava Vchynského naposledy Aleš VALENTA: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004, s. 53-60.

⁵¹³ SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumeck), inv. č. 325, kart. č. 20.

⁵¹⁴ TAMTÉŽ, fol. 6.

dobře vyzbrojené, ale také aspoň trochu pohledné, jak se na správné vojsko sluší. A nejlépe by bylo ještě zakomponovat do výstroje rodové barvy. K tomu účelu zde bylo „*sukniček červeného sukna bílým sukem premovaných na 178 osob pěších*“ a 83 kabátců z černého barchanu. Černá barva podšitá žlutým sukem také dominovala v případě jízdních jednotek. Naopak rodová, a k tomu i pohledově vděčná kombinace červené a bílé (stříbrné) se uplatnila i při zaplachtování pětilice trénových vozů: „*šperloch červeného sukna bílým sukem premovaný na vojenský vůz 5*“. Jednotka na pochodu se nemohla obejít bez zástavy, bubnů, truhel, stanů i „*flaše veliký měděný*“ na vodu. Jak patrně, myslelo se opravdu na všechno, včetně takové zdánlivé maličkosti, že zbroje se mohou ušpinit a bylo by nemyslitelné je tak nechat, proto nechyběl „*soudek pro čištění pancířů*“.⁵¹⁵ Mimo to však také bylo ve zbrojnici několik starých či porouchaných věcí, za které puškař Jeroným odmítl nést zodpovědnost.

Je téměř jisté, že celé vybavení vojenské zbrojnice, nebo při nejmenším jeho podstatná část, bylo pořízeno nákladem Václava Vchynského za relativně krátkou dobu, mezi lety 1611 až 1615. Přihlédneme-li k chronickým potížím komorních panství se sháněním výzbroje při mustrování vojsk,⁵¹⁶ je nepravděpodobné, že by se zrovna Chlumec před rokem 1611 nějak vymykal z průměru. Na akvizice zbraní z příkazu Václava Vchynského ukazují nejen „uniformy“ laděné v rodových barvách, ale také položka prozrazující čerstvý nákup nově vyrobených 113 mušket a 2 polních děl z Prahy krátce před vznikem soupisu.⁵¹⁷ Můžeme spekulovat, zda za urychleným vybudováním chlumecké zbrojnice po převzetí panství roku 1611 od královských úředníků stála obava a osobní zkušenost s událostmi kolem bratrské roztržky v domě habsburském roku 1608 a se vpádem Pasovských na samém sklonku vlády paranoiou zmítaného Rudolfa, nebo jiné důvody, jisté však je, že představovala hmatatelný argument, prokazující v oné době ne zcela běžný postoj Václava Vchynského k vojenským povinnostem vůči králi, které nechtěl brát na lehkou váhu. A jestliže i jeho vztah k zemské hotovosti byl spíše vlažnějšího rázu, rozhodně nechtěl, aby to tak na první pohled i vypadalo. Vedle toho chlumecká rystkomora mohla dobře posloužit také jako pádný reprezentační prostředek, odrážející nemalé volné finanční prostředky muže čerstvě povýšeného do panského stavu, které byl ochotný investovat do podniku s minusovou ekonomickou návratností, jakým nákup zbraní a výstroje nade vše pochybnost byl. Ke smůle Vchynského však ne na moc dlouho. Není třeba přehnané představivosti, abychom si uvědomili, co nejspíš císař provedl s dobře vybaveným arzenálem, jenž mu spadl do klína v době, kdy jeho vlastní

⁵¹⁵ TAMTÉŽ, fol. 9-10.

⁵¹⁶ Dobové doklady zejména v regestech materiálů z fodu Militare, pro předbělohorské období shromážděných ve svazku RM I. Praha 1937.

⁵¹⁷ SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 325, kart. č. 20, fol. 9.

vojenské sklady byly trvale podvyživené a zatížené potřebou nejen tvořit rezervu pro případ nouze, ale také neustále zajišťovat alespoň základní bojeschopnost pevnostních posádek v Uhrách. Potvrzuje to i další inventární soupis, vzniklý shodou okolností za pouhé dva roky poté.

Mezitím totiž došlo ke stavovské revoltě v Čechách a Václav Vchynský, poté co dobrodružně uprchl z kladského vězení a skrýval se v Polsku, využil radikální změny situace a vlivu svého bratra Oldřicha na opoziční ústředí, vrátil se do Čech a začal se úspěšně domáhat svého zabaveného panství.⁵¹⁸ V této souvislosti došlo v březnu roku 1618 k dalšímu soupisu Vchynského majetku, opuštěného před dvěma lety na Chlumci.⁵¹⁹ Je poněkud podrobnější, protože z rozkazu komorních úředníků nejen evidoval, ale jednotlivé položky také odhadl a ocenil. Vznikl tak navýsost zajímavý detailní seznam obrazů, šatů, knih, nábytku a zbraní z osobního majetku perzekuovaného šlechtice. Zatímco osobní zbraně v garderobě přechkaly několikaměsíční nucenou správu komorních úředníků bez nějaké vážnější úhony, „*v rystkammer dole*“ však zná soupis již jen oněch 113 nových mušket a dvě polní děla nakoupená v Praze, poslední to přírůstek do zbrojnice před rokem 1616, který odhaduje celkovou sumou 499 kop grošů míšeňských. K bývalému vybavení zbrojnice ještě nutno přičíst „*kus malej na malíčkejch kolešách ... pěkně rejsovanéj, purkrabě slejchával od Václava z Vchynic, že jest za něj někdy pan otec jeho n[ebožtík] dal, ale je již jest dost sešlej, 50 kop*“ a další tři děla, stojící venku na valech zámeckého opevnění. Dle zprávy purkrabího šlo o darované kusy – z měst Vratislavi a Českých Budějovic a od arciknížete Maxmiliána. Dělostřelecký park o 6 hlavních tedy zůstal kompletní, ale jinak ani stopy po téměř 40 tuplýchácích, stovkách mušket a ručnic, korysech, dřevcových zbraních, vojenských vozech či polních stanech. Podle všeho proto, že už na svém místě zkrátka nebyly. Těžko si představit, že by z nějakého důvodu inventarizační komise, jejímž hlavním úkolem bylo sepsat veškeré cennosti na sídle jako podklad pro předávací řízení, pominula tak velký objem zbraní začlenit. Nezbyvá než uzavřít, že z kdysi poměrně velkého vybavení zůstávalo v druhé „*rystkomoře naboře pod krově*“ jen 12 malých polských sedel, jeden prostý černý kyrys za 20 kop a jedna kompletní jezdecká zbroj se stříbrnými pozlacenými rukavicemi za 150 kop. Jistě šlo o osobní zbroj Václava Vchynského, podobně jako mezi domácím stříbrem inventovaný kyrys „*květovaný modrými barvami*“ a zejména „*kyrys k turnaji pěkně vypulírovanéj*“ se vším příslušenstvím. Když je řeč o soukromé sbírce pána z Vchynic, vedle chladných zbraní v podstatě v nezměněném počtu, jako roku 1616, jež byly primárně určeny k lovu (např. 3 končire „*na divoký svine*“), byly v garderobě uloženy i dva turnajové meče a patrně nejnáročněji

⁵¹⁸ Jindřich FRANCEK – Josef HARTMAN: *Chlumec nad Cidlinou*, s. 43; Aleš VALENTA: *Dějiny rodu Kinských*, s. 59-60.

⁵¹⁹ NA Praha, SM, sign. K 9/28, kart. č. 1090.

vyvedená osobní zbroj: „*kyrys celej s šturmbaubem, rukavicemi, dobrým zlatem rejsovaný, aksamitem červeným obšíváný, a ten aksamit dobrými zlatými šňůrkami premovaný*“, jejíž význam byl adekvátně vyjádřen částkou 150 kop grošů. Osobní zájem Václava Vchynského o rytířskou stránku šlechticova bytí potvrzuje i jeho knihovna s německými, českými, latinskými a italskými tituly, v níž se nacházela jakási německá „*knih o turnaji*“ (snad tehdy frekventované kompendium Georga Ruxnera) či dobově nesmírně populární hrdinský román *Orlando Furioso* v italském vydání z Benátek.⁵²⁰

Chladná a ochranná zbroj v garderobě tedy existovala vlastně zcela ve stejném složení jako o dva roky dříve. Totéž zjistíme, když sečteme položky podrobně popisující pistole a zdobené „*ručnic na zvěř*“, jež byly odhadnuty značnou sumou 204 kop a 45 grošů.⁵²¹ Potvrzuje se tak domněnka, že jediné militarie, které za dvouleté vlády královských komorních úředníků z Chlumce zmizely, byla ta část vojenské zbrojnice, jež se dala nejjednodušeji upotřebit, tedy zejména „sériové“ muškety a ručnice, kyrysy, kopí a výstroj na pěšáky.⁵²² Mimochodem – sečteme-li odhadní sumy u všech položek osobních loveckých zbraní (inventář z roku 1618 jednoznačně potvrzuje, že šlo opravdu o zbraně k lovu)⁵²³ a ochranných zbrojí Václava Vchynského, dostaneme částku 789 kop a 35 grošů míšeňských, zatímco zbylé vybavení vojenské části zbrojnice (muškety, děla a sedla) bylo ohodnoceno jen souhrnnou cifrou ve výši 588 kop a 45 grošů míšeňských. Je tedy nejen zřejmé, kam směřovala preference majitele sídla daná osobními zálibami, ale také to, že početně mnohem slabší kolekce loveckých zbraní a tělesných zbrojí měla výraznou uměleckořemeslnou nadhodnotu, kterou odborníci sepisující podklady pro inventář dokázali správně rozpoznat.

V pořadí další pramen, který lze pro naše účely využít, je oddělen časovou propastí klenoucí se přes celé jedno století. Na Chlumci se zatím vystřídaly další dvě generace rodu a z Vchynských se stali Kinští. Některé zárodečné postupy poukazující na preference kinského rodu ve vztahu ke zbraním, postihnutelné v roce 1618, se ale ukázaly být dlouhodobě trvalými a platnými i na počátku století osmnáctého. Nejvyšší český kancléř a nositel řádu Zlatého rouna Václav Norbert Oktavián Kinský z Vchynic a Tetova (1642-1719) zřídil s císařským požehnáním 13 let před svou smrtí z chlumeckého dominia a některých dalších majetků

⁵²⁰ Soupis knih TAMTÉŽ, fol. 11-13.

⁵²¹ Soupis zbraní a zbroje TAMTÉŽ, fol. 7-10.

⁵²² Podobné pragmatické zacházení se zbrojnicemi na komorních či konfiskovaných statcích ze strany krále a jeho úředníků bylo před Bílou horou poměrně běžné. Vzpomeňme například na již traktovanou situaci, kdy Ferdinand I. roku 1552 zastavil Jaroslavovi z Pernštejna panství Litomyšl, ponechal si však výslovně dispoziční právo ke zbrojnici. Viz NA Praha, SM, sign. P 100/5, kart. č. 1707, fol. 68 a výše v textu.

⁵²³ Vypadá to, že Václav Vchynský byl skutečně náruživým nimrodem a zbraně nezahálely. V garderobě byl totiž spolu s nimi zjištěn i nemalý počet loveckých trofejí, konkrétně „*rohův jeleních větších a menších 60 párův*“. TAMTÉŽ, fol. 8.

fideikomis. Byla to obvyklá strategie, kterou zvolil ve snaze zabezpečit své početné mužské potomstvo a zároveň zajistit větvícímu se rodu stabilní, nezczitelnou a neumenšitelnou pozemkovou základnu.⁵²⁴ Díky napjaté situaci mezi otcem a dvěma nejstaršími syny se majorátu nakonec ujal třetí syn v pořadí a budoucí zakladatel chlumecké rodové větve František Ferdinand Kinský (1678-1741).⁵²⁵ Po smrti Václava Norberta Oktaviána na prahu roku 1719 vznikl k 30. lednu toho roku první inventář rodového majorátu k ruce Františka Ferdinanda, aby bylo podchycené, čeho se vlastně jeho první nabyvatel ujímá.⁵²⁶

Nic už nenaznačuje, že by ve zdech jinak dobře vybaveného starého rezidenčního zámku byla nějaká forma skladu vojenské výzbroje, jak jsme jej mohli zachytit ještě roku 1618. V tom však nijak nevybočuje z praxe prosazující se i na ostatních panských sídlech (Valtice 1712, Choltice 1719, Opočno 1727, Mnichovo Hradiště 1749, Rychnov nad Kněžnou 1753, Náměšť nad Oslavou 1756 aj.). Naopak pozoruhodnou kontinuitu vykazuje osobní lovecká zbrojnice hrabat Kinských i její umístění do části rezidence, jež soužila přímo jako obydlí panstva. Jestliže Václav Vchynský ji měl uloženou v panské garderobě, Václav Norbert Oktavián volil ještě o něco soukromější prostor hraběcí ložnice, v níž stála zbrojná almara s obsahem, nad nímž měl vykonávat dozor panský lesmistr Johann Gromann.

Mnoho práce a vrásek mu to patrně nepřidělalo, neboť kolekce hraběte Kinského byla nejen docela malá, ale také velmi jednotvárná. Zcela zde absentovaly chladné pobočné zbraně, taktéž prach, kulky a další příslušenství ke střelbě. Sbírku vlastně tvořily výhradně dlouhé palné zbraně, nadto v inventáři ke vši smůle popsané jen povrchně. Existoval však jiný, podrobnější inventář zbraní (vzniklý zřejmě z činnosti správce sbírky lesmistra Gromanna), jak ukazuje hned první položka „16 kusů rozličných pušek, jež jsou v inventáři známy podle jmen [puškařů – pozn. V.P.]“. Ten je však již nezvěstný, nezbyvá tedy, než se spokojit s povšechným popisem. Jádrem kolekce osobních zbraní Václava Norberta Oktaviána tvořilo vedle zmíněných 16 křesadlových pušek („*flinten*“) dalších 17, některé s kolečkovým („*mit teutschen schlösser*“), jiné s křesadlovým zámkem („*mit flindten schlösser*“). Přičteme-li ještě 3 brokovnice („*schrott büchse*“), dostaneme se k číslu 41 pušek. Mimo to se jedna puška nacházela ve městě u hraběcího puškaře, zřejmě na opravu, a v samotné almaře byly uloženy i nějaké polotovary (puška bez

⁵²⁴ Srov. Valentin URFUS, *Rodinný fideikomis*, s. 192-237; Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 150-156, na s. 153-155 tabulka fideikomisů vzniklých v českých zemích mezi lety 1620-1720. K významu fideikomisů pro šlechtu též Petr MAŤA: *Svět české aristokracie*, s. 132-136.

⁵²⁵ Aleš VALENTA: *Dějiny rodu Kinských*, s. 77-79. K roztržce Václava Norberta se syny Janem Václavem a Bernardem Františkem na základě rozboru korespondence rovněž Lenka MARŠÁLKOVÁ: *Jeroným Colloredo v první čtvrtině 18. století. Příspěvek k informačním a sociálním sítím barokního aristokrata*. Diplomová práce FF UPa. Pardubice 2011.

⁵²⁶ SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumeck), inv. č. 428, kart. č. 23; pare uloženo v NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834.

zámku, pažba se zámek, ale zase bez hlavně), což nepřímě poukazuje na to, že šlo o živý, používaný soubor. Nebo alespoň jeho část, protože popis jiných zbraní zase dává tušit, že hraběcí sbírka zbraní částečně fungovala i jako svého druhu pietní vzpomínkové místo na některé příslušníky rodu – byla zde puška (zřejmě ptáčnice) „zemřelé hraběnky Oldřišky s hlavní od těšínsky“⁵²⁷ a zejména 2 osobní pušky zemřelého plukovníka Viléma Kinského, Valdštejnova věrného souputníka, jenž také spolu s generalisimem „odputoval“ v Chebu roku 1634 na onen svět. Připočteme ještě poněkud pochybnou sbírku 4 „tureckých“ pušek⁵²⁸ a máme loveckou výbavu hraběte Kinského kompletní. Dohromady tedy čítala 49 dlouhých palných zbraní, nepochybně určených výhradně k lovu. Vzhledem k ostatním rýstkomorám zde stojíme spíše před dobovým průměrem, který se sám ochuzoval o další zajímavé položky v podobě pistolí nebo pobočních zbraní, což na rozdíl od preferované monotematicnosti obvyklé zrovna nebylo.⁵²⁹

O to více však ohromí to, co nám odhalí další inventář chlumeckého fideikomisu, sestavený 24. dubna 1760 po smrti Leopolda Ferdinanda hraběte Kinského.⁵³⁰ Již žádné skříně v garderobě, žádné osobní pušky v počtu několika kusů, nová „*gewöhr-cammer*“ vystupuje ze stránek soupisu jako úctyhodný kolos, který tvořilo celkem 776 jednotlivých předmětů. Takovou záplavu by bylo obtížné vměstnat do sebevětší panské ložnice, proto je jen přirozené, že pro ni byla vyčleněna speciální místnost, sloužící jako zbrojnice. Nacházela se již na novém zámku, který mezi lety 1721 až 1723 nechal postavit jako objekt vhodněji odrážející společenský lesk rodového jména a vysoké postavení jeho příslušníků, na návrší nad

⁵²⁷ V rodových genealogiích se mi osobu tohoto jména nepodařilo dohledat. Nejpravděpodobněji by to mohla být některá z dcer Františka Oldřicha Kinského (1634-1699), bratra Václava Norberta Oktaviána a předchozího držitele chlumeckého dominia.

⁵²⁸ Ze čtyř zbraní, označených inventářem jako turecké, bude skutečně osmanské provenience nejspíš jen jedna janičářská puška. V dalším případě jde o položku „*puška s tureckou hlavní*“, ve zbylých dvou byly zase jako turecké označeny těšínsky. To je samo o sobě podezřelé, neboť těšínsky byly tvarově vysoce specifické pušky malého kalibru na lov ptactva, jejichž výrobou bylo proslulé právě Těšínské knížectví a jejichž výskyt i obliba byla silně geograficky omezena. Viz Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně v Čechách*, s. 35-41; Jan KRUCZEK: *Rusznikarstwo*.

⁵²⁹ „*In des graffen SchlaffCammer ... Item eine große allmer worinnen daß gewöhr sich befindet, nembl.: 16 st. unterschiedlichen flindten, die das Inventarium mit nahmen weißet, 3 gezogene röhr mit deutschen schlößern, 2 gezogene röhr mit flidten schlößern, 1 gezogenes rohr mit türkischen damascirten lauff, 1 türkisches damascener janitschar rohr, 2 türkische teschniken gezogen, 17 gezogen unterschiedliche röhr, mit teütschen und flindten schlößer, 7 schrott büchsen, 1 nach der Seel. graffin Ulrichin mit ein teschinken lauff, 2 flindten von dem Seel. graffen Wilhelm Chinsky, 1 flinden ohne Schloß, 1 flindten schüff mit dem schloß, ohne lauff, 1 flindte die sich in der stadt bey dem büchsenmacher befindet. Ob specifirtes gewöhr, ist von beeden seel. graffen gemachten und unterschriebenen Inventario, dem daßig forstmeister mit nahmen Johann Gromann zur seiner verwahrung, undt verandwertung übergeben worden.*“ SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumeck), inv. č. 428, kart. č. 23, fol. 6-7.

⁵³⁰ NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834, inventář fideikomisiho panství Chlumeck a alodního statku Kratonohy z 24. 4. 1760, nefoliováno. Následující výklad vychází z tohoto pramene.

Chlumcem František Ferdinand Kinský.⁵³¹ Reprezentativní zámek, který patří k nejcennějším stavbám 18. století, stvořili dva z největších duchů českého baroka, Jan Blažej Santini-Aichel coby projektant a František Maxmilián Kaňka jako stavitel. Půdorysně pozoruhodná budova dostala na paměť návštěvy Karla VI. po cestě z pražské královské korunovace roku 1723 příznačné jméno Karlova koruna a záhy okolo ní vyrostly další obytné a provozní budovy, které zvyšovaly kapacitu nevelkých traktů hlavní budovy, seskupených kolem ústředního pavilonu s okrouhlým sálem. Bylo to více než potřebné, protože starý zámek ve městě roku 1745 vyhořel a nebyl již dále opravován.⁵³²

Nejspíš právě zde, v samostatně stojících budovách, se nacházela speciální místnost větších rozměrů, do níž se přestěhoval rodový lovecký arzenál. Ten byl navíc dán do správy speciálně školenému odborníkovi, jak prokazuje technicistně precizní styl soupisu. Můžeme uvažovat nejspíše o panském lesmistovi, jako tomu bylo v roce 1719. Poukazuje na to i podkladový soupis zbrojnice pro pozůstalostní inventář, signovaný lesmistrem Franzem Rangsem a dvorním myslivcem Johannem Pilbaxem. Ten mimochodem sbírku také oceňuje vysokou částkou 6308 zlatých.⁵³³ Pedantská mysl správcova vnesla do celé rozsáhlé sbírky pevný řád, který jediný umožňoval nějakou orientaci. Zbraně byly rozčleněny podle základních konstrukčních typů a následně každé přiřazeno něco na způsob inventárního čísla. Soupis začíná 61 staršími puškami, mezi nimiž převažují tzv. „*stutzen*“, tedy krátké celopažbené kulovnice. Následuje 68 zbraní, inventovaných pod hlavičkou „*teutsche büchßen*“, tedy pušek se starším typem kolečkového zámku. Spíše miniaturní soubor do počtu tvořilo 5 karabin, naopak nejvíce bylo „*flinten*“, tedy pušek s tehdy již převládajícím křesadlovým zámekem – napočítali bychom jich 137. Poslední vnitřně kompaktní část sbírky tvořilo 57 párových pistolí a 3 samostatné, celkem tedy 117 pistolí. Inventář zbrojnice uzavírá seznam „*rozličných loveckých rekvizit*“, celkem 302 kusů.

⁵³¹ V literatuře na vznik a účel této stavby panují rozdílné názory. Zatímco starší práce více méně unisono tvrdí, že Karlova koruna byla postavena jako nové vrchnostenské sídlo, Karel KUČA: *Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocerliní I.* Hradec Králové 1995, s. 238-239 rezolutně uvádí, že se jednalo (alespoň v první fázi) výlučně o „*reprezentativní barokní letohrádek a lovecký zámek*“, který „*neměl nahradit starý zámek ve městě, který byl stále hlavním sídlem chlumecké vrchnosti*“. Argument, že nebyl určen k obývání, podporuje vysoce symbolickým architektonickým řešením stavby (které však neskýtalo dostatek vhodných prostor ke každodennímu pobytu), dále faktem, že ve starém zámku byly i nadále ubytovávány návštěvy včetně těch císařských (s. 253) nebo i dobovým označením stavby jako „*Jagd- und Lustschloß*“ – oproti „*gärfl. Kinskische Schloß*“ v případě starého zámku – na Wernerově veduté Chlumce vzniklé po roce 1740 (s. 244). Teprve shořením starého zámku roku 1745 se situace radikálně změnila a Karlova koruna začala být dostavbou dalších budov v okolí upravována pro sídelní využití (s. 264-266). Pro jistotu ale ještě jednou zdůrazňuje, že „*neexistuje jediný doklad o tom, že by Kinskí zamýšleli před rokem 1745 starý zámek opustit*“ (s. 261).

⁵³² Jindřich FRANCEK – Josef HARTMAN: *Chlumec nad Cidlinou*, s. 51; Aleš VALENTA: *Dějiny rodu Kinských*, s. 83-84; Emanuel POCHE a kol.: *Umělecké památky Čech I, A-I.* Praha 1977, s. 505-506.

⁵³³ SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 428, kart. č. 23, sign. 329, fol. 2-11.

V chlumecké zbrojnici hrabat Kinských vrcholí všechny významné rysy nově budovaných moderně pojatých luxusních souborů loveckých zbraní, jak jsme je mohli sledovat už v případě Černínů. Předně byl velký důraz kladen na výrobce. Každá jednotlivá zbraň je v inventáři charakterizována nejprve jménem puškaře a případně i jeho působištěm, až teprve poté jsou uváděna další specifika. I když zbraň nebyla signována, je tato skutečnost pečlivě uvedena. Tento trend se začal postupně prosazovat již od poslední třetiny 17. století, teprve však s 18. stoletím přerůstá do jakéhosi pravidla, kdy se jméno puškařského mistra stává nejdůležitějším údajem, definujícím příslušnou zakázkovou pušku nebo pistolí (Roudnice nad Labem 1704, Valtice 1712, Račice 1738, Slavkov 1747, Náměšť nad Oslavou 1756). Není to však žádné domácí specifikum, například inventář biskupské zbrojnice Jana Filipa Františka ze Schönbornu ve Würzburgu z roku 1724 byl tvořen dle naprosto totožných kritérií.⁵³⁴ I zde zřejmě můžeme hledat paralely k jiným šlechtickým sbírkám uměleckého ražení, zejména ke galeriím. Také na trhu s palnými zbraněmi (samozřejmě jen těmi nejvyšší kvality) se prosazuje vědomí individuality vyhlášených tvůrců, jejichž specifický rukopis, výrobní postup a tradičně používané způsoby zdobení mohou jako jediné dodat zbraní kýžený punc originality a tím zvýšit její cenu prestižní i hmatatelnou, vyjádřenou příslušným finančním obnosem (OBR. 34-35). Pod tlakem těchto obecně přijímaných měřítek ustupují všechny ostatní technicko-řemeslné charakteristiky (typ zámku, pažba, kování apod.), které byly naopak rozhodující v předešlých dobách, do pozadí. V extrémní podobě pak mohou vzniknout soupisy, jako je ten choltický z roku 1719, kdy je panská zbrojnice inventována prostými záznamy, sestávajícími jen ze jména puškaře a počtu kusů.⁵³⁵

Nám to však poskytuje výjimečnou možnost, jak zbavit anonymity síť výrobců, pravidelně uzavírajících výrobní kontrakty s předními velmoži své doby. Inventář jmenovitě zaznamenává 94 osob (Příloha VIII. 3), což znamená, že vějíř puškařů, pracujících alespoň jednou pro chlumeckou vrchnost, byl otevřen více doširoka, než tomu bylo v případě Černínů, což je však vzhledem k většímu rozsahu sbírky pochopitelné. Zdánlivá pestrost puškařských dílen ve službách Kinských je zároveň dána také tím, že se jich na jedné zbraní mohlo podílet více. Ve strohé řeči evidenčních záznamů máme pregnantně podchycenu dobově obvyklou

⁵³⁴ Alfred SITTE: *Die gräflich Schönbornsche Gewehrkanmer zu Würzburg*, s. 106-109. Mimochodem ve zdech würzburgské rezidence knížat-biskupů spočívala řada zbraní z rukou mistrů, jež byli tak oblíbení mezi českomoravskou aristokracií – pražští Neireiterové, vídeňští Felix Mayer a Georg Keiser, olomoucký Heinrich Reimer, J. J. Behr, Piraube, Cominazzové a další. Lze z toho vyvodit přinejmenším dva dílčí závěry. Za prvé, že jádro puškařského okruhu, dodávající předním urozcům své doby po celé Evropě bylo v podstatě stabilní a neměnné, tzn. i přístup objednavatelů k zakázkám byl do značné míry konzervativní, a za druhé, že oblíbení domácí mistři z Čech a Moravy rozhodně nepatřili v rámci zahraniční konkurence do „druhé ligy“.

⁵³⁵ SOA Zámorsk, VS Choltice, inv. č. 32-34, kn. č. 31-33.

praxi dělby práce: nejednou se stávalo, že klíčové části zbraně, jako byly hlavně a zámky, se objednály u specializovaného mistra s vysokým kreditem výrobků, aby byla následná kompletace a zapažbení zbraně svěřeno nějaké jiné dílně, která si tímto způsobem přivydělávala. Takovým „dvorním dokončovatelem“ zbraní určených pro chlumeckou zbrojnici byl vídeňský Joseph Bauer. Jeho jméno je v souvislosti s finální kompletací výslovně doloženo v 9 případech. Sám však byl také součástí tohoto výrobního cyklu – Kinským dodal 6 svých vlastních zbraní a 2 hlavně, které pak použil zase někdo jiný. Vedle Bauera patřili do úzkého kruhu hraběcích oblíbenců ještě další vídeňští mistři: byli to Georg Keiser (suverénně nejvíce s celkem 15 zbraněmi – 9 pušek a 3 párové pistole – k tomu ještě 3 kompletace dodaných kusů zbraně) s Felixem Mayerem (9 zbraní, 2 kompletace) a Christophem Rießem (7 zbraní), dále dva dobře známí pražští puškaři, Paul I. Poser (11 kusů, 1 kompletace) a Hans Stifter (8 zbraní) a také Heinrich Reimer z Olomouce (rovněž 8 kusů). Již z toho je zřejmá mnohem cílenější orientace Kinských na puškaře pracující v blízkosti císařského dvora, než tomu bylo u Černínů. Symbolický kapitál zašifrovaný do takových zbraní není třeba připomínat. Vídeň jako místo působení je výslovně uvedena u 14 mistrů – vedle již zmíněných to byl ještě Jakob La Marre, Johann Adam Gratzel, Joseph Hamerl, Johann Vaas, Christoph Rieß, Wilhelm Höffer, Simon Penzner, Jakob Koch, Joseph Qualek a jakýsi Fernandez. Naopak mnoho nepřekvapí, že na druhém místě je Praha s 9 puškařskými dílnami (Caspar a Johann Neireiterové, Paul I. Poser, Johann Wiedmann, Stanislaus Neffscheta, Joseph Ebert, Wenzl Fingelard, d'Blan, Peter Häfferle), objevují se ale i další puškařská střediska, byť zastoupená zpravidla jedním či dvěma výrobky – jde například o Karlovy Vary (J. C. Peter), krušnohorský Verněřov (Wilhelm Wolf) nebo hanácký Litovel, kde pracoval zřejmě specialista na větrové zbraně puškař Wieder – na Chlumec dodával jen tento konstrukční typ zbraní, a to v počtu 5 pušek a dokonce i pár větrových pistolí! Kinští ale také odebírali od puškařů pracujících pro jiné urozence (mohlo ale také jít ze strany příslušných šlechticů o dar), od lobkovického knížecího puškaře Johanna Lacknera z Roudnice nad Labem, celkově 5 pušek vyrobil Matthias Kloser usedlý ve valdštejském Duchcově. Objevuje se dokonce i Johann Michael z Kuksu, dvorní puškař hraběte Šporka, ačkoliv jinak vztahy mezi Kinskými a Šporkem nebyly eufemisticky řečeno právě nejvřelejší.⁵³⁶ Svého puškaře usedlého v Chlumu nad Cidlinou měli i Kinští. Jmenoval se Franz Lewinsky a snad je to tentýž, o jehož dílně se mluví v souvislosti se sídelním areálem – nacházela se na dolním konci aleje, vedoucí k zámku.⁵³⁷ Je však s podivem, že inventář zbrojnice v souvislosti s ním hovoří jen o jediné

⁵³⁶ S odkazem na Karla Třísku (*František Antonín hrabě Špork*. Praha 1938, s. 25) to tvrdí Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, s. 84.

⁵³⁷ NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834.

pušce a páru pistolí – jeho hlavní pracovní náplní zřejmě byla údržba a péče o zbraně, jak ostatně ukazuje i funkční vybavení dílny.

Širší horizont habsburské monarchie zastupoval například Johann Georg Grünbüchler z Korneuburgu nebo Caspar Scheithauer z Grazu. Stejně jako u dalších šlechtických loveckých arzenálů, i v tomto případě obrátili tvůrci zbrojnice cílenou pozornost také mimo monarchii. Zastoupeny tak jsou pušky a pistole pocházející ze Salzburgu (Zellnerové), z Drážďan, z Mnichova, Arzbergu, Berlína, Postupimi, Karlsruhe, ale i ze vzdálenějších míst, jako byl Utrecht, Maastricht nebo Paříž či Madrid. Zvláštní zájem byl směřován do Brescie, v níž tvořila rodina Cominazzů. Opět to dobře odpovídá dobové závazné módě. Dovolíme-li si na tomto místě malou aktualizaci, můžeme s jistou nadsázkou říci, že jako dnes patří k nutným poznávacím znakům vyšších vrstev vlastnit v šatníku Gucciho kabelku či sako od Armaniho, tehdy bylo nezbytné, aby se šlechtická zbrojnice mohla pochlubit aspoň jedním výrobkem z dílny klanu Cominazzů. V souvislosti s Kinskými jsou zmiňováni Lazaro Lazarino (párové pistole) a Lazaro Cominazzo (puška a 2 páry pistolí). Cominazzové byli ale především vyhlášenými hlavňáři. Prvně jmenovaný dodal 2 puškové hlavně, druhý pak 4 puškové a 2 pistolové. Jejich výrobky pak použili na zkompletování zbraně nejen domácí puškaři, ale také další mistři usdlí přímo v Brescii – Stephano Liotti a Franco Paratto.

Nebyla to jen zvučná jména puškařů a její celoevropský charakter, co dodávalo chlumecké kolekci kýženou prestiž a reprezentační potenciál. Už jsme mohli pozorovat u černínských zbrojnic, že nemalou hodnotu představovalo také technické provedení a zejména nákladné zdobení. Ani Kinští v žádném případě nepodceňovali tuto stránku. V jejich zbrojnici se nacházela celá škála pušek a pistolí – od základních typů s jednou hlavní a kolečkovým nebo křesadlovým zámkem přes větrovky, dvojky, kozlice, levostranně zapažbené pušky, až po zbraně s vnitřním zámkem, ukrytým v pažbě. Rovněž výzdobné prvky byly značně pestré – hojně bylo využito zlacení a stříbření jak zámků, tak hlavní, pažby byly mořené, intarzované, vyřezávané, zdobené ornamenty z drátů, slonovinou, perletí i kostmi, zámkové desky byly prolamované, pokryty figurálními i ornamentálními motivy za využití leptu, rytí nebo tepání, hlavně zase damasované, modřené i ryté. Řada zbraní byla navíc opatřena hraběcím erbem vyrytým v pažbě, vytepaným na zámkové desce nebo na vlastním stříbrném či mosazném štítku (OBR. 36).⁵³⁸

Znameníť soubor loveckých zbraní vysoké kvality však měl i svou historickou hodnotu. Některé kusy na sobě nesly i letopočet výroby, který tvůrci inventáře zpravidla neopomněli

⁵³⁸ Ke zbůsobům dekorace zbraní Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně*, s. 57-74 a 81-93.

zaznamenat. A tak, ačkoliv můžeme za hlavní tvůrce kolekce považovat Františka Ferdinanda Kinského a jeho syna Leopolda, je evidentní, že nejstarší pušky patřily do vlastnictví rodu již mnohem dříve a tvořily základ zbrojnice v době, z které pocházejí výše představené inventáře ze 17. století. Nejstarší zbraň na sobě totiž nesla letopočet 1550, další dvě potom 1572 a 1593. Vyjma těchto tří nejstarších zbraní pochází zbytek přesně vrocených pušek z druhé poloviny 17. století (1653, 1660, 1674, 1681, 1683, 1696). Naopak puška mnichovského Josepha Fraye s hlavní z Madridu z roku 1744 dokládá stálou péči o sbírku nákupem zbraní ještě relativně nedlouho před vznikem studovaného inventáře.

Nejen starobylé pušky svědčily o některých dlouhodobě neměnných principech, zas a znovu oprašovaných tvůrci zbrojnic. Jestliže jsem již v rámci hodnocení pardubického arzenálu Pernštejnů a rožmberské zbrojnice ze 16. století vyslovil tezi o „reprezentaci množstvím“, domnívám se, že to samé platí i o 200 let později v případě lovecké rystkomory Leopolda Ferdinanda Kinského. Jak jinak si vysvětlit, že se sestávala z více než 460 kusů pušek a pistolí? Dodejme, že v tomto konkrétním případě obří lovecká zbrojnice byla zřejmě záměrně budována jako prostředek, který vhodným způsobem reprezentoval promyšlené zázemí muže, jehož vědomě zvolená civilní kariéra v zemských úřadech vrcholila ziskem postu, který ostatně příslušníci rodu Kinských nadrželi poprvé, a tím byl úřad nejvyššího lovčího.⁵³⁹

Druhý výrazný rys, určující charakter celého souboru, však již je zcela poplatný době poloviny 18. století, byť v něm zároveň také vrcholí delší rodová tradice Kinských. Již v polovině druhé dekády 17. století jsme mohli pozorovat, že se na chlumecké rezidenci vytvořila zaznamenatečná sbírka loveckých zbraní, tehdy však ještě doprovázená vojenskou zbrojnicí klasického stříhu. Nic takového ale již neplatí pro situaci z roku 1760. Zbrojnice Leopolda Kinského, jakkoliv rozsáhlá, je již čistě sbírkou předmětů, určených k lovům a honům, dobře odpovídající dobovému vkusu i proměněné roli aristokracie, která již necítila ani nutnost shromažďovat na svých sídlech praktické armádní vybavení, ani potřebu reprezentovat se jako muži války. Slabou aluzi na předchozí klíčovou roli šlechtice na poli válečném tak vyvolávalo jen 39 pušek s bajonety „*granátníků vysoce braběcího domu*“, kteří však daleko více než vojenské těleso představovali čestnou stráž chlumecké vrchnosti. Staré, špatné a rozlámané pušky, mezi nimiž bylo i „*něco pruských*“, spolu se 4 pruskými palaši zase nejspíš připomínaly těžké časy slezských válek, kdy bylo chlumecké panství okupováno „Branibory“

⁵³⁹ K praktické náplni funkce podrobně Romana MARTÍNKOVÁ – Aleš VALENTA – Veronika VILIMOVSÁ: *Úřad nejvyššího lovčího za Leopolda Kinského (1751-1750)*. VSH 14, 2007, s. 109-141.

krále Fridricha.⁵⁴⁰ Modely děl ze zvonoviny a 20 malých moždířů zase sloužily při slavnostních ohňostrojích či byly určeny k dekoraci interiéru.⁵⁴¹

Chlumeckou zbrojnicí Kinských můžeme „čist“ jako typického zástupce dokazujícího proměnu životního stylu i priorit barokní aristokracie v jejich krystalicky čisté podobě. Na sklonku epochy, vymezené pro přítomný výzkum, již nobilita usedlá v českomoravském prostoru nepociťuje tak bezprostřední pouto s válkou, jako tomu bylo dříve. Nebyla k tomu nucena ani praktickým vedením ozbrojených konfliktů té doby. Změny ve vojenství, nastartované na Západě stoletou válkou a ústící v tzv. vojenskou revoluci, jež byly představeny, vedly obecně k „dearistokratizaci války“, aniž by však kariéra ve vojsku i poté pozbyla u některých konkrétních jedinců svou atraktivitu. Nicméně celkové rozvolnění vztahu mezi šlechtou jako společenskou entitou a válkou coby jejím základním zaměstnáním je nad veškerou pochybnost. I nadále si však „zdvorštění válečníci“, abychom užili slov Norberta Eliase, dobře uvědomovali, že to byl právě boj, který v prazáklaďu ospravedlňoval jejich samotnou existenci. Právo držet zbraně, odvozené od válečných povinností, proto stále zůstávalo žárlivě střeženým privilegiem, které se však přizpůsobilo novým podmínkám. Na někdejší centrální roli při organizaci ozbrojených sil tak už poukazovaly jen malé ceremoniální jednotky šlechtických gard, v konkrétním případě Kinských „*vysoce braběcích granátníků*“, které ale plnily v prvé řadě reprezentační úlohu v civilním dvorském životě urozenců. Z uvedených vážných důvodů také představitelé vysoce postavených šlechtických rodů nemohli, ale ani nechtěli, rezignovat na budování zbrojnic, jež vhodně dotvářely obraz hlavních sídel jako „opevněných opěrných bodů“, po staletí neodmyslitelně patřících k výbavě pravého aristokrata. V těchto nových zbrojnicích poloviny 18. století se však již nenacházely praktické válečné nástroje, rozhodně ne v takové míře a stupni použitelnosti, jako tomu bylo dříve. Zbraň však stále zůstávala zbraní, jen se měnilo směřování jejího reprezentačního potenciálu. Namísto tuctů rachotivých děl, stovek těžkých ručnic a desítek blyštivých pancířů nastoupily subtilnější, ale také mnohem luxusnější lovecké zbraně. Ty však stejně dobře sloužily svému účelu. Zhmotňovaly nejen právo legálně držet zbraně a tím vlastně stále potvrzovaly dávnou válečnou roli šlechty, ale také, mnohem aktuálněji, poukazovaly na další specifické privilegium, na právo lovu a honitby, neodmyslitelně patřící k zábavám a vyššímu standardu této vrstvy. Skrze něj tak ve svém důsledku jinými prostředky sloužily témuž cíli, a tím byla oslava,

⁵⁴⁰ Blíže Jindřich FRANCEK – Josef HARTMAN: *Chlumeck nad Cidlinou*, s. 54-55; Aleš VALENTA: *Finanční ztráty chlumeckého panství*.

⁵⁴¹ Srov. *Die historische Waffen- und Modellsammlung im königlichen Arsenal zu Dresden*. WK 1, 1897-1899, Nr. 3, s. 66 an.

propagace a neustálé potvrzování exkluzivního statutu šlechty v rámci soudobé hierarchizace společnosti. Jen se tak již nedělo na poli válečném.

V. *Vojáci Fortuny*

Válka a reprezentace sociálního statutu ve vnitřní výzdobě zámeckých sídel

„Co mu chybí? Umírá uprostřed své slávy. Jeho pověst už nemohla být větší. Právě se kochal radostí nad tím, že vidí nepřítele ustupovat a viděl plod svého usilování [...] Někdy, jak život pokračuje, hvězda bledne. Je jistější tnout do živého, hlavně když jde o hrdiny, jejichž každý skutek je bedlivě sledován.“

Marie de Rabutin Chantal de Sévigné o smrti maršála de Turenne, 1675

Exkurs: vítězství u Sv. Gotthardu aneb po bitvě každý generálem

První měsíce „tureckého roku“ 1664 skýtal císaři Svaté říše římské a hlavě habsburského rodu Leopoldovi I. pramálo důvodů k optimismu. Nedlouho po nástupu na trůn byl mladý panovník a jeho dědičné země, stojící již nějakou dobu na „stráži křesťanstva“ mezi zbytkem Evropy a územím ovládaným padíšáhem, nuceni čelit obnovenému tureckému tlaku z uherské nížiny. Po relativně klidné první polovině století (vždyť poslední mírová smlouva s Cařihradem byla uzavřena roku 1608), v níž se vídeňští vládci mohli beze strachu o vlastní záda zapojit do nebývale rozměrného nábožensko-mocenského konfliktu pro změnu uvnitř křesťanské pospolitosti, se nad Bosporem radikálně proměnilo politické klima. Změna priorit se pak mimo jiné projevila i zvýšeným napětím na turecko-habsburské hranici. Bylo jen otázkou času, kdy si loďivod turecké zahraniční politiky velkovezír Ahmed Köprülü vyrobí dostatečně elegantní záminku pro rozpoutání otevřených bojů. Ta chvíle nastala v létě roku 1663 a jako *casus belli* posloužila údajná a spíše polovičatá habsburská podpora sedmihradskému vévodství, jež se chtělo vymanit z přímé závislosti na sultánovi. Mohutná osmanská armáda o sobě dala vědět vskutku rázně: vtáhla do Horních Uher a k němému překvapení všech obklíčila a dobyla pevnost Nové Zámky, jednu z nejnákladnějších a nejmodernějších bastionových fortifikací v dědičných zemích, na které spočívala páteř obrany celého jihozápadního Slovenska. Turci náhle získali opěrný bod na téměř stejné zeměpisné šířce, jako ležela Vídeň, a jen několik hodin jízdy koňmo od hranic Markrabství Moravského. Tak hluboko na sever turecká moc ještě nesahala, což značně znervóznilo nejen obyvatele Čech a Moravy, ale k opětovně probuzenému nebezpečí v Uhrách upírala s obavami zraky celá Evropa. Dá se tedy pochopit jak aktivita Leopolda I., který neměl nejmenší chuť čelit Turkům

osamocen a ihned rozehráł diplomatickou ofenzívu na říšském sněmu v Řezně, tak i vesměs pozitivní odezvy ze strany říšských stavů a dalších evropských suverénů na jeho žádosti o pomoc. A tak se k vlastním nevelkým císařským vojskům pod vrchním velením bitvami třicetileté války ošlehaného veterána hraběte Raimunda Montecuccoliho přidávaly oddíly vyslané saským a bavorským kurfiřtem, jednotky naverbované na společné náklady říšských stavů či symbolický pěší regiment z Piemontu. Zhruba 5000 mužů pod samostatným velením generála Saligny-Colignyho blahosklonně vyslal i „arcinepřítel“ rakouského domu, francouzský král Ludvík XIV. I díky tomu však kontingenty, které se v pozdním jaru roku 1664 zvolna blížily k hlavní armádě u Dunaje, mohly dodávat punc panevropského křesťanského spojení Montecuccoliho armádnímu tělesu, které se chystalo zastoupit Turkům cestu do rakouských dědičných zemí. Stalo se tak nedaleko městečka Svatý Gotthard na řece Rábě při zemské hranici Uher a vnitřních rakouských zemí, přesněji řečeno Štýrska.¹

Turecké síly pod velkovezírovým velením překročily zjara 1664 Drávu a táhly nikoliv obligátně podél Dunaje na sever, ale tentokrát směrem západním. Montecuccoli před nimi ustupoval, byl početně slabší a tak takticky vyčkával na posily z říše, až se společně dostali ke Svatému Gotthardu, respektive k nedaleké vesničce Mogersdorf. Zde, v mělkém rovinatém údolí zhruba 2 km širokém, lemovaném nevelkými vrcholky okolních kopců, stanuly proti sobě na samém konci července obě armády, mezi nimi meandrovala jen řeka Rába, normálně spíše říčka, nyní ale zmožutnělá po předchozích vydatných deštích. Byť byla křesťanská vojska stále v určité početní nevýhodě, nebylo již kam ustupovat a Montecuccoli to dobře věděl. Jeviště k rozhodujícímu zápasu bylo připraveno.

První, kdo trhl pomyslnou oponou a rozehráł celý kus, byli Osmané. Po letném otřukávání bojem předchozího dne začala bitva za rozbřesku 1. srpna. Ve čtyři hodiny ráno došlo k prvním větším střetům na pravém křídle koaliční armády, jež obsadila severní břeh řeky. Několik tisíc sipahijů se zde pokusilo o útok. A již v této chvíli, na samém prahu zápasu, razantně vystupuje do popředí důležitá postava následujících událostí - Jan Špork, císařský důstojník a velitel křesťanské jízdy. Byl to on, kdo v čele svého vlastního pluku, říšských jízdních regimentů a chorvatské jízdy protiútokem zastavil postup Turků v tomto prostoru. Pomýšlet na nějaké oslavy by však bylo značně předčasné. Další průběh bitvy ukázal, že ze strany „nevěřících“ šlo jen o zastírací manévř k odlákání pozornosti od středu linie, kde měl brzy přijít hlavní nápor. Kolem šesté hodiny ranní dal velkovezír povel k útoku přes řeku

¹ K pozadí a průběhu turecko-habsburského konfliktu v letech 1663-1664 v širším kontextu Thomas WINKELBAUER: *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im Konfessionellen Zeitalter. Teil I* (= Österreichische Geschichte 1522-1699). Wien 2003, s. 151-161; Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLAS: *Velké dějiny země Koruny české VIII, 1618-1683*. Praha-Litomyšl 2008, s. 192-208.

směrem na vesnici Mogersdorf. Zmatek v koaličních řadách byl dokonalý. Díky ješitnému hašteření ve velení (krom maršála Montecuccoliho coby velitele císařských si své rozhodovací pravomoci nehodlali nechat umenšit ani velitel Francouzů Jean de Coligny-Saligny, ani Ludvík Vilém markrabě Bádenský a Wolfgang Julius Hohenlohe za říšské jednotky), složitému těžko přehlednému terénu a také mohutné dělostřelecké podpory útoku ze strany osmanských baterií se napadeným jednotkám nepodařilo efektivně zformovat vlastní obranu. Výsledkem pak zákonitě bylo, že předsunuté oddíly a některé další jednotky bezradně stojící útočícím janičárům v cestě byly nemilosrdně masakrovány. Záhy byla dobyta a vypálena vesnice Mogersdorf, o kterou se opíral střed křesťanské armády. Jen za cenu nasazení záložních pluků pod osobním Montecuccoliho velením a zpětného dobytí zdevastovaného a hořícího Mogersdorfu, o které se za cenu značných ztrát postaraly jednotky Wolfganga Julia von Hohenlohe nedošlo ještě během dopoledne k dokonalému kolapsu. Zatímco se útočící osmanské jednotky před jakž takž znovu konsolidovaným centrem spojenecké armády kolem poledne zastavily a přeskupovaly se v lužním lese na „císařské“ straně Ráby, neustále ovšem posilované dalšími oddíly z jižního břehu vesele přecházejícími vodní tok, svolal maršál Montecuccoli rychlou bojovou poradu velitelů, aby se dohodli, co dělat dál. Každý z přítomných pánů měl na věc svůj exaktně podložený a pochopitelně rozdílný názor, nakonec však ke shodě na další koordinaci přeci jen dospěli. Mohlo být kolem druhé hodiny odpolední, když se koaliční vojska, místo aby hájila ledva zacelené posty, unisono nadechla k mohutnému generálnímu protiútku. Jeho průběh byl až překvapivě jednoznačný. Reakce, jež se záhy zmocnila zaskočených janičárů tváří v tvář valící se křesťanské armádě, která ještě před chvílí budila dojem, že je na lopatkách, navozovala spíše dojem útěku než spořádaného řízeného ústupu do nových pozic. Na břehu řeky se navíc srazili s vlastními spolubojovníky, kteří na příkaz velkovezířův stále vykonávali pohyb opačným směrem ve snaze posílit domněle vítězíci přední voj. Z chaosu, který ze srážky vznikl, nemohlo vzejít nic dobrého. Zkázou nevěřících umocnil i zmíněný fakt, že Rába, normálně nepříliš výrazná úzká říčka, byla po deštivém počasí rozvodněná a prudká. Provizorní mosty ráno postavené osmanskými ženisty takový nápor prchajících jednotek dlouho nevydržely. Velkou část finálních ztrát tak Osmanům způsobily nejen zbraně Montecuccoliho útočících vojáků, napumpovaných adrenalinovou směsí hněvu, strachu a zvláštní formy uspokojení z boje, ale také sama příroda. Mnoho Turků vrhnuvších se při ústupu do vod Ráby i s koňmi se na druhý břeh už prostě nedostalo, nejen kvůli strmým podmáčeným břehům. Každopádně výsledek byl dokonalý. Ještě v pozdním odpoledni křesťané zahnali velkovezírovy elitní jednotky do řeky a opanovali zpět celý severní břeh. Ztráty byly tak vysoké, že Köprülü paša sice ještě několik dní po bitvě zůstal na místě

své potupné porážky, jakoby chtěl pokračovat dále, jeho situace však byla natolik kritická, že mu nezbylo nic jiného, než zapomenout na veškeré invazivní plány a jednat s císařem o mír.²

Vraťme se však zpět k veliteli jízdy Janu Šporkovi. Jeho hvězdná chvíle přišla krátce po generálské poradě. Tehdy totiž, těsně před rozhodnutím o protiútok, mohlo vše dopadnout úplně jinak a pro koaliční vojska velmi neblaze, nebýt úspěšné Šporkovy ofenzivy na pravém křídle. Velkovezír na druhém břehu se rozhodl podpořit tlak svých mužů na rozházený křesťanský střed tím, že vyšle na obě strany řeky, nahoru proti proudu i dolů směrem ke Svatému Gotthardu, silné jízdní oddíly sipahijů s úkolem svižně přebrodit Rábu, vzít nepřítele do kleští a zaútočit od kopců, které měly křesťanské šiky za zády. Špork v čele jízdy, ad hoc poskládané z jednotek zrovna po ruce, vyrazil do tvrdého ataku a po krátkém intenzivním boji dokázal zastavit postup sipahijů do týla křesťanské armády a poté je i zatlačit zpět za řeku. V kontextu celodenního střetu to byla na první pohled minoritní akce, která se ale ve výsledku ukázala pro průběh odpoledního vítězného útoku jako rozhodující nejen tím, že jej vůbec umožnila realizovat. Kdyby se podařilo turecké obklíčení dokončit, bylo by to pro zle tísněnou Montecuccoliho armádu nejspíš smrtící. Nakonec se však mohlo bouřlivě oslavovat nejen v Montecuccoliho polním štábu na rábských nivách a ve Vídni, ale slavnostní *Te Deum* na počest císařských zbraní se jistě rozeznělo nejedním kostelem v monarchii.³

Zpráva o slavném vítězství na březích Ráby u Svatého Gotthardu se rozletěla Evropou. Ohlas byl značný, vždyť se jednalo o velkou událost, po dlouhém čase o první důležité vítězství „Kristových vojáků“ nad „pohanskými psy“, které zabránilo proniknutí Turků do císařových dědičných zemí a svým způsobem předznamenávalo vlnu úspěšných protitureckých tažení po druhém obležení Vídne roku 1683. Neudiví proto, že každá ze zúčastněných osob na důležitých polních postech chtěla vytěžit z příznivé situace pro svůj osobní benefit co nejvíce. Ve dnech následujících bezprostředně po bitvě se tedy rozběhla čilá korespondence příslušných velících důstojníků s významnými hráči na politické šachovnici Evropy, přetékající nejen popisem průběhu a výsledku bitvy, ale především obratným a příslušně upraveným líčením vlastních lvích zásluh pisatelových na zdaru kampaně ve snaze připomenout se na patřičných místech a vylepšit tak své vyhlídky při rozdělování odměn všeho druhu. Ani svobodný pán Špork nebyl výjimkou, i když reagoval s jistým zpožděním.

² Asi nejprehlednější popis bitvy z hlediska operačních dějin podává Kurt PEBALL: *Die Schlacht bei St. Gotthard-Mogersdorf 1664* (=Militärhistorische Schriftenreihe 1). Wien 1964. Zatím nepřekonanou a mnohem komplexněji pojatou prací ale zůstává Georg WAGNER: *Das Türkenjahr 1664: Eine Europäische Bewährung. Raüimund Montecuccoli, die Schlacht bei St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vásvár)*. Eisenstadt 1964. Obě publikace vyšly při příležitosti připomenutí 300. výročí bitvy.

³ Šporkovu roli v bitvě, včetně možného nesprávného pozdějšího rozdělení jednoho protiútku na dva (ranní a odpolední) analyzuje Georg WAGNER: *Das Türkenjahr 1664*, s. 312-339. Zde také zajímavá analýza zpráv o bitvě, sepsaných jednotlivými veliteli.

Až dvanáct dní po bitvě, kdy mu zřejmě hrozilo, že pod návaľem řady alternativních realit v dopisech jeho spolubojovníků by na něj samotného mohlo být nešťastně zapomenuto, se chopil pera a sepsal osobní dopis adresovaný prezidentu dvorské válečné rady Václavu Eusebiovi, knížeti z Lobkovic. Věnoval se v něm pochopitelně zejména vypsání vlastní role v bitvě. Pod záštitou mínění nejvyšších vojenských autorit vystupují jeho dva útoky nejen jako zcela klíčové, „...což může dosvědčit celá vysoká generalita a armáda,“ ale jeho kroky jsou zároveň podány tak, aby působily dojmem samostatného pružného rozhodování na základě měnící se bitevní situace a svého vlastního vojenského talentu a předvídavosti. Aby snad přesto nedošlo k nedorozumění, tak závěrem zcela explicitně vyjadřuje svoji ambici stát se skrz své nepopíratelné kvality a za účinné přímluvy knížete Lobkovice generálem kavalérie.⁴

Přání kariérního postupu bylo na nejvyšších místech vyslyšeno a jeho možná až trochu drze přímočaré formulování velkoryse přehlédnuto. Císař Jana svobodného pána Šporka záhy jmenoval generálem jízdy, nádavkem jej a jeho potomky dědičně povýšil do stavu říšských hrabat a šporkovský erb polepšil na věčnou památku o srdeční štítek s hlavou Turka. Takové symbolické vyjádření a vizuální zdůvodnění patřičně odměněných hrdinských činů jednotlivců pomocí rodové heraldiky nebylo nic výjimečného, stejné polepšení erbu ve formě havrana klovajícího do turecké hlavy potkalo například Adolfa ze Schwarzenbergu po hrdinném znovudobytí pevnosti Ráb rovněž na Turcích v roce 1598. Faktem však zůstává, že pro Jana nyní již hraběte Šporka byl rok 1664 významným mezníkem a svým způsobem i vrcholem v sociálním i profesním vzestupu.⁵ Jeho kariéra byla totiž vskutku závratná, nicméně v intencích doby generace válečníků třicetileté války ne sice běžná, leč nikoliv výjimečná.⁶ Gaspard de Chavagnac, svého času Šporkův podřízený důstojník, ji do svých pamětí ve výstižné zkratce shrnul do věty, v níž nechybí dávka obdivu ani špetka ironie i nadsázky: „Špork, voják fortune, který se vypracoval od bubenického sluby až na generála kavalérie, byl bezpochyby nejschopnějším švališérem Evropy; jak nebyl schopen použít tři set pěšáků, zvládal svrchovaně dvacet tisíc

⁴ Plné znění Šporkova dopisu Lobkovicovi TAMTÉŽ, s. 333-334.

⁵ Na klíčovou roli svatogotthardské bitvy při konstrukci posmrtného obrazu slavného vojevůdce ve společenské paměti poukazuje Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Nesmrtelná sláva vojevůdce. Pohřební kázání nad generálem Janem Šporkem, rodová komemorace a historiografie*. HaV LVIII, 2009, č. 1, s. 31-43. Ostatně spojení Špork – Svatý Gotthard je velmi vitální i dnes. Ani většina velkých syntéz té doby, pro něž by jedna akce jednoho velitele byla jinak nevýznamnou marginálií, se o generálu Šporkovi při líčení vítězství na Rábě neopomenou zmínit aspoň jednou větou (viz Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLAS: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 203), což bezděky dokládá úspěch (sebe)reprezenční strategie generála a jeho potomků i po několika staletích.

⁶ Šporkův současník a spolubojovník Jan z Werthu byl rovněž sedlákem, rovněž začínal v armádě od píky, rovněž získal titul barona a majetek v Čechách (Benátky) a rovněž se stal generálem jízdy, i když (už nikoliv rovněž) neuměl ani pořádně psát. Viz Georg SCHMIDT: *Voraussetzung oder Legitimation? Kriegsdienst und Adel im Dreißigjährigen Krieg*. In: Otto Gerhard OEXLE – Werner PARAVICINI (edd.): *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*. Göttingen 1997, s. 433-437. Zde jsou zmiňovány i další příklady extrémně úspěšných povýšenců, např. Petera Melandera von Holzapfel či Jana Aldringena, kteří stejně jako Špork či Werth přešli z bavorské armády do služeb císaře.

koní.“⁷ Jan Špork skutečně pocházel z poddanských poměrů, byl synem vestfálského sedláka. Možná právě proto, že sám neměl přímou zkušenost s pravidly života a hodnotovým žebříčkem šlechtických vrstev o něm literatura tradičně tvoří obrázek jako o bodrém, trochu jednoduchém (v dobrém slova smyslu) chlapíkovi, který si nepotrpěl na pochlebovačné projevy úcty ani na veřejnou demonstraci dosaženého úspěchu a svého postavení. Zato ale velmi dobře rozuměl řeči peněz, byl „*dravě zaměřen na majetek*“, který hromadil s gusem a následně škulil s obdivuhodnou sveřepostí až do té míry, že jeho dva synové museli za studií v Praze nejen chodit do semináře z rodového paláce pěšky přes celé město (na dobový očekávaný standard spojený se společenským postavením mladých hrabat něco zcela neslýchaného!), ale nadto i v levných, obyčejnými cvoky podražených botách.⁸ Budiž, ale výše citovaný dopis sepsaný Šporkem po bitvě u Sv. Gotthardu prozrazuje, že generál nebyl k vnějšímu hmatatelnému vyjádření svých dosažených úspěchů zcela imunní. Minimálně v rámci jeho profesní subkultury, ale zdaleka nejen v ní, byl vstup do nejvyšších pater generality otázkou nemalé prestiže a Špork si jistě uvědomoval, že generálský patent je mu nejen příslibem dalších příležitostí, ale také zdrojem nezanedbatelného kariérního a sociálního kapitálu. O to většího, že do jisté míry mohl kompenzovat jeho velmi neurozený původ krčící se za ještě nezaschlým císařovým podpisem na nobilitačním diplomu.

Zatímco v předcházející kapitole jsme se zabývali umístěním, složením a reprezentačním významem šlechtických zbrojnic v rámci vnitřní struktury aristokratických sídel, nyní se zaměříme na centrální prostory veřejných částí rezidencí, v nichž se inscenovala část šlechticova života, primárně určena jeho okolí, zejména na tzv. hlavní sály.⁹ Pramenem nám budou v první řadě stavby samotné a jejich intaktní dochovaná výzdoba, doplněná, tam kde to bude vhodné, o další typy souvisejících písemných pramenů, především inventářů.

⁷ Gaspare comte de CHAVAGNAC: *Mémoires I*. Besançon 1699, s. 296, cit. dle Pavel PREISS: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha-Litomyšl 2003, s. 20.

⁸ Pavel PREISS: *František Antonín Špork*, s. 22-24 a 30.

⁹ Výzdobou hlavních sálů šlechtických rezidencí raného novověku se zabýval Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál. – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století)*. Česko-slovenská historická ročenka 2005, s. 31-59. Na základě studia řady příkladů se také pokusil o jejich typologii. V českém prostředí jde o vůbec první takto zaměřenou studii s interpretačně zajímavým výsledkem, nicméně ukazuje se, že řada ikonografických programů hlavních sálů se díky množství svých významových rovin vzpírá jednoznačnému „zaškatulkování“ do předem vymezené rubriky. Některé z možných významů výzdoby hlavních sálů, zejména pak ty, které poukazují na snahu glorifikovat válečnické úspěchy rodů, navíc Jiří Kubeš ne vždy rozklíčoval a docenil. Podobně TÝŽ: *Reprezentační funkce*, s. 218-245.

V.1 Bitevní triumf jako prostředek legitimizace společenského postavení císařské generality po třicetileté válce

Příběh generála hraběte ze Šporků, jehož epilog bude dořečen záhy, nás přivádí do řad specifické vrstvy aristokracie, tzv. vojenských podnikatelů. Právě třicetiletá válka byla v očích mnoha badatelů oprávněně považována za zlatý věk těchto „obchodníků s válkou“, jak je nazval Petr Mat'a.¹⁰ Samotný termín vojenský podnikatel uvedl do historiografie německý historik Fritz Redlich ve své průkopnické monografii, v níž zkoumal vzorek zhruba 1500 šlechticů všech národností, kteří bojovali právě ve třicetileté válce.¹¹ Nicméně původ a rozšíření tohoto fenoménu můžeme spatřovat mnohem dříve, u proslulých italských *condottieri* ve 14. a 15. století.¹²

Ve zjednodušující, leč nezbytné zkratce vypadala praxe, která se vyvinula v době třicetileté války tak, že určitý šlechtic nabídl panovníkovi, že mu na své náklady postaví vojenskou jednotku, zpravidla pluk. Bylo-li úspěšné jednání završeno ziskem plukovníkého patentu, novopečený plukovník naverboval regiment, který byl jeho majetkem a kterému zpravidla i velel.¹³ Poměrně velkou vstupní investici na budování pluku mohl řešit i kreditem u podřízených důstojníků, bank či obchodníků, který posléze splácel z válečného zisku.¹⁴ Konkrétní práva a povinnosti obou „smluvních stran“ tedy plukovníka a panovníka, v jehož žoldu bojoval, měly standardně písemnou podobu, ovšem suverén zřídka platil jednotku sám, spíše poskytl šlechtici-podnikateli určitou sumu, se kterou on pak dále disponoval. Právě redistribuce těchto částek na žold, výzbroj apod. skýtala šikovnému podnikateli široké pole pro neprůhledné machinace, z nichž mohl splácet sám svůj úvěr a nezřídka utěšeně plnit i vlastní měšec, nehledě k dalším příležitostným ziskům v podobě různých druhů kořisti, výkupného a možnosti drancování, když se válečná štěstěna usmála a dotýčný nebyl přehnaně útlocitný. Plukovník, velitel a majitel v jedné osobě tedy profitoval z několika zdrojů současně.¹⁵ Byl zde minimální zisk, zakotvený ve smlouvě se suverénem, dále obchod se

¹⁰ Petr MAT'A: *Svět české aristokracie*, s. 458.

¹¹ Fritz REDLICH: *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History*. 2 Volumes. Wiesbaden 1964. Jednu z prvních studií na toto téma publikoval V. G. KIERNAN: *Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy*. Past & Present 11, 1957, s. 66-86. Pro prostředí habsburské monarchie je nicméně zásadní Thomas M. BARKER: *Army, Aristocracy, Monarchy*.

¹² Srov. základní práci Michael E. MALLETT: *Mercenaries and their Masters: Warfare in Renaissance Italy*. London 1974; stručněji TÝŽ: *Kondotiér*. In: Eugenio GARIN (ed.): *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha 2003, s. 39-62. V širších vývojových souvislostech John Rigby HALE: *War and Society in Renaissance Europe, 1450-1620*. London 1985.

¹³ Fritz REDLICH: *The German Military Enterpriser*, vol. 1, s. 171-178.

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 245-254.

¹⁵ TAMTÉŽ, s. 306-330.

zbraněmi a zásobami pro vojáky a v neposlední řadě i ze samotného placení vojáků své jednotky: běžná praxe byla například „nafouknout“ rozpočet pro mustrování a pak si zkrátka nějaké chybějící vojáky do výplatních listin vymyslet. Šlechtic-podnikatel v tomto systému vlastnil nejčastěji jeden pluk, ovšem vyskytli se i někteří mnohoobročníci – zmiňme kupříkladu Piccolominiho, Colloreda, samozřejmě Albrechta z Valdštejna nebo později Raimunda Montecuccoliho či Ludvíka Raduita de Souches. Jak už bylo zmíněno, sehnat dostatečný kapitál na rozjezd takového podnikání, případně na vydržování pluku ze svého, když přišly těžší časy, nebylo vždy jednoduché. Řadu důstojníků tak podporovali vlastní příbuzní, sami si pak hleděli vytvořit svou klientskou síť, když stoupali vzhůru.¹⁶ I díky tomu takové válečné podnikání mohlo být organizováno na způsob pyramidy, probíhalo ve více úrovních – velitel armády nabídl svůj kredit na její vytvoření, pod ním byli nasmlouvání plukovníci, jež si tvořili své regimenty a těm posléze veleli. Opět nelze nevzpomenout na Albrechta z Valdštejna za jeho obou generalátů.

Popsaný systém představuje na první pohled onen příslovečný pohádkový mlýnek na peníze. Ovšem existovala i nezanedbatelná rizika, která hrozila, že se klička mlýnku nenapravitelně zadrhne v tu nejméně vhodnou chvíli. Válka byla v první řadě krvavým řemeslem a vstup do ní znamenal, že voják na jakékoli úrovni hierarchie může kdykoliv přijít o život. K tomu člověk nemusel být hned Valdštejnem – Fritz Redlich ze svého vzorku 1500 vojenských podnikatelů uvádí 214 padlých či zemřelých na následky zranění v bitvě.¹⁷ Důležitou roli hrál také správný „timing“ investice – v rámci časté redukce armád v závislosti na situaci a vývoji válečné kampaně mohla být jednotka rozpuštěna dříve, než se veliteli vložené prostředky vrátily a tomu tak zbyla akorát hora dluhů. Například císařská armáda byla po uzavření vestfálského míru zredukována zhruba na třetinu bojového stavu (na norimberském kongresu, kde se vyjednával harmonogram rozpouštění a systém vyplácení rozpouštěných jednotek, byl jako císařův zástupce vyslán Ottavio Piccolomini, jenž si svou diplomatickou účast posléze nechal vymalovat na obraz do náchodské rezidence).¹⁸ Jak v průběhu raného novověku navíc sílil tlak centralizovaného státu na kontrolu a dohled nad armádními mechanismy (viz kap. II o vojenské revoluci), možnosti samostatných a těžko kontrolovaných finančních aktivit plukovníků postupně slábly, až se v 18. století stal

¹⁶ TAMTÉŽ, s. 296-305.

¹⁷ TAMTÉŽ, s. 373.

¹⁸ Jestliže v roce 1634 měla císařská armáda k dispozici zhruba 77 pluků, v roce 1649 Ferdinand III. rozhodl, že nebude abdikováno pouze 9 pluků pěchoty, 9 kyrysnických a 1 dragounský. Císař tedy armádnímu otesánkovi naordinoval více než drastickou redukční dietu, i když není třeba připomínat, že se počet pluků zase postupně zvyšoval. Eugen HEISCHMANN: *Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich*. Wien 1925; *Vojenské dějiny Československa II*, s. 165; Petr MATA: *Svět české aristokracie*, s. 447-448.

z vlastnictví pluku pouhý ozdobný ornament jen ztěží skýtající ekonomické výhody.¹⁹ Vojenské podnikání zkrátka bylo velmi rizikovou záležitostí vyžadující odvahu o nic menší než účast v bitvě s velmi nejistým výsledkem. Není proto divu, že jen nemnoho příslušníků aristokratických elit se vydalo po této cestě, zvláště když měli i jiné možnosti. Na druhou stranu pro řadu méně urozených a méně majetných šlechticů představovalo alespoň nějaké vyhlídky na obživu i možný kariérní postup. Ve výjimečných případech skutečných „vojáků štěstěny“ pak armáda poskytla nejen úspěšnou kariéru, ale i respekt a vzestup do takových pater společnosti, o kterých by si jinak mohli nechat jen zdát. Venkovský synek Jan Špork je toho zářným příkladem.

Samotné ekonomické výhody tedy atraktivitu vojenského podnikání v tomto smyslu nevysvětlí. Jak ale vidno, celá věc má však i jiné stránky než ryze materiální. Mladým šlechtickým synkům z urozených rodin válečné angažmá poskytlo nezanedbatelné zkušenosti, ale šlo vstříc nejen jejich potřebě plnit čestnou povinnost aristokrata ve službě ve zbrani (přestože mnoha z nich zcela postačilo splnit takovou povinnost jenom jednou), i mladické touze vykonat nezapomenutelné hrdinské činy a vydobýt si reputaci okolí. Takovou motivaci jistě není třeba podceňovat, at' už u urozených velmožů, nebo příslušníků chudých a málo významných rodů, balancujících na hranici nízkého životního standardu. Právě pro ty druhé však mělo vojenské podnikání i nezanedbatelné sociální benefity. Císař totiž zhusta odměňoval své věrné a schopné důstojníky i jinými formami kapitálu, nejčastěji nobilitací.²⁰ Ti, kteří se nenechali tak snadno zabít a vydrželi v armádě dostatečně dlouho, navíc vedle šlechtických titulů sbírali i vyšší a vyšší armádní šarže. Civilní vzestup tak byl podtrhován i příslušnou hodností v elitním klubu habsburské generality, která sama o sobě fungovala jako společenská ozdoba svého druhu, přinášela prestiž a budila respekt vojáků i nevojáků.²¹

Zdaleka nejdůležitější však byla možnost zisku pozemkového majetku, at' už formou panovnické odměny například z konfiskátů, nebo cílenou investicí do půdy ze strany

¹⁹ Např. Gunther E. ROTHENBERG: *Nobility and Military Careers*.

²⁰ Na příkladě bavorské armády třicetileté války Georg SCHMIDT: *Voraussetzung oder Legitimation*, s. 444-446. Pro situaci v habsburské armádě srov. případovou studii (ovšem až pro období po roce 1750) Michael HOCHEDLINGER: *Mars Ennobled: The Ascent of the Military and the Creation of a Military Nobility in Mid-Eighteenth-Century Austria*. German History. The Journal of the German History Society 17, 1999, č. 2, s. 141-176. Tento trend svým způsobem potvrzuje i pečlivá (a svého druhu jediná) prosopografická analýza generace habsburských důstojníků sloužících v době okolo války o španělské dědictví. Viz Eric LUND: *The Generation of 1683: Habsburg General Officers and the military technical Corps, 1686-1723*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 46, 1998, s. 189-213. Zatímco drtivá většina vyšších důstojníků (od plukovníka výše) již měla statut šlechtice před vstupem do armády, v případě nižších důstojníků toto zdaleka nebylo pravidlem (ze 169 Lundem posuzovaných nižších důstojníků při obléhání Bělehradu roku 1717 jich bylo 82 zcela neurozených) a do šlechtického stavu byli často povýšeni spolu s vzestupem na důstojnických postech. TAMTÉŽ, s. 192-193 a 196-197. Nobilitační praxi za vlády Karla VI. zkoumal Jiří BRŇOVJÁK: *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712-1740*. Dizertační práce. Ostrava 2005.

²¹ Georg SCHMIDT: *Voraussetzung oder Legitimation*, s. 447 aj.

samotného vojenského podnikatele. Držba svobodného deskového panství byla vnímána nejen jako bezpečná forma uložení volných finančních prostředků, které se navíc zúčastily tím, že měl důstojník zajištěn alespoň nějaký stálý příjem ve formě výnosů statku, ale také představovala základ společenského systému jako takového. Byl na ni navázán výkon vrchnostenských práv, zisk inkolátu a možnost podílet se na veřejné politické činnosti a správě země. Teprve nabytím pozemkového majetku tak mohl jedinec završit vstup do řad privilegované zemské šlechty. První třetina 17. století je právě dobou, kdy se složení zemské šlechtické obce výrazně mění, ať už vymíráním tradičních rodů, nuceným exilem po Bílé hoře, vzestupem těch původně „druholigových“, nebo právě příchodem nových rodů z celé Evropy, jejichž příslušníci zkusili v turbulentní době válečné štěstí a sázka jim vyšla v podobě zisku pozemků v českých zemích.²² Řada z nich se zde usadila a později hrála v osudech Čech a Moravy významnou roli. Z této generace nově příchozích ve dvacátých a třicátých letech 17. století, kdy byla vlna imigrace nejsilnější, jmenujme alespoň rody Buquoyů, Collatů, Colloredů, Gallasů, Leslieů, Magnisů, Morzinů, Piccolominiů, či Trauttmannsdorffů – ti všichni vděčili za mnohé válce a armády.

Nicméně jejich zakotvení v řadách domácí šlechty bylo sice právně v pořádku, postrádalo však hloubku a tradici, v soudobém vnímání šlechtictví dvě hodnoty z nejdůležitějších. Možná právě vědomí jisté nedostatečnosti v tomto směru posilovalo aktivizaci kulturního kapitálu a investice v jiných oblastech, ať už to jsou velké stavební projekty, kulturní mecenát, nebo okázalá podpora církevních institucí. Právě poslední forma kulturně společenských investic byla pro vojenské podnikatele svým způsobem typická, snad díky životnímu stylu, praktikovanému násilí a časté hrozbě náhlé smrti či zmrzačení. Alespoň tak to vysvětluje Michael Mallett pro italské prostředí.²³ Značné investice do fundací a výstavby kostelů či do finanční podpory některých řádů a poutních míst i v realitě Čech a Moravy, jak vyplývají z několika málo studií na toto téma například u Martina Maxmiliána Goltze, Viléma Lamboye, Baltazara Marradase či Martina Huerty,²⁴ naznačují výraznou orientaci kulturního mecenátu vojenských podnikatelů na církevní donace i v našem prostředí.

²² Petr MAŤA: *Svět české aristokracie*, s. 67-76, 461-463 aj.

²³ Michael MALLET: *Kondotiér*, s. 58.

²⁴ Srov. základní studii Ivana PANOCHOVÁ: *Offiziere und Rivalen Albrecht von Waldsteins als Stifter von Bauwerken in der Zeit des Dreissigjährigen Kriegs in Böhmen und Mähren*. *Umění* 54, 2006, č. 6, s. 492-503. K Huertovi Martin GAŽI: *Huertovský (v)klad. K interiérovému vybavení píseckého kostela Narození Panny Marie v první polovině 17. století*. *ČSPSČ* 43/113, 2005, č. 2, s. 65-74. K Marradasovi Josef FORBELSKÝ: *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltazara Marradase*. Praha 2006, s. 591-598. Ke Goltzovi Jan KILIÁN: *Martin Maxmilián z Golče*, s. 179-193; TÝŽ: *Generál Martin Maxmilián z Golče. Příběh o jednom souboji, loretě a klobouku*. *Dějiny a současnost* 32, 2010, č. 5, s. 38-40.

Z našeho hlediska je nicméně podstatnější, že to byla právě úspěšná vojenská služba císaři, která přinesla některým novopečeným pozemkovým vlastníkům postavení, jež přesahovalo jejich společenskou třídu. Tím byl také předem determinován směr legitimizačních strategií, kterými tito povýšenci ospravedlňovali dosažené místo v rámci stavovské struktury českých zemí. Docházelo k tomu často až ve druhých generacích rodu: vojenští podnikatelé válčící na bojištích třicetileté války se často zaměřovali více na zajištění majetkové základny, zatímco jejich synové, poté co přebrali etablované otcovské dědictví, zákonitě pocítili výraznější potřebu posílit rodový status, případně si tímto způsobem vydobýt uznání, když své vlastní zásluhy hodně zvěčnění neměli.

K tomuto účelu často využívali formu uměleckého mecenátu, který jim umožňoval vhodně zvoleným ikonografickým programem výzdoby veřejných prostor hlavních rodových rezidencí oslavit vojenské úspěchy předků, které by zastínily nedostatek urozené tradice v jejich rodokmenu a mělké sepětí s historií země, v níž se usadili.²⁵ Pojďme se nyní podívat na několik konkrétních příkladů, které dokládají uvedené teze. Dejme proto nyní ještě jednou prostor válečnému dobrodruhovi Janu Šporkovi a jeho potomkům.

František Antonín Špork a Lysá nad Labem

Neméně slavný generálův syn, hrabě František Antonín Špork, dobře věděl své o tom, jaké to je, nemít v žilách dostatek modré krve. Celý svůj život trpěl částečně oprávněným pocitem společenského párie, jemuž starobylá rodová aristokracie dávala při každé příležitosti pocítit despekt pramenící z nezakořenění v tradiční šlechtické struktuře českých zemí a z neurozeného původu, vždyť jeho selskému otci koukala sláma z bot! I proto František Antonín věnoval podstatnou část své energie hromadění poct a titulů, aby tak zakryl svou frustraci a všem dokázal, že postavení jeho osoby a celého rodu je oprávněné a zasloužené.²⁶ Mimořádně vhodným legitimizačním prostředkem se ukázala být heroizace otcových zásluh a Špork toho dokázal využít měrou vrchovatou. Všechny známé podobizny Jana Šporka znázorňují generála zcela v intencích doby a prosazovaného záměru v plné zbroji, kyrysnické či lesklé slavnostní, s generálskou holí v ruce (jako v případě Šporkova dvojportrétu s manželkou), s velitelskou rudou šerpou a skvostnou poboční zbraní, navíc v případě Neunhertzova nadživotního portrétu z roku 1725 i s žánrovým výjevem bitvy s Turky v pozadí a s utátou tureckou hlavou pokořeného nepřítele pod jezdeckou holínkou na

²⁵ Na to upozornil Jiří KUBEŠ: *Reprezentační funkce*, s. 231-232, na podporu této teze však uvádí pouze příklad bredovského Lemberku.

²⁶ K osobě F. A. Šporka srov. jeho monumentální a dnes již klasickou biografii Pavel PREISS: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha-Litomyšl 2003.

generálově pravé noze, včetně dalších v kontextu doby tehdy obvyklých připomínek úspěšné vojenské kariéry.²⁷

Ústředním bodem nově etablované rodové legendy se pak pochopitelně stala bitva u Sv. Gotthardu. Pro výzdobu společensky nejfrekventovanějšího prostoru a uzlového bodu rodové rezidence dobudovávané kolem roku 1700, totiž hlavního sálu ve druhém patře zámku v Lysé nad Labem, zvolil F. A. Špork výmluvný a jasně srozumitelný ikonografický program (OBR. 37). Nástrovní fresce vévodí výjev počátku lidského pokolení a připomínka dědičného hříchu každého z nás – Adam a Eva v ráji a jejich prvotní hřích. Menší fresky kolem připomínají pomíjivost pozemského bytí v postavě Chrona s hodinami, přes další obecné žánrové výjevy pak míří až k alegorii války, která cyklus uzavírá. Jádrem komunikačního poselství výmalby sálu však spočívá na jeho stěnách. Jednotlivým prvkem je – jak jinak – bitevní tematika.²⁸

Ze všech stěn pouze jižní je prolomena pěticí oken. Menší výjevy mezi nimi a na kratších stěnách obdélníkového sálu zobrazují výhradně šarvátky jízdy jako srozumitelnou aluzi na generálův „domovský“ druh vojska. Jedna z okenních špalet jižní stěny pak byla předurčena pro jezdeckou podobiznu samotného generála (OBR. 40). Na celé výšce stěny je vymalován Jan Špork, prostovlasý, v jezdecké zbroji na vzpínajícím se koni, s rudou šerpou kolem pasu a párem pistolí zastrčených v sedlových holstrech, v pozadí za generálovým ořem můžeme na dnes viditelně poškozené fresce tušit scénu, v níž císařská kavalerie decimuje tureckou jízdu. Portrét je tím významově úzce propojen s kompozicí protější severní stěny, která reprezentuje centrální bod v malířském programu celého sálu. Tvoří ji rozměrná téměř celostěnná freska bitevní reality z průběhu střetnutí u Sv. Gottharda (OBR. 38). Scénérie, horizontálně dělená klikatící se řekou Rábou, je vnímána z pohledu křesťanů. Na níže položené, divákovi bližší straně zřetelně rozeznáme vedle plátěných stanů vojenského ležení dělostřelecké baterie, modré a bílé kabátce císařských pěšáků v úhledných disciplinovaných šicích, okrové stejnokroje lehké i blyštivé kyrysy těžké jízdy ve čtvercových formacích. Za řekou pak lze pozorovat pestrobarevné „uniformy“ osmanských jednotek. Nad výjevem triumfuje císařský korunovaný orel s nápisovou páskou a dnes již nečitelným textem. Byla by lákavá a svým způsobem i logická představa, že si F. A. Špork ze všech nabízejících se možností celodenního střetnutí vybral ke zvěčnění úspěšný odpolední útok otcovy jízdy, který

²⁷ Generálův portrét od Jiřího Viléma Neunhertze je dnes ve sbírkách NKP Hospital Kuks, inv. č. 1619 (KU 663). Zde i většina dalších zmiňovaných obrazů.

²⁸ K výzdobě interiéru zámku v Lysé nad Labem nejpodrobněji stále ještě František BAREŠ: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Maloboleslavském*. Praha 1905, s. 159-165; srov. též Vítězslav PRCHAL: *Vojáci Fortuny. Bitevní triumf a společenská legitimizace v 17. století*. Dějiny a současnost 32, 2010, č. 5, s. 34-37.

znemožnil Turkům obklíčit koaliční vojsko a „rozhodl“ tak celé střetnutí ve prospěch křesťanů. Na rozměrnou polochu, určenou ke ztvárnění bitvy, se toho však vešlo mnohem více. Předně poznamenejme, že freska svým realistickým ztvárněním rozložení jednotek v určitém konkrétním okamžiku, smyslem pro detail a pedantsky přesným, až dokumentačním pojetím má v české nástěnné malbě jedinečné místo. Je téměř jisté, že malíř postupoval podle nějaké předlohy, ať už ve formě slovního popisu bitvy, nebo, a to je pravděpodobnější, za užití dobové kresby či grafiky.²⁹ Ať tak, či onak, návštěvník, který byl byt' jen letmo seznámen s průběhem událostí onoho srpnového dne na hranici Štýrska a Uher, dobře věděl, před čím stojí. Bez problému poznal, že scéna zachycuje z pohledu křesťanského pravého křídla zlomový okamžik celého střetu. Uprostřed scenerie, v současnosti částečně poškozené druhotným prolomením vchodu do vedlejší místnosti, identifikoval odpolední generální protiútok na středu bitevní linie pod komandem maršála Montecuccoliho, vrcholící zatlačením elitních jednotek nepřítele do vod rozvodněné Ráby. Ostatně příležitost zvětšit topící se vezírový vojáky si malíř s gustem užil. Ani Jan Špork ale nepřišel zkrátka. Na samém kraji fresky, z pohledu diváka vpravo, zbylo místo pro ztvárnění jeho kavalerie, která příkladným nasazením hatí turecký plán obchvátit křesťany z týlu (OBR. 39).

I přes zmíněnou dokumentární preciznost provedení svatogotthardské bitvy nechtěl nechat František Antonín Špork nic nedořečeno, a tak výmalba po svém dokončení fungovala na způsob specifické obrázkové „knihy“ s explicitním výkladem pro méně chápavé – podobně jako u tehdejších rytin byla opatřena čísly a doprovodným textovým popisem, v současnosti již nedochovaným. Celkový smysl výzdoby však přesto není těžké rozklíčovat ani dnes. Šlo o přímé, jasné poselství návštěvníkům sálu, prosté jinotajů a rafinovaných druhých významů, o jednoduchou, nicméně účinnou strategii hraběte Šporka, který pomocí uměleckého ztvárnění otcových úspěchů v záchraně Evropy před pohanskou hrozbou z východu ospravedlňoval nabyté společenské postavení rodu a především sebe sama jakožto jeho hlavy. Ani starobylost, ani urozený původ, dokonce ani ctihodná tradice, ale nepopíratelné vojenské zásluhy ve věrných službách habsburskému domu, um a hrdinství Šporkova otce jsou zdrojem rodové prestiže a samy o sobě dostatečně legitimizují jeho místo mezi domácí stavovskou elitou, na nějž má nezpochybnitelný nárok.

Ještě je tu však výmalba vedlejší západní stěny, jejíž námět byl badateli doposud buďto opomíjen, nebo byla interpretována jako pokračování svatogotthardské bitvy (OBR. 41).³⁰ To však není možné, jedná se o zcela samostatný výjev, což je zřejmé hned z několika důvodů.

²⁹ Pojetí bitvy na stěně sálu v Lysé nad Labem se nápadně podobá anonymní kolorované kresbě publikované v Thomas WINKELBAUER: *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, s. 152.

³⁰ František BAREŠ: *Soupis památek uměleckých a historických*, s. 162.

Obě fresky jsou orámovány původní tenkou šedou paspartou, která je od sebe zřetelně odděluje. Za druhé, na popisovaném výjevu není přítomen vodní tok, který naopak tvoří základní dělicí linii svatogoththardského výjevu. A za třetí, nesouhlasí ani zvolená perspektiva - zatímco bitva na Rábě je malířem snímána z vysoké, téměř ptačí perspektivy, druhá bitevní scéna působí dojmem, jako by byl pozorovatel přítomen přímo v terénu, na nějakém jen mírně vyvýšeném místě. A konečně, bližší pozorování ozřejmí, že i nepřítel je jiný. Nejsou zde totiž žádní Turci, ani nic, co by na ně mohlo poukazovat (orientální oblečení, standarty s půlměsícem apod.). Naopak podle vymalovaných stejnokrojů a výzbroje jde nade vše pochybnost o střet dvou křesťanských armád. V prvním plánu vlevo dole je divák vržen přímo doprostřed bitevní vřavy, když v oblacích kouře sleduje jízdní srážku švališerů pod malou vyvýšeninou, na které je vesnice s kostelem. Další ves s hořícími domy je vidět i na druhé straně výjevu vpravo. Mezi oblaky kouře vystupují formace mušketýrů v okrových a červených kabátcích, prapor kyrysníků ve čtvercové formaci a také detailně provedený týlový tábor se stany, kočáry, dělostřeleckým trénem a vozatajstvem. Ve druhém plánu, přecházejícím až na obzor, pak spatříme další bojové jednotky druhého sledu – opět mušketéry, liniové formace modrokabátníků mod modrorudými standartami a s pikenýry uprostřed. Jsou zde také nějakí ti padlí a nejdále od diváka pak spíše tušíme další bitevní jezdeckou scénu na horizontu. To je ale vše – krom takto letmého popisu scenérie, jež se vyznačuje stejně propracovanými detaily jako vedlejší svatogoththardská bitva, nemůžeme říci nic konkrétnějšího. Malíř nám nezanechal nic, o co by se mohla opřít identifikace výjevu.

Před badatelem se tedy chtě nechtě otevírá pole pro konstrukci vlastních hypotéz. Vezmeme-li v úvahu vše, co bylo doposud řečeno o významné roli hlavního sálu zámku v Lysé v legitimizační strategii hraběte Šporka, těžko pak přijmout myšlenku, že by tento výjev byl nahodilý bez vztahu k celku. Naopak, je téměř jisté, že bylo pečlivě vybráno takové střetnutí, které mělo dle názoru Šporka juniora v otcově sociálním vzestupu, neboť o něj tu šlo především, významné postavení. Svatogoththardská bitva je beze sporu vyvrcholením ikonografického programu sálu, a to jak svou úctyhodnou plochou na stěně, tak zejména důsledky pro získání hraběcího důstojenství, proto můžeme nejspíš vyloučit generálovo válečné angažmá po roce 1664, zejména boje ve francouzsko-nizozemské válce na sklonku jeho života. V úvahu tedy přichází něco z předchozího pestrého generálova vojenského životaběhu, to znamená z doby třicetileté války. Zbývá pokusit se určit, jaká konkrétní bitva to byla.

Nápomocen by nám v tomto ohledu mohl být sám F. A. Špork, respektive dvojí vydání jeho vlastního životopisu z let 1715 a 1720. Zde fiktivní autor, tzv. „Roxas“, ve skutečnosti

hrabě Špork, líčí na několika stránkách kariéru svého otce.³¹ Dílo však vzniklo až relativně pozdě, v době, kdy již hrabě Špork vědomě volil ke své vlastní reprezenatci zcela jiné prostředky, než v době svého mládí. Některé, pro prestiž rodu ne zcela přívětivé skutečnosti, pak umně zahaloval mlčením, stylizoval a jako již zkušený „mediální expert“ též příslušně upravoval tak, aby lépe vyhovovaly žádoucí rodové „image“.³² To je právě případ líčení zásluh a slávy Šporkova dobrodružného otce a zejména pak jeho neurozeného původu.³³

K dispozici však máme ještě jeden pramen, který se pro naše účely zdá být vhodnější, a to z několika důvodů. Předně pochází z doby, kdy F. A. Špork stál teprve na samém prahu své samostatné životní pouti a ještě zdaleka nebyl tak zdatným „reklamním manipulátorem“ jako v pozdějších letech. Navíc dobou vzniku časově předchází, nikoliv následuje, realizaci výzdoby lyského zámekského sálu. Je tedy šance, že bude lépe vyjadřovat Šporkovy představy v době, kdy zadával malířské práce na Lysé a tvořil jejich program. A za třetí, jde o pramen, který vznikl (pod patronací F. A. Šporka) primárně za účelem oslavy a fixace památky na jeho otce, nikoliv na mladého, tehdy sedmnáctiletého, hraběte samotného. Řeč je o pohřebním kázání Caspara Schillinga nad Janem Šporkem z roku 1679.³⁴ První část tohoto tisku, jemuž nedávno věnovala pozornost R. Pavlíčková,³⁵ líčí na mj. základě císařského nobilitačního diplomu relativně podrobně vojevůdcovu kariéru před Svatým Gotthardem. Chtělo by se říci, že na stěně lyského sálu bude zpodobněna bitva, jež měla podobně kruciólní osobní význam jako ta svatogotthardská. Zkusme tedy hledat v období těsně před povýšením Šporka do stavu svobodných pánů. Kazatel Schilling nás však záhy zklame. Žádný vítězný střet pod Šporkovou velitelskou taktovkou, na jehož základě by mohl být nobilitován, totiž výslovně nezmiňuje. Nejen to, on celé dlouhé čtyřleté období mezi posledním výslovně zmíněným střetem proti Francouzům roku 1643 a povýšením na polního podmaršála (*Feldmarschall-Leutenant*) a barona roku 1647 přechází mlčením, respektive lapidární výmluvou, že nemá tolik času, aby popisoval, co vše zemřelý vojevůdce zažil. Pravda, Šporkova participace na krvavé porážce císařských u středočeského Jankova roku 1645 se do glorifikujícího obrazu věčně vítězího

³¹ Ferdinand van der ROXAS: *Leben Eines Herzlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit, Welches Gott in dem Königreich Böhmen in der hohen Person Sr. Hoch-Grafl. Excellenz Herrn Herrn Frantz Antoni, des H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, ... allen Frommen zu Einem Beyspiel aufgerichtet hat*. Amsterdam 1715, s. 4-13. VKOL, sign. 34.923.

³² K „Roxasovi“ Pavel PREISS: *František Antonín Špork*, s. 49-51 aj.

³³ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Nesmrtelná sláva vojevůdce*, s. 40-41.

³⁴ Caspar Adalbert SCHILLING: *Klag-Predig Von Weyland deß Hoch- und Wohlgebohrnen Herrn Herrn Johann Deß H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, Der Röm. Kays. Majest. Kriegs-Rath, General über die Gesambte Cavalleria und Obristen zu Roß, Herrn auff Ließ, Konnogedt, Mestitz, Kradlitz, Malleschaw, und Horschenowes. etc. Hochseeligster Gedächtnuß Heroischen Thaten, Fürtrefflichen Tugenden, und seeligen Hinscheiden auß dieser Welt. Gehalten Den 28. Novenbris Anno. 1679. zu Ließ in der Pfarr-Kirchen ad Sanctum Joannem Baptistam...*, Prag 1679. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze, sign. BU II 115, přív. 12.

³⁵ Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Nesmrtelná sláva vojevůdce*, s. 31-43.

hrdiny mnoho nehodila.³⁶ Zato je ale v kontextu líčení Šporkových úspěchů významná pozornost věnována hned jeho prvnímu samostatnému vystoupení v roli velitele jízdy ve srážce u Gery roku 1636. Jan Špork, tehdy prý v čele titěrné skupinky 80 jezdců pronásledoval švédskou kavalerii po bitvě u Wittstocku (kterou ale ve skutečnosti Švédové vyhráli) až sem, celých 300 kilometrů, a „...narážil na plukovníka *Vitzlebena s jeho regimentem. Tohoto, o síle šesti set, přepadl, pobil, toho plukovníka a mnoho oficírů, jako též obyčejných jízdních zřajal, skosil a vzal 400 osedlaných koní.*“³⁷ Do očí bijící a snad i trochu podezřelá disproporce bojujících stran, jasně patrná z matematické řeči čísel, jakkoliv nepodložených, měla jistě za úkol především ohromit. Ostatně stejně jako kazatelovo spojení dvou na sobě evidentně nezávislých akcí tak, aby to vypadalo, že sveřepý Špork urazil při honbě za nepřítelem vzdálenost téměř 300 km.³⁸ V podobně obdivném duchu se nese i další líčení, ovšem z poněkud monotónní řady Schillingem zmiňovaných bitev již žádná nijak výrazněji nevystupuje. Můžeme tak snad s jistotou dávkou opatrnosti uzavřít, že v lyském hlavním sálu byla zohledněna právě tato bitva. Bylo by to i svým způsobem logické – F. A. Špork v rámci ikonografické legitimizace dobytého rodového postavení nechal vedle svatogoththardské bitvy, bez debaty představující vrchol otcovy kariéry, zobrazit i srážku u Gery, vlastně jakousi „iniciační“ bitvu, pomocí které Jan Špork směle a úspěšně vtrhl dobývat vavříny na pole cti a slávy.

Až potud je tedy základní programová idea, jež stála za vznikem koncepce výmalby, příjemně jednoznačná: pyšný syn dává světu na odiv otcovy úspěchy. Poněkud rušivé tóny do této ocelové symfonie břinkotu zbraní a dupotu koňských kopyt mohutně se rozléhající ze zdí sálu ale záhy vnáší výzdobný motiv uprostřed východní stěny, literaturou doposud opomíjený. Do obloukového tvaru kolem zřejmě původně hlavního vstupu do sálu v podobě dvoukřídlých dveří je totiž vmalována knihovna (OBR. 42)! Na iluzivních políčkách se kupí nejrůznější knihy v unifikované vazbě včetně pěkně vyvedených hřbetních štítků, některé leží, jiné jsou úhledně vyrovnané do komínků, další vloženy nastojato, ostatní se o ně ledabyly šikmo opírají. Nad malovanou supraportou vidíme v oválném medailonku dosti neuměle vyvedenou, blíže neidentifikovanou podobiznu muže v barokní paruce, který může být, ale stejně tak i nemusí, Františkem Antonínem Šporkem. To ale nejspíš ani není důležité, neboť mezi „knihovnou“ a stropem je ve dvou štukových kartuších umístěn jasně zřetelný erb Šporkův a jeho ženy Františky Apolonie Swéerts von Reist. Soudím, že existence právě této knihovny je pro celkové „čtení“ záměrů stavebníka zcela klíčová. Jakoby už zde, uprostřed

³⁶ Ke Šporkově účasti v rámci dějového popisu bitvy okrajově Jiří FIDLER: *Bitva u Jankova – záměry a realizace*. In: Zdeněk BRANDL – Josef PETRÁŇ (edd.): K 350. výročí bitvy u Jakova 1645-1695. Sborník Vlastivědných prací Podblanicka 35, 1995, s. 37-59.

³⁷ Caspar Adalbert SCHILLING: *Klag-Predig*, s. 6.

³⁸ K tomu Radmila PAVLÍČKOVÁ: *Nesmrtelná sláva vojevůdce*, s. 33.

síně zasvěcené velkým triumfům svého otce, mladý hrabě nenápadně rýsoval odklon od válečnických tradic, svou svébytnou cestu, která se později ještě více rozvine.³⁹ Cestu vzdělaného (a také notně ješitného) estéta, snad trochu úsměvně povýšeného intelektuála, určitě však značně prchlivého, kterému je armádní mašinerie bytostně vzdálená – otec rod povznesl do společenské výše z prachu bitevního pole, a budiž mu za to čest, syn ledva nabytou rodovou tradici však raději uvádí na pole umění a kultury. Jejich zvolené prostředky jsou jiné, cíle až k nerozeznání totožné.

Špork však, zdá se, nebyl v tomto směru přílišnou výjimkou. S podobným „útekem od války“ v momentě, kdy bylo dosaženo kýženého výsledku v podobě titulu, případně hmotných i symbolických statků, se v prostředí nově etablované, ale někdy i té starobylé šlechty, setkáme ještě několikrát. Jak ostatně trefně vyjádřil převládající mínění vojenských profesionálů o válce a majetku plukovník Vilém Trčka z Lípy, velitel mladého Jindřicha Hýzrleho z Chodů na uherské frontě roku 1604. Hýzrle tehdy zdědil veškerý majetek po svém strýci, ale absolutně se mu nechtělo opustit bojiště a jet domů bojovat za převzetí majetku, o který se mezitím chtěli soudit další příbuzní. Po letech pak vzpomínal na důrazné doporučení svého protřelého plukovníka slovy: „*Nýbrž i od mého nejvyššího ponuknut jsem byl, že vojna vždycky se najde, ale takové nápady ordinari že nejsou, protož abych jel a času svého nemrhal. Z čehož poděkovati nejvyššímu svému, rady jeho sem uposlechl a na cestu sem se hned strojil.*“⁴⁰

Hrabata z Bredy a Lemberk

Podobné pohnutky zřejmě vedly při tematické volbě námětu pro výzdobu nově vznikajícího hlavního sálu na zámku v severočeském Lemberku i jednoho ze Šporkových současníků, hraběte Kryštofa Rudolfa Bredy. Oba rody spojoval podobný osud. Kryštofův neurozený otec Jan Rudolf se objevil v Čechách na samém počátku třicetileté války, v bitvě na Bílé hoře. Záhy přešel on a jeho dva bratři z bavorských služeb pod císařské standarty a zasvětili své další kariérní osudy armádě. První z bratrů měl ve vínku štěstí nejméně, padl pod Valdštejnem v bitvě u Lützen. Druhý z bratrů, Josef Rudolf Breda, byl dva roky po lützenské bitvě povýšen do šlechtického stavu a na polního podmaršálka, leč smrt si ho také našla, v listopadu 1640 v bezvýznamné šarvátce se Švédy. A konečně zmiňovaný Jan Rudolf jako jediný z bratrů přežil celou válku ve zdraví a rozhodně z ní nevyšel naprázdno. Po bělohorské

³⁹ Jasně patrný a s přibývajícím věkem vzrůstající odklon F. A. Šporka od svého „selského“ otce dokládá i druhá upravená redakce zmiňovaného tzv. „Roxase“, tedy Šporkova vlastního životopisu z roku 1720. Gottwald Caesar von STILLENAU: *Leben Eines Herzlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit, Welches Gott in dem Königreich Böhmen in der hohen Person Sr. Hoch-Grafl. Excellenz Herrn Herrn Frantz Antoni, des H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, ... allen Frommen zu Einem Beyspiel aufgerichtet hat.* B.d. 1720. VKOL, sign. 35.355.

⁴⁰ Lydia PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.): *Příběhy*, s. 62.

bitvě vsadil na Valdštejnovu kartu a neprohloupil. Od generalissima získal nejprve plukovnícký patent a pak pod něj vstoupil i v manství, když mu Valdštejn za jistou částku popustil v léno lemberské panství. Byť se krátce poté Breda na přímé fyzické likvidaci Valdštejna nijak nepodílel, tratný nebyl. Lemberk mu zůstal a navíc jej roku 1637 císař za zásluhy povýšil na polního podmaršálka, celý jeho rod do stavu dědičných svobodných pánů a nádavkem prohlásil rodový pozemkový majetek získaný za války dědičným.

Syn Kryštof Rudolf, realizátor přestavby Lemberku, zvolil rovněž vojenskou kariéru a sociální vzestup rodu završil roku 1674 povýšením do hraběcího stavu.⁴¹ Nejspíš v této pozici pocítil potřebu před okolním světem připomenout výrazné mezníky rodu na cestě k hraběcí důstojnosti. Na stropě hlavního sálu na Lemberku proto nalezneme pět rozměrných pláten zobrazujících bitvy třicetileté války, včetně slavného Lützenu, v nichž Kryštofův otec a dva strýcové prokázali neobyčejnou chrabrost ve službách Bohu a panovníkovi, přičemž neváhali ani obětovat vlastní život. Takové poselství podporují i další složky výzdoby, vedle štukových plastik s vojenskými trofeji a šestnácti malovanými kartušemi s všeobecnými válečnými scénami na stropě kolem hlavních pěti obrazů jsou to hlavně busty panovníků umístěné nad dveřmi do sálu, což byla spolu s krbem velkým aliančním erbem nad ním v podstatě jediná výzdoba celého rozlehlého prostoru.⁴² S válečnickými kořeny rodu si pohrával Breda i v zámecké architektuře – na severní a západní straně hlavních budov nechal ve svahu vystavět dvě rozměrné vyhlídkové terasy, které však na první pohled, jistě záměrně, tvarem připomínaly pevnostní bastiony.

Walter Leslie a Nové Město nad Metují

Rafinovanější a svým způsobem atypickou ikonografií, uvádějící stavebníkův rod mezi tradiční českomoravskou aristokracií, najdeme v Novém Městě nad Metují. Walter Leslie, skotský katolík a plukovník v císařových službách, byl trčkovským novoměstským panstvím odměněn za svůj činorodý přístup k odstranění Albrechta z Valdštejna. Tento schopný muž korunoval úspěšnou vojenskou kariéru postem polního podmaršála, roku 1637 hraběcím titulem, poválečnou diplomatickou službou císařského vyslance u Vysoké Porty a zejména výhodným sňatkem s Annou Františkou z Dietrichsteina.⁴³ To mu dávalo do rukou značnou výhodu a mnohem širší škálu výrazových prostředků vhodných k legitimizaci nového rodového statutu.

⁴¹ K Bredům nejpodrobněji OSN IV, Praha 1891, s. 620.

⁴² Renata ČERNÁ – Šárka PROCHÁZKOVÁ: *Zámek Lemberk*. Nymburk 2006; Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ: *Lemberk, státní zámek a okolí*. Praha 1955, s. 7-8.

⁴³ K Leslieům stručně OSN XV, Praha 1900, s. 916-917; k Walteru Lesliemu David WORTHINGTON: *Scots in Habsburg Service 1618-1648*, Leiden-Boston 2004, s. 152-154, 205-207, 216-225, 256-272.

Ambiciózní Walter Leslie byl v tomto směru vůbec výjimečným mužem. Jistě měl notný kus štěstí, ale svými schopnostmi jej dokázal zúročit jako málokterý jiný z jeho kategorie nově příchozích válečníků třicetileté války. Leslieovskému rodu se jako jedinému povedlo zakotvit v elitní společnosti starých vážených rodů (a to již v první generaci!) právě výhodným sňatkem s Dietrichsteiny (přes které byl spřízněn i se štyrskými Eggenbergy, což se zřejmě odrazilo i v přesunu majetkového těžiště do oblasti na pomezí Štýrska, Kraňska a Korutan), hrabě Walter navíc svými diplomatickými aktivitami „přesedlal“ na jiný kariérní model než na kterém začínal, ale který jej mohl udržet, a také udržel, v těsných vazbách na vídeňský císařský dvůr. Právě v době, kdy dokončoval přestavbu novoměstského zámku (i napříště jediného rodového majetku v Čechách), koupil roku 1656 dnes slovinskou Ptuj, kterou rovněž začal velkoryse rekonstruovat. Přestavbu však dokončil až Walterův synovec a dědic Jakub hrabě Leslie, opět kariérní voják (byl prezidentem válečné rady Vnitřních Rakous) a stejně zkušený sňatkový stratég jako jeho strýček – roku 1667 se oženil s Marií Terezi kněžnou z Liechtensteinu a Leslieové tak dostali do vínku další mocný rod v přízni.⁴⁴ Za hraběte Jakuba byly přikoupeny i další majetky, zejména rozlehlý palác ve Štyrském Hradci, a Leslieové tak byli nadále rozkročení hlavně mezi Vnitřními Rakousy a Vídní, aniž by novoměstské panství nějak využívali.⁴⁵ Přesto zde dochovaná ikonografická výzdoba představuje pozoruhodný typ legitimizace nové získaného společenského postavení hraběte Leslieho v českých zemích.

Po skončení války, jež mu pomohla vyšvihnout se výše a hlavně zakotvit ve střední Evropě, pustil se Leslie, tak jako řada jiných, do barokní přestavby hlavní rodové rezidence v Čechách. Stavební práce na Novém Městě probíhaly v prvních dvou dekádách 2. poloviny 17. století za účasti Domenica Rossi a zejména stále populárnějšího Carla Luraga, s jehož prací se ještě setkáme například na sousedním Náchodě.⁴⁶ Jednou z nejvýznamějších změn v rámci jinak formálně docela strohé přestavby bylo zřízení reprezentačních prostor ve 2. patře zámku, což není úplně obvyklé. Všechny místnosti dostaly klenuté stropy s bohatou štukovou výzdobou provedenou ve vysokém reliéfu, oplývající militárními atributy (dělové hlavně, koule, štíty, apod.) upomínající, že se návštěvník nachází v sídle válečníka. Hlavní výpověď však měla nést fresková výzdoba v předem připravených klenebních zrcadlech, zhotovená Fabiánem Václavem Harovníkem, pražským malířem sverpé píše, leč skromného talentu.⁴⁷

⁴⁴ Svatební smlouva uložena v SOA Zámorsk, RA Leslie, inv. č. 45, kart. č. 7.

⁴⁵ Srov. Igor WEIGL: *In a Caftan before Emperor, with the Haiduks around Graz and with a Library in Ptuj. The Counts Leslie and their City and Country Residences in the 17th and the 18th Century*. In: Polona WIDMAR (ed.): *Zapuščina rodbine Leslie na ptujskem gradu*. Ptuj 2002, s. 88-96.

⁴⁶ K leslieovské přestavbě zámku nejnověji Luboš LANCINGER – Ladislav SVOBODA: *Stavební proměny zámeckého areálu v Novém Městě nad Metují*. Průzkumy památek 1, 1994, zejm. s. 92-96.

⁴⁷ K Harovníkově tvorbě M. ZÁZVORKOVÁ: *Fabián Václav Harovník*. Památky archeologické 38, 1932, s. 62 – 69.

Podle datace na jedné ze štuk musely být hlavní vnitřní prostory zámku alespoň částečně dokončeny roku 1656, i když úpravy se tu zřejmě prováděly i v 60. letech.⁴⁸

V severozápadním křídle jsou jen dva velké podlouhlé sály s neckovou klenbou. Spojují je náměty vybrané z oblíbené antické mytologie, jak bylo tehdy běžné. Výjevy na bocích klenby většího sálu odkazují k bájným kořenům všeho válečného hrdinství, k trojské válce. Mezi několika výjevy je možné spatřit Hefaistona vyrábějícího zbroj Achilleovi, Souboj Meneláa s Paridem, jak Aiás naléhá na meč či obětování Ifigénie. Poněkud hůře čitelný je pak význam ústřední fresky, jež snad zobrazuje oslavu klidu a míru jako zásluhu leslieovského rodu. Na oblacích zde vidíme převážně ženské postavy a putti s liliemi, růžovými věnci a párem holubic, o úroveň níže na jednom oblaku odpočívají válečné zbraně, v protějším rohu je dobře patrný erb hrabat z Leslie opečovávaný dvojicí puttů. Je-li tato „antimilitaristická“ interpretace správná, pak ještě zesílí v jednom z dalších pokojů: uprostřed hlavního výjevu jsou zobrazeny postavy doprávající si plodů hojnosti, zleva k nim dvojice fám přináší žezlo a korunu, z druhé strany pak okřídlené glorie přidávají palmové ratolesti coby symboly míru, jedna z nich navíc třímá vlající prapor s leslieovským znakem. Vedlejší pokoj už v severozápadním křídle zdobí scéna triumfálního pochodu římského vojevůdce na slavnostním válečném voze, patrně po vyhrané válce, jež rozmnožila slávu impéria a nastolila mír. Aby aluze s přítomností byla nad veškerou pochybnost, jeden z účastníků průvodu nese před velitelem kompletní zbroj, jež nese nápadné znaky kyrysnické zbroje užívané ve třicetileté válce.

Pozornost si zaslouží i druhý ústřední sál severozápadního traktu. Největší freska znázorňuje představu nebeského řádu a harmonii času, doplněnou na bocích výjevy střídání ročních období. Výklenek sálu pak nese výjevy z báje o Zlatém rounu. Naznačoval snad hrabě Leslie, že již v přirozeném běhu věcí nastal čas k tomu, aby jeho zásluhy válečné, ale zejména diplomatické a politické byly odměněny ziskem ocenění největšího, řádem Zlatého rouna? Je-li tomu skutečně tak, nebyl by volbou výrazových prostředků až tak osamocen. O několik stran dále uvidíme vyjádření podobných ambicí na trpístském zámku Prospera ze Sinzendorfu.⁴⁹

⁴⁸ K zámeckým sálům Jan JURÁNEK – Karel BRANÝ: *Nové Město nad Metují*. Praha 1976, s. 69-72.

⁴⁹ Odkazy na Řád zlatého rouna, ať už chtěný nebo skutečně obdrženy, byly vzhledem k jeho velké společenské přitažlivosti v českomoravském prostoru častější. Ve výzdobě předsálí pražského hradčanského paláce knížete Václava Eusebia z Lobkovic, provedené shodou okolností rovněž Harovníkem, byl použit motiv křesadla a ocílky, jež patřily k odznakům řádu a které soudobá emblematická literatura také jednoznačně se Zlatým rounem identifikovala. Výzdoba, vzniklá roku 1665, tak upomínala na zisk řádu, který byl Lobkovicovi udělen roku 1634. Blíže Michal ŠRONĚK – Lubomír KONEČNÝ: *Maliřská výzdoba Lobkovického paláce*. Umění XLIII, 1995, s. 434-435. Pomocí ikonografických výrazových prostředků k zisku Zlatého rouna odkazoval i Albrecht z Valdštejna ve svém malostranském paláci (blíže kap.V.4).

Největší sál jihozápadního křídla zaujímá tzv. Velká ložnice.⁵⁰ Právě sem nechal Walter Leslie vymalovat jeden z klíčových námětů celého cyklu. Jde totiž o spojení leslieovského a dietrichsteinského rodu (OBR. 43). Na centrální čtvercové fresce vidíme skupinu alegorických postav uprostřed fiktivní antické architektury, z níž na první pohled upoutá Fortitudo (Síla), žena s přilbicí, torzem sloupu a lvem. Vpravo více v pozadí jsou zaháněny běsy symbolizované Medúzou, které ohrožují panující řád, ztělesněný trůnící postavou Slunce v doprovodu Luny. Nejvýznamější je ale kompozice v pravé horní části – směrem k trůnu zde skupina pěti puttů snáší rozměrný, girlandami ověšený alianční znak Leslieů a Dietrichsteinů, šesté putto jej korunuje zlatou korunou.

Lesliem zvolená výzdoba reprezantačních prostor novoměstského zámku není zcela trypická, už jenom tím, že není koncentrovaná do jednoho, zpravidla hlavního sálu. Naopak zdá se, že ikonografický program jednotlivých místností na sebe určitým způsobem navazoval a návštěvník si je musel projít všechny, aby získal komplexní představu o tom, co znamenají. Klíčem je podle mého mínění právě ústřední výjev v ložnici. Walter Leslie sice pocházel z váženého skotského rodu oplývajícího tradicí, majetkem, postavením i vojenskými zkušenostmi (jeho blízcí příbuzní se aktivně zapojili jako velitelé skotské armády do občanské války v Anglii), ale v českém prostředí neměl ani vliv, ani pozici, ani starobylé kořeny. Na rozdíl od řady svých generačních spolubojovníků byl ale obratným diplomatem a dokázal docenit význam obratné sňatkové politiky, která mu to vše mohla vynahradiť. Právě odkazem na spojení s váženým a staroslavným rodem usedlým v českomoravských zemích upevňuje důležitost hrabat Leslie v českomoravském prostředí. Navíc je pozoruhodné, že ačkoliv byl sám válečník, na rozdíl od svých spolubojovníků nevolil přímé odkazy na válečné zásluhy, ale právě naopak. V jedné z místností sice nalezneme zmiňovaný triumfální pochod úspěšného vojevůdce, sál vedle však alegoricky zobrazuje nemalé mírotopné zásluhy spojených dietrichsteinských a leslieovských rodin o harmonii a šťastné časy Evropy po skončené válce, aniž by byl jen takticky naznačil, že právě Walter Leslie měl na válečném běsnění svůj podíl a zejména z něj značně profitoval. Díky úspěšnému mírovému úsilí se tak vesmírný řád věcí mohl vrátit do svých starých žádoucích kolejí – tak by mohla být „čtena“ ústřední freska dalšího sálu. Když host dojde až do oné tzv. „ložnice“, jistě již nemá problém pochopit, proč si žena z mocného dietrichsteinského rodu vyvolila právě „nevýznamného“ skotského hraběte, který se tím pevně usazuje ve stavovské struktuře českých zemí. V tomto případě už není třeba příliš přepínat strunu adorace válečných zásluh, spíše naopak – mír je přece více než

⁵⁰ Otázkou zůstává, zda byl tento prostor, výzdobou evidentně těsně propojený s hlavními reprezentačními sály, skutečně ložnicí. Dnes je pokoj tak nazýván, ovšem z hlediska funkce a složení reprezantačních prostor by bylo dost nepravděpodobné, kdyby se skutečně jednalo o ložnici pána domu. Bohužel inventáře zámku, který by pomohly do původní funkce této části rezidence vnést světlo, nejsou dochované.

válka. Na vojenskou minulost stavebníka tak jen decentně poukazují klasická ikonografická topoi po stranách velké fresky hlavního sálu, inspirované náměty z mytologie trojské války a některé motivy postranních fresek na klenbách ostatních zámeckých sálů.

Ottavio I. Piccolomini a Náchod

Svým způsobem vyvrcholení sledovaného trendu pak představuje činnost náchodského pána Ottavia I. Piccolominiho (1599-1656), Leslieho a Šporkova souseda (Jan Špork od jeho potomků rok po bitvě u Sv. Gottharda koupil panství Choustníkovo Hradiště a Heřmanice).⁵¹ Ottavio, snad nejschopnější, určitě však evropsky nejproslulejší a v titulární (1638 hrabě, 1639 vévoda, 1650 říšský kníže) armádní hierarchii nejvýše postavený ze všech doposud zmiňovaných mužů, pocházel ze starobylého italského rodu ze Sieny. Měl tedy určitou výhodu, že rozhodně nebyl takovým klasickým parvenu jako Breda či Špork, stejně jako oni však řešil problém mělkého zakotvení mezi domácí aristokracií. Podobně klíčovou roli, jakou měl pro nově tvořenou šporkovskou rodovou legendistiku Sv. Gotthard, zaujímal v případě Piccolominiho bitva u Thionville. V červnu 1639 Ottavio coby vrchní velitel španělsko-císařské vyprošťovací armády na hlavu porazil francouzské vojsko obléhající město a dokonce zajal francouzského velitele markýze de Feuquières.⁵² Šlo nejen o poslední velký triumf Španělů ve válce s Francií, ale také o největší úspěch Piccolominiův jako samostatně rozhodujícího nejvyššího velitele. Svůj vavříny ověncovaný obraz také hleděl hbitě podporovat. Ve své bohaté korespondenci v následujících měsících informoval všechny možné strany o skvělém úspěchu a sám také zhusta přijímal slavnostní gratulační dopisy od celé řady vládců tehdejší Evropy⁵³ a spokojený španělský král jej učinil vévodou z Amalfi (malé vévodství v Neapolsku se však ukázalo býti danajským darem, neboť nebylo dvakrát výnosné a navíc na něm vázla řada pohledávek, se kterými se česká i italská větev Piccolominiův potýkala ještě řadu

⁵¹ Kupní smlouva z roku 1665 v SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 3485. Korespondence Ottavia Piccolominiho a jeho úředníků vztahující se k prodeji panství tamtéž, inv. č. 3429-3434.

⁵² Přes svůj provořadý význam nejen v dějinách vojenství a přes pramennou bohatost rodového archivu nemá Ottavio Piccolomini dosud zpracovanou monografii. K jeho osobě např. Kathrin BIEROTHER: *Ottavio Piccolomini*. In: NDB 20, 2001, s. 408-410; Alena PAZDEROVÁ: *Francesco Ottavio Piccolomini v archivních dokumentech*. In: Alena PAZDEROVÁ - Lucia BONELLI CONENNA (edd.): *Siena v Praze. Dějiny, umění, společnost*. Praha 2000, s. 26-30; Thomas M. BARKER: *Ottavio Piccolomini (1599-1656): a Fair Historical Judgement?*. In: TÝŽ: *Army, Aristocracy, Monarchy*, s. 61-111; Arnold WEIHE-EIMKE: *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi, Ritter des goldenen Vließes, deutscher Reichfürst und Gemahl der Prinzessin Maria Benigna Franziska von Sachsen - Lauenburg*. Pilsen 1871.

⁵³ Mezi gratulanty úspěšnému maršalovi bychom našli císařovnu Eleonoru, samozřejmě toskánského velkovévodu Ferdinanda Medicejského nebo rýnského falckraběte Filipa Viléma. Viz SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 20147-20152, inv. č. 20139-20146 (korespondence týkající se bitvy).

let). K veřejně budovanému a hýčkanému obrazu slávou pokrytého vojevůdce jistě vhodně přispívaly i tištěné oslavné básně nejrůznějších literárních kvalit, jejímž dedikantem kníže byl.⁵⁴

Rodová komemorace bitvy však žila i později a nadále si držela své klíčové postavení v budování posmrtné podoby maršála. Piccolominiův pozdější pokračovatel, kníže Ottavio II. Piccolomini, zasvětil památce na generála tzv. Španělský sál, nově upravovaný při stavebních pracích na náchodské rezidenci po roce 1750 (OBR. 44-45).⁵⁵ Ottavio II. (1698-1757), který sám úspěšně oživil rodovou tradici kariéry v armádě (od roku 1738 byl podplukovníkem a velitelem pluku Deutschmeister, později během válek o rakouské dědictví získal až hodnost polního zbrojmistra) jistě dobře chápal, jak je i pro něj samotného důležité nenechat zhasnout aureolu nad zakladatelem české rodové větve a zejména nad úspěšným velitelem.⁵⁶

V rámci celkové rekompozice sálu nechal Ottavio II. štukem nově potáhnout stěny a vykázal místo na tři obrazy, jež však byly mnohem starší – pocházely již ze sbírek Ottavia I. Šlo tedy o jejich nové využití. Struktura a rozložení štukové výzdoby stěn Španělského sálu dokazují, že s obrazy, jež jsou na stěnách zavěšeny dodnes, se počítalo již od začátku: spočívají na vymodelovaných římsách a štukové římsy rovněž bezprostředně navazují na horní okraje obrazových rámu. Na jedné z delších stěn (jižní) bez oken je to velké plátno s výjevem thionvillské bitvy malované Pietrem Snyersem kolem roku 1650 jistě na zakázku maršálovu. Na protilehlé stěně našlo své místo stejnoformátové plátno, zobrazující další významný mezník Piccolominiho života, tentokrát společensko-diplomatický, scénu z banketu na norimberském mírovém kongresu v roce 1649, kde byl Ottavio I. Piccolomini císařským vyslancem. Trojici pláten pak na západní stěně naproti oknům ukončuje nadživotní portrét vojevůdce se svým pobočníkem a bitvou u Řezna v pozadí (příznačně první válečný úspěch Ottavia po Valdštejnově smrti) od Joachima Sandrarta.⁵⁷ Adorativní tón nesměl chybět ani zde: k Ottaviově prostovlasé hlavě se snáší dvojice andílků s palmovou ratolestí a vavřínovým věncem pro vítěze.

Tyto životní zásluhy skvělé vojenské kariéry vedly k poctám, které jsou zobrazeny v druhé významové rovině v sedmi oválných lunetách s freskami, v horní části stěn těsně pod

⁵⁴ SOA Zámrsrk, RA Piccolomini, inv. č. 20153 (oslavná báseň k vítězství u Thionville 1639), inv. č. 10594 (oslavný tisk na „hrdinu od Lützenu“ Ottavia Piccolominiho 1633), inv. č. 10593-105609 (veršované chvalo zpěvy 1633-1653).

⁵⁵ Ke stavebnímu vývoji zámku stále nejpodrobněji Zdeněk WIRTH: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese náchodském*. Praha 1910, s. 55-115. Zde popis stavebních dějin i vnitřního vybavení interiérů včetně Španělského sálu.

⁵⁶ O něm jen velice stručně Johann Heinrich ZEDLER: *Grosses vollständiges Universal-Lexicon der Wissenschaften und Künste...*, Band 28. Halle-Leipzig 1741, sl. 36. RA Piccolomini ale obsahuje množství dosud zcela netknutých archiválií k jeho kariéře a dalším aktivitám. Na obrovské možnosti tohoto fondu upozornil již Karel HROMÁDKA (Zdeněk Šolle): *Pozoruhodná památka – Rodinný archiv Piccolomini (1431-1881)*. SPVČA 6, 1986, s. 283-300.

⁵⁷ Milan ŽDÁRSKÝ: *Rodová galerie Piccolominiů na zámku v Náhodě*. Rodným krajem 2000, č. 21, s. 5.

výrazně vystupující profilovanou římsou oddělující stěny od fabionu. Lunety horizontálně obíhají celý prostor. V každé z nich vidíme dvojici puttů s nepřehlédnutelnými atributy odkazující na titulární či hmotnou poctu svého nositele. Uprostřed kratší, západní stěny, příznačně přímo nad Piccolominiho portrétem, je to roh hojnosti, ze kterého putto sype na obláček maršálskou hůl, poboční zbraň a přilbu i knížecí čapku, druhé putto pak opatrně vytahuje řád Zlatého rouna (získal jej roku 1645). Ottavio však nebyl jen rytířem Zlatého rouna – vedlejší medailon zobrazuje řádové insignie toskánského Svatého vojenského řádu Svatého Štěpána (*Sacro Militare Ordine di Santo Stefano*), jehož byl rovněž členem. Na rozdíl od maltézských rytířů u nás takřka neznámý řád měl ve Středomoří nemalou prestiž (OBR. 46-47).⁵⁸ Vedle kartuše s rohem hojnosti je další se dvěma andělíčky držícími kresbu náchodského zámku coby hlavní rezidence vojevůdcovy, dále v řadě vévodský diadém, piccolominský erb, knížecí korunka a v poslední kartuši opět dva puttové prezentují řád Zlatého rouna, tentokrát osamocený.

Hlavní propagační výpověď je ale koncentrována opět na strop. Celoplošná freska představuje apoteózu knížete Ottavia Piccolominiho a adoraci jeho vojenských ctností. Výraznou složkou je průvod, jenž se obtáčí kolem dvou a půl stran zhruba čtvercové celostropní fresky a doprovází knížete Ottavia do Olympu válečné slávy, mezi pantheon ostatních hrdinů a „božských válečníků“. Na samém konci průvodu je to ženská personifikace vojenského práva (se zapečetěnými dopisy a svazkem prutů u nohou) a vojenské inženýrství (*Architectura militaris* – žena sedící na dělové hlavni s kružítkem v jedné a s plánem bastionové fortifikace ve druhé ruce, u nohou s nástroji sapérů). Následuje čtveřice ženských postav ztělesňujících obecné kardinální ctnosti, jimiž však slavný a zkušený válečník Piccolominiova formátu přirozeně také vládne. Máme zde Lásku (s karafou a udidlem), Pravdu (se zrcadlem), Sílu, jež je z celé skupinky nejviditelnější (klasické zpodobnění ženy se lvem opírající se o torzo sloupu) a Spravedlnost (opět závazné kanonické zobrazení ženy s mečem a váhami v rukou). Přes malého putta s rodovým zankem, který nad ním přidržuje knížecí čapku a druhou rukou se chytá hermelínového pláště Ottavia Piccolominiho, se přirozeně přenášíme k nejdůležitějšímu výjevu: generál v nejlepší společnosti boha války Marta je triumfálně uváděn

⁵⁸ Svatý vojenský řád svatého Štěpána, papeže a mučedníka (*Sacro Militare Ordine di Santo Stefano Papa e Martire*) byl jakýmsi „mladším křižáckým bratrem“ maltézských rytířů, založený toskánským velkovévodou Cosimem I. roku 1561. Po vzoru maltézských rytířů prvotní funkce řádu byla jak duchovní, tak vojenská – s mečem v ruce měli řádoví rytíři brát svatou víru zejména proti námořním pirátům a proti Turkům ve Středomoří. Později se členství v řádu stalo mnohem více otázkou titulárního vyjádření symbolického kapitálu, těžící z dobové popularity rytířských řádů, než otázkou bojovou. Velkovévoda coby velmistr řádu uděloval členství jako vyjádření přízně vybraným urozcům, jako odměnu za prokázanou loajalitu, případně rytířským stautem „vylepšoval“ ne až tak starobylý původ některých movitých oblíbenců. Původní praktická funkce slábla, až byl po roce 1719 řád zcela demilitarizován a reorganizován po vzoru šlechtických akademií. Srov. podnětnou studii Gregory HANLON: *The Twilight of a Military Tradition*, s. 37-38, 268-300.

do chrámu vojenské slávy. Bůh války vede maršála v prvotřídní slavnostní zbroji za ruku, z druhé strany jej podpírá neméně důležitá postava – Chronos s nezbytným srpem, který svou přítomností dává jasně najevo, že Piccolominiho válečnému věhlasu neuškodí ani zub času. Oba potom ukazují na stavbu antického tempietta, z něhož září slunce věčné slávy. Do této budovy je Ottavio uváděn. Cestu triumfujícímu Piccolominimu přitom umetá sám antický hrdina Perseus, jenž před maršálem a Martem zahání pomocí kopí a štítu s hlavou Medusy a věrné sovy od Pallas Atheny skupinu válečných furií, pošlapávajících základní prvky ctnostného vedení boje (vidět můžeme např. váhy symbolizující spravedlnost). Chybět pochopitelně nemohou ani tradiční Fámy vytrubující do světa zvěst o výjimečnosti knížete a jeho rodu.

Navzdory závěrům starší literatury, která kladla vznik výzdoby Španělského sálu i této fresky do stavební éry na konci života Ottavia Piccolominiho a připisovala její autorství nejčastěji F. V. Harovníkovi (jehož práce na Náchodě jsou zachyceny účetní dokumentací pro léta 1651 a 1652),⁵⁹ můžeme dnes díky inventáři Náchoda z roku 1732 už považovat za jisté, že ikonografická koncepce sálu pochází až z doby pozdější, z přestaveb zámku za Ottavia II. Piccolominiho.⁶⁰ Zmiňovanou freskou pocházející nejspíš z rukou Felixe Antonína Schefflera (jež však jen přemalovávala starší základ z doby Ottavia I., snad se stejným námětem) tak Ottavio II. symbolicky završil přestavbu náhodského zámku z let 1650 – 1656, který měl důstojně reprezentovat hlavní sídlo uznávaného válečníka.⁶¹

Takovému záměru odpovídaly i vnějškové atributy stavby. Je to zejména mohutná dělostřelecká bašta zvaná turion v předpolí, kterou nechal v letech 1651-1655 Ottavio I. Carlem Luragem chytře zbudovat tak, aby uzavírala nově vzniklé zámecké nádvoří a při příchodu do rezidence ji nebylo možno minout. Podporovala tak obraz náhodského zámku jako dobře opevněného odolného sídla. Stavební úpravy byly tehdy završeny novým skvostným hlavním vstupem do areálu, tzv. Piccolominskou branou z roku 1654, jež byla využita jako zvláště vhodné komunikační médium. Nad průjezd byla vsazena rozměrná deska

⁵⁹ Zdeněk WIRTH: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese náhodském*, s. 59; M. ZÁZVORKOVÁ, *Fabián Václav Harovník*, s. 64-65.

⁶⁰ Inventář sepsaný v září 1732 při příležitosti předání opatrovnictví majetku do rukou Ottavia II. Piccolominiho z Arragony eviduje ve „*velkém sále*“ ve druhém poschodí (tj. v dnešním Španělském sále) na stěnách obrazy 11 římských císařů, Leopolda I. jako císaře a Josefa I. jako arciknížete, portrét „*seeligen general*“ Ottavia Piccolominiho a také jeho manželky, 12 mědirytin a 2 blíže neurčené španělské portréty. Z nábytku pak 2 velké stoly s modrým potahem, bílár s veškerým příslušenstvím, sedm lenošek a nový křišťálový lustr. Je tedy evidentní, že sál byl zařízen zcela rozdílně. Viz SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428. Na inventář upozornil Jiří KUBEŠ, *Hlavní sál*, pozn. 58 na s. 46-47.

⁶¹ Revizi staršího názoru o autorství Harovníkově a připsání díla Felixi Antonínu Schefflerovi provedl Oldřich BLAŽÍČEK, *F. V. Harovník a nástropní freska v náhodském zámku*. Památky. Historie 43, 1948, s. 86. Jeho názor akceptovala Viktorie WACHSMANOVÁ: *Státní zámek v Náchodě*. In: *Náchod. Státní zámek a památky v okolí*. Praha 1964, s. 14.

s latinským nápisem přibližujícím generálovy hrdinské činy a pocty za ně obdržené a na nástavci je pak pískovcová kartuše s rodovým aliančním erbem Ottavia Piccolominiho a jeho ženy Marie Benigny Sasko-Lauenburské (okolo erbu opět nechybí Zlaté rouno), po stranách dále atributy válečného řemesla a vědy, hospodářských nástrojů a rohu hojnosti spolu s plastickými figurami antických vojáků.⁶² To vše proto, aby příchozí nebyl na pochybách, že vstupuje do hlavního sídla moudrého muže, ctnostného člověka a mocného válečníka.

Příklad náchodského hlavního sálu je zajímavý mimo jiné i relativně pozdní dobou své realizace, v polovině 18. století, kdy podobné „mluvící“ výzdoby jednak již zpravidla nevznikaly a jednak uplynula poměrně dlouhá doba od příchodu rodu do českých zemí a jeho majetkového usazení. Převládající smysl těchto ikonografických programů – legitimizace nově nabytého postavení – již tedy nemusel být vnímán tak palčivě. Kníže Ottavio II., znovu připomínám, že sám aktivní válečník, se přesto rozhodl věnovat centrální reprezentační prostor své rezidence glorifikaci jediné osoby – jmenovce, předka a úspěšného kariérního důstojníka. Nejenže tím programově završil představbu rezidence coby „opevněného sídla“ velkého maršála a téměř po stu letech od jeho smrti veřejně připomněl jeho zásluhy, ctnosti a kořeny právoplatné společenské pozice rodu, ale zejména sám sebe tímto aktem stavěl do chtěného světla přímého pokračovatele a dědice piccolominských vojenských schopností.

Podobnou snahu o vylepšení vlastní „militární image“ však můžeme pozorovat již mnohem dříve, v době, kdy se nově příchozí rody válečných podnikavců v českomoravském prostoru teprve etablovaly. Pozoruhodným způsobem sám sebe například představoval František hrabě Magnis v rámci obrazové kolekce na **strážnickém zámku**. Původem severoitalský, značně chudý a neurozený rod se titulárně i majetkově vyšvihl za třicetileté války zásluhou bratří Valeriána a zejména pak Františka – potud je to očekávatelný, už trochu ohraný příběh.⁶³ I když se František na bitevním poli nijak nevyznamenal, armádě přesto vděčil za mnohé. Byl jmenován plukovníkem (přestože žádný pluk nevlastnil, šlo o zvuk titulu), roku 1626 vstoupil do řad dvorské válečné rady a tehdy také získal moravský majetek včetně Strážnice. Roku 1635 byl on a jeho bratři povýšeni do hraběcího stavu a později, už po skončení třicetileté války, získal i hodnost polního podmaršála. Chvilí byl také moravským

⁶² Plastická supraporta je dílem Giovanniho Battisty Spinetty, který si dle vyúčtování provedeného Carlem Luragem roku 1653 přišel za svou práci na 90 zlatých. Samotné ostění brány pak stálo 60 zlatých. Luragova korespondence o stavebních aktivitách na Náchodě z let 1652-1656 v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 1043-1050 (vyúčtování viz inv. č. 1045). Popis brány Zdeněk WIRTH: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese náchodském*, s. 95-97. O stavbě brány i turionu TAMTÉŽ, s. 59-60.

⁶³ Jindřich OBRŠLÍK – Libuše URBÁNKOVÁ: *G 146 Magnisové (1202) 1506 – 1944. Inventář*. Brno 1964, s. I-VII.

zemským hejtmanem a ke konci života nejvyšším sudím.⁶⁴ Případ Františka Magnise je tedy čítankovou ukázkou toho, jak mohla být armáda využita jako kariérní výtah k lepším pozicím u dvora potažmo ve stavovské struktuře země. To však nikterak neumenšovalo Magnisovu snahu být vnímán jako úspěšný velitel. Je znám jeho stylizovaný portrét v jezdecké zbroji s taseným mečem v ruce a s bitevním výjevem v pozadí, velkou důležitost ve struktuře a instalaci strážnické sbírky obrazů měly také portréty císařských generálů právě skončené války. Podle inventáře z roku 1654 byl jeden z pokojů druhého patra vyhrazen pro portréty Magnisových druhů ve zbrani. Byť jeho vlastní podobizna zde chyběla, přesto je zcela evidentní, že výběr osobností, v jejich středu Magnis chtěl být vnímán, byla zcela „průhledný“ – bez výjimky šlo o generaci válečníků, jež se díky službě císaři majetkově i společensky významně prosadila v Čechách a na Moravě ve stejné době jako hrabě František, na rozdíl od něj ale byli vojensky úspěšnější a patrně i talentovanější – Ottavio Piccolomini, Matyáš Gallas, Maxmilián Trauttmansdorff, Rombaldo Collalto, Karel Bonaventura Buquoy, Henri Dampierre a hrabě Croy.⁶⁵

Jak vidíme, ne vždy musela být hrdě prezentovaná připomínka válečných schopností velkých mužů rodových dějin jako základu sociální pozice velmože situována do hlavních místností rezidence. Na moravských **Jevišovicích** bychom ve druhém patře paláce našli tzv. „*Souchischen Zimmer*“, tedy jakousi pietní místnost věnovanou vzpomínce na Ludvíka Raduita de Souches. Nechal ji tam zřídit zřejmě generálův syn Karel Ludvík někdy po roce 1682.⁶⁶ Vybavení pokoje tvořily podle inventáře z roku 1691 zejména obrazy, ovšem vhodně zvolené tak, aby připomínaly Raduitovy proslavené činy a jeho veskrze vojenské zázemí. Našli bychom zde samozřejmě generálovu podobiznu v životní velikosti ve formě dvojportrétu s manželkou, portréty jeho otce a strýce, ale také generála Hofkirchena, velitele komárenské pevnosti, který sám pocházel z řad typické militární nobility a byl nadto i Ludvíkovým švagrem. Hofkirchen nebyl zvolen náhodou, jeho přítomnost propojovala generála s uherským bojištěm, na kterém se v roce 1664 vyznamenal, poprvé v roli suverénního velitele armádního sboru. Tuto významnou etapu jeho vojenského života připomínaly i dva portréty vítězných bitev, zejména

⁶⁴ K Františku Magnisovi Pavel BALCÁREK: *František Magnis a Morava sklonku třicetileté války*. Studie Muzea Kroměřížska 1989, s. 4-28; TÝŽ: *František Magnis hrabě ze Strážnice, aneb strážnická „terra felix“ a třicetiletá válka*. Vlastivědný věstník moravský 1999, s. 33-39.

⁶⁵ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. M 4, kart. č. 123, fol. 30-66, pozůstalost po Františku Magnisovi. V kontextu celé magnisovské sbírky též Tomáš KNOZ: *Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Paměť urozenosti*. Praha 2007, s. 30-33.

⁶⁶ V pozůstalostním inventáři, sepsaném po smrti polního podmaršála Ludvíka Raduita de Souches sepsaném 28. 10. 1682, místnost ještě nefiguruje. Viz MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 19, kart. č. 195.

té u Levic.⁶⁷ V ní Raduit de Souches slavně a na hlavu porazil osmanské vojsko vedené Ali pašou.⁶⁸

Představené legitimizačně-reprezentační strategie, v nichž byly přítomny hrdinské vojenské činy předků, rozhodně nebyly v praxi ojedinělé a ve větší či menší míře je najdeme i u jiných původem domácích rodů, většinou v kombinaci s dalšími atributy šlechtických ctností, jak bude záhy ukázáno. Zdá se však, že ve své esenciální podobě byly obzvláště vyhledávány mezi generací válečníků – vojenských podnikatelů, kteří v Čechách majetkově zakotvili během třicetileté války či krátce po ní. Ruku v ruce s tím šel i určitý společenský a titulární vzestup a tato nově příchozí šlechta záhy pocítila potřebu jej nějakým způsobem kodifikovat před domácím publikem. A cesta oslavy rodu pomocí pregnantně zobrazených vojenských úspěchů, podporujících hrdinský kult otců-zakladatelů, jejichž schopnosti na bitevním poli zpravidla stály v pozadí takových vzestupů, se k tomu ukázala být dobře použitelná a vlastně i jediná možná.

⁶⁷ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 34, kart. č. 197, inventář Jevišovic z 10. 12. 1691, fol. 29v-30r.

⁶⁸ K de Souchesově smůle na tento triumf historie trochu pozapomněla, protože levická bitva proběhla 19. července 1664, jen několik týdnů před střetnutím u sv. Gotthardu, které ji posléze zcela zastínilo. Zajímavé je, že největší úspěch, se kterým je dnes Ludvík Raduit de Souches spojován, bychom zde nenašli. „*Die Belagerung der Statt Brünn in einer grossen tafl*“ byl zavěšen ve vedlejší místnosti věnované rodu Hofkirchenů.

V. 2 Válečné skutky jako prvek demonstrace starobylé urozenosti

Doposud jsme se pohybovali v docela specifické společenské skupině, mezi rody, které neměly kořeny v domácím prostředí, nebyly spjaté se zemskou tradicí ani s místním kulturním a politickým vývojem. K veřejnému potvrzení svého místa uprostřed stavovské obce jim mnoho prostředků nezbývalo, vyjma loajality k vládnoucímu rodu a vlastní úspěšné vojenské kariéry. Zdůrazňování zejména těchto dvou prvků je tedy celkem pochopitelné, racionální i očekávatelné. To ovšem neznamená, že by mezi soudobou aristokracií byly jimi volené reprezentační strategie nějak vybočující ze standardu, snad jen zbytnější, ale zároveň i omezenější co do použitých prostředků. Jak záhy uvidíme, i mezi tradiční českomoravskou aristokracií byly odkazy na válečnické kořeny populární a žádoucí. Zřídka však stály samy o sobě, jednoduše proto, že výrazový rejstřík mohl být pestřejší.

Jak jsme mohli pozorovat, technologické, taktické a organizační inovace, které historikové souhrnně nazvali vojenskou revolucí raného novověku, podstatně změnily podmínky ve vojenství a měly výrazný dopad i na militární aktivity šlechty. Její středověká aktivní role bojovníků tvořících páteř armády byla nadále neudržitelná. Naše dosavadní znalosti ukazují na to, že urození velmožové z Čech a Moravy dávali v této situaci spíše přednost civilním formám kariéry v církvi, ve dvorských úřadech a v zemském byrokratickém aparátu než v armádě.⁶⁹ Služba ve vojsku, když už byla, stávala se spíše prostředkem než cílem.⁷⁰ Důkladné studie na toto téma stále chybí, jako příklad nicméně můžeme použít výzkumy Thomase Barkera.⁷¹ Příznačné je, že jeho prosopografická sonda do složení majitelů pluků křesťanské armády bojující před Vídní roku 1683 proti Turkům vznikla již v roce 1974 a dosud neinspirovala tolik potřebný širší výzkum vedený tímto směrem.⁷² Jeho publikované závěry jsou přesto značně přesvědčivé. Z 57 jím identifikovaných pluků jich 15 (26%) pocházelo od rodin cizích vojenských podnikatelů z období let 1618-48, 14 pluků (25%) vlastnily domácí klany z rakouských dědičných zemí a z Uher, ať už starobylé, či nově

⁶⁹ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 449 an.

⁷⁰ Výtečným a zároveň dostatečně známým příkladem může být kníže Václav Eusebius z Lobkovic, prezident dvorské válečné rady (spolu s Jindřichem Šlikem pouze jediní dva prezidenti, kteří pocházeli z české šlechty) a první ministr Lepoldů I., který svou kariéru začínal jako plukovník naverbovaného regimentu na bitevních plánech třicetileté války. Viz Thomas M. BARKER: *Václav Eusebius z Lobkovic (1609-1677): Military Entrepreneurship, Patronage, and Grace*. *Austrian History Yearbook* 14, 1978, s. 31-50 (přetištěno v TÝŽ: *Army, Aristocracy, Monarchy*, s. 112-127), který do však do značné míry vychází z doposud jediné věkovité Lobkovicovy monografie Adam WOLF: *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I., 1609-1677. Sein Leben und Wirken*. Wien 1869.

⁷¹ Thomas M. BARKER: *Absolutism and Military Entrepreneurship: Habsburg Models*. *Journal of European Studies* 1974, č. 4, s. 19 – 42. (přetištěno v TÝŽ: *Army, Aristocracy, Monarchy*, s. 1-21).

⁷² Světlo, a pokud vím i jedinou, výjimkou je studie, jejímž autorem však není ani český, ani rakouský historik, ale Švéd. Viz Eric LUND: *The Generation of 1683*.

povýšené. Další skupina 8 pluků (14%) náležela příslušníkům evropských vévodských rodů, většinou spojenců císaře Leopolda. Konečně čtvrtá skupina 20 pluků (35%) zahrnuje novější, postvestfálské habsburské důstojníky, zpravidla rovněž pocházející z oblastí za hranicemi podunajské monarchie.⁷³ Zcela zásadní je však zjištění, že z těchto všech zkoumaných pluků ani jeden majitel nepocházel z řad původní českomoravské aristokracie! Ani jeden vysoce postavený šlechtic domácího původu se osobně neúčastnil válečných událostí u Vídně. Vyjma staříckého Kašpara Zdeňka Kaplíře ze Sulevic, vnuka předbělohorského rebela, konvertity, profesionálního válečníka a dvorního válečného rady, který však organizoval obranu města zevnitř, navíc byl nobilitován do hraběcího stavu teprve nedávno.⁷⁴ Těžko si představit vypjatější okamžik pro osudy nejen habsburské monarchie v 17. století, než právě tento, těžko si představit významnější motivaci pro osobní tažení do pole, než právě tuto....

Jakákoliv paušalizace by však měla být velmi opatrná, neboť i mezi tradiční vysokou aristokracií dlouhodobě usedlou v českých zemích bychom našli příklady více než úspěšných vojenských kariér, kupříkladu obou prezidentů dvorské válečné rady Jindřicha hraběte Šlika a Václava Eusebia knížete z Lobkovic. Přesto se zatím zdá, že teze o demilitarizaci domácí aristokracie během prvních dvou století raného novověku bude nejspíš opostatněná,⁷⁵ v žádném případě to neznamená, že by došlo i k rezignaci na připomínání vojenských kořenů šlechtické vrstvy jako takové. Nebylo to zkrátka ani možné, ani účelné. Šlechta i nadále sdílí hluboké přesvědčení, že má vrozené morální kvality pro velení a boj, odvozené do značné míry právě z historické tradice. Vojenská sláva byla natolik prestižní a pro definici nobility nepostradatelná, že i její malý kousek, kterým předkové válečníci ozařovali následné generace, dávala rodovému jménu blyštivou patinu.⁷⁶ Služba se zbraní v ruce totiž ukazovala na vysoce vznešené ideály, tak vlastní aristokratickému étosu – na věrnost panovníkovi, odpovědnost vůči zemi předků a na službu Bohu. Každý válečník, který se mohl objevit v rodových

⁷³ V této poslední skupině byli 3 Rakušané, 2 italské Rakušané a 1 Uher, dále 2 Francouzi, 2 Italové, 1 Ir (Taaffe), 2 Vestfálci, 1 Frank, 1 rýnský Němec (Metternich), 1 Lucemburčan, 1 Branibor, 2 baltští Němci a 2 přesně nedefinovaní říšští Němci. Ve druhé skupině 14 pluků v majetku plukovníků domácí aristokracie bylo 5 ze Štýrska, 2 z italského Štýrska, 1 z italského Tyrolska, 5 Horno- či Dolnorakušanů a 2 Uhři. A v první skupině 15 pluků pocházejících od šlechty, jež se usadila v monarchii za třicetileté války, bylo 5 vlastníků původem Italů, 6 německého původu, ale nehabsburských poddaných, 2 Francouzi, 1 Ir (Wallis) a 1 Skot (Leslie). Thomas M. BARKER: *Absolutism and Military Entrepreneurship*, s. 36-37.

⁷⁴ K němu zatím nejpodrobněji Jaroslav MACEK: *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz (1611-1686)*. In: Peter CSENDES (ed.): *Studien zur Geschichte Wiens im Türkenjahr 1683. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 39, 1983, s. 7-68; TÝŽ: *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz und seine Bedeutung für die Verteidigung der Stadt Wien. Ein Beitrag zum Türkenjahr 1683. Österreich in Geschichte und Literatur* 27, 1983, s. 203-224; TÝŽ: *Das Türkenjahr 1683 in Korrespondenz Kaspar Zdenko Kaplířs von Sullowitz und des Geheimkollegiums der Deputierten in Wien. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 37, 1984, s. 73-119.

⁷⁵ Např. Petr MAŤA: *Svět české aristokracie*, s. 458-460, 464; Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ: *Válka a armáda*, s. 117-118.

⁷⁶ Srov. Gregory HANLON: *The Twilight of a Military Tradition*, s. 263-264.

genealogiích, tak vylepšoval dědičný „genofond“ kvalit, ctností a vlastností, které povyšovaly šlechtu vysoko nad průměr a v dobovém nazírání se přirozeně koncentrovaly v mužských osobách právě vládnoucích generací rodů. Čím více takových urozených válečníků bylo možné prezentovat, tím lépe. Výzdoba veřejných prostor a sálů některých šlechtických rezidencí (mnohdy dochovaná až dodnes) nám pomůže odhalit konkrétní reprezentační strategie a významné místo militárních ctností v sebestylizaci tradičních aristokratických rodů. Jak záhy uvidíme, pro pochopení stěžejního významu válečnictví v systému hodnot šlechtické mentality je zcela příznačné (a také velmi důležité) to, že velkou většinu takových ikonografických programů oslavujících mj. militární zdatnosti iniciovali šlechtici, kteří ve skutečnosti nikdy nebojovali a k armádě a opravdové službě v poli měli stejně daleko jako ke svým mnohdy vybájeným prapředkům.

Valdštejské portrétní galerie na Duchcově a Mnichově Hradišti

Zámek a panství Duchcov přešlo do majetku hrabat z Valdštejna roku 1642 sňatkem císařského polního maršála Maxmiliána z Valdštejna s Marií Polyxenou Lobkovicovou z Talmberka.⁷⁷ V době vlády jejich syna, pražského arcibiskupa Jana Bedřicha, bylo započato s velkolepou raně barokní přestavbou sídla podle projektu Jeana Baptisty Matheye tak, aby hlavní venkovské sídlo mocného arcibiskupa důstojně a v plné velikosti reprezentovalo slávu starobylého rodu. Dovršení přestavby (za účasti F. M. Kaňky či M. B. Brauna) a zároveň největší stavební i umělecký rozmach duchcovského zámku jsou ale spojeny až s jiným příslušníkem tohoto značně rozvětveného rodu, Janem Josefem z mnichovohradištské větve, který duchcovský fideikomis zdědil.⁷⁸ Úspěšná civilní kariéra Jana Josefa z Valdštejna vedla přes zemské úřady a vedle titulů císařského tajného rady a komorníka vrcholila roku 1720 získáním postu nejvyššího maršálka Království českého. Jádrem jeho dokončeného hlavního venkovského sídla měl být velký sál v prvním patře zámku, určený k instalaci portrétní galerie vybraných předků rodu (OBR. 48). Práci na ní hrabě svěřil do rukou jednoho z nejvýznamnějších domácích malířů té doby, mladému Václavu Vavřincovi Reinerovi. Již to samo o sobě poukazuje na důležitost, jakou Valdštejn duchcovské rodové galerii přikládal, i když faktem zůstává, že hrabě malíře zaměstnával i na celé řadě dalších zakázek.⁷⁹ Práce na

⁷⁷ Rudolf ANDĚL a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha 1984, s. 108.

⁷⁸ Pavel KOUKAL - Josef ZÁDA: *Zámek v Duchcově a jeho stavebně historický vývoj*. In: *Duchcov 1240-1990. Sborník k dějinám města. Teplice-Duchcov 1990*, s. 101-128, zejm. s. 105-109.

⁷⁹ Pavel PREISS: *Václav Vavřinec Reiner v Duchcově a Oseku*. In: Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS: *Zámek Duchcov. Valdštejská rodová galerie. Václav Vavřinec Reiner: Obrazy a fresky*. Praha 1992, s. 13-32.

kolekci započaly nejpravděpodobněji roku 1714⁸⁰ a plně dokončeny nebyly ani v době smrti hraběte Valdštejna, ačkoliv tehdy již většina obrazů byla na místě. Inventář Duchcova pořízený v květnu 1731 v rámci pozůstalostního řízení po Janu Josefovi z Valdštejna eviduje „*ve velkém sále vedle hlavního schodiště*“ dvě rozměrná plátna s bitvami a jedno se sbratřením šlechticů na křížovém tažení, 20 mužských obrazů v životní velikosti, dva střední obrazy valdštejnské rodiny a malý portrét hraběnky Valdštejnové.⁸¹ Dohromady tedy 26 obrazů. Duchcovská portrétní galerie se zřejmě těšila jisté dobové popularitě, neboť v roce 1737, nejspíš u příležitosti malířského dokončení celého cyklu, vyšel její katalog tiskem.⁸² Ten eviduje celkem již 30 obrazů. I poté se však, byť jen v malé míře, do jádra portrétní galerie zasahovalo, neboť autoři dalšího inventáře Duchcova, sepsaného tentokrát po smrti Františka Josefa Jiřího z Valdštejna-Vartenberka (dědic a synovec fundátora galerie) roku 1760 v hlavním sále napočítali 31 obrazů.⁸³ V současnosti sbírka čítá 32 kusů, z čehož deset obrazů nepochází z Reinerova štětece.⁸⁴

Ve výběru předků do obrazového cyklu, jehož ideovým základem nejspíš byla historická práce profesionálního pražského genealoga Michaela Adama Francka vydaná v Praze roku 1717,⁸⁵ najdeme řadu význačných osob ze všech valdštejnských větví, kteří se svou profesí, veřejnou bohuľibou činností a slavnými skutky zasloužili o povznesení valdštejnského rodu mezi kulturní, morální i politickou elitu. Nechybí mezi nimi úspěšní pozemkoví hospodáři (Arnošt Josef, otec objednavatele cyklu), zasloužili diplomaté (Hynek Brtnický, Karel Arnošt, zástupce českého krále na jednání o vestfálský mír Ferdinand Arnošt), dvořané panovníka (císařský komoří a tajný rada František Josef Jiří z Valdštejna-Vartenberka), vrcholní církevní hodnostáři (pražský arcibiskup Jan Bedřich, biskup olomoucký Jan II. zvaný Holý, kaminský biskup Benedikt) i nositelé nejvyšších úřadů v zemské vládě (nejvyšší purkrabí Adam mladší,

⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 19-21; autoři však v tomto případě vycházejí ze zjištění, které publikoval Lubor MACHYTKA: *Václav Vavřinec Reiner a Valdštejnové*. In: *Umění* 35, 1987, s. 352-356.

⁸¹ V sále bylo zavěšeno „*große türckische batalien graffliche waldsteinische familie 1, batalien zu meer graffliche waldsteinische familie 1, mittelnäsiges stuck Foedus amicitiae genannt 1, familien portrait in lebens große 20, über den schänktisch Ihro Excellenz frau graffin portrait in oval mit vergodten rahm 1, mittlere 2 stuck graffliche waldsteinische familie bwtreffend 2.*“ Jinak bylo vybavení sálu skromné: 24 čalouněných židlí s pozlacenou kůží, dlouhý stůl z dubového dřeva pokrytý květovaným kobercem a nálevní stůl s vinnými i pivními sklenicemi. Z instalovaného mobiliáře tak můžeme oprávněně soudit, že sál s rodovou portrétní galerií sloužil při společenských akcích i jako velká jídelna. SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 3441, sign. II-18/23, kart. č. 45, fol. 5.

⁸² Strahovská knihovna Kláštera premonstrátů v Praze, sign. W 14734, *Versammlung deren hochgräfl. Wallensteinischen Bildern in dero Residenz-Schloß Dux, wie solche 1737 sich befunden*.

⁸³ V případě tohoto inventáře jde jen o lapidární početní zápis: „*In Saal groß und kleine in gewöhnlicher ordnung eingerichte familien bilder zusammen 31.*“ SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 3127, sign. I-16/9, kart. č. 16.

⁸⁴ Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS: *Zámek Duchcov*, s. 63-167.

⁸⁵ Michael Adam FRANCK z FRANCKENSTEINU: *Epitome brevissima universae historiae Waldsteinae...* Praha 1717. Tento názor zastávají Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS: *Zámek Duchcov*, s. 35-37.

nejvyšší kancléř Hašek, nejvyšší sudí Jan Skalský a Jan XVIII., moravský zemský hejtman Hynek Brtnický, místodržící Království českého František Josef). Jistě správný je tak názor většiny badatelů, kteří vidí za touto galerií snahu o demonstraci starobylosti, dlouhodobé úspěšnosti rodu a jeho zemského patriotismu,⁸⁶ tedy klíčových identifikačních prvků urozenosti, kterýmižto kvalitami (zejména tou třetí) se nově etablovaní šlechtici z předchozího výkladu mohli jen stěží pochlubit, jakkoliv by jistě chtěli. Nicméně je tu ještě další význam, zatím nepříliš akcentovaný, pro náš úhel pohledu však určující.

Mezi všemi těmi výtečnými komorníky, kancléři, sudími, biskupy a nositeli řádu Zlatého rouna (5x) je totiž nejvíce akcentována profese vojenská. A nejde jen o proslulého vévodu Albrechta, jehož obrovské plátno patří ke zdaleka největším z celého cyklu a je jednoduše nepřehlédnutelné. Předimenzovaná plocha Reinerova obrazu jakoby symbolicky vyjadřovala velikost tohoto muže a jeho nezastupitelné místo v rodové historii. Frýdlantský vévoda byl v myšlení barokních Valdštejnů vnímán jako největší osobnost rodu, a to i přes kontroverznost jeho odkazu. Až by se chtělo se v této souvislosti říci, spolu s vévodovým osobním heslem, „závisti navzdory“. Naopak zvýšený zájem o činy a památky na tohoto muže stál v mnoha ohledech u kořenů silného valdštejnského rodového historismu této doby, včetně patrné snahy o očistu jeho pověsti.⁸⁷ Ostatně v malé, ale zajímavé soukromé sbírce zbraní Jana Josefa z Valdštejna se roku 1731 nacházel i „*friedlandisch pallasch*“, snad osobní zbraň vévodova.⁸⁸ Generalissimus je na Duchcově ztvárněn v heroické póze, s taseným mečem na cválajícím běloušovi jako velitel císařské armády (identifikována korouhví s klasickým habsburským orlem) uprostřed bitevní vřavy. Nejde o lecjakou bitvu, i nepřítel je čitelně označen nezaměnitelnými atributy. Z bitevní scény se vydělují prchající turečtí bojovníci, mezi těly zabitých nepřátel pak v prvním plánu vidíme zkrvavenou zahnutou šavli a mohutný turban se zlatými pery. Jde tedy zřejmě o obraz oné „*turecké bitvy*“, jak je popsán v zámeckém inventáři z roku 1731.⁸⁹ Otázkou zůstává, zda apokryfní scéna Albrechta z Valdštejna vítězího nad Turky nebyla zvolena zcela záměrně jako rafinovaná součást zmiňované permanentní snahy Valdštejnů o sejmutí stigmatu zrady ze svého velkého předka. Vévodovým údajným snem přeci bylo uzavřít mír na Západě všemožnými prostředky, aby mohl stanout

⁸⁶ Naposledy tímto způsobem zařazuje Duchcov ve své klasifikaci výzdoby hlavních sálů Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 48 a 53.

⁸⁷ K tomu Jiří HRBEK: *Postava Albrechta z Valdštejna v rodové tradici Valdštejnů*. In: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 364-373.

⁸⁸ SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 3441, sign. II-18/23, kart. č. 45, fol. 72, fideikomisní inventář Duchcova ze 7. května 1731.

⁸⁹ „*große türckische batalien graffliche waldsteinische familie I.*“ TAMTÉŽ, fol. 5.

v čele největší spojené armády všech křesťanských vládců, jakou svět kdy viděl, na konečné kruciátě proti Nevěřícím...⁹⁰

Na každý pád, ani generalissimus, ani motiv svatého boje proti pohanům nezůstali osamoceni. Při rozvažování vhodných jmen do výběru skvělých rodových předků padl výběr Jana Josefa z Valdštejna (nebot' on byl objednavatelem a bezpochyby také autorem či při nejmenším konečným schvalovatelem koncepce) na vojenskou profesi v téměř polovině případů. Počítáno i s doplňky od jiných malířů z pozdější doby se mezi 32 Valdštejny setkáme s vojevůdci celkem ve třinácti případech. A to ještě nepočítáme Maxmiliána z Valdštejna, císařského polního maršála a jednoho z nejznámějších velitelů třicetileté války, který celý svůj život věnoval kariéře v armádě a teprve k stáru získal post císařského komorníka. V duchcovské galerii je však z nějakého důvodu představena právě tato stránka jeho kariéry, když je vyobrazen s odznakem svého úřadu (zlatý klíč) a v „civilu“, oděn do splývavého rudého pláště s bílým krumplovaným límcem a insigniemi řádu Zlatého rouna na hrudi.⁹¹ Někteří jiní významní politici, konkrétně moravský zemský hejtman a přívrženec Zikmunda Lucemburského Hašek z Valdštejna, je zde na druhou stranu zpodobněn nikoliv jako politik, nýbrž jako vojevůdce *par excellence*: na jednom z největších pláten, uprostřed precizně provedené bitvy na lehce se vzpínajícím koni sedí Hašek v plné zbroji, ukazuje maršálskou holí k předním liniím jízdních rytířů a vydává povel k útoku.⁹²

V ostatních případech již jde o klasické portréty v jednotlivých postavách. Ty jsou obklopeny typickými vojenskými atributy (přilba s chocholem, zbrojný kuň v pozadí, oštěpy, plány pevností apod.) a odděny bývají zpravidla ve zbroji, která zde hraje roli důležitého symbolického, identifikačního i komunikačního prvku.⁹³ Ochranná zbroj je díky své primární funkci vždy těsně spjata s válkou. Díky tomu se ale rovněž často stávala jakýmsi mechanismem žádoucí imaginace, byla zhusta využívána jako nositel symbolické ideje, navíc ztvárněna tak, aby z ikonografického hlediska odpovídala více estetickému dojmu dle soudobých uměleckých pravidel než své reálné podobě. Příslušné postavy se na tak první pohled odlišují od svých „civilních“ galerijních souputníků a jsou okem ihned definovány jako vojenští hrdinové, aniž by bylo nutné číst nápis na obraze, charakterizující každou postavu. Samotná podoba zbroje rovněž leccos naznačuje: čím je zdobenější, tím skvělejší bylo postavení jejího nositele. Můžeme to vidět například u podobizny Buriana Ladislava z Valdštejna, vojenského velitele Prahy na sklonku třicetileté války a císařského polního podmaršála. Burian je představen s nezbytnou

⁹⁰ K tomu např. Zdeněk KALISTA: *Valdštejn. Historie odcizení a snu*. Praha 2002; Josef KOLLMANN: *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631-1634*. Praha 2001.

⁹¹ Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS: *Zámek Duchcov*, s. 146-147.

⁹² TAMTÉŽ, s. 84.

⁹³ Zdislaw ŻYGULSKI Jr.: *Armour As a Symbolic Form*. WK 1984, s. 77-96.

maršálskou holí, skvostně provedeným jílcem pobočné zbraně a zejména v leštěné tmavé zbroji zdobené zlacenými ornamenty, doplněné elegantním rudým pláštěm.⁹⁴ Podobné postupy vidíme i u Bertolda z Valdštejna, který bojoval pod vévodou frýdlanstským a neváhal položit svůj život za císaře v řezí u Lützenu,⁹⁵ nebo vojevůdce Hynka X. O něm toho sice není mnoho známo z pramenů, o to více glorifikující je jeho podobizna v plné zdobné zbroji s rozevlátým rudým pláštěm a maršálskou holí, za nohama pevně rozkročené postavy jsou tři vojenské praporce, buben a obligátní dělová hlaveň, za Hynkovou hlavou pak hrdě rozevlátá válečná zástava s habsburským orlem.⁹⁶ Setkáme se zde ale i s dalšími reky: s císařským plukovníkem Karlem z Valdštejna, vojenským velitelem královského dvora a údajným generálem císaře Zikmunda Vokem II. z Valdštejna.

Nemalá pozornost je tu věnována těm Valdštejnům, kteří se realizovali ve službách johanitského řádu. Tento vojensko-špitální řád se těšil již od svého založení značné popularity. Na rozdíl od takových templářů měl navíc štěstí, že přežil až do raného novověku, kde se mu ještě díky dlouhodobému angažmá ve Středomoří vrcholícím heroickou obranou Malty proti Turkům v roce 1565 podařilo navázat na původní důvody svého založení a resuscitovat auru svatého boje proti opravdovému nepříteli křesťanské víry. Získal tím určitou výhodu nad svým soupeřem, Řádem německých rytířů, který naopak doplatil na poněkud problematické vystupování na Baltu proti polské koruně. Prestiž maltézských rytířů tak od poloviny 16. století mezi příslušníky evropské aristokracie mocně vzrostla. Přijetí do řad členů některé z komend, rozestých po celé katolické části kontinentu, tak bylo vnímáno jako posílení rodového kreditu a pocta vhodná veřejné prezentace.⁹⁷ Těžištěm operací řádu bylo samozřejmě Středomoří, kam většině Středoevropanů nehrozilo, že by se služebně dostali, přesto mohli jako řádoví rytíři těžit z všeobecné vojenské proslulosti johanitů, o zajímavé možnosti zabezpečení pro neprvorozené šlechtické syny ani nemluvě.⁹⁸ Proto se v českých a moravských portrétních galeriích nejednou setkáme s mužem oděným do řádové zbroje. Signifikantní v této souvislosti rovněž je, že ačkoliv Řád ze své podstaty poskytoval dvojí ochranu, jak tu vojenskou, tak neméně podstatnou charitativní, s účely šlechtické inscenace cti

⁹⁴ Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS: *Zámek Duchcov*, s. 118-121.

⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 116-117.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 78-81.

⁹⁷ Na příkladu španělských vojenských řádů (Santiago, Alcántara a Calatrava) zkoumá její roli v tamním (ovšem značně militarizovaném) království raného novověku L. P. WRIGHT: *The Military Orders in Sixteenth and Seventeenth Century Spanish Society: Institutional Embodiment of a Historical Tradition*. Past and Present 43, 1969, s. 34-70.

⁹⁸ K maltézským rytířům v češtině alespoň Jiří POŘÍZKA: *Řád maltézských rytířů: Z Palestiny na Via Condotti*. Praha 1997, nebo populárnější Erle BRADFORD: *Řádoví rytíři*. Praha 1996. Většina domácích prací na téma johanitů se však zaměřuje jen na období do husitských válek. Faktografický přehled dějin podává Milan M. BUBEN: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl: Řády rytířské a křížovníci*. Praha 2002, s. 21-54.

a odvahy se mnohem výhodněji snoubila militární stránka řádových aktivit a jejich skvělá pověst, proto je na obrazech zpravidla více protěžována.

Na stěnách duchcovského hlavního sálu tak můžeme spatřit portrét Zdeňka mladšího z Valdštejna, rytíře řádu Sv. Jana Jeruzalémského v řádové zbroji,⁹⁹ dále Zdeňka pro změnu staršího, v letech 1468-1472 převora české johanitské provincie v řádovém rouchu,¹⁰⁰ a zejména pak Františka Augustina z Valdštejna, řádového komtura ve Vídni a velkého balliva, dvorského maršálka, velitele císařské tělesné stráže a nositele řádu Zlatého rouna. Portrétovaný je zobrazen v řádovém kyrsu a plášti, doplněném barokním oděvem, na stole pak pokládá ruku na plán pevnosti, v pozadí je potom zdobená zád' galéry s řádovými insigniemi, patrně jako upomínka na výjimečné postavení maltézských rytířů ve Středomoří.¹⁰¹

A pak tu jsou ještě „prapředkové“. Jde o Zdeňka I. z Valdštejna, praotce rodu,¹⁰² Hynka III., který měl údajně padnout na Moravském poli,¹⁰³ a Zdeňka V. z Valdštejna, zde představeného jako vojevůdce císaře Karla IV., zcela v intencích dobové historické imaginace v barokní zbroji a s plánem jasně rozpoznatelné bastionové fortifikace v ruce.¹⁰⁴ Mýtičtí či polomýtičtí nejstarší příslušníci rodu jsou zobrazeni jako válečníci, jako rytíři. Je to logické vyznění nejen vzhledem k výsostně militárním kořenům šlechty jako výjimečného společenského stavu, ale rovněž v tomto konkrétním případě i k valdštejnské legendě líčící počátky rodu, která je veskrze válečnická sama o sobě.

Mezi obrazy zachycujícími zásadní okamžiky rodových dějin zaujímá čelné místo výjev samého počátku valdštejnského rodu.¹⁰⁵ Podle legendy, písemně podchycené již v 16. století, se údajný zakladatel rodu Zdeněk účastnil křížové výpravy na pomoc jeruzalémskému království proti nepřátelům pravé víry. Zde se vyznamenal udatnými činy a byl za ně odměněn uzavřením věčného svazku přátelství s bojovníky, nosícími v erbu stejné znamení lva. Šlo o příslušníky evropské aristokratické elity, společensky stojící mnohem výše nad českým šlechticem – vévody bavorského, brunšvického a bironského. Klíčovou úlohu na Reinerově plátně však sehrává právě Valdštejn. Je to on, kdo pravou rukou tasí meč a pokládá jej na oltář, okolo stojící vévodové se jeho meče, symbolu uzavíraného bojového sbratření, chystají dotknout. Nejzajímavější kompozice se však skrývá v horní třetině plátna (OBR. 49). Dvojice puttů nese alianční znak s erby účastníků svazku, ozdobený knížecí korunkou. Bohyně války Bellona udržuje oční kontakt se Zdeňkem z Valdštejna, v levici třímá kopí (turnajový dřevец?),

⁹⁹ Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS: *Zámek Duchcov*, s. 102-103.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 94-97.

¹⁰¹ TAMTÉŽ, s. 156-157.

¹⁰² TAMTÉŽ, s. 66-67.

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 70-71.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 76-77.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 62-65.

kterým míří k erbu. V druhé ruce drží malířský štětec, kterým se dotýká jen a právě valdštejského znaku na aliančním erbu, přičemž jeden z puttů jí přidržuje malou paletu s barvami.¹⁰⁶ Zamýšlené poselství se zdá být jasné: nikdo jiný než personifikovaná bohyně války dokresluje na samém úsvitu valdštejských dějin rodový erb, čímž předznamenává skvělé budoucí válečné činy potomků praotce rodu a garantuje Valdštejnům nezpochybnitelné místo v pantheonu vojenské slávy.

Na militární étos tohoto obrazu organicky navazuje jediná nepřenosná část výzdoby hlavního sálu, velkoplošná nástropní freska, která ikonografický program celého prostoru korunuje, propojuje jeho výkladové roviny a vtiskuje mu tím jednotící smysl. Reinerův umělecký génius zde na ploše zhruba 4 x 7 metrů rozvinul druhou bazální rodovou legendu, která Jindřich z Valdštejna představuje králi Přemyslu Otakarovi II. svých 24 synů v jednom ze zlomových okamžiků jeho vlády, před zahájením křížového tažení na Balt proti Prusům roku 1254. Trůnící král pod badachýnem shlíží na pána z Valdštejna v lesklé zbroji a se štítem, dekorovaným valdštejským rodovým znamením. Za ním v jednom řídku vidíme frontální řadu čtyřadvaceti vztyčených kopí čtyřadvaceti mladých rytířů, bok po boku na osedlaných koních, odhodlaných splnit svou čestnou povinnost a věrně sloužit králi a vlasti na bitevním poli (jak podotkl Pavel Preiss, valdštejské přilbice zdobí červenobílé chocholy – tedy zemské barvy, nikoliv rodové).¹⁰⁷

Duchcovská portrétní galerie, jistě díky faktu, že se šťastně dochovala v intaktní podobě i díky uměleckým kvalitám jejího tvůrce, se těší stabilní pozornosti badatelů.¹⁰⁸ Domnívám se však, že na její určující interpretační rovinu nebylo doposud adekvátně ukázáno. Legitimitační funkce, poukazující na dlouhou tradici urozenosti Valdštejnů a na jejich kvality zrcadlící se ve službě pečlivě vybraných příslušníků rodu zemi a jejím vládcům je mimo diskusi. Nicméně velmi výrazným – v mnoha ohledech prvotním – rysem je glorifikace klasických rytířských ctností, stojících na počátku rodu a v pozadí úspěchů jeho členů na cestě dějinami. Statečnost, odhodlání, smysl pro čest, povinnost, loajalitu a odvaha v boji, to jsou základní stavební kameny středověkého rytířského kodexu, který se naplno projevil na úsvitu valdštejských dějin (válečné skutky na křížových výpravách proti odpůrcům křesťanského Boha a víry jsou toho čistou esencí) a byl nadále přítomen v nevšedních vojenských, ale i civilních kariérách Valdštejnů až do doby vzniku duchcovského cyklu. A o oslavu těchto starobylých válečných

¹⁰⁶ P. Preiss štětec mylně identifikoval jako šíp, přičemž si zmiňované malé palety v ruce putta patrně nepovšiml. Viz tamtéž, s. 64.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 47.

¹⁰⁸ Naposledy Olivier CHALINE: *Sály předků na zámcích Království českého*. In: Václav BŮŽEK (ed.): *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků* (= Opera historica 13). České Budějovice 2009, s. 5-21.

předností šlechty tu jde především. Z našeho pohledu může být o to zajímavější fakt, že objednavatelem tohoto cyklu byl muž, který sám pro sebe zvolil veskrze civilní kariéru.

Skrze Reinerovu nástrojní fresku v duchcovském sále, vzniklou zřejmě roku 1714,¹⁰⁹ se můžeme přenést na jiné významné valdštejnské sídlo. Jen o tři roky dříve, roku 1711, byl zcela totožný námět realizován na stropě sala terreny v mnichovohradištském zámku, patřícím tehdy Františku Josefovi z Valdštejna (bratr duchcovského Jana Josefa). Autor fresky Eliáš Zobel sice nedosahoval kvalit Reinerových, zato scéna s představením synů Jindřicha z Valdštejna králi Přemyslu Otakarovi, tento evidentně velmi oblíbený motiv, byl na Mnichově Hradišti přítomen ještě jednou, jako obraz v hlavním sále zámku. Dostáváme se tím k existenci druhé valdštejnské portrétní galerie, která na rozdíl od té duchcovské nebyla až donedávna odborné veřejnosti známá, patrně proto, že se až na několik jednotlivin jako celek nezachovala.¹¹⁰ Představu o jejím složení si tak můžeme udělat pouze na základě písemných pramenů, konkrétně z prvního známého popisu, který pochází z inventáře mnichovohradištského zámku z roku 1759.¹¹¹ Instalována byla ve velkém zámeckém sále, později přestavěném na divadlo. Nevznikla patrně před rokem 1724, kdy velká část zámku, včetně hlavního sálu, vyhořela.¹¹² Za jejího objednavatele tedy můžeme považovat hraběte Františka Arnošta z Valdštejna (1706-1748), syna Františka Josefa († 1722) a synovce objednavatele duchcovského cyklu Jana Josefa.¹¹³ Naneštěstí však o ní o mnoho více informací přidat neumíme. Jak podotkl už Jiří Kubeš, nedostatek pramenů fakticky znemožňuje vytvořit nějakou interpretaci o smyslu a bližším účelu mnichovohradištské galerie.¹¹⁴ Citelně schází zejména možnost zkoumat samotné obrazy, jejich kompozici a ikonografické významy zašifrované do portrétů. Na to bohužel účelně stručné záznamy v inventáři ani zdaleka nestačí. Přestože nevíme, jaký záměr sledoval budovatel galerie, ani z jaké genealogické předlohy vycházel, jisté spojovací články s duchcovským pendantem možné najít je. Předně je na místě oprávněně usuzovat, že jisté závislé vazby, minimálně inspirační, mezi Duchcovem a Mnichovým Hradištěm existovaly – oba cykly vznikaly přibližně v téže době, přičemž mnichovohradištský je ale o několik let mladší. Na spojenci v podobě valdštejnské rodové legendy již bylo poukázáno, přičemž ani disproporce mezi velikostí galerií nejsou nijak fatální,

¹⁰⁹ K tomu Lubor MACHYTKA: *Václav Vavřinec Reiner*, s. 352.

¹¹⁰ Upozornil na ní Jiří KUBEŠ, *Hlavní sál*, s. 48, pozn. 66.

¹¹¹ SOA Praha, RA Valdštejnů, Dodatky, inv.č. 5289, kart. č. 269. Kritickou edici části inventáře s popisem galerie zhotovil Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 56-59.

¹¹² Rostislav VOJKOVSKÝ: *Mnichovo Hradiště*. Dobrá 2005, s. 23; k přestavbě hlavního sálu zámku Jan ŽIŽKA: *Několik poznámek k zámeckému sálu a stavebním dějinám zámku v Mnichově Hradišti*. Památky středních Čech 19, 2005, s. 18-24; Pavla PEŠKOVÁ: *Zámecké divadlo v Mnichově Hradišti*. TAMTÉŽ, s. 1-17.

¹¹³ K rodinným vazbám OSN XXVI, Praha 1907, s. 342.

¹¹⁴ Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 56.

jde řádově jen o jednotky.¹¹⁵ Trochu větší rozdíly jsou ve shodě portrétovaných Valdštejnů, ta přichází ani ne v polovině případů. Podstatnější ovšem je, že ani zde Valdštejnové nerezignovali na adekvátní inscenaci vojenských zásluh rodu. Je zde šest portrétovaných, které inventář jednoznačně definuje jako vojáky, přičemž u dalších sedmi „středověkých“ Valdštejnů je důvodné se domnívat, že byli stejně jako na Duchcově vyobrazeni jako rytíři. U většiny obrazů však popis neumožňuje bližší identifikaci zobrazené pózy či „zaměstnání“. Někteří z těchto aristokratických vojevůdců byli přítomni i na duchcovských stěnách. Za zvláštní zmínku přitom stojí, že generalissimovi Albrechtovi náležely na Mnichově Hradišti hned dva portréty, zatímco Maxmilián z Valdštejna, na Duchcově zpodobněn jako dvořan, je na Hradišti akcentován coby vojenský velitel Prahy. Signifikantní je také přítomnost blíže neznámého šestiletého Václava z Valdštejna „*ve zbroji*“ s datem 1644.¹¹⁶ Dobově nikterak neobvyklý výjev ochranné zbroje na těle portrétovaného dítěte měl v tomto případě patrně symbolizovat nepřerušenu kontinuitu válečnické tradice rodu a očekávané velké skutky malého šlechtice, zavázaného dědictvím udatných činů svých předků. Celkově i přes velmi omezené interpretační pole můžeme říci, že mnichovohradišťská galerie plnila nejspíš trochu jiný účel než duchcovská a výběr portrétovaných členů byl snad více spjat s mnichovohradišťskou větví a obecně se severočeskými valdštejnskými državami. Ani v tomto případě ale nebylo myslitelné náležitě neprezentovat válečnické tradice starého váženého rodu prostřednictvím pečlivě vybraných osob a jejich kariér, o čemž například svědčí i pro jistotu dvojité připomenutí frýdlantského vévody. Fakt, že František Arnošt z Valdštejna (1706-1748), za kterého portrétní galerie nejspíše vznikla, sám nebyl aktivním důstojníkem, na věci nic nemění, ba právě naopak jí přikládá na důležitosti.

Althannský Sál předků na Vranově nad Dyjí

Z podobně postulovaných interpretačních východisek můžeme přistupovat i k jedné z významových rovin dalšího vybraného příkladu v této podkapitole, k sálu předků na Vranově nad Dyjí. Vranovský sál, zbudovaný Michaellem Janem II. z Althannu (asi 1643-1702) je všeobecně známý nejen mezi odborníky, kteří mu věnovali dokonce samostatnou publikaci.¹¹⁷ Přes jeho relativně velkou badatelskou popularitu však soudím, že má ve zdejším

¹¹⁵ Na Mnichově Hradišti bylo v roce 1759 evidováno 33 portrétů, na Duchcově v roce 1760 31, tedy jen o dva méně.

¹¹⁶ SOA Praha, RA Valdštejnů, Dodatky, inv.č. 5289, kart. č. 269, fol. 10v. Rovněž Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 59.

¹¹⁷ Bohumil SAMEK (ed.): *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*. Brno 2003. Velkou pozornost mu spolu s Duchcovem a Jaroměřicemi nad Rokytnou věnuje ve své jinak dosti konzervativní studii také Olivier CHALINE: *Sály předků*, s. 5-21. V široce pojatém kontextuálním pohledu naopak Vranov inspirativně uchopili Thomas WINKELBAUER – Tomáš KNOZ: *Geschlecht und Geschichte. Grablegen*,

kontextu své významné místo. Z mnoha pohledů se může jevit jako pomyslné vyvrcholení sebeprezentačních programů aristokracie ve výzdobě centrálních protor rezidencí, byť z časového hlediska nepatří k těm nejmladším, vznikl již po roce 1688 podle plánů Johanna Bernharda Fischera z Erlachu.¹¹⁸ Nejen jméno budoucího slavného architekta přidává vranovskému sálu lesku. Výsledný velmi působivý dojem spoluutvářelo několik pečlivě promyšlených faktorů. Rozmáchlé pojetí vnějškové hmoty stavby, nedělený velký vnitřní prostor, naopak architektonicky uměřený, aby tak více vynikl barevný efekt freskové výzdoby z rukou dalšího špičkového umělce Johanna Michaela Rottmayra, a v neposlední řadě také kombinace více druhů uměleckého výraziva: vedle zmíněných fresek je to zejména sochařská výzdoba, v kontextu hlavních sálů šlechtických rezidencí spíše výjimečně užitá, o to však více vizuálně působivá.

Vranovský Sál předků upoutá na první pohled již svým vzhledem. Na rozdíl od standardních hlavních sálů, zpravidla zakomponovaných do hmoty zámku, stojí osamoceně na nejvyšším bodě skalní sídelní ostrožny, jen velmi volně propojený s ostatními stavbami.¹¹⁹ V době vzniku navíc nad ostatními patrovými budovami výškově dominoval. Fischerova moderní realizace, vycházející z principů berniniovského vrcholného baroka, zdá se záměrně kontrastovala s vědomě ponechanou středověkou „hradní“ vizáží vranovského sídla (dnešní podoba pochází až z úprav po roce 1740). Tím byl vizuální efekt nejdůležitější stavby komplexu ještě zesílen. Přísně oválným půdorysem zase Erlach odkazoval k tradici antických templů. Bez zajímavosti také není, že na místě nové stavby původně existovala gotická kaple.¹²⁰ V návaznosti na kdysi posvěcenou půdu snad můžeme vnímat stavebníkův promyšlený záměr zbudovat nový „chrám ctností domu Althannů“. Úzká spolupráce mezi hrabětem a architektem se zřejmě zračila i v netypické aplikaci deseti pilastrů na vnějších zdech místo běžných osmi, která však těsně korelovala s výzdobou interiéru, prezentující předem dohodnutý počet deseti vybraných slavných rodových předků.¹²¹ Základní principy výběru za

Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert. In: Joachim BAHLCKE – Arno STROHMEYER (Hg.): Die Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa. (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 29). Berlin 2002, s. 129-178, k Vranovu s. 162-175.

¹¹⁸ Hellmut LORENZ: *K architektuře Sálu předků ve Vranově nad Dyjí*. In: Bohumil SAMEK (ed.): *Sál předků*, s. 25.

¹¹⁹ „*Stavba na skále, vzdorující nespoutaným živlům, byla v emblematické výmluvným symbolem rodu přetrvávajícího bouře doby.*“ Friedrich POLLEROß: *Chrámy ctností „domu Althannů“*. In: Bohumil SAMEK (ed.): *Sál předků*, s. 45.

¹²⁰ Hellmut LORENZ: *K architektuře Sálu předků*, s. 26 a 29.

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 28.

použití písmených genealogických pramenů skvěle vystihl Tomáš Knoz, který také poukázal na hlavní účel, přisouzený sálu stavebníkem.¹²²

Každému z Althannů je přisouzena socha v nice, dále kartuše s textem osobní devízy a charakteristiky osoby a freska s vybraným činem. Mimo to jsou zde ještě mytologické náměty fresek a emblematické štukové výjevy, obojí rovněž v souvstažnosti k sochám.¹²³ Tento strukturovaný ikonografický program cíleně využívající skloubení pestrých prostředků uměleckého výraziva měl jeden hlavní cíl: oslavit stavebníka a investora v náležitém světle proslulých předků, jejichž vznešené činy přirozeně vrcholí v právě žijícím představiteli rodu a předurčují jej zastávat vznešené a zasloužené místo na výsluní. „Četba“ sálu počíná vlevo od vstupních dvěří postavou legendárního zakladatele Gebharda z Thannu a končí po čestnější pravé straně z pohledu příchozího u Michaela Jana II., ke kterému vše směřuje. Opět se zde setkáváme s klasickým, ale velmi důležitým schématem, jehož jsme byli svědky již dříve na Duchcově a Mnichově Hradišti, uvidíme jej ještě na serényiovských Miloticích nebo i jinde: zadavatel výzdoby, sám představitel „civilní“ dvorské kariéry (Michael Jan II. je představen jako sečtělý reprezentant věd a umění) se záměrně dovolává zejména těch předků, jež se nesmazatelně vryli do paměti mužnými činy na poli válečném při službě panovníkovi, vlasti a nejlépe i víře v boji proti pohanům.

To samo o sobě evidentně představovalo jednu z nejvyšších hodnot, kterou si tehdejší doba uměla představit. Je totiž třeba upozornit na jeden zatím spíše upozadovaný, přesto však zjevný fakt. Z deseti nepochybně velmi racionálně a pečlivě vybraných členů althannské rodiny je plných sedm válečníků! První z nich a zároveň první v řadě, mýtický praotec Gebhard z Thannu, je sice akcentován více jako zakladatel rodu (malba s ním spojená jej představuje jako stavitele-architekta základů křesťanské budovy, jež má nejspíš představovat „althannovský dům“ – doslova i literárně), jeho socha však alespoň nepostrádá nezbytné rytířské atributy v podobě meče a drátěné košile, doplněné štítem s vyobrazením udatného lva. U dalších tří legendárních předků Baba z Thannu, Dietmara z Thannu a Jana z Althannu je již jejich rytířskost ve smyslu bojových dovedností tou hlavní prezentovanou hodnotou, přičemž

¹²² Tomáš KNOZ: *Althannové v Sále předků – mezi legendou a skutečností*. In: Bohumil SAMEK (ed.): *Sál předků*, s. 7-24. V kontextu dobové emblematiky a teorie architektury Friedrich POLLEROß: *Chrámtcností „domu Althannů“*, s. 43-49; obsáhleji TÝŽ: „*Virtutum exertitia sunt gradus ad gloriam.*“ Zum „*Concetto*“ des Ahnensaaes in Frain an der Thaya. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 51, 1998, s. 195-214.

¹²³ Podrobně Věnceslava ORLINSKI-RAIDL: *K ikonografii Sálu předků rodiny Althannů ve Vranově nad Dyjí*. In: Bohumil SAMEK (ed.): *Sál předků*, s. 91-137; popisem freskové výmalby sálu a vztahem umělce a díla se zabývá Margareta LUX: *Fresky Johanna Michaela Rottmayra v Sále předků vranovského zámku*. In: Bohumil SAMEK (ed.): *Sál předků*, s. 71-90.

Babo a Jan neváhali ve svých bojích i padnout.¹²⁴ Právě Babo měl být vnímán jako první nositel tradiční odvahy a bojového umu, na což odkazuje i jeho devíza moci a sebezapření: *Ani zuřící živly jím nemohou otrásti*. Sochař všechny zachytil v plné zbroji s přilbou a pobočným mečem, Dietmara z Thannu navíc i s maršálskou holí. Dietmar byl pro Althannu vůbec zásadní osobou, jakkoliv může být jeho reálná existence pochybná. Již jako starý muž dostal volání největší pocty, jaká se mu mohla přihodit, a odjel na křížovou výpravu do Palestiny. Zde se „*der alte Thann*“ (odtud nová podoba predikátu Althann) měl vyznamenat tím, že zachránil v boji život Leopoldovi Babenberskému, za což mu byl udělen nový rodový erb, vyobrazený i na štítě u jeho sochy.¹²⁵ I další v pořadí, Jan z Althannu, je spojován s nejčestnější povinností rytíře bránit Kristovu víru, když je v malbě vedle sochy vyobrazen ve střetnutí s Maury za reconquisty, v němž hrdinně (a jistě i s velkou radostí) položil život. A tak vlastně jen jeden z pěti mýtických předků, Eberhard z Thannu, není představen jako válečník. Je reprezentantem jiné veledůležité schopnosti, loajality k panovníkovi a státnického umění.¹²⁶ Právě prezentace takových hodnot byla stavebníkovi Michaelau Janovi II. v neustálém soupeření o místo na slunci dvorského života s dalšími mocnými rody soustátí zřejmě velmi užitečná a rozhodně ne náhodně vybraná.

V pravé polovině sálu se již dostáváme v druhé pěti Althannů nejen k historicky podloženým osobnostem, ale rovněž k přímé genealogické posloupnosti, začínající Wolfgangem z Althannu († 1545) a přes Kryštofa († 1585), Michaela Adolfa I. († 1638) a Michaela Jana I. († 1646) ústící v postavě zmiňovaného stavebníka sálu Michaela Jana II. z Althannu († 1702). I zde jsou tři z pěti Althannů připomínáni zejména jako válečníci. I když hned ten první, Wolfgang, má ještě jiný důležitý význam. Vedle jeho sochy sice můžeme vidět monochromatickou malbu, jak coby vojevůdce stojí v čele jízdního oddílu a dovídáme se, že byl natolik zkušeným velitelem, že jej Karel V. jmenoval válečným radou, jeho zásadní úloha však spočívá v tom, že se roku 1530 přestěhoval z tradičního Švábska do dědičných zemí a umožnil tak následovníkům rozvíjet majetek i slávu službou Habsburkům. Byl to krok mimořádné důležitosti, na což zřejmě odkazuje i jedna z alegorických Rottmayrových fresek

¹²⁴ Babo z Thannu je vyobrazen při své hrdinské bitvě s přesilou vojska Karla Martella, Dietmar z Thannu čestně zápasí přímo v rytířském turnaji a Jan z Althannu pokládá život v boji proti Maurům. Všechny fiktivní události jsou dle tehdejšího zvyku a náhledu na legitimizační smysl historie „přesně“ datovány.

¹²⁵ Tomáš KNOZ: *Althannové*, s. 14. Dietmar je také v malbě nad sochou zobrazen přímo uprostřed nejslovnější rytířské činnosti – jako turnajový jezdec.

¹²⁶ Eberhard z Thannu je zobrazen v civilních šatech jen s nezbytnou poboční zbraní vnímanou jako obecný symbol privilegovaného postavení. V textové kartuši se dočteme, že byl favoritem císaře Barbarossy, pro kterého díky svému přirozenému citu pro spravedlnost a čest vykonával funkci nejvyššího hofmistra se soudní pravomocí. Zodpovědná soudcovská moc je zřejmě klíčová, protože soudní scénu obsahuje i grisaillová malba, v níž dále vidíme Eberharda z Thannu před císařem, který jej obdarovává prstenem a rukavicí.

nad sochou (šťastný příchod Althannů do Rakous).¹²⁷ Nemenší důležitost má i vedle stojící Kryštof. Sice víme, že byl aktivně velícím plukovníkem a v čele dolnorakouského pluku bojoval proti Turkům, autor koncepce sálu ale vyzdvihl jinou jeho úlohu. Zatímco Maxmilián II. jej povýšil mezi svobodné pány, císaři Rudolfo II. sloužil jako prezident dvorské komory. A přestě tak nám jej podává malba – jako poctivého, schopného a svědomitého strážce císařského majetku. K tomu však musel disponovat vlastnostmi dobrého úředníka, nadto spravujícího finance: ostražitost, poctivost a moudrost.¹²⁸

Je velmi signifikantní, že socha Michaela Adolfa I. z Althannu se ocitla osově přímo naproti legendárnímu Dietmarovi z Thannu, prvnímu účastníkovi křížových výprav. Michael Adolf patřil bezesporu k nejdůležitějším novověkým Althannům. Vidíme jej jako pravého kavalíra ve zdobené renesanční zbroji s maršálskou holí ovinutého elegantním pláštěm. Zkrátka voják jak se patří. Onen plášť je významnější, než by se mohlo zdát. Je to roucho rytířského křesťanského řádu *Ordo Christianae Militiae Virginis*, který Althann spoluzakládal. Měl k tomu horu dobrých důvodů. Svou maršálskou hůl si vysloužil schopnostmi na bitevním poli v patnáctileté válce proti Turkům, za což obdržel řadu výhod a postů, mimo jiné členství ve dvorské válečné radě. Včas navíc prozřel, poznal pravou a jedinou víru a za hojné pomoci jezuitů, které později ještě hojněji podporoval, konvertoval od luteránů ke katolíkům. To mu mimo jiné umožnilo udržet moravské statky zkonfiskované bratrovi za účast na stavovském povstání a dostat se do velké přízně císaře Ferdinanda II. Po všech stránkách věrný model novodobého křesťanského rytíře. Tento dojem podporuje i grisaille nad oknem, na němž spatříme Althanna v čele křesťanského vojska vyjednávajícího s tureckým velitelem.¹²⁹ Pro pochopení pozice Michaela Adolfa I. v rodovém pantheonu je to soudím velmi důležité. Nejenže je pokračovatelem ctnostné tradice boje za svatou katolickou víru proti dědičnému nepříteli založenou Dietmarem z Thannu, vedle odvahy a uvědomění, nutných pro každého dobrého vojáka, však do rodinného portfolia přidává i nadhodnotu v podobě diplomatického umu a zásadových postojů při jednání. Jeho velikost potrhne i devíza nad sochou: *Jediný vládne nade všemi*.¹³⁰

Spolehlivost Althannů při oddané službě panovníkovi a katolické víře vrcholí v postavě stavebníkovy otce Michaela Jana I., jenž je charakterizován devízou: *Velká nebezpečí prověřují*

¹²⁷ Věnceslava ORLINSKI-RAIDL: *K ikonografii Sálu předků*, s. 100.

¹²⁸ Na kartušové malbě jej vidíme, jak sedíce za stolem svědomitě úřaduje, zatímco mu služebníci přinášejí truhly a pytle plné císařových peněz. Rottmayrova freska nad jeho hlavou pak v paralele s Althannem zobrazuje činy moudrého a rozvážného Odyssea.

¹²⁹ Zřejmě jde o Althannovu misi do Komárna roku 1625 k dojednání mírových podmínek s Osmany. Viz. Tomáš KNOZ: *Althannové*, s. 18-19.

¹³⁰ Věnceslava ORLINSKI-RAIDL: *K ikonografii Sálu předků*, s. 101.

spolehlivost.¹³¹ Vidíme jej opět jako vojevůdce *par excellence*: v hrdinné póze, nakročený dopředu ve velkých jezdeckých holínkách, odděn v hladký prsní pancíř a s přilbou kavalerie na hlavě. Text v kartuši nad jeho hlavou považoval za nutné zdůraznit, že byl komorníkem císaře, jeho dvorním válečným radou a plukovníkem. Na monochromní malbě nad oknem jej vidíme ve hvězdě chvíli jako respektovaného velitele v plné zbroji, který na mírném pahorku před vojevůdcovským stanem přehlíží defilé svých jízdních jedotek, vycvičených, přísně zorganizovaných ve formaci a připravených k boji za správnou věc.

Poslední sochou Sálu předků je Michael Jan II. z Althannu, iniciátor stavby. Jak už bylo zmíněno, je zde vyobrazen v kontrastu ke svým předkům překvapivě civilně. Ve dvorském barokním šatě, u nohou globus a knihy, v rukou písemnosti, vše jako znaky moudrosti a vzdělanosti. Právě v jeho osobě se však spojují tradiční althannovské ctnosti, za které jeho předci bojovali se zbraní v ruce, Michael Jan II. je rozvíjí duchem: oddanost pravé víře, ctnost a stálost, chceme-li loajalita. Právě takové vyznění má nejspíš jeden ze štukových emblémů v okenní šambráně vedle sochy, stejně jako Rottmayerova freska nad ní, alegoricky prezentující vítězství Moudrosti spojené s Vírou, které porázejí neřesti, mj. Herezi a Nevědomost.¹³² Pro jistotu je vše zcela explicitně (a vzhledem k zřejmé mnohovýznamovosti okolních výjevů až polopaticky) osvětleno urozenskou devízou: *Tímto obojím budeš slavnější*.¹³³

Oslavný program přirozeně přechází o „patro“ výše a vrcholí ve své „nebeské sféře“, jež začíná právě touto první úrovní Rottmayerových fresek v deseti klenebních polích mezi vysoko položenými oválnými okny. Zdaleka ne na všechny zde bylo upozorněno, nicméně v zásadě platí, že jejich mytologické motivy alegoricky rozvíjí vlastnosti postavy, kterou zobrazuje socha pod freskou. Podle Margarety Lux mají tyto fresky vždy schodnou dvojí úroveň: v dolní části jsou zmiňované výjevy z antických bájí, v horní části pak personifikovaná ctnost, jež je přisouzena tomu kterému velmoži.¹³⁴ Michael Jan II. tak přikl svému rodu deset kardinálních ctností, které jej předurčovaly k velkému poslání. Předkové vojáci tak v této výkladové úrovni zosobňují Umírněnost, Sílu, Lásku (Oddanost), Vítězství, Prozřetelnost, Vznešenost (Šlechtnost, Štědrost, Urozenost) a Věrnost, které nejen že dělají pravého rytíře rytířem, ale jsou rovněž nezbytné pro šlechtice, který je hoden svého postavení.¹³⁵

Vrchlík klenby pak zaujímá freska, nejčastěji interpretovaná jako apoteóra rodu. Všudypřítomnost Althannů ve více než zjevných narážkách vskutku nejde přehlédnout: čtyři

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 104.

¹³² TAMTÉŽ, s. 105.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 107.

¹³⁴ Margareta LUX: *Fresky*, s. 72.

¹³⁵ Zbývající tři „civilní“ Althannové pak přinášejí Spravedlnost, Bdělost a hodnotu nejvyšší, jež všechny předchozí spojuje – souznění Moudrosti a Víry (Vzdělanosti a Náboženství) v případě stavebníka sálu.

Fámy s trubkami, na nichž je althannský erb, vytrubují do světa zvěsti o proslulosti a hrdinství rodu,¹³⁶ uprostřed klenby je pak na oblacích zlatý sluneční vůz, patrně Appolónův, opět (!) ověčený rodovým znakem. Existuje ale zajímavý názor, že jde zejména o oslavu stavebníka (samozřejmě však v rodovém kontextu), neb vůz s Apollónem na klenbě drtí totožné Neřesti, jejichž pád je vyobrazen nad fundátorovou sochou.¹³⁷ V tom případě Michael Jan II. mířil skutečně vysoko, neboť apotetické přirovnání ke Slunečnímu bohovi bylo zpravidla vyhrazeno pouze panovníkům, jen výjimečně i skutečně vysoce postaveným a obzvláště zasloužilým jedincům (např. apoteóza Evžena Savojského ve vídeňském Dolním Belvederu a rozměrný obraz v konferenčním sále Belvederu Horního).¹³⁸

Hrabě Althann stvořil na Vranově obdivuhodný pomník, v němž nevšední architektonický projekt, umístění stavby v celku areálu a zasazení do okolí, stejně jako všechny složky vnitřní výzdoby slouží v komplexním propojení všech prvků k oslavě urozeného a starobylého rodu, jehož kořeny mají sahát až k branám antiky (viz Gebhard s Thannu a jeho stavba nového „domu“ na troskách římské říše). Rod je určován souborem vlastností, jež byly dlouhodobě neměnné a v kontextu prezentace urozenosti po staletí patřily k nejocenenějším hodnotám. Podstatné je, že nositeli těchto ctností, které potvrzovaly Michaelu Janovi II. jeho postavení ve společnosti a skrze něž si nárokoval adekvátní postavení u dvora i v rámci stavovské struktury země, byli z větší části válečníci, na jejichž skutky hrabě v sále zasvěceném rodové historii odkazoval.

Někteří badatelé naráží na fakt, že v sídelním režimu této moravské linie Althannů nehrál Vranov určující roli. Michael Jan II. jej opětovně získal do vlastnictví až roku 1680,¹³⁹ čemuž odpovídá i zobrazení Vranova v grisaillové malbě u Althannovy sochy, kde je až téměř neznatelně v pozadí za zámkem v Jaroslavicích.¹⁴⁰ Inventáře obou sídel takovou hypotézu rozhodně podporují. Soupis mobiliáře z roku 1720 zachycuje zámek v Jaroslavicích jako skutečné hlavní moravské sídlo. Jsou zde bohatě vybavené apartmány panstva, tabulnice, stříbrnice, kulečnicková herna, archiv, zahrada se skleníkem a jízdárnou, nezbytné zázemí v podobě lékárny, pekárny, pokojů služebnictva apod. Nacházíme zde i předměty denní potřeby svědčící o tom, že šlo o skutečně permanentně obývaný dům: garderoba, nápojové

¹³⁶ V tomto případě jde o troubení doslovné: od ústí nástrojů se linou nápisy „Zásluhy hrdinů/jsou stupně ke slávě“ a „Cvičení ctností/jsou cestou k počtám.“

¹³⁷ Věnceslava ORLINSKI-RAIDL: *K ikonografii Sálu předků*, s. 107-108.

¹³⁸ K ikonografii výzdoby Evženovy předměstské rezidence podrobně Vít VLNAS: *Princ Evžen Savojský*, s. 616-622.

¹³⁹ Tomáš KNOZ: *Althannové*, s. 21.

¹⁴⁰ Hellmut LORENZ: *K architektuře Sálu předků*, s. 32.

servisy aj.¹⁴¹ Oproti tomu na vranovském zámku bychom takové věci hledali marně. Podle všeho zde bylo základním způsobem vybaveno jen několik málo panských a tři hostinské pokoje, kuchyň, tabulnice a zámecká kaple (označovaná jako „*hofkapelle*“ - zřejmě novostavba kaple Nejsvětější Trojice s rodovou hrobkou, stavěná podle plánu Fischera z Erlachu na předzámčí v letech 1698-1700).¹⁴² Poměrně častá frekvence adjektiva *schlecht* značí, že kondice vybavení vranovského zámku (a tedy i využívání panstvem) nebyla zřejmě bůhvíjaká. Zdá se, že objekt sloužil hraběti a jeho hostům pouze příležitostně, k vyjížděnkám do okolních lesů podél Dyje a k lovům.¹⁴³ Tomu by pak odpovídal i zmiňovaný hradní vzhled „starého“ panského sídla uprostřed lesů, záměrně ponechaný bez velkých modernizačních přestaveb, aby připomínal dlouhé kořeny a středověký původ majitelů.¹⁴⁴ V záměrném protikladu s tím působil nový Fischerův Sál předků, přičemž při výběru architekta byla Michaelu Janovi II. z Althannu rozhodujícím kritériem právě modernita a neokoukanost začínajícího, zatím nepříliš známého umělce, který však byl na školení v Římě u „*rytíře Berniniho*“.¹⁴⁵ V inventáři Vranova z roku 1720 se však Sál předků vůbec neobjevuje, i když tou dobou již prokazatelně stál. Vysvětlení ovšem existuje: v sále nejspíš nebyl žádný nábytek, který by bylo nutno zaznamenat do soupisu. V dobovém standardu nebyvalo zvykem, že by hlavní sály rezidencí byly naprosto bez mobiliáře, vždy se zde nacházelo alespoň několik židlí a křesel, někdy i stůl, případně příborník či biliár.¹⁴⁶ Althannský Sál předků však také není standardním sálem – vše výše řečené podporuje představu o tom, že hrabě Althann stvořil okázalý prostor bez dalšího přídatného rušivého vybavení, který měl sloužit návštěvníkům coby „chrám“, v němž mohou vnímat velikost domu Althannů a ničím nerušení vzdát hold jeho velkým předkům z řad státníků, diplomatů, ale především válečníků.

Obecně lze říci, že v podstatě všechny hlavní sály aristokratických rezidencí v raném novověku sloužily k sebe prezentaci majitele a jeho rodu, dokonce byly jádrem reprezentačního programu vnitřních prostor sídla. Lišily se jen výrazové prostředky a cíle v závislosti na době vzniku a konkrétním společensko-politickém postavení rodu či přímo objednavatele výzdoby.

¹⁴¹ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. A 20, kart. č. 2, fol. 252-349, inventář Jaroslavců z března 1720.

¹⁴² TAMTÉŽ, fol. 84-91, inventář Vranova z března 1720.

¹⁴³ Takovému názoru by odpovídala i existence nedlouho před soupisem instalované zbrojné skříně v předpokojí ložnice hraběte Althanna, v níž se nacházelo velmožovo soukromé kompletní vybavení k lovu vysoké, černé zvěře i ptactva: „*Neuer gewöhr Casten 1, darinnen: unterschiedliche schieben röhr 21, flinten 6, pürst-stutz mit französischen schlössern 3, ein mit deutschen schloß 1, Teschincken 3, ladungs castl 1, mit eysßen beschlagen übermahltes pulver vasßl 1, grün tüchene thier tücher mit partier 2, dergleichen fenster tücher 3, kupferne wärm pfann 1, hiersch geweich 49.*“ TAMTÉŽ, fol. 88.

¹⁴⁴ K historicismu v architektuře panských sídel jako jednomu z prostředků budování paměti blíže Tomáš KNOZ: *Šlechtická paměť*, s. 23-36, zejm. s. 24-27.

¹⁴⁵ Na Althannův dopis, kterým se vyptává na reference mladého neznámého Erlacha a ujišťuje se, že je opravdu tím, koho má na mysli, upozornil Hellmut LORENZ, *K architektuře Sálu předků*, s. 26.

¹⁴⁶ JIŘÍ KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 39-40.

Uvedené dva příklady portrétních galerií, resp. tzv. sálů předků na rezidencích tradičních šlechtických rodů byly vybrány zejména proto, že se oba zachovaly do dnešních dní a že oba velmi dobře modelově demonstrují úlohu, jakou v myšlení raně novověké aristokracie hrál rodový militární étos a urození válečníci jako nositelé vlastností, které v sobě kódovaly nárok na exkluzivní společenské postavení. Tento fakt byl v dosavadních interpretacích těchto sálů podle mého názoru poněkud přehlížen, zejména proto, že tato významová rovina na první pohled nijak nevyčnívá, splétá spolu s dalšími (demonstrace starobylosti, loajality, zemského patriotismu apod.) mnohdy poměrně komplikované a mnohvrstevnaté sdělení, které v sobě ikonografický program ukrýval. Urození válečníci stojí v řadě s dalšími výtečnými rodovými státníky, hospodáři či diplomaty, které bylo vhodné veřejně připomínat. Přesto však je nutné vnímat existenci bojovníků, jež mnohdy tvoří početně nejvíce zastoupenou „profesi“ v rámci těchto cyklů, velice silně.

Stejně tak významný je i fakt, na který zde bylo již několikrát upozorněno, totiž že objednateli těchto cyklů a ideovými spoluvůrci ikonografických programů interiérů rezidencí byli zpravidla velmožové, jež se plně koncentrovali na kariéru ve dvorských či zemských úřadech, tedy na kariérní model mezi příslušníky vysoké aristokracie dobově značně atraktivní (na rozdíl od služby v armádě).

Obojí stojí v protikladu jen velice zdánlivě. V dobách turbulentních a doposud nevídaných změn, jež zasáhly vojenství raného novověku, zůstávaly některé hodnoty stále a neměnné. Ačkoliv urozenec již nebyl výhradním představitelem muže bojovníka a jediným nervem vojska, přestože kariéra v „novém typu“ armády zdá se již nebyla, alespoň v prostředí tradičních českomoravských panských rodů, tak žádaná a šlechtičtí jedinci dávali zhusta přednost bezpečnějším a společensky exkluzivnějším typům „civilní“ veřejné kariéry, v kolektivní identitě aristokracie i v rodové „mikroidentitě“ šlechtických rodin byla válka nadále vnímána jako výrazný jednotící prvek předurčený jen a pouze této společenské vrstvě. Jinými slovy: právo bojovat za vlast, řád a krále bylo výsostným znakem šlechtictví, jeho formativním prvkem, a čím větším počtem hrdinských činů předků spáchaných ve službě se zbraní se mohl urozenec pochlubit, tím urozenějším se mohl cítit. Jeho prestižní postavení v rámci společnosti tak bylo potvrzeno a zůstalo zachováno navzdory panující realitě, která individuální rytířské skutky odvahy a chrabrosti stále více zatlačovala do pozadí na úkor kolektivní disciplíny, výcviku a funkčnosti armádních jednotek. Možná i proto kariéra v armádě nemusela mít pro řadu šlechticů, toužících vyniknout, takovou magnetickou přitažlivost, zatímco prezentace militárních ideálů šlechty koncentrovaná do postav předků ve zbroji na zdech zámeckých rezidencí měla v utváření symbolických obrazů urozenosti a

rodových kvalit stále své nesmírně důležité místo. Odkazovaly totiž do dob, kdy válka byla vnímána jako prestižní šlechtické zaměstnání, do dob, kdy aristokracie jako druhý stav na evropských bitevních polích povstala. Identifikace s předky válečníky tak nejen dokazovala, že ten který velmož je nositelem „dědičného kódu“ tradičních aristokratických ctností spojených s rytířským ideálem „středověké“ šlechty, ale rovněž poukazovala na hluboké kořeny a starobylost rodu, jež byla sama o sobě hodnotou z nejuctívanějších a základním konstitutivním prvkem šlechtictví.

Nezřídka se stalo, že ikonografické programy veřejných prostor zámku výrazně upřednostňovaly před ostatními konkrétní jedince, jejichž zásluhy o povznesení rodu výrazně vyčnívaly. V tomto směru o nich můžeme hovořit jako o „otcích zakladatelích“, byť zpravidla genealogicky nepocházeli z počátků pokolení. Jistě to platí o Karlovi, prvním knížeti z Liechtensteina. Ten si navíc výzdobu několika reprezentačních místností majorátního rodového sídla ve **Valticích**, které vedly ke klíčovému prostoru celého sídla, k tzv. trůnímu sálu, navrhoval sám ještě za svého života. Na domácí poměry relativně brzy, již roku 1619, v době, kdy éra „mluvících“ sálů byla teprve hudbou budoucnosti, měly být inkriminované místnosti krášleny výjevy z klíčových okamžiků Karlova života, které mu zajistily zcela jedinečné postavení ve stavovské hierarchii země (udělení knížecího titulu, konverze ke katolictví, výkon zemského hejtmanství na Moravě atd.). I v tomto případě ale měla být tato hlavní ideová rovina doplněna mj. zobrazením bitev, v nichž se vyznamenali staří Liechtensteinové.¹⁴⁷

Jen na dohled od Valtic leží hlavní sídlo podobně vlivného a nad jiné významného rodu, dietrichsteinský **Mikulov**. Daleko od pravdy není tvrzení, že čím byl pro Liechtensteiny kníže Karel, to znamenal pro Dietrichsteiny jeho současník, kardinál František. Významu tohoto preláta v dějinách rodu také odpovídalo postavení, které mu bylo přirčeno v rámci nové kompozice sálu předků. Ten byl původně vybudován právě Františkem na nejvyšším bodě skalní sídelní ostrožny už kolem roku 1616. Stavba mírně se rozšiřujícího podkovovitého půdorysu nesla podle rytiny zámku z roku 1672 vysokou stanovou střechu (OBR. 50). Obojím se tak pohledově výrazně vyčleňovala z komplexu okolních níže položených zámeckých budov a záměrem stavebníka tak vzdáleně připomínala mnohem pozdější realizaci na althannovském Vranově. Sál však podlehl velkému požáru v roce 1719 a tehdy vládnoucí kníže Walter Xaver z Dietrichsteina přistoupil při příležitosti gruntovní barokní přestavby i ke zcela nové koncepci interiéru sálu. Stěny byly vyhrazeny rozměrným plátnům s podobiznami

¹⁴⁷ Jiří KROUPA: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*. In: Emil KORDIOVSKÝ (ed.): *Město Valtice*. Brno 2001, s. 158. Není nicméně jasné, zda byl tento návrh nakonec realizován. O jistě honosné vnitřní výbavě Valtic, klíčové rezidence jednoho z nejmočnějších knížecích rodů monarchie, toho bohužel obecně víme velmi málo.

vybraných významných předků, „nebeská“ sféra na stropě sálu nesla vzpomínku na kardinála Františka v podobě celkově devíti fresek s výjevy z jeho života. Vznikly roku 1724 rukou Josefa Antonína Prennera. Ani tato podoba sálu se však nedochovala, opět podlehl katastrofálnímu požáru v květnu 1945, kdy zámek do základů vyhořel.¹⁴⁸ Dnešní snaha nalézt odpověď na otázku, které obrazy v sálu visely, tak má výrazný nádech detektivního pátrání se spíše hypotetickými závěry. Zdánlivě nejjednoduší se zdá být otázka počtu obrazů. Starší prameny a částečné soupisy obrazů na zámku z doby kolem poloviny 18. století nám nápomocny nebudou, Sál předků se v nich neobjevuje.¹⁴⁹ Největším vodítkem tak bude fotografie části sálu z doby před požárem (OBR 51). Z ní a z prostorových možností sálu podle mého názoru vyplývá, že zde určitě nemohlo viset více než 12 pláten, seskupených vždy po dvou na ploše stěny rytmizované vstupem a okenními výklenky. Byla to rozměrná téměř čtvercová plátna, jejichž dolní necelá čtvrtina byla vyhrazena latinskému nápisu charakterizujícímu zobrazenou osobu. Fotografie ale zachycuje bohužel pouze osm obrazů, z nichž je možné jen tři s určitou mírou pravděpodobnosti identifikovat. Nejspíš šlo o Maxmiliána z Dietrichsteina (1561-1611) a dvojportrét jeho manželky, v následujícím meziokenním prostoru pak o jeho syna taktéž Maxmiliána, knížete z Dietrichsteina (1596-1655), a jeho ženu. Více z fotografie vyčíst nelze. Existuje však inventář kolekce obrazů na zámku z roku 1826, který Sál předků zachycuje.¹⁵⁰ Mezi prvními položkami se tyto čtyři obrazy skutečně vyskytují.¹⁵¹ Jako jedna z možných hypotéz se nabízí, že zde Walter Xaver z Dietrichsteina realizoval jakousi genealogickou posloupnost manželských párů mikulovské knížecí linie rodu: od prvního držitele panství z rodu Dietrichsteinů Adama (1527-1590), přes oba Maxmiliány a svého otce Ferdinanda (1636-1698) až po bratra Leopolda Ignáce (1660-1708) a sebe s manželkou. To je samo o sobě pozoruhodné, neboť v dobových analogiích sálů předků se s ženskými příslušnicemi rodu nikdy nesetkáváme. Jediný, kdo v takovém uvažovaném schématu chybí, je ten, který knížecí titul rodu získal – František z Dietrichsteina (1570-1636). Ten však nemohl být prezentován v páru, neboť jako osoba stavu duchovního

¹⁴⁸ Ke stavebně historickému vývoji naposledy Dobromila BRICHTOVÁ: *Zámek Mikulov*. Mikulov 2002, s. 33-51. Zmiňovaná rytina města a zámku od Franze Wohlhaubtera z roku 1673 reprodukována TAMTÉŽ, s. 41, fotografie Sálu předků před požárem TAMTÉŽ, s. 39.

¹⁴⁹ Inventář nakoupených obrazů z roku 1700 a soupis obrazů na mikulovském zámku uloženy v MZA Brno, G 140 RA Dietrichštejnů, inv. č. 2066, kart. č. 523.

¹⁵⁰ Edici inventáře spolu s dalšími prameny připravil Lubomír SLAVÍČEK: *Inventáře dietrichsteinské sbírky obrazů (Mikulov, Vídeň). Prameny k dějinám sběratelství 17.-19. století na Moravě*. Opuscula historiae artium 1999, s. 67-112.

¹⁵¹ Podle tohoto pramene zde však roku 1826 údajně viselo 15 obrazů (což by bylo prostorově obtížné), mezi nimi i Václav Vilém Popel z Lobkovic, manžel Markéty z Dietrichsteina. Zdá se však (vzhledem k původní koncepci Sálu předků i vzhledem k dobovým analogiím) nepravděpodobné, aby zde byl prezentován někdo, kdo nebyl pokrevní příslušník rodu. Do značné míry by to popíralo funkci celé místnosti. Rozvěšení obrazů však nejspíš bylo proměnlivé a stav z roku 1826 tedy podle všeho neodpovídal stavu sálu bezprostředně po jeho dokončení.

žádnou manželku přirozeně neměl. Jemu však byla vyhrazená celá klenba sálu. Tím byl adekvátně akcentován jeho význam a stal se, i z hlediska míry vymezeného prostoru, v rodinném pantheonu osobou nejdůležitější.

Zatímco o složení portrétovaných Dietrichsteinů na stěnách, jež byli vhodní k připomínání, nemůžeme tedy říci mnoho konkrétního, zvolené výjevy prezentující neobyčejný a ctnostný život Františka z Dietrichsteina byly naštěstí ještě v 19. století zkopírovány a na objednávku jednoho z knížat vydány spolu s dalšími portréty v roce 1844 tiskem v podobě litografického alba.¹⁵²

Centrální a plochou největší oválný výjev uprostřed stropu představoval přirozeně nejzásadnější okamžik jeho kariéry, udělení kardinálského klobouku v Římě papežem Klementem VIII. Ve zbývajících osmi pravouhlých polích pak mohl návštěvník spatřit další zlomové okamžiky kardinálova duchovního a diplomatického, nadmíru úspěšného života, například vysvěcení na olomouckého biskupa, korunovace Matyáše českým králem, papežská legace v Miláně, prostřednictví ve sporu mezi bratry Rudolfem a Matyášem apod. Jeden zvolený výjev je však nad jiné pozoruhodný. Prelát v něm byl zobrazen v atypické poloze k jeho důstojenství, jako úspěšný vojevůdce. Na mírném pahorku kardinál v plné ochranné zbroji s velitelskou holí na vzpínajícím se koni obhlíží vítězné vojsko, jemuž velel při vyrvání uherské Skalice z rukou Bočkajova povstaleckého vojska roku 1605. V pestrém životě kardinálově, který vysvětil řadu kostelů, zažil diplomatická jednání nejvyšší úrovně, instaloval desítky kněží a jako gubernátor spravoval celou Moravu, se nepochybně jednalo o naprostou marginálii, která ale přesto v rodové paměti i po stu letech zastávala velmi důležité místo, jež ji vyneslo až na strop Sálu předků. I oslavný program, zasvěcený osobě duchovního stavu, kardinálovi a biskupovi, jehož prvotním posláním byla péče o bohabojný život a starost o spásu duše věřících, neváhá záměrně poukazovat na roli, která osobě duchovního stavu na první pohled nepřísluší – na ryze světskou roli úspěšného vojáka, mocného a chrabrého velitele v poli, který v krajní situaci (a ohrožení integrity země, kterou olomoucký biskup reprezentoval, ze strany povstalců k ní nepochybně patřilo) neváhá vyměnit mitru za brnění a berlu za maršálskou hůl.

Jako určitý historický dovětek tohoto případu dodejme, že nešlo o scénu vymyšlenou či *ex post* upravovanou jinak než použitým uměleckým výrazivem. Kardinál Dietrichstein se protibočkajovského tažení roku 1605 skutečně zúčastnil, dokonce si vzhledem ke svému stavu

¹⁵² Robert THEER (podle Josefa Buchera): *Familien-Portraite und Historische Bilder aus dem Fürstlich Dietrichstein'schen Hause*. Wien 1844. Regionální muzeum v Mikulově, inv. č. 4226-4300. Poněkud těžkopádné litografie devíti fresek ze stropu mikulovského sálu předků i s přepisem latinských nápisů, které je doprovázely, reprodukovány ve výstavním katalogu Leoš MLČÁK (red.): *Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636). Prelát a politik neklidného věku*. Olomouc 2008, s. 97-99.

nechal Římem potvrdit dispens, že výjimečně může osobně táhnout do pole.¹⁵³ Zde opět vidíme, že reprezentace belliciósních ctností nebyla cizí ani šlechticům, kteří o skutečnou službu v poli neměli prázdný zájem, či ji jejich role ve společnosti dokonce vylučovala. Šlo prostě o systém kolektivně sdílených hodnot primárně neodvislých od reálného postu ve válečném soukolí ani od velitelských schopností konkrétního jedince. Naopak. Případ kardinála Dietrichsteina bezděčně dokládá, že vojenské ctnosti byly natolik významným průvodním znakem úspěchu a sociálního statutu, že se bez nich zkrátka žádná veřejná glorifikace jedince nebo rodu nemohla obejít.

Jak patrně, uvedené příklady z Duchcova, Mnichova Hradiště a Vranova nad Dyjí samozřejmě nebyly v žádném případě jedinými. Portrétní galerie zdobily na přelomu 17. a 18. století celou řadu venkovských rezidencí v Čechách a na Moravě. Je oprávněně předpokládat, že i zde byly personifikované vlastnosti spojené se šlechtickým ideálem rytíře-válečníka náležitě prezentovány, dosavadní znalosti o těchto cyklech nám však neumožňují stanovit, do jaké míry a jak mnoho byli tito válečníci zakořeněni v rodové paměti. Tímto způsobem byla vzhledem k úspěšným válečnickým kariérám rodových příslušníků zřejmě koncipována rozměrná collatovská portrétní galerie na **Brtnici**, o které ale pouze víme, že zde roku 1696 po smrti Anotnína Františka Collalta viselo v hlavním sále 28 portrétů v pozlacených rámech „*von kolladischen hauße alß auch andere controfee*“, bohužel blíže neurčených.¹⁵⁴ Dalších 41 „*controfee von der kollaldischen familie*“ viselo v tzv. Žlutém pokoji.¹⁵⁵ Poněkud skromnější cyklus (šlo jen o tři generace před vymřením rodu) ukrývaly **Jaroměřice nad Rokytnou**. Za posledního Questenberga, uměnímilovného Jana Adama, bylo v hlavním sále vystaveno 10 „*famillien portraydten in lebens grosse*“, mezi nimi snad i zasloužilý císařský plukovník třicetileté války Gerhard z Questenberga.¹⁵⁶

¹⁵³ Za tuto informaci jsem zavázán kolegovi Tomáši Parmovi, Ph.D.

¹⁵⁴ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. C 13, kart. č. 20, fol. 93. Původem italský rod z Mantovy přišel do Podunají v osobě Rombalda hraběte Collalta et San Salvatore. Rombaldo byl synem benátského generála Antonia IV. Collalta a v císařských barvách se stal ve 20. letech 17. století polním podmaršálem, prezidentem dvorské válečné rady, vedle Albrechta z Valdštejna nejmočnějším mužem habsburské generality a po Valdštejnově odvolání i vrchním velitelem armády. Rodová paměť ve vztahu k Rombaldovi Collalto byla zřejmě velice silná, v rodinných sbírkách na Brtnici se pietně uchovávalo unikátní polní lůžko, na kterém měl Collalto v Churu roku 1630 skonat. Dnes je ve sbírkách Státního zámku Jaroměřice nad Rokytnou, svaz Brtnice, inv. č. JR 10600. Blíže Michal KONEČNÝ (ed.): *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války*. Výstavní katalog. Brno 2010, kat. č. 3.54, s. 170.

¹⁵⁵ Byla to zřejmě jakási galerijní síň, mimo collaltovských portrétů zde například visely i malované mapy italských rodových panství, obraz zahrady paláce v Rossau na předměstí Vídně a dalších téměř 100 portrétů světských i církevních hodnostářů. MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. C 13, kart. č. 20, fol. 94v.

¹⁵⁶ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. Q 6, kart. č. 176, fol. 5, inventář Jaroměřic nad Rokytnou 1752. Ani starší inventáře však bohužel nejsou o mnoho sdílnější, nejčastěji konkretizují jen portréty majitele zámku Jana Adama Questenberga s manželkou a jeho rodiči. Inventáře Jaroměřic z let 1664, 1707, 1717 a 1730 částečně zpřístupnil Alois PLICHTA: *Historické základy jaroměřického baroka*. In:

Bylo zcela běžné (a týká se to i výše zmiňovaných případů), že spolu s rodinnými portréty byly prezentovány i obrazy císařů habsburského rodu jako demonstrace loajality a jedné ze základních hodnot šlechtictví: oddané služby panovníkovi.¹⁵⁷ Postupoval tak i Kryštof Václav z Nostic při dokončování hlavního sálu své čerstvě přestavěné rezidence v dolnoslezském **Lobrisu (Luboradz)**. Byť ikonografický program lobriského sálu byl promyšlenější než prosté portrétní galerie závěsných obrazů (za hlavní výrazové prostředky zvolil fresky a štuky na stropě), vyznění je ale v podstatě totožné: jde o oslavu vládnoucího panovníka, vyjádření loajality k němu a zároveň – a to v první řadě – demonstrace urozenosti, kontinuity a zásluh nostického rodu. Zatímco centrální nástropní freska z let 1690-1692 ukazuje Leopolda I. a jeho čerstvě zvoleného syna a nástupce Josefa I., fabion na všech čtyřech stěnách pokrývají štukové kartuše s portréty 53 příslušníků nostického rodu, od bájných předků až po majitele rezidence a jeho současníky (OBR. 52-55). Každý z nich je charakterizován nápisovou páskou se jménem, původem a zásluhami.¹⁵⁸ Nyní jistě už nepřekvapí, že mezi všemi zobrazenými příslušníky rozvětveného nostického rodu našli své čestné místo i četní válečníci, portrétovaní pochopitelně ve zbroji, například velitel jedné z největších protitureckých pevností v Kaniži plukovník Ferdinand svobodný pán z Nostic.¹⁵⁹

Je-li řeč o glorifikaci rodu poukazem vojenské kvality, nelze se nezastavit u **horožďovického zámku**, hlavní venkovské rezidence nejvyššího hofmistra Království českého Václava Vojtěcha ze Šternberka. Ten ještě před svou kariérou v nejvyšších zemských úřadech nechal v rámci přestavby zámku kolem roku 1680 dekorovat hlavní sál rezidence

TÝŽ (ed.): O životě a umění. Brno 1974, s. 334-345. Bez pochyby ale víme, že portrét Gerharda Questenberga visel vedle císařů Ferdinanda III., Leopolda I., císařovny Eleonory a arcivévody Josefa (I.) v hlavním sále na západočeském Bečově. Viz MZA Brno, G 436 RA Kouniců, Questenberský archiv, inv. č. 6083, kart. č. 735, inventář Bečova z roku 1703.

¹⁵⁷ Pavel PREISS: *Cykly českých panovníků na státních zámcích*. ZPP 17, 1957, s. 77. Dobrým příkladem může být slavatovský Jindřichův Hradec, kde ve dvou ze tří velkých sálů rezidence visela portrétní galerie českých panovníků od bájného Kroka až po Leopolda I. (Pěkný sál) a cyklus portrétů Rožmberků, pánů z Hradce a jejich pokračovatelů Slavatů (Starý sál). Srov. Jiří Kubeš: *Hlavní sál*, s. 49, pozn. 70 a s. 51; Petr MAŤA: *Zrození tradice (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*. In: Václav BŮŽEK (ed.): *Poslední páni z Hradce*. České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 527-535.

¹⁵⁸ Blíže Jiří KUBEŠ – Marie MAREŠOVÁ – Pavel PANŮCH: *Rodová paměť a „sebepředstavení“ v podání Kryštofa Václava z Nostic (1648-1712). Příspěvek k reprezentačním strategiím barokní slezské šlechty*. In: Slezsko. Země Koruny české. Historie a kultura 1300-1740. Praha 2008, zejm. s. 356-358; Konstanty KALINOWSKI: *Gloryfikacja panującego i dynastii w sztuce Śląska XVII i XVIII wieku*. Warszawa-Poznań 1973, s. 113-120.

¹⁵⁹ Portrétní sbírku habsburských polních velitelů podivuhodných rozměrů prezentoval roku 1683 na své vedlejší rezidenci v Jindřichovicích u Sokolova Kryštofův příbuzný Jan Hartvík z Nostic. Kolekce čítala 41 portrétů a byla rozmístěna v hlavním sále a ve vedlejších pokojích. Smysl této sbírky byl ale poněkud jiný: šlo o největší součást sbírky současných hodnostářů a příslušníků dvora (vedle 41 generálů šlo ještě o 30 dalších podobizen ministrů a dalších osob). Velké zaujetí pro generalitu mohl způsobit aktuální vývoj na tureckém válečném poli roku 1683. V širším kontextu významu těchto událostí a jejich evropskému ohlasu by to nebylo nic až tak výjimečného. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů Sokolov, inv. č. 934, kart. č. 146, inventář Jindřichovic 1683.

téměř výhradně militárními motivy.¹⁶⁰ Volenými prostředky mohou Horažďovice vzdáleně připomínat zhruba v téže době vznikající výzdobu šporkovské Lysé nad Labem, i když význam zanesený do stěn horažďovického sálu bude mít pochopitelně dost odlišné vyznění. Začneme od stropu. Na docela obří ploše 75 m² obdélníkového sálu vyvedl freskař výjev gotické Prahy na pozadí, první plán zaujímá bitva pod Vyšehradem v listopadu 1420. Námět jednoho z prvních klíčových střetnutí husitských válek nebyl zvolen náhodně. Na té „správné“ straně císaře Zikmunda zde položili vedle výkvětu tehdejší domácí katolicky orientované šlechty život i čtyři páni ze Šternberka, na což explicitně upozorňuje nápis zakomponovaný do fresky. Fresku je tak možné vnímat jako demonstraci starobylosti rodu a jeho sepětí s klíčovými okamžiky země (analogicky k stropní fresce valdštejnského Duchcova), stejně jako oslavu hrdinských činů Šternberků na dávném poli válečném, jejich přirozeného citu pro správné hodnoty v chaotických dobách a odhodlání položit život v boji za dobrou věc, v tomto případě za zachování kontinuity Českého království a řádné stavy zvoleného panovnického rodu na jeho trůně. Historie zde opět hraje roli vědomého argumentu pro přítomnost, v tomto případě ve sdělení návštěvníkům sálu, že na šternberská hrabata a jejich vážně míněnou spoluzodpovědnost za osud království a jeho vladaře, je takřikajíc spolehnutí.

Asi o něco mladší, přesto však s nástropní freskou těsně propojená, je vertikální malířská výzdoba stěn sálu.¹⁶¹ Rozčleněním pomocí říms a iluzivních sloupů, zdobených obligátními válečnými nástroji a trofeji, vzniklo několik obrazových polí věnovaných jednotlicímu motivu scén z válek s Vysokou Portou za vlády císaře Leopolda. Mezi žánrovými výjevy z polních lágrů a vojenského života, jako je okrádání mrtvých nebo polní mše, zaujímá nejdůležitější místo klíčový výjev z mnohaletého zápolení monarchie s Turky, který zvrátil dlouhodobý vývoj konfliktu v pevninské části Evropy – porážka osmanské invazní armády před Vídní v roce 1683. Volbou námětu se horažďovický sál dostává do pozoruhodné paralely s jiným mnohem velkolepějším projektem hraběte Šternberka, s ikonografickým programem dekorace centrálního prostoru letohrádku v Tróji, kterému bude věnována pozornost později. Horažďovický sál je tak možné vnímat jako oslavu velkých vojenských úspěchů Leopolda I., nicméně v kontextu nástropní fresky se zde otevírá ještě jeden osobnější a výraznější motiv. Václav Vojtěch ze Šternberka jakoby zde vyjadřoval po vzoru svých předků z vyšehradské bitvy odhodlání stát loajálně po boku panovníka v těžkých chvílích, které ovlivňují osud státu.

¹⁶⁰ Hana SMETANOVÁ – Aleš ČERVENÝ: *Městské muzeum Horažďovice*. Horažďovice 2006, s. 6; Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 52. Ten však vychází ze starší literatury, která výzdobu sálu datuje až do let 1690–1692. Viz Karel NĚMEC: *Dějiny města Horažďovic*. Horažďovice 1936, s. 54.

¹⁶¹ Někteří autoři, bohužel však bez bližší argumentace, dokonce tvrdí, že fresky na stěnách vznikly až v první polovině 18. století. Viz Hana SMETANOVÁ – Aleš ČERVENÝ: *Městské muzeum Horažďovice*, s. 6. Vzhledem ke komplexní výpovědní hodnotě sálu a k dalším reprezentačním počínům Václava Vojtěcha ze Šternberka (pražská Trója) se mi to však nezdá pravděpodobné.

Jsme zde svědky proklamovaného demonstrativního sepětí české šlechty s odpovědností za výsledek tureckých válek a s velmožovou nabídkou dát zděšené kvality svého rodu, prověřené historií, do služeb panovníkovi vždy, když si to vážná situace vyžádá. Opět vidíme, že šlechtic, jehož zvoleným životním posláním rozhodně nebyla nezřízená touha navléknout uniformu armádních jednotek, ostentativně vyzdvihuje vědomí čestného závazku služby se zbraní, ke které jej zavazuje jeho sociální statut a aktuální vývoj mezistátní politické situace okolo něj.

Scény z tureckých válek na šternberských Horažďovicích nás přivádějí k další strategii prezentace válečných zásluh, která mohla být nobilitou usazenou v Čechách a na Moravě díky dlouhodobě panující situaci na nedaleko položených jihovýchodních hranicích monarchie využívána a jež mohla činům urozených předků poskytnout nejen vítanou aktualizaci, ale také notný kus exkluzivního nádechu boje proti tradičnímu obávanému nepříteli celé Evropy. Této problematice jsme se již letmo dotkli v exkurzu k současné kapitole a také v případě výmalby hlavního sálu v Lysé nad Labem. Pojdme se nyní podívat, jakým způsobem dokázali urození objednavatelé a stavebníci sídel tuto situaci využít, zda ji upřednostňovali na úkor jiných možných variant a zda a do jaké míry promluvila do způsobu sebeprezentace rodu.

V. 3 Protiturecký boj jako specifická součást prezentace hrdinských činů

Karel Antonín Serényi a Milotice

Původem uherský šlechtický rod Serényiů z Malého Serénu bychom ani při nejlepší vůli nemohli zařadit mezi rody bez tradice ani mezi rody dlouhodobě neusedlé v českých zemích. Přesněji na Moravě, neboť tam se koncentroval jejich majetek. V Markrabství se tento rod zakoupil poměrně brzy, již v 16. století, Františkem II. Serényim, který získal roku 1593 inkolát.¹⁶² Jeho synové, Gabriel a Pavel, který mimochodem zvolil vojenskou, ve výsledku nepříliš úspěšnou, kariéru v Uhrách (bývá spojován s pádem novozámecké pevnosti do tureckých rukou při nám již známé válečné kampani 1663/1664) si otcovy statky rozdělili. Zatímco Pavlova linie držela v budoucích letech většinu statků v Uhrách, Gabriela můžeme označit nejen za „otce“ moravské větve rodu, ale v jeho osobě Serényiové poprvé dostoupili na pomyslný společenský vrchol – Gabriel vložil své ambice do veřejné činnosti v zemských úřadech a šplhal stále výše. Po málo významných místech, které zastával nejprve, se stal nejvyšším sudím, posléze obdržel úřad nejvyššího moravského komorníka a konečně v letech 1655-1664 post nejvyšší – úřad moravského zemského hejtmána.¹⁶³ V souvislosti s kariérním postupem šel ruku v ruce i postup na společenském žebříčku. Roku 1656 povýšil Ferdinand III. Gabriela svobodného pána Serényiho a jeho potomky do hraběcího stavu.¹⁶⁴ V rámci rozšiřování rodových moravských držav přikupoval k panstvím zděděným po otci od 40. let 17. století další majetky, mezi nimi i Milotice. Ty však měly ve struktuře rodových statků zprvu jen marginální postavení.

Důležitou úlohu začaly hrát až za Gabrielova vnuka, hraběte Karla Antonína, dalšího úspěšného Serényie, který svou kariéru pro změnu sepjal s panovnickým dvorem ve Vídni a ukázalo se, že celkem úspěšně – získal post hofmistra dvoru arcikněžny Marie Magdaleny, císařovy sestry.¹⁶⁵ Právě Milotice se zdály být díky své poloze nejbližší Vídni jako obzvláště vhodný kandidát k budování nového odpovídajícího hlavního venkovského sídla rodu. Ve 20. letech 18. století byl tak původně nevelký renesanční zámek podstatně barokně přestavěn za účasti několika moravských umělců, působících především v Brně, např. vedoucího stavitele F.

¹⁶² Pavel BALCÁREK: *Rodinný archiv Serényiů (1522) – 1939. Inventář*. Brno 1988, s. 5; historii rodu se v kontextu uměleckého mecenátu jeho členů věnuje rovněž Marie MŽYKOVÁ: *Cesty Serényiů. Z obrazárny šlechtického rodu*. Praha 2010.

¹⁶³ K osobě Gabriela Serényiho Marie MŽYKOVÁ: *Cesty Serényiů*, s. 16-17; Constant von WURZBACH: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 34, Wien 1879, s. 145.

¹⁶⁴ Nobilitační spis v MZA Brno, G 77 RA Serényiů, inv. č. 10, kart. č. 1.

¹⁶⁵ Johann Heinrich ZEDLER: *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Bd. 37, Leipzig-Halle 1743, sl. 355.

B. Klíčníka nebo sochaře Jana Kristiána Pröbstla.¹⁶⁶ Lze v tom spatřovat určitý rys provincionality a lokálního zakořenění Serényiů. V rámci dokončení přestavby hlavní zámecké budovy pověřil roku 1724 Karel Antonín výzdobou hlavního sálu v prvním patře východního křídla zámku, v dobových pramenech označovaného jako Velká letní jídelna (dnes tzv. freskový sál), dalšího umělce usadlého v Brně, mladého malíře Františka Řehoře Ecksteina. Výzdoba sálu byla dokončena rok poté, v roce 1725 (OBR. 56).¹⁶⁷

Většina dosavadních autorů dešifrovala ikonografický program sálu jako demonstraci loajality hrabat Serényiů k panovnické dynastii vrcholící symbolickou apoteózou vládnoucího císaře Karla VI., kombinovanou s odkazy na rodovou historii.¹⁶⁸ Taková interpretace má svůj opodstatněný základ, domnívám se však, že významovou symboliku milotických fresek lze vnímat poněkud jinak. Pravdou zůstává, že komplikovanost a mnohvrstevnatost sdělení, jež se prolínají a doplňují, je mnohem komplexnější, rafinovanější a tím také s odstupem času hůře vysvětlitelná, než příjemně jednoduchá, monotematická a místy až vojácky neotesaně přímočará výzdoba sálů na Lemberku či na Lysé nad Labem. Přesto se však domnívám, že stěžejní záměr Karla Anotnína Serényiho je při bližším pohledu na náměty milotických fresek v podstatě jasný.

Malíř výzdobu tvořil nejspíš podle nějakého dnes již neznámého libreta. Hlavní idea ale nepochybně vychází z rodové genealogie, vypracované roku 1680 na objednávku Jana Karla Serényiho profesionálním dvorním historiografem císaře Leopolda, jezuitou Franciscem Callinem de Marienberg (který ostatně podobné legendisticko-genealogické oslavné práce stvořil i pro Althanny, Liechtensteiny nebo Žerotíny).¹⁶⁹ Tato legenda pro budoucí generace závazně kodifikovala podobu rodové paměti ve vztahu k vlastním dějinám včetně jejich interpretace, kladoucí extrémní důraz na hrdinské skutky bájných i skutečných předků.¹⁷⁰ Ty se

¹⁶⁶ Jaroslav PETRŮ: *Zámek Milotice*. Brno 1964.

¹⁶⁷ Na patě jednoho z iluzivních sloupů severní stěny sálu se dochovala malířova signatura s vročením i zaznamenáním jeho věku: *Franciscus Egstein Invenit, et pinxit. Anno 1725 aetatis suae 36*. K jeho další tvorbě Helena LUKEŠOVÁ: *František Řehoř Ignác Eckstein a jeho dílo v Krakově a ve Lvově*. *Opuscula historiae artium* 53, 2009, s. 83-123.

¹⁶⁸ Zejména Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 51. Jiří Kubeš dokonce řadí milotickou výzdobu ve svém pokusu o typologii ikonografické výzdoby hlavních dálů do kategorie „Programy oslavující vládnoucí rod Habsburků“ (tamtéž, s. 49-51), čímž dává jednoznačně najevo, že v jeho pojetí tato složka výzdoby potlačuje všechny ostatní. Podobně Jaroslav PETRŮ: *Zámek Milotice*; Tomáš JERÁBEK: *Barokní zámek Milotice*. Brno 1998, s. 7-11, 20-26. Několik roztroušených zmínek o výmalbě milotického hlavního sálu má rovněž Marie MŽYKOVÁ: *Cesty Serényiů*, s. 10, 37 aj. Do širšího kontextu umělecké reprezentace jej zapojují Michal KONEČNÝ – Radka MILTOVÁ: „*Pour décrire les grandes actions*“. *Mytologické obrazy hraběcí rodiny Serényiů jako výraz reprezentace*. *Opuscula historiae artium* 59, 2010, s. 52-67, jež se však interpretaci milotického sálu přímo nezabývají.

¹⁶⁹ Dominicus Franciscus CALLINUS DE MARIENBERG: *Gloriosa fama nobilissimae et antiquissimae Serenyae gentis ac familiae collecta et diversis vetustissimis documentis*. Wien 1680. MZA Brno, G 10 Sběrka rukopisů Zemského archivu, kniha č. 1097.

¹⁷⁰ O významu Callinova díla pro rereprezační strategie i umělecký mecenát dalších generací rodu Michal KONEČNÝ – Radka MILTOVÁ: „*Pour décrire les grandes actions*“, s. 55.

v dobovém nazírání přirozeně transformovaly do ctností každého dalšího příslušníka rodu.¹⁷¹ Nakonec i na titulním grafickém listu Callinovy práce najdeme rodový serényiovský erb ověncený válečnými trofejemi, které více než nápadně připomínají výzbroj tureckých vojsk. Již tento zdánlivý detail jakoby předjímal poselství milotického hlavního sálu.

Freska pokrývá všechny čtyři stěny sálu i strop, v němž se všechny náměty, rozdělené malovanou iluzivní architekturou do tří horizontálních a jedné středové vertikální roviny, spojují a vrcholí. Na obou kratších stěnách sálu visí mezi dveřmi nad krby rozměrné obrazy na plátně, s jejichž instalací freska od prvopočátku počítala (malované sloupy těsně obepínající rámy obrazů) a od nichž se významová interpretace díla odvíjí. Uprostřed severní stěny sálu je to portrét objednavatele a stavebníka zámku, Karla Antonína Serényiho, v prsním pancíři se znakem maltézských rytířů. Na protilehlé stěně bychom dnes našli podobiznu posledního mužského majitele Milotic z rodu Serényiů, hraběte Karla Bernarda. Ten je však umístěn druhotně, v době dokončení výzdoby tam mohl viset jen stěží, už jen proto, že muž, kterého zobrazuje, se v té době ještě ani nenarodil (Karel Bernard Serényi žil v letech 1748-1805). Namísto toho nás inventáře zámku přesvědčují, že zde byl původně umístěn portrét stavebníkova otce, císařského generála hraběte Jana Karla Serényiho,¹⁷² což je vcelku očekávatelné. Už Jaroslav Sedlár si povšiml, že tento muž sehrává při interpretaci výzdoby určitou roli.¹⁷³ Jsem toho názoru, že roli naprosto zásadní – hrabě Jan Karel je klíčem k pochopení celého ideového programu milotického sálu, na který vrhá podstatně jiné světlo.

Z těch několika informací, které o něm máme k dispozici, vyplývá, že disponoval určitým, zřejmě nemalým, vojenským nadáním a na sklonku života jej po delší kariéře službě v důstojnickém sboru habsburské armády konečně dokázal přetavit ve slušný úspěch. Jeho slavná chvíle byla mimořádně vhodně načasována a přišla ve zlomovém dějnotvorném momentě. Jan Karel Serényi se jako velitel pěšího pluku dle dobových svědectví neobyčejně vyznamenal při odražení Turků od Vídně roku 1683. Za zde projevenou statečnost byl nejen povýšen na generálmajora (v dobové terminologii generál polní strážmistr – *general-wachtmeister*), vstoupil do řad dvorské válečné rady a byl jmenován vojenským velitelem oblasti kolem Tisy v Horních Uhrách, ale byl mimo jiné jako výraz pocty přijat i do dolnorakouského

¹⁷¹ Takové přesvědčení bylo pevně zažité ještě na samém konci novověku – Konečný a Miltová v této souvislosti trefně sitují slova hraběte Amada Serényiho, které roku vtělil do svého vlastnoručně sepsaného spisku *Denkmähler des verdienstes alter Geschlechter um das Vaterland*. V předmluvě praví: „Generace po generaci nastupovala v dlouhé řadě staletí na velké jeviště, všechny proslavené svou horlivostí, vděčily za vlastní lesk činům svých předchůdců...“ Cit. dle TAMTÉŽ, s. 55.

¹⁷² Ve fideikomisním inventáři Milotic, sepsaném roku 1746, po smrti Karla Antonína Serényiho, jsou jediné dvě olejomalby visící tehdy ve velkém sále identifikovány zcela jednoznačně: „In lebens grösse gemahlene Portrayden des g[ene]ral, und Karl graffen von Sereni in schwartz gepatzten rahmen mit vergoldten leistln – 2.“ MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 192, kart. č. 229, fol. 106r.

¹⁷³ Jaroslav SEDLÁŘ: *K ikonologii fresky F. Ř. I. Ecksteina v zámku Miloticích u Kyjova*. Sborník prací Pedagogické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná, F 5, 1961, s. 341-347.

panského stavu.¹⁷⁴ Někde tady nebo při protiofenzivě do Uher v následujících letech si zřejmě schopného šlechtice povšiml i jeden z vrchních velitelů koaličních sil, bavorský kurfiřt Max II. Emanuel. Hraběte Serényiho pozval do Mnichova, kde působil jako vojenský velitel rezidenčního města a zastával jeden z nejvyšších postů ve struktuře bavorské armády, kterou měl zreformovat. V Mnichově také Jan Karel Serényi v polovině roku 1691 již v hodnosti polního maršála umírá.¹⁷⁵

Oba obrazy jsou doprovázeny vždy dvojicí Turků v životní velikosti, sedících v okovech na patkách iluzivních sloupů s trpitelskými výrazy hledících na obrazy a nahoru. Podle rodové legendy si Jan Karel od Vídně jako trofej mimo jiné přivedl do Milotic čtveřici nevěřících, které nechal uvrhnout do sklepení připoutané ke sloupům.¹⁷⁶ Právě tak je třeba vnímat jejich přítomnost: jako ztělesnění připomínky slavných zásluh stavebníkova otce, nikoliv jako nekonkrétní aluzi na dlouholetý zápas Habsburků v Uhrách o bytí a nebytí Evropy. Ostatně tím odkazy na protiturecké boje ještě nekončí. V druhé horizontální obsahové rovině, nad malovanou římsou opticky obíhající celý prostor sálu, a zároveň na vertikální středové ose, přímo nad obrazem Karla Antonína Serényiho, trůní pod baldachýnem Diova manželka Héra, bohyně hojnosti. Jakého druhu hojnosti se serényiovskému rodu dostalo, nám pomáhají určit zajímavě komponovaná zatiší s vojenskými trofejemi po stranách (obligátní kyrysy, helmice, praporce, kopí, toulce a šípy či bubny), jež však samy o sobě patří k oblíbeným dobovým topoi a najdeme je v nepřeberném množství zámeckých výzdob. Zejména tu je však jeden z putů, který Hére podává na zeleném polštářku vojenské vyznamenání na stuze, Řád Zlatého rouna (?) a maršálskou hůl, kterou bohyně jakoby bere do rukou. Jako Hérin protějšek pak působí na jižní stěně nad olejomalbou Jana Karla sedící odpočívající Herkules s kyjem, jehož přítomnost staví vojevůdcovu osobu nade vší pochybnost do jedné roviny s činy božského antického reka. Herkulův výjev je po stranách opět doprovázen komponovanými výjevy s vojenskými předměty, jenže tentokrát se jedná, a ztěží náhodou, o luxusní orientální zbroj – pozlacené prsní pancíře bohatě zdobené turbany, typické zakřivené šavle, válečné sekery, orientální luky či standarty s tureckým půlměsícem na žerdi. Sám Herkules hledí vzhůru na postavu, jež je vyobrazena osově přímo nad ním a tedy i nad Janem Karlem Serényim. Tím nás vede nejen do finální nástropní roviny fresky, ale i do hlubší rodové historie. Spatříme zde rytíře v antikizující zbroji, jak znaven pololeže odpočívá, přesto stále ve střehu, v ruce drže obnažený meč. Opět

¹⁷⁴ MZA Brno, G 77 RA Serényiů, inv. č. 31, kart. č. 2, přijetí hraběte Serényiho mezi dolnorakouské stavby v lednu 1684.

¹⁷⁵ Informace o skonu Jana Karla Serényiho se v dosavadní literatuře liší, někdy je udáváno, že zemřel na polním tažení v Uhrách po zranění, které utrpěl u Szátmáru. Nicméně pozůstalostní spis vedený u moravského královského tribunálu o místě a datu jeho úmrtí hovoří jasně. MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 33, kart. č. 196.

¹⁷⁶ Jaroslav SEDLÁŘ: *K ikonologii fresky*, s. 343.

spočívá na válečných nástrojích. Je tu přilbice s chocholem, dvě partyzány (odznak důstojnické hodnosti) a u jeho nohou můžeme tušit nástroj nejničivější – dělo, z něhož však vidíme jen stylizovaný závěr hlavně, zbytek je ukryt pod bílým praporcem. Dvě postavy nad jeho hlavou drží v rukou rodové znaky: putti drží erb Serényiů a okřídlená Niké zlatou korunku. Jde o prvního historicky doloženého člena rodu Andráse, který již v první polovině 14. století údajně projevil neobyčejnou udatnost jako služebník uherských králů při obraně jižní hranice země před Turky a vysloužil si za to čest být pohřben v korunovačním městě uherských panovníků Stoličném Bělehradě.¹⁷⁷ Tuto jeho pamětihodnou zásluhu vizualizují další dvě postavy zajatých Osmanů u jeho nohou, kteří s hrůzou v očích sledují rodový erb muže, jenž je pokořil a na nějž jim prstem ukazuje Niké. Divákovi je tak vnuknuta myšlenka, že protiturecký boj má v rodině Serényiů tu nehlubší možnou tradici a otec majitele zámku Karla Antonína před Vídní roku 1683 vlastně pokračoval v načaté cestě a bohu libě rozmnožil slavný úděl, který byl serényiovskému rodu přirknut osudem.

Na prastaré kořeny rodu upomíná také scéna na protilehlé straně stropu, kde malíř (autopodobizna autora výmalby Ecksteina) s pomocníkem představuje obraz, na němž bájný předek rodu Temnurtus přijímá roku 965 u příležitosti křtu krakovským biskupem jméno Serenus (Jasný).¹⁷⁸ V rozích stropu je pak rozvíjen herkulovský námět vyobrazením jeho hrdinských činů. Nad stěnou s Janem Karlem a Andrásem Serényim je to počátek i konec celého cyklu: zrození hrdiny – Herkules coby malé batole škrť hady – a jeho upálení a zbožštění. Dále podél stropu můžeme spatřit známý zápas hrdinův s hydrou (z níž obrazotvornost milotických turistických průvodců učinila zakuklenou Francii a z celé scény, potažmo ze všech, alegorii na titánský zápas habsburských císařů s tímto tradičním rivalem), zápas Herkula s býkem a kancem či se lvem nemejským. Centrální pozici však zaujímá zlatý vůz s postavou Apollóna projíždějící Zvěrokruhem. Právě Apollón bývá alegoricky ztotožňován s císařem Karlem VI. a celá freska je v součinnosti s postavami čtyř dalších císařů vymalovaných na delších stěnách sálu vykládána jako apoteóza Habsburků a jejich činů. Domnívám se však, že k takovému výkladu chybí přesvědčivý důkaz.¹⁷⁹ Naopak přítomnost právě tohoto antického boha je vcelku zřejmá. Apolón je bohem krásy, múz (zřejmě proto je pod ním vyobrazena z jedné strany alegorie hudby a z druhé alegorie umění, zvláště architektury, s plánem zámku v Miloticích), ale zejména bohem zářícího slunce, ztělesněním

¹⁷⁷ Dominicus Franciscus CALLINUS DE MARIENBERG: *Gloriosa fama nobilissimae et antiquissimae Serenyae*.

¹⁷⁸ Jaroslav SEDLÁŘ: *K ikonologii fresky*, s. 344.

¹⁷⁹ Apollón je obklopen řadou mytologických postav (bůh času Chronos, Héra s pávem, Eros, Jitřenka s červánky, spící Večernice apod.), z nichž dvě mají symbolizovat heslo císaře Karla VI. „*Constancia et Fortitudo*“. Srov. Jiří KUBEŠ, *Hlavní sál*, s. 51, pozn. 77. Význam postav však zůstává nejasný a nic dalšího je jednoznačně nekonkretizuje.

jasného světla. Připomeňme, že rodové jméno má základ ve slově Serenus, tedy Jasný. Významné je rovněž to, že odlesk světla z Apollónova vozu ozařuje věnec z jasných hvězd (patrně opět narážka na rodové jméno), kterým se bohyně vítězství chystá korunovat odpočívajícího Andráse Serényiho a tím tak symbolicky propojuje udatného rytíře se slunečním bohem. Scéna s Apollónem v centrální části stropu tak skutečně představuje vyvrcholení celé programové koncepce fresky, ale nikoliv jako ztotožnění boha s tehdy vládnoucím císařem, ale jako glorifikace hrdinských činů Serényiů koncentrovaných do dvou postav vojevůdců-turkobijců, Andráse a Jana Karla Serényiho.

Tím však nemá být řečeno, že motiv loajality seréniovského rodu k Habsburkům a oslavy panovnické dynastie není vůbec přítomen, jen dle mého mínění není stěžejní, ale tvoří určitou „přidanou hodnotu“ k hlavnímu poselství. Přípomínka Habsburků se děje skrze zmíněné postavy císařů, vymalovaných v první horizontální rovině u paty sálu, mezi okny na dvou delších stěnách. Jsou to čtyři císařové počínaje Rudolfem II., za kterého Serényiové přicházejí na Moravu. V malovaných kartuších nad hlavami císařů jsou potom obecné bitevní výjevy a obligátní ikonografická „výplň“ v podobě různých částí zbroje. Dnes již sotva zřetelné znaky majitele zámku Karla Antonína Serényiho, jeho manželky Marie Terezie rozené ze Šternberka a dalších příbuzných rodů v okenních osách pak upomínají na rodový původ a jeho vazby na domácí aristokracii. V obloucích okenních nik upomínají na starobylost instituce císařství medailony s hlavami antických vládců Augusta, Mithridata, Alexandra Makedonského, Julia Caesara a Prusia. Na obzvláště významném místě z hlediska funkce sálu, na komunikační ose propojující celou stavbu s venkovním prostorem, je pak zopakováno hlavní poselství výzdoby. Na špaletě dveří vedoucích na vnější schodiště spojující sál se zahradním parterem jsou vymalovány na pravé straně atributy zbroje křesťanského vojáka, dokonce explicitně určené erbovním praporem Serényiů (OBR. 57-58), aby nikdo nezůstal na pochybách, na druhé straně jsou to typické součásti osmanské zbroje.

Vše tedy nasvědčuje tomu, že hlavním záměrem Karla Antonína Serényiho bylo zanechat trvalou „dobrou paměť“ na svůj rod prostřednictvím oslavy hrdinských činů svých předků na bitevním poli. Jeho zájem mohl být o to větší, že neměl mužských dědiců a v jeho osobě milotická větev rodu vymřela po meči. Veškerý majetek posléze přešel za doprovodu vleklých soudních sporů s hrabaty St. Julien (pocházel z nich manžel dcery Karla Antonína Karolíny) do rukou lomnické větve Serényiů. Výrazná akcentace vojenských zásluh ve výzdobě zámeckého sálu zřejmě nebyla náhodná – vojenské tradice Serényiů byly poměrně

silné a kariéra v armádě u nich byla, na rozdíl od jiných rodů, dlouhodobě atraktivní.¹⁸⁰ Mladší bratr Karla Antonína Leopold byl členem prestižního polovojenského duchovního řádu maltézských rytířů,¹⁸¹ navíc zmíněný maršálek Jan Karel nebyl jediným, kdo se vyznamenal v bojích s Turky. Své ostruhy si na tomto poli v 90. letech 17. století se ctí vydobyl i Antonín Amatus Serényi z lomnické větve (mimochodem rovněž člen maltézských rytířů), alespoň podle vysvědčení slavného „Türkenlouise“ alias markraběte Ludvíka Viléma Bádenského.¹⁸² Hrabě Antonín svou životní kariéru zakončil v hodnosti generálmajora a velitele pevnosti Špilberk. Jeho synovec a dědic Karel Bernard zase doplatil na ostudně neúspěšnou válku monarchie s Vysokou Portou na konci éry Karla VI. dokonce tříletým tureckým zajetím.¹⁸³ Karel Antonín Serényi, ač sám nevoják, měl evidentně dobré důvody proč vyzdvihovat právě tuto slavnou stránku rodové historie.

V případě milotického zámku tedy stojíme před zvláštní subkategorií veřejné legitimizace vydobytého společenského postavení prostřednictvím jasně specifikovaných zásluh v protitureckém boji. Realizace výzdoby sálu dobře koresponduje s dobovou módní vlnou zájmu o tureckou problematiku po odražení Osmanů od Vídně a znovuzískání Uher, vyjádřenou mimo jiné i pozvolna vzrůstajícím počtem tureckých předmětů ve sbírkách šlechtických zbrojnic, pozorovatelného zhruba od počátku 18. století (blíže kap. IV. 3). Spolu s původním opevněním nevelkého zámeckého areálu čtyřmi nárožními bastiony, jejichž hmota byla při barokní přestavbě zachována a využita ke zbudování účelových staveb koníren, skleníků a oranžerie tak můžeme námět fresek vnímat nejen jako glorifikaci válečnických tradic rodu, ale i jako snahu Karla Antonína Serényiho zbudovat ze své hlavní venkovské rezidence symbolickou protitureckou pevnost, stojící na hranicích území ještě nedávno ovládaného padíšáhem. V tomto světle Milotice nacházíme v jedné linii s dalšími objekty, v první řadě s biskupským Mírovem, jemuž Karel z Liechtensteinu-Castelkorna vtiskl o několik desetiletí dříve obdobný symbolický význam (blíže kap. IV. 3).¹⁸⁴ Tato tradice však sahá mnohem hlouběji. Už na konci šestnáctého století můžeme ve velkolepé výzdobě tzv. Císařského sálu zámku v Bučovicích spatřit, byť v mnohem mlhavější a zřejmě nekompletní

¹⁸⁰ Nepochybně zajímavá je v této souvislosti i existence dětských portrétů mladých Serényiů z 20. let 18. století v řádové zbroji maltézských rytířů (Filip Serényi, kolem 1720), v „obyčejné“ zbroji (Ludvík Serényi, 1720) a ve slavnostní uherské důstojnické uniformě s tasenou šavlí (Maxmilián Serényi, 1721), dnes ve sbírkách zámku Lysice. Marie MŽYKOVÁ: *Cesty Serényiů*, s. 27 a 30. K rodové tradici protitureckých bojovníků TAMTÉŽ, s. 22-26.

¹⁸¹ Pisemnosti k přijetí hraběte Leopolda Serényiho do řádu maltézských rytířů v MZA Brno, G 77 RA Serényiů, inv. č. 38, kart. č. 2.

¹⁸² MZA Brno, G 77 RA Serényiů, inv. č. 77, kart. č. 5, vysvědčení Ludvíka Viléma Bádenského o statečném chování Antonína Amata Serényiho pod jeho vedením v polním tažení proti Turkům v roce 1691 v Uhrách, zejména v bitvě u Slankamen.

¹⁸³ Pavel BALCÁREK: *Rodinný archiv Serényiů*, s. 10-11.

¹⁸⁴ Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Biskupský hrad Mírov*, s. 55; TÁŽ: *Sídla olomouckých biskupů*, s. 115-118.

podobě, pokus pána z Boskovic o prezentaci sebe samého jako platné součásti odvěkého boje zástupu Kristových vojáků s Alláhovými vojsky.

Jan Šembera z Boskovic, Maxmilián z Liechtensteina a Bučovice

O architektonické symbolice bučovického zámku již byla učiněna zmínka dříve, zde se tedy zaměříme zejména na vnitřní ikonografickou výzdobu. Zatím platí, že se kolem Bučovic vznášelo daleko více otazníků, než kolik máme alespoň trochu uspokojivých odpovědí. Řada z nich se navíc nese ve znamení více či méně uvěřitelných hypotéz a analogických podobností. Potíže přitom začínají hned u toho nejdůležitějšího: stále máme jen velmi málo informací jak o stavebníkovi Janu Šemberovi z Boskovic,¹⁸⁵ tím spíš pak i o autorovi koncepce výstavby a výzdoby zámku. Připomeňme, že po v podstatě nepodloženém, ale o to horlivěji propagovaném autorství císařského pevnostního architekta Pietra Ferrabosca de Laino¹⁸⁶ se současná umělecko-historická obec, na základě důkazů podaných Hildou Lietzmann,¹⁸⁷ oprávněně přiklání k tezi, že za ideovým programem výstavby a výzdoby bučovické rezidence je třeba spatřovat mnohostranného učence, stavitele a císařského antikváře Jacopa Stradu (1507-1588).¹⁸⁸ Díky Stradovi je také vedena těsná souvislost mezi výzdobou bučovických sálů a nedokončeným císařským letohrádkem Neugebäude, založeným Maxmiliánem II. na místě hlavního stanu sultána Sülejmana při obléhání Vídně roku 1529, jež měl zhmotňovat habsburskou antitureckou propagandu, být vizualizovanou připomínkou denunce protivníka (včetně neobvyklé architektury, záměrně karikující osmanské stavby a polní stany)¹⁸⁹ a vleklého hrdinského boje císařského rodu proti tureckému Antikristovi.¹⁹⁰ Protiturecká

¹⁸⁵ K němu Alois Vojtěch ŠEMBERA: *Historie pánů z Boskovic a hradu Boskova v Moravě s popsáním panství a města*. Brno 1836, s. 79-89.

¹⁸⁶ Např. Augustin KRATOCHVÍL: *Dějiny města Bučovic I. Dějiny Bučovic od roku 1554 až do smrti Jana Šembery z Boskovic (1597)*. Bučovice 1920, s. 7; Dobroslava MENCLOVÁ: *Bučovice, státní zámek, město a okolí*. Brno 1954, s. 1. K Ferraboscovi Jarmila KRČÁLOVÁ: *Pietro Ferrabosco und sein Schaffen im Königreich Böhmen*. In: *Ostbairische Grenzmarken: Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde* XI, 1969, s. 183-196.

¹⁸⁷ Hilda LIETZMANN: *Das Neugebäude in Wien: Sultans Süleymans Zelt – Kaisers Maximilians II. Lustschloß. Ein Beitrag zur Kunst- und Kulturgeschichte der zweiten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts*. München – Wien 1987, s. 133 – 135.

¹⁸⁸ Jarmila KRČÁLOVÁ: *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*. In: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*. Praha 1989, s. 29-30; Jarmila VACKOVÁ: *Zámecké interiéry*. In: Bohumil SAMEK – Ivan ŘEHOLKA – Jarmila VACKOVÁ – Zdeněk NOVÁK: *Zámek Bučovice*. Brno 2003, s. 19-20.

¹⁸⁹ Srov. mědirytinu Johanna Delsenbacha podle Johanna Bernharda Fischera z Erlachu z roku 1720. Johann Adam Delsenbach, *Ansicht von Schloss Neugebäude bei Wien, 1720*. Wikipedia Commons <URL: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Schloss_Neugeb%C3%A4ude_%28Delsenbach%29.jpg>, cit. 28. 8. 2010. Dochovaným vyobrazením letohrádku věnoval podstatnou část své práce Mario GRIEMANN: *Schloss Neugebäude. Neue Funde im Kontext der Bau- und Forschungsgeschichte*. Diplomová práce na Historisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Nepublikovaný rukopis, Wien 2008 (srov. zejména pasáže týkající se nejstaršího vyobrazení Neugabäude od Lucase van Valkenbrocha staršího kolem roku 1593 na s. 16-25).

¹⁹⁰ Hilda LIETZMANN: *Das Neugebäude in Wien*, s. 88.

rétorika a výrazná oslava císařství v bučovických sálech tomu ostatně velmi dobře odpovídá. Dokonce tak dobře, že je otázkou, zda je možné spojovat náměty bučovické výzdoby s nějakou hlubší sebe prezentací Jana Šembery z Boskovic jako stavebníka a majitele bučovické rezidence.

Prvotřídní, luxusní a velmi náročná plastická dekorace se zachovala v pěti přízemních sálech, pokrývajících celou délku západního křídla zámku. Od jihu směrem na sever jsou to tzv. Zaječí pokoj, dále Venušin sál, Císařský sál, vstupní síň bez výzdoby, Černý (Ptačí) sál a Sál pěti smyslů, přičemž alespoň ve dvou případech (Zaječí a Císařský sál) bylo toto pojmenování užíváno již v 17. století. Ve všech případech se výzdoba koncentruje jen do klenebního prostoru a okenních špalet, nikoliv na stěny, jak bývalo obvyklé. Ačkoliv byla jistě komponovaná jako součást jednotného záměru a výzdobné motivy se navzájem rozvíjejí, tudíž je třeba všech pět sálů vnímat komplexně, ideovým těžištěm je bezesporu nejnákladněji zdobený a největší sál, jež zároveň zabírá centrální pozici, sál Císařský (OBR. 59-62).¹⁹¹ Na první pohled zde zaujmou zejména čtyři plastické figury – sochy, umístěné v klenebních lunetách stěn bez oken. Na stěně vstupních dveří jsou to antičtí bohové Mars a Diana, jejich protějšky pak tvoří přebohatě šperky ověšená bohyně Europa a jediný „smrtelník“ z této čtveřice, císař Karel V. Ve významovém propojení s oslavou činů tohoto Habsburka je třeba vnímat i výběr plastických bust římských císařů, jež vzaly místo v dalších čtyřech lunetách téměř čtvercového sálu, nad okenními výklenky, všichni jasně určení nápisy v klenebním poli nad nimi. Je zde „*Augustus divinus pater*“, dále Nero, Antonius Pius a Marcus Aurelius, všichni vládci zlatého věku, jež byli vnímáni pozitivně mimo jiné i skrze snahu o rozmnožení říše a své chrabré úspěchy v boji proti barbarům.¹⁹² Karel V. je tak přirozeně vnímán jako pokračovatel jejich odkazu a nositel antické vojenské tradice. Je zde vskutku zobrazen jako vznešený rytíř, jako křesťanský voják v luxusní zlatem zdobené zbroji, se spuštěným hledím a napřaženým kopím. Pod kopyty jeho koně v bojovém trysku, chráněného honosnou koňskou zbrojí, pak zmírá kuň poraženého Turka, jehož jezdec leží vedle něj, torzem ruky, jež snad měla třít zbraň, si chrání tvář a očekává tvrdý dopad kopyt císařova koně. Karel V., udatný vládce kontinentu, tak doslava i obrazně chrání před tureckým nebezpečím Evropu, jež je zobrazena ve vedlejší lunetě v okamžiku, kdy se jí snaží unést Zeus proměněný v býka. Sám bůh války Mars pak dodává císařovým činům božskou sílu a posvěcení boje proti nevěřícím,

¹⁹¹ K popisu výzdoby sálů zejména František FIŠER – Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ: *Renesanční nástenné malby ve státním zámku v Bučovicích*. ZPP 16, 1956, č. 3, s 133-143 a Jarmila VACKOVÁ: *Zámecké interiéry*, s. 25-31. Hledáním grafických předloh námětů v Zaječím pokoji se věnovala Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ: *K tématice nástropních maleb Zaječího sálu státního zámku v Bučovicích*. Umění 7, 1959, s. 271-275. O interpretaci výzdoby Císařského sálu se pokusil Václav BŮŽEK: *Sebe prezentace křesťanského rytíře*, s. 311-322.

¹⁹² Václav BŮŽEK: *Sebe prezentace křesťanského rytíře*, s. 315.

nebot' i on je obklopen insigniemi poražených Turků.¹⁹³ Martova sestra, bohyně lovu Diana, pak bývala vnímána jako patronka Habsburků v protitureckém boji a objevuje se v rudolfínské propagandě cílené tímto směrem.¹⁹⁴ Klenebný prostor je zdoben vedle bohatě dekorovaných štukových ornamentů s desítkami motivů, jež díky nadstandardnímu provedení za užití barevných sklíček a polychromie „činí ... dojem otevřené šperkovnice“,¹⁹⁵ pěti kartušemi s olejomalbami Odysseových činů, tohoto „miláčka bohů“, jehož udatnost, chytrost a štěstí sestupuje i na habsburského císaře. Ohlasy některých motivů pak můžeme vystopovat i ve vedlejších sálech. v lunetě Černého sálu nalezneme pálenou sochu Dia, vládce nebes, který byl v intelektuálních hrátkách manýristického rudolfínského dvora často ztotožňován s „vládcem země“ císaři z habsburského rodu, ve Venušině sále přiléhajícím z druhé strany k Císařskému pak v malovaných kartuších na štukové dekoraci klenbu vidíme mezi dalšími výjevy ženské alegorie vladařské moci a válečného umění. V Zaječím sále, v jehož výzdobě se zajíci chovají jako lidé, a jež snad měla alegoricky tepat nešvary lidského světa, vidíme výjevy z vojenského tábora zajíců s bitvou či jezdeckou šarvátku (OBR. 63).

Až potud je hlavní poselství výzdoby jasné. Jde primárně o glorifikaci panovnického rodu, jeho ctností, dobré vlády a zejména pak odvahy, statečnosti a zásluh v obraně impéria před Turky. To vše je prezentováno zejména skrze osobu Karla V., jehož skutečné úspěchy v bojích s Osmany (zejména v severní Africe) byly, na rozdíl od jeho nástupců Ferdinanda I., Maxmiliána II. i Rudolfa II., patrné a který je zde stylizován do postavy křesťanského rytíře. Na druhou stranu mnohem méně jasná je odpověď na otázku, zda skutečně můžeme stejným způsobem položit rovnítko mezi Jana Šemberu z Boskovic a tentýž dobově podmíněný obraz chrabrého křesťanského rytíře.¹⁹⁶ Domnívám se, že pro takto přímočarou interpretaci, jakkoliv je lákavá, nám schází dostatek relevantních důkazů. Pouhá přítomnost boskovického erbu v honosně vyvedené supraportě vstupních dveří sama o sobě nic nedokazuje – znak majitele byl v takových místech naprosto přirozenou a standardní součástí výzdoby, jež sice mohla, ale také nemusela, nést nějaké hlubší poselství. Okolo výzdoby sálu, respektive celé rezidence, je však řada dalších nejasností. Předně dokorace zjevně není úplná. Prázdné stěny byly původně určeny k zavěšení tapiserií, jejichž náměty měly se vší pravděpodobností dále rozvíjet ty

¹⁹³ TAMTÉŽ, s. 316.

¹⁹⁴ Jarmila VACKOVÁ: *Zámecké interiéry*, s. 27.

¹⁹⁵ František FIŠER – Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ: *Renesanční nástěnné malby*, s. 137.

¹⁹⁶ Tak činí Václav BŮŽEK: *Sebeprezentace křesťanského rytíře*, s. 316-320. Naopak dle Jana ROYT je existence předem promyšlené jednotné koncepce při realizaci výzdoby sporná. Srov. Jan ROYT: *Der „Kaisersaal“ im Schloß Bučovice*. In: Rainer A. MÜLLER (Hg.): *Bilder des Reiches. Tagung in Kooperation mit der schwäbischen Forschungsgemeinschaft und der Professur für Geschichte der Frühen Neuzeit der Katholischen Universität Eichstadt*. Sigmaringen 1997, s. 357-368, zde s. 363.

z klenby.¹⁹⁷ Jakým směrem nevíme, neboť se nedochovaly, byly-li vůbec instalovány.¹⁹⁸ Krom toho samotné umístění takto bohatě dekorovaných reprezentačních sálů v přízemí stavby představuje mezi panskými sídly raně novověké aristokracie naprostou anomálii. Podle dobově závazných standardů se z hlediska veřejné komunikace nejdůležitější místnosti zpravidla nacházely v prvním patře, ať už šlo o hlavní sály (později prostupující prvním i druhým patrem), jídelny, příjímací pokoje či obytné jednotky majitelů.¹⁹⁹ Lze proto důvodně předpokládat, že z původního reprezentačního programu vnitřních prostor bučovického zámku za Jana Šembery z Boskovic zůstalo realizováno jen torzo v pěti pokojích přízemí západního traktu a že měl vrcholit jinde, nejspíše v sálech prvního patra, jakkoliv se to vzhledem k závažnosti výzdoby Císařského sálu může zdát nepravděpodobné. Pro uvedenou hypotézu ale může svědčit několik podpůrných argumentů.

Nejnovější bádání zcela jasně prokázalo, že základní premisa historiků umění o vybudování zámku naráz ještě za Šemberova života v jediné stavební etapě při dodržení původní ideové koncepce stavby, od níž se odvíjely další interpretace, vyžaduje podstatnou revizi. Zásadní nová zjištění Lenky Šabatové a Zdeňka Váchy, opřené o průzkum doposud nepřístupných prostor a dendrochronologického datování dřevěných prvků zámku vedly k závěrům, jež na osudy stavby vrhají zcela nové světlo.²⁰⁰ Od předpokládaného začátku stavebních prací „na zelené louce“ v roce 1567 se pracovalo až do roku 1585, kdy byla stavba více než deset let před smrtí stavebníka patrně z nedostatku finančních prostředků v pokročilé fázi rozestavění zastavena a zakonzervována. V roce 1597, když poslední mužský potomek rodu Boskoviců zemřel, nebyl tedy zámek ani zdaleka stavebně dokončen. Z hlavní budovy stály de facto jen nádvorní arkády a obvodové zdi, celý objekt byl ze statických a provozních důvodů zastřešen a blíže neurčený počet místností byl provizorně upraven k obývání. Vyjma zaklenutých prostor v přízemí třech traktů však zřejmě všude jinde chyběly stropy a podlahy. Stojíme patrně před vysvětlením, proč tak nesmírně bohatá a významná výzdoba byla realizována v přízemních sálech – první patro jednoduše nebylo hotové. Šlo patrně o ony

¹⁹⁷ Restaurátorský průzkum z padesátých let 20. století odhalil dřevěné hranoly zazděné do stěn, určené k zatloukání skob na zavěšení gobelínů. Srov. František FIŠER – Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ: *Renesanční nástěnné malby*, s. 105-119.

¹⁹⁸ Dochované inventáře zámku je v těchto místnostech neevidují. MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 106.

¹⁹⁹ Základní představu o vývoji vnitřního uspořádání aristokratických sídel raného novověku i s četnými příklady poskytuje Josef PETRÁŇ a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 222-358; Jiří KUBEŠ: *Reprezentativní funkce*, s. 183-313.

²⁰⁰ Lenka ŠABATOVÁ: *Zámek Bučovice. Stavebněhistorický průzkum, 1. část*. Brno 2006. Nepublikovaný rukopis uložený v archivu NPÚ ÚOP v Brně, zejména s. 60-81. Stěžejní části byly publikovány v klíčové studii Lenka ŠABATOVÁ – Zdeněk VÁCHA: *Nové poznatky ke stavebnímu vývoji zámku v Bučovicích v 1. polovině 17. století*. Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae Tutela 11, 2006, s. 7-26.

prostory, které byly dočasně zprovozněny a využívány k obyvání i ke společenskému styku majitele.²⁰¹ Ještě koncem 30. let 17. století se jejich část prokazatelně využívala jako obytná jednotka.²⁰² Hlavní reprezentační prostory ale podle všeho měly být skutečně v prvním patře. Jan Šembera však již nestihl zrealizovat ani místnosti, ani zamýšlenou adekvátní výzdobu.

Rezidenci dokončil až Šemberův zeť a dědic Maxmilián z Liechtensteina ve 30. letech 17. století. Lenka Šabatová klade jádro stavební aktivity k roku 1632 a vysvětluje ji předchozím povýšením Maxmiliána do knížecího stavu a z toho plynoucí potřeby dokončit náležitě reprezentativní rezidenční centrum jeho moravských držav.²⁰³ Klíčový je v tomto směru nejstarší dochovaný inventář zámku, vzniklý v roce 1637 po smrti Kateřiny Liechtensteinské z Boskovic, který dokládá existenci již nejen plně dobudovaného a využívaného aristokratického sídla, ale také poodhaluje mnohé z jeho vnitřního uspořádání.²⁰⁴ Z něj lze dedukovat, že liechtensteinská stavební etapa do značné míry vycházela z původního Šemberova stavebního projektu navrženého Jacopem Stradou. Často se opakující adjektivum „starý“ poukazuje, že by tomu tak skutečně mohlo být. První patro, o které nám tu jde, bylo jednoznačně zbudováno jako klasické *piano nobile*. V jihozápadním nároží prvního patra se nacházela rozměrná místnost, která původně sloužila jako hlavní jídelna, označená termínem „*tafelstube stará*“. Jeho jádrem však byl velký sál, zabírající celou plochu jižního křídla – „*dolní palác*“, sloužící k veřejným aktivitám knížecí rodiny a k zábavě.²⁰⁵ Celou plochu západního křídla za jídelnou, nad Císařským sálem a dalšími zdobenými pokoji, zaujímal starý byt šlechtické rodiny („*pokoj J. M. knížecí starý*“, „*pokoj starý J. M. kněžny*“, „*starý fraucimor*“ apod.).²⁰⁶ O nástěnné výzdobě zámeckých prostor se však můžeme jenom dohadovat, neboť se zachovala pouze fragmentárně zejména v meziprostorech mezi jednotlivými patry, vzniklými v souvislosti se změnou funkce zámku koncem 17. století a dispoziční adaptací pro účely

²⁰¹ Ze zachovaných pramenů vyplývá, že nejpozději k roku 1581 byla část bučovického zámku obydlená Janem Šemberou a jeho dvorem. Srov. Lenka ŠABATOVÁ – Zdeněk VÁCHA: *Nové poznatky*, pozn. 16 na s. 25, citovaná pasáž z dobové výpovědi z roku 1582.

²⁰² Dvě místnosti vpravo od vstupní síně – dnes Ptačí pokoj a Pokoj pěti smyslů – měl podle inventáře z roku 1637 zařízeny k přechodnému pobytu na Bučovicích Maxmiliánův synovec kníže Karel Eusebius z Liechtensteina. Viz dále.

²⁰³ Lenka ŠABATOVÁ – Zdeněk VÁCHA: *Nové poznatky*, s. 8-9.

²⁰⁴ Hausarchiv Liechtenstein Wien, sign. H 1893. Vycházím z edice inventáře v archivních přílohách zmiňovaného stavebněhistorického průzkumu z roku 2006 a z rekonstrukce funkčního uspořádání místností zámku z roku 1637, provedeného na jeho základě v Lenka ŠABATOVÁ – Zdeněk VÁCHA: *Nové poznatky*, s. 12-13.

²⁰⁵ Stával zde mj. hrací stůl (TAMTÉŽ, s. 14). K reprezentačním účelům sloužil rovněž rozměrově totožný sál („*horní palác*“) ve druhém patře jižního křídla. K označování hlavních zámeckých sálů slovem „*palác*“ Jiří KUBEŠ: *Hlavní sál*, s. 31-32.

²⁰⁶ Nové apartmá knížete Maxmiliána, budované již podle prosazujících se dispozičních zásad nastupujícího baroka, bylo umístěno ve východním křídle. K vývojovým odlišnostem šlechtických apartmánů Jiří KUBEŠ: *Vývoj obytné jednotky v sídlech vyšší šlechty z českých zemí (1550 – 1750)*. In: *Sborník* 6, 2008, s. 79-90.

liechtensteinské ústřední účtárny.²⁰⁷ Lze však spekulovat, že demonstrace vojevůdcovských ctností náležitými prostředky nebyla cizí ani knížeti Maxmiliánovi, který ostatně sám prožil úspěšnou vojenskou kariéru, realizovanou z velké části v bojích proti Turkům, jež mu vynesly hodnost polního maršála.²⁰⁸ Architektura jeho hlavního sídla, dolnorakouského Rabensburgu, dnes bohužel v dosti žalostném stavu, by tomu rovněž mohla napovídat.²⁰⁹

Vrátíme-li se zpět do časů Jana Šembery z Boskovic, je zde ještě jedna kacířská otázka: totiž nakolik měl sám stavebník vliv na výběr jednotlivých kompozičních prvků té části výzdoby, kterou se mu podařilo dokončit. Představa, že by ji neovlivňoval vůbec, je asi poněkud scestná, na druhou stranu nelze podcenit výraznou roli autora projektu Strady. Již od dob Hildy Lietzmann se má těsná souvislost Bučovic s vídeňským letohrádkem Neugebäude za prokázanou,²¹⁰ Jarmila Vacková tuto závislost ještě prohloubila tím, že autorství štukových soch v Císařském sále připsala Hansu Montovi, který rovněž spolupracoval na stavbě letohrádku. Ta navíc přišla s doměnkou, že v Bučovicích mohly být dost dobře použity formy, jež byly původně připraveny přímo pro Vídeň.²¹¹ Od toho je již jen krůček k představě, že v realizaci Císařského sálu byly použity nejen některé prvky, ale také určitá část ideové koncepce výzdoby, vymyšlená pro některou z vnitřních prostor předměstského letohrádku Maxmiliána II. Výše naznačené vyznění bučovické výzdoby by ostatně dobře odpovídalo roli, kterou měla v habsburské imperiální propagandě sehrát právě Neugebäude.

Každopádně je jisté, že v Bučovicích vzniklo prvotřídní dílo vrcholného manýrismu. Historikové umění se dnes shodují na tom, že po unikátní umělecké stránce nemají Bučovice v domácím prostředí konce 16. století adekvátní paralelu²¹² – i to ostatně by napovídalo uvedené tezi o importu uměleckých forem zvnějšku. Totéž však můžeme konsekventně tvrdit i o vlastním námětu, ať už vyzdvihujeme jeho složku protitureckou, nebo naopak složku oslavující instituci císařství, potažmo Habsburky jako její nositele. Cykly oslavující panovnický

²⁰⁷ Inventář Bučovic vzniklý roku 1733 po smrti Jana Josefa Adama z Liechtensteina prozrazuje, že zámek již nějakou dobu nesloužil potřebám panstva – cennější vybavení obsahovala jen zámecká kaple a vnitřní prostory byly předělány na kanceláře a malé byty jednotlivých knížecích účetních. Srov. MZA Brno, C2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 53/3, kart. č. 106.

²⁰⁸ K vojenské kariéře Maxmiliána z Liechtensteina Thomas WINKELBAUER: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien-München 1999, s. 60, 62-63.

²⁰⁹ Mám na mysli zejména velkoryse projektované bastionové opevnění areálu, dnes dochované zhruba ze třetiny. Na první pohled působí impozantním dojmem ryze účelové inženýrské stavby (nakonec blízkost vojenské hranice s Turky by to dostatečně ospravedlňovala), ovšem z funkčního vojenského hlediska nesplňuje jeden základní požadavek: valy zámek dostatečně nechrání, neboť jej nezakrývají. Naopak, stavba stojí nikoliv za nimi, ale na nich, takže celé opevnění vlastně plní funkci kulisy, terasy, jakkoliv mohutné, na které byla zrealizována samotná stavba rezidence. Ke stavebním dějinám Rabensburgu souhrnně Thomas WINKELBAUER: *Fürst und Fürstendiener*, s. 408-409 a 450 i s odkazy na další literaturu.

²¹⁰ Hilda LIETZMANN: *Das Neugebäude in Wien*, s. 154-159.

²¹¹ Jarmila VACKOVÁ: *Zámecké interiéry*, s. 25-26.

²¹² Jan ROYT, *Der „Kaisersaal“*, s. 358.

rod se v domácím prostředí sice objevují již dříve, vycházejí z původního cyklu na Pražském hradě, zničeného požárem roku 1541. Po tomto datu se rozšiřují i do prostor šlechtických rezidencí, spíše však v podobě klasických závěsných obrazů, než jako „nepřenosné“ nástěnné malby.²¹³ Tyto protřetí galerie však primárně neoslavovaly císařské důstojenství, ale domácí panovníky a objevují-li se v nich Habsburkové, pak výhradně v roli českých králů. Transformace těchto cyklů do podoby nástěnných maleb, v nichž však již mocně zaznívá posílená imperiální nota Habsburků coby říšských vládců a oslava vládnoucího rodu jako takového (většinou pomocí činů jednoho zvoleného, zpravidla aktuálně vládnoucího příslušníka), se začínají objevovat až zhruba půl století po dokončení bučovického císařského sálu. Jiří Kubeš, který se svého času pokusil o vytvoření typologie výzdoby hlavních sálů šlechtických rezidencí, identifikuje pod skupinou nazvanou *Programy oslavující vládnoucí rod Habsburků* několik případů, příznačně koncentrovaných do hlavního města království. Vedle hradčanského paláce knížete Václava Eusebia z Lobkovic²¹⁴ a paláce Straků z Nedabylic byla beze sporu nejvýznamnější šternberská Troja, k níž se ještě vrátíme. Všechny jím uváděné realizace však vznikly až ve druhé polovině 17. století. Dalším společným rysem těchto programů byla skutečnost, že „téměř vůbec neobsahovaly odkazy na majitele rezidence.“²¹⁵ Bučovice jsou tak dle mého názoru nejranějším příkladem tohoto typu výzdoby, navíc ještě umístěné mimo Prahu.²¹⁶

Druhou výraznou významovou rovinou bučovického císařského sálu je prezentace úspěchů v boji proti tureckému „arcinepříteli“ habsburského domu a celé Evropy. Ponecháme-li stranou spornou, a podle mého názoru minimální, míru autoprojekce urozeného stavebníka Jana Šembery z Boskovic do dobově aktuální představy křesťanského rytíře nadaného souborem příslušných ctností, zde personifikovaného Karlem V., stojíme zde před zajímavým, a opět relativně časným, zobrazením tohoto fenoménu ve výtvarném umění. Přijmeme-li tezi o vzniku této výzdoby před rokem 1585, jedná se podle všeho o vůbec první vyobrazení s tureckými náměty v českomoravském prostoru, nadto ještě v interiéru.

²¹³ K tomu Pavel PREISS: *Cykly českých panovníků. K ikonografii českých knížat a králů*. In: TÝŽ: Kořeny a letorosty výtvarné kultury baroka v Čechách. Praha 2008, s. 107-125.

²¹⁴ Michal ŠRONĚK – Lubomír KONEČNÝ: *Malířská výzdoba Lobkovického paláce*. Umění 43, 1995, s. 433-441, k výdobě hlavního sálu s. 438-440.

²¹⁵ Jiří KUBEŠ, *Hlavní sál*, s. 49-51, cit. na s. 50. Vedle pražských realizací zmiňuje J. Kubeš i některá sídla ve Slezsku (např. Luboradz Kryštofa Václava Nostice z devadesátých let 17. stol.), jejichž výzdoba však vyrůstala z odlišné náboženské a mocensko-politické situace, stejně tak jako v Říši. K tradici a výdobě císařských sálů vznikajících v téže době na sousedním říšském území blíže Franz MATSCHE: *Kaisersäle – Reichsäle. Ihre bildlichen Ausstattungsprogramme und politischen Intentionen*. In: Rainer A. MÜLLER (Hg.): *Bilder des Reiches*, s. 323-356.

²¹⁶ Jiří Kubeš do této skupiny řadí ještě serényiovské Milotice, ovšem na základě podle mě nesprávné interpretace výzdoby, která v jeho podání představuje nikoliv oslavu protitureckého boje členů rodu (viz výše v textu), nýbrž „jedinou oslavu císaře Karla VI. v českých zemích.“ TAMTÉŽ, s. 51.

V literatuře je známá skupina převážně moravských zámků, na nichž se setkáváme se zobrazením Turka (Moravská Třebová, Račice, Nový Studenec), ale jednak se jedná o plastické reliéfy v exteriérech, jednak vznikaly až po roce 1608. I vzhledem ke skutečnosti, že jde o izolované prvky, jež zřejmě netvoří součást větší promyšlené kompozice, je nějaká uvěřitelná interpretace jejich existence poněkud obtížná. Jednou z možných cest je naznačená souvislost s politickou emancipací moravského panstva v událostech po uzavření žitvatorockého míru a příklonem Moravy na stranu arciknížete Matyáše, jež mohla být tímto způsobem prezentována.²¹⁷ Nezdá se však pravděpodobné, že by rovněž šlo o demonstraci osobních vojenských zásluh majitelů rezidencí v boji proti Osmanům, byť vznik těchto tureckých motivů byl primárně podmíněn průběhem patnáctileté války a skutečným přímým ohrožením Moravy za Bočkajova povstání, což by ostatně více než dobře korespondovalo se vzedmutou frekvencí turecké problematiky v dalších dobových médiích.²¹⁸ Na takto vyhraněnou prezentaci nezpochybnitelných rodových či osobních zásluh v obraně Evropy a jejího pravého náboženství před hrozbou řízenou z Cařihradu, využitou primárně jako legitimizační potvrzení společenského postavení obehnavatele, si Morava musela počkat až do doby po dalším skvělém vítězství křesťanských zbraní u Vídně, aby mohla být svědkem takových promyšlených realizací, jaké známe z Mírova či Milotic. Byť ani těch nebylo zrovna mnoho, jak by se na první pohled dalo očekávat.

Přesto se zdá, že na Moravě, kde byla turecká přítomnost v Podunají díky geografické blízkosti tradičně vnímána silněji,²¹⁹ má turecká symbolika pevnější zakořenění než v Čechách, a to ne nutně jen ve šlechtickém prostředí.²²⁰ Zde byly odkazy na protiturecký boj podle všeho mnohem řidší, zřejmě rezonovaly s menší intenzitou a díky tomu i tam, kde by bývaly mohly být v individuální šlechtické reprezentaci využity, byla dána přednost obecnějším a méně vyhraněným tématům. Příkladem může být nám již známá šporkovská Lysá, kde je sice zobrazena bitva proti Turkům u sv. Gotthardu, nicméně skutečnost, že Jan Špork bojoval

²¹⁷ K tomu Vladislava ŘÍHOVÁ: *Turecké motivy na moravských fasádách z počátku 17. století*. Moravskotřebovské vlastivědné listy 18, 2007, s. 24-31, zejm. s. 28-29.

²¹⁸ Tomáš RATAJ: *České země ve stínu půlměsíce*, zejm. s. 16-22 a 209-216.

²¹⁹ Např. Josef VÁLKA: *Morava v habsburské monarchii a turecká hrozba*. In: Tomáš KNOZ (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 8-16.

²²⁰ Silné motivy heroizace protitureckého boje, tentokrát v prostředí urbánních elit, využívaného pro posílení upadající prestiže města, zaznívají i z výzdoby olomoucké kaple Božího Těla v areálu tamní jezuitské univerzity. Nástropní freska, vytvořená v letech 1727-1728 Janem Kryštofem Handkem, líčí legendární porážku Tatarů Jaroslavem ze Šternberka před branami města v roce 1241, efektivně však aktualizovanou zobrazením Tatarů v dobových tureckých oděvech včetně velitelů vojsk obléhajících roku 1683 Vídeň, velkovezíra Kary Mustafy a vůdce vzbouřených kuruců Imre Tökölyho. K tomu Milan TOGNER: *Kaple Božího Těla*. In: *Jezuitský konvikt: sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny, stavební a umělecké dějiny, obnova a využití*. Olomouc 2002, s. 239-251; Leoš MLČÁK – Kateřina MLČÁKOVÁ: *Barokní legenda o zázračném vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce*. In: TAMTÉŽ, s. 253-265.

proti nevěřícím, není v podstatě nijak využita, naopak je cíleně potlačena ve prospěch zobrazení obecných válečnických schopností, které stály za nobilitací rodu. Roli svatogotthardské bitvy by tak v záměrech objednavatele docela dobře mohlo zastoupit jakékoliv střetnutí proti libovolnému nepříteli.

Ani u dalších známých vyobrazení Osmanů ve zdech šlechtických venkovských rezidencí či městských sídel, vznikajících zejména po roce 1683 a ještě v první polovině následujícího věku (jistě v souvislosti s vývojem politické a vojenské situace na turecké frontě v Uhrách, jenž byl pro habsburskou věc celkově spíše příznivý), na tom nejsme z hlediska reprezentace vojenských dovedností zadavatelů a jejich rodů o mnoho lépe. Přitom kolosální freska Abrahama Godyna pokrývající strop i stěny hlavního sálu situovaného přes dvě patra **příměstského letohrádku v pražské Troji** překypuje odkazy na epochální zápas s křesťanským arcinepřitelem. Samotná výzdoba byla dokonce motivována oslavou konečného setřesení turecké hrozby u bran Vídně a následného tlaku na padišáhova vojska. Konkrétní zakotvení v soudobých historických reáliích podtrhuje i mluva čísel: nástropní freska, představující alegorickou poctu válečným úspěchům Svaté aliance,²²¹ byla dle autorovy signatury na římse dokončena roku 1693 u příležitosti kulatého desetiletého jubilea bitvy u Vídně, zbytek výmalby pak roku 1697, pouhý měsíc poté, co savojský princ vybojoval první ze svých skvělých vítězství u Zenty, jež představovala nejdrtivější porážku tureckých zbraní za celé století. Je ovšem jasné, že složitý, strukturovaný ikonografický program sálu musel být zkoncipován již dávno předtím, tato data „otevření“ je tak třeba vnímat jako předem naplánovaná a veskrze symbolická.²²² Ambiciózní stavebník, prezident apelačního soudu a pozdější nejvyšší hofmistr hrabě Václav Vojtěch ze Šternberka, však veškerou gloriolu křesťanského hrdiny nechal dopadnout na hlavu císaře Leopolda I., jehož nesporné nejvyšší zásluhy jsou vnímány jako logické vyústění činů a snah jeho předků. Právě oslavě habsburského rodu je věnována plocha stěn. Kromě ztvárnění jednotlivých postav Habsburků císařské, královské nebo dokonce jen hraběcí důstojnosti (oslava habsburské dynastie) zde najdeme i několik pečlivě vybraných scének z rodové historie. Vedle těch, oslavujících mírovou diplomatickou obratnost a rozvážnou sňatkovou politiku (scéna sňatku Filipa

²²¹ Vidíme zde Apoštola Petra, zastupujícího papežství, sv. Marka Evangelistu ztělesňujícího Benátky a předávajícího alegorii Víry klíče od měst vyrvaných Turkům ve Středomoří, personifikaci Rakous a znovudobytých Uher spolu s výmluvnou malbou císařského orla svírajícího pevně ve spárech ukořistěný turecký půlměsíc, dále je tu sv. Leopold jako rakouský vévoda (v Čechách poměrně ojedinělé zobrazení) a připomínka duchovního rozměru protiturecké aliance, a konečně poslední článek Svaté ligy, „*neporažené triumfující Polsko*“ (nápisová páska), představuje polský král Jan III. Sobieski ve zbroji (jako skutečná žijící postava mezi patrony, světci a personifikacemi) s tasenou poboční zbraní a s ukořistěnou standartou poražených mohamedánů v ruce.

²²² Výzdobu hlavního sálu šternberské Tróje brilantně interpretuje v hlubokých uměleckých a kulturně historických souvislostech Pavel Preiss. Srov. Pavel PREISS – Mojmír HORYNA – Pavel ZAHRAVNÍK: *Zámek Trója u Prahy. Dějiny, stavba, plastika a malba*. Praha 2000, s. 172-251.

Sličného a španělské infantky Jany, přinášející Habsburskům Španělsko s Novým Světem), „neokázalou“ pravou zbožnost a skromnost, jež byla nezbytným základem habsburské oficiální propagandy a *pietas Austriaca* (Rudolf Habsburský propůjčuje svého koně knězi, spěchajícímu k nemocnému), zde najdeme scény s vyhraněně válečným, velmi zaktualizovaným poselstvím. Je to zejména ta, kde Albrecht Habsburský přijímá nový rodový znak, jež podle legendy zde zobrazené přijal na křížové výpravě (vzpomeňme na Valdštejnskou legendu na Duchcově!) ve Svaté zemi po jedné bitvě s nevěřícími (!), kdy bílá šerpa na jeho oděvu zrudlém krví Saracénů zůstala zázrakem neposkvřněná. Rovněž postava Karla V. v antikizující zbroji pod baldachýnem odkazuje nejen na habsburskou světovou říši „nad níž slunce nezapadá“, ale zejména na hrdinské ctnosti, odvahu a vrozený válečnický talent rodu, často v esenciální podobě koncentrované právě do tohoto Habsburka a navenek prezentované skrze přítomnost tureckého živlu v jeho blízkosti (viz Bučovice).²²³ I zde můžeme spatřit postavu v orientálním kroji u císařových nohou. Zlatým hřebem a vrcholem ikonografického programu sálu je pak rozměrné znázornění triumfálního průvodu samotného Leopolda I. Císařský *miles christianus* je zde zobrazen na zlatém voze obklopeném zajatými tureckými vojáky, v imperátorské póze, v průvodu před ním jsou pak neseny římské vojenské standarty. Výjev horizontálně nad průvodem jej pak interpretačně doplňuje a ukotvuje. Spojovacím článkem je vyděšený velkovezír Kara Mustafa padající do hlubin zapomnění, jenž nejen zlovolně porušil klid zbraní, ale k tomu se snažil (spolu s vedle zobrazeným Tökölym) násilně otevřít chrám boha Iana a vypustit z něj běsy války. Templ je strážný vojáky, jež jsou oděvem a dalšími atributy identifikováni jako tři sloupy Svaté aliance – Říše, Polsko a Benátky – připraveni úspěšně bránit mír, pokoj a křesťanské hodnoty Evropy. Množství explicitních odkazů na křesťanské hodnoty a pravou víru²²⁴ zde má významné postavení, jednak v kontextu dobově závazné oficiální habsburské propagandy, jednak v konkrétní oslavě dobré vlády panujícího císaře, kterého máme vnímat nejen jako úspěšného válečníka a neohroženého hrdinu, ale především skutečné ztělesnění *militis christiani*, bojujícího zejména za ochranu a šíření Kristovy víry, nikoliv pro pozemskou slávu. Turek jako ikonické, všem srozumitelné

²²³ S příklady a odkazy TAMTÉŽ, s. 194-195.

²²⁴ Je to zejména „otec zakladatel“ Rudolf, demonstrující pravou zbožnost a křesťanskou lásku ve scéně setkání s knězem na lovu, dále personifikace třech kardinálních ctností Víry, Naděje a Lásky v nástroji fresce spolu s císařským orlem, který „vypovídá, že císaři náleží povinnost podpory a ochrany víry“ (Pavel PREISS – Mojmír HORYNA – Pavel ZÁHRADNÍK: *Zámek Trója*, s. 189) a žena - Austria, jež podle zachoveného libreta k fresce předkládá Víře klíče od pevností v právě dobytých Uhrách (TAMTÉŽ). Také je třeba nezapomínat na samotný fakt, že vyhlášovatelem Svaté aliance a významným vojenským i politickým spojencem Leopolda I. byl papež Inocenc XI. a jeho nástupci, respektive instituce, kterou představovali.

ztělesnění nepřítele víry a jeho aktuální nezpochybnitelný vojenský i politický ústup od bran Evropy se k tomuto účelu náramně hodil a byl beze zbytku využit.²²⁵

Z hlediska zobrazení Turka má mimořádnou pozici v odborné literatuře doposud takřka dokonale opomíjená freska na **zámku v Trpístech** u Stříbra. Pomocí ní nechal vyzdobit oválný hlavní sál nevelkých rozměrů v prvním patře svého sídla hrabě Prosper Antonín Quido ze Sinzendorfu (1700-1756). Freska Václava Samuela Schmidta, malíře z Plané, datovaná rokem 1743, představuje apoteózu stavebníkovy rodu. Centrální pozici zaujímají ve vrcholových obloucích oválné plochostropé klenby dva výjevy: je to oslava rodového erbu Sinzendorfů, na protilehlé straně pak zásadní výjev z rodové historie, představující audienci císařského vyslance u tureckého sultána (OBR. 64-65).²²⁶ Starší literatura se domnívala, že jde o samotného Prospera, přestože se nikdy nikomu nepovedlo doložit, že byl vyslanecem, ba ani členem oficiálního poselstva k Vysoké Portě.²²⁷ Ve skutečnosti se však jedná o stavebníkovu prapraděda v přímé linii, Jáchyma svobodného pána ze Sinzendorfu (1544-1594). Tento muž stál v čele poselstva Rudolfa II., jež bylo vysláno do Cařihradu roku 1577 s úkolem vyjednat prodloužení míru a pobýlo zde až do roku 1582.²²⁸ Vyslanec Sinzendorf je zachycen, a že v „dobovém“ barokním kostýmu nás nesmí mást, v okamžiku nejdůležitějšího ceremoniálního aktu celé cesty, při slyšení před padišáhem. Sultán Murad III. trůní s insigniemi moci na

²²⁵ Za stejným účelem adorace císaře, i když zdaleka ne tak pompézní, vznikla o něco později i výmalba hlavního sálu v druhém patře malostranského paláce Straků z Nedabylic. Freska Jana Rudolfa Byse pro hraběte Jana Petra Straku z Nedabylic představuje apoteózu vlády Leopolda I., zobrazeného jako triumfátora na jedoucím voze, pod jehož kopyty zmírají poražení Turci, jež byli karlovickým mírem (1699), v nápisu vzpomenuť, vyhnání císařem z Uher. Osmané zde tedy opět hrají roli obecně srozumitelného topoi, personifikujícího představu krvavého nepřítele, jehož drtivá porážka slouží k mocnějšímu věhlasu dobrého panovníka. Volba námětu nedatované fresky (jež však musela být dokončena až po uzavření míru v Rijswijku 1697, resp. v Karlovicích 1699 – oba jsou na fresce výslovně připomenuty) snad snad souvisí s povýšením Jana Petra Straky a jeho potomků do panského a rok poté do hraběcího stavu (1692). K strakovskému paláci Pavel PREISS – Mojmir HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK: *Zámek Trója*, s. 250-251; Pavel VLČEK a kol.: *Umělecké památky Prahy III. Malá Strana*. Praha 1999, s. 546-549.

²²⁶ Zámek je v současné době v soukromém vlastnictví, prochází velkorysou rekonstrukcí a není veřejnosti běžně přístupný. Za možnost navštívit jej a pořídit fotodokumentaci fresky jsem zavázán díkem majiteli, panu Malíkovi.

²²⁷ Josef KAMPER – Zdeněk WIRTH: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese stříbrském*. Praha 1908, s. 290-296, zde na s. 295-296. Tato stať je doposud jediným původním podrobnějším textem popisujícím trpístský zámek, novější soupisy (Miloslav BĚLOHLÁVEK a kol.: *Hrady, zámky, a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy*. Praha 1985, s. 358-359; Zdeněk PROCHÁZKA – Jiří ÚLOVEC: *Hrady zámky a tvrze okresu Tachov, 3 díl*. Tachov 1991, s. 224-230) jen přejímají informace zde obsažené, včetně některých omylů. Okolo Trpíst tak zatím krouží celá řada nevyřešených otazníků, z nichž mezi ty nezávažnější patří otázka autorství stavby. Její připsání Jakubu Augustonovi ml., provinčnímu plzeňskému architektu, neoplývajícímu přílišnou dávkou tvůrčí invence, provedené Jiřím Hilmerou (Jiří HILMERA: *Zámek v Trpístech a jeho oddíl v dějinách západočeské barokní architektury*. ZPP VIII, 1948, s. 97-109) a od té doby nadále přejímané, se vzhledem ke kvalitě stavby ve srovnání s dalšími Augustonovými těžkopádnými realizacemi nejeví jako příliš pravděpodobné.

²²⁸ Nejpodrobnější informace k sinzendorfskému rodu stále ještě Constant von WURZBACH: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 35, Wien 1877, s. 12-26, k Jáchymovi ze Sinzendorfu s. 19.

vyvýšeném trůně. Zleva, postrkován velkovezírem, k němu přistupuje Sinzendorf, jehož postava je mezi dalšími členy poselstva z jedné a sultánovou gardou z druhé strany zvýrazněna paprskem světla, jenž na něj dopadá pomocí lomu od malého zrcadla, které drží putto namalované na stropě. Uprostřed stropu je pak skupinka postav, znázorňujících alegorii vítězné křesťanské víry (žena-bojovnice s mečem a štítem, anděl přinášející jí helm, druhý anděl držící v ruce svitek s identifikačním vyobrazením večere Páně), z nichž vychází onen zdroj světla. Jáchym ze Sinzendorfu je tak představen nejen jako zástupce císaře, ale rovněž jako zmocněnec jediné pravé víry před nejvyšším světským reprezentantem muslimské vírouky.

Pozoruhodný je však samotný námět a zvolená forma zobrazení Turků, jež zatím patrně nemá ve středoevropském prostoru analogii. Zatímco u ostatních známých vyobrazení Osmanů, vznikajících o něco málo dříve (Milotice 1725, strakovský palác po roce 1699 či Troja 1697) je naprosto klíčová stylizace do role ukrutných barbarů, krvelačných arcinepřátel křesťanstva potažmo podunajské monarchie, s nimiž nelze mít soucitu, je třeba s nimi bojovat všemi dostupnými prostředky, neboť jejich porážka přináší vavříny cti pozemské a větší slávu posmrtnou, v případě Trpíst je Turek na cařihradském trůně zpodobněn jako suverénní představitel státní moci, s níž se vyjednává, jako v podstatě rovnocenný politický partner. Relevantně odpovědět na otázku, proč tomu tak je, bude muset až další hlouběji orientovaný výzkum. Prozatím se zdá, že důležitou roli patrně sehrála pozdní doba vzniku (po polovině 18. století mizí nejen fresky s tureckou tematikou, ale i angažované, demonstrativní, promyšlené „mluvící“ výzdoby šlechtických rezidencí obecně), kdy strach z tureckého nebezpečí dlouhodobě přítomný v evropské společnosti již notně zeslábl, ale zároveň také ukázkově prohraná válečná kampaň po boku Ruska na samém sklonku vlády Karla VI. přivedla vystřízlivění z vítězné euforie provázející vyhnání Turků z Uher Evženem Savojským a dalšími vojevůdci a přivedla habsburské diplomaty opět k bolestivým ústupkům u bělehradského jednacího stolu v srpnu 1739. Tehdy se hraběti ze Sinzendorfu mohlo zdát příhodné připomenout úspěchy svého předka na misi u sultánova dvora. Trpístská „turecká“ freska tak sice jednoznačně adoruje zásluhy sinzendorfského rodu, pro nás však bohužel nikoliv na poli válečném, nýbrž politickém a diplomatickém.²²⁹

²²⁹ V této souvislosti jistě není bez zajímavosti i freska v dalším společensky exponovaném prostoru zámku, v *salle tereně*, vzniklá o rok později, roku 1744. Zdeněk WIRTH, či snad spíše někdo z jeho tehdejších neznámých pomocníků (Josef KAMPER – Zdeněk WIRTH: *Soupis*, s. 292), a po něm všechna citovaná literatura, ji zcela mylně identifikuje jako hostinu Alexandra Velikého. Ve skutečnosti však jde o výjev z báje o Argonautech. Na scénu tak vstupuje lákavá, byť zatím nepotvrzená hypotéza, zda se Prosper ze Sinzendorfu nesnažil dosáhnout na Řád zlatého rouna a tuto svou ambici nazaklíčoval do programu freskové výzdoby své rezidence. Pro podporu zamýšleného nároku Sinzendorfa na tuto poctu by svědčil i

Má-li být naše pojednání o tureckých motivech ve výzdobě zámeckých interiérů domácí šlechty alespoň trochu úplné, pak nemůžeme pominout následující ojedinělou památku, byť se zvoleným kritériím trochu vymyká - nemá malířský charakter a ani není, přísně vzato, přímou součástí žádného rezidenčního komplexu. Přesto zde má své opodstatnění. Jedná se o tzv. redernský monument ve frýdlantském farním kostele Nalezení sv. Kříže, vzniklý původně jako mauzoleum císařského vojevůdce Melchiora z Redernu. Dílo nevšední kvality, rozměrů i koncepce vzniklé mezi lety 1605 a 1610 zasluženě poutalo pozornost jak současníků,²³⁰ tak pozdějších badatelů.²³¹

Sepulkrální plastika byla již od pozdního středověku tradičně využívána jako oblíbené médium k posmrtné reprezentaci a fixaci vojenských ctností nebožtíka. Obzvláště vhodným vyjádřením této skutečnosti bylo zobrazování zemřelého v rytířské zbroji, s osobní zbraní či odznaky velitelské moci, ať šlo o prosté náhrobní desky s reliéfní figurální plastikou, nebo o propracovanější tumby či dokonce o volně stojící trojrozměrné náhrobní pomníky. Takto zvěčněný šlechtic se budoucím generacím jevil jako hrdina a válečník oplývající odvahou, silou i vojenským talentem. Přitom bylo zcela lhostejno, zda onen zesnulý rek byl za svého života vůbec spojen s nějakou skutečnou účastí ve válce, nebo alespoň v bitvě. Naopak – příkladů takových „nebojujících válečníků“ bychom našli více než dost - k nejznámějším a také nejzdařilejším realizacím patří tumba Vojtěcha z Pernštejna v kostele sv. Bartoloměje v Pardubicích z roku 1534,²³² náhrobek jeho synovce Vratislava u sv. Víta v Praze z roku 1582²³³ nebo pohřební monument Jana Václava Vratislava z Mitrovic z roku 1712 navržený J. B. Fischerem z Erlachu ve svatojakubském kostele na Starém Městě pražském.²³⁴ Dobře srozumitelným nositelem vojenských ctností odkazujících k exkluzivně válečnické tradice šlechty jako celku jsou tu pouze vnější atributy figury – zbroj a zbraně.²³⁵ Analogické kulturně

fakt, že na oslavné fresce v hlavním sále se vyslancovi Jáchymovi před sultánem na krku zřetelně Zlaté rouno vyjímá, ačkoliv mu ve skutečnosti nebylo nikdy uděleno.

²³⁰ Dobový věhlas pomníku dobře vycítil sám jeho autor vratislavský sochař Gerhard Heinrich, který ho ještě přiživil tím, že už roku 1610 vydal ve Vratislavi a Zhořelci tiskem jeho stručný popis. Viz Gerhard HEINRICH: *Kurtze Beschreibung des Herrlichen Monumenti ... in der Kirchen zu Friedland auffrichten lassen*. Bresslaw 1610. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstátů v Praze, sign. BP IV.1.

²³¹ Již velmi košatou domácí i zahraniční literaturu shrnuje Piotr OSZCZANOWSKI: *Náhrobek Melchiora z Redernu – pomník křesťanského rytíře*. In: Michaela HRUBÁ – Petr HRUBÝ (red.): *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*. Ústí nad Labem 2001, s. 139-142.

²³² Nejnověji Vladimír HRUBÝ: *Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích*, s. 123-127. K typologii Vojtěchovy zbroje Ctirad BENEŠ: *Náhrobek Vojtěcha z Pernštejna v Pardubicích*. Zprávy Klubu přátel Pardubicka 13, 1978, s. 26-30.

²³³ Pernštejnův náhrobek v kapli sv. Jana Křtitele ve svatovítské katedrále doposud nemá samostatnou studii. Naposledy k němu Jarmila KRČÁLOVÁ: *Renesance*. In: Katedrála sv. Víta. Praha 1994, s. 133-170.

²³⁴ Alastair LANG: *Fischer von Erlach's Monument to Wenzel, Count Wratislav von Mitrowitz and its Place in the Typology of the Pyramid Tomb*. Umění XXXIII, 1958, s. 204-218.

²³⁵ Na jiných příkladech srov. Jan CHLÍBEC: *Náhrobek Jana Hasištejského z Lobkovic a místo pozdně gotické sepulkrální plastiky ve františkánských klášterních kostelích*. Umění XLIV, 1996, s. 235-244; Ivo HLOBIL – Eduard PETRŮ: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992, s. 207-221. Pro

reprezentační vzorce samozřejmě využívaly i posmrtné památníky opravdových vojevůdců, zde byly však zpravidla doplněny dalšími prvky (nápisové desky, bitevní reliéfy), pomocí kterých bylo odkazováno na skutečné životní úspěchy, jež tak byly efektivně zužitkovány v trvalé fixaci válečnické glorioly zemřelého a jeho rodu.²³⁶

Redernská nekropole je však i v tomto kontextu výjimečná. Monument, jehož ideovou koncepci má na svědomí zřejmě Melchiorova manželka, v sobě zahrnuje řadu významových rovin.²³⁷ Na první pohled patrná je však ta, jež upozorňuje na Redernovu vojenskou kariéru. Maršál z Redernu se díky svému úspěšnému velení na uherské frontě za patnáctileté války, vrcholící obranou velkvaradínské pevnosti roku 1599, stal již ve své době uznávanou a celebrou autoritou a jeho posmrtný pomník tuto skutečnost jen potvrzuje.²³⁸ Charakteristické jsou v této souvislosti postavy přemožených a spoutaných Turků u paty náhrobku,²³⁹ obecně odkazující k večnému boji pohana a křesťana, jehož byl maršál nedílnou součástí. Konkrétní zásluhy pak připomíná trojice bronzových reliéfů – dva menší s obranou velkvaradínské pevnosti a bitvou u Sisaku pak doplňuje třetí, největší, na němž je možno spatřit samotného Rederna při úspěšném dobytí turecké pevnosti Pápa. Přímo nad ním, na hlavní vertikální pohledové ose, je v nise bronzová socha Melchiora z Redernu. Vojevůdce ve slavnostní zbroji se opírá o sloup, tradiční symbol síly, v ruce pak drží znak dosaženého postavení – maršálskou hůl. Po stranách, na bočních částech monumentu, maršála doprovázejí sochy jeho manželky a pokračovatele rodu, syna Kryštofa II., rovněž ve zbroji. Hierarchicky i fyzicky nejvýše je pak rovina „nebeská“. Kompozičně uprostřed nechali objednatelé umístit redernský erb, přímo nad ním má pak místo postava, jež zobrazuje ikonografický typ Krista Vzkříšeného. Z našeho hlediska jsou však nejpodstatnější figury po obou stranách erbu, jež

slezské prostředí srov. M. ZLAT: *Śląska rzeźba nagrobkowa XVI. wieku wobec włoskiego renesansu*. In: *Ze studiów nad sztuką XVI. wieku na Śląsku i w kraja sąsiednich*. Wrocław 1976, s. 17-42.

²³⁶ Na řadě příkladů slezských šlechticů Antje KEMPE: *Von heldenmütiger Tapferkeit. Die Repräsentation des adeligen Offizierstandes in der schlesischen Sepulchrkunst des Barock (1678-1742)*. In: Jan HARASIMOWICZ – Matthias WEBER (edd.): *Adel in Schlesien. Band 1: Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung*. München 2010, s. 77-99. Srov. též specifický případ náhrobku maršála Ludvíka Raduita de Souches v Brně, jehož slavný odkaz si díky souhře okolností nakonec místo pokračovatelů rodu přivlastnila brněnská městská rada. Vítězslav PRCHAL: „*Stůj tiše, ó poutníče, neb budeš zpraven, jakého vojevůdce pohřbil tento kámen...*“ *Náhrobek generála Ludvíka Raduita de Souches v kostele sv. Jakuba v Brně jako prostředek budování paměti* (v tisku).

²³⁷ Milan SVOBODA: *Redernský monument ve Frýdlantu*, s. 191-215; TÝŽ: *Nově objevený pramen pro dějiny mauzolea Redernů ve Frýdlantu v Čechách*, s. 12-16; naposledy TÝŽ: *Redernové v Čechách*, s. 242-267.

²³⁸ Vedle řady dobových oslavných tisků (srov. Piotr OSZCZANOWSKI: *Náhrobek Melchiora z Redernu*, s. 141-142, pozn. 6) zejména Milan SVOBODA: *Velkvaradínský svátek*, s. 381-398; TÝŽ: „*Relace aneb historické vyprávění o obléhání pevnosti Velký Varadín*“; TÝŽ: *Ochránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu*. *Dějiny a současnost* 28, 2006, č. 11, s. 12; TÝŽ: *Pohřební plátno s Melchiorem z Redernu*. *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci* 2008, s. 137-145.

²³⁹ K zobrazování porobených nepřátel v sepulkrální plastice v širokých souvislostech Piotr OSZCZANOWSKI: *Náhrobek Melchiora z Redernu*, s. 149-156.

představují čtyři starozákonní postavy: Gedeon, Jozue, Juda Makabejský a David. Výběr právě těchto proroků je nesmírně podstatný a podporují jej vnější atributy soch: přilbice, zbroje, štíty a korouhve. Všechny čtyři spojuje společný jmenovatel – byli to Bohem vyvolení válečníci, kteří si svými skutky ve prospěch vyvoleného národa proti nevěřícím vydobyli čestné místo v nebeském Jeruzalémě. Zesnulý hrdina se objevuje v té nejlepší společnosti. A to je klíčové pro interpretaci hlavního poselství mauzolea. Stejně tak i Melchior z Redernu má být vnímán jako jejich přirozený následovatel, jako vykonavatel Božího úradku, jako ozbrojený ochránce pravé víry.²⁴⁰ Právě touto důraznou explicitou, položenou na duchovní rozměr Melchiorovy válečnické kariéry je redernský monument nejen v českomoravském prostoru naprosto výjimečný.

U ostatních představených protitureckých motivů ve zdech raně novověkých aristokratických rezidencí jsme odkázáni na více či méně pravděpodobné spekulace, jak mnoho byla stylizace jejich objednavatelů do role křesťanského vojína silná a vážně míněná. Jinými slovy: do jaké míry byla idea křesťanského bojovníka dobově podmíněným soupeřníkem, či chceme-li „přívazkem“ k obrazu ideálního hrdiny, v němž urozenci však jaksí podvědomě akcentovali především rovinu světských válečných úspěchů, tak dobře souznících s kolektivními představami o výjimečných schopnostech (a vyvolenosti) šlechty v rámci společenského řádu. V Redernově případě však nejsme na pochybách. Prvořadě a prvoplánově jde o posmrtný pomník křesťanského vojína, jehož posláním i povinností, opřenou o biblické vzory, z nichž čerpal sílu i ponaučení, bylo bránit vyvolený lid před pohanskou hrozbou.²⁴¹

²⁴⁰ Piotr OSZCZANOWSKI: *Náhrobek Melchiora z Redernu*, s. 160.

²⁴¹ Uvedené základní interpretaci nahrává i názor P. Oszczanowského, že v koncepci monumentu byly záměrně potlačeny konfesně vyhraněné prvky ve prospěch zobrazení nábožensky inertního křesťanského hrdiny. Srov. TAMTÉŽ, s. 168.

V. 4 Bůh války osobně: Albrecht z Valdštejna, generalissimus a jeho pražské sídlo

Vyhnout se při psaní o roli vojenství v prostředí českomoravské aristokracie Albrechtu Václavovi Eusebiovi z Valdštejna nejspíš prostě nelze, jakkoliv mnoho by to bylo pro autora těchto řádků lákavé. Jednoduše proto, že není jednoduché Valdštejna někam zařadit. Vévodova kariéra v (jemu) nakloněné době, její raketový vývoj a stejně tak rychlý i dramatický konec, důsledky, přesahy a v neposlední řadě i možnosti, které Valdštejnovi propůjčila, jsou do značné míry fenoménem uzavřeným do sebe s jen velmi malou možností formulace obecně platnějších závěrů, o mezích smysluplné komparace s ostatní soudobou aristokracií ani nemluvě. I z toho důvodu mu nakonec byla věnována samostatná, byť rozsahem nevelká, podkapitola. Valdštejn představuje typ kariérního válečníka *par excellence*, muže, který ovlivňoval svou dobu více než kdokoliv jiný. Stejně ovlivnil i řadu pozdějších badatelů, takže pomyslná valdštejnská knihovnička obsahuje již notnou dávku titulů. Málomocná osoba středoevropských dějin první poloviny 17. století poutala takovou stabilní pozornost historiků i historiků umění a přinášela tak rozdílné soudy její úlohy jako právě on. I díky tomu je dnes téměř nemožné přijít s něčím převratně novým, co by již nebylo známo ze starších prací. Toho všeho jsem si vědom, přesto soudím, že se bez vévody frýdlantského kontext našeho líčení války a reprezentace sociálního statutu šlechty neobejde. Platí to zejména s ohledem na Valdštejnský palác, rezidenční komplex vrchního velitele císařské armády v hlavním městě Českého království, budovaný v letech 1623-1630.

Tuto stavbu není třeba sáhodlouze představovat.²⁴² Rozlohou je to největší palác v Praze, hned po královské rezidenci na Pražském hradě, která byla vévodovi vzorem a se kterou se v mnoha úrovních poměřoval a vyrovnával, nejen tím, že do svých služeb angažoval císařské architekty a umělce.²⁴³ Jmenujme alespoň Florent'ana Giovanni Pieroniho (vedle svých mnoha profesí také fortifikačního inženýra), který krom základního projektu prostorové koncepce paláce navrhoval pro Valdštejna i další stavby, a někdejšího rudolfínského sochaře Adriana de Vries.²⁴⁴ V až megalomanské řadě valdštejnských stavebních podniků, horečnatě

²⁴² Nejnovější vědecké výsledky shrnuje kolektivní publikace Mojmir HORYNA (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002.

²⁴³ Eliška FUČÍKOVÁ: *Inspirace Pražským hradem – Albrecht z Valdštejna a Valdštejnský palác*. In: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.): *Valdštejn*, s. 70-78. TÁŽ: *Pražský hrad a Valdštejnský palác*. In: Mojmir HORYNA (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002, s. 244-259.

²⁴⁴ Podrobně Petr FIDLER: *Valdštejnovi "pomocníci". Stavitelé a architekti*. In: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.): *Valdštejn*, s. 88-101. O Pieronim podrobně TÝŽ: *Valdštejnský palác v rámci evropské architektury*. In: Mojmir HORYNA (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002, s. 139-158.

uskutečňovaných ve 20. letech 17. století,²⁴⁵ to měl být právě pražský palác, který měl spolu s rezidencí v Jičíně sloužit jako obydlí vévodovo, ale zejména byl určen k okázalé (a nezbytné) reprezentaci jeho výjimečného postavení, za které vděčil dravosti a schopnostem v rámci válečné mašinerie. Byla to rezidence válečníka, roku 1625 jmenovaného generalissimem císařských vojsk a povýšeného do vévodského stavu. Vnitřní uspořádání veřejné a soukromé jednotky knížecího paláce zrcadlilo raně barokní požadavky na hierarchizaci místností v sídle suveréna.²⁴⁶ Zatímco vnějškové koncepční řešení palácového komplexu nikterak nezaostávalo například za vídeňskou Favoritou,²⁴⁷ sousledně budovanou rezidencí císařovny, podle posledních výzkumů bylo piano nobile Valdštejnovy rezidence typově koncipováno zcela analogicky k rezidencím evropských vládnoucích rodů. Jmenovat je možné např. vídeňský Hofburg Ferdinanda II. (respektive pražskou rezidenci Rudolfa II.), mnichovskou rezidenci kurfiřta Maxmiliána I. Bavorského či tu knížat-arcibiskupů v Salzburku.²⁴⁸ Hlavním schodištěm vedle průjezdu vystoupal návštěvník do tzv. Trabantského (Hlavního) sálu, největšího sálu v paláci, který hmotově prostupoval dvě patra (jedno z prvních řešení tohoto typu v Zaalpi; inspirace rudolfínskými sály na Hradě je zde velmi patrná) a kterým začínal sled oficiálních ceremoniálních prostor vévody. Podle konfiskačního inventáře z března 1634 řetězec ceremoniálních místností pokračoval Rytířskou síní, předpokojem a vrcholil Audienční síní. Z ní vedla tzv. Dolní galerie (dnes Mytologická chodba) do soukromých komnat pána domu (pracovna, ložnice a tři světnice).²⁴⁹ K oficiálním částem rezidence ještě patřila loggia (sala terrena), přístupná šnekovitým schodištěm z Audienční síně.

Jakkoliv je dnes obtížné posoudit celkový smysl výtvarné výzdoby této části rezidence (v Rytířské a Audienční siní zmizela pod přemalbami z 19. století), většina badatelů se shoduje na tom, že nějaká generální myšlenková koncepce vlivem vévodova neustálého tlaku na rychlost

²⁴⁵ TÝŽ: *"Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen". Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen - Zur Baustrategie eines Fürsten*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku (= Opera historica 7)*. České Budějovice 1999, s. 275-309; nejnověji TÝŽ: *Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna – stavebník a mecenáš*. In: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.): *Valdštejn*, s. 79-87.

²⁴⁶ Srov. Julius Bernhard von ROHR: *Einleitung zur Ceremoniell-Wissenschaft der Grossen Herren*. Leipzig 1990 (faksimile původního vydání z roku 1733); Jeroen DUINDAM: *Vienna & Versailles. The Courts of Europe's Major Dynastic Rivals, 1550-1780*. Cambridge 2003, s. 181-219; Friedrich POLLEROß: *Tradition und Recreation. Die Residenzen der österreichischen Habsburger in der frühen Neuzeit (1490-1780)*. Majestas 6, 1998, s. 104-106; Jiří KUBEŠ: *Vývoj obytné jednotky*, s. 79-90. TÝŽ: *Hlavní sál*, s. 36-38.

²⁴⁷ Podrobněji a na základě komparace více staveb Petr FIDLER: *Valdštejnský palác v rámci evropské architektury*, s. 179-183.

²⁴⁸ Blíže Herbert KARNER: *Pod Martovou hvězdou. Obrazová výzdoba Valdštejnského paláce mezi programem a pragmatismem*. In: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.): *Valdštejn*, s. 127-129.

²⁴⁹ SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 2932, sign. I-6/A-31, kart. č. 6.

prací a změn určení některých místností ještě během stavby nejspíš ani neexistovala.²⁵⁰ Přesto je zcela zřejmé, a vlastně tomu ani nemohlo být jinak, že jedna složka výzdoby je očividnější než ostatní – jsou to militární motivy, ztvrzující Valdštejnovo zcela exkluzivní postavení v systému císařské vojenské administrativy, přeneseně glorifikující jeho vlastní hrdinské ctnosti. Dobře patrné je to na výzdobě zmiňované loggie nesoucí výjevy vztahující se k trojské válce, volně inspirované Illiadou. Trojská válka zde figuruje jako archetyp všech ozbrojených střetů, jako pramáti hrdinského válečnictví. Jak tvrdí Lubomír Konečný, který dešifroval způsob sekvenčního „čtení“ jednotlivých výjevů, mytologická složka je zde upozaděna na úkor militární stránky, ještě umocněné vyobrazením puttů s válečnými nástroji a osmi „portrétů“ hrdinů trojských válek, do jejichž společnosti se s takovou samozřejmostí generalissimus počítal: „*Jeho trojská válka nebyla záležitostí učenců a znalců antické literatury, nýbrž vojáků.*“²⁵¹ Ostatně i v samotné Audienční síni, kterou vrcholila enfiláda ceremoniálních místností a kde frýdlantský vévoda přijímal nemnoho vysoce postavených osob s přístupem až k němu, je v centrálním kruhovém zrcadle bohatě štukem zdobené klenby výjev z Vulkánovy dílny, v níž tento nadpozemský kovář kuje božskou zbroj. I zbývající fresková výzdoba síně, provedená rukou Baccia del Bianca a námětově čerpající z Ovidia a jeho líčení čtyř věků lidstva v Metamorfózách, jakoby více akcentuje válečný Věk železný (zpodobněný soubojovou scénou jízdního vojáka přemáhajícího ležícího pěšího rytíře jen chabě se kryjícího štítem): Alegorie vzduchu (podle H. Karnera) šlape na hromádku zbraní a zbroje s bojovou standartou, opodál doutná válkou spálené město a sám Vzduch drží v ruku odměnu pro vítěze – palmovou ratolest a věnec z vavřínu.²⁵² Všudypřítomné dekorace v podobě shluků válečných trofejí nechybějí přirozeně ani v této místnosti.

Nejdůležitějším prvkem výzdoby reprezentačních prostor je však ikonografie v Trabantském sále, kterou sebe prezentace generalissima vrcholí. Může se zdát podivné, že vévodova sebepropaganda má gradovat v sále, kterým oficiální ceremoniální křídlo paláce teprve začíná. Vezmeme-li však v úvahu přísně hierarchizovaný přístup do jednotlivých místností směrem k Audienční síni navázaný na společenské postavení jedince, jak bylo tehdy obvyklé, pak výzdoba v Trabantském sále byla nejúčinnější, neboť mohla ovlivnit největší vzorek příchozích do Valdštejnovy rezidence. Navíc se zdá, že zde bylo počítáno

²⁵⁰ Ivan ŠPERLING: *Poznámky k restaurátorským pracím ve Valdštejnském paláci v Praze*. Památky a příroda V, 1980, s. 4-13; Lubomír KONEČNÝ: *Baccio del Bianco v Praze*. In: Ladislav DANIEL (ed.): *Florentinové: Umění z doby medicejských velkovévodů*. Praha 2002, s. 32; Eliška FUČÍKOVÁ: *Pražský hrad a Valdštejnský palác*, s. 254. Opačnou linii hájí Jiří KROPÁČEK: *Výzdoba Valdštejnského paláce*. In: Mojmír HORYNA (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002, s. 194-197.

²⁵¹ Lubomír KONEČNÝ: *Malířská výzdoba Valdštejnského paláce: pokus o (předčasnou) syntézu*. In: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.): *Valdštejn*, s. 148.

²⁵² Herbert KARNER: *Pod Martovou hvězdou*, s. 132-134.

s víceúčelovým využitím: nejen jako nástupní sál a „shromaždiště“ při audiencích a oficiálních příležitostech, ale rovněž jako místo k pořádání slavností, zábav, hostin apod.²⁵³ Pod tímto zorným úhlem již snad předchozí tvrzení není tak nereálné. Výzdoba tak monumentálního prostoru prostupujícího dvě patra (hlavní sál těchto dimenzí jako integrální součást oficiálních reprezentačních částí rezidence stojí v tomto smyslu na počátku středoevropské tradice)²⁵⁴ je možná až překvapivě jednoduchá, o to však srozumitelnější. Na hlavičce každého meziokenního pilastru stojí socha génia s pozlacenými atributy vítězství (vavřínový věnec a palmová ratolest), jimiž přechází stěny v klenbu, jež je mj. zdobená opět v štuku provedenými válečnými trofeji. Největší pozornost však strhává rozměrná obdélníková freska Baccia del Bianca z roku 1623 zpodobňující samotného boha války Marta ženoucího se v plné zbroji na voze se čtyřspřežím po oblacích nebeské sféry, doprovázeného zástupem ozbrojených vojáků (OBR. 66-67).

Obecně převládá názor, že Mars nese jisté portrétní rysy a že tedy jde o jakýsi kryptoportrét: Albrecht z Valdštejna jako bůh války Mars. Existují samozřejmě i opačné názory, jež tvrdí, že osoba Marta je vyvedena jako ustálený ikonografický typ a že naopak chybí jednoznačná identifikace (erb, heraldické barvy), jež by opravňovala k tomuto ztotožnění, a poukazují i na jiné možné interpretace.²⁵⁵ Osobně se kloním spíše k prvnímu přesvědčení, ačkoliv z hlediska merita věci není příliš podstatné, zda to je nebo není Valdštejn. Důležitější je důvod, proč tehdy čerstvě povýšený kníže z Frýdlantu (7. září 1623) zvolil právě tento námět, jakou symbolickou řečí měl promlouvat a zejména v jakých souvislostech jej současníci v rámci dobového diskurzu mohli chápat. Je nepochybné, že Valdštejn se cítil být především válečníkem, bylo to koneckonců jeho zvolené zaměstnání, ve kterém již kolem roku 1623 dosáhl nemalých úspěchů, a z tohoto hlediska logicky preferoval boha války před ostatním mytologickým božstvem. Jistě nikoliv náhodou se na posledním výjevu na klenbě Mytologické chodby bezprostředně před dveřmi do knížecí pracovny setkáváme s výjevem apoteózy Romula. Hlavní hrdina příběhu je ale vizuálně zatlačen do pozadí figurou jeho otce, Marta, který jej unáší na svém nebeském voze.²⁵⁶

Zároveň je patrné, že Albrecht z Valdštejna, humanisticky vzdělaný dle standardů své doby, nebyl takovým uměleckým diletantem, jak se někdy soudilo. V otázkách ikonografie se

²⁵³ TAMTÉŽ, s. 130-131.

²⁵⁴ Petr FIDLER: *Valdštejnský palác v rámci evropské architektury*, s. 172.

²⁵⁵ Jako první zpochybnil interpretaci Marta jako Valdštejna Pavel PREISS: *Italští umělci v Praze*. Praha 1986, s. 240. Stejně tak Herbert KARNER: *Pod Martovou hvězdou*, s. 130, který dává volbu Marta do souvislosti s Valdštejnovým zájmem o astrologii, když nadhazuje, že Mars je prostřednictvím hvězdy nad jeho hlavou jednoznačně identifikován jako jeden ze sedmera planetárních bohů. Ve stejné roli se pak objevuje i v tzv. Astrologické chodbě ve 2. patře.

²⁵⁶ Lubomír KONEČNÝ: *Maliřská výzdoba Valdštejnského paláce*, s. 148.

dovedl nejen celkem obstojně orientovat, ale rovněž dokázal docenit sílu výtvarných výrazových prostředků, adekvátně je využívat ke své vlastní propagandě a symbolický jazyk vhodných analogií zařadit do své reprezentace. Retiráda (odpočinkový pokoj) vedle palácové loggie byla kolem roku 1628 vyzdobena bájemi o Iásonově pouti za Zlatým rounem. Oblíbený motiv, který mohl být použit jako munice k vyjádření touhy zadavatele vstoupit mezi členy tohoto exkluzivního rytířského řádu, jak jsme toho již byli svědky na sinzendorfských Trpístech či leslieovském Novém Městě nad Metují, byl zřejmě ve Valdštejnově případě těsně spjat s naplněním těchto ambicí ziskem Zlatého rouna roku 1628.²⁵⁷

Důležitá je tedy samotná volba boha války coby hlavního výzdobného prvku Trabantského sálu. Zamýšlené působení ještě silně umocňoval dojem z toho, že se primárně jednalo o sál knížecí/vévodské osobní gardy, při slavnostních událostech měl tedy být zaplněn livrejovanými příslušníky valdštejnské tělesné stráže ve zbroji (některé prameny hovoří o tom, že vévodova osobní garda měla mít až 600 členů). Inscenace vskutku hodná muže, který se stavěl na roveň suverénním vládcům Evropy. Valdštejn si jistě byl vědom, že právě válka jej takřkajíc „udělala“, že stála v pozadí jeho oslnivého majetkového i titulárního vzestupu. Je však třeba mít na paměti, že v době dokončení fresky jej největší úspěchy teprve čekaly. Sice již dokázal, že válčit umí a na armádním žebříčku vyšplhal poměrně vysoko, zatím byl ale od roku 1622 z titulu pražského plukovníka, tj. vojenského velitele Prahy, „jenom“ zemským velitelem v Čechách a dosáhl pouze na nejnižší generálský post generálmajora (*General-Wachtmeister*). Jistě mu už ale tou dobou zrál v hlavě plán, jak postaví císaři ne pluk, ne dva, ale celou svou armádu. Z hlediska aristokratické titulatury sice byl čerstvým knížetem, řadou lidí ale stále vnímán jako rychle zbohatlý povýšenec, což se ostatně pravdě celkem podobalo. V takové situaci snad ani nelze čekat, že by veřejné mínění, již beztak rozjitřené jeho dravým nákupem konfiskátů (byť zdaleka nebyl jediný) a činností v nechvalně proslulém mincovním konsorciu dráždil tím, že by sám sebe polopaticky identifikoval s Martem užitím nějakého jasného, například heraldického, symbolu. I on si jistě spočítal, že tak otevřené ztotožnění s bohem války je až příliš troufalé a jeho stavu, jakkoliv vysokému, nepříslušející. Nicméně vzhledem k tomu, co víme o jeho pragmatismu a nepochybných výjimečných schopnostech, ale také o nezřízených ambicích hraničících s velikášstvím a notné dávce ješitnosti, nemusíme dlouze pochybovat o tom, že nejen on sám to tak cítil, ale i jeho současníci (zvláště v době kolem roku 1629, kdy byl palác dobudováván a vévoda, generalissimus a generál moře oceánského a baltického na vrcholu své životní dráhy) vnímali Marta na stropě hlavního sálu

²⁵⁷ Herbert KARNER: *Pod Martovou hvězdou*, s. 142.

v podobných intencích. Válka Valdštejna stvořila. On sám však nebyl jen jedním z mnoha generálů líčících na vrtkavou bitevní štěstěnu, on *byl* válkou. Prozatím...

Je-li naše úvaha správná, tak podobně ambiciózní sebepropaganda nemá obdoby ani mezi nejvyšší soudobou generalitou. Ztotožnění se s olympským božstvem bylo v dobově platných vzorcích reprezentace zkrátka vyhrazeno jen pro panovnické vrstvy. Obdobné postupy vyjadřující, že válečné schopnosti majitele rezidence jsou takřka nadpozemské a on nemá sobě rovného, můžeme nalézt snad jen ve vrcholně barokních kompozicích tehdejších předních vojevůdců, a to ještě jen některých. Ať už je to dříve vzpomínaný Belveder prince Evžena Savojského nebo Blenheim Castle jeho válečného druha lorda Churchilla, prvního vévody z Marlborough, rezidence od základu budovaná jako věčný památník slavného vítězství u Höchstadtu (Blenheimu).²⁵⁸ Většina neméně nadaných bojovníků se však i tehdy spokojila s mnohem konvenčnějšími metodami prezentace svých úspěchů, zpravidla v podobě instalace rozměrných „dokumentárních“ pláten či tapisérií s vítězně vybojovanými bitvami, jako v případě štyrského Hainfeldu Ernesta Gideona Laudona²⁵⁹ nebo florentské předměstské Villy di Lappeggi generála Matyáše Medicejského (chvíli bojujícího také pod Valdštejnovým velením), který k těmto účelům zaměstnal svého dvorního malíře bitev. Jacques Courtois vyzdobil stěny jednoho ze sálů této rezidence freskami ve štukových rámech, zvětčující pamětihodná vítězství, ke kterým medicejský vojevůdce a bratr velkovévody Ferdinanda II. přispěl: Lützen (1632), Nördlingen (1634), Castiglione del Lago a Sorano e Pittigliano (obě 1643).²⁶⁰

V předchozí kapitole bylo pojednáno o zámeckých zbrojnicích jako nezbytné a integrální součásti výbavy aristokratické rezidence, spoluvytvářející její reprezentativní hodnotu. V pražském paláci Albrechta z Valdštejna bychom ji však hledali marně. Zmiňovaný konfiskační inventář, sepsaný jen pouhých devět dní po vévodově násilném odstranění v Chebu, žádnou zbrojnici nezná, v paláci neviduje ani jedinou zbraň.²⁶¹ Zcela jiný obrázek ovšem vystoupí z pozůstalostního inventáře z června 1657 po smrti Ferdinanda Arnošta

²⁵⁸ K ikonografii sídel prince Evžena Vít VLNAS: *Princ Evžen Savojský*, s. 613-624. O Blenheim Palace, jehož dokončení se však Marlborough nedožil, Vlnas napsal: „... celý stavební komplex, urbanistickým řešením počínaje a detaily vnitřního zařízení konče, soustředí svůj ideový program na apoteózu velkého vítězství a velkého vojevůdce... Nikde v Evropě nenajdeme podobně monumentální památník, hlásající slávu nikoliv jen jediné osobnosti, ale především jediné historické události. Bez poznání Marlboroughova zámku nám proto zůstane skryto obecně mnohé o autostylizaci a o umělecké reprezentaci významných evropských válečníků...“ Viz TAMTÉŽ, s. 197. Na nástrojných freskách vstupní haly vévoda přináší personifikované Británii mapu höchstadtského bojiště za asistence alegorií čtyř světadílů a za čestného holdu boha války Marta a největšího z hrdinů Herkula. David GREEN: *Blenheim Palace*. Norwich 1996.

²⁵⁹ Peter KRENN: *Das Laudon-Zimmer im Schloß Hainfeld*. WK 1991, s. 127-149.

²⁶⁰ Stella RUDOLPH: *A Medici General, Prince Mattias, and His Battle-painter, Il Borgognone*. Studi seceneteschi 13, 1972, s. 183-191.

²⁶¹ SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 2932, sign. I-6/A-31, kart. č. 6.

z Valdštejna († 1656).²⁶² Tehdy již ve „*friedlandischen hause*“ zbrojnici bez problému nacházíme, rozsahem sice nevelkou, leč zajímavě umístěnou: byla pro ni vyhrazena jedna z místností v někdejší apartmá frýdlantského vévody, zřejmě přímo navazující na pracovnu.²⁶³ Je zřejmé, že po svém převzetí paláce Ferdinand Arnošt, či ještě pravděpodobněji jeho otec, vévodův bratranec Maxmilián z Valdštejna († 1655), nechal zbrojnici v paláci vybudovat, aby tak dostál požadavkům dobového kánonu na ideální složení vnitřních prostor šlechticova sídla.

Zbývá odpovědět na otázku, proč tak neučinil již Albrecht z Valdštejna? Stoprocentně můžeme vyloučit, že by ji inventarizační komise nezaznamenala, vždyť jejím úkolem bylo sepsat veškerý cenný mobiliář v paláci. Jenom s obtížemi bychom mohli podezírat pedantského a do detailu uvažujícího vévodu, že prostě opomněl, nebo že se mu na ni nechtělo vynakládat finanční prostředky, když uvážíme, jak velmi si zakládal na okázalé vnější reprezentaci a kolik peněz byl ochoten proinvestovat ve stavbách, jejich zařizování i ve vydržování nákladného dvora. Ani argument, že během války nebyly volné kapacity, které by umožnily výrobu zbraní, jež nebyly k užítu v poli, neobstojí. Šlechtické privátní zbrojnice s originálními kusy a velkovýroba sériových zbraní pro armádu byly zkrátka zcela odlišné kategorie, ať už ve válce, nebo v míru. Zbývá připustit, že ji Valdštejn zkrátka nepotřeboval, že mu neměla co nabídnout. Jedna z nejvýraznějších funkcí, kterou zámecké zbrojnice plnily a která pudila aristokraty k jejich budování, byla ta, že pomocí nich utvrzovali sebe i své okolí, že oni jsou ti privilegovaní, kteří mají právo vládnout zbraněmi a bojovat za blaho země a krále, že oni jsou ti, jejichž předkové povstali z bitevních polí a dovedli svůj rod na výsluní. Albrecht z Valdštejna si nic takového dokazovat nepotřeboval, v jeho vnímání byla zbrojnice v tomto směru bezcenná. Zatímco řada jeho současníků i následovníků si tímto způsobem kompenzovala odklon od skutečných vojenských aktivit, Valdštejn stál v čele nejmocnější armády, jež se v dané chvíli pohybovala ve střední Evropě, a každý to věděl. Frýdlantský vévoda nepotřeboval žádnou berličku, on byl vojákem. Ve svém vlastním myšlenkovém světě, na venek vyjádřeném výzdobou pražské rezidence a jejího Trabantského sálu, se viděl v nadpozemské společnosti božských válečníků. On byl bohem války. Alespoň do jednoho sychravého únorového večera roku 1634 ve zdech chebské pevnosti.

²⁶² TAMTĚŽ, Valdštejniána, inv. č. 2659, sign. XII-P2.

²⁶³ Inventář eviduje v palácové zbrojnici celkem 62 předmětů, z toho byla většina (27) loveckých pušek (mezi zajímavější kousky patřily třeba „*von sauberen arbeith, und mit beynen eingelegt, und theils übergoldt Teschinken Röhr 2*“, „*eine lange frantzösische flinten mit 2 lauff in einem futral*“ nebo „*kleine stutz Röhr, ihm wagen auf die Raiß zu gebrauchen 1*“), dále 12 párů soubojových pistolí, 8 kusů chladných zbraní (meče, šavle, kordy), 1 měrná hůl s pozlacenou vidlicí, 1 starodávná kuše a lovecká taška. TAMTĚŽ, fol. 11v-12r.

VI. Závěr

*„Až potud, muži znamenitý, klevetil jsem, v díle úslužnosti vyhledávaje slávy; s dostatek vím, že přijmeš vše
z lepší stránky; proto jsem psal důvěrněji, poněvadž jsem věděl, že nikdo mimo Tebe tohoto sepsání čísti
nebude, leč koho bys připustil k tajemství.“*

Bohuslav Balbín, *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica*, 1672-1673

Zájem o dějiny aristokracie v raném novověku prošel od 90. let 20. století v české historiografii bouřlivým rozvojem, charakterizovaným aplikací kulturněhistorických, sociálně historických a historickoantropologických východisek ve snaze proniknout k podstatě myšlenkového světa urozenců jakožto svébytné společenské skupiny. Výzkum, původně pevně zakotvený v 16. století, se v poslední době úspěšně rozšiřuje také do druhé poloviny 17. a do 18. století. Rovněž výzkum aristokratických sídel má v domácím prostředí bohatou tradici, v posledních letech rozvíjenou také pod dojmem sociálně pojatých dějin umění. Naopak dějiny vojenství nejsou mezi historiky raného novověku příliš pěstovanou disciplínou, což platí i o vztahu aristokracie a vojenské problematiky 16. – 18. století. Chybí například základní analytické studie o kariérách urozenců z Čech a Moravy v řadách habsburské armády tohoto období.

Předkládaná práce se hlásí ke kulturně a sociálně pojatým dějinám vojenství, tak jak byly postulovány v pozdních 70. letech v USA a ve Velké Británii (tzv. New Military History). Sledovala dva základní cíle. Tím prvním bylo představení svého času velmi vlivného konceptu tzv. vojenské revoluce, který popisuje dynamiku klíčových změn ve válečnictví raného novověku a jejich zásadní dopady na soudobou společnost. Teze o vojenské revoluci byla na sklonku 20. století v západní historiografii živě diskutována, v domácích pracích je však doposud zcela marginalizována.

Vojenská revoluce jako koncept, snažící se vojenskou optikou postihnout dynamiku změn ve společnosti raného novověku, je poměrně obsáhlá. Jako taková však přirozeně neušla kritice, která byla tu více, tu méně opodstatněná, každopádně však dokázala celou tezi posouvat zase o něco dále. Když už nic jiného, povedlo se duchovním otcům vojenské revoluce upozornit na velké a dosud opomíjené možnosti dějin vojenství pro výzkum společenských procesů, čímž výrazným způsobem napomohli revitalizaci tohoto oboru a obrovské popularitě, které se mu mezi „civilními“ historiky dostalo. V rámci objektivitě však

nutno přiznat, že tato popularita byla dána i jinými přístupy (New Military History), které se začaly prosazovat od pozdních 70. let 20. století a které s vojenskou revolucí bezprostředně nesouvisely – možná naopak pomohly znovuobjevit tento již zpola zapomenutý koncept.

Ten nám ve své deskriptivní rovině poměrně přesně předkládá řetězec vnitřně propojených změn, kterými si prošlo raně novověké vojenství. Byla tak nastolena kvalitativně odlišná situace, na kterou všechny složky společnosti, zainteresované na válce, hledaly adekvátní reakci a každá po svém se s touto situací vyrovnávaly. Česká a moravská aristokracie není v tomto směru žádnou výjimkou. Vojenská revoluce se tak pod tímto zorným úhlem stává vlastně základním předpokladem k mému dalšímu výzkumu a je s ním integrálně propojena.

Je zřejmé, jak ukázala kapitola II. věnovaná právě vojenské revoluci, že faktická váha aristokracie jako celku v ozbrojených konfliktech a její účast na nich postupně klesá. Monopolizace války přechází do rukou státu, zatímco na bojišti nahrazuje plně ozbrojeného šlechtického těžkooděnce masa neurozené pěchoty. Tento obecný vývoj byl navíc zvýrazněn faktem, že v průběhu sledovaného období vymizel systém zemských hotovostí, který ještě po celé šestnácté století vytvářel přirozený most mezi civilním životem aristokrata a jeho povinnostmi participovat na vojenských operacích k obraně země.

Hlavní cíl práce spočíval ve snaze prozkoumat, nakolik byl militární étos pro aristokracii, které středověké učení o trojím lidu i praktický styl vedení válek přisoudilo jasnou vojenskou funkci, v nových podmínkách raného novověku ještě imponujícím, sebeidentifikačním činitelem. A jestliže ano, jaké reprezentační strategie aristokracie volila k udržení a potvrzení veřejného obrazu sebe sama jako vrstvy hrdinných, úspěšných a navzdory všem nepříznivým okolnostem stále aktivních válečníků. Primárně jsem se přitom nezaměřoval jen na skupinu aristokratů, kteří svůj život spojili s vojenskou službou v důstojnickém sboru postupně formované stálé habsburské armády, nýbrž na aristokracii usedlou v Čechách a na Moravě jako celek, tedy včetně její „civilní“ většiny. Omezení sledovaného vzorku jen na kariérní důstojníky by totiž nežádoucím způsobem deformovalo zjištěné výsledky. Smyslem práce bylo prověřit základní otázku, zda i ty elity šlechtické společnosti, které se aktivně nevěnovaly vojenství, operovaly ve svých reprezentačních strategiích s odkazy na vojenskou podstatu své sociální skupiny, případně s aluzemi na válečnickou tradici svého rodu.

Proto se vlastní pramenný výzkum soustředil na dva klíčové problémy: způsob manipulace se zbrojí a zbraněmi v kontextu vybavení aristokratických sídel a způsob prezentace militární tematiky v ikonografii výzdoby centrálních veřejných prostor sídla.

Prvnímu z těchto témat se věnuje kapitola IV. Z analyzovaných pramenů nejrozumnějšího charakteru je evidentní, že ani v raném novověku poté, co šlechta ztratila své výsadní postavení na vojenském poli, nebylo pro ni možné rezignovat na držbu „opevněného“ sídla, které od nepaměti patřilo k základním prostředkům identifikace s ideálem rytířství v jeho militární podobě. Adekvátní obraz opevněného sídla byl mimo jiné spoluutvářen jeho vnitřní výbavou, k níž patřila v první řadě držba privátních zbrojnic. Právo vlastnit zbraně patřilo samo o sobě k formujícím znakům šlechtické vrstvy a z těchto důvodů zůstávala panská zbrojnice integrální součástí interiérů sídel po celou sledovanou dobu.

Prostřednictvím chronologicky řazených sond představuji v periodě zhruba 30-50 let vybrané konkrétní typy aristokratických zbrojnic v českých zemích. Jejich analýza (v komparaci s dalšími téměř 220 inventáři) postihuje kvalitativní proměnu skladby, jež v tomto dlouhém období prodělaly a způsobu jejich inscenace v celkovém uspořádání nejen zbrojnic jako takových, ale i v celkovém obytném prostoru daného sídla. Analýza ukazuje, že zatímco na počátku sledované periody převažovaly zbrojnice se zásobami vojenského užitného materiálu, zejména po třicetileté válce se vývoj zřetelně ubíral již jiným směrem, a to k monotematicky pojatým sbírkám loveckých palných a chladných zbraní. Ty se nezdálo stávaly svého druhu uměleckými kolekcemi. Důležité přitom je, že ani vojensky pojaté zbrojní sklady 16. století nerezignovaly na výrazný reprezentační potenciál, vyjádřený mimo jiné množstvím uchovávaných předmětů, zejména děl, a jejich vhodnou instalací na venkovní opevnění daného sídla. Důraz na ostentativní představení vojenské moci aristokrata je konstantním prvkem přítomným po celé sledované období, mění se jen jeho aktuální formy. Je tedy zcela zřejmé, že jakkoliv se zbrojnice raného novověku proměňovaly, v myšlení tehdejších velmožů si nadále uchovávaly svůj nezaměnitelný a nenahraditelný reprezentační potenciál.

Druhé z témat – šlechtický hrdinský étos v ikonografii výzdoby – se řeší v kapitole V. Ta interpretuje uměleckou výzdobu veřejných prostor rezidence ve snaze postihnout, do jaké míry její ikonografický program akcentuje válečné kořeny a hrdinské skutky předků daného aristokrata. Nejprve byla věnována pozornost nově příchozím, někdy i čerstvě nobilitovaným rodům bez domácí tradice, které v českomoravském prostoru majetkově zakotvily díky třicetileté válce. Analýza jejich legitimačně-reprezentačních strategií jasně ukázala intenzivní potřebu zejména druhých generací rodu ospravedlnit před domácím publikem majetkový, společenský a titulární vzestup prostřednictvím demonstrativních odkazů na hrdinský kult otců-zakladatelů, jejichž schopnosti na bitevním poli zpravidla stály v pozadí takových vzestupů. Vzhledem k nedostatku jiné tradice se tato cesta ukázala být nejen dobře použitelná,

ale vlastně i jediná možná. Nicméně jak upozorňuje následující podkapitola, totožné strategie volili i členové těch starobylých rodů, jejichž osudy byly dlouhodobě a tradičně svázány s osudy Čech a Moravy. Tito, stejně jako nově nobilitované rody, využívají ve výzdobných programech svých sídel výrazné odkazy na vojenskou rodovou tradici. Přestože řada těchto uměleckých zakázek byla v minulosti podrobena důkladné uměleckohistorické analýze, zřídka došlo k adekvátnímu zhodnocení militárního prvku jejich jistě mnohvrstevnatého ideového konceptu. Předložená práce prokazuje, že právě válečná tematika spolu s připomínáním hrdinských zásluh předků tvořila vedle zobrazování dalších tradičně uznávaných šlechtických ctností páteř soudobé reprezentace a okázalého potvrzování urozenosti. Tyto symbolické prostředky byly o to důležitější, oč menší byla skutečná chuť barokní aristokracie sloužit se zbraní v ruce.

Zvláštní pozornost byla věnována dvěma mimořádným úkazům tohoto období. Reprodukci tureckého nebezpečí v reprezentačních strategiích šlechty v 16. – 18. století (nejen v uměleckých zakázkách, ale rovněž i v přítomnosti tureckých trofejí v zámeckých zbrojnicích), a dále osobnosti Albrechta z Valdštejna jako do značné míry mimořádnému a všem kategoriím se vymykajícímu fenoménu. I v případě frýdlantského vévody nešlo o líčení konkrétních válečnických činů, nýbrž o sledování mnohdy exaltovaných forem reprezentace jeho dosaženého exkluzivního vojensko-politického postavení prostřednictvím mecenátu a uměleckých zakázek v jeho vévodské rezidenci v hlavním městě království.

Značná část práce se vědomě pohybuje mezi kulturně pojatými dějinami vojenství na jedné straně a dějinami umění na straně druhé. Tím je také vymezeno i základní spektrum konzultovaných pramenů. Zatímco kapitola IV. pracuje s tradičními prameny písemné povahy, mezi nimi i s téměř 220 inventáři zachycujícími aristokratické zbrojnice, kapitola V. využívá zejména hmotné prameny ikonografického charakteru, na prvním místě dochovanou výzdobu zámeckých interiérů.

Na základě provedeného výzkumu je patrné, že i pro aristokraty, kteří rezignovali na vojenskou kariéru jako na základní prostředek realizace hrdinských ctností, hraje militární tematika zásadní roli. Uplatňují ji ve svých reprezentačních strategiích prostřednictvím jasně čitelných symbolů. Nejen v rámci vybavení a uspořádání interiéru rodových rezidencí (zbrojnice), ale také pomocí ikonografického řešení svých sídel vědomě budují obraz sebe a svého rodu v kontextu dobově srozumitelných rytířských a militárních ctností.

Díky právu (a povinnosti) válčit se v raném středověku šlechta postupně vydělovala jako specifická a privilegia nadaná sociální vrstva. Obraz šlechtice-válečníka proto patřil

k základním a dlouhodobě neměnným distinktivním znakům aristokracie. Přes všechny proměněné vojensko-společenské podmínky a přes častou absenci aktivní vojenské seberealizace hraje hrdinský étos pro aristokracii jako svébytnou elitní sociální skupinu nadále kruciální úlohu coby výlučný, dobově srozumitelný prostředek budování prestiže a veřejného obrazu urozence.

VII. Prameny a literatura

VII. 1 Použité zkratky

ADB	Allgemeine Deutsche Biographie
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPSČ	(Muzejní a vlastivědná práce.) Časopis společnosti přátel starožitností (českých)
FDK	Fideikomisní spisy
FHB	Folia Historica Bohemica
fol.	folio
HaV	Historie a vojenství
inv. č.	inventurní číslo
JOMH	Journal of Military History
kart. č.	karton číslo
kn.	kniha
LRRa	Lobkovicové Roudničtí – rodinný archiv
mikr.	mikrofilm
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
NDB	Neue Deutsche Biographie
OSN	<i>Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl I-XXVIII. Praha 1888-1909.</i>
p.	pracoviště
pag.	pagina
RA	rodinný archiv
RM	ROUBÍK, František (ed.): <i>Prameny k československým dějinám vojenským. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze. Díl I.</i> Praha 1937; LÍVA, Václav (ed.): <i>Prameny k československým dějinám vojenským. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze. Díl II.</i> Praha 1938; TÝŽ (ed.): <i>Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze. Díl III – VIII.</i> Praha 1951 – 1957.
sign.	signatura
SM	Stará manipulace
SMHW	Studia i materiały do historii wojskowości
SOA	Státní oblastní archiv
SPUP	Scientific Papers of the University of Pardubice. Series C, Institute of Languages and Humanities
SPVČA	Sborník prací východočeských archivů

ÚŘAS	Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž
VK	velkostatek
VKOL	Vědecká knihovna Olomouc
VSH	Východočeský sborník historický
WK	Waffen- und Kostümkunde, Zeitschrift für Historische Waffenkunde
ZA	Zemský archiv
ZPP	Zprávy památkové péče

VII. 2 Nevydané prameny a muzejní sbírky

Bayerische Staatsbibliothek München

Handschriftenabteilung, sign. Cod. icon. 222 (tzv. „*Zeugbuch*“ císaře Maxmiliána I.)

Hospital Kuks

Knihovna Národní kulturní památky Hospitalu Kuks, inv. č. 6987 (kalendářové denní záznamy hofmistra Tobiáše Antonína Seemana z roku 1742)

Moravský zemský archiv Brno

B 1 Gubernium, inv. č. 1132, sign. F 4, kart. č. 456, fasc. 1 (výkaz výzbroje a zásob Brna a Špilberku 1658)

B 1 Gubernium, inv. č. 2787, sign. O 99, kart. č. 1359 (spor olomouckého biskupa se zemským hejtmanstvím o právo postavit vlastní vojsko s právem přísahy vojáků na biskupský praporec, jmenování důstojníků, oblékání vojáků do vlastních uniforem 1704-1705)

B 1 Gubernium, inv. č. 585, sign. B 123, kart. č. 87 (proplacení nákladů, spojených s výrobou granátů pro Špilberk na pernštejnském panství 1743-1744)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. A 20, kart. č. 2 (pozůstalost po Michaelu Janu II. z Althannu, inventáře Jaroslavice a Vranova nad Dyjí 1720 a 1722)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. C 13, kart. č. 20 (pozůstalost po Antonínu Františkovi Collaltovi, inventáře Brtnice a Německého Rudolce 1696 a Veveří 1697)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. H 172, kart. č. 68 (pozůstalost po Fridrichovi Vilémovi Haugvicovi z Biskupic, inventář Náměště nad Oslavou 1756)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 11, kart. č. 96 (pozůstalost po Maxmiliánovi z Liechtensteinu-Castelkorna, inventáře Pernštejna 1669 a 1677)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 119, kart. č. 120 (pozůstalost po Kryštofu Filipovi z Liechtensteinu-Castelkorna, inventář Pernštejna 1648)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 40, kart. č. 101 (pozůstalost po knížeti Antonínu Floriánovi z Liechtensteina, inventáře panství 1721-1722)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 104-107 (pozůstalost po Josefu Janu Adamovi z Liechtensteina, inventáře moravských liechtensteinských panství 1712-1733)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. L 9, kart. č. 96 (pozůstalost po Kryštofu Filipovi z Liechtensteinu-Castelkorna, inventář domu v Olomouci a Pernštejna 1685)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. M 4, kart. č. 123 (pozůstalost po Františku Magnisovi 1654)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. M 43, kart. č. 126 (pozůstalost po Josefu Antonínovi Magnisovi, inventář panství a zámku Strážnice 1722)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. M 68, kart. č. 128-129 (pozůstalost po Maxmiliánovi Filipovi Magnisovi, inventáře Strážnice, Račic, Přestavlk a domů v Brně a Olomouci 1738)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. O 38, kart. č. 147 (pozůstalost po Mikuláši Leopoldovi Otislavovi z Kopenice 1735)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. O 48 (pozůstalost po Leopoldovi Otislavovi z Kopenice 1742)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. R 17, kart. č. 178 (pozůstalost po Janu Kryštofovi z Rottalu, inventáře rottalovských panství 1669)

C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 150, kart. č. 221 (pozůstalost po Antonínovi Amatovi Serényim, inventář Lomnice, Lysic a domu v Brně 1738)

- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 27, kart. č. 196 (pozůstalost po Janu Jáchymovi Slavatovi z Chlumu a Košumberka, inventáře Telče 1690)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 334, kart. č. 242 (pozůstalost po Juliovi ze Salmu, inventář Tovačova 1665)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 51, kart. č. 199 (pozůstalost po Arnoštce Barbaře Serényiové, inventáře Nového Světlova a Milotic 1699)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 19, kart. č. 195 (pozůstalost po Ludvíkovi Raduitovi de Souches, inventář jevišovického panství 1684)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 192, kart. č. 229 (pozůstalost po Karlu Antonínovi Serényim, inventář milotického zámku 1746)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 33, kart. č. 196 (pozůstalost po Janovi Karlovi Serényim, inventáře Nového Světlova a Milotic 1691)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. S 34, kart. č. 197 (pozůstalost po Karlu Ludvíkovi Raduitovi de Souches, soupis nábytku a cenností ve Vídni, 1688, inventář Jevišovic 1691)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. V 23, kart. č. 256 (pozůstalost po Janu Nepomukovi Ugarte, inventář Jevišovic 1756)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. W 63, kart. č. 269 (pozůstalost po Maxmiliánu Arnoštu II. Jankovském z Vlašimi, inventář Bítova 1737)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. Z 2, kart. č. 282 (pozůstalost po Přemkovi III. ze Žerotína, inventář Velkých Losin 1673)
- C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. Q 6, kart. č. 176 (pozůstalost po Janu Adamovi z Questenbergu, inventář Jaroměřic nad Rokytnou 1752)
- F 78 Velkostatek Pernštejn, sign. Ib6, kart. č. 15, fasc. 1 (účty štěpánovských železáren 1775-1785)
- F 78 Velkostatek Pernštejn, sign. Ib6, kart. č. 16, fasc. 8 (dodávky munice ze štěpánovských železáren 1759-1784)
- G 13 Sbírka Historického spolku Brno, inv. č. 349 (deník z cesty Maxmiliána Želeckého z Počenic 1694)
- G 140 Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 1564, kart. č. 358 (studijní písemnosti Ferdinanda z Dietrichsteina z kavalírske cesty 1652)
- G 140 Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 1583, kart. č. 359 (cestovní účty bratří Ferdinanda a Maxmiliána z Dietrichsteina 1649-1652)
- G 140 Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 1717, kart. č. 400 (poručenství Waltera Xavera Dietrichsteina a Maxmiliána Oldřicha Kounice nad sirotky po knížeti Filipu Adamu Liechtensteinovi, dědictví Emanuela z Liechtensteina po Janu Adamu Ondřejovi z Liechtensteina – správa a inventáře sbírky zbraní 1695-1723)
- G 140 Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 2066, kart. č. 523 (stavební opravy zámku, písemnosti ke knížecí gardě, zámecké zbrojnici a sbírce obrazů 1642–1860)
- G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, inv. č. 281-310, kart. č. 49 (stavba státní pevnosti na Pernštejně po r. 1649)
- G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, inv. č. 402, kart. č. 12 (jednání Maxmiliána z Liechtensteina-Castelkorna s Brnem o dodávkách perštejnského železa 1661-1671)
- G 155 Rodinný archiv Ugartů Jevišovice, inv. č. 718, kart. č. 34 (pozůstalostní inventář osobního majetku Karla Ludvíka Raduita de Souches v polním táboře v Petrovaradině 1691, majetek v domě ve Vídni 1692)
- G 155 Rodinný archiv Ugartů Jevišovice, inv. č. 980, kart. č. 48 (osobní pozůstalost po Marii Anně de Souches na zámku v Jevišovicích a v domě ve Znojmě 1728)

- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 95 (dodávky muničních potřeb z pernštejnských hamrů pro dělostřelectvo 1644-1679)
- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 89, kart. č. 6 (dopisy Ludvíka Raduita de Souches pernštejnskému regentu Mikuláši Fleischingerovi z Auerspachu o objednávkách železných kulí pro vojsko 1647-1648)
- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 145, kart. č. 19 (dodávky munice z pernštejnského panství pro císařské vojsko a do vídeňské zbrojnice 1684-1685)
- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 156, kart. č. 20 (dodávky munice z pernštejnského panství do vídeňské zbrojnice 1679-1680)
- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 158, kart. č. 20 (pozůstalost po Kryštofu Filipovi z Liechtensteinu-Castelkorna 1685)
- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 197, kart. č. 22 (inventáře pernštejnské zbrojnice 1669-1709, příjmy a vydání hradní zbrojnice na Pernštejně 1665 – 1669)
- G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, inv. č. 98, kart. č. 9 (korespondence mezi regentem Mikulášem Fleischingerem z Auerspachu a Kryštofem Pavlem z Liechtensteinu-Castelkorna 1637 – 1647)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, inv. č. 3764, kart. č. 414 (rejstřík slavkovských zámeckých mušketýrů 1741-1744)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, inv. č. 462, kart. č. 56 (inventáře kounicovského domu v Brně 1675, 1683)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, inv. č. 463, kart. č. 56 (inventáře slavkovského zámku 1675, 1686)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, inv. č. 4019, kart. č. 434 (inventář Slavkova 1747)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, Questenberský archiv, inv. č. 5969, kart. č. 728 (koupě panství Bečova a horního města Slavkova, inventář a ocenění panství Bečov 1631)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, Questenberský archiv, inv. č. 6083, kart. č. 735 (inventář mobiliáře na panství Bečov a Javorná 1703)
- G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, Questenberský archiv, inv. č. 6126, kart. č. 736 (pozůstalostní řízení po smrti Jana Adama Questenberga, inventáře panství Bečov, Javorná a Jaroměřice 1743-1756)
- G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, inv. č. 10, kart. č. 1 (nobilizační spis Gabriela Serényiho 1656)
- G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, inv. č. 31, kart. č. 2 (přijetí Jana Karla Serényiho mezi dolnorakouské stavy 1684)
- G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, inv. č. 38, kart. č. 2 (přijetí Leopolda Serényiho do řádu maltézských rytířů)
- G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, inv. č. 77, kart. č. 5 (vysvědčení markraběte Ludvíka Viléma Bádenského o statečném chování Antonína Amata Serényiho v tažení proti Turkům v roce 1691)
- G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, inv. č. 347, kart. č. 32 (inventář Bítova 1657)
- G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, inv. č. 349, kart. č. 32 (inventář Bítova 1714)
- G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, inv. č. 350, kart. č. 32 (inventář zámku a panství Jemnice 1737)
- G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, inv. č. 202, kart. č. 11 (převzetí majetku Maxmiliánem Arnoštem II. Jankovským z Vlašimě 1689)

Národní archiv Praha

- České oddělení dvorské komory IV, sign. Č 18/1-2, kart. č. 39 (jednání o prodeji panství Pardubice 1558-1560)
- Fideikomisní spisy, sign. VII E 1, kart. č. 762 (inventáře panství Bubnů z Litic 1654-1725)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 11 (F10/98), kart. č. 865 (inventáře panství Thunů a jejich předchůdců 1666-1704)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 15 (F29/98), kart. č. 903 (inventáře metternichovského Kynžvartu 1698-1739)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911 (inventáře panství Šternberků a jejich předchůdců 1615-1723)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 21, kart. č. 938 (inventář colloredského Opočna 1694)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 22, kart. č. 946 (inventáře panství Lobkoviců a jejich předchůdců 1583-1707)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001 (inventáře šlikovských panství 1650-1714)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 29 (F 21/98), kart. č. 1032 (inventáře Plané 1650-1743)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 30 (F50/98), kart. č. 1037-1038 (inventáře clary-aldringenských Teplic 1700-1752)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 32 (F 25/98), kart. č. 1047 (inventáře panství Kolovratů Novohradských 1619-1743)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 33, kart. č. 1061 (inventáře panství Liechtensteinů 1654-1739)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 36 (F6/98), kart. č. 1079 (inventáře panství Desfoursů a jejich předchůdců 1593-1732)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 38 (F 35/98) kart. č. 1088 (inventáře Choltic 1576-1719)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 39 (F 17/98), kart. č. 1093 (inventáře thunovského Děčína 1702-1720)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 4 (F 40/98), kart. č. 781 (inventáře Dírné 1689-1750)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 41, kart. č. 1100 (inventáře nostického Sokolova 1683-1765)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111 (inventáře Chocně, Rychmburku, Rosic u Chrasti 1696-1749)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 47, kart. č. 1124 (inventáře Rychnova nad Kněžnou 1618-1753)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 49, kart. č. 1139 (inventáře panství Dietrichsteinů a jejich předchůdců 1603-1700)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 53 (F 13/98), kart. č. 1159 (inventáře panství Buquoyů 1691-1733)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172-1173 (inventáře panství Černínů a jejich předchůdců, zejména Jindřichova Hradce 1691-1777)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794 (inventáře schwarzenberských a eggenberských panství 1620-1772)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 72 (F 27/98), kart. č. 1244 (inventáře valdštejských panství 1655-1760)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 73 (F37/98), kart. č. 1263 (inventáře Orlíku a dalších statků 1696-1732)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834 (inventáře Chlumce nad Cidlinou a dalších statků 1683-1760)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 83, kart. č. 1299 (inventáře Bečova nad Teplou 1687-1752)

Fideikomisní spisy, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847 (inventáře panství Trauttmansdorfů a jejich předchůdců 1621-1714, inventář statků pánů ze Smiřic 1618)

Komorní knihy, inv. č. 1779 (pozůstalostní inventář statků po smrti Jaroslava ze Smiřic 1611)

SM, sign. C 215/F 5c, kart. č. 381 (inventář valdštejského paláce a zámku v Jičíně 1634)

SM, sign. K 10/8 (pozůstalost Jáchyma Libštejského z Kolovrat, inventář Rabštejna nad Střelou 1635)

SM, sign. K 9/28, kart. č. 1090 (inventář Chlumce nad Cidlinou 1618)

SM, sign. K 99/32, kart. č. 1217 (korespondence mezi českou komorou a českokrumlovským hejtmanem o převezení děl do Prahy 1602-1604)

SM, sign. L 39/115, kart. č. 1400 (inventář Biliny 1592)

SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707 (dílní inventáře pardubické zbrojnice, inventář panství Pardubice a Kunětická Hora 1560, dokumentace kolem prodeje, inventář panství Litomyšl 1552)

SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645 (záležitosti města a panství Pardubice)

SM, sign. P 90/3, kart. č. 1683 (inventář křivoklátského panství 1560)

SM, sign. P 90/48, kart. č. 1689 (správa a inventář zbrojnice na Křivoklátě 1584)

SM, sign. P 90/7, kart. č. 1686 (inventář Křivoklátku 1579)

SM, sign. S 16/34, kart. č. 2069 (pozůstalost Jindřicha Šlika ve Vídni 1650)

SM, sign. S 16/87, kart. č. 2074-2075 (inventáře panství a zámku Bečov 1575)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Brno

ŠABATOVÁ, Lenka: *Zámek Bučovice. Stavebněhistorický průzkum, I. část*. Brno 2006. (nepublikovaný rukopis)

Österreichische Nationalbibliothek Wien

Handschriftensammlung, codex sign. 10.815, codex sign. 10.816, codex sign. 10.824. (rukopisné iluminované inventáře císařských zbrojnic Maxmiliána I. z přelomu 15. a 16. století)

Regionální muzeum Mikulov

THEER, Robert (podle Josefa Buchera): *Familien-Portraite und Historische Bilder aus dem Fürstlich Dietrichstein'schen Hause*. Wien 1844 (Regionální muzeum v Mikulově, inv. č. 4226-4300)

Státní oblastní archiv Litoměřice

Spisovna archivu, část Karel Jeřábek (fotografie lobkovické knížecí zbrojnice v Roudnici nad Labem 1942)

Státní oblastní archiv Litoměřice, pracoviště Děčín

Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas, kart. č. 548 (inventáře Frýdlantu a Liberce 1660-1667)

Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas, kart. č. 549 (inventáře gallasovských panství a domů ve Vídni a v Praze 1719-1724)

Státní oblastní archiv Plzeň, pracoviště Klášter

Rodinný archiv Nosticů Sokolov, inv. č. 934, kart. č. 146 (inventář Jindřichovic 1683)

Rodinný archiv Trauttmansdorffů Horšovský Týn, kart. č. 95 (inventář Horšovského Týna 1714)

Státní oblastní archiv Praha

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Dokeská manipulace, inv. č. 2932, sign. I-6/A-31, kart. č. 6 (konfiskační inventář Valdštejnského paláce 1634)

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Dokeská manipulace, inv. č. 3127, sign. I-16/9, kart. č. 16 (inventář Duchcova 1760)

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Dokeská manipulace, inv. č. 3441, sign. II-18/23, kart. č. 45 (inventář Duchcova 1731)

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Rukopisy, inv. č. 288 (inventář zámku a dvorů panství Duchcov, zbrojnice arcibiskupa Bedřicha z Valdštejna 1694)

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Valdštejniána, inv. č. 2659, sign. XII-P2 (inventář Valdštejnského paláce 1657)

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Rukopisy, inv. č. 289 (inventář panství Mnichovo Hradiště, Bělá, Doksy 1749)

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Dokeská manipulace, inv. č. 3440, sign. II-18/22, kart. č. 45 (pozůstalost po Janovi Josefovi z Valdštejna 1731)

Ústřední správa valdštejnských velkostatků, inv. č. 1262, sign. XX-39-4, kart. č. 41 (inventář zámku Mnichovo Hradiště 1759)

Státní oblastní archiv Třeboň

Cizí rody – registratura, z Rožmberka, sign. 14 (zbraně, zbrojnice, střelba, munice, konec 15. – počátek 17. století)

Cizí rody – registratura, z Rožmberka, sign. 23a/IV (účty dvorské komory 1595-1596)

Rodinný archiv Buquoyů Nové Hradky, kn. č. 4 (inventář Rožmberku 1733)

Velkostatek Rožmberk, sign. III F 6b, kart. č. 48 (inventáře Rožmberku 1654, 1732, inventář zbrojnice 1733)

Velkostatek Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e (dílčí inventáře třeboňského zámku – vozy, kočáry a jiné hospodářské nářadí, hasicí přístroje, hodiny, knihy, zbroj 1464 – 1782)

Velkostatek Třeboň, sign. IB 6I 8 (inventární seznamy třeboňského zámku 1587 – 1599)

Velkostatek Třeboň, sign. IB 4K^{gamma} 96 (vojenská výzbroj a výstroj, munice, děla, zbrojnice, vojenská skladiště 1663 – 1779)

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov

Velkostatek Český Krumlov, sign. I 7I 2 (inventář dělostřeleckého parku zbrojnice v Českém Krumlově 1600)

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec

Černínská hlavní pokladna, inv. č. 190, sign. IV, kart. č. 18 (ulití sedmi děl ve Vídni za 2000 zl. 1678)

Černínská ústřední správa, neuspořádaný fond, nesignované inventáře (soupisy hraběcí zbrojnice v hradčanském paláci a dokumenty o jejím rozprodeji v aukci 1733)

Černínská ústřední správa, neuspořádaný fond, nesignované knihy (inventář a ocenění mobiliáře Černínského paláce v Praze 1733)

Rodinný archiv Černínů z Chudenic Jindřichův Hradec, neuspořádaný fond, prozatímní uložení kart. č. 358a (inventář Černínského paláce na Hradčanech 1733)

Rodinný archiv pánů z Hradce, kart. č. 58 (inventář Hluboké 1593)

Rodinný archiv Slavatů Jindřichův Hradec, kart. č. 19 (inventář Jindřichova Hradce 1638)

Rodinný archiv Slavatů Jindřichův Hradec, kart. č. 32 (inventáře českých panství po smrti Ferdinanda Viléma Slavaty 1673)

Rodinný archiv Slavatů Jindřichův Hradec, kart. č. 32 (inventáře českých panství po smrti Jana Jáchyma Slavaty 1689)

Vratislavská ústřední správa – dodatky, kart. č. 113 (výroba zbraní na panství Spálené Poříčí 1699 – 1715, doklady hlavně z účetního období 1708-1709)

Státní oblastní archiv Zámorsk

- Rodinný archiv Kinských Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 1595, kart. č. 85 (inventář mobilií panství Chlumec 1719)
- Rodinný archiv Kinských Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 2872, kart. č. 141 (inventář paláce Kinských ve Vídni 1699)
- Rodinný archiv Kinských Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 325, kart. č. 20 (inventář chlumeckého panství 1616)
- Rodinný archiv Kinských Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 392, kart. č. 23 (inventář panské zbroje na zámku v Chlumci 1765)
- Rodinný archiv Kinských Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 428, kart. č. 23 (inventář hrabčící zbrojnice s oceněním 1760)
- Rodinný archiv Leslieů Nové Město nad Metují, inv. č. 45, kart. č. 7 (svatební smlouva Jakuba Leslie a Marie Terezie z Liechtensteina 1667)
- Rodinný archiv Leslieů Nové Město nad Metují, inv. č. 168, kart. č. 19 (pozůstalost po Janu Seyfridu z Eggenbergu, zbrojnice na zámku Waldstein 1713)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 1041-1051, mikr. 4 (stavební činnost na zámku v Náchodě 1649-1656)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 10593-105609, mikr. 45 (veršované chvalozpěvy na Ottavia Piccolominiho 1633-1653)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 10594, mikr. 45 (oslavný italský tisk na Ottavia Piccolominiho, hrdinu od Lützen. Claudio Achillini, Guastalla 1633)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 16428, mikr. 65 (inventář zámku v Náchodě 1732)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 16429, mikr. 65 (inventář pražského piccolominiovského domu 1739)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 20139-20146, mikr. 77 (korespondence Ottavia Piccolominiho týkající se bitvy u Thionville 1639)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 20147-20152, mikr. 77 (gratulační dopisy Ottaviovi Piccolominimu k vítězství u Thionville 1639)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 20153, mikr. 77 (oslavná báseň k vítězství u Thionville 1639)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 31104-31106, mikr. 118 (gratulace císařovny Marie Anny a princezny Henrietty O. Piccolominimu k vítězství u Thionville 1639)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 3429-3434, mikr. 14 (korespondence Ottavia Piccolominiho a jeho úředníků vztahující se k prodeji panství Hradiště)
- Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, inv. č. 3485, mikr. 14 (kupní smlouva na panství Hradiště 1665)
- Velkostatek Choltice, inv. č. 32-34, kn. č. 31-33 (inventáře choltické zbrojnice 1719)
- Velkostatek Litomyšl, inv. č. 12519 (inventář zámku Litomyšl 1723)
- Velkostatek Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno (inventář a ocenění zbraní v zámecké zbrojnici v Opočně 1729-1731)
- Velkostatek Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno (inventář, ocenění a dělení zbraní v zámecké zbrojnici v Opočně mezi syny Jeronýma Colloreda 1727)
- Velkostatek Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno, stará sign. 31 2 31a-b (inventář zbraní v zámecké zbrojnici v Opočně 1739)
- Velkostatek Opočno, nezpracovaný fond, neinventarizováno, stará sign. Haupt. Nro. 5 Ord. Nro 1 (inventář pozůstalosti Rudolfa Colloredo-Wallsee na panství Opočno 1657)

Zámek Dírná

Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic, inv. č. 258, kart. č. 84-87 (dodávky zbraní a munice rakouské armádě ze spálenopoříčského panství 1702-1716)

Zámek Nelahozeves

Lobkovicové Roudničtí - rodinný archiv, sign. P 14/30 (inventář Litomyšle po smrti Marie Manrique de Lara, 1608)

Lobkovicové Roudničtí - rodinný archiv, sign. G 16/83d (inventář Roudnice nad Labem 1678)

Lobkovicové Roudničtí - rodinný archiv, sign. G 17/92 (knížecí zbrojnice na Roudnici 1663-1815)

Lobkovicové Roudničtí - rodinný archiv, sign. G 16/83b (pozůstalostní inventář Roudnice nad Labem 1735)

Lobkovicové Roudničtí - rodinný archiv, sign. G 16/83d (pozůstalostní inventář Roudnice nad Labem 1678)

Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc

Arcibiskupství Olomouc, sign. O II a 12/2, inv. č. 8471, poř. č. 8426 (instrukce pro správce zbrojnice na Mírově 1685)

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. F III c 35/5a, inv. č. 47849/1 (inventář mobilií nového zámku v Kroměříži 1691)

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. F IV a 49/4a, inv. č. 5012 (inventář kroměřížského zámku cca 1738)

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. O 13/12-1, inv. č. 20710, kart. č. 2726 (inventáře Mírova 1664-1853)

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. O II a 12/1, inv. č. 52400, kart. č. 4418 (inventář zbrojnice na Mírově 1684)

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. O 13/12-2, inv. č. 20711, kart. č. 2726 (odprodeje částí mírovské zbrojnice)

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. O 13/12-3, inv. č. 20712, kart. č. 2726 (dohled státních orgánů nad zbrojnicí na Mírově po r. 1741)

Kunsthistorisches Museum Wien

Hofjagd- und Rüstkammer, inv. č. A 74 (model obléhacího děla „*Lauerpfeif*“, Innsbruck 1507)

Hofjagd- und Rüstkammer, inv. č. A 588 (luxusní španělský kord ze sbírek Maxmiliána II., darovaný Vratislavem z Pernštejna 1552)

Hofjagd- und Rüstkammer, inv. č. A 78 (kostýmní zbroj Albrechta Braniborského, kol 1526)

Národní muzeum v Praze

Sbírka zbraní, inv. č. H2-338, inv. č. H2-662, inv. č. H2-663, inv. č. H2-186520, inv. č. H2-181969, inv. č. H2-159998 (lovecké zbraně z konce 17. a 1. poloviny 18. století)

VII. 3 Vydané prameny a edice

- BALBÍN, Bohuslav: *Krásy a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého*. Ed. Zdeňka TICHÁ. Praha 1986.
- BALBÍN, Bohuslav: *Obrana jazyka slovanského, zvláště českého*. Ed. Josef DOSTÁL. Praha 1923.
- BEJBLÍK, Alois (ed.): *Fynes Moryson. John Taylor. Cesta do Čech*. Praha 1977.
- BŘEZAN, Václav: *Životy posledních Rožmberků I.-II.* Ed. Jaroslav PÁNEK. Praha 1985.
- CALLINUS de MARIENBERG, Dominicus Franciscus: *Gloriosa fama nobilissimae et antiquissimae Serenyae gentis ac familia collecta et diversis vetustissimis documentis*. Wien 1680. MZA Brno, G 10 Sbírka rukopisů Zemského archivu, kniha č. 1097.
- CYRUS, Matěj: *Artium Universarum Excellentissima ars bene beateque moriendi aneb Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslavně život svůj v snu dokonati a umříti mohl ...* Praha 1612. Národní knihovna ČR, sign. 54 G 3045.
- FRANCK z FRANCKENSTEINU: Michael Adam: *Epitome brevissima universae historiae Waldsteineae...* Praha 1717.
- FURTTENBACH, Joseph: *Architectura Civilis, Das ist: Eigentliche Beschreibung, wie man nach besser Form, und gerechte Regul, Für Erste: Palast, mit dero Lust: und Thiergarten, darben auch Grotten: So dann Gemenine Wohnungen...* Ulm 1628. Zámek Nelahozeves, Roudnická lobkovická knihovna, sign. VII Ab 44.
- GHEYN, Jacob de: *Waffenhandlung von der Rören, Musquatten undt Spiessen*. Graven Hagen 1608.
- HEINRICH, Gerhard: *Kurtze Beschreibung des Herrlichen Monumenti ... in der Kirchen zu Friedland auffrichten lassen*. Bresslaw 1610. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstátů v Praze, sign. BP IV.1
- CHAVAGNAC, Gaspare comte de: *Mémoires I*. Besançon 1699.
- KŘÍŽEK, Leonid (ed.): *Jacob de Gheyn. Výcvik se zbraněmi. Vojenská cvičební příručka ze sedmnáctého století*. Praha 1995.
- LAUTERBECK, Georg: *Politia Historica. O Vrchnostech a správách světských knihy patery*. Praha 1584. VKOL, sign. II 32.308.
- LÍVA, Václav (ed.): *Prameny k československým dějinám vojenským. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze. Díl II*. Praha 1938.
- LÍVA, Václav (ed.): *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze. Díl III – VIII*. Praha 1951 – 1957.
- MACCHIAVELLI, Niccoló: *Úvahy o vládnutí a vojenství*. Praha 2001.
- MATĚJEK, František (ed.): *Moravské zemské desky 1567-1642 III. Kraj Olomoucký*. Praha 1953.
- NOSTIC, Kryštof Václav z : *Deník z Cesty do Nizozemí v roce 1705*. Ed. Jiří KUBEŠ. Praha 2004.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia a kol. (edd.): *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*. Praha 1979.
- POLIŠENSKÝ, Josef (ed.): *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948.
- RABUTIN Chantal de Sévigné, Marie de: *Rozhovory na dálku. Výbor z dopisů*. Praha 1977.
- ROUBÍK, František (ed.): *Prameny k československým dějinám vojenským. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze. Díl I*. Praha 1937.
- ROXAS, Ferdinand van der: *Leben Eines Herzlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit, Welches Gott in dem Königreich Böhmen in der hohen Person Sr. Hoch-Grafl. Excellenz Herrn Herrn*

Frantz Antoni, des H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, ... allen Frommen zu Einem Beyspiel aufgerichtet hat. Amsterdam 1715, s. 4-13. VKOL, sign. 34.923.

SCHILLING, Caspar Adalbert: *Klag-Predig Von Weyland deß Hoch- und Wohlgebohrnen Herrn Herrn Johann Deß H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, Der Röm. Kays. Majest. Kriegs-Rath, General über die Gesambte Cavalleria und Obristen zu Roß, Herrn auff Ließ, Konnogedt, Mestitz, Kradlitz, Malleschaw, und Horschenowes. etc. Hochseeligster Gedächtnuß Heroischen Thaten, Fürtrefflichen Tugenden, und seeligen Hinscheiden auß dieser Welt. Gehalten Den 28. Novenbris Anno. 1679. zu Ließ in der Pfarr-Kirchen ad Sanctum Joannem Baptistam...*, Prag 1679. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze, sign. BU II 115, přív. 12.

SCHRENCK von Notzing, Jacob: *Der Aller Durchleuchtigsten und Großmächtigen Kayser/ Durchleuchtigsten unnd Großmächtigen Königen und Ertzhertzogen/ ... Fürsten/ wie auch Grafen/ Herren/ vom Adel/ und anderer treflicher berühmter Kriegßhelden ... warhafftige Bildtussen/ und kurtze Beschreibungen ihrer so wol in Fridts: als Kriegßzeiten verrichten fürnembsten thaten und handlungen : Deren Waffen und Rüstungen ... die sie ... ritterlich geführt/ oder under deren Regierungs zeiten ... gedenckwürdige Geschichten sich zugetragen/ so von ... Herrn Ferdinanden Ertzhertzogen zu Osterreich ... hochloblichster gedächtnuß. Fast auß allen Landen der Welt ... zusammen gebracht/ ... unnd ... in dem Fürstlichen Schloß Ombraß ... Welliches Werck in mehr höchstgedachter Fürstl: Durchl: lebzeiten angefangen/ newlich aber durch ... Jacob Schrencken von Notzing/ [et]c. continuirt unnd zu end gebracht.* Innsbruck 1603 (lat. verze 1601). Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. H: T 526.2° Helmst.

SCHWENDI, Lazarus von: *Discurs o běhu válečném a auřadech vojenských.* Praha 1618.

SKÁLA ze Zhoře, Pavel: *Historie česká. Od defedestrace k Bílé hoře.* Ed. Josef JANÁČEK. Praha 1984.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Díl II, Praha 1888.

STILLENAU, Gottwald Caesar von: *Leben Eines Herzlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit, Welches Gott in dem Königreich Böhmen in der hohen Person Sr. Hoch-Grafl. Excellenz Herrn Herrn Frantz Antoni, des H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, ... allen Frommen zu Einem Beyspiel aufgerichtet hat.* B.d. 1720. VKOL, sign. 35.355.

Versammlung deren hochgrafl. Wallensteinischen Bildern in dero Residenz-Schloß Dux, wie solche 1737 sich befunden. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů v Praze, sign. W 14734.

Verzeichnis von einer ansehnlichen Sammlung theils antiquer, theils moderner Jagd: und anderer Gewehre imgleichen Armaturen und Rüstungen als Deutschen, frantzösichen, türckischen, schwedischen und anderen raren Büchsen, Flinten und Pistolen, samtligh von berühmten Meistern und aufs auerste gemacht, grösten theils mit allerley Schnitzwerck geziert, mit lefenbein, knochen, perlenmutter, Gold und Silber künstlich ausgelegt; ferner vielen Degen, Säbeln, Pallaschen, Schwerdtern, Palästern, Bogen, Köchern mit Pfeilen, Harnischen, auch allerley Arten Jagdgeräthschaften, und verschiedenen Antiquitäten ... 1789. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. M: Gn Kapsel 2 (16).

WALLHAUSEN, Johann Jacob von: *Kriegskunst zu Fuß, ... zu hochnöthigstem Nutzen und Besten nicht allein allen ankommenden Soldaten, sondern auch in Abrichtung eines gemeinen Landvolcks und Ausschuß in Fürstenthümern und Stätte in sonderheit und gemeyn.* Oppenheim 1615. VKOL, sign. II 9.237.

ZAJÍC z Házmburka, Jan: *Sarmacia aneb zpověď českého aristokrata.* Ed. Jaroslav PÁNEK. Praha 2007.

ZINGERLE, Oswald von (Hg.): *Mittelalterliche Inventare von Tirol und Vorarlberg.* Innsbruck 1909.

VII. 4 Katalogy sbírek a výstav

- Artis Pictoriae Amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství.* Katalog výstavy Národní galerie v Praze. Praha 1993.
- GAMBER, Ortwin – BEAUFORT, Christian: *Katalog der Leibrückkammer II. Teil. Der Zeitraum von 1530 – 1560.* Busto Arsizio 1990.
- KONEČNÝ, Michal (ed.): *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války.* Výstavní katalog. Brno 2010.
- MLČÁK, Leoš (red.): *Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636). Prelát a politik neklidného věku.* Olomouc 2008.
- PETRASCH, Ernest et al. (Bearb.): *Die Karlsruher Türkenbeute. Die „Türkische Kammer“ des Marggrafen Ludwig Wilhelm von Baden-Baden. Die „Türkischen Curiositäten“ der Markgrafen von Baden-Durlach.* München 1991.
- PYHRR, Stuart W. – GODOY, José A. (ed.): *Heroic Armor of Italian Renaissance. Filippo Negrolli and His Contemporaries. catalog of an Exhibiton held at the Metropolitan Museum of Art, New York.* New York 1998.
- Rožmberkové. *Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami.* České Budějovice 2011.
- SACKEN, Eduard von: *Die K. K. Ambrasser Sammlung.* 2 Bände. Wien 1885 (reprint Zürich 1981).
- Sammlungen Schloß Ambras. Die Rüstkammern.* Wien 1981.
- SCHALKHAUßER, Erwin (Hg.): *Katalog des Bayerischen Nationalmuseums. Bd. XIX Handfeuerwaffen, Jagdgewehre, Scheibenbüchsen, Pistolen.* München 1988.
- SCHÜTTE, Ulrich (Hg.): *Architekt und Ingenieur. Baumeister in Krieg und Frieden, Ausstellungskatalog.* Wiesbaden 1984.
- ŠNAJDROVÁ, Evženie: *Palné zbraně ze sbírky Národního muzea.* Praha 1998.
- Vzácné zbraně a zbroj ze sbírek Vojenského muzea v Praze.* Praha 1986.

VII. 5 Literatura

- ADAMS, Simon: *Tactics or Politics? ,The Military Revolution‘ and the Hapsburg Hegemony 1525-1648*. In: LYNN, John A. (ed.): *Tools of War: Ideas, Instruments, and Institutions of Warfare, 1445-1871*. Chicago 1990, s. 28-53.
- AL SAHEB, Jan: *Instrukce olomouckého biskupa Jana Mezouna z Telče z roku 1576 k zajištění obrany hradu Hukvaldy v případě války s Polsko-litevskou unií*. Práce a studie Muzea Beskyd 17, 2006, s. 67-73.
- AL SAHEB, Jan: *K průběhu I. slezské války (1740-1742) na těšínsko-moravském pomezí*. Těšínsko 49, 2006, č. 1, s. 11-19.
- AL SAHEB, Jan: *Kurucký vpád na hukvaldské panství roku 1680*. Těšínsko 48, 2005, č. 1, s. 7-12.
- AL SAHEB, Jan: *Pobyt vojska těšínského knížete Adama Václava na Místecku roku 1603*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 7, 2006, s. 27-52.
- AL SAHEB, Jan: *Události patnáctileté války v Uhrách (1593-1608) ve světle korespondence olomouckých biskupů Stanislava Pavlovského a Františka z Ditrichštejna*. In: PRCHAL, Vítězslav a kol.: *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*. Pardubice 2011, s. 27-38.
- ALLMAYER-BECK, Johann Christoph: *Die tirolischen Zeughäuser des Kaisers Maximilian I.* Tiroler Heimat 27-28, 1963-1964, s. 65-80.
- ALLMAYER-BECK, Johann Christoph: *Wandlungen im Heerwesen zur Zeit Maria Theresias*. Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien 3, 1967, s. 15-18.
- ANDĚL, Rudolf a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III: severní Čechy*. Praha 1984.
- ANDERMANN, Kurt: *Die Inventare der bischöflich speyerischen Burgen und Schlösser von 1464/65*. Mitteilungen des historischen Vereins der Pfalz 85, 1987, s. 133-176.
- ANDERSON, Matthew S.: *War and Society in Europe of the Old Regime 1618-1689*. New York 1988.
- ANGLO, Sydney: *Chivalry in the Renaissance*. Woodbridge 1990.
- ARENDT, Hans-Jürgen: *Wallensteins Faktotum. Der kaiserliche Feldmarschall Heinrich Holck 1599-1633*. Ludwigsfelde 2004.
- ARNOLD, Thomas F.: *Renaissance at War*. London 2001.
- AUER, Alfred: *Das Inventarium der Ambraser Sammlungen aus dem Jahr 1621. I. Teil: Rüstkammern*. In: *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, Band 80, 1984, s. 1-121.
- BALCÁREK, Pavel: *František Magnis a Morava sklonku třicetileté války*. Studie Muzea Kroměřížska 1989, s. 4-28.
- BALCÁREK, Pavel: *František Magnis hrabě ze Strážnice, aneb strážnická „terra felix“ a třicetiletá válka*. Vlastivědný věstník moravský 1999, s. 33-39.
- BALCÁREK, Pavel: *Rodinný archiv Serényiů (1522) – 1939. Inventář*. Brno 1988.
- BAREŠ, František: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Mladoboleslavském*. Praha 1905.
- BARKER, Thomas M.: *Absolutism and Military Entrepreneurship: Habsburg Models*. *Journal of European Studies* 1974, č. 4, s. 19 – 42.
- BARKER, Thomas M.: *Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society and Government in Habsburg Austria, 1618-1780*. New York 1982.

- BARKER, Thomas M.: *Ottavio Piccolomini (1599-1656): a Fair Historical Judgement?*. In: BARKER, Thomas M.: *Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society and Government in Austria, 1618-1780*. New York 1982, s. 61-111.
- BARKER, Thomas M.: *Václav Eusebius z Lobkovic (1609-1677): Military Entrepreneurschip, Patronage, and Grace*. *Austrian History Yearbook* 14, 1978, s. 31-50.
- BARTETZKY, Arnold: *Das Große Zeughaus in Danzig: Baugeschichte, Architekturgeschichtliche Stellung, Repräsentative Funktion*. Band I (Text), Band II (Abbildungen). Stuttgart 2000.
- BEDNÁŘOVÁ, Olga: *Teplický zámek ve světle konfiskačního inventáře z roku 1634*. *Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích* 23, 2000, s. 105-137.
- BEESE, Hermann: *Markgraf Hermann von Baden (1628-1691). General, Diplomat und Minister Kaiser Leopolds I.* Stuttgart 1991.
- BĚLINA, Pavel: *"Císařský věčný voják" v boji za evropskou rovnováhu sil 1649-1739*. *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 7, 2007, s. 263-273.
- BĚLINA, Pavel: *České dějiny. Slezské války a utváření moderního národního vědomí v českých zemích*. *Střední Evropa* 12, 1996, č. 63, s. 100-107.
- BĚLINA, Pavel: *České země a české vojenství mezi třicetiletou a velkou válkou (1648-1918)*. In: *Od Velké Moravy k NATO. Český stát a střední Evropa*. Praha 2002, s. 96-109.
- BĚLINA, Pavel: *Kolín 18. 6. 1757*. Praha 1997.
- BĚLINA, Pavel: *Kolínské dějství z pohledu "velké role" Bedřicha II.* *Práce muzea v Kolíně. Řada společenskovědní* 5, 1989, s. 119-132.
- BĚLINA, Pavel: *Rok velkých bitev. Na okraj 250. výročí válečných událostí roku 1757*. *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 12, s. 21-24.
- BĚLINA, Pavel: *Válka, peníze a disciplína. K počátkům novověku*. *Dějiny a současnost* 14, 1992, č. 6, s. 2-6.
- BĚLINA, Pavel: *Závěrečné období třicetileté války a české země*. In: HRBEK, Jiří – POLEHLA, Petr – ZDYCHINEC, Jan (edd.): *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru. Ústí nad Orlicí 2008*, s. 183-191.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol.: *Hrady, zámky, a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy*. Praha 1985.
- BENEŠ, Ctirad: *Náhrobek Vojtěcha z Pernštejna v Pardubicích*. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 13, 1978, s. 26-30.
- BENEŠ, Ctirad: *Sbírka zbraní na zámku Velké Losiny*. *Severní Morava* 22, 1971, s. 57-62.
- BENEŠ, Ctirad: *Zbroj Vratislava z Pernštejna*. *VSH* 1, 1991, s. 121-138.
- BERGNER, Pavel: *Inventář bývalé hraběcí černínské obrazárny na Hradčanech*. *ČSPSČ* 15, 1907, s. 130-155.
- BIERTHER, Kathrin: *Ottavio Piccolomini*. In: *NDB* 20, 2001, s. 408-410.
- BÍLKOVÁ, Eva – HUSÁKOVÁ, Jana – TESAŘIKOVÁ, Alexandra: *Kavalířská cesta Heřmana Jakuba Černína z Chudenic*. In: KUBEŠ, Jiří (ed.): *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference, Pardubice 4. – 5. prosince 2003*. Pardubice 2004, s. 89 – 188.
- BLACK, Jeremy: *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550 – 1800*. *Atlantic Highlands* 1991.
- BLACK, Jeremy: *Rethinking Military History*. London – New York 2004.
- BLACK, Jeremy: *The Eighteenth-Century Warfare Reconsidered*. *War in History* 1, 1994, s. 215-232.
- BLACK, Jeremy: *Vojenská revoluce II: Válka v osmnáctém století*. In: TOWNSEND, Charles (ed.): *Historie moderní války*. Praha 2007, s. 54-68.

- BLAŽÍČEK, Oldřich: *F. V. Harovník a nástrojná freska v náhodském zámku*. Památky. Historie 43, 1948, s. 86.
- BLAŽKOVÁ, Jarmila: *Barokní tapiserie ze sbírek ČSR*. Praha 1974.
- BOBKOVÁ, Lenka (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*. Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1).
- BOEHEIM, Wendelin: *Die aus dem kaiserlichen Schlosse Ambras stammenden Harnische und Waffen im Musée d'Artillerie zu Paris*. In: Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, Bd. 19, 1898, s. 217-239.
- BOEHEIM, Wendelin: *Die Zeugbücher Kaisers Maximilian I.* In: Jahrbuch der Kusthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, Bd. 13, Prag-Wien-Leipzig 1892, s. 94-201, Bd. 15, Prag-Wien-Leipzig 1894, s. 295-391.
- BOEHEIM, Wendelin: *Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig 1890.
- BOHLMANN, Robert: *Die Braunschweigischen Waffen auf Schloß Blankenburg am Harz*. WK 6, 1912-1914, s. 335-358.
- BÖREKÇI, Gühnan: *A Contribution to the Military Revolution Debate: the Janissaries' Use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593 – 1606 and the Problem of Origins*. Acta Orientaliae Academiae Scientiarum Hungaricae 59, 2006, s. 407-438.
- BRADFORD, Ernle: *Řádoví rytíři*. Praha 1996.
- BRICHTOVÁ, Dobromila: *Zámek Mikulov*. Mikulov 2002.
- BRŇOVJÁK, Jiří: *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712-1740*. Dizertační práce. Ostrava 2005.
- BROUCEK, Peter – PEBALL, Kurt: *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*. Köln – Wien 2000.
- BUBEN, Milan M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl: Řády rytířské a křižovníci*. Praha 2002.
- BUKOVINSKÁ, Beket: *Kunstkamera Rudolfa II. ve světle inventáře z let 1607-1611*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. (= Opera historica 11). České Budějovice 2006, s. 121-147.
- BUKOWSKI, Marcin: *Arsenal miejski przy bramie Mikołajskiej we Wrocławiu*. SMHW IV, 1958, s. 277-312.
- BURKHARDT, Johannes: *Der Dreißigjährige Krieg als frühmoderner Staatsbildungskrieg*. Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 45, 1994, s. 487-499.
- BURKHARDT, Johannes: *Die Friedlosigkeit der Frühen Neuzeit. Grundlegung einer Theorie der Bellizität Europas*. Zeitschrift für Historische Forschung 24, 1997, s. 509-574.
- BUTTLAR, Gertrud: *Das Kaiserliche Zeughaus zu Wiener Neustadt*. Jahrbuch für Landeskunde in Niederösterreich 59, 1993, s. 27-53.
- BUTTLAR-GERHARTL, Gertrud: *Das Bürgerliche Zeughaus zu Wiener Neustadt während des 16. und 17. Jahrhunderts*. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 54/55, 1988-1989, s. 23-48.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*. ČMM CXXII, 2003, s. 375-409.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol.: *Dvory velmožů s erbem Růže*. Praha 1997.

- BŮŽEK, Václav – KELLER, Katrin – KOWALSKÁ, Ewa – PÁLFFY, Géza: *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*. ČCH 2006, s. 485-526.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku*. České Budějovice 1999 (= Opera Historica 7).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000 (= Opera Historica 8).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice 2006 (= Opera historica 11).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526 – 1740)*. České Budějovice 2003 (= Opera historica 10).
- BŮŽEK, Václav – MAŤA, Petr: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des „Absolutismus“ (1620 – 1740)*. In: ASCH, Ronald G. (ed.): *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zum Revolution (ca. 1600-1789)*. Köln-Weimar-Wien 2001, s. 287-321.
- BŮŽEK, Václav (ed.): *Poslední páni z Hradce*. České Budějovice 1998 (= Opera Historica 6).
- BŮŽEK, Václav (ed.): *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*. České Budějovice 2009 (= Opera historica 13).
- BŮŽEK, Václav (ed.): *Život na dvorech a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*. České Budějovice 1993 (= Opera Historica 3).
- BŮŽEK, Václav (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty (1600 – 1750)*. České Budějovice 1996 (= Opera Historica 5).
- BŮŽEK, Václav: „Rytířské kratochvíle“ na místodržitelském dvoře arciknížete Ferdinanda. In: BOROVSKÝ, Tomáš – JAN, Libor – WIHODA, Martin (edd.): *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 613-622.
- BŮŽEK, Václav: *Adelige und bürgerliche Nachlaßinventare des 16. und 17. Jahrhunderts in den böhmischen Ländern*. In: PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*. Wien-München 2004, s. 468-476.
- BŮŽEK, Václav: *Das Generalat Petr Voks von Rožmberk im habsburgisch-türkischen Krieg im Jahre 1594*. In: *Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le VIe Congrès de l'Association internationale d'études di Sud-est européen*. Praha, 1989, s. 103-124.
- BŮŽEK, Václav: *Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Společnost habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 5-36.
- BŮŽEK, Václav: *Der Zug Peter Woks von Rosenberg gegen die Türken im Jahre 1594*. *Prague Papers on History of International Relations* 1, 1998, s. 98-109.
- BŮŽEK, Václav: *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*. České Budějovice 2006.
- BŮŽEK, Václav: *Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka)*. JSH LVIII, 1989, č. 2, s. 53-65.
- BŮŽEK, Václav: *Sebeprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*. In: *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*. Brno 2009, s. 311-322.

- BŮŽEK, Václav: *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999 (= *Opera historica* 7), s. 5-28.
- BŮŽEK, Václav: *Theater zwischen Unterhaltung und Propaganda (Ein adeliges Turnier in Böhmen in der Mitte des 16. Jahrhunderts)*. In: MARSCHALL, Brigitte (Hg.): *Theater an Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte. Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag* (= *Maske und Kothurn* 48, 2002, Heft 1-2). Wien – Köln – Weimar 2002, s. 61-66.
- BŮŽEK, Václav: *Türkische Motive in der Selbstdarstellung von Adeligen in den böhmischen Ländern zu Beginn der Neuzeit*. In: HAUG-MORITZ Gabriele – PELIZAEUS Ludolf (Hgg.): *Repräsentationen der islamischen Welt in Europa der frühen Neuzeit*. München 2010, s. 95-126.
- BŮŽEK, Václav: *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebeprezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvilích*. *Studia Rudolphina. Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II.* 6, 2006, s. 45-58.
- BŮŽEK, Václav: *Zwischen dem rudolfínischen Prag und den Höfen der Magnaten mit dem Wappen der fünfblättrigen Rose*. In: KONEČNÝ, Lubomír – BUKOVINSKÁ, Beket – MUCHKA Ivan (edd.): *Rudolf II., Prague and the World. Papers from the International Conference. Prague, 2-4 September, 1997*. Praha 1998, s. 75-80.
- CATALANO, Alessandro: *Heřman Jakub Černín. Deník z cesty po Itálii. O misera Boemia...Souvislosti*. *Revue pro literaturu a kulturu* 13, 2002, č. 3-4, s. 113-123.
- CERMAN, Ivo: *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*. Stuttgart 2010.
- CERMAN, Ivo: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.
- CERMAN, Ivo: *Raimundo Montecuccoli a "válečná strana" na dvoře Leopolda I.* *HaV* 51, 2002, č. 3, s. 568-603.
- CERMAN, Ivo: *Stavovský turnaj v Praze roku 1791. Epilog k nenapsaným dějinám*. *Kuděj* 5, 2003, č. 1, s. 25-32.
- CERMAN, Ivo: *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2011.
- CLARK, George: *War and Society in the Seventeenth Century*. Cambridge 1958.
- COFFMAN, Edward M.: *The New American Military History*. *Military Affairs* 48, 1984, s. 1-5.
- CONTAMINE, Philippe: *Válka ve středověku*. Praha 2004.
- CORVISIER, André (ed.): *Histoire Militaire de la France IV: De 1940 à nos jours*. Paris 1994.
- CORVISIER, André: *Les hommes, la guerre et la mort*. Paris 1985.
- CROXTON, Derek: *A Territorial Imperative? The Military Revolution, Strategy and Peacemaking in the Thirty Years War*. *War in History* 5, 1998, s. 253-279.
- CUNCLIFFE, Marcus: *Soldiers and Civilians: The Martial Spirit in America 1775-1865*. Boston 1968.
- CZERMAK, Wilhelm: *Das Landeszeughaus zu Graz und seine Bestände*. *WK* 1926-1928, s. 259-264.
- ČAPSKÝ, Martin: *Zbraně a zbroj v inventářích komend českomoravské bailie řádu německých rytířů*. *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 7, 2007, s. 59-66.
- ČECHURA, Jaroslav: *Černínové versus Kysibelští*. Praha 2003.
- ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002.
- ČERNÁ, Renata – PROCHÁZKOVÁ, Šárka: *Zámek Lemberk*. Nymburk 2006.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VLNAS, Vít: *Velké dějiny zemí Koruny české VIII, 1618-1683*. Praha-Litomyšl 2008.

- d'ELVERT, Christian: *Zur m. schl. Adelsgeschichte XXIV. Die Grafen von Liechtenstein-Castelcorn*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft 1869, č. 2, s. 9-13.
- DANKA, Jolanta – NOWAKOWSKI, Andrzej: *Osobiste arsenaly Władysława Jagiełły i Ulryka von Jungingen w świetle współczesnych rachunków*. Kwartalnik historii kultury materialnej 1981, č. 1, s. 21-34.
- DAVIES, Brian L.: *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe*. New York 2007.
- DELBRÜCK, Hans: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, I. – IV. Teil*. Berlin 1920.
- DENYS, Catherine: *Die Renaissance der Militärgeschichte der frühen Neuzeit in Frankreich. Eine historiographische Bilanz der Jahre 1945-2005*. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin 11, 2007, s. 7-24.
- DEWALD, Johnatan: *Aristocratic Experience and the Origins of Modern Culture. France, 1570-1715*. Oxford 1993.
- Die historische Waffen- und Modellsammlung im königlichen Arsenal zu Dresden*. WK 1, 1897-1899, Nr. 3, s. 66 an.
- DIENER-SCHÖNBERG, Alfons: *Der Bestand der chursächsischen Zeughäuser zu Ende des 16. Jahrhunderts*. WK 4, 1906-1908, s. 306-311.
- DOLÍNEK, Vladimír: *Čeští puškaři*. Praha 2005.
- DOLÍNEK, Vladimír: *Palné zbraně s vnitřním křesadlovým zámkem*. HaV 1995, č. 2, s. 89-96.
- DOLÍNEK, Vladimír: *Zbraně rudolfínské doby. Palné zbraně na císařském dvoře*. Starožitnosti a užité umění 1997, č. 5, s. 2-5.
- DOLÍNEK, Vladimír: *Zbrojnice hradu Bítov, její obsah a původ*. In: ČERNÁ, Alena (ed.): *Sborník celostátní konference Průběžná prezentace výzkumného úkolu 201: Odborné hodnocení a systematické vědecké zpracovávání základní evidence mobiliárních fondů kulturních památek, ke kterým vykonává právo hospodaření Národní památkový ústav*. Praha 2009, s. 43-50.
- DOLÍNEK, Vladimír: *Zbrojnice hradu Bítov*. ZPP 70, 2010, s. 411-414.
- DORN, Harold: *The 'Military Revolution': Military History or History of Europe?* Technology and Culture 32, 1991, s. 656-658.
- DOSTÁL, Josef: *Inventář svršků na panství rychnovském z doby konfiskací pobělohorských*. Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 208-212.
- DOUBRAVSKÝ, Zdeněk: *Veliké, všetečné a v Markrabství moravském neslýchané předsevzetí... O nepřátelství města Šumperka vůči Janu Odkolkovi a vzpouře jeho temenických poddaných*. Severní Morava 96, 2010, s. 3-17.
- DOWER, John: *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. New York 1986.
- DOWNING, Brian M.: *The Military Revolution and Political Change. Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe*. Princeton 1992.
- DUFFY, Christopher: *Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví*. Brno 1998.
- DUFFY, Christopher: *Siege Warfare I: The Fortress in Early Modern World 1494-1660*. London 1979.
- DUFFY, Michael (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter 1980.
- DUFFY, Michael: *Introduction: The Military Revolution and the State 1500-1800*. In: TÝŽ (ed.): *The Military Revolution and the State 1500-1800*. Exeter 1980, s. 1-9.

- DUFKA, Jiří: *Vzpouřa čeledi na Malé Hané počátkem 18. století*. In: Celostátní studentská vědecká konference. Historie 2003. Pardubice 2004, s. 119-148.
- DUINDAM, Jeroen: *Vienna & Versailles. The Courts of Europe's Major Dynastic Rivals, 1550-1780*. Cambridge 2003.
- ŘURČANSKÝ, Marek: *K proměnám městských intelektuálních elit za třicetileté války. Příklad středního Polabí*. Historie – otázky – problémy 1, 2009, s. 157-168.
- ŘURČANSKÝ, Marek: *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*. Kuděj 1, 1999, s. 22-38
- DVOŘÁK, Max – MATĚJKA, Bohuslav: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese roudnickém, díl II. Zámek roudnický*. Praha 1907.
- DYBAŠ, Bogusław: *Twierdza czy rezydencja? Militarne znaczenie siedzib magnackich w XVII wieku*. In: OPALIŃSKI, E. – WIŚLIC, T. (red.): *Rezydencje w średniowieczu i w czasach nowożytnych*. Warszawa 2001, s. 69-93.
- EGGER, Rainer: *The Kriegsarchiv*. Austrian History Yearbook 6-7, 1970/1971, s. 39-66.
- EHMER, Hermann: *Schadesinventare fränkischer Burgen aus der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts (Schweinberg 1437, Bartenstein 1443)*. In: EHMER, Hermann (Hg.): *Burgen im Spiegel der historischen Überlieferung*. Sigmaringen 1998, s. 105-122.
- ELDREDGE, Niles – GOULD, S. J.: „*Punctuated Equilibria: An Alternative to Phyletic Gradualism*.“ In: SCHOPF, T. J. (ed.): *Models in Paleobiology*. San Francisco 1972, s. 82-115.
- ELTIS, David: *The Military Revolution in Sixteenth-Century Europe*. London – New York 1995.
- ENGLUND, Peter: *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000.
- EVANS, Robert J. W.: *Rudolf II. a jeho svět: myšlení a kultura ve Střední Evropě 1576-1612*. Praha 1997.
- FIALA, Jiří: *Dobové české slovesné reflexe slezských válek*. Olomouc 2001.
- FIALA, Jiří: *Pruská invaze na Moravu v letech 1741-1742 a její soudobé kulturní reflexe*. Olomouc 1997.
- FIALOVÁ, Vlasta: *Inventář hradu Lukova z let 1631-1634*. Naše Valašsko 6, 1940, s. 1-14.
- FIDLER, Jiří: *Bitva u Jankova – záměry a realizace*. In: BRANDL, Zdeněk – PETRÁŇ, Josef (edd.): *K 350. výročí bitvy u Jakova 1645-1695. Sborník Vlastivědných prací Podblanicka 35*, 1995, s. 37-59.
- FIDLER, Petr: *"Form follows Function". Zur Funktionalität der Profanarchitektur der frühen Neuzeit*. In: FEJTOVÁ, Olga et al. (red.): *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby (= Documenta Pragensia 28)*. Praha 2009, s. 25-57.
- FIDLER, Petr: „*Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen*“ oder *Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen, Zur Baustrategie eines Fürsten*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku. České Budějovice 1999 (= Opera Historica 7)*, s. 275-309.
- FIDLER, Petr: *Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna – stavebník a mecenáš*. In: FUČÍKOVÁ, Eliška – ČEPIČKA, Ladislav (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 79-87.
- FIDLER, Petr: *Die Bautätigkeit der Familie Pálffy im 17. Jahrhundert und der Umbau des Schlosses Bibersburg-Červený Kameň*. Ars 3, 1994, s. 213-236.
- FIDLER, Petr: *Modus geometricus - sensus allegoricus. (Zur Poetik des adeligen Wohnens in der frühen Neuzeit)*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*. České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. s. 443-465.
- FIDLER, Petr: *Pomník, památník, památka*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Paměť urozenosti*. Praha 2007, s. 15-22.

- FIDLER, Petr: *Valdštejnovi "pomocníci". Stavitelé a architekti*. In: FUČÍKOVÁ, Eliška – ČEPIČKA, Ladislav (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 88-101.
- FIDLER, Petr: *Valdštejnský palác v rámci evropské architektury*. In: HORYNA, Mojmir (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002, s. 139-158.
- FIDLER, Petr: *Zur Bauaufgabe in der Barockarchitektur. Das Palais Questenberg – Ergänzende Forschungen zu einer Prandtauer Monographie*. Innsbruck 1985.
- FINKEL, Caroline: *French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600*. Bulletin of the School of Oriental and African Studies 55, 1992, s. 451-471.
- FIŠER, František – LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada: *Renesanční nástenné malby ve státním zámku v Bučovicích*. ZPP 16, 1956, č. 3, s. 133-143.
- FORBELSKÝ, Josef: *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*. Praha 2006.
- FRANCEK, Jindřich – HARTMAN, Josef: *Chlumec nad Cidlinou. Stručné dějiny města*. Hradec Králové 1985.
- FRANCEK, Jindřich: *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*. VSH 3, 1993, s. 273-298.
- FREEDMAN, Lawrence: *The Revolution in Strategic Affairs*. Oxford 1998.
- FROMMEL, Sabine: *Zum Bautypus des palazzo in fortezza bei Serlio*. In: BERS, Günther – DOOSE, Conrad (Hg.): „Italienische“ Renaissancebaukunst an Schelde, Maas und Niederrhein. Stadtanlagen, -Zivilbauten – Wehranlagen. Jülich 1999, s. 273-320.
- FROST, Robert I.: *Potop a teoria rewolucji militarnej*. In: MUSCZYŃSKA, Jadwiga – WIJACEK, Jacek (red.): *Rzeczpospolita w latach Potopu*. Kielce 1996, s. 147-165.
- FROST, Robert I.: *The Northern Wars : War, State, and Society in Northeastern Europe, 1558-1721*. Harlow – New York 2000.
- FROST, Robert I.: *The Polish-Lithuanian Commonwealth and the 'Military Revolution.'* In: PULA, James S. – BISKUPSKI, Marian B. (edd.): *Poland and Europe: Historical Dimensions. Selected Essays from the Fiftieth Anniversary International Congress of the Polish Institute of Arts and Sciences of America Vol. 1*. New York 1994, s. 19-47.
- FROST, Robert I.: *W sprawie zachodniej techniki wojskowej w okresie Wojen Północnych*. In: STASZEWSKI, Jacek – MIKULSKI, Krzysztof – DUMANOWSKI, Jarosław (edd.): *Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*. Toruń 2002, s. 293-300.
- FUČÍKOVÁ, Eliška: *Inspirace Pražským hradem – Albrecht z Valdštejna a Valdštejnský palác*. In: FUČÍKOVÁ, Eliška – ČEPIČKA, Ladislav (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 70-78.
- FUČÍKOVÁ, Eliška: *Pražský hrad a Valdštejnský palác*. In: HORYNA, Mojmir (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002, s. 244-259.
- FUČÍKOVÁ, Eliška: *Štuková výzdoba zámku v Bučovicích*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy IV*. Olomouc 1983, s. 264-264.
- FUKALA, Radek: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005.
- FUKALA, Radek: *Sen o odplatě. Dramata třicetileté války*. Praha 2006.
- FULLER, J. F. C.: *Grant & Lee: a study in personality and generalship*. London 1933.
- FULLER, J. F. C.: *Julius Caesar: man, soldier and tyrant*. London 1965.
- FULLER, J. F. C.: *The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History*, 3 vols. London 1954-1956.

- FULLER, J. F. C.: *The Generalship of Alexander the Great*. London 1958.
- FULLER, J. F. C.: *The Generalship of Ulysses S. Grant*. London 1929.
- FULLER, J. F. C.: *The Second World War, 1939-1945: a strategical and tactical history*. London 1948.
- FUNCK, Marcus: *Militär, Krieg und Gesellschaft. Soldaten und militärische Eliten in der Sozialgeschichte*. In: KÜHNE, Thomas – ZIEMANN, Benjamin (Hgg.): *Was ist Militärgeschichte?*, s. 157-174.
- GAISBAUER, Adolf: *Die Bibliothek des Kriegsarchivs. Eine Monumentaufnahme mit Schlussfolgerungen*. In: *Quellen zur Militärgeschichte* (= Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 49, 2001), s. 213-219.
- GALAS, Klara: *Die Türkenkriege und die Kunst in Ungarn vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*. Salzburg-Wien 1982, s. 284-291.
- GAMBER, Ortwin: *Rede zur Eröffnung der Rüstkammern von Schloß Ambras bei Innsbruck am 1. Juni 1981*. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde* 23, 1981, Nr. 2, s. 143-145.
- GARBER, Josef: *Das Zeughaus Kaiser Maximilians I. in Innsbruck*. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, Neue Folge 5, 1928, s. 142-160.
- GARDAVSKÝ, Zdeněk: *Pernštejnové – tvůrci predikátního hradu*. In: Petr VOREL (red.): *Pernštejnové v českých dějinách*. Pardubice 1995, s. 283 – 298.
- GAŽI, Martin: *Huertovský (v)klad. K interiérovému vybavení píseckého kostela Narození Panny Marie v první polovině 17. století*. ČSPSČ 43/113, 2005, č. 2, s. 65-74.
- GIESAU, Peter: *Der Ausbau des Zeughauses in Wolfenbüttel*. *Berichte zur Denkmalpflege in Niedersachsen* 1981, Nr. 3/4, s. 38-41.
- GLETE, Jan: *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500 – 1660*. London – New York 2002.
- GOLIŃSKI, Mateusz – ŻERELIK, Rościsław (ed.): *Inwentarze zbrojowni i arsenału księcia legnickiego Ludwika IV. z lat 1662-1669*. Legnica 1993.
- GOLIŃSKI, Mateusz – ŻERELIK, Rościsław: *Inwentarz broni lenna zamkowego w Namysłowie z 1575 r. Sobótka. Śląski kwartalnik historyczny* 1994, s. 95-98.
- GOLIŃSKI, Mateusz – ŻERELIK, Rościsław: *Inwentarz uzbrojenie miasta Wrocławia z 1547 r.* SMHW XXXIV, 1991, s. 301-311.
- GOLIŃSKI, Mateusz – ŻERELIK, Rościsław: *Uzbrojenie mieszczan Kłodzka w świetle spisu z drugiej połowy XVI wieku*. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia CVI*, 1993, s. 11-135.
- GOLIŃSKI, Mateusz: *Renesansowa zbrojownia zamkowa na podstawie kolekcji broni książąt Brzesko-Legnickich*. In: WACHOWSKI, Krzysztof (red.): *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech II. Zamek*. Wrocław 1996, s. 61-66.
- GRANATO, Lois R.: *The Location of the Armory in the Italian Renaissance Palace. A Note on Three Literary Sources*. WK 24, 1982, s. 152-153.
- GREEN, David: *Blenheim Palace*. Norwich 1996.
- GREINER, Christian: *Der „Türkenlouis“ – Markgraf Ludwig von Baden-Baden (1655–1707)*. *Militärgeschichtliche Beiträge* 3, 1989, s. 27-41.
- GREYERZ, Kaspar von: *Lazarus von Schwendi (1522-1583) and Late Humanism at Basel*. In: FLEISCHER, Manfred P. (ed.): *The Harvest of Late Humanism in Central Europe. Essays in Honour of Lewis W. Spitz*. St. Louis 1992, s. 179-195.
- GRIEMANN, Mario: *Schloss Neugebäude. Neue Funde im Kontext der Bau- und Forschungsgeschichte*. Diplomová práce na Historisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Wien 2008.

- GRIESS, Christian: *Ferdinand II. von Tirol und die Sammlungen auf Schloss Ambras*. Fühnezeit-Info 5, 1994, s. 7-37.
- GRODZICKA, Maria: *Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich*. SMHW VI, 1960, s. 358–414.
- GROSS, Hynek: *Z archivu krumlovského. Inventář hradu Helfenburku r. 1452*. ČSPSČ 12, 1904, s. 159-160.
- GROSS, Hynek: *Zásilka zbroje a jiných věcí z Roudnice na Č. Krumlov r. 1590*. ČSPSČ 31, 1919, s. 127-128.
- GÜMBEL, Albert: *Geschützliefierungen Gregor Löfflers für die Reichsstadt Nürnberg 1553-1555*. WK 9, 1922, s. 184-194 (1. část), WK 10, 1925, s. 203-211 (2. část).
- HAENEL, Erich: *Zur ältesten Geschichte der Dresdner Rüstkammer*. WK 7, 1917, s. 311-317; 8, 1918, s. 182-192.
- HAGEMANN, Karen: *Militär, Krieg, und Geschlechterverhältnisse. Untersuchungen, Überlegungen und Fragen zur Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*. In: PRÖVE, Ralf (Hg.): *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der frühen Neuzeit*. Köln 1997, s. 35-88.
- HAHLWEG, Werner: *Aspekte und Probleme der Reform der niederländischen Kriegswesens unter Prinz Moritz von Oranien*. Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden 86, 1971, s. 161-177.
- HAHLWEG, Werner: *Die Herresreform der Oranier und di Antike. Studien zur Geschichte des Kriegswesens der Niederlande, Deutschlands, Frankreichs, Englands, Italiens, Spaniens und der Schweiz vom Jahre 1589 bis zum Derßigjährigen Kriege*. Berlin 1941.
- HAHLWEG, Werner: *Die Herresreform der Oranier. Das Kriegsbuch des Grafen Johann von Nassau-Siegen*. Wiesbaden 1973.
- HAHLWEG, Werner: *Die Oranische Heeresreform. Ihr Weiterwirken und die Befreiung- und Etablierung der Niederlande. Studien und Betrachtungen*. Nassauische Annalen 80, 1969, s. 137-157.
- HALE, John Rigby: *Armies, Navies and the Art of War*. In: G. R. Elton (ed.): *The New Cambridge Modern History. Volume II, The Reformation, 1520-1559*. Cambridge 1958, s. 481-509.
- HALE, John Rigby: *Military Education of the Officer Class in Early Modern Europe*. In: CLOUGH, Cecil H. (ed.): *Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essays on Honour of Paul Oskar Kristeller*. New York 1976, s. 440-461.
- HALE, John Rigby: *The Early Development of the Bastion: an Italian Chronology, c. 1450-c. 1534*. In: HALE, J. R. – HIGHFIELD, J. R. L. – SMALLEY, B. (edd.): *Europe in the Later Middle Ages*. London, 1965, s. 466-94.
- HALE, John Rigby: *War and Society in Renaissance Europe, 1450-1620*. London 1985.
- HANLON, Gregory: *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts, 1560-1800*. London 1998.
- HANSON, Victor D.: *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece*. Berkley 1994.
- HANTZSCH, Viktor: *Beiträge zur älteren Geschichte der kurfürstlichen Kunstkammer in Dresden*. In: *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde* 23, 1902, s. 220-296.
- HANZAL, Josef: *Renesanční zámek v Libochovicích*. ČSPSČ 69, 1961, s. 149-151.
- HATZFELD, Werner: *Wehrpolitik und Heeresreform. Zur Kriegsführung der Nassau-Oranier im 16. Jahrhundert*. Nassauische Annalen 67, 1956, s. 119-143.
- HEER, Eugene: *Der neue Stockel: internationales Lexikon der Büchsenmacher, Feuerwaffenfabrikanten und Armbrustmacher von 1400 – 1900. 33000 Namen, 6500 Marken und Zeichen aus 32 Ländern*. Schwabisch Hall 1978 (Band I: A-L), 1979 (Band II: M-Z. Marken ohne Initialen), 1982 (Band III: Zentren A - Z nach Ortschaften geordnet. Register. Quellen).

- HEIGEL, Karl Theodor von: *Die Brautwerbung des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden und des Prinzen Eugen von Savoyen 1689-1690*. Sitzungsberichte der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 1901, s. 609-659.
- HEINEMANN, Otto von: *Julius Franz, Herzog von Sachsen-Lauenburg*. In: ADB 14, 1881, s. 670.
- HEISCHMANN, Eugen: *Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich*. Wien 1925.
- HEISS, Gernot: „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ... unserer ganzen fürstlichen Familie zur Glori. „Erziehung und Unterricht der Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus*. In: OBERHAMMER, Evelin (Hg.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. Wien-München 1990, s. 155-181.
- HELLIE, Richard: *Enserfment and Military Change in Muscovy*. Chicago 1971.
- HELLIE, Richard: *Warfare, Changing Military Technology, and the Evolution of Muscovite Society*, In: LYNN, John A. (ed.): *Tools of War: Ideas, Instruments, and Institutions of Warfare, 1445-1871*. Chicago 1990, s. 74-99.
- HENÖKL, Aurelia – STEINDL, Sonja – OSTERMANN, Johann (bearb.): *Residenz I. Salzburg 1992* (= Inventare der Salzburger Burgen und Schlösser, Bd. 4)
- HENÖKL, Aurelia – STEINDL, Sonja – OSTERMANN, Johann (bearb.): *Residenz II. Salzburg 1992* (= Inventare der Salzburger Burgen und Schlösser, Bd. 5).
- HERRMANN, Christofer: *Burginventare in Süddeutschland und Tirol vom 14. bis zum 17. Jahrhundert*. In: EHMER, Hermann (Hg.): *Burgen im Spiegel der historischen Überlieferung*. Sigmaringen 1998, s. 77-104.
- HEYDENDORFF, Walther: *Die Kriegsakten im Haus-, Hof- und Staatsarchiv*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 4, 1951, s. 251-256; 5, 1952, s. 356-363; 6, 1953, s. 410-415; 8, 1955, s. 322-328.
- HILMERA, Jiří: *Zámek v Trpístech a jeho oddíl v dějinách západočeské barokní architektury*. ZPP VIII, 1948, s. 97-109.
- HIRSCHBIEGEL, Jan (red.): *Dynastie – Hof – Residenz. Fürstliche Höfe und Residenzen in spätmittelalterlichen Reich. Allgemeine Auswahlbibliographie zu einem Projekt der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* (= Sonderheft 4). Kiel 2000.
- HITZEL, Frédéric: *Osmanská říše v 15. – 18. století*. Praha 2005.
- HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992, s. 207-221.
- HNIŁKO, Antoni: *Inwentarz cekhauzu kamenickiego z r. 1789*. Przegląd historyczno-wojskowy 5, 1932, s. 104-118.
- HOFMAN, Jiří: *Švédská armáda a města na příkladu událostí z roku 1639*. In: STEJSKAL, Jan (ed.): *Mladá historie: sborník studentských prací*. Olomouc 2008, s. 27-44.
- HOFMAN, Jiří: *Uherské bojiště v díle J. J. Wallhausena*. In: *Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení*. Dolný Kubín – Český Těšín, b. d. (2012), s. 7-20.
- HOCHEDLINGER, Michael: „*Bella gerant alii... „? On the state of Early Modern Military History in Austria*. Austrian History Yearbook 30, 1999, s. 237-277.
- HOCHEDLINGER, Michael: „*Der schlafende Riese*“. *Das Österreichische Staatsarchiv, Abteilung Kriegsarchiv. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 9, 2005, Heft 2, s. 165-186.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in Habsburg Monarchy, 1683 – 1797*. London etc. 2003.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Der gewaffnete Doppeladler. Ständische Landesdefension, Stehendes Heer und "Staatsverdichtung" in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie*. In: MAŤA, Petr –

- WINKELBAUER, Thomas (Hg): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Stuttgart 2006, s. 217-250.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Kriegsgeschichte – Heereskunde – Militärgeschichte? Zur Krise militärhistorischer Forschung in Österreich*. Arbeitskreis Militärgeschichte e. V. Newsletter 7, 1998, s. 44-47 a 8, 1998, s. 38-41.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Mars Ennobled: The Ascent of the Military and the Creation of a Military Nobility in Mid-Eighteenth-Century Austria*. German History. The Journal of the German History Society 17, 1999, č. 2, s. 141-176.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Militärhistorisch relevantes Archivgut im Haus-, Hof- und Staatsarchiv*. In: Quellen zur Militärgeschichte (= Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 49, 2001), s. 257-284.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Quellen zum kaiserlichen bzw. k. k. Kriegswesen*. In: PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*. Ein exemplarischer Handbuch. Wien-München 2004, s. 162-181.
- HOCHEDLINGER, Michael: *The Early Modern Cinderella*. Austrian History Yearbook 32, 2001, s. 207-213.
- HOJDA, Zdeněk: „*Idola*“ barokního bádání aneb jak se vyhnout Skylle a neupadnout v osidla Charybdy. In: HOJDA, Zdeněk (red.): *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 15-26.
- HOLASOVÁ, Andrea: *Poznámky k problematice studia inventářů raněnonovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání společnosti*. Theatrum Historiae 2, s. 109-122.
- HOPPE, Steffan: *Die funktionale und räumliche Struktur des frühen Schloßbaus in Mitteldeutschland*. Köln 1996.
- HORYNA, Mojmir – KRŽIŽOVÁ, Květa: *Zámek Mnichovo Hradiště*. Praha 1996.
- HORYNA, Mojmir – ZAHRADNÍK, Pavel – PREISS, Pavel: *Černínský palác v Praze*. Praha 2001.
- HORYNA, Mojmir: *Interiéry paláce a jejich umělecká výbava*. In: HORYNA, Mojmir – ZAHRADNÍK, Pavel – PREISS, Pavel: *Černínský palác v Praze*. Praha 2001, s. 287-344.
- HOSÁK, Ladislav: *Nejstarší inventář zámku Police a Budkova z r. 1678*. Vlastivědný sborník Vysočiny 1, 1956, s. 169-171.
- HOŠEK, E.: *O zvěři a myslivosti na panstvích Branná, Velké Losiny a Loučná v 17. a 18. století*. Severní Morava 12, 1963, s. 62-65.
- HOWARD, Michael: *Válka v evropské historii*. Brno 1997.
- HRBEK, Jiří – POLEHLA, Petr – ZDYCHINEC, Jan (edd.): *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*. Ústí nad Orlicí 2008.
- HRBEK, Jiří: *Postava Albrechta z Valdštejna v rodové tradici Valdštejnů*. In: FUČÍKOVÁ, Eliška – ČEPIČKA, Ladislav (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 364-373.
- HRDLÍČKA, Josef: *Nově objevený inventář renesančních interiérů zámku v Telči z roku 1589*. JSH 63, 1994, s. 178-184.
- HROCH, Miroslav – PETRÁŇ, Josef: *17. století – krize feudální společnosti?* Praha 1976.
- HROMÁDKA, Karel (Šolle, Zdeněk): *Pozoruhodná památka – Rodinný archiv Piccolomini (1431-1881)*. SPVČA 6, 1986, s. 283-300.
- HRUBÝ, František: *Selské a panské inventáře v době předbělohorské II: Inventáře zámecké*. ČČH 33, 1927, s. 284-286.
- HRUBÝ, Vladimír: *Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích v letech 1491-1548. Malířství a sochařství*. Pardubice 2003.

- HUBALA, Erich: *Schloss Butschowitz in Mähren. Der erste Plan und Seine Korrektur im Jahre 1579*. In: Die böhmischen Länder zwischen Ost und West. Festschrift für Karl Bosl zum 75. Geburtstag. München 1983, s. 42-52.
- HUHTAMIES, Mikko: *Kriegswesen und Gesellschaft in der frühen Neuzeit in der finnisch-schwedischen Geschichtsforschung*. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin 5, 2001, s. 108-118.
- HUMMELBERGER, Walter: *Das Bürgerliche Zeughaus*. Wien-Hamburg. 1972.
- HUNDSBICHLER, Helmut: *Zur Wohnkultur des Adels (1500-1700)*. In: Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700, Wien 1990, s. 227-249.
- Hynek GROSS: *Několik zpráv o přípravách na panstvích Petra Voka z Rožmberka k válce v Uhrách v l. 1594-1597*. ČSPSČ 27, 1919, s. 34-45.
- CHADT ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lovu a lovectví (myslivostí) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Louny 1909.
- CHALINE, Olivier: *Sály předků na zámcích Království českého*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků (= Opera historica 13). České Budějovice 2009, s. 5-21.
- CHAMBERS, John Whiteclay: *The New Military History: Myth and Reality*. JOMH 55, 1991, s. 395-406.
- CHILDS, John: *Vojenská revoluce I: Přejchod k modernímu válečnictví*. In: TOWNSEND, Charles (ed.): Historie moderní války. Praha 2007, s. 34-53.
- CHLÍBEC, Jan: *Náhrobek Jana Hasištejnského z Lobkovic a místo pozdně gotické sepulkrální plastiky ve františkánských klášterních kostelích*. Umění XLIV, 1996, s. 235-244.
- Inventář hradu Helfštýna z r. 1552*. Záhorská kronika XX, 1938, č. 3, s. 76 – 78.
- JAKIMOWICZ, Teresa: *Sibi et posteritate. Treści ideowe rezydencji feudalnej w Polsce XVI – XIX w.*. In: OPALIŃSKI, E. – WIŚLIC, T. (red.): Rezydencje w średniowieczu i w czasach nowożytnych. Warszawa 2001, s. 252-267.
- JAKUBEC, Ondřej: *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1533-1598, jejich význam a funkce*. Olomouc 2003.
- JAN, Libor: *Obléhání hradu Pernštejna v roce 1645*. Brno 1995.
- JÁNSKÝ, Jiří: *Páni ze Švamberka – pětisetletá saga rodu s erbem labutě*. Domažlice 2006, zejm. s. 390-425.
- JENSEN, G.: *War Armies, Politics and Culture: Historiographical Approaches to the Military in Modern Spain*. Society for Spanish and Portuguese Historical Studies Bulletin 22, 1997, s. 5-13.
- JEŘÁBEK, Tomáš: *Barokní zámek Milotice*. Brno 1998.
- JEŘÁBEK, Tomáš: *Hrad Pernštejn v barokním období*. Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 50-51.
- JURÁNEK, Jan – BRANÝ, Karel: *Nové Město nad Metují*. Praha 1976.
- JUROK, Jiří: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13. - první polovině 17. století*. Nový Jičín 2000.
- KALINOWSKI, Konstanty: *Gloryfikacja panującego i dynastii w sztuce Śląska XVII i XVIII wieku*. Warszawa-Poznań 1973.
- KALISTA, Zdeněk: *Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel umění v době své benátské ambasády*. Památky archaeologické 36, 1928-1930, s. 53-78.
- KALISTA, Zdeněk: *Valdštejn. Historie odcizení a snu*. Praha 2002.
- KAMENÍČEK, František: *Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigetu roku 1556*. Sborník historický 4, 1886, s. 321-332.

- KAMPER, Josef – WIRTH, Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese stříbrském*. Praha 1908.
- KARNER, Herbert: *Pod Martovou hvězdou. Obrazová výzdoba Valdštejnského paláce mezi programem a pragmatismem*. In: FUČÍKOVÁ, Eliška – ČEPIČKA, Ladislav (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 127-143.
- KEEGAN, John: *Historie válečnictví. Vývoj válečnictví od ritualizovaných kmenových bojů doby kamenné až po destruktivní masové války v moderní době*. Praha 2004.
- KEEGAN, John: *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. 1. vydání, London 1976.
- KELENIK, József: *The Military Revolution in Hungary*. In: DÁVID, Géza – FODOR, Pál (edd.): *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*. Leiden – Boston – Köln 2000, s. 117-159.
- KEMPE, Antje: *Von heldenmütiger Tapferkeit. Die Repräsentation des adeligen Offizierstandes in der schlesischen Sepulchrkunst des Barock (1678-1742)*. In: HARASIMOWICZ, Jan – WEBER, Matthias (edd.): *Adel in Schlesien. Band 1: Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung*. München 2010, s. 77-99.
- KENNEDY, David M. – BLUM, John M.: *Over Here: The First World War and the American Society*. New York 1980.
- KENNEDY, Paul: *The Fall and Rise of Military History*. MHQ: The Quarterly JOMH 3, 1991, s. 9-12.
- KENNEDY, Paul: *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London 1988.
- KIERNAN, V. G.: *Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy*. Past & Present 11, 1957, s. 66-86.
- KILIÁN, Jan (ed.): *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004*. Mělník 2004.
- KILIÁN, Jan: *Generál Martin Maxmilián z Golče. Příběh o jednom souboji, lořetě a klobouku*. Dějiny a současnost 32, 2010, č. 5, s. 38-40.
- KILIÁN, Jan: *Jan Matyáš Gallas pohledem kritické historiografie*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 3, 2002, s. 37-60.
- KILIÁN, Jan: *Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593-1653). Císařský generál ve víru třicetileté války*. České Budějovice 2010.
- KILIÁN, Jan: *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648*. České Budějovice 2008.
- KILIÁN, Jan: *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*. Historická Olomouc 13, 2002, s. 69-80.
- KINGRA, Mahinder S.: *The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years' War, 1567-1648*. JOMH 57, 1993, s. 431-446.
- KIRÁLY, Béla K.: *Society and War from Mounted Knights to the Standing Armies of Absolute Kings. Hungary and the West*. In: BAK, János M. – KIRÁLY, Béla K. (edd.): *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. Brooklyn 1982, s. 23-55.
- KLAPSIA, Heinrich: *Versuch einer geistlichen Deutung von Rüstammerinventaren*. WK 1935-1936, s. 173-176.
- KLUCKHOHN, August von: *Lazarus von Schwendi*. In: ADB 33, 1891, s. 382-401.
- KLUČINA, Petr: *Třicetiletá válka 1618 – 1648. Obraz doby*. Praha 2000.
- KNOX, MacGegor – MURRAY, Williamson (edd.): *The Dynamics of Military Revolution, 1300 – 2050*. Cambridge 2001.
- KNOZ, Tomáš: *Althannové v Sále předků – mezi legendou a skutečností*. In: SAMEK, Bohumil (ed.): *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*. Brno 2003, s. 7-24.

- KNOZ, Tomáš: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře: Osoby, příběhy, struktury*. Brno 2001.
- KNOZ, Tomáš: *Grablegen und Grabkapellen des mährischen Adels von der Renaissance bis zum Barock. Thesen zur Problematik*. In: HENGERER, Mark (Hg.): *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Obersichten in der Frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 2005, s. 449-482.
- KNOZ, Tomáš: *Moravská barokní společnost*. In: KNOZ, Tomáš (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004, s. 3-5.
- KNOZ, Tomáš: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006.
- KNOZ, Tomáš: *Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Paměť urozenosti*. Praha 2007, s. 23-36.
- KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Prostějov 1997.
- KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Praha 2008.
- KOLDINSKÁ, Marie: *"Válka taková dobrovolně se podstupuje, přikázána býti nemůže." Obrana víry versus zájem vlasti v éře Jiřího z Poděbrad*. HaV 51, 2002, s. 604-624.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha 2001.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Konec třicetileté války optikou českého hraného filmu*. In: HRBEK, Jiří – POLEHLA, Petr – ZDYCHINEC, Jan (edd.): *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*. Ústí nad Orlicí 2008, s. 279-289.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku (= Opera historica 7)*. České Budějovice 1999, s. 559-574.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Rebel versus mírotvorce. Proměny valdštejnského mýtu*. Dějiny a současnost 2008, č. 5, s. 14-16.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Válka a všední den. Odraz třicetileté války v každodenním životě české šlechty*. HaV 50, 2001, s. 10-23.
- KOLLMANN, Josef: *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631-1634*. Praha 2001.
- KONEČNÝ, Lubomír: *Baccio del Bianco v Praze*. In: Ladislav DANIEL (ed.): *Florentinové: Umění z doby medicéjských velkovévodů*. Praha 2002.
- KONEČNÝ, Lubomír: *Malířská výzdoba Valdštejnského paláce: pokus o (předčasnou) syntézu*. In: FUČÍKOVÁ, Eliška – ČEPIČKA, Ladislav (edd.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 144-148.
- KONEČNÝ, Michal – MILTOVÁ, Radka: *„Pour décrire les grandes actions“. Mytologické obrazy hraběcí rodiny Serényiů jako výraz reprezentace*. *Opuscula historiae artium* 59, 2010, s. 52-67.
- KOSZTYLA, Zygmunt: *Rejestr brońi zamku w Tykocinie z 1656 roku*. *SMHW XVII/1*, s. 263-269.
- KOUKAL, Pavel – ZÁDA, Josef: *Zámek v Duchcově a jeho stavebně historický vývoj*. In: *Duchcov 1240-1990. Sborník k dějinám města*. Teplice-Duchcov 1990, s. 101-128.
- KOUKAL, Pavel: *Státní zámek Duchcov*. Ústí nad Labem 1979.
- KRÁL, Pavel: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650*. České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004.
- KRÁL, Pavel: *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*. In: HOLÝ, Martin – MIKULEC, Jiří (red.): *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha 2007, s. 7-22.

- KRATOCHVÍL, Augustin: *Dějiny města Bučovic I. Dějiny Bučovic od roku 1554 až do smrti Jana Šembery z Boskovic (1597)*. Bučovice 1920.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila: *Pietro Ferrabosco und sein Schaffen im Königreich Böhmen*. In: Ostbairische Grenzmarken: Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde XI, 1969, s. 183-196.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila: *Renesance*. In: Katedrála sv. Víta. Praha 1994, s. 133-170.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila: *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1. Praha 1989, s. 6-62.
- KRENN, Peter: *Das Landeszeughaus in Graz*. Firenze-Graz 1991.
- KRENN, Peter: *Das Laudon-Zimmer im Schloß Hainfeld*. WK 1991, s. 127-149.
- KRENN, Peter: *Harnisch und Helm. Landeszeughaus Graz, Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum*. Graz 1987.
- KRENN, Peter: *Zur Geschichte des Steiermärkischen Landeszeughauses in Graz*. In: Festschrift 150 Jahre Landesmuseum Joanneum. Graz 1969.
- KROENER, Bernhard R. – PRÖVE, Ralf (Hgg.). *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*. Paderborn 1996.
- KROENER, Bernhard R.: „Das Schwungrad an der Staatsmaschine?“ *Die Bedeutung der bewaffneten Macht in der europäischen Geschichte der Frühen Neuzeit*. In: B. R. KROENER – R. PRÖVE (Hrsg.): *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*. Paderborn 1996, s. 1-23.
- KROENER, Bernhard R.: *Kriegerische Gewalt und militärische Präsenz in der Neuzeit. Ausgewählte Schriften*. Paderborn 2008.
- KROENER, Bernhard R.: *Situation und Perspektive der Militärgeschichtsschreibung in Deutschland*. In: GUNDLACH, Rolf – VOGEL, Carola (edd.): *Militärgeschichte des pharaonischen Ägypten: Altägypten und seine Nachbarkulturen im Spiegel aktueller Forschung*. Paderborn 2009, s. 9-47.
- KRONENBITTER, Günther: *Ein weites Feld. Anmerkungen zur (österreichischen) Militärgeschichtsschreibung*. Zeitgeschichte 30, 2003, s. 185-191.
- KROPÁČEK, Jiří: *Výzdoba Valdštejnského paláce*. In: HORYNA, Mojmir (ed.): *Valdštejnský palác v Praze*. Praha 2002, s. 194-197.
- KROUPA, Jiří: „Palác ve tvrzi“: *umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku (Dvě úvahy k výzkumu světové architektury raného novověku)*. Opuscula historiae artium, F 45, 2001, s. 13-37.
- KROUPA, Jiří: *Dietrichsteinové v pol. 17. století a model tzv. kavalírské cesty*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy IV*, 1983, s. 109-117.
- KROUPA, Jiří: *Funkce, forma a mentality v raně novověké profánní architektuře*. Památková péče na Moravě. Monumentorum Moraviae Tutela 8, 2004, s. 7-22.
- KROUPA, Jiří: *Palazzo in villa, memoria a bellaria. Poznámky k sémantice architektonické úlohy v baroku*. In: KROUPA, Jiří (ed.): *Ars Naturam Adiuvans. Sborník poctě prof. PhDr. Miloše Stehlíka*. Brno 2003, s. 117-132.
- KROUPA, Jiří: *Umělci, objednatelé a styl. Studie z dějin umění*. Brno 2006.
- KROUPA, Jiří: *Umělecká úloha, objednatelé a styl na Moravě doby barokní*. In: KROUPA, Jiří (ed.): *V zrcadle stínů. Morava v době baroka. 1670-1790*. Brno 2003, s. 37-77.
- KROUPA, Jiří: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Město Valtice*. Brno 2001, s. 155-196.
- KRSEK, Ivo: *Turecké motivy v barokním sochařství a malířství Čech a Moravy*. Časopis Slezského muzea 32, série B, 1983, s. 226-235.

- KRSEK, Ivo: *Türkische Motive in der Barockkunst der Böhmischen Länder*. In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*. Salzburg-Wien 1982, s. 262-272.
- KRUCZEK, Jan: *Rusznikarstwo szkoły cieszyńskiej*. Pszczyna 2000.
- KŘÍŽEK, Leonid – ČECH, Zdirad J. K.: *Encyklopedie zbraní a zbroje*. Praha 1999.
- KŘUPKA, Václav – TRUNDA, Zdeněk – WILHELM, Marek: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008.
- KUBEŠ, Jiří – MAREŠOVÁ, Marie – PANOCH, Pavel: *Rodová paměť a „sebeředstavení“ v podání Kryštofa Václava z Nostic (1648-1712). Příspěvek k reprezentačním strategiím barokní slezské šlechty*. In: *Slezsko. Země Koruny české. Historie a kultura 1300-1740*. Praha 2008, s. 347-374.
- KUBEŠ, Jiří – PRCHAL, Vítězslav: *Tobiáš Antonín Seeman a jeho kalendářové zápisy z let 1726-1747*. *Theatrum historiae* 9, v tisku.
- KUBEŠ, Jiří: *Hlavní sál – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století)*. Česko-slovenská historická ročenka 2005, s. 31-59.
- KUBEŠ, Jiří: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Habilitační práce na ÚHV FF UPa. Pardubice 2011.
- KUBEŠ, Jiří: *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. Dizertační práce HÚ FF JCU. České Budějovice 2005.
- KUBEŠ, Jiří: *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624-1734)*. *Porta Bohemica*. Sborník historických prací 3, 2005, s. 86-119.
- KUBEŠ, Jiří: *Sídla Jana Jiřího Jáchyma Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37 – 1689) v proměně*. In: *SPUP* 2003, s. 55 – 87.
- KUBEŠ, Jiří: *Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750. Úvod do tématu*. In: KUBEŠ, Jiří (red.): *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů, Pardubice 2007 (= *Prameny k dějinám Pardubického kraje* 3), s. 9-33.
- KUBEŠ, Jiří: *Vývoj obytné jednotky v sídlech vyšší šlechty z českých zemí (1550 – 1750)*. In: *Svorník* 6, 2008, s. 79-90.
- KUBÍKOVÁ, Anna: *Českokrumlovská zámecká zbrojnice v roce 1600*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 28, 1991, s. 125-129.
- KUBÍKOVÁ, Anna: *K prodeji českokrumlovského panství Rudolfovi II*. *JSH* 48, 1979, s. 308-316.
- KUČA, Karel: *Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocišliní I.-II*. Hradec Králové 1995.
- KÜHNE, Thomas – ZIEMANN, Benjamin (Hgg.): *Was ist Militärgeschichte?* Paderborn 2000.
- KUNISCH, Johannes (Hg.): *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte in der Frühen Neuzeit*. Berlin 1986.
- LANCINGER, Luboš – SVOBODA, Ladislav: *Stavební proměny zámeckého areálu v Novém Městě nad Metují*. *Průzkumy památek* 1, 1994, s. 77-102.
- LANG, Alastair: *Fischer von Erlach's Monument to Wenzel, Count Wratislav von Mitrowitz and its Place in the Typology of the Pyramid Tomb*. *Umění XXXIII*, 1958, s. 204-218.
- LATHAM, Andrew: *Warfare Transformed: A Braudelian Perspective on the 'Revolution in Military Affairs'*. *European Journal of International Relations* 8, 2002, s. 231 – 266.
- LEDVINKA, Václav: *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. století*. In: BOBKOVÁ, Lenka (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*. Ústí nad Labem 1992 (= *Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica* 1), s. 28-41.

- LEDVINKA, Václav: *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze. Pražské sídlo pánů z Hradce ve 2. polovině 16. století*. In: Documenta Pragensia IX/1, 1991, s. 113-134.
- LEDVINKA, Václav: *Rezidenční města pánů z Hradce v 16. a na počátku 17. století (Poznámky ke vztahům šlechtického a měštanského prostředí v epoše renesance)*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Prostějov 1997, s. 119-134.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada: *K tématice nástropních maleb Zaječího sálu státního zámku v Bučovicích*. Umění 7, 1959, s. 271-275.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada: *Lemberk, státní zámek a okolí*. Praha 1955.
- LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše: *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha 1980.
- LIAROPOULOS, Andrew N.: *Revolutions in Warfare: Theoretical Paradigms nad Historical Evidence – The Napoleonic and First World War Revolutions in Military Affairs*. Journal of Military Hisotry 70, 2006, s. 363-384.
- LIDELL HART, B. H.: *Great Captains Unveiled*. London 1927.
- LIDELL HART, B. H.: *Scipio Africanus: Greater Than Napoleon*. London 1926.
- LIDELL HART, B. H.: *Sherman: Soldier, Realist, American*. New York 1929.
- LIDELL HART, B. H.: *Strategy: the indirect approach*. 3. doplněné vydání, London 1954.
- LIETZMANN, Hilda: *Das Neugebäude in Wien: Sultans Süleymans Zelt – Kaisers Maximilians II. Lustschloß. Ein Beitrag Zur Kunst- und Kulturgeschichte der zweiten Hälfte des sechszehnten Jahrhunderts*. München – Wien 1987.
- LINDERMAN, Gerald F.: *Embattled Courage: The Experience of Combat in the American Civil War*. New York 1987.
- LIŠKOVÁ, Marie: *Puškařská manufaktura ve Vernéřově (1709-1772)*. HaV 1966, s. 817-845.
- LORENZ, Hellmut: *K architektuře Sálu předků ve Vranově nad Dyjí*. In: SAMEK, Bohumil (ed.): *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*. Brno 2003, s. 25-34.
- LUGS, Jaroslav: *Ruční palné zbraně I. Soustavný přehled ručních palných zbraní a dějin jejich výroby*. Praha 1956 (reprint 2002).
- LUKEŠOVÁ, Helena: *František Řehoř Ignác Eckstein a jeho dílo v Krakově a ve Lvově*. Opuscula historiae artium 53, 2009, s. 83-123.
- LUND, Eric: *The Generation of 1683: Habsburg General Officers and the military technical Corps, 1686-1723*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 46, 1998, s. 189-213.
- LUX, Margareta: *Fresky Johanna Michaela Rottmayra v Sále předků vranovského zámku*. In: SAMEK, Bohumil (ed.): *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*. Brno 2003, s. 71-90.
- LYNN, John A.: *Battle: A History of Combat and Culture. From Ancient Greece to Modern America*. Boulder - Oxford 2002.
- LYNN, John A.: *Clio in Arms: The Role of the Military Variable in Shaping History*. JOMH 55, 1991, s. 83-95.
- LYNN, John A.: *Giant of the Grand Siècle: The French Army, 1610-1715*. Cambridge 1997.
- LYNN, John A.: *Recalculating French Army Growth during the Grand Siècle, 1610-1715*. French Historical Studies 18, 1994, s. 881-906.
- LYNN, John A.: *Tactical Evolution in the French Army*. French Historical Studies 14, 1985, s. 176-194.
- LYNN, John A.: *The Embattled Future of Academic Military History*. JOMH 61, 1997, s. 777-789.

- LYNN, John A.: *The Growth of the French Army During the 17th Century*. *Armed Forces and Society* 6, 1980, s. 568-585.
- LYNN, John A.: *The trace italienne and the Growth of Armies: The French Case*. *JOMH* 60, 1991, s. 297-330.
- MACEK, Jaroslav: *Das Türkenjahr 1683 in Korrespondenz Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz und des Geheimkollegiums der Deputierten in Wien*. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 37, 1984, s. 73-119.
- MACEK, Jaroslav: *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz und seine Bedeutung für die Verteidigung der Stadt Wien. Ein Beitrag zum Türkenjahr 1683*. *Österreich in Geschichte und Literatur* 27, 1983, s. 203-224.
- MACEK, Jaroslav: *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz (1611-1686)*. In: CSENDES, Peter (ed.): *Studien zur Geschichte Wiens im Türkenjahr 1683*. *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 39, 1983, s. 7-68.
- MACHARDY, Karin J.: *Cultural Capital, Family Strategies and Noble Identity in Habsburg Austria, 1579-1620*. *Past & Present* 163, 1999, s. 36-75.
- MACHYTKA, Lubor: *Václav Vavřinec Reiner a Valdštejnové*. In: *Umění* 35, 1987, s. 352-356.
- MAJOR, Aaron: *Which Revolution in Military Affairs? Political Discourse and the Defense Industrial Base*. *Armed Forces & Society* 35, 2009, s. 333 - 361.
- MALLET, Michael E.: *Kondotiér*. In: GARIN, Eugenio (ed.): *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha 2003, s. 39-62.
- MALLET, Michael E.: *Mercenaries and their Masters: Warfare in Renaissance Italy*. London 1974.
- MANDLMAYR, Martin C. – VOCELKA, Karl G.: *Vom Adelsaufgebot zum stehenden Heer. Bemerkungen zum Funktionswandel des Adels im Kriegswesen der frühen Neuzeit*. In: KLINGENSTEIN, Grete – LUTZ, Heinrich (Hg.): *Spezialforschung und „Gesamtgeschichte“*. Beispiele und Methodenfragen zur Geschichte der frühen Neuzeit. (= Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 8). Wien 1981, s. 112-125.
- MARŠÁLKOVÁ, Lenka: *Jeroným Colloredo v první čtvrtině 18. století. Příspěvek k informačním a sociálním sítím barokního aristokrata*. Diplomová práce FF UPa. Pardubice 2011.
- MARTÍNKOVÁ, Romana – VALENTA, Aleš – VILIMOVSÁ, Veronika: *Úřad nejvyššího lovčího za Leopolda Kinského (1751-1750)*. *VSH* 14, 2007, s. 109-141.
- Mašek, Petr: *Knihovny hrabat Czerninů z Chudenic*. In: *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna* (= Opera Romanica 4). České Budějovice 2003, s. 239-253.
- MAŤA, Petr: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*. *Frühneuzeit-Info* 10, heft 1-2, s. 43-52.
- MAŤA, Petr: *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620-1740. Versuch, eine falsche Frage richtig zu lösen*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526 – 1740)*. České Budějovice 2003, s. 191-233.
- MAŤA, Petr: *Der Adel Böhmens und Schlesiens in der Frühen Neuzeit in vergleichender und beziehungsgeschichtlicher Perspektive*. In: *Adel in Schlesien. Band 1. Herrschaft - Kultur - Selbstdarstellung*. München 2010, s. 223-262.
- MAŤA, Petr: *Komisaři k českému zemskému sněmu (1627-1740)*. In: *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. 1. Praha 2007, s. 309-318.
- MAŤA, Petr: *Nad knihou Václava Bůžka o Ferdinandovi Tyrolském a české šlechtě*. *Dějiny – teorie – kritika* I/2011, s. 113-131.

- MAŤA, Petr: *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku* (= Opera historica 7). České Budějovice 1999, s. 139-162.
- MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie 1500–1700*. Praha 2004.
- MAŤA, Petr: *Zrození tradice (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Poslední páni z Hradce*. České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 527-535.
- MATOUŠ, František: *Třeboň*. Praha 1972.
- MATSCHKE, Franz: *Kaisersäle – Reichsäle. Ihre bildlichen Ausstattungsprogramme und politischen Intentionen*. In: MÜLLER, Rainer A. (Hg.): *Bilder des Reiches. Tagung in Kooperation mit der schwäbischen Forschungsgemeinschaft und der Professur für Geschichte der Frühen Neuzeit der Katholischen Universität Eichstätt*. Sigmaringen 1997, s. 323-356.
- MAUR, Eduard: *Farní klérus za válek o dědictví rakouské a za války sedmileté*. In: STUCHLÁ, Pavla (ed.): *Antonín Jan Václav Vokoun (1691-1757) a církevní správa jeho doby v Čechách*. Vodňany 2008, s. 57-65.
- MAUR, Eduard: *Geneze "osvobozovacího patentu" Karla VII. z 5. července 1742*. In: *Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc.* Praha 2005, s. 445-455.
- MAUR, Eduard: *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*. In: HLAVÁČEK, Ivan – EBELOVÁ, Ivana: (edd.): *Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc.* Praha 1999, s. 143-153.
- MAUR, Eduard: *Maršál Charles Louis August de Belle-Isle v Praze a jeho Paměti (1740-1743)*. In: MIKULEC, Jiří – POLÍVKA, Miloslav (edd.): *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. 2.* Praha 2007, s. 542-551.
- MAUR, Eduard: *Neprátelská agitace mezi poddanými v Čechách za válek 17. a 18. století (se zvláštním zřetelem k válce o dědictví rakouské)*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – ŠTAIF, Jiří (edd.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. Díl 1. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566-1848*. Praha 1999, s. 125-165.
- MAUR, Eduard: *Protipruský odboj v Boleslavském kraji za první slezské války (1740-1742)*. In: *Naším jubilejním letům*. Praha 2000, s. 180-189.
- MAUR, Eduard: *Protirobotní nepokoje v Polabí a Pojizeří za "krále Bavora"*. Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností 39/109, 2001, č. 3, s. 151-164.
- MAUR, Eduard: *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*. FHB 8, 1985, s. 241-264.
- McNEILL, William H.: *The Pursuit of Power: Technology, Armed Forces and Society since A.D. 1000*. Chicago 1982.
- MEDICK, Hans – von KRUSENSTJERN, Benigna (Hgg.): *Zwischen Alltag und Katastrophe: Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*. Göttingen 1999.
- MENCLOVÁ, Dobroslava: *Bučovice, státní zámek, město a okolí*. Brno 1954.
- MENDEL, Miloš – OSTRÁNSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš: *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha 2007.
- MENZEL, Thomas: *Das Fürst als Feldherr. Militärisches Handeln und Selbstdarstellung zwischen 1470-1550*. Dargestellt an ausgewählten Beispielen. Berlin 2003.
- MESSERSCHMIDT, Manfred (Hg.): *Militärsgeschichte. Probleme, Thesen, Wege*. Stuttgart 1982.
- MĚŠTÁNEK, Tomáš: *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště 1997.
- MEYERSON, Åke: *Die Großherzogliche Rüstkammer zu Florenz in Jahre 1666*. WK 1937-1939, s. 200-202.

- MICHÁLEK, Miroslav: *K činnosti puškařské dílny Kašpara Neireitera v Praze*. Časopis národního muzea, Historické muzeum CXL, 1971, č. 1, s. 7-23.
- MIŁOBĘDZKI, Adam: *Tradycja średniowiecza w polskiej rezydencji nowożytniej*. Kwartalnik Architektury i Urbanistyki XXIV, 1979, s. 339-345.
- MITCHELL, Reid: *Civil War Soldiers: Their Expectations and Their Experiences*. New York 1988.
- Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen* (vychází od r. 1991), dostupné na adrese <http://resikom.adw-goettingen.gwdg.de/index.php> [cit. 3. 1. 2012]
- MLČÁK, Leoš – MLČÁKOVÁ, Kateřina: *Barokní legenda o zázračném vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce*. In: Jezuitský konvikt: sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny, stavební a umělecké dějiny, obnova a využití. Olomouc 2002, s. 253-265.
- MÖLLER, Hans-Reiner: *Ein Oldenburgisches Bronzegeschütz aus dem Berliner Zeughaus, gegossen Franciscus Roen [†1678] zu Glückstadt 1651*. WK 22, 1980, 81-88.
- MORPER, Johann Joseph: *Das Czerninpalais in Prag*. Praha 1940.
- MÖRTZSCH, Otto: *Eine volkspoetische Schilderung des Dresdner Zeughauses und der Rüstkammer Anno 1591*. WK 8, 1918-1920, s. 170-171.
- MUDRA, Miroslav: *Materiálně technické vybavení vojsk českých zemí v 16. století*. HaV 1970, s. 49-73.
- MUDRA, Miroslav: *Pokusy o zavedení hromadné výroby pušek v Čechách*. HaV 1966, s. 192-219.
- MUDRA, Miroslav: *Pražská zbrojnice ve 2. polovici 16. a na počátku 17. století*. HaV 1971, s. 247-258.
- MÜLLER, Heinrich: *Das Berliner Zeughaus: Vom Arsenal zum Museum*. Berlin 1994.
- MŽYKOVÁ, Marie: *Cesty Serényiů. Z obrazárny šlechtického rodu*. Praha 2010.
- NĚMEC, Karel: *Dějiny města Horažďovic*. Horažďovice 1936.
- NÉMETH, István H.: *Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí*. Historický časopis 56, 2008, s. 29-42.
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Dvojitý život historické antropologie. Interdisciplinární (ne)porozumění mezi historiky, sociology a sociálními antropology*. Dějiny - teorie - kritika I/2005, s. 87-104.
- NEUDERTOVÁ, Michaela: „Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...“ (Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách). BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku* (= Opera Historica 7). České Budějovice 1999, s. 163-199.
- NEUHAUS, August: *Das Zeughaus der Fürstpröbste von Ellwangen*. WK 7, 1915-1917. s. 139-140.
- NEUHAUS, August: *Das Zeughaus der Fürstpröbste von Ellwangen*. WK 7, 1915-1917, s. 139-140.
- NEUHAUS, August: *Die Harnischkammer des Freiherrn Christoph v. Wolkenstein in Innsbruck*. WK 7, 1915/17, s. 192-196.
- NEUMANN, Hartwig: *Das Zeughaus. Die Entwicklung eines Bautyps von der spätmittelalterlichen Rüstkammer zum Arsenal im deutschsprachigen Bereich vom XV. bis XIX. Jahrhundert*. Koblenz 1991 (Teil II – Bildband), Bonn 1992 (Teil I - Textband).
- NEUSCHEL, Kristen Brooke: *Word of Honor. Interpreting Noble Culture in Sixteenth-Century France*. London 1989.
- NIMWEGEN, Olaf van: *The Dutch Army and the Military Revolutions (1588-1688)*. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit 10, 2006, Heft 1, s. 55-73.
- NOVÁK, Josef: *Dějiny bývalé hr. Černínské obrazárny na Hradčanech*. Památky archaeologické 27, 1915, s. 137-138.

- NOVÁK, Josef: *Prameny k studiu býv. hr. Černínské obrazárny na Hradčanech*. Památky archaeologické 27, 1915, s. 219-220.
- NOVOTNÝ, Matěj: *Lauterbeckův Regentenbuch a Veleslavínova Politia historica aneb exemplum o možném vztahu mezi humanismem, reformací a politikou na území Říše a Českého království ve druhé polovině 16. století*. Theatrum historiae 7, 2010, s. 15-51.
- NOWAK, Tadeusz M.: *Arsenały artylerii koronnej w latach 1632-1655*. SMHW XIV, 1968, č. 1, s. 92-135.
- NOWAK, Tadeusz M.: *Inwentarz artylerii Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1676 r.* Zeszyt naukowy Muzeum wojska 1988, s. 107-117.
- NOWAK, Tadeusz M.: *Warszawski arsenał artylerji koronnej w połowie XVII w.* SMHW XIV, 1968, č. 2, s. 93-143.
- NOWOSADTKO, Jutta: *Krieg, Gewalt und Ordnung. Einführung in die Militärgeschichte*. Tübingen 2002.
- NOWOSADTKO, Jutta: *Ordnungselement oder Störfaktor? Zur Rolle der stehenden Heere innerhalb der frühneuzeitlichen Gesellschaft*. In: PRÖVE, Ralf (Hg.): *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der frühen Neuzeit*. Köln 1997, s. 5-34.
- OBERMEIER, Walter: *Das Türkenthema in der österreichischen Dichtung*. In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*. Salzburg-Wien 1982, s. 324-331.
- OBRŠLÍK Jindřich – URBÁNKOVÁ, Libuše: *G 146 Magnisové (1202) 1506 – 1944. Inventář*. Brno 1964.
- Odsiecz wiedeńska 1683. Wystawa jubileuszowa w Zamku Królewskim na Wawelu w trzechsetlecie bitwy. Tło historyczne i materiały źródłowe, I-II*. Kraków 1990.
- OESTREICH, Gerhard: *Der römische Stoizismus und die Oranische Heeresreform*. Historische Zeitschrift 176, 1953, s. 17-43.
- OESTREICH, Gerhard: *Zur Heeresverfassung der deutschen Territorien von 1500 bis 1800. Ein Versuch vergleichender Betrachtung*. In: OESTREICH, Gerhard: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*. Berlin 1969, s. 290-310.
- ORLINSKI-RAIDL, Věnceslava: *K ikonografii Sálu předků rodiny Althannů ve Vranově nad Dyjí*. In: SAMEK, Bohumil (ed.): *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*. Brno 2003, s. 91-137.
- ORME, Nicolas: *From Childhood to Chivalry. The Education of the English Kings and Aristocracy 1066-1530*. London-New York 1984.
- Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. – 17. století I-II*. Praha 1977.
- OSZCZANOWSKI, Piotr: *Náhrobek Melchiora z Redernu – pomník křesťanského rytíře*. In: HRUBÁ, Michaela – HRUBÝ, Petr (red.): *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*. Ústí nad Labem 2001, s. 139-189.
- PAGENSTECHER, Wolfgang: *Das letzte Rennen des Kurfürsten August von Sachsen dargestellt in der Königlichen Gewehrgallerie zu Dresden*. WK 6, 1912-1914, s. 359-364.
- PÁLFFY, Géza: *Die Akten und Protokolle des Wiener Hofkriegsrats in 16. und 17. Jahrhundert*. In: PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert). Ein exemplarischer Handbuch*. Wien-München 2004, s. 182-195.
- PÁLFFY, Géza: *Košická královská zbrojnica v druhej polovici 16. storočia (Príspevok k vojensko-hospodárskym stykom Habsburskej ríše s protitureckou sústavou hraničných hradov)*. Historica Carpatica. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach 33, 2002, s. 7-25.
- PALMER, M. A. J.: *The 'Military Revolution' Afloat: The Era of the Anglo-Dutch Wars and the Transition to Modern Warfare at Sea*. War in History 4, 1997, No. 2, s. 123-149.

- PÁNEK, Jaroslav: *Der Entwurf auf die Eingliederung der böhmischen Städte in den antiosmanschen Kampf aus dem ende des 16. Jahrhunderts*. In: Rapports, Co-rapports, communications tchécoslovaques pour le Ve Congrès AIESEE. Prague 1984, s. 173-188.
- PÁNEK, Jaroslav: *Die Türkengefahr und die böhmische Gesselschaft im 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts*. In: Rapports, Co-rapports, communications tchécoslovaques pour le IVe Congrès AIESEE. Prague 1979, s. 139-168.
- PÁNEK, Jaroslav: *Dva typy českého šlechtického mecenátu v době Rudolfa II*. Folia Historica Bohemica 13, 1990, s. 159-186.
- PÁNEK, Jaroslav: *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*. Praha 1989.
- PÁNEK, Jaroslav: *Selbstdarstellung und politisches Programm eines tschechischen Aristokraten aus dem 16. Jahrhunderts (Zur frage des Frühsarmatismus im jagellonischen Böhmen)*. In: Ludzie – Kosciół – Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy środkowej. Warszawa 2001, s. 489-498.
- PÁNEK, Jaroslav: *Stát a stredoevropská nadstátní organizace v myšlení šlechty na prahu novověku*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. (= Opera historica 10). České Budějovice 2003, s. 33-48.
- PÁNEK, Jaroslav: *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*. Studia Comeniana et Historica 23, 1981, s. 53-72.
- PÁNEK, Jaroslav: *Úloha předbělohorské Prahy v obraně proti turecké expanzi*. Documenta Pragensia 6, 1986, s. 150-181.
- PÁNEK, Jaroslav: *Úloha předbělohorského českého státu v obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČsČH 86, 1988, s. 85ž-872 a ČsČH 87, 1989, s. 71-84.
- PÁNEK, Jaroslav: *Zápas o vedení české stavovské obce v polovině 16. století (Knižata z Plavna a Vilém z Rožmberka 1547-1556)*. ČsČH 31, 1983, s. 855-884.
- PÁNEK, Jaroslav: *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*. In: BOBKOVÁ, Lenka (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*. Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1), s. 9-27.
- PANOCHOVÁ, Ivana: *Offiziere und Rivalen Albrecht von Waldsteins als Stifter von Bauwerken in der Zeit des Dreissigjährigen Kriegs in Böhmen und Mähren*. Umění 54, 2006, č. 6, s. 492-503.
- PAPKE, Gerhard: *Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus*. (= Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648-1939, Band 1). München 1979.
- PARET, Peter: *Imagined Battles: Reflections of War in European Art*. Chapel Hill 1997.
- PARET, Peter: *The New Military History*. Parameters: The Journal of the Army War College 21, 1991, s. 1 an.
- PARKER, Geoffrey – SMITH, Lesley M. (edd.): *The General Crisis of the Seventeenth Century*. London - New York 1978, 2. doplněné vydání London – New York 1997.
- PARKER, Geoffrey: *The 'Military revolution, 1560-1661' – A Myth?* Journal of Modern History 48, 1976, s. 195-214.
- PARKER, Geoffrey: *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars*. Cambridge 1972.
- PARKER, Geoffrey: *The Limits to Revolutions in Military Affairs: Maurice of Nassau, the Battle of Nieuwpoort (1600), and the Legacy*. JOMH 71, 2007, s. 331-372.
- PARKER, Geoffrey: *The Military Revolution : Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*. Cambridge - New York 1988 (1. vyd.), 1996 (2. vyd.).
- PARROTT, David: *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624-1642*. Cambridge 2001.

- PARROTT, David: *Strategy and Tactics in the Thirty Years' War: the 'Military Revolution.'* Militärgeschichtliche Mitteilungen 38, 1985, nr. 2, s. 7-25.
- PAUL, Michael C.: *The Military Revolution in Russia, 1550 – 1682.* JOMH 68, 2004, s. 9-46.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Biskupský hrad Mírov v 17. století – aristokratické sídlo mezi pevností a letní rezidencí.* Časopis Národního muzea CLXX, 2011, řada historická, č. 3-4, s. 43-63.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Nesmrtelná sláva vojevůdce. Pohřební kázání nad generálem Janem Šporkem, rodová komemorace a historiografie.* HaV LVIII, 2009, s. 31-43.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Olomoučtí biskupové barokní éry.* In: JAKUBEC, Ondřej – PERŮTKA, Marek (edd.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620-1780. Svazek 3: Historie a kultura.* Olomouc 2011, s. 34-42.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Lichtensteinu-Castelkorna 1664-1695.* Olomouc 2001.
- PAZDEROVÁ, Alena: *Francesco Ottavio Piccolomini v archivních dokumentech.* In: PAZDEROVÁ, Alena – BONELLI CONENNA, Lucia (edd.): *Siena v Praze. Dějiny, umění, společnost.* Praha 2000, s. 26-30.
- PEBALL, Kurt: *Die Schlacht bei St. Gotthard-Mogersdorf 1664* (=Militärhistorische Schriftenreihe 1). Wien 1964.
- PERNES, Jiří a kol.: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918.* Praha 2003.
- PEŠEK, Jiří: *Pozůstalostní inventáře jako pramen pro poznání kultury každodenního života.* In: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době* (= Opera historica 1). České Budějovice 1991, s. 30-42.
- PEŠEK, Jiří: *Pražské měšťanské zbrojnice v letech 1584-1620.* In: *Documenta Pragensia* VI/1, 1986, s. 132-146.
- PEŠKOVÁ, Pavla: *Zámecké divadlo v Mnichově Hradišti.* Památky středních Čech 19, 2005, s. 1-17.
- PETRÁŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století.* Praha 1995.
- PETRÁŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století.* Praha 1997.
- PETRASCH, Ernest: *Die Karlsruher Türkenbeute.* In: PETRASCH, Ernest et al. (Bearb.): *Die Karlsruher Türkenbeute. Die „Türkische Kammer“ des Marggrafen Ludwig Wilhelm von Baden-Baden. Die „Türkischen Curiositäten“ der Markgrafen von Baden-Durlach.* München 1991, s. 11-53.
- PETRASCH, Ernst: *Der Türkenlouis. Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden.* In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683.* Salzburg-Wien 1982, s. 221-230.
- PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna: *Das Türkenthema in der slowakischen Kunst des 17. und 18. Jahrhunderts.* In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683.* Salzburg-Wien 1982, s. 273-282.
- PETRŮ, Jaroslav: *Zámek Milotice.* Brno 1964.
- PFAFFENBICHLER, Matthias: *Das Turnier als Instrument der Habsburgischen Politik.* WK 34, 1992, č. 1-2, s. 13-36.
- PFAFFENBICHLER, Matthias: *Das Turnier zur Zeit Kaiser Ferdinands in Mitteleuropa.* In: Wilfried SEIPEL (Hg.): *Kaiser Ferdinand I. 1503-1564. Das Werden der Habsburgermonarchie.* Wien – Milano 2003, s. 277-281.
- PFAFFENBICHLER, Matthias: *Die türkischen Waffen in der Kunstkammer Rudolfs II.* In: KONEČNÝ, Lubomír – BUKOVINSKÁ, Beket – MUCHKA Ivan (edd.): *Rudolf II., Prague and the World. Papers from the International Conference. Prague, 2-4 September, 1997.* Praha 1998, s. 161-165.

- PFAFFENBICHLER, Matthias: *Europäische Waffen im orientalisierenden Stil aus den Beständen der Hofjagd- und Rüstkammer des Kunsthistorischen Museums in Wien*. WK 1996, č. 1-2. s. 117-128.
- PFAFFENBICHLER, Matthias: *Militärwesen und Bewaffnung*. In: Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700, Wien 1990, s. 325-334.
- PFAFFENBICHLER, Matthias: *Was ist Neu im Militärwesen?* In: MRAZ, Greda (Hg.): Was ist Neu an der Neuzeit? Österreich zwischen Mittelalter und Barock (1500-1650) Ausstellungskatalog. Eisenstadt 1991, s. 125-146.
- PICKOVÁ, Věra: *Císařské vojsko v Uhrách v 16. století očima současníků*. HaV 1965, s. 789-799.
- PICKOVÁ, Věra: *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*. HaV 1963, s. 969-1004.
- PICKOVÁ, Věra: *Příspěvek k vojenské organizaci osmanské říše*. HaV 1970, s. 307-318.
- PLAČEK, Miloslav: *Ke stavebně historickému vývoji zámku v Miloticích*. Jižní Morava 36, 2000, s. 91-102.
- PLAČEK, Miroslav: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996.
- PLEVA, Martin: *Hmotná kultura moravské barokní šlechty ve světle pozůstalostních inventářů*. Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales 85, 2000, s. 131-155.
- PLICHTA, Alois: *Historické základy jaroměřického baroka*. In: PLICHTA, Alois (ed.): O životě a umění. Brno 1974, s. 334-345.
- POE, Marshall: *The Consequences of the Military Revolution in Muscovite Society: A Comparative Perspective*. Comparative Studies in Society and History 38, 1996, s. 603-618.
- POE, Marshall: *The Military Revolution, Administrative Development and Cultural Change in Early Modern Russia*. Journal of Early Modern History 2, s. 247-273.
- POCHE, Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech I, A-I*. Praha 1977.
- POCHE, Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech. Díl 2, K-O*. Praha 1978.
- POLIŠENSKÝ, Josef – HRUBEŠ, Jiří: *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*. Historický časopis 7, 1959, s. 74-103.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Tricetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha 1970.
- POLLEROß, Friedrich: „*Virtutum exertitia sunt gradus ad gloriam*.“ Zum „Concetto“ des Ahnensaales in Frain an der Thaya. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 51, 1998, s. 195-214.
- POLLEROß, Friedrich: *Chrám ctností „domu Althannů“*. In: SAMEK, Bohumil (ed.): *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*. Brno 2003, s. 43-49.
- POLLEROß, Friedrich: *Tradition und Recreation. Die Residenzen der österreichischen Habsburger in der frühen Neuzeit (1490-1780)*. Majestas 6, 1998, s. 91-148.
- POŘÍZKA, Jiří: *Řád maltézských rytířů: Z Palestiny na Via Condotti*. Praha 1997.
- POŚPIECH, Andrzej: *Rzeczy stare w pośmiertnych szalcheckich inwentarzach ruchomości z XVII wieku*. Kwartalnik historii kultury materialnej 1996, s. 377-385.
- POST, Paul: *Das Zeughaus. Die Waffensammlung. I. Teil: Kriegs-, Turnier und Jagdwaffen vom frühen Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg*. Berlin 1929.
- POST, Paul: *Ein Feldharnisch König Franz's I. von Frankreich im Berliner Zeughaus von Jörg Seusenhofer*. WK 11, 1928, s. 201-207.
- POST, Paul: *Eine mittelalterliche Geschützkammer mit Ladung im Berliner Zeughaus*. WK 9, 1921-1922, 117-12.
- POTIER, Otmar Baron: *Aus dem Zeughause der Veste Hohenwerfen*. WK 1903, s. 1241-247.

- POTIER, Otmar Baron: *Die Waffenkammer des Stiftes Kremsmünster*. WK 4, 1906-1908, s. 9-24, 78-83, 181-183, 215-222, 235-240.
- PREISS, Pavel – HORYNA, Mojmir – ZAHRAVNÍK, Pavel: *Zámek Trója u Prahy. Dějiny, stavba, plastika a malba*. Praha 2000.
- PREISS, Pavel: *Boje s dvouhlavou saní. František Anotnín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981.
- PREISS, Pavel: *Cykly českých panovníků na státních zámcích*. ZPP 17, 1957, s. 65-78.
- PREISS, Pavel: *Cykly českých panovníků. K ikonografii českých knížat a králů*. In: PREISS, Pavel: *Kořeny a letorosty výtvarné kultury baroka v Čechách*. Praha 2008, s. 107-125.
- PREISS, Pavel: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha-Litomyšl 2003.
- PREISS, Pavel: *Italští umělci v Praze*. Praha 1986.
- PREISS, Pavel: *Panorama manýrismu. Kapitoly o umění a kultuře 16. století*. Praha 1974.
- PREISS, Pavel: *Václav Vavřinec Reiner v Duchcově a Oseku*. In: POKORNÝ, Pavel R. – PREISS, Pavel: *Zámek Duchcov. Valdštejnská rodová galerie. Václav Vavřinec Reiner: Obrazy a fresky*. Praha 1992, s. 13-32.
- PRERADOVICH, Nikolaus von: *Die politisch-militärische Elite in „Österreich“ 1526-1918*. Saeculum 15, 1964, s. 393-420.
- PRCHAL, Vítězslav: *Mezi vojenskou funkcí a symbolem. Militární atributy sídel nobility raného novověku*. In: ELBEL, Martin – PAVLÍČKOVÁ, Radmila (edd.): *Miscellanea ze semináře starších dějin*. Olomouc 2005, s. 121 – 147.
- PRCHAL, Vítězslav: *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*. In: *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123-136.
- PRCHAL, Vítězslav: *Odtažený glosátor. Slezké války v diariích Tobiáše Antonína Seemana, hofmistra hraběte Swéerts-Sporcka*. In: PRCHAL, Vítězslav a kol: *Mezi Martem a Memorií*, s. 88-89.
- PRCHAL, Vítězslav: *Palácová zbrojnice hrabat Černínů na Hradčanech jako typ „umělecké sbírky“*. In: FEJTOVÁ, Olga et al. (red.): *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby (= Documenta Pragensia XXVIII)*. Praha 2009, s. 301-325.
- PRCHAL, Vítězslav: *Pevnost i rezidence: Obranyschopnost aristokratického sídla na prahu novověku (osudy zámecké zbrojnice Pernštejnů na Pardubicích v polovině 16. století)*. Diplomová práce FF UP. Olomouc 2004.
- PRCHAL, Vítězslav: *Privátní zbrojnice a aristokratická sídla v českých zemích (1500-1750)*. In: *Sborník* 6, 2008, s. 141-148.
- PRCHAL, Vítězslav: *Vojáci Fortuny. Bitevní triumf a společenská legitimizace v 17. století*. *Dějiny a současnost* 32, 2010, č. 5, s. 34-37.
- PRCHAL, Vítězslav: *Znamení moci. Opevňování sídel a měst pánů z Pernštejna na přelomu 15. a 16. století (k vojensko-reprezentačním funkcím fortifikační architektury)*. HaV 53, 2004, s. 34-43.
- PROHASKA, Wolfgang: *Zum Bild der Türken in der österreichischen Kunst des 18. Jahrhunderts*. In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*. Salzburg-Wien 1982, s. 251-261.
- PROCHÁZKA, Jiří: *Konec tureckého nebezpečí a Morava*. *Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity* 1997, č. 5, s. 173-176.
- PROCHÁZKA, Jiří: *Válka s Turky 1663-1664, "bídny" mír a osmanští "špehaři"*. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně* 13, 1996, s. 25-33.
- PROCHÁZKA, Jiří: *Válka s Turky 1663-4 a osmanští "špehaři" na Moravě*. *Jižní Morava* 32, 1996, s. 95-102.

- PROCHÁZKA, Zdeněk – ÚLOVEC, Jiří: *Hrady zámky a tvrze okresu Tachov, 3 díl*. Tachov 1991.
- PRÖVE, Ralf (Hg.): *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der frühen Neuzeit*. Köln 1997.
- PRÖVE, Ralf: *Dimension und Reichweite der Paradigmen „Sozialdisziplinierung“ und „Militarisierung“ im Heiligen Römischen Reich*. In: SCHILLING, Heinz (Hg.): *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*. Frankfurt am Main 1999, s. 65-85.
- PRÖVE, Ralf: *Lebenswelten. Militärische Milieus in der Neuzeit. Gesammelte Abhandlungen*. Berlin 2010.
- PRÖVE, Ralf: *Vom Schmuttelkind zur anerkannten Subdisziplin? Die „neue Militärgeschichte“ der Frühen Neuzeit. Perspektiven, Entwicklungen, Probleme*. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 51, 2000, s. 597-612.
- PUYPE, J. P.: *Victory at Nieuwpoort, 2 July 1600*. In: van der HOEVEN, Marco (ed.): *Exercise of Arms. Warfare in the Netherlands, 1568 – 1648*. Lieden – New York – Köln 1997, s. 69-112.
- RAKOVÁ, Svatava: *Pobělohorské „temno“ v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. ČČH 2001, s. 569-588.
- RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002.
- RATAJ, Tomáš: *Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury*. FHB 17, 1994, s. 59-84.
- RATAJ, Tomáš: *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku*. *Kuděj* 1, 1999, č. 2, s. 22-37.
- RATAJ, Tomáš: *Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*. In: FEJTOVÁ, Olga – PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (edd.): *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech*. Praha - město zpráv a zpravodajství. Sborník referátů ze 14. vědecké konference Archivu města Prahy, konané ve dnech 1. a 2. října 1996, a z 15. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, konané ve dnech 7. a 8. října 1997 (= Documenta Pragensia 9). Praha 2001, s. 233-261.
- RAUDZENS, George: *Military Revolution or Maritime Evolution? Military Superiorities or Transportation Advantages as Main Causes of European Colonial Conquests to 1788*. JOMH 63, 1999, s. 631-641.
- RAUDZENS, George: *War-Winning Weapons: The Measurement of Technological Determinism in Military History*. JOMH, 54, 1990, s. 407-415.
- REBITSCH, Robert: *Matthias Gallas (1588-1647). Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*. Münster 2006.
- REDLICH, Fritz: *The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History*. Volume I, Wiesbaden 1964, volume II, Wiesbaden 1965.
- REITZENSTEIN, Alexander von: *Die Feuerwaffen in der Rüstkammer von Pfalz-Neuburg 1628 und 1654*. WK 23, 1981, s. 87-100.
- REITZENSTEIN, Alexander von: *Die Harnische der Neuburger Rüstkammer*. WK 7, 1918-1920, s. 41-51.
- REITZENSTEIN, Alexander von: *Die Harnischkammer des Neuburger Schlosses im Jahre 1628*. WK 15, 1973, s. 146-158.
- REITZENSTEIN, Arthur von: *Die beiden Jörg Sorg*. WK 1966, s. 81-86.
- RENNER, Anna Maria: *Die Kunstinventare der Markgrafen von Baden-Baden* (=Beiträge zur Geschichte des Oberrheins 1). Bühl 1941.
- RENNER, Anna Maria: *Schloß Schlackenwerth, die Heimat der Markgräfin Sibylla Augusta von Baden. Nach dem Schloßinventar von 1685*. In: *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins* 93, 1941, s. 532-572.
- ROBERTS, Michael: *Essays in Swedish History*. London 1967.

- ROBERTS, Michael: *Gustav Adolf and the Art of War*. In: TÝŽ: Essays on Swedish History, s. 56-81.
- ROBERTS, Michael: *Gustavus Adolphus. History of Sweden 1611 - 1632*. London 1958.
- ROBERTS, Michael: *The Military Revolution 1550 – 1660*. In: TÝŽ: Essays in Swedish History. London 1967, s. 195-225.
- ROBERTS, Michael: *The Military Revolution 1560-1660. An Inaugural Lecture Delivered before Queen's Univeristy of Belfast*. Belfast 1956.
- ROGERS, Clifford J. (ed.): *The Military Revolution Debate: Readings on Military Transformation of Early Modern Europe*. Boulder, Colorado 1995.
- ROGERS, Clifford J.: „Military Revolutions“ and Revolutions in Military Affairs“: A Historian's Perspective. In: GONGORA, T. – von RIEKHOF, H. (edd.): Towards a Revolution in Military Affairs? Defense and Security at the Dawn of the Twenty-First Century. Westport 2000, s. 21-35.
- ROGERS, Clifford J.: *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. JOMH 57, 1993, s. 241-278.
- ROGERS, Clifford J.: *The Offensive/Defensive in Medieval Strategy*. In: Von Crécy bis Mohács. Kriegswesen im späten Mittelalter (1346-1526). XII. Kongress der Internationalen Kommission für Militärgeschichte. Wien 1997, s. 158-171.
- ROGG, Matthias: „Ein Kriegsordnung neu gemacht“. Die Entstehung, Aufgabe und Bedeutung militärischer Funktionseliten im 16. Jahrhundert. In: SCHULZ, Günther (Hg.): Sozialer Aufstieg. Funktionseliten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. München 2002, s. 357-385.
- ROGG, Matthias: *Landsknechte und Reisläufer: Bilder von Soldaten. Ein Stand in der Kunst des 16. Jahrhunderts*. Paderborn 2002.
- ROHR, Julius Bernhard von: *Einleitung zur Ceremoniell-Wissenschaft der Grossen Herren*. Leipzig 1990 (faksimile původního vydání z roku 1733).
- ROLAND, Alex: *Technology and War: The Historiographical Revolution of the 1980s*. Technology and Culture, 34, 1993, s. 117-134.
- ROTHENBERG, Gunther E.: *Maurice of Nassau, Gustavus Adolphus, Raimondo Montecuccoli, and the 'Military Revolution' of the Seventeenth Century*. In: PARET, Peter – CRAIG, Gordon A. – GILBERT, Felix (edd.): Makers of Modern Strategy. Oxford 1986, s. 32-63.
- ROTHENBERG, Gunther E.: *The Shield of the Dynasty: Reflection on the Habsburg Army, 1649-1918*. Austrian History Yearbook 32, 2001, s. 169-26.
- ROTHENBERG, Gunther E.: *Nobility and Military Careers: The Habsburg Officer Corps, 1740-1914*. Military Affairs 1976, s. 182.
- ROYSTER, Charles: *A Revolutionary People at War: The Continental Army and American Character 1775-1783*. Chapel Hill 1979.
- ROYT, Jan: *Der „Kaisersaal“ im Schloß Bučovice*. In: MÜLLER, Rainer A. (Hg.): Bilder des Reiches. Tagung in Kooperation mit der schwäbischen Forschungsgemeinschaft und der Professur für Geschichte der Frühen Neuzeit der Katholischen Universität Eichstadt. Sigmaringen 1997, s. 357-368.
- RUDOLPH, Stella: *A Medici General, Prince Mattias, and His Battle-painter, Il Borgognone*. Studi seceneteschi 13, 1972, s. 183-191.
- RYBA, Jan: *Zámecká zbrojnice v Ostrově*. Zprávy kabinetu regionálních dějin katedry dějepisu PedF v Plzni 5, 1990, s. 25-26.
- ŘÍHOVÁ, Vladislava: *Turecké motivy na moravských fasádách z počátku 17. století*. Moravskotřebovské vlastivědné listy 18, 2007, s. 24-31.
- SALLER, Rudolf: *Reichsgraf Johann Tserclaes Tilly. Chronik über Leben und Laufbahn*. Altötting 2007.
- SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska I., A-I*. Praha 1994.

- SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska II., J-N*. Praha 1999.
- SANDBICHLER, Veronika: „Übungen, die edeln Kavalieren ziemen“: *Habsburger Turniere im 15. und 16. Jahrhundert*. In: SEIPEL, Wilfried (Hg.): *Wir sind Helden. Habsburgische Feste in der Renaissance*. Wien 2005, s. 65-117.
- SAPPER, Christian: *Schriftgut zur Militärgeschichtsforschung im Finanz- und Hofkammerarchiv*. In: *Quellen zur Militärgeschichte (= Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 49, 2001)*, s. 285-299.
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*. Praha 1882-1927.
- SEDLÁŘ, Jaroslav: *K ikonologii fresky F. Ř. I. Ecksteina v zámku Miloticích u Kyjova*. Sborník prací Pedagogické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná, F 5, 1961, s. 341-347.
- SEIFERTOVÁ, Hana: *Obrazárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v době baroka*. In: FEJTOVÁ, Olga et al. (edd.): *Barokní Praha – Barokní Čechie. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*. Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24. – 27. září 2001. Praha 2004, s. 539-548.
- SEIFIERTOVÁ, Hana: *Zwei untergangene barocke Gemäldesammlungen in Prag: Die Sammlungen Czernin und Wrschowitz*. In: VETTER, Andreas W. (Hg.): *Museen und fürstliche Sammlungen in 18. Jahrhundert. Internationales Kolloquium des Herzog Anton Ulrich-Museums Braunschweig und des Instituts für Kunstgeschichte der Martin-Luther-Universität Halle – Wittenberg*. Braunschweig 2004, s. 94-101.
- SHY, John: *Cultural Approach to the History of War*. JOMH 57, 1993, s. 13-26.
- SHY, John: *The War of American Independence: Military Attitudes, Policies and Practice 1763-1789*. New York 1971.
- SCHALK, Ellery: *From Valor to Pedigree: Ideas of Nobility in France in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Princeton 1986.
- SCHALKHAUßER, Erwin: *Bronzegeschütze des 16. Jahrhunderts im Bayerischen Armeemuseum*. WK 19, 1977, s. 1-24.
- SCHADELMANN, Hans: *Die grossen Büchsenmacher. Leben, Werke, Marken vom 15. bis 19. Jahrhundert*. Braunschweig 1972.
- SCHADELMANN, Hans: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchsenschäfter*. Berlin 1944.
- SCHLAG, Wilhelm: *Die Jagd*. In: *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700*. Rosenberg 1990, s. 343-353.
- SCHMIDT, Georg: *Voraussetzung oder Legitimation? Kriegsdienst und Adel im Dreißigjährigen Krieg*. In: OEXLE, Otto Gerhard – PARAVICINI, Werner (edd.): *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*. Göttingen 1997, s. 433-437.
- SCHMIDT, Hans: *Ludwig Wilhelm, Markgraf von Baden-Baden*. In: NDB 15, 1987, s. 350-354.
- SCHNUR, Roman: *Lazarus von Schwendi (1522-1583): Ein unerledigtes Thema der historischen Forschung*. Zeitschrift für Historische Forschung 14, 1987, s. 27-46.
- SCHÖNBERG, Alfons Diener von: *Der Bestand der chursächsischen Zeughäuser zu Ende des 16. Jahrhunderts*. WK 4, 1906-1908, s. 306-311.
- SCHOREDER, Paul W.: *The Luck of the House of Habsburg: Military Defeat and Political Survival*. Austrian History Yearbook 32, 2001, s. 215-224.
- SCHREIBER, Renate: *Ein galerie nach meinem humor. Erzherzog Leopold Wilhelm*. Wien 2004.
- SCHULZE, Winfried: *Landesdefension und Staatsbildung. Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Territorialstaates (1564-1619)*. Wien 1973.
- SCHÜTTE, Ulrich: *Das Schloß als Wehranlage. Befestigte Schloßbauten der frühen Neuzeit im alten Reich*. Darmstadt 1994.

- SCHÜTTE, Ulrich: *Zur fiktiven und realen Wehrhaftigkeit hessisch-thüringischer Schloßbauten zwischen 1550 und 1750*. In: BERNIS, Jörg Jochen – IGNASIAK, Detlef (Hrsg.): *Frühneuzeitliche Hofkultur in Hessen und Thüringen*. Erlangen-Jena 1993, s. 44–67.
- SITTE, Alfred: *Die gräflich Schönbornsche Gewehrkanmer zu Würzburg zu Anfang des XVIII. Jahrhunderts*. WK 1906-1908, s. 105-109.
- SKRZYŃSKI, Seweryn: *Inwentarz cekhauzu warszawskiego z 1784 r.* SMHW VI, 1960, s. 250-276.
- SLAVÍČEK, Lubomír: *Imagines Galleriaie. Černínové jako sběratelé a podporovatelé umění*. In: SLAVÍČEK, Lubomír: „Sobě, umění, přátelům.“ Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650-1939. Brno 2007, s. 39-56.
- SLAVÍČEK, Lubomír: *Dvě podoby barokního šlechtického sběratelství 17. století v Čechách - sbírky Otty Nostice ml. (1608-1665) a Františka Antonína Berky z Dubé (1649-1706)*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*. České Budějovice 1996 (=Opera historica 5), s. 483-514.
- SLAVÍČEK, Lubomír: *Inventáře dietrichsteinské sbírky obrazů (Mikulov, Vídeň). Prameny k dějinám sběratelství 17.-19. století na Moravě*. Opuscula historiae artium 1999, s. 67-112.
- SLAVÍČEK, Lubomír: *Sbírky a sběratelé na Moravě 17. a 18. století*. In: KNOZ, Tomáš (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004, s. 91-104.
- SMETANOVÁ, Hana – ČERVENÝ, Aleš: *Městské muzeum Horažďovice*. Horažďovice 2006.
- SMÍŠEK, Rostislav: *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* České Budějovice 2009.
- SMÍŠEK, Rostislav: *Důvěra nebo nenávisť? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*, ČMM 123, 2004, s. 47-76.
- SMÍŠEK, Rostislav: *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*. In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 125-156.
- SMÍŠEK, Rostislav: *Jan Adam z Questenberka a hmotná kultura zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou (Příspěvek ke šlechtické reprezentaci v první polovině 18. století)*. Západní Morava 9, 2005, s. 50-70.
- SOMIT, Albert – PETERSON, S. A. (ed.): *The Dynamics of Evolution: The Punctuated Equilibrium Debate in the Natural and Social Sciences*. Ithaca 1992.
- Soupis památek uměleckých a historických v království Českém* (51 svazků vycházelo od r. 1897, řada zůstala nedokončena).
- SPURNÝ, František a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava*. Praha 1983.
- STADLER, Barbara: *Pappenheim und die Zeit des Dreissigjährigen Krieges*. Winterthur 1991.
- STEJSKAL, Aleš – BŮŽEK, Václav: *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*. Folia Historica Bohemica 15, 1991, s. 253-261.
- STEJSKAL, Aleš: *Inventář interiérového textilu zámku Třeboň z roku 1602 (Možnosti komparace s vybavením českokrumlovské rezidence Petra Voka z Rožmberka)*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 38, 2001, s. 119-145.
- STEJSKAL, Aleš: *Rožmberská a švamberská kunstkamera na počátku 17. století a její inventář*. Archivum Trebonense 9, 2001, s. 66-85.
- STERNECK, Tomáš: „Mnohem hůře nežli nepřítel.“ (Z brněnské každodennosti v době dlouhé války s Turky 1593-1606.) In: BOROVSÝ, Tomáš – JAN, Libor – WIHODA, Martin (edd.): *Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 691-702.
- STERNECK, Tomáš: *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*. Praha 2006.

- STERNECK, Tomáš: *Moravská zemská zbrojnice v Brně na přelomu 16. a 17. století*. Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 273-309.
- STERNECK, Tomáš: *Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války*. JSH 74, 2005, s. 104-150.
- STEVENS, Carol B.: *Soldiers on the Steppe. Army Reform and Social Change in Early Modern Russia*. DeKalb 1995.
- STÖCKLEIN, Hans: *Orientalische Waffen aus der Residenzbüchsenkammer im Ethnographischen Museum zu München*. In: Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst, Nr. 1/2, 1914-1915.
- STONE, John: *Technology, Society and the Infantry Revolution of the Fourteenth Century*. JOMH 68, 2004, s. 361-380.
- STONE, Lawrence: *The Crisis of the Aristocracy 1558 – 1641*. Oxford 1979.
- STORRS, Christopher – SCOTT, H. M.: *The Military Revolution and the European Nobility, c. 1600-1800*. War in History 3, 1996, s. 1-41.
- STORRS, Christopher – SCOTT, H. M.: *The Military Revolution and the European Nobility, c. 1600 – 1800*. War in History 3, 1996, s. 1-41.
- STRADLING, Robert A.: *Review Article : 'A Military Revolution': The Fall-Out from the Fall-In*. European History Quarterly 24, 1994, s. 271-278.
- SUCHÁNEK, Pavel: *Sbírka obrazů a grafik olomouckého kanovníka Jiřího Jindřicha z Mayerswaldu (1676-1747)*. Opuscula historiae artium 51, 2007, s. 63-83.
- SVOBODA, Milan: „*Relace aneb historické vyprávění*“ o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky. *Osobní svědectví svobodného pána Melchiora z Redernu z roku 1598*. In: PRCHAL, Vítězslav a kol.: *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*. Pardubice 2011, s. 11-25.
- SVOBODA, Milan: *Nově objevený pramen pro dějiny mauzolea Redernů ve Frýdlantu v Čechách*. Sborník Severočeského muzea. Historia 13, 2004, s. 12-16.
- SVOBODA, Milan: *Ochránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu*. Dějiny a současnost 28, 2006, č. 11, s. 12.
- SVOBODA, Milan: *Pohřební plátno s Melchiorem z Redernu*. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2008, s. 137-145.
- SVOBODA, Milan: *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*. Praha 2011.
- SVOBODA, Milan: *Redernský monument ve Frýdlantu v Čechách jako hmotný pramen pro poznání dějin posledních příslušníků frýdlantské linie Redernů*. In: HRUBÁ, Michaela – HRUBÝ, Petr (edd.): *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*. Ústí nad Labem 2001, s. 191-215.
- SVOBODA, Milan: *Švédská okupace Frýdlantu roku 1639*. In: Historická Olomouc 13, 2002, s. 53-67.
- SVOBODA, Milan: *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmána*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 1, 2000, s. 19-39.
- SVOBODA, Milan: *Velkovaradinský svátek. Festivity jako oslava vítězství nad Turky*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku (= Opera Historica 8)*. České Budějovice 2000, s. 381-398.
- ŠABATOVÁ, Lenka – VÁCHA, Zdeněk: *Nové poznatky ke stavebnímu vývoji zámku v Bučovicích v 1. polovině 17. století*. Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae Tutela 11, 2006, s. 7-26.
- ŠAFAŘÍK, Eduard A. – PREISS, Pavel: *Zámecká obrazárna v Duchcově. Seznam vystavených obrazů*. Duchcov 1967.
- ŠEBEK, František a kol.: *Dějiny Pardubic I*. Pardubice 1989.

- ŠEDIVÝ, Ivan: „*Branou válečné historie na kolbiště ostatních věd vojenských?*“ HaV 1998, č. 5, s. 124-136.
- ŠEDIVÝ, Ivan: *Česká historiografie vojenství 1989 – 2002: Témata, metody, osobnosti, problémy, kontexty*. ČČH 100, 2002, s. 868-901.
- ŠEMBERA, Alois Vojtěch: *Historie pánů z Bozkowic a hradu Bozkowa w Morawě s popsáním panství a města*. Brno 1836.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Dva inventáře M. Rohozce ze XVII. věku*. Od Ještěda k Troskám 13, 1934-1935, s. 9-14.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Inventář jihočeského vládyctví r. 1599*. JSH 1933, s. 116-119.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Inventář zámku Hrubý Rohozec z roku 1593*. Od Ještěda k Troskám 13, 1934-1935, s. 14-15.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a 17. století*. In: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě II*. Praha 1977, s. 310-373.
- ŠIMŮNEK, Robert: *Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty*. ČČH 108, 2010, s. 185-219.
- ŠIMŮNEK, Robert: *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470)*. Husitský Tábor 13, 2002, s. 229-253.
- ŠMRHA, Karel: *K stavební historii zámku v Bučovicích*. VVM 14, 1959, s. 152-185.
- ŠPERLING, Ivan: *Poznámky k restaurátorským pracím ve Valdštejnském paláci v Praze*. Památky a příroda V, 1980, s. 4-13.
- ŠRONĚK, Michal – KONEČNÝ, Lubomír: *Maliřská výzdoba Lobkovického paláce*. Umění 43, 1995, s. 433-441.
- ŠRONĚK, Michal: *Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí*. In: PRÍX, Dalibor – ROHÁČEK, Jiří (edd.): *Epigraphica & Sepulcralia I*. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004, Praha 2005, s. 201-215.
- ŠŮLA, Jaroslav: *Boj o Kladsko (1740 - 1742 - 1763) v kontextu válečných událostí viděný očima podorlických kronikářů*. In: *550 let Hrabství kladského. 1459-2009*. Sborník. 550 lat Hrabstwa kłodzkiego. 1459-2009. Księga zbiorowa. Trutnov 2009, s. 199-235.
- ŠULC, Jaroslav: *Tricetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*. Časopis národního muzea, řada historická 175, 2006, č. 1-2, s. 47.
- THIEMER, Gerald: *Militärhistorische Quellen im Allgemeinen Verwaltungsarchiv*. In: *Quellen zur Militärgeschichte (= Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 49, 2001)*, s. 301-310.
- THOMAS, Bruno: *Die Rüstkammern von Stift Kremsmünster in Oberösterreich*. WK 5, 1963, s. 41-62.
- THOMPSON, William R. – RASLER, Karen: *War, the Military Revolution(s) Controversy, and Army Expansion: A Test of Two Explanations of Historical Influences on European State Making*. Comparative Political Studies 32, 1999, s. 3-31.
- TIBITANZLOVÁ, Radka: *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna, v Třebíči a Červené Lhotě (1568 – 1637): edice korespondence*. Diplomová práce FF UK, Praha 2006.
- TOGNER, Milan: *Kaple Božího Těla*. In: *Jezuitský konvikt: sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci*. Dějiny, stavební a umělecké dějiny, obnova a využití. Olomouc 2002, s. 239-251.
- TRIM, D. J. B. (ed.): *The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism*. Lieden - Boston 2003.
- TŘÍSKA, Karel: *Černínský palác v Praze (stavební dějiny jednoho paláce)*. Praha 1940.

- TUREK-KWIATKOWSKA, Lucyna: *Inwentarze zamkowe z XVI i XVII wieku*. In: CNOTLIWY, Eugeniusz – KOCHANOWSKA, Jolanta (red.): *Zamek książęcy w Szczecinie*. Szczecin 1992, s. 147-173.
- ULLMANN, Konrad: *Waffenkammer*. In: GAUL, Otto: *Die Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen*. Bd. 48, Teil 1. Stadt Detmold. Münster 1968, s. 305 – 312.
- UNBEHAUN, Lutz – BEYER, Andreas – SCHÜTTE, Ulrich (Hg.): *Die Künste und das Schloß in der frühen Neuzeit*. München 1998.
- URFUS, Valentin: *Rodinný fideikomis v Čechách*. Sborník historický 9, 1962, s. 192-237.
- VACKOVÁ, Jarmila: *Zámecké interiéry*. In: SAMEK, Bohumil – ŘEHOLKA, Ivan – VACKOVÁ, Jarmila – NOVÁK, Zdeněk: *Zámek Bučovice*. Brno 2003, s. 19-30.
- VALE, Malcolm: *War and Chivalry: Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages*. London 1981.
- VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004.
- VALENTA, Aleš: *Finanční ztráty chlumeckého panství v důsledku slezských válek (1740-1745)*. VSH 9, 2000, s. 11-39.
- VALENTA, Aleš: *K finanční situaci české šlechty v polovině 18. století. (Chlumečtí Kinští za sedmileté války)*. Sborník prací východočeských archivů 9, 2004, s. 133-161.
- VALENTA, Aleš: *Lesk a bída barokní aristokracie*. České Budějovice 2011.
- VÁLKA, Josef: *Morava v habsburské monarchii a turecká hrozba*. In: KNOZ, Tomáš (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 8-16.
- VANĚK, Jiří: *Brněnští puškaři 1650 - 1900. Historie jednoho řemesla*. Brno 1993.
- VANĚK, Jiří: *Puškařské rodiny v Brně*. Forum Brunense 1988, s. 29-38.
- VANĚK, Jiří: *Výzbroj a obranyschopnost Špilberku a Brna před 350 lety (1658)*. Forum Brunense 2008, s. 102-108.
- VAŠEK, Leoš – KONEČNÝ, Michal: *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války*. In: KONEČNÝ, Michal (ed.): *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války*. Brno 2010, s. 7-36.
- VAVERKOVÁ, Zuzana: *Pozůstatky rožmberského výzbrojního programu*. In: Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice 2011, s. 323.
- VESZPRÉMY, L. – KIRÁLY, B. (edd.): *A Millenium of Hungarian Military History*. Boulder 2002.
- Vlastivěda moravská*. Brno 1900-1948.
- VLČEK, Pavel a kol.: *Umělecké památky Prahy III. Malá Strana*. Praha 1999.
- VLNAS, Vít: *Český Mars. Dům na hranici. (Válka a mír v povědomí barokních Čech)*. In: TÝŽ (ed.): *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*. Praha 2001, s. 163-167.
- VLNAS, Vít: *Dva pražské literární ohlasy turecké války z let 1716-1718. Im memoriam Alexandra Sticha*. FHB 21, 2005, s. 219-234.
- VLNAS, Vít: *Dva pražské literární ohlasy turecké války z let 1716-1718*. FHB 21, 2005, s. 219- 234.
- VLNAS, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*. Praha – Litomyšl 2001.
- VLNAS, Vít: *Válka v míru. Čechy, habsburské země a jejich armáda v období let 1648-1741*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří – VLNAS, Vít (edd.): *Barokní Praha – barokní Čechie 1620-1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*. Praha, 2004, s. 759-768.

- VLNAS, Vít: *Války o Itálii na počátku 18. století a jejich ohlas v barokních Čechách*. In: HEROLD, Vilém – PÁNEK, Jaroslav (edd): *Baroko v Itálii – baroko v Čechách*. = *Barocco in Italia, Barocco in Boemia*. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem. Praha 2003, s. 145-155.
- VLNAS, Vít: *Váš bližní a spolukřesťan... Nehrdinské dny vojáků prince Evžena*. *Marginalia Historica* 3, 1999, s. 81-123.
- Vojenské dějiny Československa I-V*. Praha 1985–1989.
- VOJKOVSKÝ, Rostislav: *Mnichovo Hradiště*. Dobrá 2005.
- VOKÁČOVÁ, Petra: *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době vrcholného baroka*. Dizertační práce FF MU Brno, Brno 2007.
- VOLDÁN, Vladimír: *Lichtenštejnové-Kastelorni a jejich brněnské domy*. *Brno v minulosti a dnes* 7, 1965, s. 93-102.
- VOREL, Petr: *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace)*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. pardubické bienále, 4.-5. dubna 2002 (= SPUP, Supplement 5). Pardubice 2002, s. 13-48.
- VOREL, Petr: *Páni z Pernštejna: Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha 1999.
- VOREL, Petr: *Petr Hamza ze Zábědovic a regentská správa perňštejnských dominií v Čechách v letech 1550-1552*. In: SPUP 2, 1996, s. 115-140.
- VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001.
- VOREL, Petr: *Zánik aristokratického dvora pánů z Pernštejna v Pardubicích v roce 1550*. In: MACKOVÁ, Marie (ed.): *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. - 13. září 1995. Ústí nad Orlicí 1996, s. 70-77.
- VOREL, Petr: *Život na dvoře Viléma z Pernštejna*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku* (= *Opera historica* 7). České Budějovice 1999, s. 331-360.
- VYBÍRAL, Zdeněk: *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*. Praha 2008.
- VYBÍRAL, Zdeněk: *Člověk ve válce*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 433-473
- VYBÍRAL, Zdeněk: *Pohled českých pramenů na bitvu u Moháče (29. 8. 1526)*. In: MIKULEC, Jiří – POLÍVKA, Miloslav (edd.): *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. 1. Praha 2007, s. 201-211.
- VYBÍRAL, Zdeněk: *Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku*. In: DRDA, Miloš – VYBÍRAL, Zdeněk (edd.): *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*. VI. mezinárodní husitologické sympozium, Tábor 12.-14. října 2004 (= *Husitský Tábor, Supplementum* 3). Tábor 2007, s. 555-569.
- WAGNER, Georg: *Das Türkenjahr 1664: Eine Europäische Bewährung. Rauimund Montecuccoli, die Schlacht bei St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vásvár)*. Eisenstadt 1964.
- WAGNER, Václav: *Černínský palác*. *Za starou Prahu* 8, 1921, s. 13 an.
- WAGNER, Václav: *Úpravy Pražského hradu, Černínského paláce a Klementina 1919-1936*. ZPP 1, 1937, s. 1 an.
- WACHSMANOVÁ, Viktorie: *Státní zámek v Náchodě*. In: *Náchod. Státní zámek a památky v okolí*. Praha 1964.
- WANG, Andreas: *Der „Miles Christianus“ im 16. und 17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Ein Beitrag zum Verhältnis von sprachlicher und graphischer Bildlichkeit*. Frankfurt am Main 1975.

- WEIGL, Igor: *In a Caftan before Emperor, with the Haiduks around Graz and with a Library in Ptuj. The Counts Leslie and their City and Country Residences in the 17th and the 18th Century*. In: WIDMAR, Polona (ed.): *Zapuščina rodbine Leslie na ptujskem gradu*. Ptuj 2002, s. 88-96.
- WEIGLEY, Russell F.: *Military History in the American Mainstream*. *Reviews in American History* 15, 1987, s. 209-212.
- WEIHE-EIMKE, Arnold: *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi, Ritter des goldenen Vließes, deutscher Reichfürst und Gemahl der Prinzessin Maria Benigna Franziska von Sachsen - Lauenburg*. Pilsen 1871.
- WETTE, Wolfram (Hg.): *Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten*. München-Zürich 1992.
- WETTENDORFER, *Ein Zeughaus-Vokabular*. WK 8, 1943-1944, Nr. 3/4, s. 74-77.
- WILHELM, Gustav: *Die Rüstkammer des Fürsten Johann Adam Andreas von Lichtenstein (1662-1712) im Schlosse Feldsberg*. In: *Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Lichtenstein* 1970, s. 421-457.
- WILLIAMS, Alan: *The Old Arsenal at Solothurn: an overview of 16th century German metalurgy*. WK 2003, s. 27-56.
- WILSON, Peter H.: *British and American Perspectives on Early Modern Warfare*. *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit Bulletin* 5, 2001, s. 108-118.
- WILSON, Peter H.: *War in Early Modern German History*. *German History* 19, 2001, s. 419-438.
- WINKELBAUER, Thomas – KNOZ, Tomáš: *Geschlecht und Geschichte. Grablegen, Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert*. In: BÄHLCKE, Joachim – STROHMEYER, Arno (Hg.): *Die Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa*. (= *Zeitschrift für historische Forschung*, Beiheft 29). Berlin 2002, s. 129-178.
- WINKELBAUER, Thomas: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien-München 1999.
- WINKELBAUER, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Unterthanen des Hauses Habsburg im Konfessionellen Zeitalter. Teil 1* (= *Österreichische Geschichte 1522-1699*). Wien 2003.
- WIRTH, Zdeněk: *Černínský palác v Praze*. *Umění* 9, 1936, s. 260 an.
- WIRTH, Zdeněk: *Inventář zámku litomyšlského z roku 1608*. ČSPSČ 21, 1913, s. 123-125.
- WIRTH, Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese náchodském*. Praha 1910.
- WITZMAN, Reingard: *Türkenkopf und Türkenskugel. Einige Türkenmotive und Bildvorstellungen der Volkskultur aus dem 17. und 18. Jahrhundert*. In: *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*. Salzburg-Wien 1982, s. 291-303.
- WOHLFEIL, Rainer: *Adel und neues Heerwesen*. In: RÖSSLER, Hellmuth (Hg.): *Deutscher Adel 1430 – 1555*. Darmstadt 1965, s. 203-233.
- WOHLFEIL, Rainer: *Das Heerwesen im Übergang vom Ritter- zum Söldnerheer*. In: KUNISCH, Johannes (Hg.): *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte in der Frühen Neuzeit*. Berlin 1986, s. 107-128.
- WOHLFEIL, Rainer: *Militärgeschichte. Zu Geschichte und Problemen einer Disziplin der Geschichtswissenschaft*. *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 52, 1993, s. 323-344.
- WOHLFEIL, Rainer: *Wehr-, Kriegs- oder Militärgeschichte?* *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 1, 1967, s. 21-29.
- WOLF, Adam: *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I., 1609-1677. Sein Leben und Wirken*. Wien 1869.
- WORTHINGTON, David: *Scots in Habsburg Service 1618-1648*, Leiden-Boston 2004.

- WREDE, Martin: *Code, Concept und und Konjunkturen des Rittertums in der französischen Hofkultur des 17. Jahrhunderts*. Geschichte und Gesellschaft 33, 2007, s. 350-374.
- WRIGHT, L. P.: *The Military Orders in Sixteenth and Seventeenth Century Spanish Society: Insituational Embodiment of a Historical Tradition*. Past and Present 43, 1969, s. 34-70.
- WURZBACH, Constant von: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. 60 Bände, Wien 1856-1891.
- WYCZAŃSKI, Andrzej: *Szlacheckie inwentarze pośmiertne z XVI w. jako źródło do dziejów kultury materialnej w Polsce*. Kwartalnik historii kultury materialnej 1964, s. 691-699.
- ZAHRAĐNÍK, Pavel: *Historie paláce jako rezidence hrabat Černínů*. In: HORYNA, Mojmír – ZAHRAĐNÍK, Pavel – PREISS, Pavel: *Černínský palác v Praze*. Praha 2001, s. 13-72.
- ZÁZVORKOVÁ, M.: *Fabián Václav Harovník*. Památky archeologické 38, 1932, s. 62-69.
- ZEDLER, Johann Heinrich, *Grosses vollständiges Universal Lexikon Aller Wissenschaften und Künste*, Bd. 1-64 + 4 Ergänzungsbände. Leipzig - Halle 1732-1754 (digitalizovaná verze na <http://www.zedlerlexikon.de/>).
- ZEMAN, Lubomír a kol.: *Dějiny města Ostrova*. Ostrov 2001.
- Zeughaus und Rüstkammer zu Berlin in einem Reimgedichte vom Jahre 1730*. WK 8, 1918-1920, s. 215-216.
- ZLAT, M.: *Śląska rzeźba nagrobkowa XVI. wieku wobec właskiego renesansu*. In: *Ze studiów nad sztuką XVI. wieku na Śląsku i w kraja sąsiednich*. Wrocław 1976, s. 17-42.
- ŻYCIŃSKI, Stanisław: *Bezdrawcowa broń biała i oznaky władzy wojskowej w inwentarzu skarbcu radziwiłłowskiego w Lubcu z 1633 roku*. In: *Archeion* 76, Warszawa 1983, s. 103-124.
- ŻYGULSKI, Zdislaw Jr.: *Armour As a Symbolic Form*. WK 1984, s. 77-96.
- ŻYGULSKI, Zdislaw jr.: *Turkish trophies in Poland and the imperial ottoman Style*. In: *Armi Antiche. Numero speciale per il 6° congresso dell' associazione internazionale dei Musei d' armi e di storia militare*, Zürich 15. – 20. Mai 1972. Turin 1972, s. 26-66.
- ŻYGULSKI, Zdislaw jr.: *Turkish Militaria in the Light of Exhibitions of 1983*. WK 1984, s. 139-145.
- ŽĎÁRSKÝ, Milan: *Rodová galerie Piccolominiů na zámku v Náchodě*. Rodným krajem 2000, č. 21, s. 5.
- ŽITNÝ, Miroslav: *Ideál keřtánského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.): *Utváření identity ve vrstvách paměti (= Opera historica 15)*. České Budějovice 2011, s. 183-217.
- ŽIŽKA, Jan: *Několik poznámek k zámeckému sálu a stavebním dějinám zámku v Mnichově Hradišti*. Památky středních Čech 19, 2005, s. 18-24.

VIII. Přílohy

VIII. 1 Soupis studovaných aristokratických zbrojnic, cca 1550 – 1750

Sídlo	Rok	Majitel ¹	Pramen / Zdroj
Helfštejn	1552	Jaroslav, Vratislav a Vojtěch z Pernštejna	František HRUBÝ: <i>Selské a panské inventáře v době předbělohorské II: Inventáře zámecké</i> . ČsČH 33, 1927, s. 284-286. ²
Litomyšl	1552	královská komora / Jaroslav z Pernštejna	NA Praha, SM, sign. P 100/5, kart. č. 1707
Křivoklát	1560	královská komora	NA Praha, SM, sign. P 90/3, kart. č. 1683
Pardubice	1560	Jaroslav z Pernštejna	NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645; P 100/5/I, kart. č. 1707
Bečov n. Teplou	1571	Jindřich st. Šlik	NA Praha, SM, sign. S 16/78, kart. č. 2075
Bečov n. Teplou	1573	Jindřich st. Šlik / bečovská obec	NA Praha, SM, sign. S 16/78, kart. č. 2076
Choltice	1576	Bernard Gersdorf z Gersdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 38 (F 35/98) kart. č. 1088
Bečov n. Teplou	1578	Šebestián Šlik	NA Praha, SM, sign. S 16/78, kart. č. 2074
Choltice	1578	Bernard Gersdorf z Gersdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 38 (F 35/98) kart. č. 1088
Křivoklát	1579	královská komora / Jan Jiří z Lobkovic	NA Praha, SM, sign. P 90/7, kart. č. 1686
Křivoklát	1584	královská komora	NA Praha, SM, sign. P 90/48, kart. č. 1689
Třeboň	1588	Vilém z Rožmberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 8
Roudnice n. L.	1590	Vilém z Rožmberka	Hynek GROSS: <i>Zásilka zbroje a jiných věcí z Roudnice na Č. Krumlov r. 1590</i> . ČSPSČ 31, 1919, s. 127-128.
Třeboň	1590	Vilém z Rožmberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 8
Třeboň	1591	Vilém z Rožmberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 8
Bílina	1592	Jan ml. Popel z Lobkovic	NA Praha, SM, sign. L 39/115, kart. č. 1400
Hluboká	1593	Adam II. z Hradce	SOA Třeboň, prac. J. Hradec, RA pánů z Hradce, kart. č. 58
Hrubý Rohozec	1593	Kryštof z Vartenberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 36 (F 6/98), kart. č. 1079 ³
Český Krumlov	1596	Petr Vok z Rožmberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Třeboň	1599	Petr Vok z Rožmberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 8

¹ Častým pramenem zachycujícím zbraně jsou pozůstalostní inventáře. V takovém případě je uváděno jméno zemřelého, v rámci jehož pozůstalostního řízení inventář vznikl. Tím budiž vysvětlena občasná disproporce mezi kolonkami „rok“ a „majitel“, kdy v některých případech uváděné jméno již v danou chvíli nebylo mezi živými.

² Srov. též *Inventář hradu Helfštýna z r. 1552*. Záhorská kronika XX, 1938, č. 3, s. 76 – 78.

³ Srov. též Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Inventář zámku Hrubý Rohozec z roku 1593*. Od Ještěda k Troskám 13, 1934-1935, s. 14-15.

Polná	1603	Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu	NA Praha, FDK, sign. VII E 49, kart. č. 1139
Kost	1604	Oldřich Filip z Lobkovic	NA Praha, FDK, sign. VII E 22, kart. č. 946
Litomyšl	1608	Polyxena Lobkovická z Pernštejna	Zámek Nelahozeves, LRRÁ, sign. P 14/30 ⁴
Kostelec n. Černými Lesy	1611	Jaroslav Smiřický ze Smiřic	NA Praha, Komorní knihy, inv.č. 1779
Třeboň	1615	Jan Jiří ze Švamberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Velké Meziříčí	1615	Zdeněk Leopold Berka z Dubé	František HRUBÝ: <i>Selské a panské inventáře v době předbělohorské II: Inventáře zámecké</i> . ČČH 33, 1927, s. 287-300.
Žehušice	1615	Adam st. z Valdštejna	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Brozany	1616	Polyxena z Házmburka	NA Praha, FDK, sign. VII E 22, kart. č. 946
Chlumeck n. Cidlinou	1616	Václav Vchynský z Vchynic	SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumeck), inv. č. 325, kart. č. 20
Chlumeck n. Cidlinou	1618	Václav Vchynský z Vchynic	NA Praha, SM, sign. K 9/28, kart. č. 1090
Kostelec n. Černými Lesy	1618	Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Náchod	1618	Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Rychnov n. Kněžnou	1618	Eustach Wettengl z Neyenperku	NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124
Škvorec	1618	Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Třeboň	1618	Petr ze Švamberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Krnsko	1619	Jan Vančura z Řehnic	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Buštěhrad	1620	Jan Novohradský z Kolovrat	NA Praha, FDK, sign. VII E 32 (F 25/98), kart. č. 1047
Choltice	1620	Štěpán Gersdorf z Gersdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 38 (F 35/98) kart. č. 1088
Košátky	1620	Jan Novohradský z Kolovrat	NA Praha, FDK, sign. VII E 32 (F 25/98), kart. č. 1047
Třeboň zámek	1620	Petr ze Švamberka	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Zákupy	1620	Jan Novohradský z Kolovrat	NA Praha, FDK, sign. VII E 32 (F 25/98), kart. č. 1047
Hranice na Moravě	1621	Václav Mol z Modřelic	František HRUBÝ: <i>Selské a panské inventáře v době předbělohorské II: Inventáře zámecké</i> . ČČH 33, 1927, s. 303-306.
Kostelec n. Černými Lesy	1621	Jindřich Smiřický ze Smiřic	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Škvorec	1621	Jindřich Smiřický ze Smiřic	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Rychnov n. Kněžnou	1623	Kryštof Wettengl z Neyenperku	Josef DOSTÁL: <i>Inventář svršků na panství rychnovském z doby konfiskací pobělohorských</i> . Časopis pro dějiny

⁴ Srov. též Zdeněk WIRTH: *Inventář zámku litomyšlského z roku 1608*. ČSPSČ 21, 1913, s. 123-125.

			venkova XIII, 1926, s. 208-212.
Lukov	1631-1634	Štěpán Šmíd z Freyhofenu	Vlasta FIALOVÁ: <i>Inventář hradu Lukova z let 1631-1634</i> . Naše Valašsko VI, 1940, s. 1-14.
Teplice	1634	Vilém Vchynský z Vchynic	Olga BEDNÁŘOVÁ: <i>Teplický zámek ve světle konfiskačního inventáře z roku 1634</i> . Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 23, 2000, s. 105-127.
Rabštejn n. Střelou	1635	Jáchym st. Libštejnský z Kolovrat	NA Praha, SM, sign. K 10/8, kart. č. 1094
Frymburk	1636	Rudolf Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno
Opočno	1636	Rudolf Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno
Pernštejn	1648	Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkorna	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 119, kart. č. 120
Šlikovský dům ve Vidni	1650	Jindřich Šlik	NA Praha, SM, sign. S 16/34
Veliš	1650	Jindřich Šlik	NA Praha, FDK, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001
Kostelec n. Černými Lesy	1654	Karel Eusebius z Liechtensteina	NA Praha, FDK, sign. VII E 33, kart. č. 1061
Rožmberk	1654	Karel Albert Buquoy	SOA Třeboň, VS Rožmberk, sign. III F 6b, kart. č. 48
Žamberk	1654	Jindřich Jan z Bubna a Litic	NA Praha, FDK, sign. VII E 1, kart. č. 762
Bílina	1655	Jan z Rottalu	NA Praha, FDK, sign. VII E 22, kart. č. 946
Mikulov	1655	Maxmilián II. z Dietrichsteina	MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2066, kart. č. 523
Bitov	1657	Kateřina Jankovská z Roupova	MZA Brno, RA Daunů, inv. č. 347, kart. č. 32
Švihov	1657	Jan Maxmilián Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Třeboň	1657	královská komora	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Valdštejnský palác	1657	Ferdinand Arnošt z Valdštejna	SOA Praha, RA Valdštejnů, Valdštejniána, inv. č. 2659, sign. XII-P2
Frýdlant	1660	František Ferdinand Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1943, kart. č. 548
Liberec	1660	František Ferdinand Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1943, kart. č. 548
Třeboň	1661	Jan Adolf ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, IB 6I 9
Pernštejn	1664	Maxmilián z Liechtensteinu-Castelkorna	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Tovačov	1665	Julius ze Salmu	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 334, kart. č. 242
Benešov n. Ploučnicí	1666	Jan Pavel z Aldringenu	NA Praha, FDK, sign. VII E 11 (F10/98), kart. č. 865
Švihov	1666	Humprecht Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Frýdlant	1667	František Ferdinand Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1944, kart. č. 548

Pernštejn	1667	Maxmilián z Liechtensteinu-Castelkorna	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 11, kart. č. 96
Jindřichův Hradec	1673	Ferdinand Vilém Slavata z Chlumu	SOA Třeboň, prac. J. Hradec, RA Slavata, inv. č. 146, sign. III G 4a, kart. č. 19
Mikulov	1673	Ferdinand z Dietrichsteina	MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2066, kart. č. 523
Velké Losiny	1673	Přemek III. ze Žerotína	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. Z 2, kart. č. 282
Slavkov	1675	Dominik Ondřej Kounic	MZA Brno, RA Kouniců, inv.č. 463, kart. č. 56
Staré Hrady	1675	František Arnošt Šlik	NA Praha, FDK, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001
Častolovice	1676	Jan Václav z Oppersdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Jičín	1676	Jan Norbert ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Jindřichův Hradec	1677	Jan Jáchym Slavata z Chlumu	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Častolovice	1681	Jan Václav Šebestián z Oppersdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Hrubý Rohozec	1683	Albrecht Maxmilián Desfours	NA Praha, FDK, sign. VII E 36 (F 6/98), kart. č. 1079
Mírov	1683	Karel z Liechtensteina-Castelkornu	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Sokolov	1683	Jan Hartvík z Nostic	NA Praha, FDK, sign. VII E 41, kart. č. 1100
Jevišovice	1684	Ludvík Raduit de Souches	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 19, kart. č. 195
Mírov	1684	Karel z Liechtensteina-Castelkornu	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. OII a 12/1, kart. č. 4418, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Vojice	1684	Jaroslav Bořek Dohalský z Dohalic	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Pernštejn	1685	Kryštof Filip z Liechtensteinu-Castelkorna	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 9, kart. č. 96
Jičín	1686	Jan Norbert ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Raduitský dům ve Vídni	1688	Karel Ludvík Raduit de Souches	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 34, kart. č. 197
Bítov	1689	Maxmilián Arnošt II. Jankovský z Valšimi	MZA Brno, RA Daunů, inv. č. 202, kart. č. 11
Horšovský Týn	1689	Rudolf Vilém z Trauttmansdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Jindřichův Hradec	1689	Jan Jáchym Slavata z Chlumu	SOA Třeboň, prac. J. Hradec, RA Slavata, kart. č. 32
Jevišovice	1691	Karel Ludvík Raduit de Souches	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 34, kart. č. 197
Jindřichův Hradec	1691	František Leopold Slavata z Chlumu	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Mírov	1691	Karel z Liechtensteina-Castelkornu	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Nové Hrady	1691	Karel Filip Longueval Buquoy	NA Praha, FDK, sign. VII E 53 (F 13/98), kart. č. 1159

Nový Světlav	1691	Jan Karel Serényi	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 169, kart. č. 228
Roudnice n. L.	1691	Ferdinand August z Lobkovic	Zámek Nelahozeves, LRRA, sign. G 17/92
Dírná	1693	Jan Václav Vratislav z Mitrovic	NA Praha, FDK, sign. VII E 4 (F 40/98), kart. č. 781
Jindřichův Hradec	1693	Heřman Jakub Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Třeboň	1693	Ferdinand Vilém ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Duchcov	1694	Jan Bedřich z Valdštejna	SOA Praha, RA Valdštejnů, Rukopisy, inv. č. 288; NA Praha, FDK, sign. VII E 72 (F 27/98), kart. č. 1244
Kláštorec n. Ohří	1694	Michael Osvald Thun-Hohenstein	NA Praha, FDK, sign. VII E 11 (F10/98), kart. č. 865
Brtnice	1696	František Antonín Collalto	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. C 13, kart. č. 20
Žlučina	1696	Ferdinand Šebestián Krabice z Vejtmile	NA Praha, FDK, sign. VII E 73 (F37/98), kart. č. 1263
Veveří	1697	František Antonín Collalto	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. C 13, kart. č. 20
Nový Světlav	1699	Arnoštka Barbora Serényi	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 51, kart. č. 199
palác Kinských ve Vídni	1699	František Oldřich Kinský	SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 2872, kart. č. 141
Švihov	1699	Jan Václav Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Choltice	1700	Romedius Konstantin Thun-Hohenstein	NA Praha, FDK, sign. VII E 38 (F 35/98) kart. č. 1088
Jičín	1700	Jan Josef ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Teplíce	1700	Jan Jiří Clary-Aldringen	NA Praha, FDK, sign. VII E 30 (F50/98), kart. č. 1037
Děčín	1702	Maxmilián Thun-Hohenstein	NA Praha, FDK, sign. VII E 39 (F 17/98), kart. č. 1093
Třeboň	1703	Adam František ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 4Kgama 96
Roudnice n. L.	1704	Ferdinand August z Lobkovic	Zámek Nelahozeves, LRRA, sign. G 17/92
Rosice u Chrásti	1706	František Antonín Berka z Dubé a Lipé	NA Praha, FDK, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111
Rychmburk	1706	František Antonín Berka z Dubé a Lipé	NA Praha, FDK, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111
Šternberský palác na Hradčanech	1708	Václav Vojtěch ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Jičín	1708	Marie Barbora Pöttingová ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Srbice	1708	Leopold Maxmilián z Bubna a Litic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Úlibice	1709	Zdeněk Ferdinand Mladota ze Solopysk	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Jičín	1710	Jan Josef z Trauttmansdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847

Orlík	1710	Jan Kristián z Eggenbergu	NA Praha, FDK, sign. VII E 73 (F37/98), kart. č. 1263
Český Krumlov	1710	Jan Kristián z Eggenbergu	NA Praha, FDK, sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794
Úsov	1712	Antonín Florián z Liechtensteina	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 104
Valtice	1712	Jan Adam Ondřej z Liechtensteina	Gustav WILHELM: <i>Die Rüstammer des Fürsten Johann Adam Andreas von Lichtenstein (1662-1712) im Schlosse Feldsberg</i> . In: Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Lichtenstein 1970, s. 421-457.
Valtice (Mikulov)	1712-27	dědická správa po Janu A. z Liechtensteina	MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1717, kart. č. 400
Hodonín	1713	Antonín Florián z Liechtensteina	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 104
Šternberk	1713	Antonín Florián z Liechtensteina	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 104
Frýdlant	1714	Jan Václav Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1953, kart. č. 548
Horšovský Týn	1714	Jan Josef z Trauttmansdorfu	SOA Plzeň, p. Klášter, RA Trauttmansdorffů, kart. č. 95; NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Chotěboř	1714	Františka Rozálie Kinská z Dubé a Lipé	NA Praha, FDK, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111
Jičín	1714	Jan Josef z Trauttmansdorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 9 (F 7/98), kart. č. 847
Rychmburk	1714	Františka Rozálie Kinská z Dubé a Lipé	NA Praha, FDK, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111
Děčín	1717	Jan František Thun-Hohenstein	NA Praha, FDK, sign. VII E 39 (F 17/98), kart. č. 1093
Třeboň	1718	Adam František ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Frýdlant	1719	Jan Václav Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1958, kart. č. 549
Chlumec n. Cidlinou	1719	Václav Norbert Oktavián Kinský z Vchynic	SOA Zámrsrk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 428, kart. č. 23; NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834
Choltice	1719	Romedius Jan Thun-Hohenstein	NA Praha, FDK, sign. VII E 38 (F 35/98) kart. 1088; SOA Zámrsrk, VS Choltice, inv. č. 32-34, kn. č. 31-33
Kratonohy	1719	Václav Norbert Oktavián Kinský z Vchynic	SOA Zámrsrk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 428, kart. č. 23; NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834
Orlík	1719	Marie Arnoštka z Eggenbergu	NA Praha, FDK, sign. VII E 73 (F37/98), kart. č. 1263
Rychnov n. Kněžnou	1719	Norbert Leopold Libštejnský z Kolovrat	NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124
Vimperk	1719	Marie Arnoštka z Eggenbergu	NA Praha, FDK, sign. VII E 73 (F37/98), kart. č. 1263
Děčín	1720	Jan František Thun-Hohenstein	NA Praha, FDK, sign. VII E 39 (F 17/98), kart. č. 1093

Gallasovský palác v Praze	1720	Filip Josef Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1964, kart. č. 549
Jaroslavice	1720	Michael Jan II. z Althannu	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. A 20, kart. č. 2
Liberec	1720	Filip Josef Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1968, kart. č. 549
Vranov	1720	Michael Jan II. z Althannu	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. A 20, kart. č. 2
Černínský palác na Hradčanech	kolem 1720	František Josef Černín z Chudenic	SOA Třeboň, prac. J. Hradec, Černínská ústřední správa
Gallasovský palác ve Vídni	1721	Filip Josef Gallas	SOA Litoměřice, p. Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 1977, kart. č. 549
Strážnice	1722	Josef Antonín Magnis	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. M 43, kart. č. 126
Častolovice	1723	František Damián ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Zásmuky	1723	František Damián ze Šternberka	NA Praha, FDK, sign. VII E 17 (F 32/98), kart. č. 911
Třeboň	1725	Adam František ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Žamberk	1725	Antonín z Bubna a Litic	NA Praha, FDK, sign. VII E 1, kart. č. 762
Opočno	1727	Jeronym Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno
Duchcov	1729	Jan Josef z Valdštejna	Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: <i>Lovecké zbraně v Čechách</i> . Praha 1980, s. 123-126.
Mírov	1729	Wolfgang Hannibal Schrattenbach	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Opočno	1729	Rudolf Josef Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno, pův. sign. 31 2 21c
Opočno	1730	Rudolf Josef Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno
Duchcov	1731	Jan Josef z Valdštejna	SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 3440, sign. II-18/22, kart. č. 45
Opočno	1731	Rudolf Josef Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno, pův. sign. 31 2 25d
Český Krumlov	1732	Adam František ze Schwarzenbergu	NA Praha, FDK, sign. sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794
Hrubý Rohozec	1732	Albrecht Desfours	NA Praha, FDK, sign. VII E 36 (F 6/98), kart. č. 1079
Moravská Třebová	1732	Josef Jan Adam z Liechtensteina	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 105
Náchod	1732	Jan Václav a Ottavio II. Piccolomini	SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428, mikrofilm č. 65
Černínský palác na Hradčanech	1733	František Josef Černín z Chudenic	SOA Třeboň, prac. J. Hradec, RA Černínů, kart. č. 358a
Jindřichův Hradec	1733	František Josef Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1172
Ostrov n. Ohři	1733	Františka Sibylla Augusta markraběnka Bádenská	NA Praha, FDK, sign. sign. VII E 7 (F 34/98), kart. č. 794

Rožmberk	1733	Karel Kajetán Buquoy	SOA Třeboň, VS Rožmberk, sign. III F 6b, kart. č. č 48; NA Praha, FDK, sign. VII E 53 (F 13/98), kart. č. 1159
Šternberk	1733	Josef Jan Adam z Liechtensteina	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 106
Úsov	1733	Josef Jan Adam z Liechtensteina	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 53, kart. č. 105
Planá	1735	František Václav ze Sinzendorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 29 (F 21/98), kart. č. 1032
Roudnice n. L.	1735	Filip Hyacint z Lobkovic	Zámek Nelahozeves, LRRÁ, sign. G 17/92, sign. G 16/83b
Zdislavice	1735	Mikuláš Leopold Otislav z Kopenice	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. L 11, kart. č. 96
Mírov	1736	Wolfgang Hannibal Schrattenbach	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Sokolov	1736	Antonín Jan z Nostic	NA Praha, FDK, sign. VII E 41, kart. č. 1100
Bítov	1737	Maxmilián Arnošt II. Jankovský z Vlašimi	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. W 63, kart. č. 269 ⁵
Lomnice	1738	Antonín Amatus Serényi	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 150, kart. č. 221
Serényiovský palác v Brně	1738	Antonín Amatus Serényi	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. S 150, kart. č. 221
Přestavlký	1738	Maxmilián Filip Magnis	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. M 68, kart. č. 128
Račice	1738	Maxmilián Filip Magnis	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. M 68, kart. č. 128
Strážnice	1738	Maxmilián Filip Magnis	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. M 68, kart. č. 128
Opočno	1739	Rudolf Josef Colloredo-Wallsee	SOA Zámorsk, VS Opočno, neinventarizováno, pův. sign. 31 2 31a-b
Staré Hradý	1740	František Josef Šlik	NA Praha, FDK, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001
Veliš	1740	František Josef Šlik	NA Praha, FDK, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001
Jičíněves	1741	František Josef Šlik	NA Praha, FDK, sign. VII E 27 (F 18/98), kart. č. 1001
Třeboň	1741	Josef Adam ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 4Kgama 96
Planá	1743	Jan Josef ze Sinzendorfu	NA Praha, FDK, sign. VII E 29 (F 21/98), kart. č. 1032
Slavkov	1747	Maxmilián Oldřich Kounic	MZA Brno, RA Kouniců, inv.č. 4019, kart. č. 434
Mnichovo Hradiště	1749	František Arnošt z Valdštejna	SOA Praha, RA Valdštejnů, Rukopisy, inv. č. 289
Dírná	1750	František Karel Vratislav z Mitrovic	NA Praha, FDK, sign. VII E 4 (F 40/98), kart. č. 781
Teplice	1751	František Karel Clary-Aldringen	NA Praha, FDK, sign. VII E 30 (F50/98), kart. č. 1038
Bečov n. Teplou	1752	Jan Adam z Questenbergu	NA Praha, FDK, sign. VII E 83, kart. č. 1299

⁵ Srov též. Jiří KUBEŠ: *Reprezentativní funkce*, s. 332- 338.

Choceň	1752	František Josef Kinský z Vchynic	NA Praha, FDK, sign. VII E 43 (F 48/98), kart. č. 1111
Jaroměřice n. Rokytinou	1752	Jan Adam z Questenbergu	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. Q 6, kart. č. 176
Teplíce	1752	František Karel Clary-Aldringen	NA Praha, FDK, sign. VII E 30 (F50/98), kart. č. 1038
Rychnov n. Kněžnou	1753	František Karel II. Libštejnský z Kolovrat	NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124
Třeboň	1753	Josef Adam ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Jevišovice	1756	Jan Nepomuk Ugarte	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. V 23, kart. č. 256
Sokolov	1756	František Václav z Nostic	NA Praha, FDK, sign. VII E 41, kart. č. 1100
Rychnov n. Kněžnou	1758	František Josef Libštejnský z Kolovrat	NA Praha, FDK, sign. VII E 47, kart. č. 1124
Mnichovo Hradiště	1759	František Josef z Valdštejna-Vartenberka	SOA Praha, Ústřední správa valdštejnských velkostatků, inv. č. 1262, sign. XX-39-4, kart. č. 41
Duchcov	1760	František Josef z Valdštejna-Vartenberka	SOA Praha, RA Valdštejnů, Dokeská manipulace, inv. č. 3127, sign. I-16/9, kart. č. 16
Chlumec n. Cidlinou	1760	Leopold Ferdinand Kinský z Vchynic	SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 428, kart. č. 23; NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834
Třeboň	1760	Josef Adam ze Schwarzenbergu	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4
Mírov	1761	Maxmilián Hamilton	ZA Opava, p. Olomouc, ÚŘAS, sign. O13/12-1, kart. č. 2726
Chlumec n. Cidlinou	1765	František Ferdinand Kinský z Vchynic	SOA Zámorsk, RA Kinských (Chlumec), inv. č. 392, kart. č. 23
Náměšť n. Oslavou	1765	Fridrich Vilém Haugvic z Biskupic	MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. H 172, kart. č. 68
Ostrov n. Ohří	1773	Karel Fridrich markrabě Bádenský	SOA Plzeň, Vrchní úřad Ostrov, sign. I A 4, kart. č. 8 ⁶
Černínský palác na Hradčanech	1777	Prokop Vojtěch Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1173
Jindřichův Hradec	1777	Prokop Vojtěch Černín z Chudenic	NA Praha, FDK, sign. VII E 54 (F 8/98), kart. č. 1173
Lobkovický palác ve Vídni	b.d.	?	Zámek Nelahozeves, LRRA, sign. G 17/92
Třeboň	b.d.	?	SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4

⁶ Srov. též Jan RYBA: *Zámecká zbrojnice v Ostrově*. Zprávy kabinetu regionálních dějin katedry dějepisu PedF v Plzni 5, 1990, s. 25-26.

VIII. 2 Puškaři zásobující pražskou zbrojnici hrabat Černínů do roku 1733

Pramenné údaje (SOA Třeboň, p. Jindřichův Hradec, RA Černín, prozatímní uložení kart. 358a; Černínská ústřední správa, nesignované knihy a inventáře) byly doplněny informacemi (plné jméno puškaře, místo působení, činné období) z následujících publikací: Wendelin BOEHEIM: *Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig 1890; Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005; Eugene HEER: *Der neue Stöckel: internationales Lexikon der Büchsenmacher, Feuerwaffenfabrikanten und Armbrustmacher von 1400 – 1900. Band I-III*. Schwabisch Hall 1978-1982; Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha 1980; Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchsenschäfter*. Berlin 1944; TÝŽ: *Die grossen Büchsenmacher. Leben, Werke, Marken vom 15. bis 19. Jahrhundert*. Braunschweig 1972; Evžen ŠNAJDROVÁ: *Palné zbraně ze sbírky Národního muzea*. Praha 1998; Jiří VANĚK: *Brněnští puškaři 1650 - 1900. Historie jednoho řemesla*. Brno 1993.

Doplňky z literatury jsou uváděny v hranatých závorkách, v kulatých závorkách pak další varianty jména, užívané ve výše citovaných pramenech. U několika puškařů se bližší identifikace nezdařila, patrně vinou zkomolené signatury či nesprávného přepsání jejich jména autory inventářů.

puškař	působíště	činný	puška s křes. zámkem	puška s koleč. zámkem	pistole	celkem
J. J. [Johann Jakob] Behr	[Würzburg] ⁷	1690 - 1740	1		2	3
Franz Breitenfelder	Karlovy Vary	ca 1716 - 1751	2			2
Vincencio Comminario ⁸	[Brescia?]	1. třet. 18. st.	1			1
Lazari Cominazzo ⁹	[Brescia]	ca 160-1696	1		8	9
Carlo Contino			1			1
Fernandez (Ferdinandes)	[Madrid]	1. třet. 18. st.	1			1
[Johann] Fischer	Prešpurk		1			1
Johan Adam Gratzel	Wien	1703 - 1734	2	6		6
[Peter Paul] Heffele	[Praha]	ca 1712 - 1727	2			2
Georg Keiser (Kayser)	Wien	1673 - 1740	1		2	3
Sigmund Klett (Kler, Kettl)	[Ebenau]	1652 - 1663	1		2	3
Franz Krag	Innsbruck	kol. 1710	1			1
[Matěj] Kubik	[Praha]	ca 1706 - 1727	3			3
Georgio Kuplang			1			1
[Jacob] La Marre	Wien	1675 - 1700			4	4
La Narse			1			1
Lazaro Lazarino ¹⁰	[Brescia]	ca 1660 - 1680 ¹¹	3			3

⁷ Působil však i v Maastrichtu, Wallersteinu, Liège a Weimaru.

⁸ Snad se jedná o zkomolené jméno Vincenza Cominazza, činného na poč. 18. stol., jehož párové pistole jsou uloženy ve sbírce zbraní Národního muzea, inv.č. H2-662 a H2-663.

⁹ Příslušníci několikagenerační hlavňářské rodiny Cominazzů se s oblibou podepisovali různými variantami složenými ze jmen Lazaro, Lazarino a Cominazzo. Je proto velmi obtížné od sebe rozlišit jednotlivé členy tohoto rodu, jenž byl činný přibližně mezi lety 1600 – 1730.

¹⁰ Nejspíš jde o signaturu Lazara Cominazza (*1646, † ca 1680).

Le Comte	[Liège]				2	2
Urban Mair				1		1
Mastenus	Paris				2	2
Felix Mayer	Wien	1701 - 1739	1			1
Muck (Nýck) ¹²	Brno	1711 - 1733	1			1
Narhart	Český Těšín (Tecken)		1			1
Neireiter ¹³	[Praha]		6	7		13
Caspar Neireiter	[Praha]	ca 1670 - 1698		2		2
Ferdinantez Neireiter ¹⁴			1			1
Lorenz Neireiter	[Praha]	*1686 † 1729	2	2		4
Albert Nusbaum	Vratislav	1. třet. 18. st.	1			1
Ditrich Nushauer	[Olomouc]	1692 - 1736		2		2
Johan Oberländer (Oberläud)	Nürnberg	*1640 † 1714		1		1
Joseph Pauer	[Cheb, Wien]	1717 - 1744	1			1
Pelar, Poular			1		4	5
[Simon] Penzneter	[Wien]	1695 - 1724	3			3
[Bertrand] Piraube (Pisanbe)	Paris	ca 1650 - 1718	1			1
[Paul Ignaz]Poser	[Praha]	ca 1714 - 1727	2			2
Joseph Qualek	Wien	1719 - 1755	1			1
Johan Seidinger				1		1
Philipp de Selier (Seller)	[Paris] ¹⁵	* 1676 -1740	3		4	7
Johan Siegl	Karlovy Vary	1716			2	2
Johan Stephan Stegher (Steyher)	[Cheb]	mistr ca 1730		1		1
Franz Wilhelm Weyer (Meyer)	[Wien]	1715 - 1723	4	2		6
Paul Würbler (Winckler)	Třebíč	4. čtvrt. 17. st.		2		2
Jean de Wyck			1		2	3
Caspar Zellner	Wien	1695 - 1754	6			6

¹¹ Viz pozn. 3.

¹² Pravděpodobně jde o Matthiase Mucka, nejvýznamějšího člena puškařského rodu, mohlo by se však jednat i o Wentzla Mucka (činný 1729 – po 1753), hypoteticky i o Frantze Mucka (činný 1732 – po 1753).

¹³ Buď otec Caspar, nebo syn Lorenz. Ve 13 případech mezi nimi bohužel černínské inventáře nerozlišují.

¹⁴ Jde o mylné spojení jmen dvou puškařů. Viz výše v textu kap. IV. 3.

¹⁵ Působil i v Liège.

VIII. 3 Puškaři zásobující chlumeckou větev hrabat Kinských do roku 1760

Pramenné údaje (NA Praha, FDK, sign. VII E 8 (F 42/98), kart. č. 834) byly doplněny informacemi o celém jménu puškaře, o místě působení a o činném období z následujících publikací: Wendelin BOEHEIM: *Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig 1890; Miloslav ČERMÁK: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002, s. 172-175; Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005; Eugene HEER: *Der neue Stöckel: internationales Lexikon der Büchsenmacher, Feuerwaffenfabrikanten und Armbrustmacher von 1400 – 1900. Band I-III*. Schwabisch Hall 1978-1982; Ludiše LETOŠNÍKOVÁ: *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha 1980; Hans SCHEDELMANN: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchsenschäfter*. Berlin 1944; TÝŽ: *Die grossen Büchsenmacher. Leben, Werke, Marken vom 15. bis 19. Jahrhundert*. Braunschweig 1972; Evžen ŠNAJDROVÁ: *Palné zbraně ze sbírky Národního muzea*. Praha 1998; Jiří VANĚK: *Brněnští puškaři 1650 - 1900. Historie jednoho řemesla*. Brno 1993.

Doplňky z literatury jsou uváděny v hranatých závorkách, v kulatých závorkách pak další varianty jména, užívané ve výše citovaných pramenech. U několika puškařů se bližší identifikace nezdařila, patrně vinou zkomolené signatury či nesprávného přepsání jejich jména autory inventářů.

puškař	působíště	činný	celá zbraň		hlaveň		kompletace		zámek
			puška	pistole	puška	pistole	puška	pistole	
[Johann] Joseph Bauer	Wien	mistr 1755	6		2		7	2	
J. J. [Johann Jakob] Behr	[Maastricht] ¹⁶	1690 - 1740	1	4					
Franco Bis (Francobis)	Madrid	1730 - 1765			1				
Nicolas Bis	[Madrid]	1692 - 1726					2		
Carl Bischoff	Horn	ca 1720 - 1773		2					
Breitenfeld	[Karlovy Vary]		2						
Johannes Clement			1						
Lazarino Cominazzo	[Brescia]	ca 1660 - 1696	1	4	3	2			
E. Covna	[Liège]	ca 1690 - 1730		2					
Dars	Angers	kolem 1715	1	2					
[Johann Deplan] d'Blan	Praha	po 1680 - 1725	1						
[Diego Esquibel] Disquebel	Madrid	prac. 1694, †1732				2			
D[onato] Donati	[Brescia]	2. pol. 17. stol.		2					

¹⁶ Působil však i ve Würzburgu, Liège, Wallersteinu a Weimaru.

Michael Dutl			1						
Jakob Dworsky				4					
Joseph Ebert	Praha	1715 - ca 1743	2						
Fernandez ¹⁷	Wien ¹⁸		1						
Wenzl Fingeland	Praha	1736 - 1767	1						
Antonio Francino ¹⁹	Gardone Val Trompia		1						
Giovanni Battista Francino ²⁰	[Gardone, Brescia]		1		1				
Joseph Fray	München	kolem 1650							1
[Peter] Fromery ²¹ (Fromern)	Berlin			2					
Johann Adam Gratzel ²²	Wien	1. pol. 18. stol.	2						
Johann Georg Grünbüchler	Korneuburg			2			2		
Michael Gull	[Wien]	přip. 1647, †1679	1						
Peter [Paul] Häffele	Praha	1696 - ca 1727	3						
Joseph Hamerl	Wien	1710 - 1738	3						
Wentzl Heyduk	[Wien] ²³	po 1684	1						
Wilhelm Höffer	Wien		1						
Chasteau ²⁴	Paris		3	4					
Hieronymus Jäger			1						
Georg Keiser (Kayser)	Wien	mistr 1674, †1740	9	6			3		
Matthias Kloser (Gleiser)	Duchcov		5						
[Johann] Adam Knot	[Karlovy Vary]	mistr 1719-1751	1						

¹⁷ Fernandezové byl španělský puškařský rod, který vyráběl špičkové hlavně, používané (a často také padělané) po celé Evropě. Mohlo jít o Caspara Fernadneze (přip. 1626-1657 v Salamance a Madridu), Geronima Fernandez (1690-1727 Madrid) nebo o Juana Fernandez (přip. 1711, †1739).

¹⁸ Není známo, že by někdo z Fernandezů působil ve Vídni. Spíše šlo o zapažbění Fernandezovy hlavně nějakým vádeňským mistrem, který zbraň signoval jen místem svého působiště.

¹⁹ V Gardone Val Trompia působili v letech 1590-1857 celkem 4 puškaři stejného jména, 2 z nich byli v 1. polovině 18. století předními velkovýrobci hlavně.

²⁰ V Gardone Val Trompia a v Brescii působil 7 puškařů tohoto jména, nejstarší narozen 1564, nejmladší připomínán ještě roku 1800.

²¹ V Berlíně působili ve sledované době tři puškaři stejného jména. První byl činný mezi lety 1686-1700, druhý mezi lety 1700-1730, třetí se narodil roku 1701 a zemřel roku 1782.

²² Buď otec (činný 1703-1734) nebo jeho syn (činný 1738-1753).

²³ Roku 1677 odchází z Prahy do Vídně do učení, roku 1684 připomínán jako tovaryš ve Vídni.

²⁴ Mohl to být Claude Chasteau (činný 1675-1727) nebo Alexandre Chasteau (1714-1744).

Jakob Koch	Wien	1685 - 1792		2			1		
Heinrch Kraft			1						
[Jakob] La Marre	Wien	1675 - 1700	1	3					2
Johann Lackner	Roudnice n. L.	2. a 3. čtv. 18. st.			1				
Lazaro Lazarino ²⁵	[Brescia]	cca 1660-1680		2	2				
A. Lazaroni		kolem 1700		2					
Oyfe. Leri				2					
Franz Lewinsky	Chlumec n. Cidl.		2	2					
[Johann Bernard] Lichtenfels ²⁶	Karlsruhe		1						
Stephano Lioti	Brescia							2	
Jean Louroux (Louros)	[Maastricht]	přip. 1667 - 1668		1					
Maffio	Pistoia	přip. 1758 - 1790	1						
Marade	[Genève?]	přip. 1766			1				
Aqui Martyega				2					
Philipp Sigmund Matthias	[Wien]	ca 1750	1						
Felix Mayer	[Wien]	1701 - 1739	5	4			2		
Johann Michael	[Kuks]	30. léta 18. stol.		2					
Matthias Muk	[Brno]	1711 - 1733	1						
Mutti ²⁷	Gardone Val Trompia				1				
Stanislaus Neffscheta	Praha	přip. 1708, 1710			1				
Caspar Neureutter	Praha	přip. 1652 - 1698	3						
Johann Neyreiter	[Salzburg]	mistr 1695, †1754	2						
Georg Nowack	[Brescia]			2					
Christian Nutrisch ²⁸	[Wien]						2		
Franco Paratto	Brescia							2	

²⁵ Nejspíš jde o signaturu Lazara Cominazza (*1646, † ca 1680).

²⁶ Bud' Johann Bernard Lichtenfels st. (přip. 1726) nebo ml. (přip. 1740)-

²⁷ Bohužel není možné přesněji určit, o koho z Muttiů jde, do roku 1760 bylo činných nejméně 5 příslušníků rodiny.

²⁸ Může jít o otce (* ca 1676, † 1760) nebo o stejnojmenného syna (přip. 1735, mistr 1745, posl. zmínka 1761).

Diomede Parenten							2	
Franz Passian			1					
Simon Penzneter	Wien	1695 - 1724	2					
J. C. [Johann Christoph] Peter	Karlovy Vary	1. čtv. 18. st.		2				
Giovanni Poeta	[Brescia]	cca 1660 - 1725					2	
N. du Ponceau	[Liège?]	kolem 1750		2				
Paul [Ignaz] Poser	Praha	ca 1714 - 1727	7	4			1	1
Franz Pus			1					
[Joseph] Qualeg	[Wien]	1719 - 1755						1
Heinrich Reimer	[Olomouc]	přip. 1670, †1690	8		1			
Franz Reimer	[Olomouc]	přip. 1720						1
Christoph Rieß	Wien	1745 - ca 1757	4	3				
Philipp de Selier	[Liège]	* 1676 - 1740	2					
Caspar Scheithauer	Graz						1	
Andreas Scholz	[Praha]	po 1680 - 1695						1
Hans Schön			1					
Georg Schreiber			1					
Carl Sievveg			1					
Bartholome Spaurer			1					
Wentzl Spazier	[Wien]	ca 1725-1760	1		1		3	
Johann Steckel ²⁹	[Wiener] Neustadt	kolem 1735		2				
Jakob Stekel			4				2	
Hanß Stifter	[Praha]	přip. 1648 - 1688	8					
Johann Stifter		přip. 1667 - 1701	1				1	2
Le Tenehois	Dresden		1					
Piter van Toolengen	Utrecht			2				
Wentzl Tschermack	Ústí n. Orlicí		1					
Johann Vaas	Wien	1685 - 1723	3					
Johann Wiedemann	Praha	přip. 1751	5				1	4

²⁹ Buď otec (před 1722, přip. do 1735) nebo stejnojmenný syn (přip. 1735)

M[athias] Wieder (Winder)	Litovel		5	2					
Heinrich Wink	[Vratislav]	1712 - před 1743			1				
Wilhelm Wolff	Vernéřov	1. čtv. 18. st.	1						
Michael Zauner			1						
Balthasar Zellner	[Salzburg] ³⁰	1719 - 1754	1						
Kilian Zellner	[Salzburg] ³¹	přip. 1672, †1693	3						

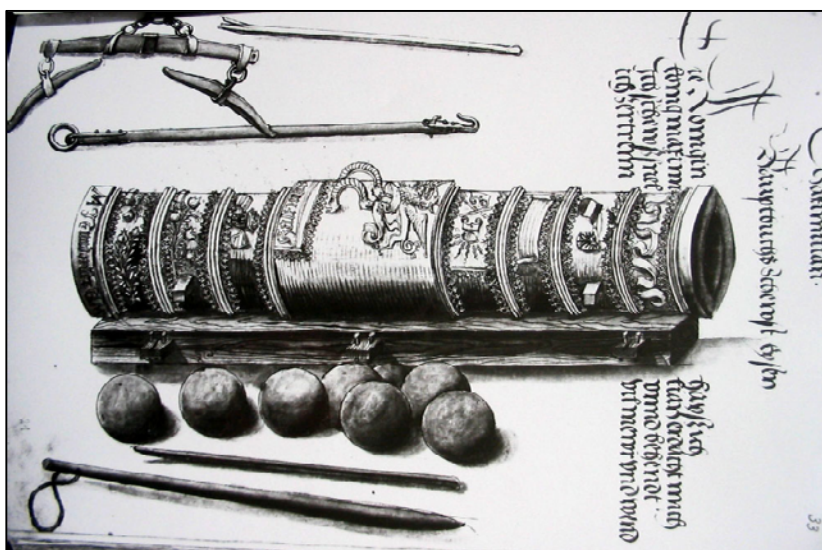
³⁰ Působil i v Zell am See.

³¹ Působil i ve Vídni a v Mnichově.

VIII. 4 Obrazová příloha

OBR. 1 Budova vévodské zbrojnice ve Wolfenbüttelu z let 1617 – 1619 (foto autor).

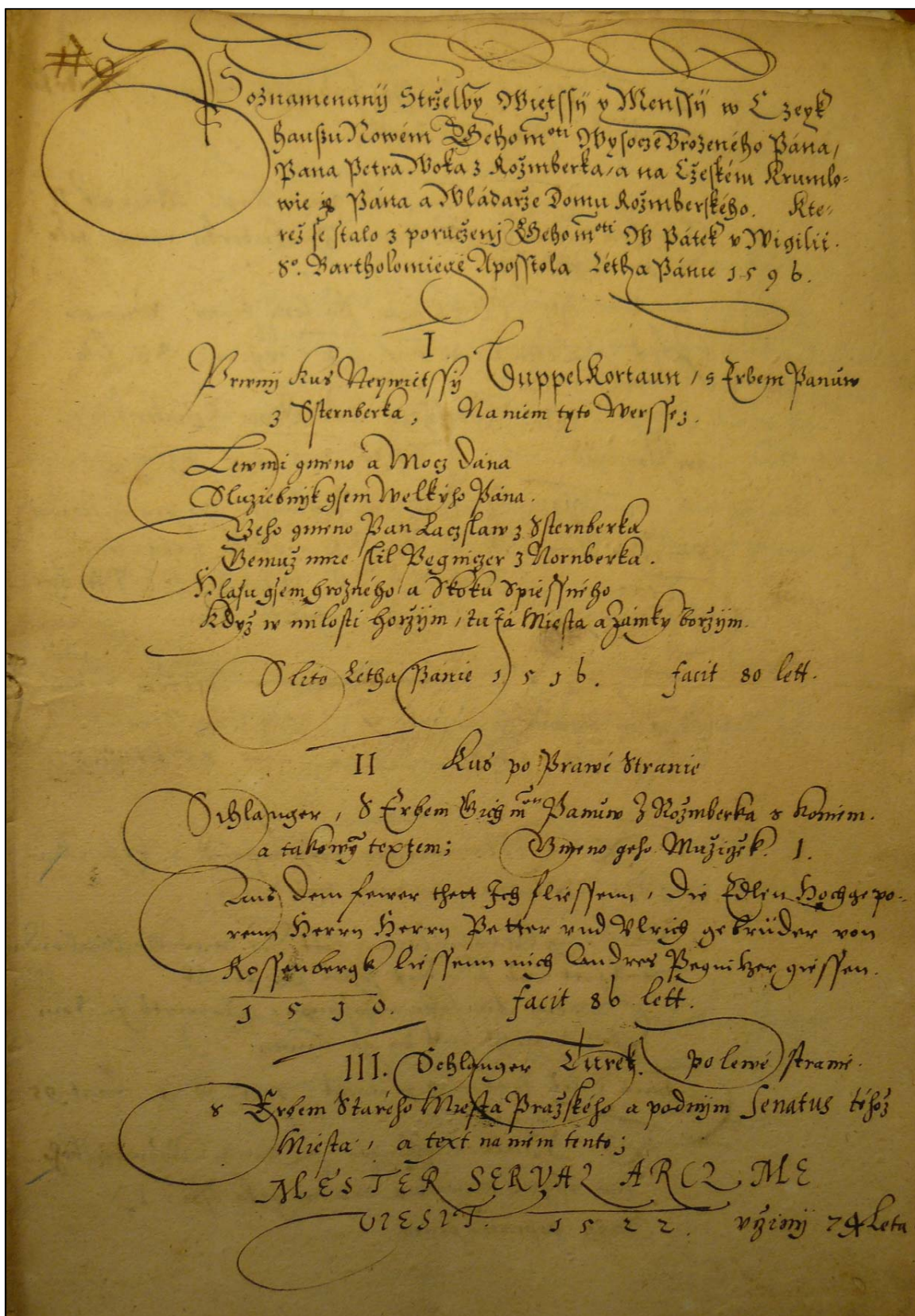
OBR. 2 „Die Königin“, těžké obléhací dělo z arzenálu Maxmiliána I. (Österreichische Nationalbibliothek Wien, Handschriftensammlung, codex sign. 10.824, fol. 33).

OBR. 3-4 Bohatě zdobená těžká obléhací děla bavorských Wittelsbachů z 16. století v Bavorském vojenském muzeu na nádvoří hradu v Ingolstadtu (foto autor).

OBR. 5 Vojenský reformátor princ Mořic Oranžský, hrabě z Nassau, v obrazovém inventáři ambraské zbrojnice arcivévody Ferdinanda Tyrolského (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. H: T 526.2° Helmst., pag. 150).

OBR. 6 „Poznamenání střelby větší i menší v cajghauzu Rožmberském novém“ z 24. ledna 1597 (SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IB 6I 4, fasc. e).

OBR. 7 Jeden z rožmberských falkonetů vyrobených na zakázku Petra Voka z Rožmberka mezi lety 1602-1610, dnes na druhém nádvoří českokrumlovského zámku (foto autor).

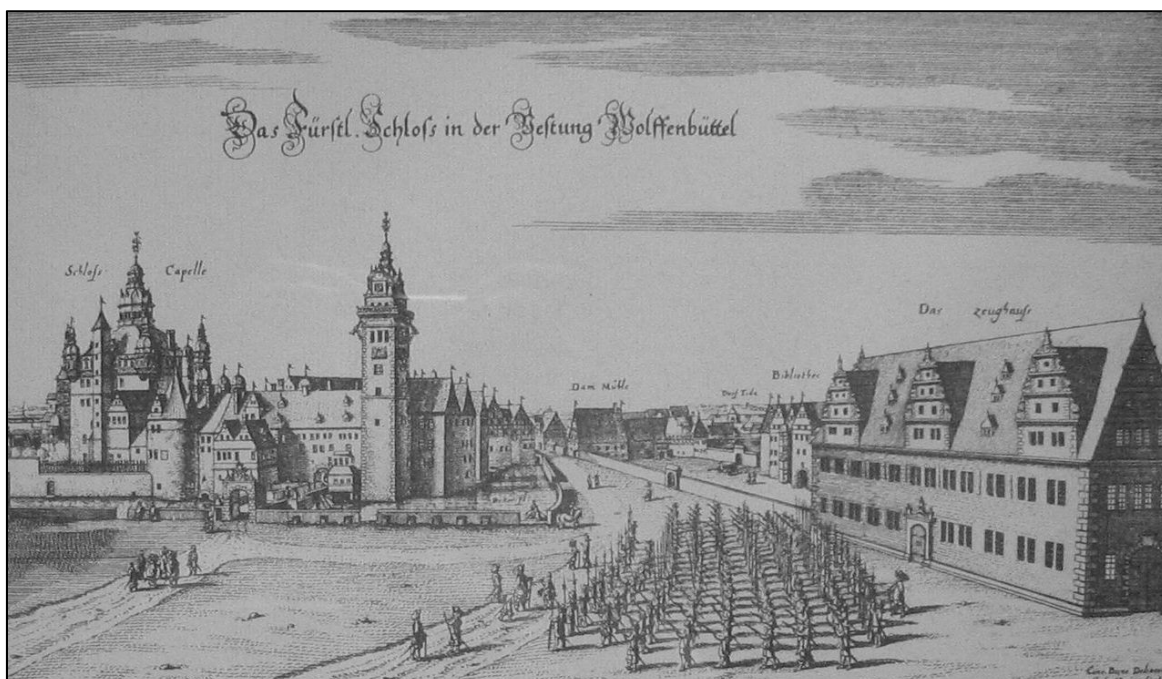
OBR. 8 Modely děl z doby posledních Rožmberků v návštěvníkové expozici na zámku v Třeboni (foto autor).

OBR. 9 Třeboňská zbrojnice Petra Voka z Rožmberka (uprostřed ve tvaru písmene U) před přestavbou na pivovar na vedutě města kolem roku 1699 (převzato z <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/515/171>).

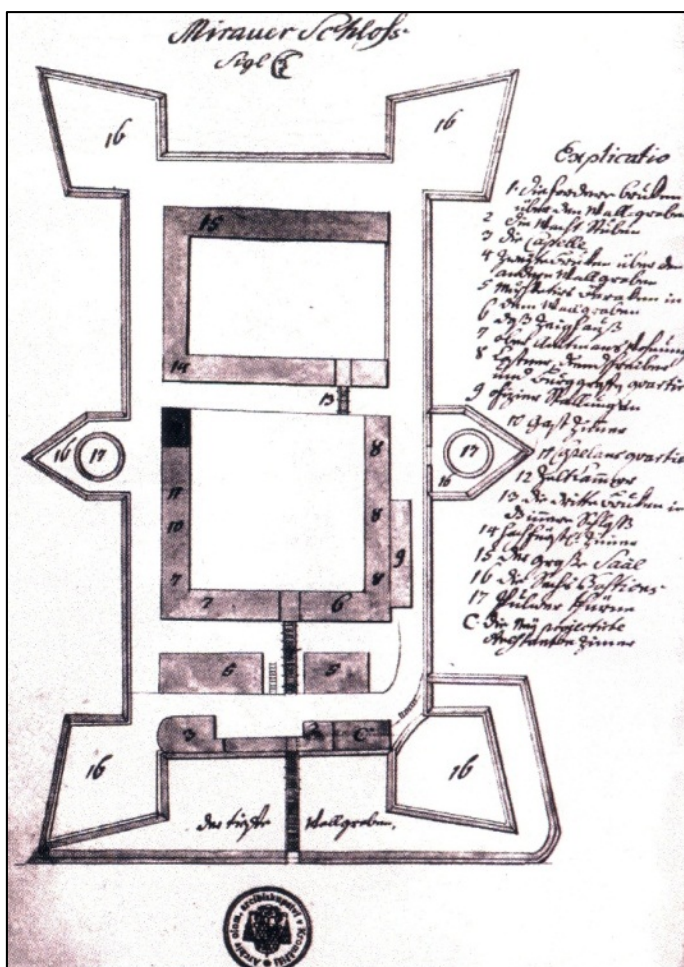
OBR. 10 Zbrojnice císaře Maxmiliána I. v Innsbrucku z let 1500-1506 (foto autor).

OBR. 11 Vévodská zbrojnice ve Wolfenbüttelu (vpravo) na mědirytu z roku 1645 (Conrad BRUNO – Caspar MERIAN: *Das Fürstl. Schloss in der Vestung Wolfenbüttel*, 1645).

OBR. 12 Průčelní fasáda zbrojnice v Augsburgu se sousoším archanděla Michaela bojujícího s ďáblem z roku 1607 (foto autor)

OBR. 13 Schematický plán přestavby Mírova z roku 1762. Zbrojnice je podle legendy označena číslem 6 (vpravo od druhé brány)

(převzato z Václav KŘUPKA - Zdeněk TRUNDA - Marek WILHELM: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008, s. 15).

OBR. 14-15 Instalace zbraní z bývalé mírovské zbrojnice, dnes na zámku v Chropyni

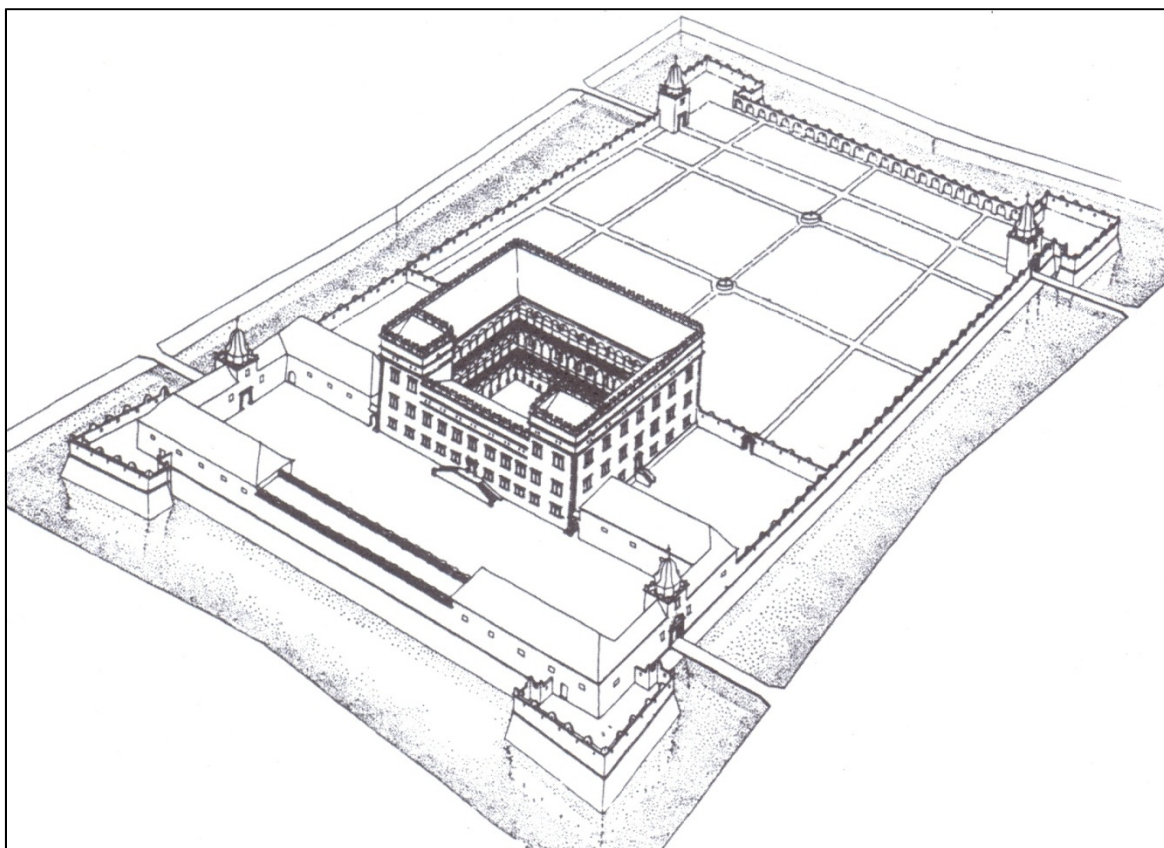
(převzato z Václav KŘUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008, s. 11).

OBR. 16 Instalace zbraní z bývalé mírovské zbrojnice, dnes na zámku v Chropyni (převzato z Václav KŘUPKA - Zdeněk TRUNDA - Marek WILHELM: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008, s. 11).

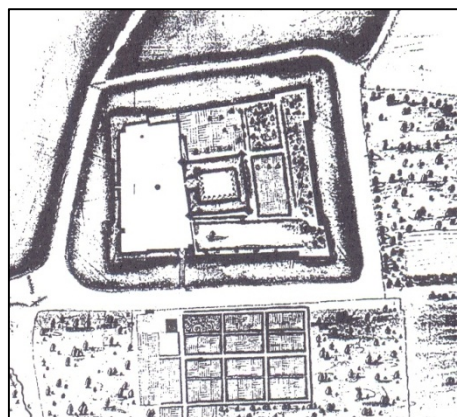
OBR. 17 Kamenná deska biskupa Karla z roku 1679 hlásající protiturecký charakter mírovské pevnosti. Původně se nacházela nad druhou bránou, dnes druhotně zasazená (převzato z Václav KŘUPKA - Zdeněk TRUNDA - Marek WILHELM: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008, s. 13).

OBR. 18 Rekonstrukce pravděpodobného vzhledu renesančních Bučovic (převzato z Bohumil SAMEK: *Umělecké památky Moravy a Slezska I. A-I*. Praha 1994, s. 295).

OBR. 19 Jeden z bučovických „bastionů“ v ohradní zdi zámecké zahrady (foto autor).

OBR 20 - 21 Pohled na Milotice od severozápadu a půdorysný plán zámku z počátku 18. století (převzato z Bohumil SAMEK: *Umělecké památky Moravy a Slezska II. J-N*. Praha 1999, s. 510-511).

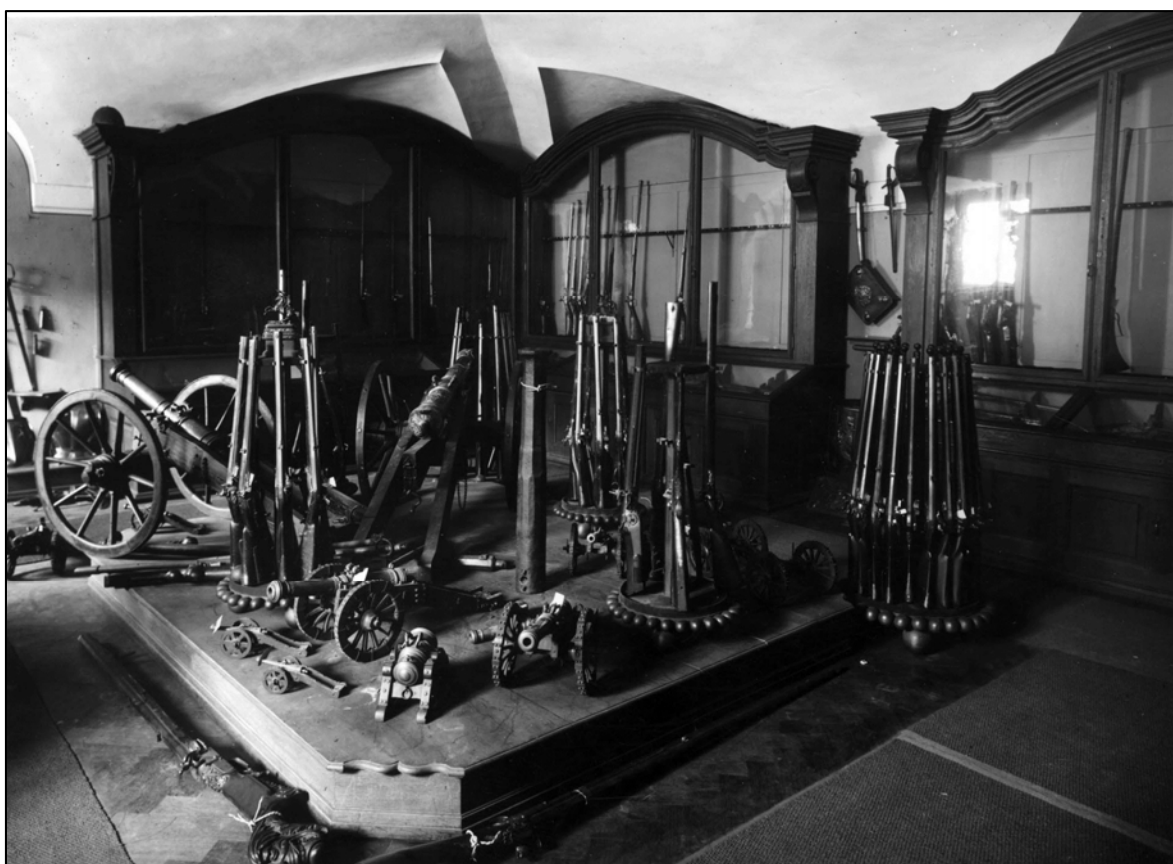

OBR. 22-23 „Bastiony“ před zámkem v Miloticích s budovami stáji z 18. století (foto autor)

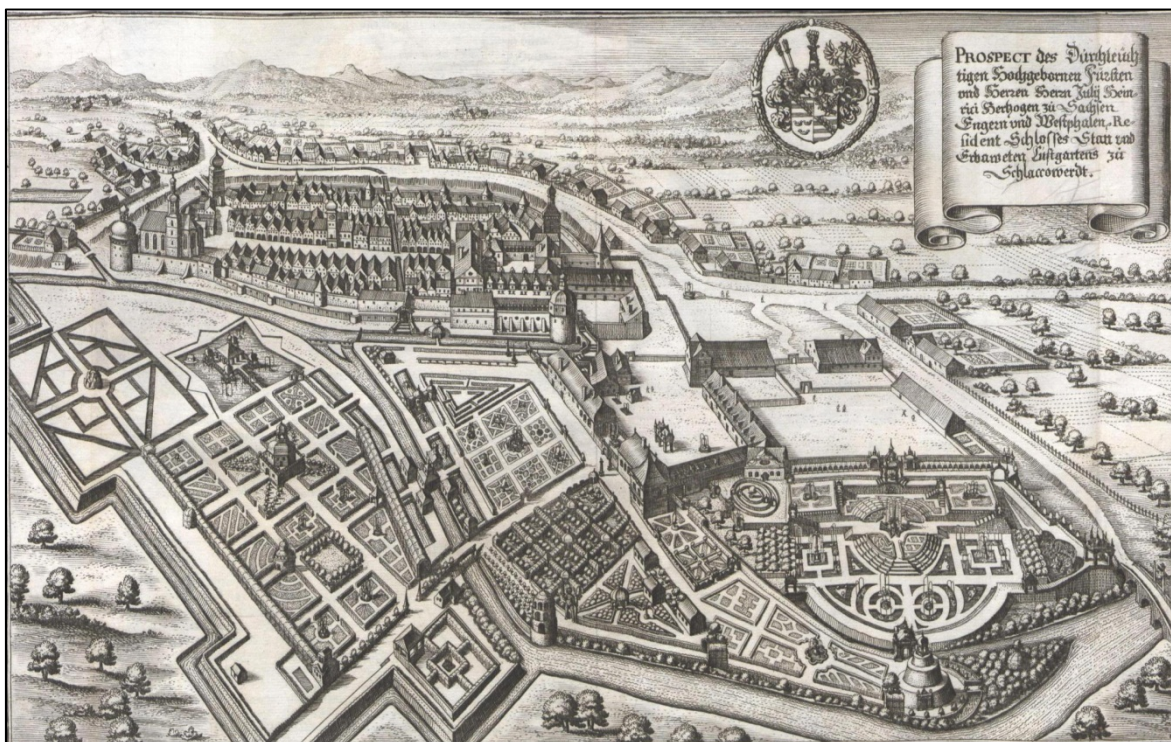
OBR. 24-25 Lobkovická knížecí zbrojnice na Roudnici, 1942 (SOA Litoměřice, spisovna archivu, část Karel Jeřábek)

OBR. 26-27 Zbytky lobkovické knížecí zbrojnice na Roudnici po jejím nuceném stěhování do vojenského muzea v Praze roku 1942 (SOA Litoměřice, spisovna archivu, část Karel Jeřábek)

OBR. 28 Puška pražského puškaře M. Kurtzweilla s orientální hlavní, počátek 18. století (převzato z Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005, s. 118).

OBR. 29 Rezidenční komplex v Ostrově nad Ohří, 1650 (převzato z Matthäus MERIAN: *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*. Franckfurt 1650, rytina z s. 74, dostupná na de.wikisource.org).

OBR. 30-31 Markrabě Ludvík Vilém Bádenský a jeho epitaf v chóru klášterního kostela v Baden-Baden z let 1752-153 (převzato z <http://de.wikipedia.org>).

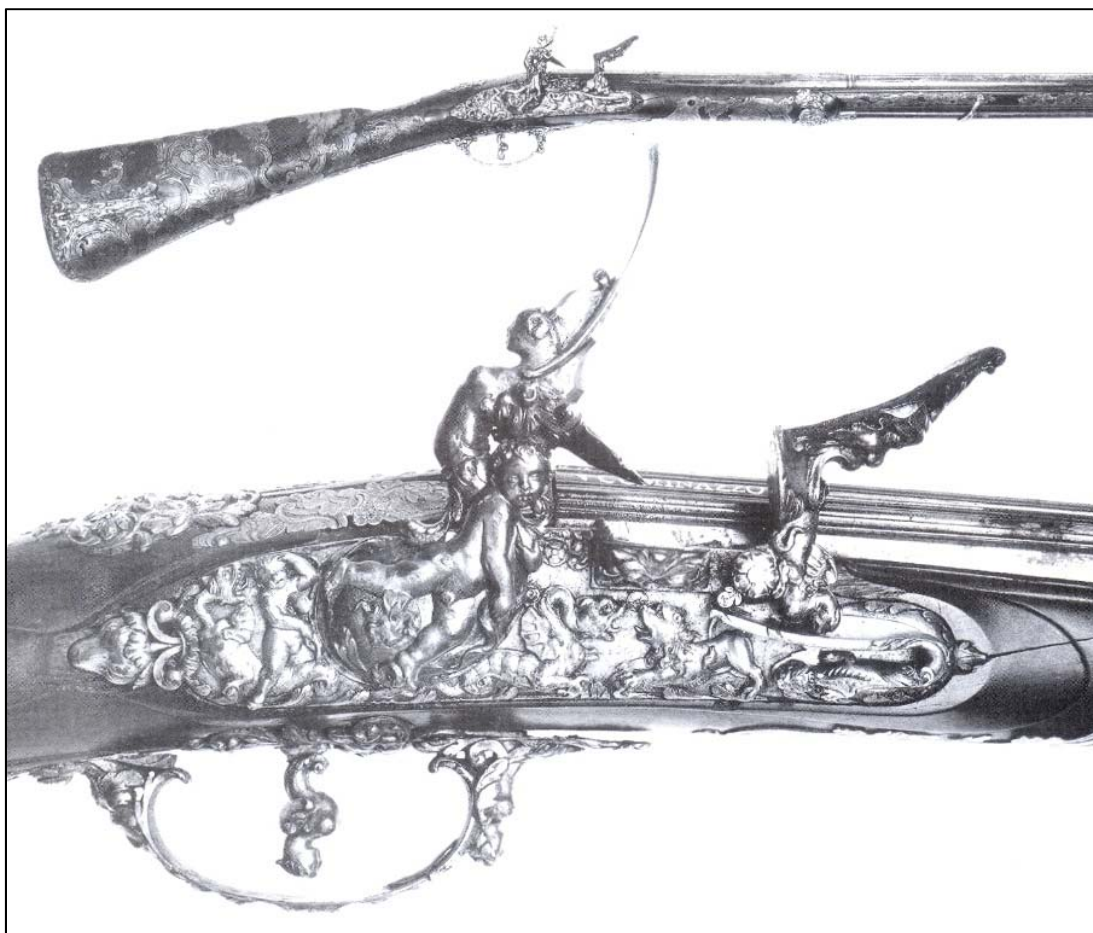
OBR. 32 Křesadlová puška revolverové konstrukce se třemi komorami, kterou sestrojil kolem roku 1730 karlovarský J. Haetischweiler (převzato z Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005, s. 121)

OBR. 33 Zadovka F. A. Šporka s vyměnitelnou železnou komorou, Johann Michael v Kuksu, kolem 1730 (převzato z Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005, s. 122).

OBR. 34 Luxusní párové kulovnice, které pro schwarzenberskou knížecí zbrojnici vyrobil kolem roku 1740 vyhledávaný pražský puškař Paul I. Poser (převzato z Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005, s. 123).

OBR. 35 Luxusní puška s francouzským křesadlovým zámkem. Hlaveň Lazarino Cominazzo, zámek C. Botarelli, Brescia po roce 1650 (převzato z Evženie ŠNAJDROVÁ: *Palné zbraně ze sbírky Národního muzea*. Praha 1998).

OBR. 36 Jednuška s křesadlovým zámkem a s erbovním štítkem na pažbě. Jan Čermák, Ústí nad Orlicí, kolem 1750 (převzato z Vladimír DOLÍNEK: *Čeští puškaři*. Praha 2005, s. 123).

OBR. 37 Lysá nad Labem, celkový pohled do bývalého hlavního sálu zámku, dnes jídelny domova důchodců (foto Pavel Panoch).

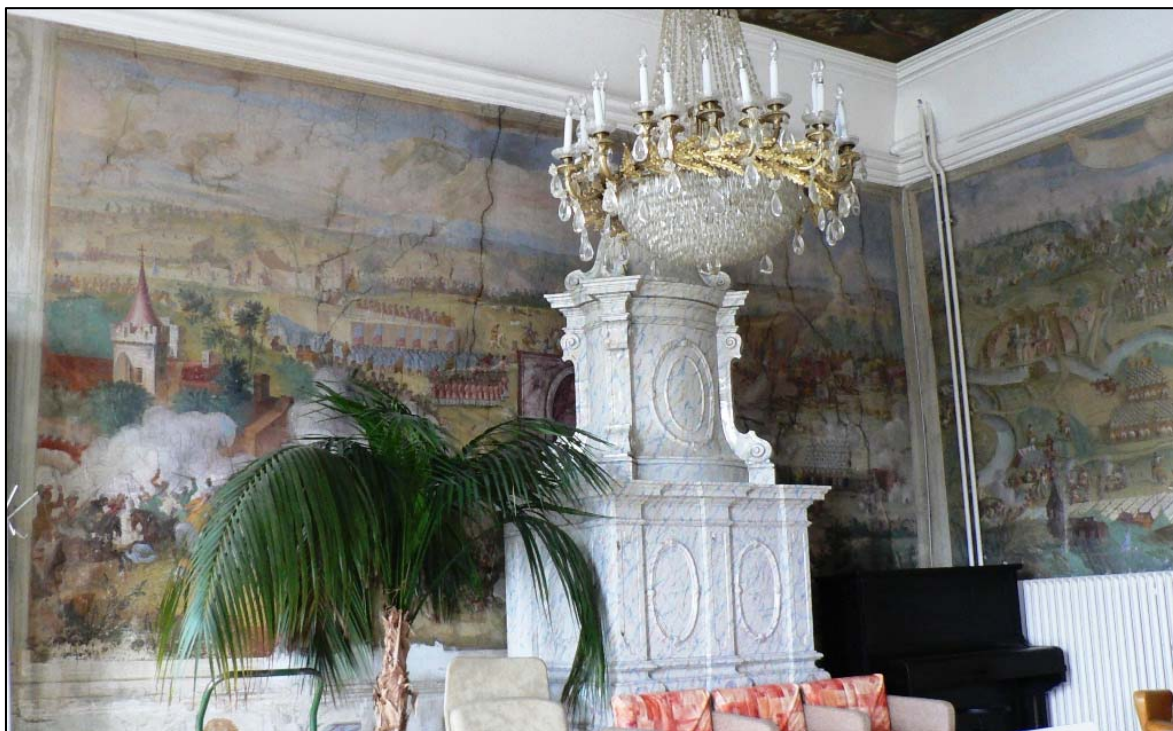

OBR. 38 Lysá nad Labem, bývalý hlavní sál zámku, freska s výjevem bitvy u Sv. Gotthardu 1664 (foto Pavel Panoch).

OBR. 39 Detail fresky s bitvou u Sv. Gottharda na zámku v Lysé nad Labem, znázorňující útok Šporkových kyrysníků (foto Pavel Panoch).

OBR. 40 Detail jezdeckého portrétu generála Jana Šporka na zámku v Lysé nad Labem (foto Pavel Panoch).

OBR. 41 Výjev neznámé jezdecké bitvy na stěně bývalého hlavního sálu v Lysé nad Labem (foto autor).

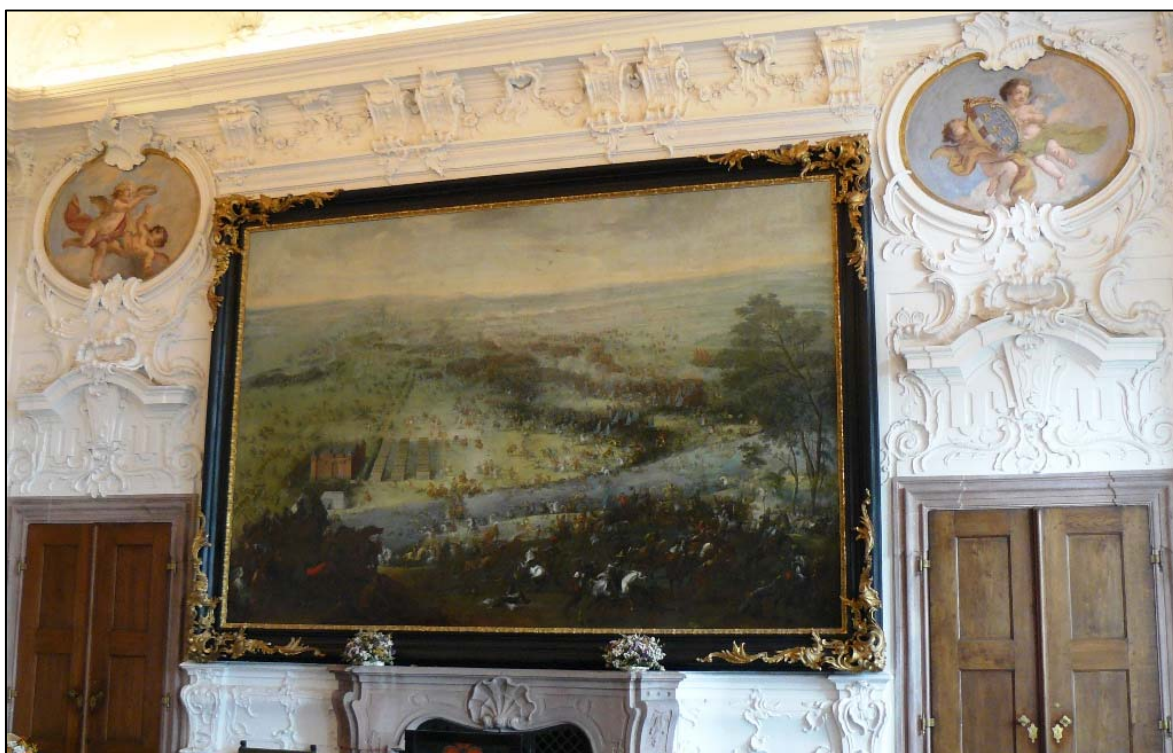
OBR. 42 „Knihovna“ jako součást výmalby bývalého hlavního sálu v Lysé nad Labem (foto autor).

OBR. 43 Nástropní freska F. V. Harovníka s námětem apoteózy spojených rodů dietrichsteinského a leslieovského v tzv. Velké ložnici zámku v Novém Městě nad Metují (foto Pavel Panoch).

OBR. 44 Nástropní freska v tzv. Španělském sále zámku v Náchodě s námětem apoteózy Ottavia I. Piccolominiho (foto autor).

OBR. 45 Plátno s bitvou u Thionville od Pietra Snayerse v tzv. Španělském sále v Náchodě (foto autor).

OBR. 46 Kartuše s řádem Zlatého rouna v tzv. Španělském sále v Náchodě (foto autor).

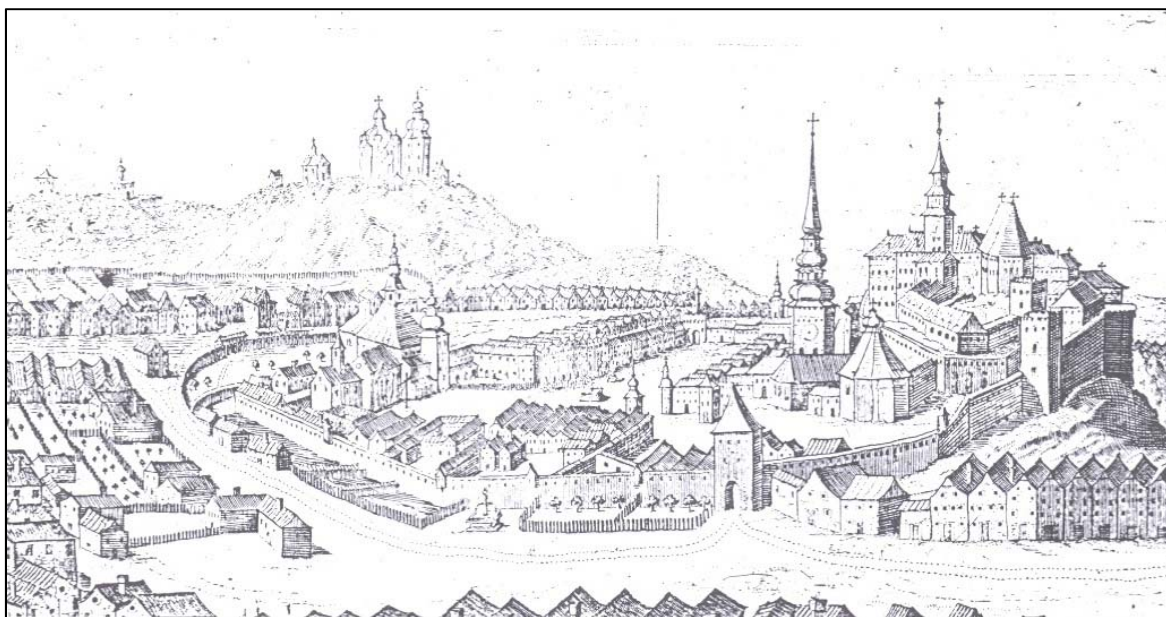
OBR. 47 Kartuše s insigniemi vojenského řádu Santo Stefano v tzv. Španělském sále v Náchodě (foto autor).

OBR. 48 Hlavní sál zámku v Duchcově s valdštejskou portrétní galerií
(převzato z <http://www.zamek-duhcov.cz>) .

OBR. 49 V. V. Reiner, Uzavření přátelství mezi Zdeňkem z Valdštejna, falckrabětem rýnským, vévodou brunšvickým a vévodou bironským, detail (převzato z POKORNÝ, Pavel R. – PREISS, Pavel: Zámek Duchcov. Valdštejská rodová galerie. Václav Vavřinec Reiner: Obrazy a fresky. Praha 1992, s. 64-65)

OBR. 50 F. Wohlhaupter, rytina Mikulova, 1673 (převzato z BRICHTOVÁ, Dobromila: *Zámek Mikulov*. Mikulov 2002, s. 41).

OBR. 51 Sál předků na zámku v Mikulově, stav před požárem roku 1945 (převzato z <http://www.rmm.cz>).

OBR. 52 Hlavní sál zámku v Luboradzu / Lobrisu z let 1690-1692, stav sálu počátkem 20. století (konzervátorská fotodokumentace).

OBR. 53 Katastrofální stav výzdoby hlavního sálu zámku v Luboradzu / Lobrisu dnes (foto Dominik Kunysz).

OBR. 54-55 Kartuše s podobiznami členů rodu Nosticů v hlavním sále zámku v Luboradzu / Lobrisu, dnešní stav (foto Dominik Kunysz).

OBR. 56 F. Ř. I. Eckstein, fresková výzdoba hlavního sálu zámku v Miloticích (foto autor).

OBR. 57-58 Křesťanské a turecké válečné trofeje na špaletě dveří hlavního sálu zámku v Miloticích (foto autor).

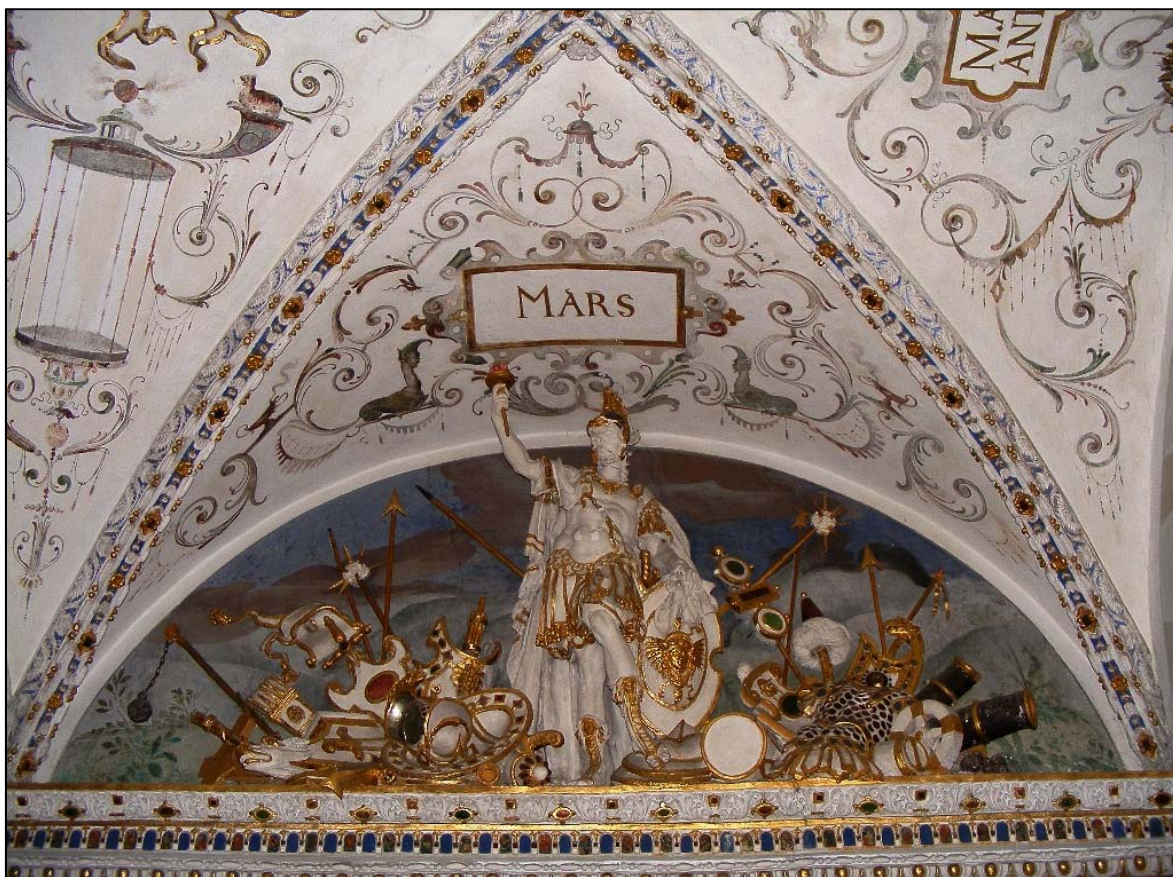
OBR. 59 Císařský sál na zámku v Bučovicích, postavy Diany a Marta (foto autor).

OBR. 60 Císařský sál na zámku v Bučovicích, postavy Evropy a císaře Karla V. (foto autor).

OBR. 61 Císařský sál na zámku v Bučovicích, Karel V. poráží tureckého nepřítele (foto autor).

OBR. 62 Císařský sál na zámku v Bučovicích, bůh války Mars s křesťanskými a tureckými válečnými insigniemi (foto autor).

OBR. 63 Zaječí sál na zámku v Bučovicích, výjev z bitvy mezi zajíci a lidmi (foto autor).

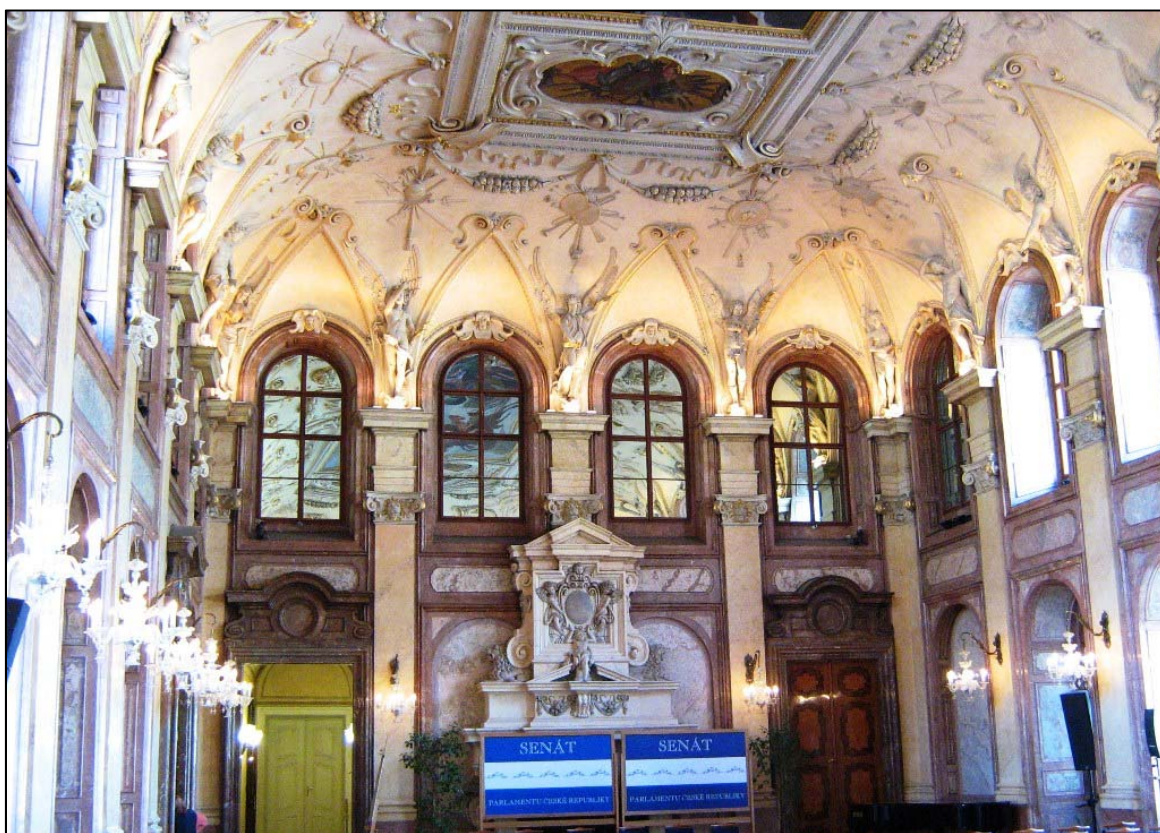
OBR. 64 V. S. Schmidt, nástropní freska hlavního sálu zámku v Trpístech oslavující rodový erb Sinzendorfů, 1743 (foto autor).

OBR. 65 V. S. Schmidt, nástropní freska hlavního sálu zámku v Trpístech zobrazující audienci císařského poselstva z roku 1577 pod vedením Joachima ze Sinzendorfu u sultána, 1743 (foto autor).

OBR. 66 B. del Bianco, Albrecht z Valdštejna jako bůh Války Mars, Trabantský sál Valdštejnského paláce v Praze, 1623 (foto autor).

OBR. 67 Trabantský sál Valdštejnského paláce v Praze (foto autor).